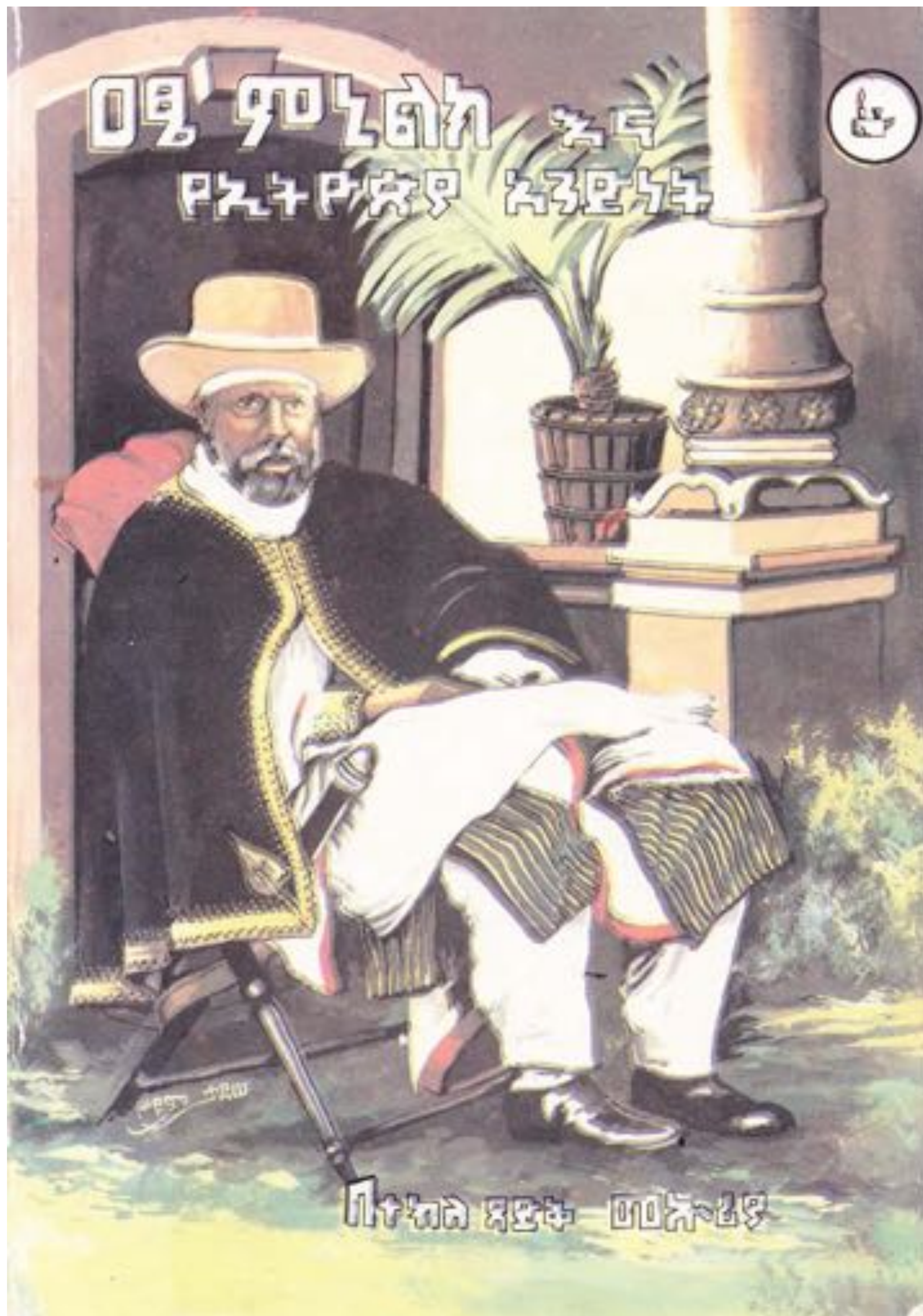
Menelik II

ዐፄ ምኒልክ

እና

የኢትዮጵያ አንድነት

በ

ተክለ ጻድቅ መኩሪያ

ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት

፲፱፻፹፫

ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት
KURAZ PUBLISHING AGENCY

ስልክ
TEL. | 11 27 19

ሣ. ሣ. ቁ.
P. O. x. | 30933

አዲስ አበባ
ኢትዮጵያ

ADDIS ABABA
ETHIOPIA

የሽፋን ሥዕል — ሥዩም ታደሰ (ቦሌ ማተሚያ ቤት)

ቦሌ ማተሚያ ቤት ታተመ

ማውጫ

መታሰቢያ

ከማሳደግ ጋር የመዠመሪያውን ፊደል ሀሁ...ን በንባብ እንድዠምርና በጽሕፈት እንድሠማራ ያደረጉኝን አባቴን ደብተራ መኩሪያ ጉልቱንና የመዠመሪያውን መምህሬን የኔታ ስብሐት ለአብን ፤ (1912—1918)

በሥጋ ሳልወለደው ከአማርኛና ከዜማ ትምህርት ቤት አውጥቶ ዘመናዊውን የመዠመሪያውን የፈረንሳይ ትምህርት ቤት በአሊያንስ እንድዠምር ያደረገኝን በጅሮንድ መንገሻ ገብረየስን ፤ (1919—1920) ከአባቴ ጋር ባላቸው የዝምድና ሰበብ በቤታቸው አስቀምጠው ቀለብ ቆርጠው በጸሐፊነት ሙያ እንድሠለጥን የፈቀዱልኝን ክቡር ቢትወደድ ወልደ ጻድቅ ጉሹን (1921—1926)

ያገር ነጻነት በ1933 ዓ.ም. ከተመለሰ ወዲህ በትምህርት ሚኒስቴር በ1934 ዓ.ም በመንግሥት ሥራ በተሠማራሁበት ወቅት ከደንበኛው ሥራዬ ጉን የደራሲነት ሙያ በፈቃዴ ስወጣ ፤ በቅንነት እርዳታቸው ያልተለየኝን ክቡር ደጃዝማች መኰንን ደስታን ፤ (1944—1949) እያመሰገንሁ ፤ የዚህን መጽሐፍ መታሰቢያነት ሰጥቻለሁ ።

ተ.ጻ.መ.

ማመልከቻ

ቅኝ አገር ፈላጊዎች አውሮፓውያን፣ ከራሳቸው አልፈው ሌላውን ያልሠለጠነውን አገር በሚወሩበት መስመር ፣ የብዕር ሰዎቹ ደግሞ የራሳቸውን አገር ታሪክ ጽፈው ከአጎባደዱ በኋላ ፣ የሌላውን ወደኋላ የቀረውን አገር ታሪክ በየመስኩ እየጻፉ ማራባታቸው ግልጽ ነው ። በኢትዮጵያም በሌላው የሥራ ዘርፍ ወደኋላ እንደ ቀረን ሁሉ ፣ ፊደል እያለን በሥነ ጽሑፍ ረገድ አልተራመድንም ።

ስለዚህ ፈረንጆች የኛን የመሬት መልክዓ ምድር ተራራውን ፣ ወንዛ ወንዙን ፣ ባሕሩንና ደሴቱን ከፖለቲካውና ከጦርነቱ ጋር ፤ የቤተ ክህነቱንና የቤተ መንግሥታችንን ታሪክ እኛ ባለቤቶቹ ያልጻፍነውን ወይም በተወሰኑ ሊቃውንት ባሚጭሩ በግዕዝ ተጽፎ በየገዳማቱ ፣ በየቤተ መንግሥቱ የተቀመጠውን የገዛ ታሪካችንን እነሱ ተፈላልገውና ተመራምረው በየቋንቋቸው ተርጉመው ፣ በጽሑፍ አስፍረውታል ። በማንተም አራብተው ለዓለም ከማሳወቅ ጋር እኛንም የገዛ ታሪካችንን ያስተምሩናል ። በዚህ የመማር ዕድል ያለው የውጭ አገር ቋንቋ ዐዋቂው ብቻ ነው ። የኛንም ታሪክ በደንብ ለመመርመር የሚችለው ጽሑፋችንን ለማንበብና በቋንቋችን ለመናገር የቻለው ነው።

በዕውቀትና በልማት ልዩነት የተነሣ ፣ አንድ ኢትዮጵያዊ የእንግሊዝን ወይም የአንዱን አውሮፓዊ አገር ታሪክ ለመጻፍ ቢነሣ ያልተባለ ወይም ያልተገለጸ ነገር ካለማግኘቱ ጉን እነሣው እንደ ከንቱ ድፍረት ይቆጠራል ። አንድ የውጭ አገር ሰው ያንዱን የአፍሪካ አገር እንደዚሁም የኢትዮጵያን ታሪክ በሙሉ ወይም በከፊል ቢጽፍ አግባብ ሆኖ ይገኛል ። ተወላጆቹም ማንበብና ማድነቅ የሚመርጡት ከራሳቸው ተወላጅ ይልቅ የርሱን ነው ። በዚህ ምክንያት ስለ አፍሪካም በጠቅላላው ፣ በተለይም ስለ አገራችን ታሪክ የፈረንጆችን መጽሐፍ ማንበብና መጥቀስ ውዴታም ግዴታም ከሆነ ጊዜው ሩቅ ነው ። ስለዚህ ከቅኝ አገዛዝ ነጻ ብንሆንም ፣ እንደ ኢኮኖሚው ሁሉ በሥነ ጽሑፍም ረገድ ከጥገኝነት ነጻ አልወጣንም ማለት ነው ። ባሁንም ጊዜ ዐውቀን ያገር ፣ የባህል ፣ የወገንነት ተቆርቋሪነትና ፍቅር አድሮብን መከላከሉን ካላወቅንበት ቋንቋቸው ቋንቋችንን ፣ ፊደላቸው ፊደላችንን እያደር ከመጫንና ከማደብዘዝ ላይ ይገኛል ። ወጣቶቻችን የራሳቸው

ቋንቋ ሳያጡ ንግግር በሚለዋወጡበት ጊዜ ቢያንስ ከ10 እስከ 20 በመቶው ያህሉ እንግሊዝኛ ነው ። በባንክ ፣ በዩኒቨርስቲ ፣ በመገናኛ ፣ በሐኪሞች አካባቢ ውይይታም ፣ ጉዳታም ተጨማምሮ እንግሊዝኛው ጽሑፍ ያማርኛውን ጽሑፍ ከዕለት ወደ ዕለት ሲተካው ይታያል ።

አገራችን ከፋሽስት ወረራ ነጻ ከወጣችበት ጊዜ ከ1933 ዓ.ም ጀምሮ ከዕለት ሥራቱ ጐን የጸፍኋቸው መጻሕፍት በእንግሊዝኛው ፋንታ ለትምህርት ቤት ተመድበው አገልግሎት ማበርከታቸው የታወቀ ነው ። አሁን ደግሞ ፣ ከ1967 ዓ.ም. ጀምሮ ወደ ጡረታ በመገለል የበቃ ጊዜ ስለአገኘሁ ፣ ከዐፄ ቴዎድሮስ እስከ ዳግማዊ ምኒልክ ዘመን መንግሥት ፍጻሜ ድረስ ያለውን የኢትዮጵያ ታሪክ በሦስት ቅጽ የተከፈለውን ለማዘጋጀት ረዳኝ ። ከነዚህም ውስጥ የመጀመሪያው መጽሐፍ ፣ "ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ አንድነት" ሁለተኛው ፣ "ዐፄ ዮሐንስና የኢትዮጵያ አንድነት" በሚል ርዕሶች ታትመው የመሠራጨት ዕድል አግኝተዋል ። በነዚያው ዓይነት ይኸው ያሁኑ መጽሐፍ "ዐፄ ምኒልክና የኢትዮጵያ አንድነት" የሚለውን አርእስት እንደያዘ ታትሟል ።

በጽሑፉ ውስጥ የተጠቀሰው ዓመተ ምሕረት እንደ ኤውሮፓ አቆጣጠር (እ. ኤ. አ.) ተብሎ ከተለየው በቀር ፣ የቀረው ሁሉ እንደ ኢትዮጵያ ዘመን አቆጣጠር መሆኑን አመለከታለሁ ።

መስከረም 30 ቀን 1983 ዓ.ም.

ደራሲው

መቅድም

በዘመን መግፋት ፣ የሥልጣን ሽሚያ ሲደረግ ማንኛውም በዚህ እድገት ደረጃ ይገኝ የነበረ መንግሥት እንዳጋጠመው ሁሉ ፣ ባገራችን የአንዱ አካባቢ ገዥ ሌላውን ለማስገበር ፣ አንዱ ሁለተኛውን ከዶ ከሌላው ጋር በማበር ሥልጣን በእጁ ለማስገባት ሲል ብዙ ውጣ ውረድና ጦርነቶች አጋጥመዋል ። ይህ የሥልጣን ሽሚያ ያስከተለው የእርስ በርስ ጦርነት የውስጥ መዳከምን ከማስከተሉም ፣ በተጨማሪ የውጭ ወራሪዎች ወዳገራችን አሰፍስፈው ለመግባት ሁኔታው እንዲመቻችላቸው አድርጓል ።

ዐፄ ምኒልክ ፣ በትረ መንግሥት ከመጨበጣቸው በፊትና ከጨበጡም በኋላ ፣ የሸዋ አባቶቻቸው የጀመሩትን የተለያዩ አውራጃዎችን መልሶ በኢትዮጵያ ማዕከላዊ መንግሥት ሥር ለማጽናት ብዙ ደክመዋል ። በዚህም ጥረታቸው ተቀናቃኝ የአውራጃ ገዢዎችን ይነስ ይብዛ በሰላማዊ መንገድና አልፎ አልፎም እምቢተኝነት ያሳዩትን ገዢዎች አስገድደው በማስገበር ጅምሩን ከግብ ለማድረስ በቅተዋል ።

በ19ኛው ምዕት ዓመት ባገራችን ቀደም ብሎ የተጀመረው የሥልጣን ሽሚያ ያስከተለው የእርስ በርስ ጦርነት የማዕከላዊ መንግሥት በመዳከሙ የተነሣ አገሪቱን ቅኝ አድርጎ ለመያዝ ምኞት ለነበራቸው የውጭ ወራሪ ኃይሎች አመቺ አጋጣሚ እንደ ፈጠረላቸው ከነበረው ሁኔታ መገንዘብ ይቻላል ። የአውሮፓ ቅኝ ገዢዎች አፍሪካን ለመቀራመት የተነሡበት ዘመን ስለነበር ፣ በኢትዮጵያም እነዚህ ቅኝ ገዢዎች በወኪሎቻቸው አማካይነት አንዱን ወገን ለጊዜው ደግፈው በሌላው ላይ በማስነሣት ፣ በወቅቱ ሥልጣንን ለመያዝ እጅግ ተፈላጊ የሆነውን የጦር መሣሪያ እንደ ገጸ በረከት በማቅረብ አንዱን ሲያነሡ ሌላውን ሲጥሉ ፣ ለአንዱ ሲታመኑ ሌላውን ሲክዱ ፣ በአንዱ አካባቢ ተሰሚነት ሲያጡ ወደሌላው ሲያቀኑ በፈጠሩት ችግር አገራችን ከባድ ፈተና ላይ ወድቃ ነበር ።

አውሮፓውያን ቅኝ ገዢዎች በፈጠሩት ምስቅልቅል ሁኔታ የተነሣ በግዛት አንድነቷና ለረዥም ዘመን ተጠብቆ በቆየው ነጻነቷ ላይ አደጋ ሲያንዣብብበት ታይቷል ። በዚህም የተነሣ ኢትዮጵያ

እጅግ ረዥም በሆነው ታሪኳ ውስጥ አጋጥሟት የማያውቀው ገሀድ የሆነ የግዛት መደፈርና የውጭ ኃይል በግዛቷ ሰሜናዊ ክፍል መቆና ጠጥ የቢያው በዚህ በዘመን ትኝ ግዛት ሽሚያ ወቅት ነበር ። ይህም በኢትዮጵያ ላይ ብቻ የታየ ክስተት አይደለም ።

ያለፈውን የዓለም ታሪክ እንዳብጠን ስናንበው የፋርስ ፣ የባቢሎን ፣ የግሪክ ፣ የሮማ ፣ የዓረብ ፣ የቱርክ ፣ የቄሳር ግዛቶች በጦርነቱ ተገኩታ ኩተው ይዘውት የነበረውን ሰፊ ግዛት አጥተዋል ። እንደዚሁም ጥንት በብርታቱም ሆነ በግዛቱ ስፋት ገናናነት የነበረው የኢትዮጵያም መን ግሥት ከመካከለኛው ዘመን ዝምር በተከፋፈዎችና በአውሮፓ ትኝ ነገሮች ሤራ መከፋፈልና መዳከም አጋጥሞታል ።

ከፄ ቴዎድሮስ ዝምር እስከ ዐፄ ምኒልክ ዘመን መንግሥት ድረስ ባገራችን ለመግባት ካሰፈሰፉት የውጭ ወራሪዎች መካከል ተገደኞቹ ግብፆችና ኢጣሊያኖች ናቸው ።

በዐፄ ቴዎድሮስ የተደከመበትና በዐፄ ዮሐንስ የተጣረበት የኢትዮጵያን አንድነት የማጠናከር ዓላማ በዐፄ ምኒልክ ይበልጥ ለፍሬ በቅቷል ። በዐፄ ምኒልክ ዘመን የኢትዮጵያን አንድነት በማጠናከር ረገድ ከፍተኛ ውጤት የታየ ቢሆንም ፣ የኢጣሊያ ትኝ ገዥዎች ዐፄ ዮሐንስ መተማ ላይ የወደቁበትንና ምኒልክ የተተኩበትን የሽግግር አጋጣሚ በመጠቀም የሀገሪቱን የቀይ ባሕር ጠረፍ "ኤርትራ" በሚል ሥያሜ በመያዝ የፈጠሩትን ችግር ማስወገድ በወቅቱ አለመቻሉን በመጽሐፉ ውስጥ በስፋት ተተንትኗል ።

በዚህ መጽሐፍ ውስጥ የሚነበበው ታሪክ ከመቅደላውም ውጊያ ፣ ከግብጾችም ጦርነት የበለጠ በኢትዮጵያና በኢጣልያ መካከል ከዶጋሊ ዝምር በኩአቲት ፣ በሰንዓፌ ፣ በደብረ ኃይላ ፣ በአምባ አላጌ ፣ በመቀሌ ፣ በዓድዋ የተካሔደው ጦርነትና ከዚያም ወዲህ የታየውን የሰላም ፣ የዲፕሎማሲ ፣ የልማትና የአንድነት ትግል ነው ። ሁለቱ አገሮች በአህጉርና በባሕር የተለዩ ፣ በዘር ፣ በባህል ፣ በቋንቋ የማይገናኙ ሆነው ሳለ አንደኛውን ከሩቅ አገር የግዛት ምኞት ስቦት ፣ ሁለተኛውን የአገሬን ነጻነት አጠብቃለሁ የሚል ቅዱስ ቅናት እንግሥቶት በመጋጨታቸው ብዙ ደም ተፋስዋል ። ለሁለቱም አገሮች በባህልና በልማት መስክ ሊያገለግሉ የሚችሉ ብዙ ተወላጆች በየጦሩ ሜዳ ወድቀው ቀርተዋል ። ከሁለቱም ወገን ብዙ ሀብት ባክኗል ።

በሁለቱ ወገን ለሞተውም ፣ ለጠፋውም ሀብት ኃላፊዎች ኢጣልያኖች ናቸው ። ኢጣሊያኖች ነጻነታቸውን ከአቋቋሙ በኋላ ፣ ባገራቸው የሚያርሱት ለም መሬት ሳያጡ የሚበላው ፣ የሚለበሰው በገዛ

አገራቸው እያላቸው ፣ ራሳቸው ተሟልተው ሳይመለጥን ኢትዮጵያን እና ሠለጥናለን በሚል የሐሰት ምክንያት ወዳጅ መስለው እንደ ድመት ተሰበው ከግድብት ጋር በእንግሊዝ ተደግፈው ወደ ኢትዮጵያ ገቡ ።

የኢጣልያ ባለሥልጣኖች ፣ ምጥዋን ከያዙ ጀምሮ የሚሰጡት ምክንያት ዥጉርጉር ነበር ። አንድ ጊዜ ፣ "የመጣነው በእንግሊዝና በኢትዮጵያ ፈቃድ ነው" ሲሉ ፣ ዐፄ ዮሐንስ ደግሞ ፣ "መች ፈቀድሁና" ስለአሉ ፣ "የሰም የኛ አመጣጥ ወደቡን ብቻ ይዘን በወዳጅነት ንግድ ለማስፋፋት ነው" አሉ ። በሚቀጥለው ባፄ ምኒልክ ጊዜ ደግሞ ፣ "የበረሀው ሙቀት ስላስቸገረን ወደ ደጋው ክፍል ለመሥፈርና የበጋውን ጊዜ ለማሳለፍ ይፈቀድልን " ብለው ለመኑ ። በመጨረሻ ደግሞ ፣ የቅኝ አገር ፍላጎታቸውን መደበቅ ሲያቅታቸው ፣ "የሰም እውነተኛው ዓላማችን የመላዋ ኢትዮጵያ የበላይ ሆነን ሕዝቡን ለማሠልጠን ነው " በማለት ሰበባቸውን ከዕለት ወደ ዕለት እየቀያየሩ ፣ ወደ ትልቁ ወደ ተዋረዱበት ወደ ዓድዋው ጦርነት ሊደርሱ ቻሉ ።

ጠቅላይ ሚኒስትሩ ፍራንቸስኮ ክሪስፒ ፣ ይኸን የመሳሰለውን እያፈራረቁ ሲያቀርብ የራሱ ትውልድ አገር ሲቺሊያ ፣ ፈደል ያልቆጠረ ባላገር የመላበት ፣ ለም መሬትና በረሀው ከልማት የራቀ የወንጀለኛ ሥፈር ነበር ። አሁንም እንኳን ከዘጠና ዓመት በኋላ በማፊያ ስም የሚጠራው የወንጀለኛ ጉሬንቱ በዓለም የታወቀው ይኸው ሲቺሊያ ነው ። ጠቅላይ ሚኒስትሩ ብዙ የኢጣሊያ ታላላቅ መማክርት በሰው ልጅ ትክክለኛ መብትና ነጻነት የሚያምኑት ሲመክሩትና ሲያወግዙት ራሱን እንደ አገር አፍቃሪ ፣ እነርሱን ባገራቸው እድገትና ገናናነት እንደማያስቡ እያደረገ ይወነጅል ነበር ።

ወደፊት በየምዕራፉ በዝርዝር እንደምናነበው ፣ ክሪስፒ መንፈሱ በሙሉ በቅኝ አገር ምኞት ላይ ስለ ተመረዘ ያገሩን ሰዎች ምክር መስማት አልፈለገም ። ባለፈው ዘመን በብዙ ጦርነት የተዳከመውን የሕዝባቸውን ሕይወት ከጦርነት ለማዳን አጥብቀው ሰላም የፈለጉት ዐፄ ምኒልክም በበኩላቸው የሚያቀርቡለትን የሰላም ጥሪ ወደ ፍርሃት በመተርጎም ከምጥዋ እስከ አሸንጌ ሐይቅ ድረስ ወታደሩ እንዲገሠግሥ ሲያደርግ ፣ ለጠቅላይ አዛዡ ለጄኔራል ባራቲዬሪ ቀደም ብሎ የሰጠው መመሪያ ፣ "የትግራይ ግዛት ለኢጣሊያ ክፍት ነው ፣ ሳንይዘው ብንቀር የኛ ስንፍና ነው" የሚል ነበር ።

ዐፄ ምኒልክ ሙሉ የሕይወታቸው ታሪክ ሲነበብ ፣ አገራቸውን ለማሠልጠን ከሁሉ በፊት የሥልጣኔ ባለቤት ከሆኑት ፈረንጆች ጋር መቀራረብ ፣ ባገር ውስጥ ያለውን ልዩ ልዩ ሃይማኖት የያዘውን ክርስ

ቲያኑንም ፣ እስላሙንም ፣ ልዩ ልዩ ነገዶችንም አስተባብረው ባንድ እግር በማቆምና በማሠልጠን ወዳንድ ወደ ታወቀ የሰላም አኗኗር ለመምራት መሆኑ ይታያል ። ስለዚህ ቀደም ብለው ከፈረንሳዮቹም ፣ ከኢጣሊያኖቹም ፣ ከመስኮቦቹም የተወዳጁት ፣ "በነርሱ በኩል መምህራን አግኝቼ አገሬን አሠለጥናለሁ ፤ ከነርሱ የጦር መሣሪያ ገዝቼ በዚህ መስመር የሚነሣብኝን ጠላቴን በመደምሰስ መንግሥቴን አጠናክራለሁ" የሚል ምኞት እንዳ ነበራቸው ግልጽ ነው ።

በዚሁ ጊዜ ፣ ከዐፄ ቴዎድሮስ ዘመን ዠምሮ ካገር ውስጥም ሆነ ከውጭ የሚቀሰቀስ ግናቸውንም ጦርነት የሚያስከትለውን መከራና ፍዳ ፣ ዋይታና ለቅሶው በመገንዘብ ጦርነት የሚወገድበትን ፣ ሰላም የሚገኝበትን መንገድ አጥብቀው ሳይሹ ፣ ለውጊያ የተዘጋጀውን ባላጋራቸውን ሳይመክሩና ሳያባብሉ ፣ በቀላሉ ለማሸነፍ የሚያስችል ጉልበት እንዳላቸው ቢያውቁትም ፣ በማን አሰብኝ ወይም በግልፍታ ፣ በኩራት ወይም በትምክህት ተዋግተው አያውቁም ። ከዚህም የተነሣ ከመቅደላ አምባ ከወጡ ዠምሮ (1857 ዓ. ም.) በሕመም ወድቀው እስከ ሞቱበት እስከ 1906 ዓ. ም. ድረስ ዐፄ ምኒልክ በርከት ያሉ ጦርነቶች ሲያደርጉ ዕድላቸው ሆኖ ባንዱም የጦር ግንባር ተሸንፈው አያውቁም ።

የኢጣሊያ መንግሥት ፣ መላ ኢትዮጵያን በበላይነት ካልገዛሁ ብሎ በተነሣበት ሰዓት የጦር መሣሪያውን ራሱ የሚሠራ ያንድ አውሮፓዊ መንግሥት ኃይል ከባድነት እንዳለው ዐፄ ምኒልክ ተረድተውታል ። ኢጣሊያን ከጎበኙት ከራስ መኰንንም ፣ ከየፈረንጁም በደንብ ሁኔታውን አጢነውታል ። ስለዚህም ጦርነቱን ለማስቀረት በብዙ አንጻር ሞክረው ፣ ሙከራቸው ፍሬ ቢስ ሆኖ የኢጣልያ ጦር የራስ መንገሻን ጦር አሸንፎ ፣ ትግሬን በሙላ ወርሮ እሸንጌ መድረሱን ሲሰሙ ፣ ወደ ጦሩ ግንባር ጉዞ ከመጀመራቸው በፊት ያደረጉት ቀጥሎ ያለው የክተት ዐዋጅ በራሳቸው መተማመናቸውን ላገራቸው ለመሆዋት መቁረጣቸውን ይገልጻል ።

> " . . . እግዚአብሔር በቸርነቱ እስካሁን ጠላት አጥፍቶ አኖረኝ . . . እንግዲህ ብሞትም ሞት የሁሉ ነውና አላዝንም ። ደግሞ እግዚአብሔር አሳፍሮኝ አያውቅም ። እንግዲህም ወደፊትም ያሳፍረኛል ብዬ አልጠራጠርም . . . "

እውነትም እንደ ድሙት እያደባም ፣ እየተወረወረም እስከ እሸንጌ ሐይቅ በገሠገሡ ጠላታቸው ላይ በእርሳቸው የሚመራው ጦር እንደ አንበሳ ተቆጥቶ በአላጌም ፣ በመቀሌም በተለይ ዓድዋ ላይ የፈጸመው የጀብዱ ሥራ ኢትዮጵያን ያኮራ ፣ ኢጣልያንን ያሳፈረ ፣ ዓለ

ምን ያስደነቀ ፣ የኢጣሊያን የዚያን ጊዜ ወዳጆች ጀርመኖችንና እንግሊዞችን ያስቆጨ ሆኖ ተገኘ ። የኢትዮጵያ ድል አድራጊነት የራሷ ብቻ ሳይሆን ፣ የአፍሪካና የእስያ ተወላጆ ሁሉ ድል እንደ መሰለ ተሸናፊም ኢጣሊያ ብቻ አልሆነችም ። ቅኝ አገር ያላቸውም ፣ የሌላቸውም አውሮፓውያን በዚህ ጦርነት አብረው እንዳ ተሸነፉ ቆጥረውታል ። ነጭ የማይሸነፍ ነው ተብሎ እስከዚህ ጊዜ ድረስ የታመነውም በዚህ ጊዜ ተባበለ ።

እላይ እንዳልነው ፣ ከመጀመሪያው የዓለም ጦርነት በኋላ የባልካን አገሮች ፣ ከሁለተኛው ዓለም ጦርነት ወዲህ አፍሪካውያን ነጻነታቸውን አግኝተዋል ። ኢትዮጵያም በሠለጠኑት አውሮፓውያን ዘንድና በዓለም ዘንድ በይበልጥ የታወቀችው ፣ ቀድሞ ገሸሽ እያደረጉዋት በመናቅ ስሜት የቆዩት የአውሮፓ ኃያላን በአዲስ አበባ ሌጋሲዮን ከፍተው ሙሉ የዲፕሎማሲ ዕውቂያ ያደረጉላት ፣ የድሉን ኮከብ በዓለም ሰማይ ላይ ካበራው ከዓድዋ ድል በኋላ ነው ።

ንጉሠ ነገሥቱ በጦር ሜዳ ድል ማድረጋቸውና ፣ በዓለም አቀፍ ደረጃ መታወቃቸው ጉልህ የሥራ ውጤት ነው ። ይሁን እንጂ ለነጻነት ዘለቄታ ዋስትና የሚሆነው እንደ ሠለጠኑት አገሮች ሠልጥኖ መገኘት መሆኑን በደንብ ስለተገነዘቡ ፣ ከዓድዋ በፊት የወጠኑትን የልማት ሥራ ከዓድዋ በኋላ እንደ ተመኙት ሳያገባድዱ በመካከሉ እርጅና ፣ ሕመምና ሞት ተከታትለው ቀደሟቸው ። ከዓድዋ ድል በኋላ የሰላምና የጤንነት ዘመን ተጐናጽፈው ቢሆን ኖሮ ኢትዮጵያን ምን ያህል ሊያራምዷት በቻሉ ነበር ።

ዳሩ ግን ፣ በዕድሜያቸው በሁሉ አንጻር የታደሉት ንጉሠ ነገሥት ጠባያቸውን ከነችሎታቸው ወርሶ ምኞታቸውንና የሥራ ውጥናቸውን ወደ ፍጻሜ የሚያደርስ አልጋ ወራሽ በማግኘት ረገድ አልታደሉም ። በዓለም ያሉ አብዛኞቹ የታላላቅ መሪዎች ዕድል በዚህ በኩል ተመሳሳይ ነው ። ነገሥታትና መሪዎች የሞት ሽታ ሲሰማቸው ፣ በሕይወታቸው ዙፋናቸውን ለወደዱት ወይም በዘር ወራሽነት ለሚገባው በኑዛዜ ማውረስ ሲችሉ ፣ የነበራቸውን ገናናነትና ችሎታ ለወራሽ የመተው ዕድል ሳያገኙ በድን ሥጋቸው ስሙን ብቻ ለወገንና ለዓለም አውርሶ ፣ ተመልሶ ለመውጣት ወደማይችልበት ወደ መቃብር ይወርዳል ።

ተ. ጸ. መ.

ክፍል አንድ

የዐፄ ምኒልክ ዘመነ መንግሥት አጀማመር

ምዕራፍ አንድ

የደጃዝማች ምኒልክ ከመቅደላ ማምለጥ — ካቶ በዛብህ ጋር ተዋግተው ማሸነፋቸው — የሸዋ ንጉሥ መባላቸው

ምኒልክ በነሐሴ 12 ቀን 1836 ዓ.ም. አንጐለላ ኪዳነ ምሕረት ተወልደው፤ ከባታቸው ከንጉሥ ኃይለ መለኮትና ከእናታቸው ከወይዘሮ እጅጋየሁ ጋር በአንጐለላ ፤ በአንኮበርና በደብረ ብርሃን እየ ተዘዋወሩ ቆይተው በኋላም የሕፃንነትና የወጣትነት ጊዜያቸውን በጐንደርና በደብረ ታቦር ከዐፄ ቴዎድሮስ ጋር እንደ ልጅም ፤ እንዳማችም ሆነው አሳልፈዋል ።

ወደኋላ መለስ ብለን ስንቃኝ ፤ ምኒልክ ካፄ ቴዎድሮስ ጋር የአማች ባለሟል ሆነው ከቆዩ ወዲህ በመጨረሻ የመጋዙ ጽዋ ለርሳቸውም ደርሶ ነበር ። ሁኔታው ሲገመገም ግግሽ ግዞት እንጂ እንደ ሌሎች ግዞቱ በርሳቸው ላይ የጠበቀ እንዳልነበረ ይታያል ። ለማምለጥም የረዳቸው ይኸው የግዞቱ መላላት ሳይሆን አይቀርም ። ቢሆንም ፤ ዐፄ ቴዎድሮስ የመጨረሻዎቹ ዓመታት (1856—60 ዓ.ም) ሁኔታው አስከፊ እየሆነ ሲሔድ ፤ ከምኒልክ ጋር አብረዋቸው ያሉት የሸዋና የቤጌምድር መኳንንት ለርሳቸው ሕይወት እጅግ በማሰብ በተለይ እነ አቶ ገርማሜ ወልደ ሐዋርያት ፤ አቶ ሀብተ ሥላሴ ደስታ ፤ ሞግዚታቸው አቶ ናደው* (ደጃች) ፤ አቶ ወልደ ገብርኤል** (ደጃች) ከእናታቸው ከወይዘሮ እጅጋየሁ ጋር ውስጥ ለውስጥ የሚያመላልሱበትን ዘዴ ሲያወጡ ሲያወርዱ በሰነበቱበት ጊዜ ፤ የዚህን ምስጢር ለባለቤታቸው ለወይዘሮ አልጣሽ ቴዎድሮስ የደበቋቸው ይመስላል ።

---

* የራስ ተሰማ አባት

** ደጃዝማች ወልደ ገብርኤል አባ ሰይጣን የራስ ብሩ አያት

ስለዚህ ፡ ምኝ ጊዜ ሲመርጡ ቆይተው በሰኔ 24 ቀን 1857 ዓ.ም ቅዳሜ ለት ማታውን እቴ ገርማሜ (በኋላ ደጃዝማች) በቴዎድሮስ ትእዛዝ ካገቧቸው ከወይዘሮ ቀጠሮና ከእቶ ሀብተ ሥላሴ ደስታ ጋር ታላቅ የወዳጅነት ግብዣ አድርገው የጥቢቃ ሽማምንቱንም ፡ ወታደሩንም በግብዣው ላይ በመጠጥ አስከሩዋቸው ። ጠባቂዎቹ በጥልቅ እንቅልፍ በተዋጡበት ሌሊት ፡ ጉልማሳውን ምኒልክን ይዘው ከመቅደላ በአሊ በር በኩል አምልጠው ወረሂመኑ ግባት ገቡ ። ባላባቷ ወይዘሮ ወርቂት ቀደም ብለው ከንጉሥ ኃይለ መለኮት ጋር ወዳጅነት ወጥነው ስለነበር ፡ "ያባት ወዳጅ ለልጅ ይተርፋልና መጣሁ ተቀባይም ስደጅልኝ" ብለው ላኩባቸው ። እርሳቸውም ባንድ ወገን ወደ ምኒልክ ተቀባይ ልከው በነዚሁ ሰዎቻቸው እማካይነት ምኒልክን እያስጠበቁ ፡ በሌላ ወገን ከይማም እባ ቡላ የወለዱት ዓመዴ ዐሊ የሚባለው ልጃቸው ቀደም ብሉ ዓፄ ቴዎድሮስ ክርስትና እንሥተውት ሳለ ፡ በኋላ እርሱንም እንደ ምኒልክ በጥርጣሬ አስረውት በመቅደላ ነበርና ወርቂት በምኒልክ ለውጥ ልጃቸውን ለማስፈታት አስበው "ምኒልክን አስሬ ልላክልዎትና ልጄን ዓመዴ ዐሊን ይላኩልኝ" ብለው ወደ ቴዎድሮስ ላኩ ። ልጅየው ግን ቀደም ብሉ መገደሉን አልሰሙም ነበር ።

የምኒልክን ማምለጥ ዐፄ ቴዎድሮስ እንደ ሰሙ ፡ "ለምን አልጣሽን ትቷት ሔደ" አሉ ይባላል ። ይኸውም ማለት ከምኒልክ ማምለጥ የልጃቸው አብሮ አለማምለጥ የቆጫቸው ይመስላል ። ምንአልባት ምኒልክ ወደፊት እንደሚነግሡ ታይቷቸው ልጃቸው ከምኒልክ ጋር አብረው እንዲነግሡ በመመኘትም ይሆናል ።

ምኒልክን ተቀብለው የሸኟቸውም የወሎ መኳንንት ናቸው የሚል አስተኛ ቃሬ ስለሰሙ ፡ ቴዎድሮስ በብስጭት ቀደም አድርገው ብዙ የወሎን መኳንንት ከወርቂት ልጅ ጋር ገደል እያስገቱ ገድለው ነበር ። የዚህን ጉዳይ በዚያው የነበሩት አለቃ ወልደ ማርያም እንደዚህ ሲሉ ገልጸውታል ። "የሸዋን ሰው እናትዎን* ይዘው ወጡ ። ሲነጋ ኩታማ በሚባል ፈረስዎ ንጉሡ (ቴዎድሮስ) ተቀምጠው ወደ እስር መገ ደር መጡ ። በዚያም ጊዜ እጅግ ተናደው ነበርና 'እስሩን (እስረኛው) ሁሉ አውጡ' አሉ ፡ 'የወርቂት ልጅ ማናቸው ነው' ብለ ውም ጠየቁ ። ሰዎቹም የክርስትና ልጅዎ (ልጃቸው) ነበርና ይምሩታል

* ምኒልክን ማለታቸው ነው ። በአክብሮት አነጋገር 'እናትዎን' ይዘው ወጡ ማለት 'እናታቸውን' ለማለት ነው ። የቀድሞ ሊቃውንት የሚያከብሩትን ሰው በሦስተኛ ሰው እንጂ በሁለተኛ ሰው አያናግሩም ።

ብለው ፈጥነው አሳቶዎ (አሳቶዋቸው) ። እርሱም እኔ ልጅዎ ነኝ በነገ ዝምበር (በጧት)ግብርዎን ላግባ ብሬ ያሳድሩኝ (ግብርዎን ላግባ ልገዛ አይግደሉኝ) አለ ። በዚህ ጊዜ በንጉሡ ልብ ምሕረት አል ነበረምና እርሱን በፊት ለፊት ከርሱም ጋር የነበሩ 24 የእርም መኳ ንንት እነ ፋሪስ ታሲምን ፡ እነ ዐሊ ወዳጆን ራቁታቸውን እያስነተቁ ከመቅደላ ገደል አቀረቧቸው ። እግርና እጃቸውን በጉራዴ እያስቆ ረጡ ሁሉንም ገደል ሲያስጥሉ አንዱ ባለመንቆር (የእንጨት እግረ መት) ከገደሉ ሲቀርብ ሞተ ። ሰዎችም አይተው 'ይህ ሰው ሞቷል' ቢሉ 'ከንንጨቱ ገፍተህ ጣለው' ብለው ቢጥሉት ከገደሉ ላይ እንጨቱ ይዞት ተንጠለጠለ ። ከዚያም ላይ እንዳይቀር 'በዶንጊያ አሶርደው' ብለው ተሰባብሮ ወረደ[1] ።"

ይህ ከሆነ በኋላ ፡ የወይዘሮ ወርቂት መልክተኞች መቅደላ ደር ሰው የዓመዴ ዐሊን ወሬ ቢጠይቁ "ምነው እሱማ ገደል ተጥሉ ሞቶ" ብለው ነገሩዋቸው ። እነሱም ተመልሰው የዚህን ወሬ ለእመቤታቸው ቢነግሩ ፡ "ይህን ሰው እግዚአብሔር ቢወደው ነው" ብለው ለምኒልክ ስንቅም ሸኝም ሰጥተው ወደ ሸዋ ሰደዷቸው ። በሸዋም ዐፄ ቴዎ ድሮስ ፡ "በዘውዴ እንጂ በገዥነት አልወልዱህም" ብለው ጉብዝ ናውን ያደነቁለትና የሾሙት እቶ በዛብህ (በዙ አባ ደክር) በመ ጨረሻ ጊዜ ካፄ ቴዎድሮስ ሸፍቶ ራሱን እንደ ንጉሥ ቆጥሮ ደብ ዳቤም ሲጽፍ "ንጉሠ ሸዋ" እያሰኘ ማስተዳደር ጀምሮ ነበርና የምኒልክን መምጣት ሲሰማ ጦሩን በበኩሉ ሰብስቦ ለመዋጋት ተዘ ጋጀ ። ሲዘጋጅም ለራሱ ሥልጣን ማራዘሚያ መሆኑንና የሸዋ ንጉሥ እያለ መጻፉንም በይፋ ሁሉም እያወቀ ሐሜታ ስለ አበዛበት ፡ በፊተ ኛው ጊዜ ፡ "እኔ የጌታዬ ልጅ እስኪመጣ ነው እገር የምጠብቀው ፤ የጌታዬ ልጅ ከመጣ በሰላም አስረክባለሁ" እያለ ባንድ ወገን እየ ሰበከ አሁን ደግሞ ምኒልክ ፡ "መጣሁ ተቀበለኝ" ብለው ሲልኩበትና የሥልጣን ፍጻሜ መቃረቡን ቁርጡን ሲያውቀው ፡ "እምቢ" ብሉ ለጦርነት ይዘጋጅ ጀመር ። ተዘጋጅቶም ሲጨርስ ወደ ጋዲሎ (ግድም ውስጥ) ለውጊያ ከነጦሩ መጓዙን ያየች እንዲት "እናት ዓዋጁ" የም ትባል ነገር ዐዋቂ "እረ ተው" ብላ ዘማቹን በማውገዝ እንደዚህ ብላ ገጠመች ይባላል ።

ማነው ብላችሁ ነው ጋሻው መወልወሉ
ማነው ብላችሁ ነው ጦራችሁ መሾሉ

1 ያለ ቴዎድሮስ ታሪክ ዋንያን ዘለቶ ያሳተመው ገጽ 30—31

ማነው ብላችሁ ነው ካራችሁ መሳሉ
የጌታችሁ(የኃይለ መለኮት) ልጅ ነው ኧረ ወሰመ አቄ በሉ ።[1]

ሊሉችም በመጀመሪያ ቴዎድሮስ ሸዋን ለማስገበር የመጡ ጊዜ ወበረከት ራሱ ወዛብህ ከሌሎቹ መኳንንት ጋር ሆኖ ምኒልክን ይዞ እሁን ከንራስ እንግዳ ጋር በገርማንነት ሲዋጋ መቁሰሉንና መታሰሩን ደግሞ ሊወጋቸው መሔዱን በመገቀፍ እንደዚህ ብለው ገጠሙ ።

የበረከት ለታ ከሸንጡ ተወግቶ
ከኛንቅላ ጋር አብሮ ተቆራኝቶ
አገር ለምኒልክ እያለ ቆይቶ
ሊወጋቸው ሔደ የሰው ነገር ሰምቶ
እንተም አደረግኸኝ የመነኩሴ ፈራጅ
የሙት ልጅ ሲቀበል እንዲህ ነወይ ወዳጅ

በዚህም ጊዜ ካህናት ሁሉቱን ወገኖች ለማስታረቅ ሞክረው ነበር ። "ከዚህ ከባላገር ጋር ጦር ዳሩ ግን ፣ ገርማሜ በዛብህን ይገቁ ስለነበረ ፣ "ከዚህ ከባላገር ጋር ጦር ሰላሉና ነት እንጂ ፣ በሰላም የዕርቅ ነገር መደራደር ውርደት ነው" እርሳቸውም ተደግሞነት ስለ ነበራቸው ዕርቁ ቀርቶ የጦርነቱ ጉዳይ የማይቀር ሆነ ።

ምኒልክ ከተከተላቸው በቀር የወሎም ፣ በተለይ የሸዋ ሰውም ከያ ለበት ፣ "የጌታችን ልጅ መጣልን" እያለ ተሰበሰበ ። ከበዛብህም ጋር ከነበረው ግሚሱ እየተከፈለ ወደ ርሳቸው ሲሆር የበዛብህ ጉራ እየመነመነ ሔደ ። ቢሆንም በዛብህ በነሐሴ ወር መጀመሪያ ላይ የሚቻለውን ያህል ተዋግቶ መሸነፉን ሲያውቀው ሸሽቶ ወደ እፍቀራ ምሽግ ገባ ። የርሱ የጦር አለቃ የነበረው አብተየስም እንደዚሁ ተሸንፎ የግድምንና የኤፍራታን ግዛት ለምኒልክ ባለሥልጣኖች እስረከበ ። በኋላ የምኒልክ ዋና የጦር አለቃ የነበሩት ራስ ጉበናም በዚህ ጊዜ አጋፋሪ ጉበና እየተባሉ የበዛብህ ጭፍራ ነበሩና መ[illegible] ተው ለምኒልክ ገቡ ።

ከዚህም በኋላ ምኒልክ ፣ ከጦርነቱ ቦታ ከጋዲሎ (ግድም) ተጉዘ[illegible] ወደ ሾላ ሜዳ (ተጉለት) መጡ ። ከዚያም በሸዋ ምሥራት በኩ[illegible] እድርገው ግዛል ወንዝ ደረሱ ። ከወይዘሮ ወርቂት ዘንድ ለመሸ[illegible] የተላኩትም መኰንኖች በደጃዝማች ብርቁ መሪነት ከጭፍሮቻቸው ጋ[illegible]

1 የብላቴን ጌታ ኅሩይ ሳይታተም የቀረው የእጅ ጽሑፍ ገጽ 82
Four Ethiopian Biographies - By Baira Tafla-Dadda-mach Germame Abe-
mala - PP 3—10

እንዳሉ ወደ ወሎ እንመለስም ብለው አብረዋቸው ተጓዙ ። በዚህ ዓይነት ምኒልክ በሠራዊታቸው እንደ ታጀቡ በ1857 ዓ. ም. በነሐሴ 24 ቀን እንኮበር ከተማ በደስታና በዕልልታ ገብተው የቴዎድሮስ ደጃዝማችነታቸው ቀረና ንጉሥ ምኒልክ እየተባሉ ሸዋን ያስተዳድሩ ጀመር ። ትንሽ ቆይተው ወሉንም ደረቡ ።

በዚህ ጊዜ ፣ ከላይ ከመሐመድ ዐሊ አባ ጅቦ ባላባትነት የወረዱት ወይዘሮ መስተዋት የበመዴ አባ ዋጠው * እናትና ወይዘሮ ወርቂት የሟቹ የበመዴ ዐሊ እናት በወሎ ግዛት ባላንጣነታቸው የጋለ ነበር ። ምኒልክ ከመቅደላ አምልጠው ወደ ሸዋ ለመምጣት ሲሉ ፣ ወርቂት ለልጃቸው ለውጥ ሲያደርጉቸው እንደነበር ምኒልክ ቢሰሙትም ባንድ ወገን ለልጃቸው ሞት ሰበቡ እርሳቸው መሆናቸውን በመረዳት፣ ሁለተኛ የልጃቸውን ሞት ከሰሙ በኋላ ፣ "ይህ ሰው እግዚአብሔር ያልተለየው ነው" ብለው ስንትም ሸንም በመስጠት ፣ "የሸዋ ሰው አውራህ መጥቷልና ደስ ይበልህ ተቀበል" የሚል የይፋ መልዕክት ልከው በደስታና በክብር ስለ ሰደዷቸው ፣ ይኸንን እንደ ውለታ ቆጠሩ ላቸው ። ምኒልክም በሸዋ ከተቋቋሙ በኋላ ወደ ወሎ ተመልሰው ሲመጡ ወርቂት ልጃቸውን ከጡ ወዲህ በባላንጣቸው በወይዘሮ መስተዋት ተጠቅተው ነበር ። አሁን ግን ፣ ምኒልክ ወይዘሮ መስተዋትን አጥቅተው ወርቂትን በሥልጣናቸው እደላድለው አስቀመጧቸው ። ንጉሥ ምኒልክ በሸዋ ገብተው ተደላድለው ሥልጣን ከጨበጡ በኋላ ፣ በዛብህም ውሉ እድር ለንጉሥ ምኒልክ ታምኖ ገባላቸው ። ዳሩ ግን ኸጉተ እንገርሶ ንጉሡን ሲገድል አስቧል ተብሉ በዚሁ ተፈርዶበት ተገድሏል ።

* በኋላ ንጉሥ ምኒልክ ክርስትና አንሥተው ራስ ኃይለ ማርያም የተባሉት

ንጉሥ ምኒልክ
ከቤተ መንግሥት መዝገብ ቤት

ምዕራፍ ሁለት

የንጉሠ ምኒልክ ጉዞ ወደ ወሎ — ያፄ ዮሐንስ ዕረፍት መሰማት — ለምኒልክ የገቡላቸው መሳፍንትና መኳንንት

ከዚህ በፊት እንዳመለከትነው ፡ ዐፄ ዮሐንስ አንደኛ በተንት ወዳጃቸው በእንግሊዝ ተገፋፍተው የደርቡሾቹን ጠላቶች ኀብጾችን ረድተው ባገራቸው በትግሬና በትግራይ እንዲያልፉ ፈቅደውና ሸኝተው ወደ ምጥዋ እደረሱዋቸው ። ሁለተኛ የንጉሠ ነገሥትነት ሥልጣን ከያዙ ዠምሮ ቅባቶችንና ጸጎችን በቦሩ ሜዳ ንጉሥ ምኒልክና ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ባሉበት ከተዋሕዶች ጋር አከራክረው በጉባዔ አስወስነው የተዋሕዶን (ካራ) ሃይማኖት በይፋ አጸደቁ ። ከዚሁ አያይዘው በኢትዮጵያ ያለው የእስልምና አማኝ ሁሉ እንደ ሌላው ክርስቲያን ሕዝብ ተዋሀዶ ክርስቲያን መሆን አለበት ብለው ዓውጀው ነበር ። በዚሁ የተነግ እስላሙን ሁሉ ሹማምንትና መልከኛ በወታደር እየሰበሰበ ወደ ቤተ ክርስቲያን በመውሰድ ፣ "ተጠመቅ ፣ ቁረብ" ሲለው የፈራው ያለልቡ ተጠምቆ ቆረበ ። ያልፈራው በመታሰር ተጉሳላ ። ከነዚሁ መካከል ጥቂቶቹ ከኢትዮጵያ እየሸሹ ወደ ሱዳን ገብተው ጥቃታቸውንና መጉሳላታቸውን ለደርቡሾቹ አስረዱ ። ዐፄ ዮሐንስንም እንዲወጉላቸው ጠይቀው እነርሱም አብረው በውጊያ ለመሞት መቁረጣቸውን እየገለጹ ይወተውቱ ነበር ። ለነዚህም ዋና ተንደኛው ከወሎ የሔደው ሼክ ጦልሃ ቢን ጃፋር ነበር ። እርሱም ካፄ ዮሐንስ ሞት በኋላ ወደ ኢትዮጵያ ተመልሶ ከኢጣልያኖች ጋር ሆኖ የአዳዌን ጦርነት መካፈሉን ወደፊት እናንባለን ።

ስለዚህ ፣ ያፄ ዮሐንስና የደርቡሾች ጦርነት ከፖለቲካና ከመሬት ፍለጋው ጋር ፡ በኢትዮጵያ የተጠቃውን የእስልምና ተከታይ ጥቃት ለመበቀል የተደረገ የሃይማኖት ጦርነት ነበር ለማለት ይቻላል ። የመተማ ጦርነት ባፄ ዮሐንስ ላይ የተባባሰው በነርሱ ምክንያት መሆኑን እያወቁት እንግሊዞች ላፄ ዮሐንስ ምንም ዓይነት እርዳታና ምክር ሳይሰጧቸው መቅረቱ ያሳዝናል ። በኋላ ግን ፣ ላፄ ዮሐንስ ብሶ ሳይሆን ባንድ ወገን ወገኑን ጉርዶን ባቭን ስለ ገደሉበት ፣ በሌላ ወገን ሱዳንን ቅኝ አገር ለማድረግ ስለፈለገ ዐፄ ዮሐንስ ከሞቱ በኋላ

ዘመኝ ዓመት ቆይቶ ኦራሲዮ ሄርበርት ከቸነር እ. ኤ. አ. በመስከረም 2 ቀን 1898 ዓ.ም. የእንግሊዝን ጦር ይዞ መጥቶ የከሊፋ አብዱላሂን ጦር ፍርስርሱን አውጥቶ አገሪቱን ይዟል ። ሱዳንም ሙሉ ነጻነቷን እስከ አገኘችበት እ.ኤ.አ. እስከ 1956 ድረስ በበላይነት ይዞ ሲያስተዳድር ቆየ ።

ዐፄ ዮሐንስ ፣ ከደርቡሾች ጋር ባደረጉት ጦርነት ቀንቷቸው ቢሆን ኖሮ ፣ በትኩሱ በአዲስ የድል አድራጊነት ግርማ ወደ ሸዋ ይዘምቱ ነበር ። እንዲሁም በውድም በግድም ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትና የወሎው ባላባት ራስ ሚካኤል አብረው መዝመታቸው ስለማይቀር ፣ ንጉሥ ምኒልክም ለመመከት ቆርጠዋልና ታላቅ ጦርነት መደረጉ የማይቀር ነበር ። ነጋድራስ አፈወርቅ ፣ "ዐፄ ዮሐንስ ከንጉሥ ምኒልክ ቢዋጉ እንደሚሸነፉ ስለ ተረዱት ፊታቸውን ወደ መተማ አዞሩ" ብለዋል ። አከታትለውም "...ካጤ ምኒልክ ጋር ተዋግቶ ድል ሆኖ በገዙበት ሥፍራ እንዳይገዙ ፣ ባስገበሩበት ፈንታ እንዳይገብሩ . . . ሞታቸውን መርጠው ወደ መተማ ወረዱና ለመመለስ አይደለም ከዚያው ለመቅረት ..." የሚል ቃል አስፍረዋል ።[1]

ይኸም ቃል እንደዚሁ በመላ የተወራወረ ነው እንጂ ፣ ወደ መተማ ሲዘምቱ የጦር መሪነቱን ከራስ አሉላ እጅ አውጥተው ለራስ ኃይለ ማርያም ባይሰጡ ኖሮ ፣ ውጊያውንም በእልህ በማድረግ ፈንታ በጥናትና በጥንቃቄ አድርገውት ቢሆን ኖሮ ፣ እንዳጋጣሚም ንጉሠ ነገሥቱ ከፊት ቀድመው በመዋጋትና በማዋጋት በዚያች ጥይት ተመትተው ባይቆስሉ ኖሮ ሊያሸንፉ በቻሉ ነበር ። ደርቡሾችንም አሸንፈው ከተመለሱ በዚያው በድል አድራጊነት ግርማ ወደ ሸዋ መዝመታቸው የማይቀር ስለሆነ ፣ ምንም እንኳን በደርቡሽ ውጊያ ጦራቸው ቢጎዳም የአሸናፊ ሞራሉ ከፍ ማለቱ ስለማይቀር ፣ ምናልባት ንጉሥ ምኒልክን ሊያሸንፉ ይችሉ ነበር ብሎ ለማሰብ ይቻላል ።

የሁለቱም ኃይለኛ ውጊያ ተደርጎ ቢሆን ኖሮ አገሪቱን በጣም አዳክሞ ጦርነቱን አቀብቅቦ ለሚጠብቀው ለኢጣልያ ወረራ ምቹ ይሆንለት ነበር ። የሆነ ሆኖ ፣ ንጉሥ ምኒልክ ከአባይ ዳር ጦራቸውን መልሰው በእንጦጦ ከተማቸው ሆነው የሚሆነውን ይጠባበቁ ነበር ። ቀጥሎም ለማናቸውም ብለው በየካቲት 28 ቀን 1881 ዓ.ም. ከእንጦጦ ተነሥተው በመጋቢት 6 ቀን ደብረ ብርሃን ገቡ ። በመጋቢት 3

1. ዳግማዊ ዐጤ ምኒልክ—ነጋድራስ አፈወርቅ ገጽ 55

ቀን ዐፄ ዮሐንስ መሞታቸውን ሳያውቁ በመጋቢት 11 ቀን ከደብረ ብርሃን ተነሥተው በ17 ቀን ቀወት ደርሰው በሰፈር እንዳሉ ያፄ ዮሐንስ ሞት ወሬው ደረሳቸው ።

ያፄ ዮሐንስን ሞት ሲሰሙ ድንጋጤም ፣ ሐዘንም ደስታም የተደባለቀበት ስሜት እንደሚሰማቸው የታወቀ ነው ። ሐዘንና ድንጋጤውም ምንም እንኳን ከሥር ጀምሮ ሁለቱም የዘሩን ባላንጣነታቸው የታወቀ ቢሆን ፣ በ1870 ዓ. ም. ተገናኝተው ልጅ ከልጅ አጋብተው ይነስ ይብዛ በመጨረሻ በ1880 ዓ. ም. ዝምድናው መልሶ እስኪደፈርስ ድረስ ዐሥር ዓመት በፍቅርና በስምምነት ኖረዋል ። ግብጾችና ቱርኮችን ለመቃወም መሣሪያ እርዱን ብለው ንጉሥ ምኒልክ ለኢጣልያ ንጉሥ በ1874 ዓ. ም. በጻፉት ደብዳቤ ላይ ፣ "ካባቴ ከወዳጄ ካፄ ዮሐንስ ጋራ ታረቅሁ ፣ አንድ አካል አንድ አምሳል ሆንን" ያሉትን እናስታውሳለን ። ወደፊት እንደምናነበው ፣ ለኢጣልያ ንጉሥ በጻፉት ሌላ ደብዳቤ ላይ ፣ "በመጋቢት መዠመሪያ ቀን እጅግ የሚያሳዝን ፣ የሚያስደንቅ ብርቱ ነገር መተማ ላይ ተደረገ ። ዓፄ ዮሐንስ ሠራዊታቸውን ሁሉ አስከትተው ወርደው ከደርቡሽ ጋር ተዋግተው ድል ሆነው ቆስለው ሞቱ" ብለዋል ። ነጋድራስ አፈወርቅም "ያጤ ዮሐንስ መሞት ወሬው ከመቅጽበተ ዐይን ሳጤ ምኒልክ መጣልዎ ፣ ዐጤ ምኒልክ በብርቱ አዘኑ አለቀሱ[1]" ብለው ጽፈዋል ።

ባንድ ወገን ደግሞ ፣ ያንዱ ሞት ለሌላው ሕይወት እንደ መሆን መጠን ያፄ ቴዎድሮስ ሞት ላፄ ተክለ ጊዮርጊስ ፣ ያፄ ተክለ ጊዮርጊስ ሞት ላፄ ዮሐንስ መንግሥት መንገድ እንደ ከፈተ ሁሉ ፣ አሁንም ያፄ ዮሐንስ ሞት ለንጉሥ ምኒልክ ግልጽ የሆነ የንጉሠ ነገሥትነት ዘውድ የሚያስጨብጥ መሆኑ አያጠራጥርም ። በመተማ ጦርነት ላይ ዐፄ ዮሐንስ ቢቀናቸው ኖሮ ተመልሰው እንደሚወጉዋቸው ስለሚያምኑ ፣ አሁን ግን ከዚህኛው ሥጋት ስለ ተገላገሉና የንጉሠ ነገሥትነት ዘውድ የሚቀዳጁበት ጊዜ ስለደረሰ ፣ በሐዘኑ ጐን ሌላ ዓይነት ግላዊ ደስታ ይሰማቸዋል ብንል ትክክለኛ አስተያየት ይሆናል ። ይኸን የመሰለ ሁኔታ በማንም ሥጋ ለባሽ ላይ የሚደርስ ድርብ ስሜት ነው ። ከሁለቱ ድርብ ስሜቶች በሰው ልጅ ላይ ራስን መውደድ ስለሚያመዝን ከሐዘኑ ይልቅ የደስታው ወገን ሚዛን ከበድ ሊል ይችላል ።

ምኒልክ ያፄ ዮሐንስን ሞት ከሰሙ በኋላ ከቀወት ወደፊት ተጕዘው በቦሩ ሜዳ ላይ እንዳሉ ፣ "ባለህ እርጋ ገኘሁ እኔ ነኝ . . ." የሚል

1 ዳግማዊ ዐጤ ምኒልክ ገጽ 55—56

ዓዋጅ በነጋሪት እናገሩ ፡ ከቦሩ ሜዳ ስገራት* እንደ ደረሱ ያፄ ዮሐንስ ሹማምንት የግሸንን አምባ ከነዕቃው ይጠብቁ ነበርና ወደ ንጉሥ ምኒልክ ቀርበው ፣ "...የንጉሥ ዕቃ ለንጉሥ ነውና አምባውን ከነ ዕቃው የሚረከብ ሰው ያድርጉልን"[1] ብለው አመለከቱ ፡ በዚህ ጊዜ ንጉሡ ሹም ሽር ማድረግ ጀመሩ ፡ ግሸን ያለበትን የአምባሰልን ግዛት ለባላባቱ ለዣንጥራር አስቶው ሰጡ ፡ በአምባው ያለውን ዕቃ እንዲረከቡ ደጃች ወልዴን ልከው አምባውን ጠባቂ አቶ ወልደ ተክሌን አድርገው ከዚያ ወደ ሐይቅ ተጉዘው ከጨጨሆ በላይ ያለውን የየጁን ግዛት የራስነት ማዕረግ ጨምረው ለደጃች ወሌ ብጡል ሰጡ ፡

ንጉሥ ምኒልክ ፣ ባሻ ጨፌ ባሉበት ሰዓት ካፄ ዮሐንስ ጋር የመተማን ጦርነት የተካፈሉት ራስ ሚካኤል መጥተው እጅ ነሥተው ገቡ ፡ ከዚያ አልፈው ንጉሡ ከወይዘሮ ጣይቱ ጋር ወደ ላሊበላ ሔደው ዋግሹም ብሩ ስለገቡላቸው ያባታቸውን የዋግሹም ገብረ መድኅንን አገር ዋግን ሰጡዋቸው** ከዚያ ንጉሡ በድብኮ ተጉዘው በገረገራ አልፈው በግንቦት 27 ቀን ቋና በሰፈሩበት ጊዜ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መጥተው ገቡላቸው ፡ ንጉሥ ምኒልክም 31 ጊዜ ስለ ክብራቸው መድፍ አስተኰሱው በደስታ ተቀበሉዋቸው ፡ በያዙትም አገር ላይ ከፋን አከሉላቸው ፡ ከዚሁ እያይዘው ለስሜን ባላባት ለራስ ወልደ ሥላሴ ያባቶቻቸውን የነራስ ገብሬን ግዛት ስሜንን ፣ ላፄ ቴዎድሮስ ልጅ ለራስ መሸሻ ደምቢያን ሰጡ ፡ የደምቢያንና የቤጌምድርን የበላይ መኳንንት ቀራጭነት ለራስ ወሌ ሰጥተው የቀረውንም የቤጌምድርን መኳንንት በየአለህበት ሹመትህን እንደያዝህ ቆይ ብለው ፈቀዱ ፡ በዚህም ጊዜ ከራስ መንገሻና ከራስ አሉላ ካፄ ዮሐንስ ጋር የነበሩ መኳንንት ከራስ መንገሻ በቀር ብዙዎቹ ከመተማ እየገሠገሠ መጥተው ገቡላቸው ፡ ራስ መንገሻ ግን ፣ እሌጋ ወራሽነትን ካፄ ዮሐንስ በኑዛዜ ተቀብለው ስለነበር ምንም እንኳን ንጉሥ ምኒልክን ለመቋቋም በቂ ኃይል እንደሌላቸው ቢረዱትም ፣ እንደ ሌሎቹ በቶሎ መጥተው ለምኒልክ መገባት ቅር ስለ አላቸው ሊመጡ አልቻሉም ፡ ራስ አሉላና ራስ ሐጐስም ከርሳቸው ጋር ስለሆኑ በዚህ ጊዜ አልመጡም ፡[2]

---

* ስገራት ከወረይሉ በስሜን ደቡብ የሚገኝ ወረዳ ነው ፡

1. ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፣ ጸ.ት. ገብረ ሥላሴ — ገጽ 154

** ዋግሹም ብሩ ያፄ ተክለ ጊዮርጊስ ወንድምና የዋግሹም ጓንጉል አባት ናቸው ፡

2 ገብረ ሥላሴ ፣ ምዕ.39 ገጽ153—156 Chronique du Regne de Menelik II .... XXXIX pp. 258-263.

ምዕራፍ ሦስት

የኢጣሊያ መንግሥት ከውጫሌ ውል በፊት ካፄ ምኒልክ ጋር ያደረገው ስምምነት

በአንኮበር እነ አንቲኖሪ ፣ አንቶቺ መጥተው የኢጣሊያንና የኢትዮጵያን ወዳጅነት ለመመሥረት ካፄ ምኒልክ ጋር ግንኙነት ሲወጥኑ ከአንደበታቸው የሚፈልቀው ፣ "በወዳጅነት የንግድን ጉዳይ ከማስፋፋት በቀር የኢጣልያ መንግሥታችን እንደ ሌሎቹ እንደ እንግሊዝና እንደ ፈረንሳይ መንግሥታት የሰውን አገር ለመውረር አይመኝም" የሚል ነበር ፡ ምኒልክም ፣ ከጐንደር እኗኗራቸው ዠምሮ የፈረንጆችን ጥበባቸውንና ዕውቀታቸውን ስለ ተረዱት ፣ የነርሱን ዕውቀት ባገራቸው ለማስገባት አጥብቀው ይሹ ነበር ፡ እንዲሁም ጸጥታንም ለመጠበቅና ባላጋራንም ለመመለስ የጦር መሣሪያ ማግኘት አስፈላጊነቱ ስለ ተሰማቸው ፣ ፈረንጆቹን በተለይ በዚህ ጊዜ (1860—80 ዓ. ም.) ማቅረብና በነርሱም ወዳጅነት ለመጠቀም ከልብ እንደሚጣጣሩ ፣ "ዐፄ ዮሐንስና የኢትዮጵያ አንድነት" በተሰኘው መጽሐፍ ውስጥ ተወስቷል ፡

ኢጣሊያኖች ካፄ ምኒልክ መንግሥት ጋር የወጠኑት ዠምድና እያደር እየጠበቀ ሔደ ፡ ፒዬትሮ አንቶኔሊ በኢትዮጵያ ተቀማጭ ሆኖ የኢጣልያ መንግሥት ንጉሥ ወኪልና ተጠሪ በነበረበት ሰዓት ይኸው የወዳጅነት ግንኙነት የበለጠ እንዲጠብቅ በ1880 ዓ.ም. ከዚህ ቀጥሎ የሚነበበውን ውል ተዋዋሉ ፡

ንጉሥ ምኒልክና የኢጣሊያው ንጉሥ መልእክተኛ ፣ ኮንት አንቶኔሊ ጋራ የተነጋገሩት ነገር ይህ ነው ፡

መጀመርያ ነገር

— ኢጣሊያና ንጉሥ ምኒልክ የከበረውም መንግሥታቸው በወዳጅነትና በቃል ኪዳን መኖራቸውን ገልጠው ያስታውቃሉ ፡ ከነሆም

ቃል ኪዳን ያላቸው በሆኑት የሚኖሩ ፪ቱ ወገኖች በሚቻላቸው
መልኩም ነገር ሁሉ ሳይናፈቁ እየተስማሙ ይኖራሉ ።

ሁለተኛ ነገር

— የኢጣሊያ ንጉሥ መንግሥት ፡ ንጉሥ ምኒልክን መሣርያም ሆነ
ሌላም ነገር ሆነ ጉልበትዎን ለማጠንከር ዕርዳታና ማገዝ የፈለጉ
እንደሆነ ፈጥነው ያደርጉላቸዋል ። ንጉሥ ምኒልክም በበኩልዎ የኢ
ጣሊያን መንግሥት በተቻለዎ ነገር ሁሉ ይረዳሉ ።

ሦስተኛ ነገር

— የኢጣሊያ ንጉሥ ከኢትዮጵያ መሬት ፩ም ቦታ እንዳይዙ እን
ዳይነኩ ይሆናል ።

አራተኛ ነገር

— የኢጣሊያ ንጉሥ አሰብ ላይ ለንጉሥ ምኒልክ ወኪል ይህ ነገር ከተነ
ጋገሩበት ቀን ዠምሮ ፮ ወር ድረስ ፭ ሺ ሬሚንግተን (ጠበንጃ) ያስረ
ክባሉ ።

አምስተኛ ነገር

ንጉሥ ምኒልክም በበኩልዎ ለኢጣሊያ ንጉሥ እኒህ ነፍጦች እኔን
ለመጥቀም ይሆናሉ እንጂ ፡ የኢጣሊያ ሰዎችን መውጊያ እንዳይሆኑ
እርግጠኛ እውነተኛ ቃል ይሰጣሉ ።

ይህ ነገር በንጉሥ ምኒልክና በኩንት አንቶኔሊ የኢጣሊያ ንጉሥ
መልእክተኛ ፊት ታተመ ። በጥቅምት ፲ ቀን በ፲፰፻፸፱ ባዲስ አበባ
ባዲሱ ከተማችን ተጻፈ ።

በዚህ ውል ውስጥ በሦስተኛው አንቀጽ እንደ ተመለከተው ፡ "የኢ
ጣሊያ ንጉሥ (የስም ቦታ ክፍት ተደርጓል) ከኢትዮጵያ መሬት አን
ድም ቦታ እንዳይነካ ይሆናል" በሚለው ቃል ተረጋግጦ ነበር ። ዳሩ
ግን ፡ በዚሁ ጊዜ የኢጣሊያ መንግሥት የምጥዋን ወደብና አካባቢውን
ይዟል ። በዚህም ምክንያት ያዶጋሊው ጦርነት ሊነሣ ችሏል ።

ዳሩ ግን ፡ ባንድ ወገን የመንግሥታችን መዳከም ፡ በሌላም ወገን
የርስ በርሱም ጦርነት አላቋርጥ ማለቱ አግዷቸው ፡ "ምጥዋን አስቀድሞ
ቱርኮችና ግብጾች ይዘውት ነበር ። በኋላም የኢጣሊያ ጦር መጥቶ

በያዘበት ጊዜ የዚህ ክፍል አውራጃና ወደቡ የኢትዮጵያ አይደለም"
የሚል ስሜት በእንግሊዞቹም ፡ በኢጣሊያኖቹም ዘንድ እንደነበረ የታወቀ
ነው ።

አሁን አንቶኔሊ ፡ ይኸን ውል ከምኒልክ ጋር ሲዋዋል ከዚሁ ስሜት
ጋር በማያያዝ ፡ "የሸዋው ንጉሥ ስለቀረው እንጂ ስለዚያኛው ክፍል
ሀገርና ወደብ አያገባቸውም" በሚል አስተሳሰብ ነው ። እንደዚሁም
ወቅቱ ምኒልክ ካፄ ዮሐንስ ያፈነገጡበት ፡ ንጉሠ ነገሥቱም ሸዋን
ሳይወሩ አይቀሩም የሚባልበት አሥጊ ሰዓት ነበር ። ውሉ በዚህ ውል
በአራተኛው አንቀጽ ላይ የተመለከተውን 5000 (አምስት ሺ) የሬሚን
ግተን ጠመንጃ ለማግኘት ሲባል የተደረገ መሆኑ ነው ። ዳሩ ግን
ከዚህ ውል በኋላ ባመቱ ውጫሌ ላይ የተደረገው ውል ብዙ ሐተታ ፈጥሮ
ወደ ዓድዋው ጦርነት እንዲመራ በየምዕራፉ ወደፊት እናነባለን ።

ምዕራፍ አራት

የኢጣሊያ ጦር ፣ ከረንንና አሥመራን ስለ መያዙ—በኢጣሊያና በኢትዮጵያ መካከል የተደረገ የውጫሌ ውል

ዐፄ ዮሐንስ በመተማ መሞት ወሬው ለንጉሥ ምኒልክ ሐዘን ድንጋጤና ደስታ የተደባለቀበት ስሜት ሲያሳድር ፣ በኢጣልያኖች ዘንድ ግን የሰጠው ስሜት ደስታ ብቻ ነበር ። ኢጣሊያኖች ዐፄ ዮሐንስ ከሞቱ የትግሬ መሳፍንት ባንድ እግር መቆም እንደማይችሉ አጠገባቸው ባሉት መሳፍንት በንደኞች ደብብና በንደኞች ስብሐት አቅዋም ያውቁታል ። "ምኒልክም የሸዋ መስፍን ስለሆነ ፣ ከኛም ጋር ከጥንት ጀምረው ስለ ተወዳጁ ፣ ስለ ኤርትራና ስለ ትግሬ አበክረው ከኛ ጋር በጦርነት አይቋቋሙም ። ራስ መንገሻ ዙፋን ካፄ ዮሐንስ ቢወርሱም ፣ ራስ አሉላም ለርሳቸው ቢታመኑም ፣ ሁለቱን በንደኞች ደብብ ስማፍረስ ደብብ ለንጉሥ ምኒልክ እንዲገባና ምኒልክ የትግሬን ግዛት ለደብብ እንዲሰጡ ማድረግ ነው ። ምኒልክ ይኸን የማይቀበሉ ሲሆን ምኒልክን በዮሐንስ ላይ እንዳስታጠቅን ፣ አሁን ደግሞ ምኒልክ መስፋፋታችንን የሚታወሙ ከሆነ ፣ ራስ መንገሻንና የትግሬን መሳፍንት በማስማማት አስታጥቀን በምኒልክ ላይ ማስነሣት ፣ በዚህ ዓይነት እርስ በርሳቸው ሲዋጉ ለኛ በቀጥታ ያለምንም ደም ከረንና አሥመራ ፣ ከአሥመራ መረብን አልፈን ለኢጣልያ ሰፊ ግዛት እንመሠርታለን" የሚል እምነት እንደ አደረባቸው በየመጽሐፋቸው ይነበባል ፡[1]

ይህ አሳብ ፣ በሮማ ያለው የጠቅላይ ሚኒስትሩና እንደዚሁም በምጥዋ የሚቀመጠው የጦር ጠቅላይ አዛዥ ሲሆን ፣ ሸዋ ንጉሥ ምኒልክ ዘንድ የኢጣልያ ወኪል ሆነው የተቀመጡት እነ አንቶነሊ እንትራቨርሲ ግን ፣ ከዚህ ዓይነቱ መከፋፈል በመጠኑ ለየት ይላሉ ። የእነርሱ አስተያየት ፣ "በዚህ ጊዜ የንጉሥ ምኒልክ አቅዋም በማናቸውም የጠነከረ ስለሆነ ፣ የእርሳቸውን ወዳጅነት አጠንክሮ ከርሳቸው የተፈቀደውን መሬት ይዞ በሰላም መቆየት ይሻላል እንጂ ፣ የትግሬ

---

1 La Prima Guerra d' Africa, Documenti . . . .T. Plamenghi, - Crispi, chap. VI-ጸ

መሳፍንትን ይዞ በምኒልክ ላይ ለመነሣት የሚወስደው እርምጃ እሩቅ አይሔድም ። የሚል ስሜት ስለአላቸው ፤ በምጥዋ ባሉት የጦር አለ ቆችና አዲስ አበባ ባሉት የኢጣሊያ ወኪሎች መካከል ጠብና ክርክር ትፈጥር ነበር ። ሮማ ያሉት የመንግሥቱ መሪዎችም ከሁለቱም ወገን የሚጐርፈውን ሪፖርት በጽሞና እያነበቡ የሚሆነውን መካከለኛ ውሳኔ በመውሰድ ይጠቀሙ ነበር ።

ዐፄ ዮሐንስ ፤ ከሰሐጢ የጦር ግንባር ንቅለው ከነሠራዊታቸው መቀሌ የተመለሱ ጊዜ የኢጣሊያ ጦር አዛዥ ሆኖ የመጣው ሌተና ጀኔራል ሳንማርሳኖ ነበር ። የጦርነቱ ደመና ስለ ተገፈፈለት ፤ እርሱም ከጋማሽ በላይ የሆነውን ጦር ይዞ ተመለሰ ። በርሱ ቦፍራ ጀኔ ራል እንቶኒዎ ባልዲሠራ ተሾሞ ነበር ። ባልዲሠራ ከርሱ ጋር በቀሩት 6000 ወታደሮች እየተጠቀመ እስከ ጊንዳ ያለውን ወረዳ ይዞ እገ ዛዙን እያጠነከረ ወደ አሥመራ የሚወስደውን ተራራማና ወጣ ገባ መንገድ እያሠራ ያገር ተወላጅን አስታና ጭፍራ እየመለመለ ወታደር ያደራጅ ነበር ።

በዚህ ጊዜ ፤ ባጠገቡ ሆነው ጭፍራቸውን ይዘው ከኢጣሊያ የጦር አለቃ ጋር አብረው ይሠሩ የነበሩት ዋንኛው ደጃች ደብብ አርአያ ሲሆኑ ፤ እንደዚሁም ሌሎች ሹማምንቶች አብረው በመሆን መሣሪያ ሆነዋል ። እነዚህም የራስ ወልደ ሚካኤል አማች ባላምባራስ ክፈሌ ፤ ደጃች እድጎ እምባሳ ፤ ቡልትባሽ አጻም እጋ ፤ ወንድሙ ከንቲባ አማን ኡመር ፤ አጋር ትኬ የሚባሉ ናቸው ። ወደ አሥመራ እንደገቡ የአጋ ሜው ደጃች ስብሐትና የአከለ ጉዛዩ ደጃች ባሕታ ሐጎስ ለኢጣሊያ ታማኝ ሆነው ስለገቡለት ፤ በማናቸውም ረገድ የኢጣሊያኖች እቅ ዋም ሰጊዜው እየበረታ የሔደ መስሎ ይታይ ነበር ። በሮማ በዋናው ምክር ቤትም ሲድኔይ ሶኒኖ የሚባለው ወደ ማኸል ኢትዮጵያ እንደልብ መጋለብ እንደሚቻል ያስብ ነበር ።[1] በመካከሉ ዐፄ ዮሐንስ በመ ተማ መሞታቸውንና ጦራቸው መፍረሱን ፤ ከመተማ የተመለሱት የት ግሬ መሳፍንት በግዛት ባላንጣነት እርስ በርስ በውጊያ መፋጀታቸ ውን ወሬው ካገር ተወላጆቹ ለጀኔራል ባልዲሠራ በመድረሱ ፤ የትግሬ ግዛት ከእንግዲህ ለኢጣሊያ እንግዛዝ ከፍት መሆኑን ተረዳው ። በዚህ ምክንያት ጀኔራል ባልዲሠራ ያዬ ዮሐንስን ሞት ከሁሉም እንደበተ ከረጋገጠ በኋላ ፤ ከዚህ የሚቀጥለውን በ226 ቁጥር የተጻፈ ቴሌግራም ለጠቅላይ ሚኒስትሩና ለጦር ሚኒስትሩ እ.ኤ.አ. ሚያዝያ 2 ቀን 1889 ዓ.ም. አስተላለፈ ።

1 La Prima Guerra D'Africa - R. Battaglia pp. 355 - 360

. . . የንጉሡ ሞት በሁሉም ወገን የተረጋገጠ ሆኗል ። ሠራዊቱ በሙሉ ፈርሷል ። በሁሉም ስፍራ ይብልቅልቅ ፤ እርስ በርስ መጋዳደልና ድን ነት ሰፍኗል ። ይኸውም ያሉን የሌበኛ ሁኔታ በንጉሡ ለሚቀበር ጊዜ የሚቀጥል እንጂ በቀላሉ የሚያልፍ አይደለም ። እንደዚሁ ብን ጠብትም የምንከስረው ነገር የለም ። ምኒልክም ባሁኑ ጊዜ ወደ ዓድዋ ለመምጣት በጣም ይቸገራቸዋል እንጂ ፤ ከነጦራቸው ቢመጡ የርስ በርሱ የጦርነት ጊዜ እጠር ሊል ይችላል ። በትግሬ ደብብ ፤ አሉላ ፤ ደጃች ሥዩም ፤ ባላምባራስ ክፈሌ እርስ በርሳቸው ይዋጋሉ ። ሁሉም በቶሎ ወደም ቆየት ብለው የኛን እርዳታ መጠየቃቸው አይቀርም ። በኛ በኩል አሥመራንና ከረንን ለመያዝ ምንም ዓይነት አስቸጋሪ ነገር የለም ። ሁሉም (የመኖሪያው ሽቀጥ) ከምጥዋ መጋዝ ስላለበት ችግሩ የሚመጣው በኋላ ነው ። . . . .

ጠቅላይ ሚኒስትሩ ክሪስፒ ይህ ቴሌግራም ሲደርሰው ፤ እንድ ትልቅ ዕድል እንደአገኘ በመቁጠር ለጦር ሚኒስትሩ ለቤርቶሌ ቪያሌ እንደዚህ ሲል ጻፈለት ። "ባልዲሠራ በቁጥር 226 ከላከው ቴሌግራም በኋላ ወደ አሥመራ ከመጓዝ የዘገየን እንደሆነ ለጥቅማችን አደገኛ ነው ። ከዚህ የበለጠ ዕድል ሊገጥመን አይችልም ።"

የጦር ሚኒስትሩ ደግሞ በፋንታው ለባልዲሠራ እንደዚህ ብሎ መልስ አስተላለፈለት ።

. . . . በቁጥር 226 ቴሌግራም የላከኸው ቃል እርግጠኛ እንደሆነ ተስፋ አለኝ ። የንጉሥ ችግር ከአገጠመህ በቀር በቶሎ ወደ አሥመራ ተጓ ዘህ መሽገህ ተቀመጥ ። ከደብብ ጋር መልካም ግንኙነት በማድረግ ከባ ላጋራዎቹ ጋር በሚያደርገው ጠብ እንደምታግዘው ተስፋ እየሰጠህ መንፈሱን ቀስቅሰው ። አሥመራንም ስትይዝ ኢጣሊያ የወሰደን ጸጥታ ለመጠበቅና ወደፊቷ የተጠጉትን ሕዝቦች ለመርዳት ምቹ መሆ ኑን በዓዋጅ አስታውቅ . . .[1]

በኢጣሊያ መንግሥት በኩል ይኸን የመሰለው የመልእክት ልው ውጥ ሲደረግ ፤ በወዲህም ንጉሥ ምኒልክ ፤ የዮሐንስን ሞት ከሰሙ በኋላ ገና በንግሥ ላይ እንዳሉ ፤ ወሎ ሳይገቡ ግድም በነበሩበት ጊዜ ፤ በንግሥ ያልተለያቸው ኮንት አንቶኔሊ ስለ መከራቸው ይመስላል ፤ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ ለኢጣሊያ ንጉሥ ለኡምቤርቶ ቀዳማዊ ጻፉ ።

. . . . በመጋቢት በመጀመሪያ ቀን 1881 ዓመተ ምሕረት እጅግ የሚ ያሳዝን ፤ የሚያስደንቅ ብርቱ ነገር መተማ ላይ ተደረገ ። ዓፄ ዮሐንስ

1 Palamenghi, chap. V, pp. 112-134, Crispi e Menelich, A. Salimbeni, chap. 1-2; L' Italia in Africa, Vol. 1, Tomo VIII, PP. 220 - 235.

ሠራዊታቸውን አስከትተው ወርደው ከደርቡሽ ጋር ተዋግተው ድል ሆነው ቆስለው ሞቱ ። አሁን ግን ፣ ኮንት አንቶኔሊና የኔ መልእክተኞች እስኪመጡ (ወደ ኢጣልያ) ድረስ የልቤን ጉዳይ ሁሉ እነዚያ (መልክተኞቹ) እስኪነግሩዎ ድረስ በትግሬ በኩል ያሉ ሽፍቶች ይኸንን ወሬ (ያጼ ዮሐንስን ሞት) የሰሙ እንደሆን በየበኩሉ መንግሥት ያምረኛልና ፣ ምጥዋ ወዳሉት ሹማምንቶችዎ የተላለኩ እንደሆነ እንዳይሰሙዋቸው ፣ እንድም ነፍጥ እንዳይወጣ ያድርጉልኝ ።

ዳግመኛ የርስዎ ሹማምንት በአሥመራ በኩል ቢጠብቁ እጅግ መልካም ነውና በጣም ያስጠብቁልኝ ። ይኸንን ግስቴ እስካሁን ድረስ የጠበቅሁት የኢትዮጵያን ላንነት ብቻ እጅ እግዚአብሔር ከጠቀሰሰው ኢትዮጵያን ከሙርነት አሳርቆታለሁ ብቻ ነው ። በመጋቢት 18 ቀን በጣድም ሰፈር ተጻፈ ።[1]

ንጉሠ ምኒልክ ፡ በዚህ ደብዳቤ ውስጥ ፡ “....የርስዎ ሹማምንት በአሥመራ በኩል ቢጠብቁ እጅግ መልካም ነውና በጣም ያስጠብቁልኝ...” ሲሉ በአንቶኔሊ የፖለቲካ ማወናበድ ፣ በውቀውም ሳያውቁም ፣ እየተታለሉ ኢጣልያ አሥመራን ስለርሳቸው ከሽፍቶቹ እየተከላከለ የሚያስቀምጥላቸው መስሏቸው ይሆን ? ይኸንን አስበው እንደሆን በጌን ጠብቅልኝ ብሎ ተኩላን እንደ መለመን ይቆጠራል ። ዋናው ያጼ ምኒልክ አሳብ ግን ፣ የጦር መሣሪያን ጥቅሙንና ጉዳቱን በጣም ለይተው ስለሚያውቁ ራስ መንገሻም ፡ ሌላውም ዙፋን ተቀናቃኝ ሆኖ በምጥዋ በኩል መሣሪያ እንዳያገኝ ለማድረግ ነው ። ይኸን ደብዳቤ ጽፈው ከላኩ በኋላ ጉዟቸውን ወደፊት ቀጥለው ያደረጉትን ሹም ሽር ከጨረሱ በኋላ ፣ ራስ መንገሻንና ራስ አሉላንም ጠብቀው ሽር ተመልሰዋል ። ራስ መንገሻንና ራስ አሉላንም እንዲገቡላቸው ስለቀሩ ቅርታቸውን በልባቸው ይዘው ፣ ወደፊትም እንዳ ሳይገቡላቸው ስለቀሩ ቅርታቸውን በልባቸው ይዘው ፣ ወደፊትም እንዳይገቡ ካገሩ ከወጣ የቆየው ሠራዊት የሚራብ በመሆኑ ፣ ያሉበትና ያለቁበት ወረዳም በግብር ስለሚጐዳ ፣ ከዚህም በላይ በዚሁ ጊዜ ረኃብና የከብት እልቂት በኢትዮጵያ ላይ ገብቶ ስለነበር ወደ አዲስ አበባ መመለስ ግዴታ ሆነ ።

በዚህ ጉዟቸው ጊዜ ያልተለያቸው ኮንት ፒዬትሮ አንቶኔሊ ፣ የኢጣልያ መንግሥት ለርሳቸው ፍጹም ወዳጅ መሆኑን ፣ በትግሬ በኩል ያሉት የኢጣልያን ጦር አዛዦች የርሳቸውን ትእዛዝ እንደሚጠብቁና በርሳቸው ላይ የሸፈተውን እንደሚያጠቁ በማስመሰል ነገሬቸው ። እንደዚሁም ፡ “የብድር ገንዘብም ፣ የጦር መሣሪያም የሚገኘው በይፋ አንድ የስምምነት ውል ሲደረግና የኢትዮጵያም ዋና መልክተኛ

---

1 Archivio Storico del Soppresso Ministero Africa Italiana, pos. 36.6-53. La Prima Guerra D' Africa - R. Battaglia - PP.352-362

ሮማ ሔዶ ከኢጣልያ ንጉሥ ሲገናኝ ነው” እያለ ደጋግሞ አመለከተ ። በተለይም ንጉሥ ምኒልክ በንጉሠ ነገሥትነት በደንብ ሳይጸኑ ፣ ራስ መንገሻና ራስ አሉላም ሳይገቡ ፣ ያሉበትን የውልውል ወቅት በመጠቀም ያለፈውን የወዳጅነትና የንግድ ውል የሚያጠቃልል አዲስ ውል እንዲደረግ አበክሮ አሳሰበ ።

ከሮማ የተላከለትንም የውል ረቂቅ ይዞ ነበርና ይኸው የውል ረቂቅ በገራዝማች ዮሴፍ ወደ አማርኛ ተተርጕሞና ለንጉሡ ቀርቦ በምክር መጠነኛ ጥናት ከተደረገበት በኋላ ፣ ወደ አዲስ አበባ ለመመለስ ውጫሌ በሠፈሩበት ሰዓት በውጫሌ ስም የተሠየመውን ውል ተዋዋሉ ። በዚህም ውል ንጉሥ ምኒልክ ከብዙ ክርክር በኋላ ጠብቁልኝ ያሉትን የአሥመራን ከተማ ለኢጣልያኖቹ ሲለቁ ይታያል ። በ20 አንቀጽ የተከፈለውን የውሉን ዝርዝር እንደሚከተለው እንመልከት ።

1ኛ

በኢጣልያና በኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት መካከል በወራሾቻቸውም ፣ በሕዝባቸውም እንዲሁንም በተጠጉ ሕዝብ መካከል ሰላም ፍቅር ሳይጐድል ለዘወትር ለልጅ ልጅ ይኖራል ።

2ኛ

እነዚህ ሁለቱ አሁን የተዋዋሉት ነገሥታት ፣ በየአገራቸው በምስለኔዎቻቸው ይነጋገራሉ ። አንዱ ካንዱ አገር ቆንሲልም ፣ የቆንሲል ወኪልም መሾም ይቻላቸዋል ። እነዚህም ሹሞች እንደ አውሮፓ ነገሥታት ሥርዓት መታፈርና መከበር አይጐድልባቸውም ።

3ኛ

በነዚህ በሁለቱ ነገሥታት ወሰን ፣ ጠብና ክርክር እንዳይነሣ በዕውቀት የተመረጡ ከ2ቱ ወገኖች ሁለት ሁለት ሽማግሌዎች ልከው በማይጠፋ ምልክት የማቀን ድንበር ይወስናሉ ። ከድንበሩ ወዲህ የሚጨመሩት አገሮች እነዚህ ናቸው ። የደጋው አፋፍ ከኢትዮጵያና ከኢጣልያ መካከል ወሰን ይሆናል ። ከራፋሊ ጀምሮ ሐላይ ሰገነይቲ አሥመራ ሦስቱ የኢጣልያ መንግሥት መንደር ይሆናሉ ።

ዳግመኛ በቦገስ በኩል አዲ ነፋስ ፣ አዲ ዮሐንስ በኢጣልያ ድንበር ውስጥ ይሆናሉ ። ከአዲ ዮሐንስ መንደር ጀምሮ ከምሥራቅ ወደ ምዕራብ ባቀና ይከፈላል ።

4ኛ

የደብረ ቢዘን ገዳም ከነጉልቱ ከነርስቱ የኢትዮጵያ መንግሥት ርስት እንደሆን ይቀራል ። የጦር እምባ መሆን ግን አይቻለውም ።

5ኛ

ከምጥዋ የሚወጣ የንግድ ዕቃ የሚገባም የንግድ ዕቃ ከ100፡8 በገቢ ዕቃው እየተገመገመ በገቢ አንድ ጊዜ ይከፍላሉ ።

6ኛ

የጦር መሣሪያ ንግድ በምጥዋና በኢትዮጵያ መካከል የሚመላ ለሰው ለንጉሡ ነገሥት ብቻ ይፈቀድልዎታል ። ሲያስመጡም ባለ ማኅተም ደብዳቤዎን ለኢጣልያ ሹማምንት እየላኩ ያስመጣሉ ። ነፍጡንም የያዘውን ሠፈር ከምጥዋ ዝምር እስከ ኢትዮጵያ ድምበር ድረስ የኢጣልያ መንግሥት ወታደሮች ዘበኛ ሆነው ይሸኛሉ ።

7ኛ

የነዚህ የሁለቱ ውል ያደረጉ ነገሥታት ዜጎች ፣ የንግድ ዕቃቸውን ይዘው ያንዱ ካንዱ አገር መሔድ ፣ መምጣት ይቻላቸዋል ። በየመንግሥቱና በየወረዳው ባለው ሹም ጥገኑት ደስ ብሏቸው ይመላለሳሉ ። ነገር ግን ፣ ከሁለቱም ወገኖች የጦር መሣሪያ የያዘ ብዙ ሆኖ ካንዱ ድንበር ወደ አንዱ ድንበር መተላለፍ ተከልክሉአል ።

8ኛ

የኢጣልያ ሰዎች ፣ በኢትዮጵያ ፣ የኢትዮጵያ ሰዎች በኢጣልያ ፣ የኢጣልያ መንግሥት በሚገዛውም አገር ቢሆን ፣ እንደ አገሩ ልማድ መግባት መሸጥ መከራየት ይቻላቸዋል ።

9ኛ

የነዚህ የሁለቱ ነገሥታት ዜጎች ፣ አንዱ ካንዱ አገር ቢሔድ በየሃይማኖታቸው ይኖራሉ ።

10ኛ

የኢጣልያ ሰውና የኢጣልያ ሰው የተካሰሱ እንደሆነ እነዚያ በመረጡት ዳኛ ፣ ያለዚያም ተያይዘው ምጥዋ ወርደው ይዳኛሉ ። የኢጣልያና

የኢትዮጵያ ሰው የተጣላ እንደሆነ ግን ፣ የኢትዮጵያ መንግሥት ወኪልና የኢጣልያ የምጥዋ ሹም አንድነት ሆነው ይዳኛሉ ።

11ኛ

የኢጣልያ ሰው በኢትዮጵያ የሞተ እንደሆነ ፣ የኢትዮጵያ ነው በኢጣልያ አገር የኢጣልያ መንግሥት በሚገዛው አገር የሞተ እንደሆነ ፣ ከሟቹ መንግሥት ወገን ገንዘቡን የሚቀበል ሰው እስኪመጣ ድረስ የሁለቱ ነገሥታት ሹማምንት ገንዘቡን ጠብቀው ያስቀምጣሉ ፤

12ኛ

በማናቸውም ኃጢአት ተከሶ የተያዘው የኢጣልያ ሰው በኢጣልያ ሹማምንት ይዳኛል ። ስለሆነ ግን ፣ ታላቅ ኃጢአት ሠርቶ የተገኘን የኢጣልያን ሰው ፈጥነው ይዘው ለምጥዋ ሹማምንት መስጠት ነው ። ደግሞ በኢጣልያ መንግሥት ግዛት የኢትዮጵያ ሰው ታላቅ ኃጢአት ሠርቶ የተገኘ እንደሆነ በኢትዮጵያ ዳኛ ይዳኛል ።

13ኛ

የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትና የኢጣልያ ንጉሥ ፣ ብርቱ ኃጢአት የሠራ ሰው ካንዱ ግዛት ወደ አንድ ግዛት ሸሽቶ የሔደ እንደሆነ ሁለቱም እያሰሩ ይልካሉ ።

14ኛ

የባሪያ ንግድ በክርስቲያን ሃይማኖት የተከለከለ ስለሆነ ፣ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት በሚቻላቸው ነገር ሁሉ ባገራቸው ባሪያ እንዳይነገድ ይከለክላሉ ።

15ኛ

ይህ አሁን የተጻፈው ውል ለኢትዮጵያ ሁሉ መንግሥት ውል ነው ።

16ኛ

ይህ ውል በተደረገ ከ5ዓመት በኋላ ፣ ከሁለቱ መንግሥት አንዳቸው ውል ለመጨመር ወይም ለመለወጥ የፈለጋቸው እንደሆነ ከዓመት በፊት አስቀድሞ መናገር ይገባቸዋል ። ነገር ግን ፣ የንግድን ውል ብቻ ማረም ፣ ማስጠንቀቅ ይገባቸዋል እንጂ ዛሬ የተሰየውን የድምበር ወሰን ማፍረስ አይቻላቸውም ።

17ኛ

የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ከአውሮፓ ነገሥታት ለሚፈልጉት ጉዳይ ሁሉ ፥ በኢጣልያ መንግሥት አጋዥነት መላላክ ይቻላቸዋል ።

18ኛ

የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ፥ ከሌላ መንግሥት ሰዎች ጋራ የየ
በብ ፥ የንግድ ነገር ለመቆየል የፈለጉ እንደሆነ ከሁለቱ አግርጠው
ሲያበቁ የሁለቱም ውል አንድ የሆነ እንደሆነ ለኢጣልያ ሰው ይለ
ውታል ።

19ኛ

ይህ አሁን የተጻረገው ውል ፥ በአምሐርኛና በኢጣልያ ቋንቋ ትክክል ሆኖ ተገልብጦ ሲያበቃ የታመነ ምስክር ይሆናል ።

20ኛ

ይህ አሁን የተጻፈው ውል በሮማ ከተማ ፈተና ይጠናቀቃል ። ነገር ግን ፥ ይህን ውል ኮንት ፒትሮ አንቶኔሊ በኢጣልያ ንጉሥ ስም ከንጉሥ ምኒልክ ጋር ተዋውለው አትመው ጨርሰዋል ። በሚያዝያ 25 ቀን 1881 ዓመተ ምሕረት በውጫሌ ሠፈር ተጻፈ ።

የዚህ ውል ረቂቅ ከተዘጋጀ ወዲህ ሲነበብ ፥ አንዳንድ ነገር ሲለ
ወጥ ሲገለበጥ ቆይቷል ። ይልቁንም በ3ኛው አንቀጽ የተጻፈው ያገር
ጉዳይ ስለሆን ፥ ንጉሥ ምኒልክ ኢጣልያኖቹ ከአሥመራ ወደ ኋላ መለስ
እንዲሉ ሲመኙ ፥ ኢጣልያኖቹ ደግሞ እንዲያውም ከአሥመራ አልፍ ለማ
ለት ሲነጋገሩበት ሰንብተዋል ። ንጉሥ ምኒልክ ፥ ባንድ በኩል የውጭ
ተጽዕኖና ወረራ በስሜንና በምሥራቅ ኢትዮጵያ በሚያንገዣብብ
በት ፥ በሌላ ወገን በአፄ ዮሐንስ ሞት ምክንያት በየክልሉ የሚገኙ ት
መሳፍንት የራሳቸውን ግዛት አደላድለው ለመያዝ የሚራኮቱበት
ወቅት በመሆኑ ፥ እነዚህ እስቸጋሪ ሁኔታዎች እስገድደዋቸው ለጊ
ዜው ውሉን እያንገራገሩ ለመፈረም በቁ ። በእርግጥም ሕሊናቸው
ፈቅዶና ሙሉ እምነት አድርገው እስመፈረማቸውን ሲያረጋግጥ የሚ
ችለው ፥ የኋላ ኋላ ውሉን መሠረዛቸውና እንዲያውም የኢትዮጵያ
የግዛት ክልል ከምጥዋ አልፎ ሕንድ ውቅያኖስ መድረሱን ማሳወቃ
ቸው ነው ።

እንደዚሁም በ17ኛው አንቀጽ የተጻፈውን ቃል ንጉሥ ምኒልክ ፥ "...መቼም እኔ በአውሮፓ እንደ ንጉሥ ኡምቤርቶ ያለ ወዳጅ ጉዳዩን የሚፈጽም የለኝምና መጻፉ ቢቀር ምን እለበት..." እያሉ ለኮንት አንቶኔሊ ደጋግመው ነግረውት ነበር ፤ ነገር ግን ኮንት አንቶኔሊ በዘዴና በብልሃት ይህ መርዘኛ አንቀጽ እንዲኖር አድርጎታል ። እንዲኖር ሲያደርግም ፥ "...ይህ አንቀጽ መኖሩ ካልታወቀ በአውሮፓ የጀንሆይና የኢትዮጵያ ጥቅም ሲነካ አፋችንን ሞልተን ለመናገርና ለመቃወም አንችልም ..." የሚል በወዳጅነት ሽፋንና እስመሳይ የሆነ መልስ በመስጠት አሳምኗቸዋል ። ስለዚህ እላይ በተዘረዘሩት አንቀጾች ተስማምተው ፥ በመጨረሻ ይህ ውል በኢጣልያ ንጉሥ እንደራሴ በኮንት ፒዬትሮ አንቶኔሊ ተፈርሞ የንጉሡ ማኅተም ከታተመበት በኋላ ፥ በሁለተኛው ወር ደጃዝማች መኰንን የውሉን ጉዳይ በማጽደቅ እፍጻሚ ለማድረስ የጦር መሣሪያና የብድር ገንዘብ ለማግኘት ወደ ሮማ የዳግማዊ ምኒልክ ዋና መልክተኛ ሆነው እንዲሔዱ ተወሰነ ።[1]

---

1 L'Italia in Africa, Serie Storica, Vol. 1: Ethiopia, Mar Rosso, Tome Vol. 328; Crispi e Menelich, Diario Salimbeni, C. Zaghi, pp. 132-133; Italia ed Ethiopia, Dal Trattato ... e Conti — Rossini PP.1-11.

የውጫሌን ውል የተረጐሙት ግራዝማች ዮሴፍ
ከክሪስፒና ምኒልክ ከሚባለው ከካርሎ ዛጊ መጽሐፍ

የውጫሌን ውል የተዋዋለው ፒዬትሮ አንቶኔሊ

ከአባ ማስያስ መጽሐፍ

ምዕራፍ አምስት

የደጃዝማች መኮንን ጉዞ ወደ ሮማ—ከጠቅላይ ሚኒስትሩ ከፍራንቼስኮ ክሪስፒ ጋር ያደረጉት ስምምነት

ባለፉት ምዕራፎች እንደ ተገነዘብነው ፣ ዐፄ ምኒልክና ኢጣልያኖች በብዙ ረገድ ወዳጅነታቸውን ሲመሠርቱ የሁለቱ ዓላማና ምኞት በግልጽም በስውርም የተለያየ ነበር ። ዐፄ ምኒልክ በኢጣልያኖች ወዳጅነት መገሪያ አግኝተው ወደ ንጉሠ ነገሥታዊ ዙፋን ለመውጣት ሲሆን ፣ የኢጣልያኖች ዓላማ ደግሞ በዐፄ ምኒልክ መገሪያነት በኢትዮጵያ ሰሜን ለመስፋፋት ነው ። ይህ የማይታረቅ ተፃራሪ ዓላማ ወደፊት የአላጌን ፣ የመቀሌንና የዓድዋን ጦርነት ሲያስከትል እንመለከታለን ። እስከዚያ ድረስ ግን ፣ ሁለቱም ወገኖች ውስጣዊ ፍላጎታቸውን ሳይገልጹ የፖለቲካ ጦርነታቸውን በተሸፈነ የወዳጅነት መልክ ሲቀጥሉ ይታያሉ ። በወዳጅነትና በስምምነት አብሮ ለመሥራት ያላቸውን ፍላጎት በውጫሌ ውል ላይ ገልጸውታል ።

በዚሁ መሠረት ፣ በአንድ ወገን የወዳጅነታቸውን ስሜት ለመግለጽ ፣ በሌላም ወገን ፣ "ኮንት አንቶኔሊና ጓደኞቹ የኢጣልያ መልክተኞች ከኢጣልያ ወደ ኢትዮጵያ ሲመላለሱ ፣ ከግርማዊነትዎ ዘንድ ግን ፣ ከዐሥራ አምስት ዓመት በፊት አባ ሚካኤል የሚባሉት ከመላካቸው በቀር ዋና መልክተኛ ሔዶ አያውቅም ። ስለዚህ የጃንሆይ መልክተኛ ወደ ኢጣልያ አገር ቢላክ የኢጣልያ ንጉሥና መንግሥቱ ደስ ይላቸው ነበር" እያሉ ብዙ ጊዜ ያሳስቡ ነበር ። የኢጣልያ መንግሥት መሪዎችም "ያፄ ምኒልክ መልክተኛ ወደ ሮማ ቢመጣ በክብር እንቀበለዋለን" በማለት ይገፋፉ ነበር ።

በዚህ ምክንያት ፣ የውጫሌን ውልና ሌላውንም በኢትዮጵያና በኢጣልያ መካከል ያለውን ጉዳይ ሁሉ በዝርዝር የሚያውቁት የንጉሡ ያክስት ልጅ የሐረርጌው አገረ ገዥ ደጃዝማች መኮንን ወልደ ሚካኤል እንዲሔዱ መወሰኑ ለኮንት አንቶኔሊ በይፋ ተነገረው ። እርሱም በነገሩ በጣም ተደስቶ ወደ ሮማ ለመንግሥቱ መሪ ለክሪስፒ በቴሌግራም አስተላለፈ ስለነበረ ፣ "...በታላቅ ክብር እንቀበላቸዋለንና

እንተው ይዘህቸው እንድትመጣ . . ." የሚል መልስ በቴሌግራም
ከጠቅላይ ሚኒስትሩ መጣለት ።

በዚህ ዓይነት ደጃዝማች መኰንን ወደ ሮማ እንዲሔዱ ከተወሰነ በኋላ ፡ አዲስ አበባ ከንጉሡ ንጉሠ ተሰናብተው በግዛታቸው በሐረር በኩል አድርገው ወደ ኢጣልያ ለመሔድ ተነሡ ። እርሳቸውንም ተከትለው የሔዱት ዋንኞቹ ከዚህ ቀጥለው የተዘረዘሩት ናቸው ።

1ኛ. አባ ወልደ ሚካኤል—የንስሐ አባት
2ኛ. ቀኛዝማች አባ ናጻ (የደጃዝማች መኰንን የቅርብ ዘመድ)
3ኛ. ፊታውራሪ ቢራቱ *
4ኛ. ገራዝማች ዮሴፍ (አስተርጓሚ)
5ኛ. ገራዝማች ደሳለኝ (በዓድዋ ጊዜ ፊታውራሪ ናቸው)
6ኛ. ባላምባራስ ገነሜ (በኋላ ቀኛዝማች ቀጥሎ ደጃዝማች)
7ኛ. ባሻ ቆስጭ (በኋላ ፊታውራሪ ተብለው የቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ሞግዚት የነበሩት)

መኰንኖችና ተራ ተከታዮች ቁጥራቸው
ከነዚህ በቀር ዝቅተኛ ከመንግሥታቸው በፊት ከነእንቶኔሊ
እስከ 27 የሚደርስ አብረው ነበሩ ። የዝ ጋር በመስማማት ለኢጣልያ ንጉሥ እንደ ገጸ በረከት የሚቀርበው ከም ሆነ ግልገል ፡ ፈረስና በቅሎ ከነሙሉ መጣሪያቸው ቀደም ብሎ ጥቂ ወደብ ሼኒሁሊያ በሚባል መርከብ ተጫኖ ወደ ናፖሊ ተልኳል ።

ደጃዝማች መኰንን ፡ ከሐረር እ.ኤ.አ. በሐምሌ 20 ቀን 1889 ተከታዮቻቸውን እንደያዙ ተነሥተው በመዓዝ ነሐሴ 2 ቀን ዘይላ ደረሱ ። ዕለቱን ወደ ማታ ከርስቶፎሮ ኮሎምቦ በሚባለው መርከብ ተሳፍረው በነሐሴ 12 ቀን ፖርት ሳይድ ገቡ ። ከዚያም በነሐሴ 21 በታ ወቀው የኢጣልያ ወደብ ናፖሊ ሲደርሱ ታላቅ የክብር አቀባበል ተደረ ገላቸው ።

ደጃዝማች መኰንንንና ተከታዮቻቸውን ለመቀበል ፡ በናፖሊ የከ ተማው ሕዝብና ያንድ ክፍል ጦር ከጦር መኰንኖችና ከአስተዳዳሪዎች ጋር እንደ ተሰለፈ ሲጠባበቅ እንግዶቹ ከመርከብ ወረዱ ። ከጦር ሚኒ ስቴር ኃላፊ ሆኖ ለመቀበል የተመደበው ማገር ዶሚኒኮ ግራንዲ የሚባለው ሙሉ የማዕረግ ልብሱን እንደለበሰ ፡ ከደጃዝማች መኰንን ዝምር በጋለ ወዳጅነት ሁሉንም እየጨበጠ ተቀበላቸው ።

---

* ደጃዝማች ብሩ የተባሉት የራስ መኰንን ወንድም የደጃዝማች ኃይለ ማርያም ልጅ የደጃዝማች ደስታ አባት ናቸው ።

መልክተኞቹ ፡ በናፖሊ እንዳሉ የዋናውን አስተናጋጃቸውን የአ ንቶኔሊን አባት ሞት ሰምተው ሐዘንተኛነታቸውን ከገለጹ በኋላ የደስታው አቀባበል ፡ ፋብሪካዎችን የመጐብኘቱ ተግባር ፡ በያለበት ገብኘውና መስተንግዶው ሲቀጥል ቆይቶ በመጨረሻ በነሐሴ 27 ቀን ወደ ሮማ ተጓዙ ። ሮማ ደርሰው ለነርሱ ማረፊያ እንዲሆን በተ መደበው ሚራፊዮሪ* በተባለው ሆቴል ዐርፈው በዚያ አዳር ሆነ ።

ከዚህ በኋላ ፡ ከንጉሡ ከኡምቤርቶ የሚገናኙበት ቀን እ.ኤ.አ. ነሐሴ 28 ቀን 1889 ዓ.ም. እንዲሆን ስለ ተወሰነ ፡ በዚሁ ቀን ጧት በአራት ሰዓት የፐሮቶኮሉ ሹም የናፃ መስፍን ወዳረፉበት ሆቴል መጥቶ ወደ ቤተ መንግሥት ይዟቸው ሔደ ። በንዮውም ጊዜ በጣም ባማረውና በመጀመሪያው ሠረገላ በቀኝ ደጃች መኰንን ፡ በግራ የናፃው መስፍን ተቀመጡ ። ቀጥሎ ባሉት ሠረገሎች ሌሎቹ መኳ ንንት እንደየማዕረጋቸው ተከታትለው ከፊላ ሚራፊዮሪ በፈረስኛ ወታደሮች ታጅበው ኩይሪናሉ ወደሚባለው ቤተ መንግሥት ደረሱ ። ሙዚቃው በየዓይነቱ እየተነፋ ፡ ሠረገላዎቹ በድንጉላ ፈረሶች በተቀ መጡ ወታደሮች ታጅበው ሲያልፉ ፡ በየመንገዱ ግራና ቀኝ በብዙ ሺ የሚቆጠር የሮማ ሕዝብ በጭብጨባና በሆታ እየተቀበለ ያሳልፋቸው ነበር ። ያቀባበሉን ዕፁብ ድንቅነት በዚያው አገር በትምህርት ላይ የነበሩት ነጋድራስ አፈወርቅ ዘብሔረ ዘጌ በዝርዝር ጽፈውታል ። ቤተ መንግሥት ሲደርሱም ፡ የቤተ መንግሥቱ ዋናው የፐሮቶኮል ሹም ኮንቴ ጂአናቲ ተቀብሎ ወደ ዙፋን አዳራሽ ወሰዳቸው ።

ንጉሡ ኡምቤርቶም ፡ የጀኔራል ልብስ ለብሶ ፡ በወርቅ የተሠራ ላባ የተሰካበት ጥሩር በራሱ ላይ ደፍቶ እንዳማረበት በአልጋ ወራሹ ፡ በጠቅላይ ሚኒስትሩ በክሪስፒና በሌሎች ሚኒስትሮች እንደ ተከበበ በዙፋኑ ላይ ተቀምጦ ይጠባበቅ ነበር ። በዚህም ያቀባበል ሥነ ሥር ዓት ላይ ደጃች መኰንንንና ኢትዮጵያን ደህና አድርገው የሚያውቁት እነ እንቶኔሊ ፡ ብራንኪ ፡ ሳሊምቤኒ ፡ ኔራሲኒ ፡ ትራቬርሲ ፡ ካፑቺ አብረው ነበሩና ፡ "እንደዚህ በሏቸው ፡ እንደዚህ አድርጉላቸው" የሚል ምክር ለማቅረብ ሳይሻሙ አልቀሩም ። በዚህ ዓይነት ደጃች መኰንንና ተከታዮቻቸው ወደ አዳራሹ ገብተው በፐሮቶኮሉ ሹም በኮንት ጂያ ናቲ እየተመሩ በንጉሡ ፊት ለፊት ሲደርሱ ሁለት ጊዜ እንደ ኢትዮጵያ ልማድ ንጉሡን እጅ ነሡ ። ንጉሡም ከዙፋኑ ተነሥቶ ለደጃዝማች

---

* ሚራፊዮሪ አበባ ተመልከት ማለት ነው ።

መኩንን የእጅ ሰላምታ ከሰጣቸው በኋላ፣ ደጃዝማቹ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን በአማርኛ ሲናገሩ፣ ግራዝማች ዮሴፍ ወደ ፈረንሳይ ቋንቋ ተረጐሙት ።

ግርማዊ ሆይ

> ግርማዊ የኢትዮጵያ ንጉሥ የወዳጅነታቸውን ስሜት ለግርማዊነትዎ እገልጽ ዘንድ አዘውኛል ። አሁን የመላዋ ኢትዮጵያ ባለቤት የሆኑት ንጉሡ ከግርማዊነትዎ መንግሥት ጋር ያላቸውን ግንኙነት በመልካም ሁኔታ ለመጠበቅ ይፈልጋሉ . . . በኢትዮጵያና በኢጣልያ ግዛቶች መካከል ሰላምና ጸጥታ እንዲገኝ የጋራ ንግዳችንም እንዲስፋፋ የግርማዊነትዎ ከፍተኛ ጥበቃ እንዲደረግልን በመንግሥቱ ስም እጠይቃለሁ ። ንጉሡ ሰላምን ይፈልጋሉ ። በማናቸውም ዓይነት የኢጣልያ ጠላቶች የእኛ ጠላቶች እንደሚሆኑ ለግርማዊነትዎ አረጋግጣለሁ ።

ለዚህም መልስ ንጉሡ በኢጣልያንኛ ሲናገር፣ ኮንት አንቶኔሊ ወደ ፈረንሳይኛ የተረጐመው ወደ አማርኛ ሲመለስ ከዚህ እንደሚከተለው ይሆናል ።

> ...ንግግራችሁን በብዙ ደስታ አዳመጥሁ ። ተስምተውኛልም ። ንጉሥዎም የመላዋ ኢትዮጵያ ባለቤት መሆናቸውን በመስማቴ ተደስቻለሁ ። ከብዙ ዘመንም ጀምሮ ከንጉሥዎ ጋር ወዳጅ እንደ ነበርን አሁንም እንቀጥላለን ። ለዚህም በሁለቱ መንግሥቶች መሐከል የተደረገው ውል ማረጋገጫ ነው ። የኔና የመንግሥቴም ጥበቃ አይለያችሁም ። ሰላምና ጸጥታም እንዲገኝ ከልብ እንመኛለን ። ....

መቼም የኢጣልያን መንግሥት ባሁኑ ጊዜ የሚያማልለው በኢትዮጵያ ላይ የበላይ ጠባቂነቱ ነገር ነው ። ደጃች መኩንን ያሉትን ወይም እርሳቸው ያሉትን በመጠምዘዝ እንዳሉ አስመስለው፣ "የግርማዊነትዎ ከፍተኛ ጥበቃ እንዲደረግልን " ብለዋል ብለው ጽፈው ይሆናል እንጂ፣ እንደ ኢጣልያኖቹ አተረጓጐም የኢትዮጵያ መንግሥት በኢጣልያ ጥበቃ ውስጥ እንድትሆን አስበውና አምነው አይናገሩም ። ጥበቃንም ጠቅሰው ቢሆን እንኳ በኢትዮጵያው ስሜት ወዳጅ ወዳጅን "ጠብቀኝ" ሲለው "ባለጋራ፣ ነገረኛ ሲነሣብኝ እርዳኝ" ለማለት ነው እንጂ፣ "ግዛኝ፤ አስተዳድረኝ" ለማለት እንዳልሆነ ግልጽ ነው ። የሆነ ሆኖ፣ በብላሪዮኒ መጽሐፍ እንደ ተመለከተው፣ በማናቸውም ረገድ ከንግግር ለውጥ በኋላ ዋናው የፕሮቶኮል ሹም ከደጃዝማች መኩንን፣ ከግራዝማች ዮሴፍና ከጠቅላይ ሚኒስትር ክሪስፒ በቀር ሁሉንም አስወጥና መዝጊያው ተዘግቶ አንድ ሰዓት ያህል የግል ጭውውት

አደረጉ ። ከዚህ በኋላ መዝጊያው ተከፍቶ ከዐፄ ምኒልክ የተላከው ልዩ ልዩ ስጦታ ለንጉሡ መቅረብ ጀመረ ።

ከስጦታዎቹ ውስጥ ሠላሳ የሚሆኑ የዝሆን ጥርሶች፣ ያጌጡ ኮርቻዎች፣ የጠጅና የድቁስ ቀንዶች፣ ከብርና የወርቅ መስቀል፣ አክሊል መሰል ወታደራዊ የኢትዮጵያ የንጉሥ ልብስ፣ ጦርና ጋሻ፣ በወርቅ የተዘመዘመ የአንበሳና የነብር ቆዳ፣ የዝሆን ግልገል፣ በቅሎዎችና ፈረሶች ከሙሉ ዕቃዎች ጋር ይገኙበታል ።

ከዚህ በኋላ፣ ከንጉሡ በፍቅርና በወዳጅነት ተሰነባብተው ከቤተ መንግሥቱ ወጥተው ፫ ወር ያህል ሚላኖ፣ ኮሞ፣ ቶሪኖ፣ ጀኖዋ፣ ፒያቸንካ፣ ቪቼንሳ፣ ቬኒስያ፣ ቦሎኛ፣ ላስፔዚያ ፊሬንሴ፣ ፔሩጂያ የሚባሉትን የኢጣልያን ዐሥራ አንድ የሚሆኑ ታላላቅ ከተሞች እየተዘዋወሩ በታላቅ ክብር ሲጐበኙ ሰነበቱ ። ለየከተሞቹ ከንቲባዎች "...ደህና አድርጋችሁ፣ ተጠንቅቃችሁና አክብራችሁ ተቀበሉ..." የሚል ልዩ ትዕዛዝ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ክሪስፒ አስተላልፈው ነበር ። ከደጃች መኩንን ጋር ለነዚህ ከተሞች ጉብኝት የተመረጡት መልክተኞች በየደረሱበት የተደረገላቸው የክብር አቀባበል በከፍተኛ ደረጃ የሚገመት ነበር ።

በተለይ በዚሁ አጋጣሚ፣ የኢጣልያ መንግሥት የጦር ኃይሉንና ትጥቁን ለደጃዝማቹና ለተከታዮቻቸው በማሳየት ለማስደነቅ ዋና አሳቡ ነበር ። የምድሩን ጦር፣ የመርከበኛውንና የመድፈኛውን በያይነቱ እያሰለፈ ሲያስጐበኛቸው ሰነበተ ። ይኸንንም ማድረጉ ምናልባት ኢጣልያ በሰሜን ኢትዮጵያ ስትስፋፋ፣ ኢትዮጵያ ይኸን ኃያል መንግሥት ለመቃወም እንዳትከጀል ወይም ውል ማፍረስ እንዳያምራት ለማስፈራራት መሆን አይጠረጠርም ።

ነጋድራስ አፈወርቅ፣ ስለዚሁ ጉብኝት በመጽሐፋቸው ላይ "..ከሐውልት የሚበልጥ መድፍ ሲተኩሱና በዙሪያው ያለ ሰው መሬቱ እየተንቀጠቀጠበት ሲወድቅ (መልክተኞቹ) አዩ፤ ተገረሙ፤ ተደነቁ ። አንድ የመድፍ ጥይት ብቻ ቁመቱ ከፊታውራሪ ቢራቱ ቁመት ሰንዝር ተጋት በለጠ ። ወፍሩ ግን ሁለት፣ ሰው ከንዱን ዘርግቶ ቢጠመጠም ሳይደርስበት ቀረ...."[1] ሲሉ ጠቅሰውታል ። የዚህን ዓይነት ጥይት የሚተኩሰው መድፍ መጠን ምን ዓይነት እንደሆነ አይታወቅም ። ቀጥለውም "የመድፉ ጥይት ግን ከዚያ ወዲህ አራት እጥፍ እየበለጠ ሔዷል" ብለዋል ።

---

1 ዳግማዊ ዐጤ ምኒልክ ገጽ 68—69

ደጃዝማች መኰንን ፣ በዚህ ዓይነት ክብርና ደስታ ከቆዩ በኋላ ፤ ከከተማዎቹ ጉብኝት ቀደም ባለው ጊዜ ውስጥ በአስተርጓሚው በግራዝማች ዮሴፍ እየተረዱ ስለ ግዛት ፣ ስለ ንግድ ፣ ስለ ገንዘብ ብድር ጉዳይ ደጃዝማች መኰንን ስለዳግማዊ ምኒልክ ፣ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ክሪስፒ ስለ ኢጣልያ ንጉሥ ኡምቤርቶ ሆነው የውጫሌን ውል በማሟላት ተዋዋሉ ።

ደጃዝማች መኰንን ጉብኝታቸውን ከፈጸሙ በኋላ ፣ በኅዳር ወር መጨረሻ ላይ ወደ አገራቸው ለመመለስ ከኢጣልያ ተነሡ ። ሲመለሱም እቴጌ ጣይቱ ኢየሩሳሌም ከጌታችን መቃብር ከጎልጎታ አጠገብ መሬት በ8000 ብር እንዲገዙ ቀደም ብለው አዘዋቸው ስለነበረ ፣ ኢየሩሳሌም ሔደው ከዚያ በምጥዋ በኩል አድርገው መጥተው በዚህ ጊዜ መቀሌ ከነበሩት ከንጉሠ ነገሥቱ ከዳ· ምኒልክ ጋር ተገናኙ ።

ከርሳቸውም ጋር ከኢጣልያኖች ዘንድ የነበሩት የእጋሜው ደጃች ስብሐት ፣ ሌሎችም ደጃች ወልድዬ ፣ ደጃች ማሩ ፣ ደጃች ብሩ የሚባሉ መኳንንቶች በዚህ ጊዜ አብረው ገቡ ። ደጃዝማች መኰንን ምጥዋ ሲገቡ የጦሩ አዛዥ ጄኔራል ኦሬሮ በውጫሌ ውል የተደረገውን ወሰን አልፎ ወደ ዓድዋ የመንግሥቱን ትእዛዝ በመጣስ ሔዶ ነበር ። ኋላ ደግሞ ወቀሳም ስለ በዛበት ፣ ፍርሃትም ስለ ደረሰበት ምኒልክ ወደ ትግሬ ግዛት ከመግባታቸው በፊት ወደ መረብ ተመለሰ ። የርሱና በምጥዋ ያሉት የጦር ሹማምንቶች ከጠቅላይ ሚኒስትሩና ከፖለቲካ ሰዎች ለየት ብለው ስምምነቱን ውሉ ወደጐን ትተው ፣ "የትግሬን ግዛት ከኛ ጋር ካሉት ሹማምንት ላንደኛው ለምሳሌ ለደብብ ሰቀተን አውራጃውን በመላ በኢጣልያ ሥር እናደርገዋለን " የሚል ስሜት ነበራቸው ። አንቶኔሊና ጓደኞቹ ፣ "ይኸኛው እርምጃ አደገኛ ነው" በማለት በደብዳቤ እየተጨቃጨቁ ከተጣመዱ ቆይተዋል ። እውን አንቶኔሊ ከደጃዝማች መኰንን ጋር ምጥዋ ሲገባ ፣ አገረ ገዥዎቹ የጦር መኳንንት አንቶኔሊን ገሸሽ ለማድረግ ፈትነው ነበር ። እንዲያውም በጠብ ከመ ባሰላቸው የተነሣ ጄኔራል ኦሬሮ በደጃች አድጉ እምበሳ እጅ አንቶኔሊን ለማስገደል እስከ ማሰብ ደርሶ ነበር ይባላል ።

ነገር ግን ይኸንን የሚያውቀው ክሪስፒ ፣ ኦሬሮ ወደ ዓድዋ ዘምቶ ስለነበር በርሱ እግር ምጥዋ ለቀረው ለኮሎኔል ኮሳቶ ፣ "መኰንንንና አንቶኔሌን በደንብ ተቀብለህ የሚያስፈልጋቸውን በማቅረብ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ላክ" የሚል ቴሌግራም ቀደም ብሎ አስተላለፈለት።

1 Ibid

ደጃዝማች መኰንን ፣ በዚሁ በአንቶኔሊና ለነርሱ ባደሩት በነደጃች ስብሐት እየተመሩ በሰላም መቀሌ ደርሰው ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር ተገናኝተው የመልእክታቸውን ውጤት በዝርዝር ማስረዳት ቻሉ ።[1] ስለእቀባበሉ አብሮአቸው ያለው ኮንት አንቶኔሊ ወደ ሮማ ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ያስተላለፈው ቴሌግራም እንደዚህ ይላል ።

> ... ጨት በ23 (የካቲት) መቀሌ ስንገባ ምኒልክ መልካም አቀባበል አደረጉልን ። ከመድረሳችን በፊት ባንዲራ የያዙ የክብር ወታደሮች መጥተው ተቀብለው እያጀቡ አገቢ አደረሱን ። እገቢ ስንደርስ ስለ ክብራችን 21 ጊዜ መድፍ ተተኰሰ ። ስለ መልክቱ በምኒልክ ዘንድ ሙሉ ተቀባይነትን አገኘቻለሁ ...

1 Livre Verde ...XV; Gli Italiani in Africa Orientale ... A. Del Boca, II, PP 43-357; 3 L' Italia in Africa, Serie Storica, vol. I, Tomo VII; C. Giglio, PP. 269-272.

ራስ መኰንንና ተከታዮቻቸው በሮማ
ከአጀል ቢዳ መጽሐፍ

ምዕራፍ ስድስት

የሹም ተሻሚን ምርጫና የእንደርታው የባላጋራ አርአያ ቤት

ዲሞክራሲያዊ ሕገ መንግሥት ባልተዘጋጀበት ፣ ጽኑ ምክር ቤት ባልተመሠረተበት አገር በኃይሉ የነገሠ አንድ ትልቅ ንጉሥ ሲሞት ልጆች ያሉት እንደሆን ልጆቹ ፣ የሌሉት እንደሆን የወንድምና የእህት ልጆች ወይም ወንድሞቹ በሥልጣኑ ለመተካት እርስ በርስ መዋጋት በቤተ መንግሥት የተለመደ ጉዳይ ነው ። በፊተኛው በኢትዮጵያ መንግሥት ፤ እንደ ልማድ ሆኖ ፤ አንዱ ሲነግሥ ወንድሞቹንና የደረሱ ልጆቻቸውን በግሸን አምባና በወህኒ አምባ ያስር የነበረው ፣ ይህን የመሰለውን የርስ በርስ ጦርነት ለማስቀረት ነበር ። ይኸም ቢሆን ነው እንጂ የሚገባ ሆኖ አይደለም ። አንድ ሰው ከንጉሣዊ ቤተሰብ መወለዱ ብቻ እንደ ኃጢአት ተቆጥሮበት ፣ ሌላ ወንጀል ሳይሠራ ያለፈቃዱ ባንድ ቦታ ተወስኖ እስረኛ ሆኖ እንዲኖር የማድረጉ ልምድ ለሕሊና የሚከብድ አሳዛኝ ድርጊት ነው ።

ባንድ ወገን ደግሞ ፣ በአባታቸው በንጉሡ የአገዛዝ ዘመን እንደልባቸው በነጻነት ባሉበት ጊዜ አባት ሲሞት ሥልጣኑን ለመውረስ የሚያደርጉት የርስ በርስ ጦርነት የብዙውን ሰው ሕይወትና ንብረት ሲያጠፋ መኖሩ እንዲሁ አሳዛኝ ነው ። ምናልባት የጥንት አባቶች የመሳፍንቱን በግዞት መኖር የመረጡት ፣ በጥቂቶቹ እስራት የብዙኃኑን ደም ለማዳን ብለው ይሆናል ። ይኸን ሁኔታ ለማስወገድ ባስተዳደር የበሰሉትና በዕውቀት የሠለጠኑት አገሮች አንድ ንጉሥ ሲሞት ከልጆቹ አንጋፋው ፣ ልጆች የሌሉት እንደሆን በዝምድና የሚቀርበው እንደሚነግሥ በሕገ መንግሥት ላይ ስለ ተመሠረተ ፣ አንድ ንጉሥ በሞተ ቁጥር የዘውድ ውርስ ለሌላው ያለ ምንም ደም መፋሰስ ፣ ያላንዳች ግርግር ይተላለፋል ። ዘመዶቹም ልዑላን መሳፍንት እየተባሉ በልዩ ልዩ ክብርና ተግባር ተሠማርተው አብረው ይኖራሉ ። ሁሉም ባስተዳደር አይገቡም ። በእንግሊዝ ፣ በሆላንድ ፣ በዴንማርክ ፣ በኖርዌ ፣ በስዊድን ፣ በጃፓን ያለው ያስተዳደር መልክ ይኸው ነው ።

በኢትዮጵያ በ18ኛውና በ19ኛው ክፍለ ዘመን ይህ ዓይነቱ ሰላማዊ የሥልጣን ርክክብ እንደ ሕልም ይቆጠራል ። ቴዎድሮስም

ዮሐንስም ሁለቱም በኃይልና በጦርነት ዙፋንን እንደ ወረሱ አንብበናል። በዚህ ምክንያት ፣ አሁንም ፬ኛ ዮሐንስ ሲሞቱ በቀጥታ ከአብራካቸው የተወለዱት ራስ አርአያ ስለሞቱ ፣ ለወንድማቸው ልጅ ለራስ መንገሻ ተናዘዙ። ይኸን ኑዛዜ የቀሩት ዘመዶች አልተቀበሉትም። ቢቀበሉትም ባይቀበሉትም ባሁኑ ጊዜ ኃይልና ድርጅት ያለው በምኒልክ እጅ ስለ ሆነ ፣ ያ፬ኛ ዮሐንስ ኑዛዜ የውሀ ላይ ኩበት ሆኖ የንጉሠ ነገሥትነቱን ሥልጣን ገና ካ፬ኛ ዮሐንስ በፊት ይጠባበቁ የነበሩት ንጉሥ ምኒልክ በቀጥታ በመውሰድ ነገሡ። ይኸን ኃይል ያወቁት ሁሉ ገና የንጉሠ ነገሥትነት በዓላቸውን ሳያከብሩ እየመጡ ገቡላቸው። ራስ መንገሻ ግን ፣ ምንም ያቅማቸውን መጠን ቢያውቁት አልጋ ወራሽነትን በኑዛዜ ካ፬ኛ ዮሐንስ ተቀብለው ሳለ ፣ እንደ ሌሎቹ ከመተማ መልስ መጥተው ለምኒልክ እጅ መንሣት የማይዋጥ መራራ ጉርሻ ሆኖባቸዋል። በዚህም ላይ ከዘመዶቻቸው ውስጥ የርሳቸውን አልጋ ወራሽነት ባለመቀበል ስለ ሸፈቱባቸው ከነርሱ ጋር መዋጋትም ግዴታ ሆነባቸው።

በዚህ የተነሣ ፣ የተደረገውን የርስ በርስ ጦርነትና መከፋፈል ከመጥቀሳችን በፊት ለመከፋፈልም ምክንያት የሆነውን የትውልዳቸውን ዘርፍ ማወቅ ይጠቅማልና ከዚህ እንደሚከተለው እናመለክታለን።

የተምቤኑ ሹም ተምቤን ምርጫ ፣ ወይዘሮ ሥላሴን አግብተው ደጃች ሐጐስን ፣ ጉግሣን ፣ ማሩን ፣ ድንቅነሽንና ደጃች ካሳን ይወልዳሉ። ደጃች ጉግሣ ራስ ኃይለ ማርያምንና ራስ መንገሻን ፣ እቴጌ ድንቅነሽ ካ፪ኛ ተክለ ጊዮርጊስ ከተለያዩ በኋላ ፣ ራስ ቢትወደድ ገብረ ኪዳንን አግብተው ደጃች ሥዩምን ፣ ፬ኛ ዮሐንስ ራስ አርአያን ፣ ደጃች ማሩ ደጃች መሸሻን ይወልዳሉ።

ባንድ ወገን ደግሞ ፣ ያ፬ኛ ዮሐንስ እናት የወይዘሮ ሥላሴ ወንድም ወይም የ፬ኛ ዮሐንስ አጐት ትልቁ ራስ አርአያ ደጃች ደብብን ፣ ደጃች ቦጋለን ፣ ደጃች ተድላ አባ ጉብንን ፣ ደጃች አብርሃንና ወይዘሮ አምለሱን ይወልዳሉ። እነዚህም ሁለቱ የዘር ግንዶች ያ፬ኛ ዮሐንስ የተምቤን ቤት የራስ አርአያ ደግሞ የእንደርታ ቤት ይባላል። ሁለቱም ብዙ ጊዜ የሥልጣን ባላንጣዎች ናቸው።

ያ፬ኛ ዮሐንስ ቀጥታ የባሕርይ ልጃቸው ራስ አርአያ ገና በወጣትነታቸው ጊዜ ስለሞቱ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ከመሞታቸው በፊት የወንድማቸውን የደጃች ጉግሣን ትልቅ ልጅ ራስ ኃይለማርያምን አልጋ ወራሽ ለማድረግ ወስነው ሳለ ፣ እሳቸውም በጦርነቱ ስለሞቱ ዙፋናቸውን ለታናሽ ወንድማቸው ለራስ መንገሻ ጉግሣ በኑዛዜ አውርሰው

ሞቱ። በዚህ ምክንያት ፣ ራስ መንገሻ ያባታቸውን ስም ወደ ጎን ትተው ራስ መንገሻ ወልዱ ለዮሐንስ ንጉሠ ጽዮን ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ የሚል ማኅተም አሠርተው በዚሁ ይጠሩ ጀመር።

ይኸን ውርስ አብረው ካ፬ኛ ዮሐንስ ጋር የዘመቱት ጳጳስ አቡነ ጴጥሮስ ፣ እጨጌ ቴዎፍሎስ ፣ መኳንንቱ እነራስ አሉላ ፣ እነራስ ሐጐስ ተቀብለው ራስ መንገሻን አቀፉ። የደጃች ማሩ ልጅ ደጃች መሸሻና የትልቁ ራስ አርአያ ልጅ ደጃች ቦጋለ ቀደም ብለው አልጋ ወራሽነቱን በየበኩላቸው ይመኙት ነበርና ሁለቱም አኩርፈው ሠራዊታቸውን ከነዚያ ለይተው በየክፍለ ጦራቸው እንደ ታጀቡ ከመተማ ወደ የክፍለ ግዛታቸው ተመለሱ።

ደጃች ደብብ አርአያ ፣ ገና ፬ኛ ዮሐንስ በሕይወት ሳሉ ጀምረው ከ፬ኛ ዮሐንስ ከድተው መጀመሪያ ወደ ግብጾች ፣ ቀጥሎ ወደ ኢጣልያኖች ገብተው ሳለ ፣ ፬ኛ ዮሐንስ ሰሐጢን በከበቡበት ሰዓት አባታቸው ራስ አርአያ ፬ኛ ዮሐንስ አጠገብ ነበሩና መክረውም ፣ ወቅሰውም ወደ ኢትዮጵያ ጎራ መልሰዋቸው ነበር። ዳሩ ግን ፣ ካ፬ኛ ዮሐንስ ሞት በኋላ እንደገና ለጣልያኖች ገብተው ባሁኑ ጊዜ በኢጣልያኖች ድጋፍ በኤርትራና በትግሬ ጠቅላላ ሥልጣን ለማግኘት የሚመኙበት ሰዓት ነበር። የእቴጌ ድንቅነሽና የራስ ቢትወደድ ገብረኪዳን ልጅ ሥዩምንና እስቀድሞ ባ፬ኛ ዮሐንስ ጊዜ ከራስ አርአያ ጋር ተጣልተው አርአያን ስለ ሰደቡዋቸው ፣ ፬ኛ ዮሐንስ ይኸንን ሰምተው ገርፈዋቸው ነበር። በዚሁ ተቀይመው ከትግሬ ወደ ሸዋ ሸሽተው መጥተው ከንጉሥ ምኒልክ ጋር ስለነበሩ ፣ አሁን የምኒልክ የንጉሠ ነገሥትነት ጊዜ ስለ ደረሰ በምኒልክ ድጋፍ ትግሬን ለመግዛት ይጠባበቃሉ።

ሌሎችም በአጋሜ የደጃች ሰባጋዲስ ተወላጆች እነ ደጃች ስብሐት ፣ በሐጺጋ የራስ ወልደ ሚካኤል ቤት ፣ በጺሐዚጋ የደጃች ኃይሉ አባ ሐባል ተወላጆች ቀድሞውን የነገሡ ትውልዳቸውን ከፍ አርጎ በመገመት ለሹም ተምቤን ምርጫ ቤት መገዛቱን የጠሉ ነበሩ። ወይም "የተሰጠን ሹመትና ግዛት አነሰን" በማለት በፊት ወደ ቱርኮች አሁን ደግሞ ፣ ወደ ኢጣልያኖች ገብተው ለኢጣልያ ወረራ መግቢያ በመሆን መንገድ የሚመሩ ፣ ወሬ የሚያቀብሉ ፣ ልብስ ፣ መሣሪያ ፣ ገንዘብ በመቀበል በወታደርነት እየተደራጁ የጠላትን ወታደራዊ አቋም የሚያጸኑ አሉባቸው።

ዘመናዊ ትምህርት ባልተሰጠበት ፣ ያገር ፍቅር በስፋት ባልተሰበከበት በዚያ ዘመን እንኳን እነርሱ ፣ ለዙፋን በጣም የቀረቡት ነገሥታት የግል ምኞታቸውን ለማሟላት አገር የሚጎዳ ጠላትን የሚጠቅም

እርምጃ ሲወስዱ ፣ እርምጃቸው አደገኛ መሆኑን እያጤኑትም ። እያንዳንዳቸው የሚመለከቱት የቁጭታቸውን መወጣትና የምኞታቸውን መሳካት ብቻ ነው ። እንዲህም መሳፍንት በነዚያ የምኞት መስመር ላይ ስለሚገኙ ፣ ተራውም ወታደር ባበላውና ባጠጣው ፣ የወር ቀለብ ለሚሰጠው ለውጭ ጠላት ሲዋጋ ቢሞት ያንጊዜ እንደ ዛሬ ከሐዲነት ነው ብሎ እምብዛም አያምንም ። አንዳንድ የሚያምንም ቢኖር በጠቅላላው ሁኔታ ውስጥ ተውጦ እየተጸጸተም ቢሆን የብዙኃኑን እርምጃ ለመከተል ግዴታም ውዴታም ይሆንበታል ። ኢጣልያ ምጥዋ ከገባ ዠምሮ በሰሐጢና በዶጋሊ ከራስ አሉላና ካፄ ዮሐንስ ጋር በተደረገው የጦርነት ሰልፍ ፣ ራስ መንገሻ ዮሐንስ ዓፄ ምኒልክ ከነገሡ ወዲህ በኩዓቲትና በደብረ ኃይላ ሲዋጉ ብዙ ያገር ተወላጅ ወታደር ከኢጣልያ ጦር ሠራዊት ጐን ሆኖ ለመዋጋት የተነሣው የዕለት እንጀራው አስገድዶት እንደነበር ወደፊት እናነባለን ።

ራስ መንገሻ ፣ የራስ አሉላንና የራስ ሐጐስን ኃይል እንደያዙ በዚያው በትግሬ ሆነው ምኒልክን በምን አኳኋን ለመከላከል ወይም መግባት እንደሚችሉ በማውጣትና በማውረድ ላይ ነበሩ ። በኢጣልያኖች የተደገፉት ደጃች ደብብ የትግሬን ገዥነት ስለሚመኙ ፣ የኢጣልያኖችን እርዳታ ይዘው መቀሌ አጠገብ ለጦርነት ከተሰለፉና ከተዋጉ በኋላ በእርቅ ድርድር ሰበብ ራስ መንገሻን እማርካለሁ ብለው ሲመኙ ራሳቸው ተማርከው በአምባ ሰላማ ታሰሩ ።

ከዚህ በኋላ ራስ መንገሻ ፣ ከጄኔራል ባልዲሴራ ጋር ተላልከው ወዳጅነት ጠይቀው ቢያስፈልግም እስከ ምጥዋ ድረስ ሔደው ለመገናኘት ልከውበት ነበር ። ዳሩ ግን ፣ ባልዲሴራ ይኸንን ወደ ሮማ አስተላልፎ ሳለ በዚህ ጊዜ በንጉሥ ምኒልክና በኢጣልያ መካከል ወዳጅነቱ የተሟሟቀበት ፣ ደጃዝማች መኰንን ሮማን የሚጐበኙበትና የውጫሌን ውል ለማጽደቅ የሚነጋገሩበት ጊዜ ነበርና ጄኔራል ባልዲሴራ ከሮማ በተቀበለው ትእዛዝ መሠረት ፣ "... ከኛ ጋር ወዳጅ የሚሆኑት በቅድሚያ ለንጉሠ ነገሥት ምኒልክ ከገቡ በኋላ ነው ..." የሚል ተስፋ አስቆራጭ መልስ ሰጣቸው ።

በዚሁ መካከል ደጃች ሥዩም አባ ኃያል ፣ ከሸዋ ወደ ትግሬ ዘልቀው ዓድዋ አጠገብ ከራስ መንገሻ ጋር ተዋግተው ተሸንፈው ወደ ጄኔራል ባልዲሴራ ሔዱ ። ባልዲሴራም የትግሬ መሳፍንት እርስ በርሳቸው በተዋጉና በተዳከሙ መጠን ለመስፋፋት እንዲሚመች ስለ ሚረዳው ፣ በዚህም ላይ ሥዩምን የምኒልክ ወገን አድርጎ በመቁጠር የጦር መሣሪያም ፣ ስንቅም ሰጥቶ እንደገና ወደ ትግሬ መለሳቸው ። ከዚህ በኋላ ባገኙት እርዳታ እንደገና ከራስ መንገሻ ጋር ፍሬምና

(እድዋ አጠገብ) ላይ ተዋግተው አሸነፉ ። ራስ መንገሻም እጃቸውን ለደጃች ሥዩም ሰጡ ። ሥዩምም በማግሥቱ እስራቸዋለሁ ብለው ለጊዜው በመልካም አኳኋን ይዘዋቸው ሳለ ፣ በደጃች እምባዬ እርዳታ አምልጠው እንደገና አክሱም እንዳ አባ ጽንጠሌዎን አጠገብ ከደጃች ሥዩም ጋር ተዋግተው ራስ መንገሻ አሸነፉ ። ሥዩምም እንደገና ወደ ጄኔራል ባልዲሴራ ሔደው ፣ በባልዲሴራ ምክር ወደ ኢጋሜ ተመልሰው ከባላባቱ ከደጃች ስብሐት ጋር አንድነት ተባብረው ራስ መንገሻንና ራስ አሉላን ለመውጋት ይዘጋጁ ጀመር ።

ይኸን የመሰለው የመሳፍንቱ የርስ በርስ ጦርነት በኢጣልያ መንግሥት ዘንድ እየተደገፈ ፣ የመመሪያው እሳብ ሁሉ ከሮማ ለወኪሎቹ በጽሑፍ ይተላለፍ ነበር ። የመመሪያውም መሠረተ ሐሳብ መንገሻንና አሉላን በደብብ ፣ በስብሐትና በሥዩም ማስመታት ፣ ይኸም ሳለው መሣሪያ በመስጠት እየል ያለውን እየመቱ ማዳከም ፤ በዚሁ መካከል ግዛት በሰሜን ኢትዮጵያ ማስፋፋት መሆኑን ከዚህ በፊት አመልክተናል ። ስለዚህ የኢጣልያ የጦር አዛዥ ሥዩምንና ስብሐትን እቅፎ እነዚህ ከራስ መንገሻ ጋር በሚዋጉበት ጊዜ መሣሪያና እርዳታ በመስጠት ሰበብ የአከለ ጉዛይንና የኢጋሜን ግዛት በመያዝ የወራሪነት አቅዋሙን ያጠነክራል ።

እንደዚሁም ፣ ደጃች ደብብ ከራስ መንገሻ ተዋግተውና ተሸንፈው በእምባ ሰላማ ታስረው ነበር ። ከዚያ ደግሞ እንደገና አምልጠው ከመተማ ጦርነት የተመለሱትን ወንድማቸውን ደጃች ቢጋለንና የእንደርታን ሰው አስከትለው ዩህ ላይ ከራስ መንገሻና ከራስ አሉላ ጋር ተዋጉ ። ዳሩ ግን ፣ በዚህ ቀን ጦርነት በራስ አሉላ ጭፍሮች ተመትተው ወደቁ ። ገዳያቸው የደጃች ደርሱ ልጅ ደጃች ተሰፋዬ ናቸው ይባላል ። የሆነ ሆኖ በደጃች ደብብ ሞት ለራስ መንገሻ በትግሬ ዋና ተቃናቃኝ ጠፋላቸው ማለት ነው[1] ።

---

1 Crispi e Menelich - Carlo Zaghi - chap .1. PP. 3-23- La Prima Guerra D' Africa - R. Bataglia - PP. 382 -

ምዕራፍ ሰባት

የንጉሥ ምኒልክ ሥርዓተ ንግሥ — ወደ ትግራይ ያደረጉት ጉዞ—የራስ መንገሻ ላይ ምኒልክ መግባትና በትግሬ የተደረገ ሹም ሽር

ንጉሥ ምኒልክ ፣ ወደ ሰሜን የሔዱ ጊዜ የራስ መንገሻን በሰላም መግባት ተስፋ አድርገው ሳይገቡላቸው እንደ ቀሩና ወደ እንጦጦ በሐምሌ ወር መግባታቸውን ባለፈው አመልክተናል ። እንደ ተመለሱም ሥርዓተ ንግሣቸውን ለማክበር ዝግጅት ተጀምሯል ። ነገር ግን ፣ ካፄ ዮሐንስ ሞት በኋላ ባገር ላይ ታላቅ ረኃብና በሽታ ተነሥቶ ሰውም ከብትም በዚሁ በሽታና ረኃብ ጎግሹ የሚሞትበት ፣ ጎግሹ የሚሰቃይበት ፣ እናት ልጅዋን የበላችበት ክፉ ጊዜ ነበር ። እንደዚህ ያለው አሳዛኝ ሁኔታ ለንጉሡ ነገሥቱ የቀረበውን ሥርዓተ ንግሥና የደስታ ጊዜ መርዶት ነበር ማለት ይቻላል ። በዚሁ ዓመት ከወይዘሮ ጌጤ የተወለዱት ልጃቸው ደጃች አስፋወሰን ሞተዋል ። እንደዚሁም ስመ ጥሩው የጦር አለቃ ራስ ጎበና ዳጪ በ1881 ዓ.ም ሞተው በወቅቱ በንጉሡ ነገሥቱ ላይ የተደጋገመ ሐዘን ደርሷል ።

ስለዚህም ምኒልክ ከጳጳሱ ከአቡነ ማቴዎስ ፣ ከታላላቆቹም መኳንንትና ሊቃውንት ተመካክረው ምሕላና እግዚእታ ተያዘ ። በተጨማሪም የሃይማኖት ነገር እንዳፄ ዮሐንስ እምብዛም የማይጫናቸው ምኒልክ በእግዚእታ ብቻ የእህል ረድኤት እንደማይወርድ በማመን እግዚእታው ሳይቋረጥ የርሻ ከብት ቢያልቅ በቁፋር እህል መዝራትና ማምረት እንደሚቻል አስገነዘቡ ። ራሳቸውም ምሳሌ በመሆን በእጃቸው ዶማ ይዘው እየቆፈሩ ከላይ እስከታች በማናቸውም ደረጃ የሚገኘው ሁሉም በእጁ እንዲቆፍር አዘው በዚህ ዓመት ታላቅ የቁፋሮና የመዝራት ዘመቻ ሆኖአል ።

የጕጃሙ አለቃ ተክለሥላሴ ስለ እህል ማደል እንደዚህ ሲሉ አትተዋል ።

> ......ዳግማዊ ምኒልክ በጉዶው (በየአምራቹ ገበሬ) ቤት ወታደር ሰደዱ ። ለባለ እህሉ በንፍስ ወከፍ የአንድ ዓመት (እህል) እየተወሰነ ትርፉን በደብዳቤ እግብቶ (ደረሰኝ እየሰጠ?) ተበድሮ ለደሀ ናኘው። ከዚህ በኋላ (የደበቀው ሁሉ) ወታደር ከሚበርብሮበት ገበያ ብንጃ ተው ይጭለናል እያለ ገበያ አወጣው ። ያን ጊዜ እህል በገበያ ተረፈ ። በአንድ ብር 3 ቁና ተሸመተ ።

ይሆን ካስገነዘቡ በኋላ ጸሐፊው ስለዐፄ ምኒልክ ትጋት እንደዚህ ሲሉ ይደመድማሉ ።

> ዳግማዊ ምኒልክ ለሕዝቡ ትጋትና ትሕትና አስተማረ ። መጥረቢያ አበጅቶ ካንቻ መታ ። ቆፍር (ዶማ) አበጅቶ ዳገት ቆፈረ ። ከዚህ በኋላ ንጉሡ ሲሠሩ እያዩ ራስ ቢቶደዱ ደጃዝማች ... የተሾመ የተሸለመ ሁሉ መኳንንት አሽከሮች (የማይረባ) ኩራቱን እየተወ በየሀገሩ ካንቻ እየመታ ቆፍር እየቆፈረ ሱሉ ገሪቱን አተጋው.....[1]

ዳሩ ግን ፣ በዚሁ ጊዜ በሰሜን የሚያረገውን የርስ በርስ ጦርነት ሰው ሁሉ እየሰማ ባገር ላይ እግዚአብሔር ቁጣ እንዳወረደ በሁሉም ዘንድ ተገምቶ ምሕላውም ፣ እግዚአታውም በተያዘበት ጊዜ ዳግማዊ ምኒልክ ወዳጆቻቸውን ሰብስበው ፣ “ . . . . ጊዜው ረኃብ ሆነ ። እንዳልቀር እርስ በርሳቸው ትግሮቹ ቤት ማታ እየተዋጉ ሰጪም መኳንንቱም አለቀ ። እንዳልዘምት ላሙ በሬው አልቋል ፣ ድሆው ይጉዳብኛል ። ስለዚህ ተጨንቄያለሁ ፣ ምን ይበጃል . . .” ብለው ጠየቋቸው ። በዚያም ያሉት መኳንንት ፣ “. . . እግዚአብሔር ለፍጥረቱ እርስዎን ዳኛ አድርጎ ሾመ ። እንግዲህ አንድ ሰው እንኳ ቢሞት ዕዳው የርስዎ ነው ። ሥርዓተ መንግሥት አድርሰው ወደ ትግሬ ይዝመቱ” ብለው መከሩዋቸው ። ከዚህ በኋላ በንጉሠ ነገሥትነት የሚነግሡበት ድርጅት በየመልኩ መዘጋጀት ጀመረ ።

ታላቅ ዳስ እንጦጦ ላይ ተሠርቶ ፣ ድግሡ በያይነቱ ተደግሶ ፣ በእንጦጦ ማርያም ቤተ ክርስቲያን መኳንንቱና መሳፍንቱ ባሉበት በጥቅምት 25 ቀን 1882 ዓ.ም በጳጳሱ በአቡነ ማቴዎስ እጅ ተቀብተው በታላቅ ሥነ ሥርዓት ፣ “ዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ” ተብለው 25 ዓመት ሙሉ የጠበቁትን የንጉሠ ነገሥትነት ዘውድ ጫኑ ።

ባለቤታቸው ወይዘሮ ጣይቱ ብጡልም ፣ እንደ ደንቡ የንጉሠ ነገሥቱ ሥርዓተ ንግሥ በተደረገ በሦስተኛው ቀን በጥቅምት 27 ቀን የእቴጌነት ዘውድ ጫኑ ።[2]

ከዚህ በኋላ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ዳግማዊ ምኒልክ ጥቅምት 25 ቀን የራሳቸውን ፣ ጥቅምት 27 ቀን የባለቤታቸውን ሥርዓተ ንግሥ ካከበሩ በኋላ ፣ አጎታቸውን ራስ ዳርጌን ላገር ጥበቃ ትተው ባለቤታቸውን አስከትለው በታኅሣሥ 9 ቀን ከእንጦጦ ወደ ትግሬ ለመሔድ ጉዞ ጀምረው

1 አለቃ ተክለ ሥላሴ የእጅ ጽሑፍ ገጽ 133—137
2 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ምዕ.40—41

በታኅሣሥ 27 ደሴ ገቡ ። በደሴ የልደትንና የጥምቀትን በዓል ካከበሩ በኋላ ደሴ ላይ እቴጌ ጣይቱን ትተው ጉዟቸውን ቀጠሉ ። ከንጉሠ ነገሥቱ በፊት የወሎው ገዥ ራስ ሚካኤል ፣ የየጁና የበጌምድር ገዥ ራስ ወሌ ፣ የራስ ዳርጌ ልጅ ደጃች ደስታ ፣ የራስ መኰንን ወንድም ደጃች ኃይለማርያም ፣ ቱርክ ባሻ ታምሬና ሌሎችም ቀድመው ትግሬ ግዛት ገብተው የንጉሠ ነገሥቱን መምጣት ሲጠባበቁ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ በጥር 29 ቀን ጉሲግ ደርሰው ከዚያ በየካቲት 16 ቀን መቀሌ ገቡ ።

ንጉሠ ነገሥቱ ፣ በየካቲት 20 ቀን ከመቀሌ ተነሥተው በማይ መከደን ፣ በእንጉላዕ ፣ በገንፈል አልፈው በየካቲት 25 ቀን አብርሃ ወአጽብሃ ገቡ ። ከዚያም በአጽቢ እንዳሥላሴ ፣ በአጽቢ ደራ ፣ በጸዓዳ አምባ አልፈው ሐረማት በተለይ እጉዶ ከሚባለው ቀበሌ ሰፍረው ሳለ ፣ ሲዳላኩ የቆዩት ራስ መንገሻና ራስ አሉላ የመቃወሙ ጉዳይ እንደማያዋጣ በመገንዘብ መጥተው እጅ ነሥተው ገቡላቸው ። ንጉሠ ነገሥቱም ስለ ክብራቸው ጠመንጃም ፣ መድፍም እያስተኰሱ በደስታ ተቀበሏቸው ።

ዳግማዊ ምኒልክ ፣ በመጀመሪያ ጉዟቸው ጊዜ የቀሩት ሲገቡ ራስ መንገሻ የራስ አሉላንና የራስ ሐጎስን ኃይል በመደገፍ ፣ ለምኒልክ እንደ ሌሎቹ ሳይገቡ ቢቀሩ ማንንም ሊያስገርም አይችልም ። በርሳቸው ስፍራ ያለ ማንም ሰው ሊያደርገው የሚችል ነው ። እንዲያውም ነገሩን የማያመዛዝን ግልፍተኛ ሰው ቢሆን ፣ ጦርነት ጀምሮ ብዙ ሰው ሊያስፈጅ በቻለ ነበር ። በዚህም ላይ ንጉሠ ነገሥቱ ወደ ትግሬ ከመዝመታቸው በፊት አንድ ጊዜ በኢጣልያ ከተደገፉት ከደጃዝማች ደብብ አርአያ ጋር ፣ ባንድ ወገን ከደጃዝማች ሥዩም አባ ኃያል ጋር ሲዋጉ ቆይተው ፣ አሁን የንጉሠ ነገሥትነት ዘውድ ተጐናጽፈው በታላቅ ግርማ በብዙ ሠራዊት ታጅበው የመጡትን ምኒልክን መውጋቱ ፈጽሞ አደገኛ አቅዋም መሆኑን ይገነዘቡታል ። ዳግማዊ ምኒልክም ፣ ምንም እንኳን እርሳቸውን ደጅ በመጥናት ከብዙ ጊዜ ጀምሮ በሸዋ የኖሩት እንደ መንገሻ ከሸዋ ተምቤን ምርጫ ልጅ ካሤ የዮሐንስ እህት ከእቴጌ ድንቅነሽ የሚወለዱት ደጃች ሥዩም አባ ኃያል ባጠገባቸው ቢኖሩም ፣ የንጉሠ ነገሥቱን ያፄ ዮሐንስ ደንበኛ ወራሽ የሆኑትን ራስ መንገሻን ጊዜ ሰጠኝ ብለው ሊያጠቁዋቸው የሚወዱ አይመስሉም ። ያለዚያ በደጃች ሥዩም ግንባር ቀደምትነት የነራስ ሚካኤልን ፣ የነራስ ወሌን ጦር ልከው አግድፈው ሊያስጠቁዋቸው በቻሉ ነበር ።

በዚህ ፈንታ በትዕግሥት እየጠበቁ በሰላም መንገድ ተሳልከው እንዲገቡ አደረጉ ። በገቡም ጊዜ ስለ ክብራቸው መድፍ አስተኩሰው

ያለምንም ውቀሳ ተቀበሏቸው ። ከዚህ በኋላ ተመክሮና ተዘክሮ ለራስ መንገሻ ከተምቤን ወደ ደቡብ እስከ ተከዜ ያለውን የትግራይን ግዛት ፣ ለደጃች ሥዩም ገብረ ኪዳን (አባ ኃያል) አጋሚን ሰጡ ። ተቀማጭነታቸው ዓድዋ ሆኖ ከመረብ ወዲያ ባለው አገር ላይ ደጃች መሸሻ ወርቄን ሾሙ ። የደጃች መሸሻ ወርቄ አሿሿም በኢጣልያ ባለሥልጣኖች ዘንድ እንደ ወኪል ሆነው ስለ ወሰኑም ከልል እንዲጠርሱ በኢጣልያኖቹና በራስ መንገሻ ፣ በደጃች ሥዩምና በራስ መንገሻ መካከል ጠብ እንዳይነሣ የንጉሠ ነገሥቱ ወኪል ሆነው እንዲጠባበቁ ነው።

በዚህም ጊዜ ፣ ደጃች ሥዩም በሹመቱ ስላልተደሰቱ ፣ ግርግር አንሥተው ንጉሠ ነገሥቱ ሲመለሱ ራስ መንገሻን ሊወጉ ነው ስለ ተባለና ይኸው ስለ ተረጋገጠ ፣ እጃቸው ተይዞ ወደ አዲስ አበባ እንዲመለሱና ጠቅላላው የትግሬ ገዥነትም በራስ መንገሻ እጅ እንዲረጋ አደረጉ ። ከሹመቱ በቀር በልዩ ልዩ ሽልማት ራስ መንገሻን አስደስተው ወደ እንጦጦ ለመመለስ በመጋቢት 11 ቀን ወደ ድንገላት መጡ ። ከዚያም አይበቶ በስፋሩበት ሰዓት ራስ መንገሻ ለመሸኘት አብረው ተጉዘው ነበርና ከአይበቶ ላይ ተሰናብተው ወደ መቀሌ ተመለሱ ። ንጉሠ ነገሥቱ መቀሌ ባሉበት ሰዓት ከሮማ የተመለሱት ደጃች መኰንን መልእክታቸውን ፈጽመው በሰላወም ሁሉ አስደስተው ነበርና በሐረርጌ ላይ ጠርጠር ተጨምሮላቸው የራስነት ማዕረግ ተቀበሉ ።

በዚህ ጊዜ ፣ እቴጌ ጣይቱ ከእንጦጦ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር አብረው ተነሥተው ንጉሠ ነገሥቱ ወደ ትግሬ ሲዘልቁ ፣ እርሳቸው ደሴ ላይ ቀርተው በግራ በቀኝ የሸፈተውን እያስወጉ ይጠባበቁ ነበር ። አሁን ንጉሠ ነገሥቱ ከመቀሌ ተመልሰው ደሴ ላይ ከእቴጌ ጣይቱ ጋር በደስታ ተገናኙ ። ከደሴም አብረው ተነሥተው በእሸንጌ ፣ በሰላድንጋይ ፣ በእንኮበር አድርገው ሰኔ 5 ቀን አዲስ አበባ ገቡ ።

እቴጌ ጣይቱ ብጡል
ከፒየሲ ምንቁጋዛ መድሐኒ

ደጃዝማች መሸሻ ወርቄ
ከአሜ. ዶ. ሄይቱር

ክፍል ሁለት

የኢትዮጵያና የኢጣልያ ጠብ

ምዕራፍ ስምንት

ከውጫሌ ውል ውስጥ 17ኛው አንቀጽ ያበቀለው ጠብ

ሁለቱ ወገኖች የውጫሌን ውል ከተፈራረሙ ወዲህ ፣ ኮንት አንቶኔሊ ራስ መኰንንን እየመራ ወደ ኢጣልያ አገር ሔዶ አብሮ በመመለስ በመቀሌ ከንጉሠ ነገሥቱ ከተገናኘ በኋላ ወደ አገሩ ሔዷል ። በርሱ ምትክ ሰበሰቲታ አዲስ አበባ ተቀማጭ ሆኖ የወሰንንም ፣ ሌላውንም ጉዳይ እንዲጨርስ ኮንት አወግስቶ ሳሊምቤኒ አዲስ አበባ ገብቶ በውልና በቀጥታ ስምምነት ያልተቻለውን የወሰን ጉዳይ ባንድ ወገን በኀጸ በረከትና በስጦታ ፣ በሌላው ወገን በማስጠንቀቂያና በማስፈራራያ ለማግኘት በመጣጣር ላይ ይገኛል ። ኀጸ በረከቱን ከተቀበለውና ከበላው ውስጥ ፣ "የጣልያን መሳከተኛ ቸር ነው ። ደግ ነው ። እጁን ቆር ጦው ቢበሉት ቅር አይለውም" የሚል ይናር ይሆናል እንጂ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ቀርቦ ፣ "እባክዎ በኤርትራ የኢጣልያ ወሰን እስከ መረብ ይድረስለት" ብሎ ደፍሮ የሚመክርም ፣ የሚያስታውስም እንደ ሌለ የታወቀ ነው ።

የወሰኑ ጉዳይ በዚህ እንዳለ ፣ ከውጫሌ ውል ውስጥ 17ኛው አንቀጽ በኢጣልያና በኢትዮጵያ መካከል ከወሰኑ የበለጠ ኃይለኛ ጠብ አበቀለ ። እንደሚታወሰው ፣ 17ኛው አንቀጽ የአማርኛው ጽሑፍ የሚለው "የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ከኤውሮፓ ነገሥታት ለሚፈልጉት ጉዳይ ሁሉ በኢጣልያ መንግሥት አጋዥነት መላላክ ይቻላቸዋል " ነው ። ይኸንንም አንቀጽ በወዳጅነቱ ሰዓት ንጉሠ ነገሥቱ ፣" ከአውሮፓ ከመንግሥት ከኢጣልያ ንጉሥ ወዲያ ማን አለኝና ነው ጉዳዩን የሚፈጽም ፣ ባይጻፍስ ምን ያደርጋል" ብለውት ሳለ ፣ አንቶኔሊ "ይኸ ቃል ካልተጨመረ የኢጣልያ ንጉሥ እርስዎን ለመርዳት አይመቻቸውም" በሚል ዘዴኛና አጭበርባሪ መልስ በማግባባት ይህቺ ነገረኛ አንቀጽ በውሉ ውስጥ እንድትስፍር አድርጓል ።

ስለዚህ ፣ ንጉሡ ነገሥቱም ይኸ ቃል የሠፈረበትን የውጫሌን ውል ሲፈርሙ የኢጣልያ መንግሥት በዚህ አንቀጽ አሳቦ ፣ "ኢትዮጵያ በኢጣልያ ጠባቂነት ውስጥ ነች ። ንጉሡ ነገሥቱም በኢጣልያ ንጉሥ አማካይነት ካልሆነ በቀር ከማንም የመንግሥት መሪ ጋር ሊጻጻፉም ሊዋዋሉም አይችሉም" በሚል ትርጉም ይከራከረኛል ብለው በፍጹም አላሰቡትም ።

ኮንት አንቶኔሊ ፣ ከግራዝማች ዮሴፍና ከነአቶ ገብርኤል ናደው ጋር ሆኖ ኢትዮጵያውያኑን በስጦታም ፣ በብድርም ፣ በማባበልም እያንከባከበ ወደ ኢጣልያ የተረጐመው ቃሉና መንፈሱ ካማርኛው ለየት ብሎ ሱራንና አለቆቹን እነክሪስፒን በሚያስደስት መንገድ ሆኖ እንደዚህ ይላል ።

"Sua Maestà il Re dei Re d'Etiopia consente di servirsi del Governo di S. M. il Re d'Italia a per tutte le trattazioni di affari che avesse con altre potenze o Governi"

የዚህም የአማርኛው ትክክለኛ ትርጉም ፣ "የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ከአውሮፓ ኃያላን ወይም መንግሥታት ጋር ለሚዋዋሉት ጉዳይ ሁሉ በግርማዊ የኢጣልያ ንጉሠ ነገሥት (አማካይነት) ለመጠቀም እሺ ብለዋል" የሚል ነው ።

"በኢጣልያ መንግሥት አጋዥነት መላላክ ይቻላቸዋል" ማለትና ፣ "ለመጠቀም እሺ ብለዋል" ማለት ልዩነት አለው ። እሺታ ያለቀለት ሲሆን ፣ ይቻላል ማለት ግን የተንጠለጠለና ሊሆንም የሚችል ነገር እንዳለበት ያሳያል ። ". . . ለሚዋዋሉት ጉዳይ ሁሉ. . ." ማለትና ". . . ለሚፈልጉት ጉዳይ . . ." ማለትም እንደዚሁ ልዩነት አለው ።

የሆነ ሆኖ ፣ አንቶኔሊ ገና ንጉሡ የንጉሠ ነገሥትነት ዘውድ ከመጫናቸው በፊት ይኸን የውል አሳብ ይዞ ፣ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር አብሮ እየተጓዘ ነበር ። እነራስ መንገሻ ተጠብቀው ሳይገቡ ቀርተው ከወሎ

1 Crispi e Menelich C. Zaghi, Chap. VI - La Prima Guerra d' Crispi, Chap. VI - Italia ed Etiopia PP. 1—11

ግዛት ወደ ሸዋ ለመመለስ በውጫሌ ላይ በሠፈሩበት ጊዜ እንደ ምንም ጉትጉቶና አግባብቶ ውሉን ከፈረሙና በንጉሡ ነገሥቱ ማኅተም ካሳተሙ በኋላ ፣ ከራስ መኰንን ጋር ወደ ኢጣልያ ሔዶ ይኸን ውል ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ለፍራንቼስኮ ክሪስፒ ሰጠው ። እርሱም በዚህ ጊዜ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትርነቱን ደርቦ ይሠራ ነበርና በውሉ ተደሰተ ። አንቶኔሊም ይኸን ጉዳይ ወደ ፍጻሜ በማድረሱ ብዙ ክብር ፣ ሹመትና ጥቅም አግኝቶበታል ።

ክሪስፒ ፣ የዚህን ውል በተለይ በ17ኛው አንቀጽ ላይ የተጻፈውን አባሪ አድርጎ በበርሊን እ.ኤ.አ. በ1885 ዓ. ም. አፍሪካን ለመከፋፈል በተደረገው ስምምነት መሠረት በእንግሊዝ ፣ በፈረንሳይ ፣ በአሜሪካ ፣ በመስኮብ ፣ በጀርመን ፣ በቱርክ ፣ በነምሳ ፣ በእስፓኝ በፖርቱጋል ፣ በዴንማርክና በስዊድን አገር ላሉት አምባሳደሮቹና ጉዳይ ፈጻሚዎቹ ደብዳቤ በመላክ ለየተወከሉበት መንግሥታት በይፋ እንዲያስታውቁ አደረገ ። ይኸውም በግልጽ አነጋገር ፣ ኢትዮጵያ በኢጣልያ ጠባቂነት ሥር ለመሆን ፈቅዳለችና ለወደፊቱ ከርሷ ጋር ሌሎች መንግሥታት የሚያደርጉት ማናቸውም ግንኙነት ሁሉ በኢጣልያ መንግሥት በኩል እየተላለፈ መፈቀድ አለበት የሚል ነው ።

እ.ኤ.አ የካቲት 25 ቀን 1885 ዓ. ም ቅኝ አገር የሌላቸውም ፣ ያላቸውም ኃያላን መንግሥታት በበርሊን ተሰብስበው ስለቅኝ አገዛዝ ንግግር አድርገው ከተስማሙባቸው ጉዳዮች ውስጥ ፫ኛው አንቀጽ ፣ "አንድ ኃያል የራሱን መብት ለመቆጣጠር እንዲመቸው ፣ ሌላው ኃያል መንግሥት በአፍሪካ ውስጥ አንድ አገር በያዘ ጊዜ ይሆን ውል ለተፈራረሙት ኃያላን በጽሑፍ ማስታወቅ አለበት"[1] የሚል ነው ። እሁንም የኢጣልያ መንግሥት በማጭበርበር የደነቀረው ይህ 17 ኛው አንቀጽ ፣ በኢትዮጵያ ላይ የበላይ ጠባቂነት መብት እንደሚፈቅድለት በመቁጠር ለነዚህ ኃያላን በወኪሎቹ በኩል አቅርቦ የመቀበል መልስ እንዲመልሱለት ወኪሎቹን በቴሌግራም ያጣድፍ ነበር ። ወኪሎቹም ያሉበትን አገር የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ባለሥልጣኖችን ቀጠሮ እየጠየቁ የማወቁ መልስ ለኢጣልያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር በቶሎ እንዲላክ ይወተውቱ ጀመር ።[2]

ለኢትዮጵያ ወዳጅነት የሚሰማቸው እንደ ፈረንሳይ ፣ እንደ መስኮብ ያሉትና ሌሎችም እንደ ቱርክ ያሉት አገሮች ፣ "እንደ ኢትዮጵያ ነጻ ሆኖ የኖረ አገር የሌላውን አገር የበላይ ጠባቂነት በፈቃዱ

1 Storia Della Conquista Dell' Africa - R. Mazzucconi PP. 195 - 196.
2 La prima Guerra d' Africa ... PP. 320-254.

እንዴት ሊቀበል ይችላል" የሚል ጥርጣሬ ስለ አደረባቸው፣ ሁኔታውን ከምንጩ ከአዲስ አበባ ለማጣራት ሲቆዩ በብዙ ውትወታ ከጀርመንና ከአንዳንድ አገሮች የማወቅ መልስ መጣለት ። የእንግሊዝ መንግሥት መልስም፣ ዘግይቶ ሲመጣለት እርሱም የመሰለው ቃል ባወላዋይ ሁኔታ ነው ።

በዚሁ ጊዜ፣ ዳግማዊ ምኒልክ በበኩላቸው በእንጦጦ የንጉሠ ነገሥት ሥርዓተ ንግሣቸውን ከፈጸሙ በኋላ፣ ለፈረንሳይ መንግሥት ፕሬዚዳንት ለሙሴ ሲዲ ካርኖ፣ ለእንግሊዝ ንግሥት ቪክቶሪያ፣ ለጀርመን ንጉሠ ነገሥት ጉዮም (ዊልሄልም) የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት መሆናቸውን እንዲያውቁላቸው ደብዳቤ አስተላለፉ ። ከደብዳቤዎቹ ውስጥ ሳንድ መሪ የተጻፈው ከሌላው በተቃቅን ነገር ይለያይ እንጂ በጠቅላላው ተመሳሳይ ነው ። በደብዳቤያቸውም ያመለከቷቸው ጉዳዮች ፤

1. ባ፲ ዮሐንስ ፈንታ ንጉሠ ነገሥት መሆናቸውን እነዚህ መንግሥታት እንዲያውቁላቸው ፤
2. ያገራቸውን ጸጥታ ለመጠበቅ እንዲመቻቸው በብሩክሴል (ቤልጅግ) የተደረገው የጦር መግሪያው እገዳ እንዲነሣላቸው ፤ *
3. በኃያላኑ መንግሥታትና በኢትዮጵያ መንግሥት መካከል የወዳጅነትና የንግድ ሥራ እንዲስፋፋ የሚሉ ይገኙባቸዋል ።[1]

በተለይ ወደ ፈረንሳይ ፕሬዚዳንት ወደ ሙሴ ካርኖ የተጻፈው ከሁሉም ሰፋ ያለ ሲሆን ፣ ደብዳቤውንም ይዞ የሔደው በንግድ ረዥም ጊዜ በኢትዮጵያ የተቀመጠው የኢጣሊያንንም ደኅንነት ከሚቃወሙት ውስጥ አንደኛው ሙሴ ሳቬሬ አርማን የሚባለው የፈንሳይ ተወላጅ ነው። እርሱም የምኒልክን ደብዳቤ ይዞ ወደ ፓሪስ ከሔደ በኋላ ፣ በዝርዝር ራፖር ለፕሬዚዳንቱ አቅርቦ ያመጣው መልስ ፣ በሙሉ የምኒልክን ምኞት የሚያሟላና የኢጣሊያንን ምኞት የሚያግድ ነበር ።

ከእንግሊዝ መንግሥት የመጣው መልስ ፣ የኢጣሊያ መንግሥት ያስተላለፈለትን 17ኛውን አንቀጽ ጠቅሶ በጠቅላላ እነጋገሩ ያው የማወቅ

* ኃያላኑ አፍሪካን ያለምንም ተቃዋሚ እንደ ልባቸው ለመግዛት እንዲመቻቸው ወደ አፍሪካም፣ ወደ ሌላው ምሥራቅ አገር መግሪያ እንዳይገባ በብሩክሴል እ.ኤ.አ. ፲፰፻፹፱ ዓ.ም. ስምምነት አድርገው ነበር ።

1 Crispi e Menelich ... pp. 397-416

ያህል ነው ። ወ፲ ምኒልክንና እቴጌ ጣይቱን በተለይ በጣም ያናደዳቸው ግን ፣ ከጀርመን ንጉሠ ነገሥት የመጣው መልስ ነው ። " በውጫሌ ከተዋዋሉት ውስጥ 17ኛውን አንቀጽ መሠረት በማድረግ በኢጣሊያ መንግሥት አማካይነት ንጉሠ ነገሥት መሆንዎ ከልተላለፈልን አንቀበልም " ከማለቱ በቀር አድራሻውን ፣ " ለግርማዊ ንጉሠ ነገሥት ምኒልክ " በማለት ፋንታ ፣ " ለልዑል ምኒልክ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት " የሚል ቃል አለበት ።[1]

የኢጣሊያ የውሉ አተረጓጐም በጠቅላላው የአገራቱን በተለይ የንጉሠ ነገሥቱን ክብር በቀጥታ የሚነካ ስለሆነ ፣ ከዚህ ጊዜ ገምሮ (1882 ዓ.ም.) እስከ ዓድዋ ጦርነት ድረስ (1888 ዓ.ም.) በወ፲ ምኒልክና በኢጣሊያ መሪዎች መካከል አንድ ጊዜ የላላ ፣ ሌላ ጊዜ የከረረ ጠብና ክርክር ሲካሔድ ቆይቷል ።

ባንድ ወገን ጠቅላይ ሚኒስትሩ ክሪስፒ ወ፲ ምኒልክን እንደ ውል አፍራሽ በመቁጠር ፣ " ውሉን አፍርሰው እንደምን ለውጭ አገር መንግሥታት መሪዎች ጻፉ " እያለ አዲስ አበባ ያለውን ወኪሉን ይጠይቃል ። ንጉሠ ነገሥቱ በበኩላቸው ደግሞ ፣ ምንም እንኳ የኢጣሊያ መንግሥት 17ኛውን አንቀጽ መሠረት በማድረግ ይኸን ያልታሰበ አደገኛ ሁኔታ መፍጠሩ ቢገርማቸውም ፣ ነገሩን በተለመደ ትዕግሥታቸው በሰላም ለመጨረስ አሰቡ ። ስለዚህ ጉዳይ ፣ ለኢጣሊያ ንጉሥ አንድ ደብዳቤ በመላክ የኢጣሊያ መንግሥት ስለ17ኛው አንቀጽ ለየመንግሥታቱ ያሳለፈውን አተረጓጐም ስሕተት መሆኑን በማሳሰብ ገለጹ ። በደብዳቤያቸው ውስጥ የጠቀሱት ፍሬ ነገር ፣

የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት መሆኔን ለወዳጆቼ ለውጭ መንግሥታት አስተላልፈው ስለነበረው የመጣልኝ መልስ አዋራጅ ነገር ይገኝበታል ። ሰበቡም 17ኛው አንቀጽ ነው ። ይኸም አንቀጽ የኢጣሊያንኛው አባባል ከአማርኛው የተለየ ነው ። ያንንም ውል ሳደርግ በእውነታ የምንተዋወቀው ምስጢሩ የጠበቀ እንዲሆንና እንዲቀና ስል አደረግሁት እንጂ ፣ ምንም የሚያስገድደኝ ነገር የለም ። አንድ ነጻ የሆነ አገር በወዳጅነት ካልሆነ በቀር ምንም የሚያስገድደው እንደሌለ ግርማዊነትዎ ያውቁታል ... ስለዚህ ለወዳጅዎ ክብር ሲሉ ይህ አንቀጽ እንዲታረምና ለአስተላለፉላቸው የወዳጅ አገሮች ይኸንን ስሕተት ገልጸው እንደሚጽፉላቸው ተስፋ አለኝ ።

የሚል ነው ። ለዚሁ መልስ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ከውጭ ጉዳይና ከመከላከያ ሚኒስትሮቹ ጋር ተማክሮ ያቀረበለትን የኢጣሊያ ንጉሥም ተስማምቶበት ከዚህ ቀጥሎ ያለውን የደብዳቤ መልስ ላከላቸው ።

1 Italia ed Etiopia - conti - Rossini PP. 9-15

ኡምቤርቶ ቀዳማዊ በጸጋ እግዚአብሔር የኢጣሊያ ንጉሥ ለናልዎ ወዳጅ ለዳግማዊ ምኒልክ ሥዩመ እግዚአብሔር ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ። ለላምታ ፣ ግርማዊነትዎ በውጫሌ ስለ ተደረገው ውል ስለ 17ኛው አንቀጽ አተረጓጐም ማዘንዎን በ19 ነሐሴ ጽፈውልኛል ። ስለዚህና ስለሌላውም ጉዳይ ሁሉ ከኛ መላክተኛ ከፒዬትሮ አንቶኔሊ ጋር በመነጋገር አከራካሪውንና አወዛጋቢውን ቃል ወደ ብርሃን ለማምጣት ይቻላል ። ይኸው አንቀጽ ለኃያላኑ የአውሮፓ መንግሥታት ሊተላለፍ የቻለው ከርስዎ መላክተኛ ከራስ መኰንን ጋር ስምምነት ከተደረገ በኋላ ነው ። ይኸም የተደረገው በአውሮፓ የኢትዮጵያን ንጉሠ ነገሥታዊ መንግሥት መብት ለመደገፍ እንዲመቸን ነው ። በአሁኑ ጊዜ አውሮፓ ላይ አፍሪካን ለማደራጀት* በሚታሰብበት ጊዜ ለኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥታዊ ግዛት አንድነት በሚጠቅመው መንገድ ተነጋግሮ ወደ አንድ ጠቅላላ ስምምነት መድረሱ በግርማዊነትዎ ዘንድ ጥቅሙ እንደሚታወቅ እርግጠኛ ነኝ ።

ላንድ ክርስቲያንና ወዳጅ ለሆነ አገር የምናደርገው ድጋፍ መከበር እንደሚገባው የኢትዮጵያ መሬትም ፣ መንግሥቱም ንጉሠ ነገሥቱም እንዳይነኩ ለማድረግ እኛና መንግሥታችን በትጋት እንደምንሠራ እያረጋገጥኩልዎ ፣ ግርማዊነትዎ በምናደርገው ሁሉ እምነት እንዲኖረው ያስፈልጋል ። ተጻፈ በሞንዛ እ.ኤ.አ. ጥቅምት 28 ቀን 1890 1

የዚህ ደብዳቤ አሳብ ፣ በአፍሪካ ቅኝ አገር የሚፈልጉት ኃያላን መንግሥታት የኢትዮጵያን ብሔራዊ ግዛት እንዳይቀሙ ፣ የንጉሠ ነገሥቱን የግዛት መብት እንዳይተናኮሉ እኛ እንጠብቃለንና ይኸንን የጠባቂነት መብት የሚፈቅድልንን 17ኛውን አንቀጽ ተቀበሉ የሚል ነው ። የውስጡ አሳብ ደግሞ ፣ ሌሎች ኃያላን የቅኝ አገር ግዛት ጠግበዋልና እኛ ምንም ስለሌለን እኛው ግዛታችሁን ወስደንና በበላይ ሆነን እንድናስተዳድራችሁ ተቀበሉ የሚል ነው ። እንደ እውነቱ በዚህ ጊዜ እንግሊዝም ፣ ፈረንሳይም ፣ በጉትምና በንግድ ከመተሳሰር በቀር ኢትዮጵያን በግልጽ ቅኝ አገር አድርጎ ለመግዛት ምንም ዓይነት ምኞት አልነበራቸውም ።

ይኸ ቢሆን ኖሮ ከ12 ዓመታት በፊት እንግሊዝ መቅደላ ድረስ ገብቶ ለምን ለቆ ይወጣ ነበር ? ፈረንሳይም እንኳን ለመውረር በዚህ ጊዜ የኢትዮጵያ ደጋፊነቷ የታወቀ ስለሆነ ፣ ኢጣሊያኖችም የእኛን አያያዝ የምታሰናክልብን ፈረንሳይ ናት ይሉ ነበር ።

* በኢጣሊያንኛ Sulla sistemazione delle questioni Africani የሚለው ግልጽ ትርጉሙ አፍሪካን ለመከፋፈል ማለት ነው ።

1 Storia diplomatic adurantel regno di Menelik - C- Rossetti Pr. 78-83

ስለዚህ ፣ በግልጽ እንነጋገር ኢጣልያ እረኛ ሆኜ ልጠብቃችሁ ማለት ፣ ሌላ በዳተኛ አውሬ ሳይኖር እኔው ጠብቄ እኔው ልብላችሁ የማለት የተኩላ አነጋገር ነው ። ዳሩ ግን ፣ ደግነቱ በዚህ ጊዜ የኢትዮጵያ መሪዎች ለተኩላ እረኛ የሚመቹ ሳይሆን እንደ ኢዮብ ታጋሽ ሆነው ፣ ሲቆጡ ደግሞ እንደ ነብር ወይም እንደ አንበሳ የሚያገሡ ነበሩ ። ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ ቅኝ ግዛት ለመመሥረት የተነሣችበት ዓላማ ባለመሳካቱ ዕድለቢስ ሆናለች ማለት ይቻላል ።

የኢጣልያ ንጉሥ በላከው ደብዳቤ ላይ ፣ “ 17ኛው አንቀጽ ለኃያላኑ ለመተላለፍ የቻለው ከመልክተኛዎ ከራስ መኰንን ጋር ስምምነት ከተደረገ በኋላ ነው ” የሚል ቃል ይገኝበታል ። ሌሎችም ጣልያኖች ይኸንኑ ጉዳይ በመጽሐፍ ሲያሰፍሩ ፣ ራስ መኰንንም ግራዝማች ዮሴፍም ሮማ በጉብኝት ላይ በነበሩበት ጊዜ ቃሉ ወደ ኃያላኑ ከመተላለፉ በፊት በየጋዜጣው ሲጻፍ ሰምተውና አንብበው ሳለ ፣ በምንም አኳኋን አልተቃወሙም እያሉ አመካኝተዋል ። እነራስ መኰንን ሮማ በነበሩበት ጊዜ ፣ “ በውጫሌ ውል በ17ኛው አንቀጽ መሠረት በኢትዮጵያ ላይ የጠባቂነታችን መብት ይታወቅ ዘንድ ለኃያላኑ መንግሥታት ልናስተላልፍ ነው ። ይኸንንም ካስተላለፍን በኋላ ፣ በኛ አማካይነት ካልሆነ በቀር ለወደፊቱ የኢትዮጵያ መንግሥት ከውጭ መንግሥታት ጋር እየተጻጻፈ ጉዳዩን ሊጨርስ አይችልም ” ብለው በግልጽ እንዳልነገሯቸው የታወቀ ነው ። ይኸንንም ቢነግሯቸው እንደማይቀበሏቸው ኢጣልያኖቹ ራሳቸው ያውቁታል ። ነገር ግን ፣ በማጭበርበር መንገድ ነገሩን እንደ ተቀበሉ አስመስለው ተከራክረውበታል ማለት ነው ።

በኢጣልያንኛ የተጻፈውን ግን ቢያስተላልፉም ፣ ቢጋዜጣ ቢጽፉትም ፣ ይኸንኑ ቃል ልናስተላልፈው ነው ብለው ቢነግሯቸውም ፣ የግራዝማች ዮሴፍም ዕውቀት በመጠኑ ፈረንሳይኛ እንጂ ጣልያንኛ ስላልሆነ ፣ በምንም አኳኋን ቃሉንም መንፈሱንም ራሳቸው ተረድተው ምንም የውጭ አገር ቋንቋ ለማያውቁት ለራስ መኰንን አስረድተው እጂ ይሆን ሊያስረዷቸው አይችሉም ። በሮማ የሚታተመውም የፈረንሳይ ጋዜጣ አልፈላልገው ማንበቡን ፣ የአንቀጹንም ስሜትና ትንኮሉን በግልጽ ሊረዱት አይችሉም ።

በዚህም ላይ ፣ ራስ መኰንን ከነተከታዮቻቸው ሮማ ከደረሱ ዠምሮ እስኪመለሱ ድረስ የተደረገላቸው አቀባበልና መተስተንግዶ ፣ የመጠጡና የመብሉ ዓይነት ፣ ያረፉበት የቪላ ሚራፎሬ ሕንፃ ፣ የተመደበላቸው ክፍል በሥጋጃና በከፋይ የተንቆጠቆጠ ፣ ጣራና ግድግዳው

በመርቅና በብር ቅብ የሚያብረቀርቅ ፣ አልጋው የሚያረገርግ ፣ ፍራሹና የውስጥ ልብሱ ከነብርድ ልብሱ የሚያማምርና ከኢትዮጵያ ኑሮና ምቾት ጋር በፍጹም የተራራቀ ነበር ። ከኢትዮጵያ ወጥቶ የፈረንጅን አገር ከፍተኛ የኑሮ ደረጃ ሳልቀመሰ ሁሉ በደስታና በሽብር የተበረዘ ስሜትን መስጠቱ የታወቀ ነው ። ይኸን በመሰለ አኳኋኒ መስተንግዶና እዘናጊ ማቀማጠል መካከል የራሱን ጥቅም የሚደነቅር ጋባዥም አጭበርባሪ እንጂ ፣ እውነተኛ ጋባዥና ሐቀኛ ወዳጅ አይባልም ። ከመስተንግዶወም ጋር ከተሞችን ፣ ፋብሪካዎችን ፣ ድርጅቶችን በማስጐብኘት የዕረፍት ጊዜ አግኝተው በጽሞና ለማሰብ እንዳማይችሉ ያደረጉዋቸው ይመስላል ።

ይኸውም ሆኖ ፣ በጉብኝቱ ወቅት የዚሁ አንቀጽ ጉዳይ በጋዜጣ መጸቶን ለትምህርት የተላኩትና ኢጣልያንኛ ይህና አድርገው የሚያውቁት የዘጌው ወጣት አፈወርቅ እንብበው ፣ "ምነው እንደዚህ ያለ ከፉ ነገር ተደረገ" ብለው ለራስ መኰንን አስረድተዋል ። ራስ መኰንንም ከኩንት አንቶኔሊ ጋር በዚህ ነገር ተጣልተዋል ። የዚህን ነገር አፈወርቅ እንዳይናገሩ አንቶኔሊ በገንዘብ አባብሏቸው እንደ ነበርና ሳገራቸው ሲሉ ተቆርቁረው በመናገራቸው ሮማ ላይ ብዙ ውርደትና ግፍ እንደ ደረሰባቸው ይገልጻሉ[1] ። በጉዳዩ ራስ መኰንን ትንሽ የጽሑፍ ማስታወሻ ትተዉልን ቢሆን ኖሮ ፣ ሁኔታውን በግልጽ ለመመልከት ይረዳን ነበር ። ራሳቸውም ለመጻፍ ባይችሉም በዚያን ዘመን ያልተለመደ ሆኖ ነው እንጂ ሊያጽፉት በቻሉ ነበር ።

ዋናው ፍሬ ነገር የአፈ ወርቅ ማስታወስ ፣ የራስ መኰንን ማወቅና መከራከር ሳይሆን ኢጣልያ በዚህ ወቅት ትኝ አገር ለማግኘት ቆርጣ መነሳቷ ፣ የርዳ በኃያላን የውል ጓደኞቿ በእንግሊዝና በጀርመን መንግሥታት መደገፏ ፣ ከሠለጠኑት መንግሥታት መቆጠሯና የጦር መሣሪያዋን ራሷ ለመሥራት በመቻሏ ነው ። በዚህ ቁርጠኛ ምኞቷ ዠርባ የምታቀርበው የማመናበድና የማጭበርበር ምክንያት ግን ፣ ለሰበብ እንዲረዳ "አታደፍርሽብኝ" ነው እንጂ ፣ "የበላይ ጠባቂ ሆኛለሁ" ለማለት የውጫሌው ውል አንቀጹም ፣ ትርጉሙም እንደማያስኬድ ራሳቸው ኢጣልያኖቹ ያውቃታል ።

አውግስቶ ሳሊምቤኒ ፣ አዲስ አበባ ሆኖ ላንድ በኢጣልያ አገር ለሚገኘው ጄኔራል ሉቻና ላል ኬርሜ ለሚባለው ወዳጁ በግል ሲጽፍ እንደዚህ ብሎታል *።

1 ተማማሪ ዐጤ ምኒልክ ገጽ 70—71
* ሳሊምቤኒ አማርኛ ማንበብ መቻሉም ይታወቃል ።

....በበርሊን ስምምነት መሠረት ለኃያላን የተላለፈው 17ኛው አንቀጽ የውጫሌ ውል በውስጡ ዝብርቅ ነገር አለበት ። ከአውሮፓ ጋር ለሚያደርጉት ነገር በኢጣልያ በኩል ለማድረግ ምኒልክ ግዴታ አለባቸው የተባለው በፍጹም ሐሰት ነው ። ንጉሡ ነገሥቱ ከራስ መኰንን ፣ ከሳጀች መሸሻ ወርቁና ከግራዝማች ዮሴፍ ጋር ሆነው እንብበው አርመው ወደ ኢጣልያ እንዲተረጉም ያደረጉት ያማርኛው ጽሑፍ በኢጣልያ ድጋፍ ለማድረግ ይቻላቸዋል ይላል እንጂ ግዴታ የለበትም ። ይቻላቸዋል ሲልም ትርጉሙ ቢፈቅድ ማለትን በውስጡ የሚያስገነዝብ ነው ። በኋላ ግን ፣ ወደ ኢጣልያንኛ ሲተረጐም ከእውነተኛ ቃል ወጣ ብሎ የኢጣልያን መንግሥት ሊያስደስት በሚችል መንገድ ተተርጉሞ ተላለፈ....[1]

ሲል ሐቁን ጽፎታል ። ሳሊምቤኒ በዐይኑ ያየውን ጽሑፍና የተረዳውን ትርጉም ለወዳጁ በግል ሲጽፍ ፣ ከሌላው ወዳጁ ከአንቶኔሊ ላለመቀያየም የበላይ ባለሥልጣኖቹ በጋለ ምኞት የጨበጡትን ክርክር ኢቃውሶ ከደረጃው ላለመዋረድ ሲል ይኸን እውነተኛ አሳቡን በግልጽ በጋዜጣ አልጻፈም ። አብራርቶ በገሃድ መናገርም አልቻለም ። ለጠቅላይ ሚኒስትሩም በዚህ ዓይነት አልገለጸለትም ።

የኢጣልያ መሪዎች ፣ ትኝ አገር መያዝ ስለ አማራቸው ጥቁር የተባለውን ሁሉ በመናቅና በጦር ኃይላቸው በመመካት በኤርትራ የሚገኙ የጦር አለቆች ፣ "ግማሹን ወርረን ትኝ አገር እናደርገው ፣ በተረፈው ላይ ባላባቶቹን እንዳሉ ትተን እርስ በርስ እያዋጋን የበላይ ጠባቂ ሆነን እናስተዳድረው" የሚለውን አሳብ ተቀብለዋል ።

በመሆኑም ንጉሡ ኡምቤርቶ ፣ "በዘመኔ ካባቶቼ የበለጠ የኢጣልያን ግዛት አስፋፋለሁ" በማለት ፣ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ክሪስፒም ፣ "በኔ መሪነት ለኢጣልያ ይኸን እውራጃ አስገኘሁ ፣ ይኸን የመሰለውን ለኢጣልያ የሚጠቅም ውል አስፈጸምሁ" እያለ በፖለቲካ ባላጋራዎቹ ፊት ለፓርላማው ለመፎከርና በሚተመው በጠቅላይ ሚኒስትርነቱ ሥልጣን ለመቆየት ፣ አንቶኔሊም ወደ ካቢኔ ሚኒስትር ደረጃ ለመድረስ የሆነውንም ያልሆነውንም ፣ ሊሆን የማይችለውንም እርስ በርስ በመተሳሰል ሌላውንም ለማታለል በመሞከር ምኞታቸውን ለማርካት ይመኛሉ ። ያን ጊዜ የተጻጻፉት ሰነድ ሁሉ ዛሬ ሲነበብ የሚያሳየን ሥዕል ይኸንን ዓይነት መልክ ያለው ነው ።

በእውነትም ከውጫሌ ውል በኋላ ፣ ምንም እንኳን ተና ጉዳቱ በብዙ ውዝግብ የታጠረ ቢሆን ፣ በርሱ እግር ሳሊምቤኒ ተልኮና አንቶኔሊ ከኢትዮጵያ ወደ ሮማ ተጠርቶ ከሔደ በኋላ እስከሁን ላከናወነው

2 Crispi e Menelich ...p. 18

ዋጋ በመስጠት በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ውስጥ የምክትል ሚኒስትርነት ደረጃ ተሰጠው ። ምኞቱም ይኸው ነበር ። ያለዚያ ግን ፣ የነጻነት ዘመኑን ከሦስት ሺ ዓመት ዝምር የሚቆጥር ሕዝብ ትውልዱን ከዳዊት ከሰሎሞን የዘር ግንድ የሚስብ ንጉሠ ነገሥት በጦር ሜዳ ተሞግቶ ሳይሸነፍ የሳቮያ ኢጣልያዊ ነጋሚ ከበላዩ ሆኖ በጠባቂነት ያስተዳድረኝ ብሎ በፈቃዱ ነጻነቱን ትቶ ተገዥ ልሁን ብሎ እንዴት ይሞግታል? እርሱስ ቢፈቅድ መሳፍንቱና መኳንንቱ እንዴትስ ይቀበሉታል?

የሆነ ሆኖ ፣ በዚህ አንቀጽ ሰበብ በኢትዮጵያ ላይ የበላይነቱን ለማስታወቅ ለየመንግሥታቱ ስለ አስተላለፈ ፣ መልክተኞቹ እነሳሊምቤኒ ያላመኑበትን እንዳመኑበት መስለው ንጉሠ ነገሥቱ ይኸን አንቀጽ እንዲቀበሉ ማባበልም ማስፈራራትም ባለበት መንገድ ሲጣጣሩ ይታያል ። ባንድ ወገን ፣ "ይኸን አንቀጽ ካልተቀበሉ በትግሬ በኩል እነራስ መንገሻ ፣ እነራስ አሉላ ቢሸፍቱ ፣ በጉንደር ደርቡሽ ብቅ ብሎ ቢወጋዎ ፣ በዘይላ በኩል እንግሊዞች ቢነሡብዎና ሐረርን ቢወሩ ፣ የኢጣልያ መንግሥት እርስዎን በመደገፍ ወረራውን ማገድ አይሆንለትምና ቢቀበሉ ይሻላል" እያሉ በልስላሴ እንዲመክሩና በወዳጅ በኩል እንዲያስመክሩ ሲታዘዙ ፣ በሌላ በኩል ደግሞ ፣ በዚያው ሰዓት ኤርትራ ያሉት የጦር አለቆችና በሃለበት የተሠራጩት የኢጣልያ ወኪሎች በምኒልክ ላይ የሚነሡ መሳፍንትና መኳንንትን በማነፍነፍና በመገፋፋት ላይ ይገኛሉ ።

በዚህም ጊዜ ፣ ባቴ ምኒልክ ቤተ መንግሥት ከብዙ ጊዜ ዝምሬው ከንጉሠ ነገሥቱ ተቀውቀው የተላመዱ ፈረንሳዮችና መስኮቦች ፣ በፊተኛው ጊዜ ኢጣልያኖቹ የምኒልክ ባለሟል ሆነው ኸር ጉድ ሲሉ ፣ በቅርብም በሩቅም ሆነው በትናት ይመለከቱ ነበር ። ባሁኑ ጊዜ ደግሞ የኢጣልያ መንግሥት በዚህ በአንቀጽ 17 የተነሣ ፣ ከኢትዮጵያ መንግሥት ጋር ሲጣላ እነርሱ በተራቸው ባለሟል ሆነው በኢጣልያ በኩል የቀረበውን የውሉን ጥያቄ አደገኛነቱን በማብራራት ጭምር ከነራስ መኰንን ፣ ከነደጃች መሸሻ ፣ ከነግራዝማች ዮሴፍ ጋር በመተባበር ኢጣልያኖችን ይቃወሙ ጀመር ። ቀድሞ ከኢጣልያ ወኪሎች ጋር በስጦታና በግብር የተወዳጀው ግራኩም ፣ አርመንም ሁሉ ባሁኑ ጊዜ ጉራውን ለውጦ ስለ ኢትዮጵያ ተከራካሪና መካር ሆኗል ። በዚህ ዓይነት ፣ ኢትዮጵያ በጠላቷ ጉን ወዳጅ አላጣችም ማለት ነው ። በተለይ በፈረንሳይና በኢጣልያ መንግሥታት መካከል ባለው ተከከርና ባላንጣነት የምኒልክ መንግሥት ደህና አድርጎ ተጠቅሞበታል ማለት ይቻላል ።

በ1887 እ.ኤ.አ. ጀርመን ፣ ነምሳ (አውስትሪያ) ፣ ኢጣልያ ሦስቱ የቃል ኪዳን ዝምድና መሥርተው ጠላት ቢነሣ አንድነት ሊመልሱ ተዋውለው ነበር ። ይኸን ውል እንግሊዝ በመልካም ዐይን ተመልክቶ ከቀድሞ ዝምር የኢጣልያን ወደ ምጽዋ መግባቷንም መስፋፋቷንም እንደ ደገፈ ፣ በዚህ አንቀጽ የተነሣውንም ክርክር እንደ ጀርመን ባይሆንም በመጠኑ ደግፏል ። የፈረንሳይ መንግሥት ግን እንግሊዝ ኢጣልያንን የሚደግፈው ፣ የፈረንሳይን ኃይል ለማዳከም መሆኑንና የሦስቱም አገሮች የቃል ኪዳን ጓደኝነት ምንጊዜ እንኳን በግልጽ ባይጠቀስ በፈረንሳይ ላይ መሆኑን ስለሚያውቅ ፣ አሁን ምኒልክና የኢጣልያ መንግሥት በዚህ ዓይነት ሲቀያየሙ ፣ ምኒልክን ለመርዳት የኢጣልያንን በኢትዮጵያ ላይ መስፋፋት ለመቃወም አመቺ ሆነለት ።

ሙሴ ላጋርድ ፣ ወደ ፕሬዚዳንት ካርኖ ተልከው ከሔዱ በኋላ ባቴ ምኒልክ ዘንድ የታወቁት በእሰብ የሳሊኒን የጨው ማዕድን ለማስከፈቀድ ያገኙት ሙሴ ሸፍኔ ሌዎ ከፈረንሳዊ ፕሬዚዳንት ዘንድ የወዳጅነትና የድጋፍ መልስ ከመጣ በኋላ ፣ ታላቁን የፈረንሳይን የሌዥዎን ዶኑር የክብር ኒሻን ለንጉሠ ነገሥቱ በፕሬዚዳንቱ ስም ባገንታቸው ሲያጠልቁና በካባቸው ላይ ሲያደርጉላቸው ፣ ይህ ታላቅ ኒሻን ነጻ ለሆኑ አገሮች መሪዎች ብቻ የሚሰጥ መሆኑን ባንደበታቸው ገልጸውላቸዋል ። እንደዚሁም በ23,000 ማሪያቴሬዛ ብር ከኢጣልያኖቹ በተሻለ ዋጋ በሥር * ዘመናዊና ፈጣን የሆነ ሆችኪስ የሚባል መድፍ አምጥተው ሸጠላቸው ።[1] በዚህ ዓይነት ፣ ከፖለቲካው ክርክር ጐን ምኒልክ የጦር ሠራዊታቸውን በዘመናዊ የጦር መሣሪያ የማስታጠቁን ጉዳይ እንዳልዘነጉት ለማወቅ ይቻላል ።

በዚህ ጊዜ የኢጣልያ ጋዜጦች ፣ "ዳግማዊ ምኒልክ ውል የማያከብሩ ፣ እንደራቁ ሥርዓት የማያውቁ ፣ ሕዝቡ ገና ከረመኔነት ያልተላቀቀ ፣ ሽፍታና የባሪያ ንግድ የሚያዘወትር ነውና ልናሠለጥነው ይገባል" በሚል መንፈስ እየጻፉ በአውሮፓ ፕሮፓጋንዳ ያደርጉ ነበር ። አዲስ አበባ የሚቀመጠው ሞንዶን ቪዳዬ የሚባለው ሌላው የፈረንሳይ ተወላጅ 'ለታ' ለሚባለው የፈረንሳይ ጋዜጣ ወኪል ሆኖ ለንጉሠ ነገሥቱ መካርም ወዳጅም ነበር ። በአውሮፓ የተደረገውን ፣ በኢጣልያ መንግሥትና በምክር ቤቱ የተባለውን ወደ አማርኛ እየተረጐመ ለንጉሠ ነገሥቱ ከማቅረብና ከማስረዳት ጋር በፈረንሳይኛ ቋንቋ

---

* የመድፎቹን ቁጥር ዶሊዮን 15 አድርጎታል ።
Italiani in Africa P.396.

1 Italia ed Etiopia -,Rovin, P.86

ደግሞ የንጉሡ ነገሥቱን ብልሀ መሪነት ፣ የኢትዮጵያን ደንበኛ መንግሥትነት ፣ የኢጣልያን አጥቂነት እየዘረዘረ በመጻፍ በጋዜጣ እያሳተመ የኢጣልያን ፕሮፓጋንዳ በመቃወም ለዓለም ያስታውቅ ነበር ። ይኸ የፈረንሳይ ተወላጅ እዚሁ አዲስ አበባ ተምሮ በአማርኛ መናገርም መጻፍም ይችል ነበር ።

ዐፄ ምኒልክ ፣ በባሕርያቸው ከአስተዳደር ዘዴ ጋር የፖለቲካ ጥበብ የተሰጣቸው ፣ ትዕግሥትና ብልሀነት የተቸሩላቸው ፣ በዐዋቂ መካር መከበብን የሚያውቁ ፣ ችሎታ ያለውን ሰው መምረጥ የሚችሉ ነበሩ ። የጦር መሣሪያ መሰብሰብን ሳያቋርጡ በመስኮብ ይልቁንም በፈረንሳይ መንግሥትና በተወላጆቹ ይጠቀሙ ነበር ። እስካሁን ደግሞ በወዳጅነት የቆዩትን የኢጣልያ ወኪሎች ባንድ ጊዜ እርግፍ አድርገው ሳይተዉና ፊት ሳይነሡ ፣ ጠቅለውም ለፈረንሳይ መንግሥት መጠጊያም ሳይሆኑ ፣ በሁሉም መካከል ሆነው ሁኔታውን እያመዛዘኑ ላገራቸውና ለሕዝባቸው የሚጠቅመውን በዙሪያቸው ካሉት መሳፍንትና መኳንንት ጋር እየተመካከሩ ይሠሩ ነበር ። በተቻለ መጠንም ለዓለም የሚቻለውን ያህል ስሞታ በማሰማት ፣ ሐቀኛውን መንገድ በመውሰድ ፣ ኢጣልያኖቹ አገር አልፈው የመስፋፋትን ነገር እንዲተዉ ፣ ይኸን ያገር ክብር የሚነካውን አንቀጽ ኢጣልያኖች ራሳቸው ዐውቀው እንዲተዉና ወደ ቀድሞው የወዳጅነት መንፈስ እንዲመለሱ ለማድረግ በተቻለ መጠን ተጣጥረው ነበር ። ይኸንንም ሁሉ የሚያደርጉት ድንገተኛ ጦርነት ተነሥቶ በምንከፈና በትጋት ያስፋፋት የኢትዮጵያ ግዛት እንዳይናጋ ፣ ባገርና በአውራጃዎች መካከል እንደ ፊተኛው ጊዜ መከፋፈል እንዳይኖር መሆኑ አይጠረጠርም ። በመከፋፈልም ኢትዮጵያ ተመልሳ በውስጥ ጦርነት እንዳትዳከም ፣ በዚህ ድካሟም ኢጣልያም ፣ ሌላውም ጠላት እንዳይጠቀም ነው ።

በዚህ ዓይነት ፣ ለሰላም ደክመው የሰላሙ መንገድ በኢጣልያኖች እምቢታ የሳተ እንደሆን በማለት የጦር መሣሪያ ከያለበት የመሰብሰቡንና ወታደሩን ከነሹማምንቱ በየክፍሉ የማደራጀቱን ጉዳይ ችላ አላሉትም ።

ምዕራፍ ዘጠኝ

እንቶኔሊ ያቀረበው የማስፈራሪያና የማባበያ ማስታወሻ ፍሬ ቢስነት

ሳሊምቤኒ ፣ በአንቶኔሊ እግር በአዲስ አበባ ተቀማጭ ሆኖ ባንድ ወገን 17ኛው አንቀጽ እንዲረጋና የኢጣልያ የቅኝ ግዛት ወሰን በኤርትራ እስከ መረብ እንዲደርስ በማናቸውም ረገድ ቢጨቃጨቁትም ፣ ቢያባብሉም ፣ ልዩ ልዩ ገጸ በረከት ቢበትኑም ፣ ጉዳዩ ስላልተሳካለት እንኮበር አጠገብ በሌት ማረፊያ ተቀማጭ የሆነውን ሊዮፖልድ ትራቨርሲን ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ፣ "እዚህ በማባበል አልሆንልኝም ፣ አበሾች እሺ እንዲሉ በመድፍ በትር ብቻ ካልሆነ በቀር አልተቻለም" የሚል ማስታወሻ ጭምር አሲዞ ወደ ሮማ ላከው ። ትራቨርሲ አሰብ እንደ ደረሰ መምጣቱን ወደ ሮማ ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ለክሪስፒ ቴሌግራም አስተላለፈ ። ክሪስፒ በዚህ ጊዜ የውጫሌውን ውል እንደ የፖለቲካ ውጤት እንዳገኘ በመቁጠር ምክር ቤቱን ከማጭበርበር ጋር ፣ "እንዲያውም የግራ ክፍሎች መቃወሚያ እያበጁ የእርምጃ እግሬን በክርክር እግረ ሙቅ ባያስሩኝ ኖሮ ፣ በስሜን ኢትዮጵያ ለመስፋፋት ነገሩ ሁሉ ቀላል ነበር" እያለ የሚደነፋበት ሰዓት ነበር ። የምኒልክን የ17ኛውን አንቀጽ አለመቀበልና የመረቡንም ወሰን በግልጽ እምቢ ማለታቸውን ትራቨርሲ ሮማ ደርሶ እንዳያወራ ሲል በቁጣ ቃል ፣ "አንተ ወደ መጣህበት ወደ አዲስ አበባ ተመለስ ። ለማናቸውም ነገሩን ለማቃናት አንቶኔሊ መጥቷል" የሚል ቃል ስለ አስተላለፈለት ፣ ትራቨርሲ ከአሰብ ወደ አዲስ አበባ ተመለሰ ። እንደ ተባለው ኮንት አንቶኔሊም ከሮማ ወደ አዲስ አበባ መጣ ። እሱም ታዞ ይምጣ እንጂ በጉዳዩ አልተማመነበትም ።

ዳሩ ግን ፣ ሳሊምቤኒ በብዙ መንገድ እንደ ተረዳው ፣ በዚህ ጊዜ የኢጣልያ መንግሥትም ፣ በጠቅላላው ጣልያኖችም በአዲስ አበባ ተጠልተዋል ። በተለይ ደግሞ ቀድሞ ያጼ ምኒልክም ፣ የእቴጌ ጣይቱም ፣ የመኳንንቱም ፣ ያስተርጓሚያቸው ሁሉ ወዳጅ የነበረው አንቶኔሊ በዚህ ጊዜ ፣ "እታላይ ፡ ተንኮለኛ ፣ አዘንግቶ የሚነክስ የመስክ እባብ" እየተባለ ከመሰደብ ላይ ይገኝ ነበር ። የርሱ አመጣጥ ምንም የሚለውጠው ነገር እንደሌለ ሳሊምቤኒ ራሱ በጥልቅ ስለ ተረዳው

ለአንቶኔሊ ፡ "እውነት የ17ኛውን አንቀጽና የመረብን ወሰን የኢጣልያ መንግሥት በሚፈልገው ዓይነት ምኒልክ እንዲቀበል ያደረግህ እንደ ሆን የካርዲናል ጀኮሞ አንቶኔሊ የወንድም ልጅ ሳትሆን ፡ እራሱ ካርዲናሉ ከሞት ተነሥቶ እንደ ፈጸመው እቆጥራለሁ" ብሎ በማፈዝ እንደ ነገረው ያስረዳል ።[1]

የሆነ ሆኖ ፡ አንቶኔሊ እ.ኤ.አ. በታኅሣሥ ወር 1891 ዓ.ም. ከደረሰ በኋላ ፡ ስለ አከራካሪው 17ኛው አንቀጽ ሰፋ ያለ ማስታወሻ ለንጉሠ ነገሥቱ የሚቀርብ በፈረንሳይ ቋንቋ አዘጋጅቶ ሲጨርስ ይኸንን ወደ አማርኛ እንዲተረጉም በንጉሠ ነገሥቱ ፈቃድ አቶ ገብርኤል ታዘዙ ። እርሳቸውም ረዥሙን ማስታወሻ ወደ አማርኛ ስለ መተርጐማቸው አንድ መቶ ብር ጉርሻ እንዳገኙ ሳሊምቤኒ ባሠፈረው ማስታወሻ ላይ ተመዝግቧል ።[2]

ማስታወሻው ያለፈ ውለታን ከመጥቀሱና ከማጭበርበር ጋር ከፊል ልመና ፡ ከፊል ማባበል ፡ ከፊል ማስፈራራት ያለበት መሆኑን አንባቢ ከዚህ እንደሚከተለው ሊረዳው ይችላል ።

ከቡር ወልዑል ጃንሆይ ብሎ ይጀምርና ከዚህ እንደሚከተለው ያትታል ።

> የውጫሌ ውል የተዋዋለበትን ነገር ባጭሩ እንዳሳይዎ ይልቅስ ዛሬ በኢጣልያና በጃንሆይ መካል ያለውን ወዳጅነት መናረስ የሚፈልጉት ሰዎች የተደነቀቡትን የውሉን 17ኛውን ክፍል እንዳመለክትዎ ይፍቀዱልኝ ።
>
> የዚህ ውል ረቂቅ ቃል ፡ በ1881 ዓመተ ምሕረት በየካቲት ወር ለጃንሆይ ቀረበ ። አዲስ አበባ ከተማ በክቡር ወልዑል ንጉሥ ኢጣልያ መንግሥት ስም ።
>
> የዚያን ጊዜ የንጉሥ ዮሐንስ ጠብ ጃንሆይን ማስፈራራት እስከ ነበርና ስለዚህ የኢጣልያ መንግሥት ለርስዎ ለመርዳት ብሎ 5ሺ የረሚንግተን ነፍጥ 5ሺ ባለ ከምሱር ጠመንጃ ፡ 70ሺ እረር (ጥይት) አንድ መትረየስ ፡ 12 ሳጥን ባሩድ ፡ 100ሺ ብር ደግሞ ሌላ ልዩ ልዩ በረከት አድርጎ ላከልዎ እውነትም ይኸ ነፍጥ ውስ የደረሰ ጊዜ ንጉሥ ዮሐንስ እጅዎ ገብቶ ለመዝረፍ ተሰናድቶ አምሁሩ ላይ ተቀምጦ ነበር ።
>
> ጊዜያቱ ምንም የጦር ጊዜ ቢሆን ውሉ በጃንሆይ ትእዛዝ በግራዝማች ዮሴፍ እጅ ባማርኛ ተተርጉሞ ተነበበልዎ ። ጃንሆይም እግዚአብሔር የኢትዮጵያን ንጉሠ ነገሥት መብት ሲያቢታኝ ፡ ይኸንን ውል እትም ዘንድ የሚቸግረኝ ነገር የለም አሉ ።

1 Gli Italiani in Africa Orientale - Angelo de Boca P.399
2 Crispi e Menelich, P. 281.

> የኢጣልያ መንግሥት ከርስዎ ጋር ያለው ቃሉ እንዳይታበል ብሎ ወደ ዮሐንስ በእርቅ ነገር የላከበትን መልእክት ውሉ አይቸኝም ብሎ መልሶለት ሲያቆም ፡ ወደ ትግሬ የሚወጣ ጦር እንኳ ደግሞ ነበር ። ንጉሥ ዮሐንስም ወደ ሸዋ የጦር መጣሪያ እንደ መጣ ዕውቆ ዓሥመራ በኩል ደግሞ የኢጣልያን ጦር መውጣት ወሬ ሰምቶ ነው ። ሸዋን ለመውጋት ያሰበ አሳቡን ትቶ ከደርቡሾች ጋር ለመዋጋት እስከ መተማ ድረስ ወረደ ። በዚህ ዘመን ግን ፡ ንጉሥ ነገሥቱ ሀብታም ሳይሆን ቀርቶ የኢትዮጵያን ንጉሠ ነገሥትነት ሁሉን ለራስ መንገሻ ትቶ ወድቆ ለመሞት በቃ ።
>
> ኢጣልያ ግን ፡ ራስ መንገሻን አላወቀም ፡ ለምኒልክ የሰጠውን ቃል አላሳበለም ። ንጉሥ ዮሐንስ ድል ተመቶ ሞተ የሚል ወሬ ግድም ላይ የተሰማ ጊዜ በኢጣልያና በኢትዮጵያ መሐል ተዋዋሎ የነበረው ውል ደግሞ ተነሥቶ ብዙ ቀን ተነጋግረንበት የውሉ ቃል እንደገና ተነቦ ሲያበቃ ንጉሥ ምኒልክ ከሚል ቃል ፋንታ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ የሚል ቃል ተጻፈ ።
>
> ጃንሆይ አያሌ ቃል አሳረሙ ። 4ኛውን ክፍል ጨመሩበት ። ደብረ ቢዘንንም ወደርስዎ አደረጉት ። ሌላ ክፍሎችም ታረሙ ። 3ኛ ፡ 10ኛ ፡ 12ኛ ፡ 16ኛም ክፍል ማለቴ ነው ።
>
> ጃንሆይ ባረሙት ቁጥር የታረመውን እንጽፍ ነበር እኔና አንጋጋሪዎ (ግራዝማች ዮሴፍ) ። እኔ በኢጣልያን ቋንቋ ጻፍሁ ። እርሱም ባማርኛ ።
>
> ኋላ ግን ፡ መታረሙ እጅግ በብዙ በኢጣልያን ቋንቋም ባማርኛም የተጻፈ ውሉ እንደገና ታድሶ ይጻፍ ተባለ ። ባማርኛ የታረመው ግን በኢጣልያን ጽፈት ከታረመው ጋር ባንድነት ይኖራል ዛሬ በሮማ ከተማ ።
>
> ባማርኛ ሆነ ወይም በኢጣልያን ቋንቋ ከ17ኛው ክፍል አንድ ቃል ብቻ ነው የታረመ ። ንጉሥ ምኒልክ የሚል ቃል ቀርቶ ስለርሱ ፋንታ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ የሚል ቃል ተጻፈ ማለቴ ነው ።
>
> ይኸው ውል እንደገና በኋላም ቋንቋ ተጽፎ ሲያበቃም ፡ ቃሉቱ ውሉ ከመዋዋሉ እስከ መጨረሻው ድረስ ላገመኛ በራስ መኰንንና በደጃዝማች መሸሻ ወርቄ ፊት ቢነበብ ፡ በእነሱ ወይም በወንጌል ነገር በተጻፈው 12ኛው ክፍል ላይ ለጃንሆይ ሌላ ቃል አርመው ሲያበቁ 17ኛውም ክፍል ተነበበ ። የዚያን ጊዜ ጃንሆይም ይህ 17 ክፍል ባይጻፍም ነገር የለበትም ፡ ስለምን ብትሉ ከእንግሊዝ ወዲህ መኖም የምገረኝን ጉዳይ በሌላ መንግሥት እጅ የማልክ ነኝ በኢጣልያ እጅ ነው እንጂ አሉ ። እንዲህ ተሆነ ጃንሆይም የዚህን ክፍል መሰረዝ ከፈቀዱ መሰረዙን እንቸገላን አለዎም ። ዳሩ ግን ፡ በየውሮፓ ስለርስዎ የሚቆምልዎ አንድ ወዳጅ ንጉሥ ቢገኝልዎ ይሻላል ይመስለኛል ብዬ ነገርሁዎ ። ጃንሆይም የዚያን ጊዜ ይሁን ይህ 17ኛውም ክፍል በውሉ ውስጥ ይጻፍ ብለው ውሉም እንደገና አምር ተጻፈ ባማርኛም በኢጣልያም ቋንቋ ሆኖ ፡ በ1881 ዓመተ ምሕረት በሚያዝያ በ25 ቀን ውጫሌ ላይ ተዋውለን ጨርሰን ፡ በኋላም ቋንቋ ለየብቻው የተጻፈውን ውል ጃንሆይ በማኅተምም አሳተሙት ።

ከዚያ ወዲያ ራስ መኰንን ወደ ኢጣልያ መጡ ። ሚኒስትር ክሪስፒም በመስከረም በ16 ቀን ሔደና የውሉን 17ኛ ክፍል ቃሉ ወደ ነገሥታት የሚላክ ነውና ከራስ አስፈቅድልን ብሎ ላከኝ ።

ኢጣልያ ግን ፡ ያ17ኛውን ክፍል ቃል ወደ ነገሥታት ማስማት መፈለጉ እንግሊዞች በሱማሌ አገር የውሀ ጉድጓድ ማስቆፈር ይሹ ነበሩና ስለዚህ ምክንያት ለኢትዮጵያ የተገባ ጥቅም እንዳይነካ ለማድረግ ትእዛዝ ለማግኘት ነበር ።

ራስ መኰንን ፡ ግራዝማች ዮሴፍን ጠርተው የ17ኛውን ክፍል ትርጓሜ ከርሱ እና ሰምተው ሲያቆሙ ፡ ከእንግሊዞች ጋር ባለው ጉዳይ ለመላክ እንዲመች ይህ ክፍል ቃሉ ከነገሥታት ቢታወቅ መኖቀሙን ዐውቀውት ወደ ነገሥታት ይላክ ዘንድ ፈቃድ ሰጡ እንዲህ ሲሉ ። ይህ ክፍል መኖሩን እንኳ አላወቅሁትም ነበር ። ዳሩ ግን ጃን ሆይ ከወደዱት በላይ ምናለ ይላክ ለነገሥታት ብለው ፈቀዱለት ።

ይህ 17ኛ ክፍል ቃሉ ወደ ነገሥታት ከተላከ ወዲያ ግን ፡ ወደ ኢትዮጵያ የጦር መሣሪያ እንዳያልፍልኝ ፍቀዱልኝ የሚል ደብዳቤ ከየአውሮፓ መንግሥቶች ዘንድ ተልኮ ተገኘ ።

በዚያን ጊዜ የታተመ ጋዜጣ ሁሉ ፡ ዐፄ ምኒልክ እያታለሉት ርእሰ መማክርት ሚኒስትር ክሪስፒ እንዴት የለም ይላል ብሎ እነርሱንም የቀሩት ሚኒስትሮችንም ያሙ ገሙ ። ግንቆውንም የሸዋን ነገር ያልወደዱት ጠላቶች ደግሞ ፡ ይህን ነገር ምክንያት አድርገው ዓድዋን አለመልቀቅ ነው ከራስ መኰንን ጋር እንስማማ ማለት ፈለጉ ።

ከራስ መኰንን ጋር ነገሩን ጨርሰን ነበር ። ወደ መቀሌ የመጣን ጊዜ ግን ታዝዤ ከመጣሁ መናገር ይገባል ብዬ ነገሩን ባንገባኝ ወደ ሌላ ነገሥታት የምልከው ጉዳዩን በኢጣልያ መንግሥት አጋዥነት መላኩ በወዳጅነት ነው ወይስ በግድ ነው ብለው ጠየቁኝ ። እኔም እንዲህ ብዬ መለስሁላቸው ። በኢጣልያ መንግሥት አጋዥነት መላክም ስለ ወዳጅነትም ስለ መከበርም ነው አልሁዎ ። ይህ ሁለት ነገር ቢጎድል ግን ጃንሆይ የፈቀዱትን ማድረግ ይችላሉ ብዬ ነገርሁዎ ።

ከዚያ ወዲያ ይህ ነገር ዳግመኛ አልተነገም ። ጃንሆይ የኢጣልያ ንጉሥ እጅግ ያዘኑበት አንድ ደብዳቤ ወደ ኢጣልያ እስኪልኩ ድረስ በዚህ ደብዳቤ ግን ፡ ምንው የውሉ 17ኛ ክፍል ቃል ባማርኛ እንደ ተጻፈ ትክክል ሆኖ በኢጣልያ ቋንቋ ሳይጻፍ ቀረ ብለው ተከፍተው ላኩላቸው ።

በፊት በኢጣልያ ቋንቋ የተጻፈውን ቃል የኢትዮጵያ መንግሥት አስተርጓሚ አማርኛ ትርጓሜው ላይ አኖሩት ቢተረጉሙት ይህ ጥፋት ከኢጣልያን መንግሥት አይጠየቅም ፤ 17ኛው ክፍል ግን ከተ ቃል ታረመም ። ስለምን ቢሉ በላይም እንዳላየሁዎ በዚህ ክፍል የተለወጠ ቃል አንድ ብቻ ነው ። ንጉሠ ምኒልክ የሚል ቃል ተሰርዞ ንጉሠ ነገሥት የሚል ቃል ተጻፈ ማለቱ ነው ።

ኢጣልያ ግን ፡ ሁልጊዜ እርስዎን ደስ አሰኝቶዎት ወሰላም በውርቅ

መኖር ይመኛልና ስለዚህ የተነገረውን ነገር በወዳጅነት ለመጨረስ ብሎ ምክሩ ሥልጣን ሰጥቶኝ ወደ ርስዎ ላከኝ ።

በርስዎም ዘንድ ከሆኑሰው አንድ ወር በኋላ ጃንሆይ ስለ መጨረሻ ይሆንን 3 ቃላት ነገሩኝ ።

መጀመሪያ ቃል ፡ ወይ የውሉን 17ተኛ ክፍል መሰረዝ ።

ሁለተኛ ቃል ፡ ወይ ይህ 17ኛ ክፍል ውሉ ላይ ባማርኛ እንደ ተጻፈ መቀበል ።

ሦስተኛ ቃል ፡ ወይም ጃንሆይ በዚህ ነገር ተናግረው ፈቃድዎን ሳያስታውቁ በ2ሁሉም ቋንቋ የተጻፈውን ቃል እንዳለ መተው ነው አሉኝ ።

እኔ ግን ፡ ያገሬ መንግሥት እምኝ የተላከሁበትን ጉዳይ እንሥተው ሲያቆም አሁን ጃንሆይ ከነገሩኝ ከ3ቱ ቃላት አንዳቸውንም መቀበል አልችልምና ስለዚህ በዚህ ነገር የኢጣልያ ንጉሥ መንግሥት በሮማ ከተማ የሚለውን እዳምጣለሁ እንጂ ብዬ መለስሁላቸው ።

ነገር ግን እኔም ይህን ነገር ለኢትዮጵያም ፡ ለኢጣልያም በሚጠቅም ወግ አልቆ ሰምም እንዲሆን እመኛለሁና ስለዚህ ምክንያት ለመስማማት ከዚህ ቀደም ባመለከትሁዎ ብዙ ብልሀት ሌላ ደግሞ እያሌ ብልሀት ባሳይዎ የማይሆን ሆነ ።

በዚህ ሁሉ ላይ ደግሞ ፡ እንጋጋሪዎ እኔ የተላክሁበት ጉዳይ እንዳይቃና ለማድረግ ብለው የኢትዮጵያን መንግሥት በብዙ የሚጎዳ ወሬ ያወሩልዎ ይሉኛል ። እንደዚህ ማድረጉ ግን ወይ አለማወቁ እንዳይገለጽ ወይም ተንኰሉ እንዲሰወርለት ብሎ ነው ።

ነገሥታት ዘንድ የተላከ ቃል ግራዝማች ዮሴፍ ከሮማ ሳይገባ 50 ቀን በፊት ተልኮ በጋዜጣ ሁሉ ላይ ታትሞ ሲያቆም ፤ እንዴት ግራዝማች ዮሴፍ ይህ ቃል እኔ ከሮማ ከተማ ከተነሣሁ በኋላ ነው የተላከ ማለት ይቻላል ።

ዳሩ ግን ፡ ግራዝማች ዮሴፍ ዕለት ዕለት ከኢጣልያን ጋዜጦች ጋር በፈረንሳዊ ቋንቋ ደግሞ በሮማ የሚታተም ሰሙም ሊታሊ የሚባል አንድ የፈረንሲስ ጋዜጣ መቀበሉ የታወቀ ነው ። ይህም ጋዜጣ እንደሌላ ጋዜጣ ሁሉ ወደ ነገሥታት የተላከውን 17ኛውን ክፍል ቃል በቃል አትሞት ነበር ።

በውሉ 19ኛ ክፍል ውል በኢጣልያና ባማርኛ ቋንቋ ነው የተጻፈ ሲባል ፡ ግራዝማች ዮሴፍ እንዴት አድርጎ የጃንሆይ ማኅተም ባማርኛ ከተጻፈ ላይ ብቻ ነው የታተመ ማለት ይደፍራል ።

ለኢጣልያን መንግሥትስ በየውርጃ ከቶ ባልታወቀ ቋንቋ ውል መቀበል እንደምን ይመቻል ።

ጃንሆይ እንኳ በነሐሴ በ19 ቀን በተጻፈ ደብዳቤዎ 19ኛ ክፍል የ2ቱም ቋንቋ ትክክል ሆኖ ይስማማ ዘንድ ይገባል ይላል ብለው ጽፈዋል ።

እንደዚሁ ሆኖ በትርፍ ነገር ጉዳይ ሲበላሽ በብርቱ ወዳጅ የሆኑ ሰዎች እንኳ ተበሳጭ መቀረፍ ይገባቸዋል ። ስለዚህ በሐሰት ከማማትና ነገር ከመሥራት በቀር ሌላ ምላሽ ያጣ ጊዜ እንግዲህ የቂም ነገር ምላሽ አያገኝምና እስከ መጨረሻ አረፋንም (ተይዘንም) ቀኩሶ አርፎአል እንደሚል ተረት ነው ።

ጃንሆይ

ይህንን ውሉ መናገሬ ከርስዎ ጋር የተነጋገርን ጊዜ ፣ ምናልባት አስተርጓሚዎ ቃሌን ለውጦ አበላሽቶ ነገርዎ እንደሆን ብዬ ጠርጥሬ ነው ።

ለጌቶቹም ሕዝብ የሚጠቅመውን አንድ ብልሀት ጃንሆይ ይፈልጉትና ተስማምተን ጨርሰን እርስዎ ያሉኝን ለማተም የተሰናዳሁ ነኝ ።

ኢጣልያ ስለኢትዮጵያ መሬት ትንሽ ቆሞ ከብዙ ወር ዝምድ ከየውሮፓ ጋራ መንግሥቱን ጃንሆይ ያስተውሉት ።

ግን የምኒልክ ንጉሥ ነገሥትነት ግዛት እንዳይነካ ሆኖ በትልቅነት በኃይል እንዲኖር ብመኝ ነው ። ኢትዮጵያ በፈረንጆች ወይም በገ ባሊያች እጅ ቢገባ እንወድም ። ኢትዮጵያ በኢትዮጵያውያን እጅ ሆኖ ቢኖር ነው እንጂ ደስ የሚለን ።[1]

በዚህ ክርክር የሚገቡ ባለሥልጣኖች ፣ ከንጉሠ ነገሥቱና ከእቴጌ ጣይቱ በቀር ራስ መንገሻ እቲከም ፣ ራስ መኰንን ፣ ደጃች መሸሻ ወርቄ ፣ ዋናው አስተርጓሚ ግራዝማች የሴፍ ንጉሤ ናቸው ። ደግሞ አንዳንድ ጊዜ እነሊቀ መኳስ አባተም ፣ እነአቶ ገብርኤልም ይገባሉ ።

ቀድሞውን ውሉ ሲዘጋጅ ዐፄ ምኒልክ የኢጣልያ እርዳታ "እውል ውስጥ ባይገባስ ምን አለበት" ሲሉት አንቶኔሊ በተንኮለኛ አባባል ፣ "እውል ውስጥ ካልገባ የኢጣልያ ንጉሥ እንደልቡ ሊረዳዎት አይ ችልም" ብሎ እውል ውስጥ በ17ኛው አንቀጽ እንዲሠፍር ሲያስ ፈቅድ ፣ አባባሉን ያሠፈረው የሮማ ባለሥልጣናት በሚያደሱበት እነርሱም ሲደሰቱ የርሱ ሥልጣን በሚያድግበት ዓይነት ነው ።

በዚህ ዓይነት መዘጋጀቱን አንቶኔሊ ልቡ እያወቀው በሆፈናው ሲከራከር ፣ ኰንት ሳሊምቤኒና ትራቨርሲ ነገሩን ተረድተው ሁኔታውን የያዙት ቀዝቀዝ ባለ ሁኔታ ነበር ። ከሁለቱም የበለጠ ሳሊምቤኒ ፣ አንቶኔሊ በፎከረበትና እሁንም በሚከራከርበት ፣ ምኒልክ ባልተቀበ ሉት እሳብ ለክርክሩ መቀባበሩን ሳይተው ትዝብት አድርጎታል ።

1 Archivio Storico del Soppresso Ministtro Africa Italiana - pos. 36, 37, 38.

ስለዚህም ለሚስቱ ለአማሊያ ኤሊዚ* እ.ኤ.አ. በጥቅምት ወር 1891 በጻፈላት የግል ደብዳቤ ላይ ፣ የነአንቶኔሊን ማታለል ፣ በራሱ ላይ የደረሰውን ችግር ደህና አድርጎ እንደዚህ ሲል አብራርቶታል ።

> ...ከመዳከም የተነሣ እኔ በቀትር ሳልጽፍልሽ ስለቀረሁ በሥራ ምክንያት ለምጽፍላቸው ለፒዬቲና ለማቶር ሰላም እንዲሉሽ ነግሬያ ቸው ነበር ... ከጨንነት ማማቱ ጋር እዚህ (አዲስ አበባ) ያለው ብዙ ብዥና ችግር እውነቱንም በግልጽ የልቤን ለመናገር እያታተኝ የቁጣ (ብስጭት) መንፈስ አድርጎብኛል ። ... በቀላሉ ጉዳዩን በሚያስደንቅ አኳኋን ለማከናወን እሁን ነው የገባኝ ። ይኸውም በኢጣልያንኛ ቋንቋ የኢጣልያ (ባለሥልጣኖች) እንደሚፈልጉት ባማርኛው ፣ ምኒልክ የሚፈ ልገውን ጽሑፍ አስፍሮ ውሉ ቃላት ባይሰማሙም መጥው ያስብበ ታል ። የኔው አማሊያ እንዴት ያለ ችግር እንዴት ያለ ማጭበርበር እንዴት ያለ ውሸት ይመስልሃል! ...[1]

በውጫሌ ውል በ17ኛው አንቀጽ ላይ ፣ የአንቶኔሊንና በርሱም አማካይነት የኢጣልያኖችን አጭበርባሪነት ከዚህ ከሳሊምቤኒ እባ ባል የበለጠ የሐቅ ምስክርነት አይገኝም ። አንቶኔሊ ከኢጣልያ እንደ መጣ ቀድሞ በወዳጅነቱ ዘመን ፣ በተለይ ዐፄ ዮሐንስ ከጉንደር ወረራ በኋላ ወደ ሸዋ ሲመጡ ነው ብሎ በሚያስፈሩበት ሰዓት ፣ የሁለቱ መዋጋት ለኢጣልያ ጥቅም መሆኑን በማሰብ ፣ በግምጋሚ እምጥቶ የውም በብድር የሰጠውን የጦር መሣሪያ እንደ ትልቅ ውለታ በመ ቁጠር ፣ በ17ኛው አንቀጽ እርሱ በኢጣልያ ቋንቋ ያሠፈረውን እንደ ማይቀበሉት እያወቀ በከንቱ ሲጨቃጨቅ ጊዜውን አጠፋ ። ከርሱ ጋር ያሉት ኰንት ሳሊምቤኒና ዶክተር ትራቬርሲ ባላመኑት ጉዳይ መከራከር ቢጠሉም ፣ ስለይስሙላ ብዙ ከርሱ ጋር ኅብረት ማሳየት ግዴታቸው ነበር ። ያለዚያ ባሁኑ ጊዜ አንቶኔሊ በኢጣልያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ውስጥ የምክትል ሚኒስትርነት ሥልጣንና የምክር ቤት አባል ፣ የጠቅላይ ሚኒስትሩ የክሪስፒ ባለሟል ስለሆነ ልዩነታ ቸውን በግልጽ ቢያሳዩ ለበላይ ነገር ሲያቀርባቸው ይችላል ። ሆኖም ሦስቱ በሚወያዩበት ጊዜ ፣ ሁለቱ የመለየት መንፈስ ስለሚያሳዩት በአንቶኔሊ ዘንድ ቅርታ መፈጠሩ[2] አልቀረም ። አንዳንድ ጊዜ ሳሊ ምቤኒ በአንቶኔሊ ማሾፍ ሲያምረው ለሰዎች ሲጽፍ ኰንት አንቶኔሊ በማለት ፈንታ ካርዲናሊና (ቲንሹ ካርዲናል) ይለዋል ። ይኸውም አንቶኔሊ የካርዲናል ጃኮሞ አንቶኔሊ ተወላጅ ነኝ እያለ መመኪቱን ለማስታወስ ነው ።[3]

* Ecili Amalia

1 Crispi e Menelich - Nel Diario Inedito del conte Augusto Salimbeni C. Zaghi, PP. 185 - 195.

2 Crispi e Menelich - p. 362

3 Crispi e Menelich - P. 372

ምዕራፍ ዐሥር

ድርጎ በገጸ በረከት እንጸር

በኢትዮጵያ ከቀድሞ ዠምሮ አንድ የውጭ መልክተኛ ሲመጣ ባገሬቱ እንግዳ የሚቀመጥበትና የሚመገብበት ሆቴል ስለሌለ ፣ የመንግሥት መሪዎች እንግዳውን ተቀብለው ማረፊያ ቤት ሰጥተው የማስተናገዱ ጉዳይ የነርሱ ነው ። እንዲቀመጥበት በተዘጋጀው ቤት በየቀኑ ፣ የሚዘገይም ሲሆንና ወይም ነዋሪ ሲሆን እንደ እስፈላጊነቱ እመኖሪያ ቤቱ ድረስ እንጀራው ፣ ወጡ ፣ ስንጋው ፣ በሬው ፣ ሙክቱ ፣ ጠቦቱ ፣ ጠጅና ጠላው ወደ እገሩ እስኪ ተመለሰ ድረስ ከቤተ መንግሥት ይላክለታል ። የድርጎው ዓይነትና ብዛት እንደ እንግዳው አቀዋዋና እንደ ላኪው መንግሥት ኃያልነት መጠን ነው ። ለማብሰያም እንጨት ፣ ለጉዝጓዝና ለክብት ሣር ሳይቀር ይላካል ። ይኸም ድርጎ እንዳይቋረጥ የሚቆጣጠር የመልክተኛውን ፍላጎት የሚፈጽም ባልደረባ ተብሎ የሚጠራ አንድ ባለሥልጣን ይመደባል ።

ፖርቱጋሎች ፣ እ.ኤ.አ. በ1520 ዓ.ም. ወዳ፤ ልብነ ድንግል የመጡ ጊዜ ለፖርቱጋሎች ባልደረባ እንዲሆን የተመደበው ሕዱግ (ራስ) መሆኑን ከጠቀሰ በኋላ ፍራንቼስኮ አልቫሬዝ ፣ "እንዳረፍን ምስትነጭ* እንጀራ ፣ ብዙ ገምቦ ጠጅ ፣ አንድ ፍሪዳ (ሥጋ በሬ) ተላከልን" ካለ በኋላ ፣ እልፍ ብሎ "በማግሥቱ ትዳሜ . . . .በደንብ ሆኖ የተዘጋጀ ልዩ ልዩ ዓይነት ሥጋና እንጀራም መጣልን. . .ከተላከልን ምግብ እንደኛው በደንብ ሆኖ የተዘጋጀ ያንድ ጊደር (መሲና) ሥጋ በሙሉ ነበር ። በተለይም ይህ ምግብ በጣም ጣፍጦ ስለነበር የተሠራው ሳንጠግብ አለቀ. . ."[1] ሲል ያወሳል ።

ባ፤ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት ፣ የእንግሊዝ መንግሥት ከፕሎውዴን ሞት በኋላ ሻርል ደንካን ካሜሮንን ቆንሲልነት ሾሞ ላከው ። ቆንሲሉ እ.ኤ.አ በ1862 ዓ. ም. መጥቶ ከዳ፤ ቴዎድሮስ ጋር ተገናኝቶ

---

* ምስት መሶብ ማለቱ ይሆን ?

[1] ኢትዮጵያ ፖርቱጋሎች እንዳዩዋት የጻፈው ፍራንቼስኮ አልቫሬዝ ፣ የተረጐመው ግርማ በቀለ ፣ ገጽ. 70-71 ፣ የግራኝ አህመድ ወረራ ፣ ተ.ጸ.መ ፣ ገጽ.19—20

ስለ ሁለቱ አገሮች ግንኙነት ከተነጋገረ በኋላ ፣ ወደ ተዘጋጀለት ሠፈር ሔዶ እንዳረፈ ከቤተ መንግሥት አዛዥ ሃምሳ ላም* ፣ መቶ በግ ፣ ሁለት ሺ እንጀራ ፣ ሥላሳ ጋን ጠጅ ፣ ዐሥር ገምቦ ማለፊያ ጠጅ ፣ ዐሥር ገምቦ አዋዜ ተላከለት ። ቆንሲሉ እግዚአብሔር ይስጥልኝ የሚል ምስጋና አስቀድሞ ፣ "ይኸን ሁሉ የሚፈጅ ሠራዊት የለኝም ። አምስት ላም ፣ ዐሥር በግ ይበቃኛል" ብሎ ቢመልስ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ "... ሰወት ነው እንጂ እንዲህ እንዳንተ ያለ በንግሥት የከበረ ሹም፣ የቤተ መንግሥት ደብዳቤ ይዞ የመጣውን እንደ ንጉሥ አክብሮ መቀበል ይገባል" ብለው ከትርታ ጋር መልሰው ቢልኩለት ካሚሩንም በዝምታ ተቀበለው ።[1]

የዚህ የድርጎ አሰጣጥ ጉዳይ ባፄ ዮሐንስም ፣ ባፄ ምኒልክም ዘመን መንግሥት ሁኔታው ተመሳሳይ ነው ። ዐፄ ምኒልክ ወደ መጨረሻው ዘመናቸው በኢትዮጵያ አዲሱን የአውሮፓ ሥልጣኔ ለማስገባት በወጠኑበት ሰዓት ፣ እቴጌ ጣይቱ ባሬ በስማቸው ጣይቱ ሆቴል የሚባለውን በ1900 ዓ. ም.[2] ከፍተው እንግዳ እንዲቀመጥበት ከማለማመዳቸው በፊት የነበረው የእንግዳ አቀባበልና መስተንግዶ እንግዳው ወደ ሠፈረበት በያይነቱ ድርጎ የመላኩ ጉዳይ ከጥንት ከመጣው ልማድ ጋር የተያያዘና ተመሳሳይ ነበር ።

ኢጣልያኖች ፣ እንኮበርና ልቸ ማረፊያ የነበሩ ጊዜ ፣ በኋላም እንጦጦና አዲስ አበባ በተቀመጡበት ሰዓት ለኢጣልያ ወኪሎች ለአንቶኔሊ የወር ድርጎ በአዛዦቹ በነአዛዥ ዘአማኑኤል ፣ በነአዛዥ ስንቄ አማካይነት ይላክላቸው ነበር ። የኢጣልያ ወኪሎችም ብዙ ዘመን ከመቆየት የተነሣ ፣ በይፋም ባይሆን ከቤቶች ውስጥ ቆንጆዎቹን እየመረጡ እንደ ሚስት በማስቀመጥ ጸሐፊም ፣ አስተርጓሚም ፣ አሽከርም ፣ አትክልተኛም እየቀጠሩ እንደ ኢትዮጵያ መኳንንት በብዙ ሰው መከበብን እነሱም አልጠሉትም ።

ስለዚህ ፣ ከቤተ መንግሥት በየቀኑ ወይም በሳምንት አለዚያም በወር የሚላክላቸው ድርጎ እንደ ወር ቀለብ የሚቆጠር ስለሆነ ፣ ራሳቸው ከመመገብ ጋር በነርሱ ሥር ለሚተዳደሩት ማትረፋቸው የታወቀ ነው ። አንቶኔሊ ብዙ ጊዜ በእንኮበርና በእንጦጦ ቆይቶ በመጨረሻ የውጫሌን ውል አስፈጽሞ ወደ አገሩ እንደገባ በርሱ እግር ተተክቶ የመጣው ሳሊምቤኒ ከመጣ ዠምሮ እንደ አንቶኔሊ በዘመን

* መንጋ ማለቱ ይሆናል ።
1 ያፄ ቴዎድሮስ ታሪክ ቶዜል ያሳተመው ገጽ 28—29 ።
2 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ገጽ 336

ካሉት መሳፍንትና መኳንንት በተለይ ከቤተ መንግሥቱ የቅርብ የሥራ ረዳቶችና አስተርጓሚዎች ጋር በስጦታም ፣ በንግግርም ተወዳጅቷል ። በአማርኛ ቋንቋ ለመናገርም ለመጻፍም ይሞካከራል ።

ሳሊምቤኒ ፣ በአንቶኔሊ እግር እንደ መጣ የተመደበለት የወር ድርጎ ስምንት ዳውላ እህል ፣* አራት ጉንዶ ማር ፣ ሁለት ዳውላ ጌሾ ፣ አንድ ዳውላ በርበሬ ፣ አምስት ቁራጭ ጨው ፣ ስምንት ሙክት ፣ አንድ ቁና ቡና መሆኑን ራሱ በጻፈው ማስታወሻ ያረጋግጣል ።[1] ይኸንንም በየወሩ የሚያቀርቡለት የቤተ መንግሥቱ የምግብና የመጠጥ ኃላፊ አዛዥ ስንቄ ናቸው ።

አዛዥ ባንደኛው የጊዜ ወቅት በእንጦጦ ቤተ መንግሥት እንዳሉ ለግብር የሚሆን እንፁቸው ከተለመደው አነስ አድርገው ልከ ውለት ኖሮ ፣ ሳሊምቤኒ በቁጣ ተቀንሶ የመጣለትን ድርጎ መልሶ ላካላቸው ። አዛዥም ለዋናው አስተርጓሚና ለፈረንጆቹ ባለደረባ ለግራዝማች ዮሴፍ ችግራቸውን ሲያዋዩ ግራዝማቹ ለኮንት ሳሊምቤኒ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ጻፉ ።

> ይድረስ ከኮንት ሳሊምቤኒ የተላከ ከግራዝማች ዮሴፍ እንዴት ቆዩ እኔ እግዚአብሔር ይመስገን ደህና ነኝ ። አዛዥ ስንቄ አሁን አንድ ነገር ላኩብኝ ። ድርጎ ብልክ አልቀበል ብለው መለሱት ። ውነት እንደ መዠመሪያ ቀን አይደለም ። ነገር ግን ነገ ሙሉ ግብር** ቢሆንብኝ አሳንሸዋለው አሉኝ ።
>
> እርስዎ የመጡ ስለ ኢጣሊያና ስለ ኢትዮጵያ ፍቅር ለማጥናት ስለ ሆነ ስርዕ ድርጎ ቁም ነገር የለውም ። ደግሞ እስካሁን ድረስ ጃንሆይ የሰደዱልዎ መስተንግዶ ነው እንጂ ድርጎ አይደለም ። የቀለብዎን ነገር ከጃንሆይ ጋራ ትላንት መድበንዋል ነገ ይቀበሉታል ። እኔም ዛሬ አለመምጣቴ ነገ ከግብር መጠራትዎን ብሰማ ፣ ነገ እንነጋገራለን ብዬ ነው ። አሁንም ጃንሆይ የሰሙ እንደሆን ያዝናሉና እባክዎ ስለ ዛሬ ይቀበሉ አይቆጡ ።
>
> ወዳጅዎ ግራዝማች ዮሴፍ
>
> ፊርማ በፈረንግኛ ንጉሤ[2]

* እህል ሲል ስንዴና ጤፉን አይለይም ።
Crispie Menelich, Nel Diario del conte A. Salimbeni. C Zaghi, PP. 106,176
** ሙሉ ግብር ማለት በትልቁ አዳራሽ ንጉሠ ነገሥቱ በመንበረ ላይ ታየው እንደተ ገኙ መሳፍንትና መኳንንት ፣ ሹማምንትና የጦር ሠራዊት ካህናትም የሚካፈሉበት ትልቅ ግብዣ ነው ።
Archivio Storico, Etiopia, Pos. 36/8-66.

አንድ የውጭ አገር መልክተኛ በነዋሪነትም ፣ በጊዜያዊነትም በመልእክት ወይም ለጉብኝት መጥቶ በኢትዮጵያ በሚቆይበት ጊዜ ይኸን የመሰለ መስተንግዶና ድርጎ ለጊዜያዊው በየቀኑ መስተንግዶ ፣ ለነዋሪው በየወሩ እንደ ቀለብ በድርጎ ስም ይሰጠዋል ። እውራጃ ሲጐበኝ በሚሔድበት ጊዜ ሳይቀር ይኸንኑ የመሰለ መስተንግዶ እንዲያደርጉ አገረ ገዥዎች እየታዘዙ ባይታዘዙም በውቀው ያደርጉታል ። ወዳገሩ ሲመለስ ደግሞ የወርቅ ፣ የብር ፣ የጋሻ ፣ የጦር ፣ የሰይፍ ፣ የነፊጆ ፣ የልብስና የመጽሐፍ ስጦታ እንደ እንግዳው ዝንባሌና ደረጃ ይሰጠዋል ። ይኸ ሁሉ በጥሬ ገንዘብ ሲተመን ወጭው ብዙ ነው ።

ይኸ ሁሉ ሲሆን ፣ ፈረንጆቹ ሲመጡ ለንጉሠ ነገሥቱ ፣ ለእቴጌይቱ ፣ ለመኳንንቱ ፣ ለባለሟሉና ላስተርጓሚው ከሚሰጡት ጠመንጃና ሽጉጥ ፣ ሥጋጃና ካሊም ፣ ሽቱና ጌጣጌጥ ወይም ጥሬ ገንዘብ እንደ ገጸ በረከትና እንደ ጉቦ ከሚያቀርቡት ሒሳብ ጋር ቢታሰብ እነሱ የሚቀበሉት የሚያመዝን ይሆናል ። የነርሱ ላንድ ጊዜ ሲሆን የኛዎቹ የሚሰጡት በወራትና በዓመታት በሚቆጠር ጊዜ ውስጥ ነው ።

ብዙ ዘመን እንኮበርና እንጦጦ የተቀመጠው ኮንት አንቶኔሊ ወዳገሩ ሲመለስ ከቤተ መንግሥት ጥሩዋ ተመርጣ የመረጃት* ዕቃ የተጫነች በቅሎ ቢሰጠው ላመጣለት አሽከር 50 ብር እንደ ጉርሻም ፣ እንደ በቅሎ ዋጋም አድርጎ ቢሰጠው ገንዘቡ ስለበረከተበት አሽከሩ እምቢውን ብር እምጥቶ ለንጉሠ ነገሥቱ ቢያቀርብ "ለጉርሻ ይበዛል ለዋጋም ያንሣል ። የሆነ ሆኖ እንደ ጉርሻ የሚቆጠር ነውና ውሰደው"[1] ብለው ላሽከሩ መረቁለት ።

ዶክተር ሜራብ የሚባሉ ያገ ምኒልክ ሐኪም ፣ እ.ኤ.አ. በ1900 ዓ.ም. አካባቢ በአዲስ አበባ ከተማ ያለውን የገበያ ዋጋ በዘረዘሩት መጠን ለኮንት ላሊምቤኒ በየወሩ የሚሰጠው የድርጎ ዋጋ ስምንት ዳውላ** እህል እንዱ ዳውላ 2 የማሪያ ቴሬዛ ብር ፣ አራት ጉንዶ ማር እንዱ 7 ብር ፣ 2 ዳውላ ጌሾ ፣ እንዱ ዳውላ 4 ብር ፣ 8 የበግ ሙክት እንዱ 4 ብር ፣ አንድ ዳውላ በርበሬ 4 ብር ፣ 5 እምሌ ጨው 1 ብር ፣ አንድ ቁና *** ቡና 3 ብር የሁሉም ድምር 92 ማሪያ ቴሬዛ ብር

---

* መረጃት ማለት የበቅሎው ኮርቻ ከልባቡና ከልጓሙ ባንድነት ከሚያደርገው ጋር ያለው የጠፍር ጌጥ ብርማ ወይም ወርቅማ ሥራ ሲሆን ነው ።

**አንድ ዳውላ 80 ኪሎ ግራም ፤

***አንዱ ቁና 16 ኪሎ ከ800 ግራም

1 Impression d' Ethiopie, Tome II, PP. 142 - 144

ይሆናል ። ይኸ ደግሞ ባመት ቢታሰብ 1.104 ብር ይሆናል ። አንድ ነዋሪ መልክተኛ እስከ 5 ዓመት ቢቆይ 5,520 ብር ይፈጃል ማለት ነው ።[1]

ይህ ላንድ ሰው የታሰበው የመብል ጉዳይ ስውፋው መልእክቱን ጨርሶ ሲሰናበት አሁንም እንደ ሰውየው ደረጃ የሚሰጠውን የወርቅ ፣ የብር ፣ የዝሆን ጥርስ ሥራ ፤ የሚቀበለውን ጉራዶውን ፣ ሰይፉን ፣ ጋሻውን ፣ ጦሩን ፣ መስቀሉን ፣ መጽሐፉን ፣ ልብሱን አይጨምርም ። አንዳንድ ጊዜ ራሱ ወርቁ በወቄት ተለክቶ ወይም የዝሆን ጥርሱ በፈረሱላ ታስቦ የሚሰጥበት ጊዜ አለ ። ያንዱ ወቄት ወርቅ ዋጋ በዚህ ዘመን (1900 ዓ.ም.) 37 ብር አንዱ ፈረሱላ የዝሆን ጥርስ 180 ብር ይሆናል ።

ይኸ ሁሉ የውጭ አገር ነገሥታት ወይም መልእክተኞች ፣ አገር ጐብኝዎች በገጸ በረከት ስም ከሚያቀርቡት አውሮፓዊ ሥራ ሥጋጃ ምንጣፍ ፣ ጠመንጃ ፣ ሽጉጥ ፣ ጉራዴ ፣ ካፖርት ፡ ጨርቃ ጨርቅና ሽቶ . . . የኛዎቹ በረዥም ጊዜና ባንድ ጊዜ የሚሰጡት ይበልጣል ማለት ነው ።

በዚህ ዓይነት ፣ ጣልያኖቹ ከንጉሠ ነገሥቱና ከእቴጌ ጣይቱ ዝምድ የሚሰጡት ስጦታ በነርሱ በኩል እንደ ጉቦና እንደ ማባበያ ሲቆጥሩት ምንአልባት አንዳንዱ አንባቢ የኛዎቹ እውነትም ጉቦ የተቀበሉና ተቀብለውም ነገር የሚያበላሹ ሊመስለው ይችላል ። ነገሩ በትክክል ሲታይ የስጦታ ልውውጥ እንጂ ጉቦ የለበትም ። የስጦታውም ዋጋ ቢገመገም ከእንግዶቹ ስጦታ ይልቅ እነርሱ የሚቀበሉት ዋጋ የሚበልጥ ይመስላል ።

---

1 Italia ed Etiopia P. 51

ምዕራፍ ዐሥራ አንድ

በ17ኛው አንቀጽ አለመሳካት የንአንቶኔሊ ወደ አገራቸው መመለስ

ኮንት አንቶኔሊ ፣ የኢጣልያን ንጉሥ ደብዳቤ ይዞ ከመጣ ወዲህ ቀድሞ ከነበሩት ከኮንት አውጉስቶ ሳሊምቤኒና ልተ ማረፊያ ከሚ ቀመጠው ከዶክተር ሊዎፖልድ ትራቬርሲ ጋር እየተመካከረ ከላይ የተመለከትነውን ማስታወሻ በዝርዝር አቅርቦ በማግባባትም ፣ በማ ስፈራራትም ፣ በማባበልም የ17ኛው አንቀጽ ቃል እንዲረጋ ምንም ቢጣጣር አልሆንለትም ። የሚጣጣረውም ከራሱ መንግሥት የተሰጠ ውን መመሪያ እግብ ለማድረስ እንጂ ፣ በንጉሡ ራሱ ያምንበት አይ መስልም ። ስለዚህ አንቶኔሊ በዚህ ጊዜ በሁለት ወገን ተቸግሮ እንደ ተወጠረ ይታያል ።

ባንድ ወገን ያኔ ምኒልክንና የእቴጌ ጣይቱን ፣ የሌሎቹንም በዚህ ጉዳይ የሚያገባቸውን መኳንንት ቁጣና ክርክር በመመልከት 17ኛው አንቀጽ የገባው በወዳጅነትና በፈቃድ እንጂ ፣ በእውነትም በግዴታ ወይም በበላይ ጠባቂነት መንፈስ የተጻፈ አለመሆኑን በመገተስ ፣ "ይልቅስ ይኸንን በመሰረዝ ምኒልክን አስደስተን ስለ ወሰኑ ጉዳይ ብንከራከር ይሻላል" እያለ ሳሉቆቹ ወደ ሮማ ሲጽፍ ፣ "አንድ ጊዜ ለየመንግሥታቱ አስተላልፈን የበላይ ጠባቂነታችን ከታወቀልን በኋላ መሰረዙ ክብራችንን ስለሚነካ ፣ እዚያው እንደ ምንም በርትተህ አንቀጹ እንዲረጋ አድርግ" የሚል የትእዛዝ መልስ ይደርሰዋል ። በዚህም ረገድ ፣ የበላይ አለቃውን ክሪስፒን ማስደሰት እንጂ ፣ ማስቀ የም ስለማይፈልግ ከአቅሙ በላይ በሆነው ጉዳይ ነትሮ ሲከራከር ይገኛል ።

በሌላ ወገን ደግሞ ፣ ያገር ተወላጆቹ ዐዋቂዎቹና የውጭ ተወላጆቹ ፈረንሳዮቹም ፣ መስኮቦቹም ሁሉ ፣ "ይህ ቃል የረጋ እንደሆነ ልክ የኢጣልያ መንግሥት በኢትዮጵያ ላይ እንደ በላይ ጠባቂ (ፕሮቴክ ቶሬት) መሆኑን ስለሚያስገነዝብ መሰረዝ አለበት" እያሉ ለንጉሠ ነገሥቱ ያስረዳሉ ። ንጉሠ ነገሥቱም እየጠሩ ፣ "ድሮውንም ይኸ ቃል ባይገባስ ቢቀርስ ብዬህ ነበር ። አሁንም ይኸን ቃል የሚናገረው

እንቀጽ ይሰረዝና ሌላው ይርጋ ፤ ወይም ውሉ እንደ ግዴታ እንዳይ ቆጠር የሚያስችል ሌላ ቃል ይግባና ወዳጅነታችን ይቀጥል ። ከሁሉም ይልቅ እንቀጹ ፈጽሞ ይቅር" እያሉ ሲያዋክቡት ፣ እርሱም "ማናቸውንም ለመንግሥቴ ሳላስታውቅ በራሴ ፈቃድ የምችለው ነገር የለም" እያለ መልስ በመስጠት ሰፋ ያለ የክርክር ውዝግብ ከተፈጠረ በኋላ ፣ በመጨረሻ አንድ ጽሑፍ በደብዳቤ መልክ ተዘጋጅቶ የንጉሠ ነገሥቱ ማኅተም ፣ የአንቶኔሊ ፊርማና ማኅተም ታትሞበት ለኢጣልያ ንጉሥ ለኡምቤርቶ እንዲላክና መልሱ ከዚያ እንዲጠበቅ ስምምነት ተደረገ ።

ጽሑፉ እንደ ተለመደው ፡ በደብዳቤ መልክ....ሞዓ አንበሳ ዘእምነገደ ይሁዳ . . . . ይድረስ ከወዳጃችን ከኡምቤርቶ 1ኛ የኢጣልያ ንጉሥ. . . ብሎ ይዘምርና ፣ ሀ/ በፊተኛው ደብዳቤ የኢጣልያንኛው እንጋር ቀርቶ ያማርኛው ብቻ እንዲሆን ብለው እንቶኔሊን ቢጠይቁት ከንጉሡና ከጠቅላይ ሚኒስትሩ ሳላስፈቅድ አልችልም ማለቱ ፤ ለ/ አሁን ግን ይህ 17ኛው አንቀጽ ቃል በፍጹም እንዲቀር ከአንቶኔሊ ጋር ተስማምተናል ። ይህንንም በወዳጅነት ስናደርግ መቼም ወደፊትም ቢሆን ፣ በወዳጅነት ከውጭ አገር የምፈልገውን በግርማዊነትዎ እርዳታ ለማድረግ መፍቀዱን በደብዳቤ ስገልጽልዎ ይኸውም በወዳጅነት ነው ። እንደኔ ያለ የነጻ አገር (መሪ) በወዳጅነት ካልሆነ በቀር የሚረባ ነገር የለውም የሚልና ሌላም የወዳጅነት አነጋገር ያለበት ነው ፤ በዚህ ጽሑፍ ላይ እንደ ተባለው ሁለቱም ወገኖች አትመውበት አንዳንድ ግልባጭ ከተለዋወጡ በኋላ እርሱም አንዱን ግልባጭ ይዞ ሔደ ። እርሱ ግን ፣ "...17ኛው አንቀጽ ይቅር" ሲባል የተረዳው ፣ "እንዳለ ይቅር ፤ ይኸውም ማለት እንዳለ ይርጋ" የተባለ መስሎት ኖሯል ።

ስለዚህ ፣ በአማርኛ የተጻፈውንና የፈረመበትን ከቤቱ ወስዶ በራሱ አስተርጓሚ ባቶ ዮሴፍ (ሌላ ዮሴፍ የልዋ ማረፊያው) ቃል በቃል እያስተረጐመ ሲረዳው ፣ የ17ኛው አንቀጽ መሰረዙን እንደ ተስማማበት ሆኖ መጻፉን የሚያረጋግጥ መሆኑን ተገነዘበው ። በዚህ ጊዜ በንዴት በማግሥቱ ተመልሶ ንጉሠ ነገሥቱና እቴጌይቱ ፣ ራስ መኰንንና ግራዝማች ዮሴፍ ወዳሉበት አልፍኝ ገብቶ ፣ "እኔ የውሜሌ ውል የተደረገው ለ5 ዓመታት ነው ፤ ከዚሁ 2 ዓመታት ተቀንሶለታል ። ስለዚህ የ17ኛው አንቀጽ ጉዳይ እንዳለ ይርጋ ፣ ነገሩም መንግሥቱ ይቅር አልሁ እንጂ አንቀጹ ይቅር ፤ ይሰረዝ አላልሁም ። አሁንም 'ይሰረዝ' ያላልሁትና ያልተናገርሁት ቃል ነውና የተጻፈው ይለወጥ" ብሎ አመለከተ ።

ዐፄ ምኒልክም ፣ "በግልጽ ባስተርጓሚ ተነጋግረን ተስማምተን የተጻፈውና የታተመው አሁን ቢጸጽትህ አይለወጥም" ብለው መለሱለት ። በዚህ ጊዜ ፊቱን ወዳስተርጓሚው ወደ ግራዝማች ዮሴፍ ንጉሤ መልሶ ፣ "ይኸን ሁሉ የምትሠራብኝ አንተ ነህ" ብሎ ተሳደበ ። በዚህ ጊዜ እቴጌ ጣይቱ ፣ "ቢያጠፋስ አሽከራችንን እኛ እንቀጣዋለን እንጂ አንተ መሳደብ የለብህም" ብለው በተግሣጽ መልክ መለሱለት ። ከዚያ እርሱ ፣ "ውሜሌ ላይ የተዋዋልንበት የፈረንሳዩ ቃል ይታይ" ሲል ንጉሠ ነገሥቱና እቴጌ ጣይቱ ፣ "እኛ የምናውቀው አማርኛውን እንጂ የፈረንጅ ቋንቋ አናውቅም" ብለው ሲመልሱለት በጣም ተበሳጭቶ "ተሰርዟል" የሚለው ቃል ያለበትንና እርሱም የፈረመበትን የንጉሠ ነገሥቱም ማኅተም ያለበትን ጽሑፍ ከፊታቸው በጫጭቆ ፣ "እንግዲህ ወዳጅነት ቀርቷል ። ጦርነት ብቻ ነው" የሚል ቃል ወርውሮ በድፍረት ደንፍቶ ለመሔድ ሲወጣ ፣ እቴጌ ጣይቱ ከት ብለው በመሳቅ ፣ "ጦርነቱን የዛሬ ሳምንት አድርገው ፣ በዚህ የሚደነግጥልህ የለም" ብለው በታላቅ ቁጣ መለሱለት ።[1]

ሁኔታው ከንጉሠ ነገሥቱና ከእቴጌ በቀር እዚያ ያሉትን እነራስ መኰንንንና እነግራዝማች ዮሴፍን ሁሉንም አስገረማቸው ። ሁሉም አድራጎቱን እንደ ብልግና ቆጠሩበት ። እውነትም ቀድሞውኑ ያማርኛውን ጽሑፍ ከመፈረሙ በፊት ማስተርጐምና መረዳት ፣ ከተረዳ በኋላ መፈረም ወይም እምቢ ማለት ነበረበት እንጂ ፣ ተመልሶ "ቃሌ አይደለም" ብሎ ጽሑፉን ከንጉሠ ነገሥቱ ፊት መቅደድ ፣ የራሱ ዜጋ ያልሆነውን አስተርጓሚ በንጉሠ ነገሥቱ ፊት መገሠፅ ከየትም አገር ሥነ ሥርዓት ውጭ መሆኑ የታወቀ ነው ።

የሆነ ሆኖ ፣ በእጁ ያለውን ቀዳዶ በንጉሠ ነገሥቱ እጅ ያለውንም ለማስመለስ ፈትኖ ሳይሆንለት ከቀረ በኋላ ፣ ወደ መኖሪያ ቤቱ ሔዶ ጉዳዩን ለሥራ ጓደኞቹ ለኮንት ሳሊምቤኒና ለዶክተር ትራቨርሲ ነግሮ ከተመካከሩ በኋላ ፣ "ከእንግዲህ ወዲህ ምንም ለመሥራት አንችልምና ወደ አገራችን እንመለስ" ብለው ወሰኑ ። ቢሆንም ፣ "ይኸን ያህል ዘመን የቆየንበትን አገር እንደዚሁ ትተን ዝም ብለን መሔድ አይገባንምና በደብዳቤ ንጉሠ ነገሥቱን እንሰናበት" ብለው ከዚህ ቀጥሎ ያለውን በኢጣልያንኛ ጽፈው ሦስቱም ፈርመው ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ላኩ ።

---

1 አፈወርቅ ዘብሔረ ጃኔ ስለ አወጣጡ ሲጽፉ ፡ "[illegible]..." በማለት በራሳቸው ልብ አነጋገር ነግረውታል ። ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ ገጽ 66—79 Let--Marefia, L. Traversi, Cap. XXXVII

ለግርማዊ ዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ። በሁለት አገሮች መካከል ክርክር ሲፈጠርና ክርክሩ መንገድ ባይገኝለት ሲቀር የዚያ መንግሥት መልክተኞች በያገራቸው መመለስ በሠለጠኑት የክርስቲያን አገሮች የተለመደ ነው ። ዛሬ እንዣ በኢጣልያና በኢትዮጵያ መንግሥታት መካከል በወዳጅነት ለመሥራት የፈተንነው ሥራ ፍሬ ቢስ ሆኗል ። በዚህ ዓይነት የኛ በግርማዊነትዎ ግዛት መቆየት ከንቱ ነው ። ለንጉሣችን ትእዛዝ ታማኞች ሠራተኞች እንደ መሆናችን በሐረር በኩል አድርገን ወደ አገራችን እንድንመለስ እንዲፈቀድልን እንለምናለን ። በምንሰናበትበት ጊዜ ፤ እዚህ አገር በደግነት ስለ ተስተናገድንበት ለግርማዊነትዎ ምስጋና እያቀረብን ሁሉን የሚችል እግዚአብሔር ለግርማዊነትዎና ለቤተሰቡ ለሠራዊቱም ደስታና ዕድል እንዲሰጥ እንለምናለን ።

ተጻፈ አዲስ አበባ የካቲት 9 ቀን 1891 ዓ. ም. እ.ኤ.አ

ፊርማ አንቶኔሊ
ሳሊምቤኒ
ትራቨርሲ

ለዚህ መልስ ፤ ዐፄ ምኒልክ እንደዚህ ብለው ጻፉለት ።
"ይድረስ ከኮንት አንቶኔሊ የተለመደ ሰላምታ ፤

እዚህ አገር ከመጣህ ዠምሮ እስካሁን በኔ መንግሥትና በኢጣልያ መንግሥት መካከል ያለው ጉዳይ ስምምነት እንዲያገኝ በትእግሥት ስደክም ቆየሁ ። እንተንም እንደ ልብ ወዳጄ እንጂ እንደ አንድ የመንግሥት መልክተኛ አልመለከትህም ነበር ። አንተም እንደ ተቻለህ ወዳጅነትህን አሳይተኸኛል ።

አንድ የመንግሥት መልክተኛ እንኳን ንጉሠ ነገሥቱን ያናገረ ሕዝብ ሲያከብር ይገባል እንጂ ፤ ትናንት እንደ ሠራኸው ያለ ሊሠራ አይገባም ። ጉዳዩ ያለቀ መስሎኝ የውሉን አሳብና ንጉሠ ኡምቤርቶ ለጻፉልኝ መልስ የተዘጋጀውንና ሁለታችንም ያተምንባቸውን ደብዳቤዎች እኔን በፍጹም ሳትጠይቀኝ ላንድ ንጉሥ የሚገባውን ክብር አሳድለህ በመቅደድህ አሳዝነኸኛል ። በዚህ በሠራኸው አስበህ የተጸጸትህ ሲመስለኝ አንተና ኮንት ሳሊምቤኒ ዶክተር ትራቨርሲም ወደ አገራችን እንድንሄድ ብላችሁ ጠየቃችሁኝ ። በፊት ይኸ ነገር ሳይደርስ የስምምነቱን ነገር ስንነጋገር ያልተስማማንበትን ወገን ንጉሥ ኡምበርቶና ክሪስፒ ካልፈቀዱ አይሆንም ብለህ ለዚሁ ተመካክረን ጽፈን መልሱን እመጠበቅ ላይ ነበርህ ። አሁን መልሱ ሳይመጣ ያለፈቃዳችን ብትሔድ ደስ አይለኝም ፤ እንሒድ ብላችሁ ከቆረጣችሁ ደግሞ አልከለክላችሁም ። እናንተ እምቢ ብትሉና ብትሔዱም በእናንተ ምክንያት በኢትዮጵያና በኢጣልያ መካከል ያለው ወዳጅነት የሚጠፋ አይመስለኝም ።
ተጻፈ የካቲት 3 ቀን 1883 ዓ.ም. 1

1 እነዚህ ደብዳቤዎች ካርሎ ሮሴቲ ባዘጋጀው መጽሐፍ ውስጥ ትርጉማቸው በኢጣልያንኛ ይገኛል ። Storia Diplomatica.. .C. Rossetti; P.P. 102-103

አንቶኔሊ ፤ ከኢጣሊያ አገር መልስ መጠበቅ እንደማይጠቅመው በመገንዘብ ከጓደኞቹ ጋር ሆኖ ወደ አገሩ ለመመለስ ተነሣ ። ንጉሠ ነገሥቱም በጥሩ ዐይነት የተማኑችን በቅሉ ስጦታ በቀር በየአደረበት ፍሪዳው ፤ እንጀራው እንዳይጐድልበት ትእዛዝ ሰየሹማምንቱ አስተላልፈው ነበር ። ኢጣልያኖቹም ከአዲስ አበባ ልጥ ማረፊያ (አንኮበር) ደርሰው የልጥ ማረፊያ ማቢያቸውን ፤ "እስክንመለስ ድረስ ጠብቅ" ብለው ጉመዳ ለሚባል ሰው አደራ ብለው ከልጥ ማረፊያ ወደ ሐረር ሔዱ ። ከሐረርም እንደዚሁ ቺዛሬ ኔራሲንና በርሱ እግር ተሹሞ ሐረር ራስ መኮንን ዘንድ ለመቀመጥ የመጣውን ካርሎ ዲሩዲን ጨማምረው በዘይላ በኩል አድርገው ወደ አገራቸው ተመለሱ ። እንደ ተመለሱም አንቶኔሊ በምኒልክ ፊት ያሳየውን የብልግና አቅዋም በመገንዘብ ፤ በኢጣልያ አገር ወቀሳ ዠምረውት ነበርና ላለቆቹ ሁኔታውን በራፖር በገለጸበት ላይ ራሱን ከጥፋተኛነት ለማዳን ሲል ፤ "ጽሑፉ በስሕተት ነውና የተጻፈው እመልስልሃለሁ ብለው በኋላ ከዱኝ" በማለት ጥፋቱን ሁሉ በንጉሠ ነገሥቱ ላይ ለመላከክ ሞክሯል ። በኢጣልያም አገር የርሱን አባባል የማያስተባብል ወኪል ስለሌለ ፤ ዐፄ ምኒልክ አንቶኔሊ እንደሔደ ወዲያው አከታትለው የርሳቸውን አቅዋም ለኢጣልያ ንጉሥ ዝርዝር ጉዳዩን በፈረንሳይኛ ቋንቋ አጽፈው በመላክ ለማስተባበል ሞክረዋል ።

ዳግማዊ ምኒልክ ፤ ከሥልጣን ላይ ከወጡ ዠምሮ ያለፈውን በኢትዮጵያ የደረሰውን የጦርነት ዘመን በመገንዘብ ፤ በዚህ የንጉሠ ነገሥትነት ዘውድ በጫኑበት ወቅት ባገር ላይ የተነሣውን የከብትና የሰው እልቂት በማሰብ ፤ በቅርብ ጊዜ በእርሳቸው ቀጥተኛ አመራር ሥር የተጠቀለሉትን ታላላቅ አውራጃዎች ለማጠናከር በማናቸውም ረገድ ባገር ላይ ትልቅ ጦርነት ከውስጥም ፤ ከውጭም እንዳይቀሰቀስ አጥብቀው ከመጣር ላይ እንደሆኑ ሁኔታው ያስገነዝበናል ። በየምክንያቱ ለውጭ አገር መንግሥታት መሪዎች በጻፉዋቸው ደብዳቤዎች ውስጥ ሕዝቡን ከጦርነት ለማሳረፍ ፤ ወዳገር ውስጥ የአውሮፓን ሥልጣኔ ለማስገባት ያላቸውን ምኞት ደጋግመው መግለጻቸው ተጠቅሷል ። ከኢጣልያም ጋር ጦርነት እንዳይነሣ በበኩላቸው አጥብቀው የሚጣጣሩት ለዚህ ነው ። በየደብዳቤያቸውም ፤ ባነጋገራቸውም ላይ የሚታየው ይኸው ሰላምና ዕረፍት ፈላጊ መሆናቸው ነው ።

ኢጣልያኖቹ ፤ በአውሮፓውያንነታቸው ፤ በሥልጣኔያቸውና በኃይላቸው ተማምነው የሚመኩ እንደ እንግሊዝ ፤ እንደ ፈረንሳይ ፤ እንደ ጀርመንና ቤልጅክ በአፍሪካ ሰፊ ቅኝ አገር ለማግኘት በምኞት ተወጠውና ቆርጠው የተነሡ በመሆናቸው ፤ ዓፄ ምኒልክ በኩል የሚደረገውን ሰላማዊ መንገድ ሁሉ ከምንም አልቆጠሩትም ። በፊተኛው

ዘመን ምኒልክን ባቴ ዮሐንስ ላይ ለማስታጠቅና ለማዋጋት ተነሥተው በምኒልክም ፣ በዮሐንስም መቻቻል የሳተውን የውስጥ ጦርነት እሁን እንቶኔሊ ከጓደኞቹ 17ኛውን እንቀጽ ለማስቀበል ፈትኖና ሳይሳካለት ቀርቶ ወዳገሩ ከተመለሰ በኋላ ፣ ራስ መንገሻን አሲታጥቀው ባቴ ምኒልክ ላይ ለማስነሣትና ለማዋጋት ፣ ከዚህም ውጊያ መካከል የነርሱ የመስፋፋት ዓላማ ግቡን እንዲመታ ይጣጣሩ ጀመር ። ይኸን የመሰለውንም የከፋፍለህ ግዛ ዓላማ ጣልያኖቹ በምኒልክ ላይ ለመፈጸም ሲመኙ ፣ ይልቅስ ምኒልክ ኢጣልያንና መንገሻን እርስ በእርሳቸው ከፋፍለው እንደምን እንደ አዋጉዋቸው ወደፊት ስንመለከት ፣ በፖለቲካ ዘዴ ትምህርት ካገኙት ኢጣልያኖች ይልቅ ፣ ምንም አውሮፓዊ ትምህርት ያልቀሰሙት ምኒልክ በልጠዋል ። ስለዚህ ነው እንጀሎ ዴል ቦካ የሚባለው የኢጣሊያ ጸሐፊ ፣ "... መንግሥቱን ለመገንባት ምኒልክ ምንም ዓይነት አጋጣሚ ጊዜና ሁኔታ አያመልጠውም ። በሚያመነቁት ወገኖች ላይ ይጠቀማል ። የርሱ መዘግየት በምቹው ጊዜ ላይ ለመጠቀም ነው ። ይኸም በፍጥረቱ ያለውን የፖለቲካ ባሕርያዊ ስጦታ ያሳያል"[1] ሲል አትቷል ።

1. Gli Italia in Africa Orientale, P. 222.

ምዕራፍ ዐሥራ ሁለት

የውጫሌ ውል በግራዝማች ዮሴፍና በግለሰቦች ላይ ያደረሰው ችግር

የውጫሌው ውል ፣ 17ኛው አንቀጽ ያስከተለው ችግር በዝርዝር ሆኖ በየመልኩ ቢጻፍ ራሱ አንድ መጽሐፍ ይወጣዋል ። አሁን በመጨረሻ ዘመን ጉዳዩን በዝርዝር ያጠኑት የኢጣልያ ጸሐፊዎች ነገሩን ከበላይ ሆኖ በሐሰት ፣ በአጠራጣሪና በተጭበረበረ መንገድ አንቶኔሊ ያቀረበለትን ውል በመቀበል ፣ ምክር ቤቱን በማታለል ወደ ዓድዋ አዋራጅ ጦርነት የመራው ራሱ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ፍራንቼስኮ ክሪስፒ መሆኑን ተገንዝበውታል ። ከነዚህም ውስጥ ካርሎ ጂሊያና እንጀሎ ዴል ቦካ ፣ ናፖሊዎኒ ኮላጃኒ ፣ ቢዘኒ እኪለ ይገኛሉ ።[1]

ዮሴፍ ንጉሤ ፣ የትግራይ ተወላጅ ናቸው ። በምጥዋ በካቶሊክ ሚሲዮን ተምረዋል ። በኋላም ሙሴ እርኑ ከሚባሉት የፈረንሳይ ነጋዴ ዘንድ ተቀምጠው በአስተርጓሚነት ሠርተዋል ። ቀጥሎም ከጓደኛቸው ከገብረ ተክሌ ጋር ሆነው ወደ ምኒልክ ገብተው በማስተርጐም ፣ ወደ ኢደንና ወደ ጅቡቲም በመላክ ንጉሥ ምኒልክን አገልግለዋል ። ገብረ ተክሌ ኢደን ሆነው ምኒልክ አገራቸውን ለማሠልጠን ያላቸውን ምኞት ከመግለጽ ጋር ከፈረንሳይ መሪዎች ከነማጀንታ ጋር እንዲወዳጁ ከመጣጣር አልፎ ፣ በነአቡበከርና በነአንቶፋሬ አማካይነት የጦር መሣሪያ ለምኒልክ እንዲደርስ ያደርጉ ነበር ።[2]

በምኒልክ ቤተ መንግሥት በአንጋጋሪነት ከገብረ ተክሌ ፣ ካቶ ዮሴፍ (የልጥ ግሪፈያው) ፣ ካቶ ገብርኤልም ፣ ካቶ ሚካኤልም ፣ ከማንም ኢትዮጵያዊ የበለጠ የታወቁት ዮሴፍ ንጉሤ ናቸው ። እርሳቸውም በዚሁ አገልግሎታቸው የግራዝማችነት ማዕረግ አግኝተው የታወቁ ሆነዋል ። ከውጫሌ ውል በኋላ ፣ ራስ መኮንንን ተከትለው ሮማ መሔዳቸውን በምዕራፍ አምስት ላይ አውስተናል ። ከጠቡ በፊት

1 Italiani in Africa Orientale, A. Del Boca., PP. 352 - 353

2 በሰኔ 11 ቀን በ1870 ዓ.ም. ከአደን ለማጀንታ የጻፈው ደብዳቤ ቁ. 361 ፣ ምዕራብ ቤተ መዛግብት ።

በነአንቶኔሊ እማካይነት ልጃቸው አበራ ዮሴፍ ሮማ ላይ እየተማረ አድጓል ይባላል ።

ግራዝማች ዮሴፍ ንጉሤ ፣ ባስተርጓሚነታቸው የተነሣ በውጫሌው ውልና በ17ኛው አንቀጽ ምክንያት ከሁሉ የበለጠ ከችግር ላይ የተገኙ ናቸው ። ከንጉሠ ነገሥቱና ከእቴጌይቱ ፊት ፣ "ይኸን ሁሉ የምትዘባርቅ አንተ ነህ" ብሎ አንቶኔሊ እንደ ሰደባቸው ተመልክተናል ። ከኢጣልያኖቹ ዘንድ አስተርጓሚዎቹ ሁሉ በብድርም ፣ ያለብድርም ገንዘብ ተቀብለዋል የሚል ወሬ ስለነፈሰ ፣ በእቴጌይቱና በንጉሠ ነገሥቱ ዘንድ ጥርጣሬ አድሮ ላጭር ጊዜ ፊት የመነሣት ዕድል የገጠማቸው ይመስላል ። የዚህን ጉዳይ ሳሊምቤኒ በጻፈው ማስታወሻ ላይ ፣ "... በ17ኛው አንቀጽ አተረጓጎም ተንኮል እንዳለበት በንጉሡ ልብ ላይ ጥርጣሬ አድሮበታል" ካለ በኋላ ፣ "በዚህ ነገር የታመመ የከሳ ዐይኑ ጉድጉዶ የሚታየው ግራዝማች ዮሴፍ ነው" ሲል ጠቅሷል ።[1]

ጠቅላላው ሁኔታ ሲታይ ከዐሥር ዓመት በላይ ዮሴፍ ከአንቶኔሊ ጋር ሲተዋወቁ ፣ እነ አንቶኔሊ ለየመኳንንቱ ገጸ በረከት በማቅረብ አስተርጓሚውን ሁሉ በገንዘብ ስጦታ ስበን የምኒልክን መንግሥት ቦርቡረን እንገባለን ብለው በተያያዙበት ሰዓት እንደ ሌላው ሁሉ ፣ ግራዝማች ዮሴፍ ልዩ ልዩ ስጦታ መቀበላቸውና ገንዘብ ችግር ባላቸው ወይም ጥሬ ብር በአማራቸው ጊዜ በብድርም በጉርሻም ሳይቀበሉ አልቀረም ። ብድር ብለው የተቀበሉትንም ፣ ጣሊያኖቹ እንደ ጉቦ ሆኖ ለመሳብ እንዲመቻቸው ሲሉ መልሰው አይቀበሉትም ። ዮሴፍም ጉትጉተው አይሰጡም ይሆናል ። ይሁን እንጂ ፣ ግራዝማች ዮሴፍ በገንዘብ ተደልለው በከዳት መልክ የ17ኛው አንቀጽ ቃል እንዲገባ ያደረጉበት መንገድ አይታይም ።

በዚህም ላይ ፣ የፈረንሳይኛ ዕውቀታቸው በንግግር ላይ የተመሠረተ እንጂ ጠለቅ አድርገው በክፍል ያልተማሩት ይመስላል ። ስለ ፈረንጆቹ በተለይም ስለግናቸውም ጉዳይ ደብዳቤ ሲጽፉ በአማርኛ ነው እንጂ በፈረንሳይኛ ሲጽፉ አልታየም ። ምናልባት ባለፈው ምዕራፍ በእርሳቸው አስተርጓሚነት ምኒልክና አንቶኔሊ በመጨረሻ ሲከራከሩ ንጉሠ ነገሥቱ ፣ "ይህ 17ኛ አንቀጽ ቀድሞውንም እንዲያው ነውና የገባው አሁንም ይቅር ፤ ይኸውም ማለት ይሠረዝ" ሲሉ ግራዝማች ዮሴፍ ለአንቶኔሊ "qu'il reste" ብለው ተርጉመውለት ይሆናል ። ቃል በቃል "rester" የሚባለው ግሥ ፣ በአማርኛ መቅረትን ሲያሰማ በፈረንሳይ ይርጋን ያሰማል ። ይህ አተረጓጎም ይሆናል

1 C. Zaghi, Crispi e Menelich P. 258

ኮንት አንቶኔሊን ያስቆጣና ከመሳደብ ያደረሰው ። በግራዝማች ዮሴፍ በኩል ደግሞ ፣ አንቶኔሊን ከተዋወቁበት ጊዜ ጀምሮ ከልብ በወዳጅነት ሲያገለግሉት ኖረው ሳለ ፣ እርሳቸው ባማርኛ የጻፉትን "የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ከአውሮፓ ነገሥታት ለሚፈልጉት ጉዳይ ሁሉ በኢጣልያ መንግሥት አጋዥነት መላላክ ይቻላቸዋል" የሚለውንና ንጉሠ ነገሥቱም የተቀበሉትን ቃል ወዳገሩ ቋንቋ ሲገለብጥ በተንኰልና በማጭበርበር ፣ "S. M. il re dei re d'Etiopia consente di Servirsi del governo di S. M. il re d'Italia" የሚለውን ቃል ጨምሮ ይኸንን መንግሥቱ ለየመንግሥታቱ በማስተላለፍ ፣ "የኢትዮጵያ የበላይ ጠባቂ ሆንናል" በማለት ፣ እኔን በንጉሠ ነገሥቱ ዘንድ አስወጋኝ የሚል ቅሬታ ሳይሰማቸው አልቀረም ።

ስለዚህ ፣ እነአንቶኔሊ ከአዲስ አበባ ወደ ሮማ እንደ ተመለሱ እከታትለው ለአልቤርቶ ጆሴፔ ፒግኒ አሁንም በአማርኛ አንድ የስሞታ ደብዳቤ ጽፈዋል ። ፒግኒ ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ለክሪስፒ የቅርብ ረዳትና የካቢኔ ዲሬክተር ሆኖ የሚያገለግል ከፍተኛ ባለሥልጣን ነበር ። ግራዝማች ዮሴፍ ከደብዳቤው ግንኙነት በቀር ሮማ ከራስ መኰንን ጋር የሔዱ ጊዜ የተዋወቁትና የተላመዱት ይመስላል ። የደብዳቤውን ቃል ከዚህ እንደሚከተለው እንመልከት ።

"... የተላከ ከግራዝማች ዮሴፍ ይድረስ ከካቫሊዬሬ ፒግኒ ደሲቶ እጅጉን እንዴት ነህ ። እኔ ከአንተ ከተለየሁ ከጨናቅ በቀር በሌላው የመንግሥት ጉዳይ ሁሉ በጦርነት ተቀምጫለሁ ። ይህ ሁሉ መሆን በኮንት አንቶኔሊ ሥራ የተነሣ ነው ። ኮንት አንቶኔሊን ካወቅኋቸው ከ14 ዓመት ይበልጣል ። ይህን ያህል ዓመት ስንኖር ከማገልገል በቀር ያሳዘንኋቸው ነገር ያለ አይመስለኝም ። ደግሞ ወዳጁን በማይታይ ጦር መግደል የጥሩ ሰው ሥራ አይደለም ። እውነተኛ ሰው ሲጣላ በጦር በጎራዴ ፣ በጠመንጃ ይጣላል እንጂ ወዳጁን በመርዝ አይገድልም ። ኮንት አንቶኔሊ ግን ፣ በተወለድሁበት አገር እንዲህ አገልግዬ ለምን እንዳልበላ አደረገውኝ ሔዱ ። ከመንግሥት የመጣ ሰው ቢሆንም ባይሆንም ፊት ለፊት ተናግሮ የተገለጠ ሥራ ሠርቶ ዳኙም በተላከበትም አገር ይመሰገን ዘንድ ያደርጋል እንጂ ፣ ንጉሠ ነገሥትን እስከ ሠራዊቱ ለማታለል የቄሶች ዘር መሆን ያስፈልጋል ።* የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት በጨ ምኒልክ የፈለጉት ከኢጣልያ መንግሥት ጋር የሚቀር ፍቅር ለማድረግ ነበር እንጂ ፣ በጨ ዮሐንስ ከሞቱ በኋላ ጉዳያቸው ሲሞላ ወንድማቸውን ወደናንተ አይልኩም ነበር ። ነገር ግን ምስጋና ቢስ እሆናለሁ ብለው የኢጣልያ መንግሥት ፍቅር ለመጨረስ ፣ በቤተ መንግሥቱ ብዙ ትልልቅ ሰው ሞልቶ ሳለ የሚወዱትን ወንድማቸውን (ራስ መኰንንን) ልከው የኢጣልያን መንግሥት

* የካርዲናል ጃኮሞ አንቶኔሊ ተወላጅ መሆኑን አሽሙር ለመናገር ነው ።

ማክበራቸውን ገለጡት እንጂ ዐጼ ዮሐንስ ላይ የቸገራቸው ጊዜ ያለመኗቸውን (ያልጠየቋቸውን) ጥግነት ዛሬ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ሲባሉ ምን ቢቸግራቸው የኢጣልያ መንግሥትን ጥግነት ይለምናሉ ። ነገር ግን 30 ምልዮን ነፍስ (ሕዝብ) ባለበት አገር አንድ መኳሬ ይጠፋና በ31 ዓመት ሙሉ ደከማችሁ ከኢትዮጵያ ጋር ያደረጋችሁት ፍቅር ይፈርሳል አይመስለኝም ።"

ይኸን ካመለከቱ በኋላ ፣ በጠቅላላው በኮንት አንቶኔሊ ምክንያት የተበላሸው የኢትዮጵያና የኢጣልያ ግንኙነት ከሳሊምቤኒና ከትራቨርሲ ጋር ሆነው እንደገና እንደሚቃና ለመግለጥ ያላቸውን ምኞት በማውሳት ፤

"ላይረባ ይህ 17ኛ ከፍላችሁ (አንቶጽ) ነገሩን ሁሉ አበላሸብን ይህ ነገር (አንቶጽ) ባይኖር እኔና ኮንት ሳሊምቤኒ ብዙ ጉዳይ እንጨርስ ነበር ። ደግሞ ሁሉን ነገር በደብዳቤ ዛሬ መጻፍ አይቻለኝም ። የኔንና የኮንት ሳሊምቤኒን ነገር የነገሩን መጨረሻ ከሐኪም ትራቨርሲ ታገኙታላችሁ ።[1]" የሚል ቃል አስፍረዋል ።

በዚህ ዓይነት ፣ ትራቨርሲና ሳሊምቤኒ የበላያቸው ከሆነው ከአንቶኔሊ ጋር በከርክሩና አገር ለቆ በመሔዱ የተባበሩ ቢመስልም ፣ ከልባቸው የውጫሌውን ውል እንዳልተቀበሉትና ማጭበርበር እንዳለበት ተረድተው ይህ አንቶጽ ቀርቶ ከምኒልክ ጋር ያላቸው የቆየ ወዳጅነት እንዲረጋ ተመኝተዋል ማለት ነው ።

ነገር ግን ፣ በአንቶኔሊ ዐውቆ ማጭበርበር ጠቅላይ ሚኒስትሩ ክሪስፒ ፣ "አንድ ጊዜ ለዘለቄታ በኢትዮጵያ ላይ የበላይ ጠባቂነትን ለኢጣልያ አስገኘሁ" ብሎ በምክር ቤቱ ፊት የፎከረበትና ለመንግሥታቱ ያስተላለፈበት ጉዳይ ስለሆነ ፣ የሁለቱ ባለሥልጣኖች ከግራዝማች ዮሴፍ ጋር መተባበር በምንም ዓይነት ሊጠቅም አልቻለም ። እነሱም በልባቸው የራሳቸውን መንግሥት እየታዘዙ ለእንጀራቸውና ለእድገታቸው ሲሉ ባላመኑበት ነገር ከአንቶኔሊ ጋር ተባብረዋል ማለት ነው ።

1 Archivio Storico dei Soppressi ... (Etiopia) XV 1857 - 1895) ROMA.

ምዕራፍ ዐሥራ ሦስት

ከአንቶኔሊ መመለስ ወዲህ የኢጣልያኖች አያያዝ
የራስ መንገሻና የጀኔራል ጋንዶልፊ መረብ ላይ መስማማት

በኢጣልያ አገር ጠቅላይ ሚኒስትሩ ፍራንቼስኮ ክሪስፒ ተሽሮ ማርኪዜ ዲሩዲኒ አንቶኒዮ* ሲታረብ ተሾሞ ነበር ። እርሱም አጭር ጊዜ እንደሠራ ተሽሮ እ.ኤ.አ. ግንቦት 15 ቀን 1892 ዓ.ም. ጆቫኒ ጆሊቲ ጠቅላይ ሚኒስትር ፣ ብሪ ቤኔዲቶ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ሆነው ተሾሙ ። እነአንቶኔሊ ከተመለሱ ወዲህ የኢጣልያ ባለሥልጣኖችና በኤርትራ የሚገኙ ወኪሎቻቸው ፣ "ምኒልክ በፊት የሸዋ ንጉሥ የነበሩ ጊዜ ገራገር ፣ የዋህና ጣልያኖችን ወዳድ የነበሩት አሁን የንጉሠ ነገሥትነት ዘውድ ሲጭኑ ተለውጠው ጥብቅና ክፉ ሆኑ ። የቀድሞውን የኛን ወዳጅነት ትተው ፣ ጉዳያቸው ከተሟላና የጦር መሣሪያ ከሰበሰቡ በኋላ ፣ ከፈረንሳይና ከመስኮብ መንግሥታት ጋር ይወዳጁ ጀመር ። ይኸን ለማድረግ የሚገፋፉ የኛ ጠላቶች የሆኑትና አዲስ አበባ የሚቀመጡት የፈረንሳይ ፣ የስዊስና የመስኮብ ተወላጆች ናቸው" እያሉ ያሙ ጀመር ።

ዶክተር ትራቨርሲ ፣ "... ሁል ጊዜ የሸዋን ሐቀኝነት እጠራጠር ነበር ። ምኒልክ አሁን የፈለጉትን አግኝተዋል ። ለኛ የመልክ ውበት ሲል የሐበሻ ጠባይ የሚለወጥበት ምክንያት የለም ። በሟቹ ንጉሠ ነገሥትና ባሁኑ ንጉሠ ነገሥት መካከል ልዩነት የለም ። በመካከላቸው ያለው ልዩነት ያኛው ዮሐንስ ፣ ይኸኛው ምኒልክ በመባል የሥያሜ ልዩነት ብቻ ነው"[1] ሲል ጽፏል ።

በኢጣልያኖቹ ፊት የሁለቱም ንጉሠ ነገሥታት ኃጢአት የኢትዮጵያን ወደብና አውራጃ ስንወር ፣ ወሰናችን እስከ መረብ ይድረስ ስንል ፣ ለምን ዝም ብለው አይመለከቱንም ለምንስ ይከራከራሉ ነው ። ባለሥልጣኖቹ ያን ጊዜ እርስ በርሳቸው የተጻጻፉበት ሰነድ ዛሬ ሲነበብ

* ሐረር የመጣው ዲሩዲኒ ዘመዱ ነው ።
1 Let - Marefia - L. Traversi, P. 386.

በነርሱ ዘንድ ፣ “እገሌ የሚባለው ራስ ወይም ደጃዝማች ኢጣልያንን ይወዳልን ” ብሎ ጠቅላይ ሚኒስትሩ በኢትዮጵያ ያለውን እንዱን ወኪሉን ሲጠይቅ ፣ ወኪሉም እምን ብሎ ሲመልስ ትርጓሜው ይህ ራስ ወይም ደጃዝማች ኢጣልያ ከኢትዮጵያ እንዱን አውራጃ ቆርሳ ብትወስድ ፣ መላውንም አገር ብትወር ዝም ይላል ፤ በዚህ የተነግ የኢጣልያ መንግሥት ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር ቢዋጋ ወደኛ ዞር ሊሰለፍ ይችላል የሚል የቂል ስሜት ነው ። እገሌ ጣልያንን አይወድም ሲሉ አገሩን ብንወር ሊዋጋን ይችላል ነው ። በዚህ ዓይነት አገሩን ከድቶ ለነርሱ የሚያደላውን ፣ ወሬ የሚያቀባብለውን ፣ “ብልህ ፣ ሥልጣኔ ወዳድ” እያሉ ሲያሞጋግሱ ፣ ያኛውን አገር አፍቃሪ ፣ “ግትር (ፋናቲክ) ሞኝ” እያሉ ሲጠሉ ሲያጥላሉ ይታያሉ ። ነገሩን ሁሉ እንደ ራሳቸው በመገመት ፈንታ የአፍሪካዊውን መልክ የሚመለከቱት በተዋረደ ዓይነት ነው ። በነርሱ ዘንድ በዚያን ጊዜ ያገር አፍቃሪነት ስሜቱም ፣ መብቱም የተሰጠው ለአውሮፓዊ ብቻ እንደሆነ አድርገው ነው የሚገምቱት ።

መቼም ሁሉም ቢሆን ፣ “ጥቁር ፣ አገርና የራሱ ነጻ መንግሥት አይገባውም” ብሎ የመናቅ ፣ የንቀቱን ዘር የማኩራት ጉዳይ ነው እንጂ ያለዚያ በንጹሕ ወዳጅነትና ባገር ጉዳይ ያለውን ግልጽ ልዩነት ሳያውቁት ቀርተው አይደለም ። እነርሱ ራሳቸው በቅርብ ጊዜ ከአውስትሪያ የቄሣር ግዛት ተዋግተው ደማቸውን አፍስሰው ነጻነታቸውን ያቋቋሙ ስለሆነ ፣ በነጻነትና በተራ ወዳጅነት መካከል ያለው ልዩነት እስኪደናገራቸው ድረስ ይኸን ያህል ሞኞች አይደሉም ። ይኼውም ሆኖ አገሩን ከዶ ለነርሱ መጣሪያ ሆኖ የሚያገለግላቸውን በልብ እየታዘቡ ፣ አበክሮ የሚጠሏቸውንና የሚዋጓቸውን ግን ፣ በልባቸው ማክበር የሚወዱ ከመካከላቸው እንደማይጠፉ የታወቀ ነው ።

በጠቅላላው አብዛኞቹ ኢጣልያኖቹ ግን ፣ በአውሮፓና በአፍሪካ መካከል ያለውን ሁኔታ ሁሉ ባንድ ዓይነት አይመለከቱም ። ቢማርም ባይማርም ፣ በጠባዩ ወይም በትምህርቱ ከነሱ የተሻለ የሞራል ከፍታ ቢያሳይም ፣ ባያሳይም አፍሪካዊውን የሚመለከቱበት የዚህ ዘመን ዐይናቸውና የሚመዘኑበት አእምሮአቸው ከአውሮፓዊው ጋር የተለያየ ነው ። “አውሮፓዊው ለገዥነት የተመደበ አገሩን አፍቃሪ ፣ ጥቁር ግን ላበላው ብቻ የሚሞት ፣ የነጻነትን ጣዕም ያላጣጣመ ፣ የወገን ፍቅር የሌለው ነው” ብለው ያምናሉ ። ይኸ ከሆነ ደግሞ ያልሠለጠነው አፍሪካዊ በሠለጠነው አውሮፓዊ መገዛት አለበት የሚሉና እምነታቸውን ሁሉ በዚህ መስመር ላይ ብቻ ያተኩሩ ናቸው ።

በተለይ ደግሞ ፣ ይህ ዘመን አውሮፓውያን ፣ አፍሪካን ተከፋፍለው የሚገዙበት ጊዜ ነበር ። ከዚህም አልፎ የቤልጅክ ንጉሥ ፣ ዳግማዊ ሊዎፖልድ ፣ ኮንጎን (ዛየርን) የሚያህል ታላቅ አገር ለግሉ ይዞና አቆይቶ፣ በኋላ እንደ ጉርሻ ላገሩ ፣ ለቤልጅክ በስጦታ መልክ እ.ኤ.አ. በ1906 ዓ. ም እስኪያስተላልፈው ድረስ እንደግል ንብረት ይዞ በወኪሉ የሚያስተዳድርበት ጊዜ ስለነበረ ፣ ጣልያኖቹም የኢትዮጵያን ነጻ መንግሥትነት መቀበሉ ይቀፋቸው ነበር ። የነርሱው ተወላጅ የሆነው ፓላሚንጊ የሚባለው ኢጣልያዊ ባዘጋጀው መጽሐፍ ውስጥ የዚህን ጉዳይ ሲያብራራ ፣ “የኢጣልያ መንግሥት የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥታዊ መንግሥት መኖሩን እንደማያውቅ ይመስል ነበር ”[1] ሲል አመልክቷል ። እውነትም ከዓድዋ ድል ወዲህ ኢጣልያኖች በጽሑፍም በቃልም ምኒልክን ፣ “ንጉሠ ነገሥት እያሉ በውጫዊ መልክ ለማክበር ቢገደዱም ፣ እርስ በርሳቸው በሚጻጻፉበት ጊዜ አንዳንዶቹ ንቀታቸውን አይሰውሩም ። ይህ አገር በ፫ሺ የሚቆጠር ዘመን ነጻነቱን ጠብቆ የኖረ ፣ በታሪኩም ፣ በጀግንነቱም የሚኮራ ፣ በቅርቡ በዐፄ ዮሐንስ ጊዜ ግብጾችን ሁለት ጊዜ ተዋግቶ የመለሰና ነጻነቱን ያጠነከረ መሆኑ በቅኝ አገር ምኞት የተሸፈነው አእምሮአቸው በትክክል ሊመለከተው አይችልም ነበር ። ሊመለከቱ የሚችሉት ወገኖች በጣት የሚቆጠሩ ናቸው ። እነሱም በዚህ ጊዜ ቢናገሩም ፣ ቢጽፉም አድማጭም የላቸውም ። እንደ ከሐዲም እየተቆጠሩ በምክር ቤትም በጋዜጣም ይዘለፉ ነበር ።

ስለዚህ ስለ ወሰኑም ፣ ስለ እንቅጩም አዲስ አበባ ላይ ገንዘባቸውን ረጭተው ፣ አባብለውም ፣ አስፈራርተውም ጉዳዩ ሁልጊዜ ጥሬ በመሆን ተስፋ ቆረጡ ። እነአንቶኔሊ ወደ አገራቸው እንደ ተመለሱ አስቀድሞ ፣ “እንቅጩ ካልጸደቀ መንገሻና አሉላ ቢሸፍቱብዎት ፣ እንግሊዞች ቢነሡብዎት መደገፍ አይቻለንም . . . ,” እያሉ ያስፈራሩበትን አሳብ እነርሱው ራሳቸው መሳፍንቱን በማሸፈት በሥራ ለመግለጽ ተነሣሡ ። በነዚሁ ከኢትዮጵያ በተመለሱት ወኪሎችና በጠቅላይ ሚኒስትሩ ተመርቶ የኢጣልያ ንጉሥ እምቤርቶ ዐፄ ምኒልክ ላይ ለማስነሣት ከመደቡቸው ውስጥ ለዋናውና ለቀንደኛው ለራስ መንገሻ ፣ “ማናቸውንም የሚያስፈልግዎትን ነገር ምንጥቅ ወዳለው የበላይ ኃላፊዎችን ቢልኩ ይከናወንልዎታል” የሚል ደብዳቤ በሰው እጅ በመላክ ራስ መንገሻን ለማሸፈት መቀስቀስ ጀመረ ። እርሳቸውም የዐፄ ዮሐንስ አልጋ ወራሽነት ከልባቸው ስለ አልጠፋ ፣ ነገሩን በደስታ ተቀብለው መልስ ሰጡ ።

1 Palamenghi, Crispi e Menelich, . . p. 307.

ይሁን እንጂ ፣ ዳግማዊ ምኒልክ ከአንቶኔሊ ጋር በተጣሉ ጊዜ ጠቡን በማባባስ እራዝመው ከኢጣልያ መንግሥት ጋር ፈጽሞ ላለመቆራረጥ ይጠነቀቁ እንደ ነበርና እንደዚሁም የኢጣልያ ንጉሥና ራስ መንገሻ በሚጻጻፉበት ጊዜ ፡ ውስጡን ልብ ለልብ እየተዋወቁ ወይም በመልክተኛ አማካይነት በምስጢር ግልጹን እየተነጋገሩ በጽሑፍ ላይ በሚያሰፍሩት ቃል ግን ፣ የኢጣልያ ንጉሥም ራስ መንገሻም እንደሚጠነቀቁ በየደብዳቤዎቹ ላይ ይታወቃል ።

በዚህ ምክንያት ፣ አንአንቶኔሊ በየካቲት ወር የስንብት ደብዳቤ ጽፈው ወዳገራቸው እንደ ተመለሱ ፣ ራስ መንገሻ ፣ ቀድሞ ምኒልክ ባፄ ዮሐንስና በኢጣሊያኖች ጠብ የተጠቀሙትን መጠን አሁን ደግሞ በፋንታቸው በምኒልክና በኢጣልያኖች ጠብ ለመጠቀም ሲሉ ፣ በሐምሌ ወር መዠመሪያ ላይ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ፣ ካፄ ምኒልክ ደብቀው ፡ ከኢጣልያ ንጉሥ ለመጣላቸው ደብዳቤ መልስ ሰጡ ።

> በእግዚአብሔር ቸርነት በአገር ፈቃድ የነገሡ 1ኛ ኡምቤርቶ የኢጣልያን ንጉሥ . . . እኔ ለእግዚአብሔር ምስጋና ይሁን ደህና ነኝ ። ባለፈው መልክታቸው አንድ ነገር ከኔ ብትፈልጉ ምጽዋ ወዳለው ወደኔ ጄኔራልና ጸሐፊ አመልክት ብላችሁ ጽፋችሁልኛል ። ልዑል ሆይ እኔ ከናንተ ፍቅር ለማድረግ ነው እንጂ ፣ ሌላ ነገር የምፈልገው የለኝም ። ፍቅራችሁንም ለዘላለማዊ ፍቅር እንድትሆን በልቤ ያለ ቀን አሳቤን በዚሁ ደብዳቤ አገልጽላችኋለሁ ። ነገር ግን እኔ የምፈልገው ፍቅራችን ለጊዜው ብቻ አይደለም ። ለትውልድ ትውልዳችን እንድትሆን ነው ። እንደ አሳቤ ሊሆንልኝም ተስፋ አለኝ ። ሐምሌ ፩ ቀን 1882 ዓ.ም.

ለዚህ ደብዳቤ የኢጣልያ ንጉሥ እንደዚህ ሲል ይመልሳል ።

> ራስ መንገሻ ፣ የንጉሠ ነገሥት የልጅ ልጅ ጤና ይስጥልኝ ። የጻፉልኝ ደብዳቤ ደረሰኝ ። እጅግም ደስ አለኝ ። እኔም ደግሞ ከናንተ ጋር ወዳጅነት ለማድረግ ብዙ ምኞት አለኝ ። በኢትዮጵያ ውስጥ በዳግማዊ ምኒልክ የናንተ ንጉሠ ነገሥት ብዙ ተስፋ አለኝ ። ነገር ግን አሳቤና የናንተ አሳብ ይስማማ እንደሆነ ለመመርመርና ለማስረዳት የኔ እምነት አሽከር ዶክተር ነራዚኒ ከወዳጃችሁ ከዶክተር ዱማርቲኖ ጋር ከናንተ ሊቀርቡ እስኪደርሱላችሁ ። ሁሉንም ነገር እንደ አሳቤ ለትስማሙ ተስፋ አለኝ ። የበለጠ ነገር ግን ፣ ከጄኔራል ጋንዶልፊ የምፅዋ ገዥ ጋር አንድ ትልቅ ጉባኤ አድርጋችሁ እንድትገናኙ ለሁላችሁም የሚጠቅም ውል ተስማምታችሁ እንድትቀጥሉ ። ፍቅራችንም በሁላችን ተጠብቆ ረዥም ዘመን እንድትኖር እግዜርን እለምናለሁ ። ተጻፈ በኢጣልያ መንግሥት ቤት 15 መስከረም 1891 (መስከረም 5 ቀን 1884 ዓ.ም.)
>
> ፊ ፡ ኡምቤርቶ[1]

1 አቶ ገብረ ሚካኤል ጉርሙ ያጠናቀሩት በዩኒቨርስቲ የኢትዮጵያ ጥናት ክፍል ቁ. 324 ።

በዚህ ደብዳቤ ላይ የተጠቀሱት ፣ 1ኛ ኔራዚኒ የተባለው ዶክተር ቺዛሬ ኔራሲኒ የተባለው ነው ። ስለርሱ ጉዳይ ከዚህ በፊት ብዙ ጊዜ ስሙን ጠቅሰናል ። ተቀማጭነቱ በሐረር ሆኖ ራስ መኰንንንና የሐረርጌን ሁኔታ የሚሰልል ነው ። በዚያ በኩል የዘይላን ሁኔታ እያጠና ፣ ቢያስፈልግ ወደፊት በሐረር በኩል የጦር ግንባር ለመክፈት የሚያስችለውን መንገድ የሚመረምርና ራስ መኰንንም ካፄ ምኒልክ የሚለዩበትን መንገድ ሲያውጠነጥን የቆየ ነው ። አሁንም በመጨረሻ የራስ መኰንን ለክዳት አለመበገር ሲታወቅ ፣ ከሐረር ወደ ሮማ ከተመለሰ ወዲህ ራስ መንገሻን ካፄ ምኒልክ ለማስከዳት የታቀደውን ዓላማ ከፍጻሜ ለማድረስ ተመርጦ የመጣ ነው ።

2ኛው የርሱ ጓደኛ ዶማርቲኖ (ዶክተር ዶማርቲኖ አንጀሎ) በፊት በአውሳ ሆኖ ከመሐመድ አንፋሪ ዘንድ አራት ዓመታት ተቀምጦ ባላባቱን ለማስከዳት ብዙ ሠርቷል ። ቀጥሎ በአንቶኔሊ አሳሳቢነት ከአሰብ ተዛውሮ ዓድዋ ላይ የኢጣልያ ወኪል ሆኖ በፊት ከንጉሠ ነገሥቱ ወኪል ከደጃች መሸሻ ወርቄ ፣ ቀጥሎ ከራስ መንገሻ ጋር ተዋውቆ በጣም የተለማመደና ከዚያም አልፎ በልዩ ልዩ ሰበብ የተወዳጀ ነው ። በኋላ ግን ፣ በሴቴና አርቁር መካዚኒ ተለውጦ ወደ ኢጣልያ አገር ተመልሶ ነበር ። አሁን የኢጣልያ መንግሥትና የምኒልክ ወዳጅነት ወደ ጠብ ተለውጦ መንገሻን በምኒልክ ላይ ለማስነሣት በሚፈለግበት ጊዜ ዶማርቲኖ ለራስ መንገሻ እንደገል ወዳጅ በመቀጠርና የትግሬዎቹን ጠባይ ያውቃል ተብሎ እንደ ኔራሲኒ ተመረጠ ። ራሳቸው ራስ መንገሻ ፣ "እሱ ይምጣልኝ" ብለው ቀደም አድርገው ጽፈው ነበር ። በሁለቱም ወገን የርሱ ምርጫ የተስማማ ሆኖዋል ። ስለዚሁ የመለያየትና ምኒልክን የማዳከም ተግባር መመሪያ ተቀብሎ ወደ መቀሌ መጣ ።

ዶማርቲኖና ኔራሲኒ ፣ ከኢጣልያ አገር መጥተው በስፍራው ካለው ከመሳዚኒ ጋር እ.ኤ.አ. ጥቅምት 20 ቀን 1891 ዓ.ም. (ጥቅምት 13 ቀን 1884 ዓ.ም.) ዓድዋ ላይ ተገናኙ ። በኅብረት ከተነጋገሩና ከተስማሙ በኋላ ፣ ወደ ራስ መንገሻ ሔደው እስከ መረብ ያለው የኢጣልያ ይዞታ እንዲጸና ፣ ስለ አከለ ጉዛይና ስለ ሠራዌ የወደፊት ሁኔታ ተወያይተው ስምምነት አደረጉ ። ይሁን እንጂ ፣ በዚያው በትግሬ የንጉሠ ነገሥቱ ያፄ ምኒልክ አንዳንድ ወዳጅና ወሬ አቀባይ እንደ ማይጠፋ በመገመት ፣ በተቻለ ሁኔታውን በዝርዝር እንዳይሰሙ ለማድረግና ቢሰሙም የራስ መንገሻና የኢጣልያኖች ግንኙነት ወዳጅነትንና ንግድን ለማስፋፋት ፣ የመልካም ጉርብትና ግንኙነት እንዲመስል ይጣጣሩ ነበር ። ወሬውን ቢሰሙና ደብዳቤው ቢገኝም ፣ ዐፄ ምኒልክን የሚያስቆጣ እንዳይሆን ራስ መንገሻ ፣ "ከወዳጅነት በቀር

ምንም አልፈልግም" የሚል ዐረፍተ ነገር በማከል፣ የኢጣልያ ንጉሥም "ከዳግማዊ ምኒልክ ከናንተ ንጉሠ ነገሥት ጋር ወዳጅነት ለማድረግ ተስፋ አለኝ" በሚል እንጋገር ለመሸፋፈን ሞክረዋል ።

እነዚሁ የፖለቲካ ሰዎች ወዲያና ወዲህ ብለው ከራስ መንገሻ ጋር ተስማምተው ሲጨርሱ፣ በመጨረሻ ምጽዋ የሚቀመጠው ዋናው አገረ ገዥ ጄኔራል ጋንዶልፊና ራስ መንገሻ በንጉሥ ኡምቤርቶ ደብዳቤ ላይ እንደ ተጠቀሰው ተገናኝተው እንዲዋዋሉ አደረጉ ። ግንኙነቱ በመጀመሪያ የታሰበው ዓድዋ ላይ ነበር ። በኋላ ግን፣ ባንድ ወገን ምስጢሩ እንዲጠበቅ፣ በሌላም ወገን ጄኔራል ጋንዶልፊ ከመረብ ወንዝ አጠገብ አዲ ኳላ አጠገብ እንዲሆንለት ስለጠየቀ፣ ራስ መንገሻ በራስ አሉላም በሌሎቹም መኳንንትና ሠራዊት ታጅበው ወደ መረብ ሔዱ ። በዚያም ሁለቱ ከፍተኛ ባለሥልጣኖች በወዳጅነት መልክ ተገናኝተው አሳባቸውን ከተለዋወጡ በኋላ፣ ከዚያው ላይ እንደ ዘለዓለማዊ የኢጣልያኖች ጠላት ይቆጠሩ የነበሩት ራስ አሉላ በራስ መንገሻ አማካይነት ከጄኔራሉ ጋር እጅ ለእጅ ተጨባብጠው በኢጣልያኖችና በነራስ መንገሻ መካከል ጠቡ ቆሞ ፍቅር መተካቱ ተነገረ ።[1]

ቀጥሎ ወንጌልና መስቀል ቀርቦ፣ ራስ መንገሻና ጄኔራል ጋንዶልፊ ከዚህ እንደሚከተለው በመሐላ ስምምነት አደረጉ ።

1ኛ ራስ መንገሻን የሚጠላ ለኢጣልያ መንግሥት ጠላቱ ነው ። ራስ መንገሻን የሚወድ ወዳጅ ነው ። የኢጣልያ መንግሥት ራስ መንገሻን ይወደዋል፣ ያከብረዋል ። የኢትዮጵያም ንጉሥ ልጅ እንደ መሆኑም ያውቀዋል ። ራስ መንገሻን የሚያሳዝን ትንሽ ነገር በኋላ ምንም ነገር እንዳያደርግ ምሏል ።

2ኛ የኢጣልያን መንግሥት የሚጠላ ለራስ መንገሻ ጠላት ነው ። የኢጣልያን መንግሥት የሚወድ ወዳጅ ነው ። ራስ መንገሻ የኢጣልያ መንግሥት ይወደዋልና ያከብረዋል ። ኅዳር 29 ቀን 1884 ዓ. ም.[2]

የራስ አሉላ መሐላ፣ ከሌሎች መኳንንት ለየት ይላል ። የቀሩት ለኢጣሊያ ወዳጅነታቸውን በመሐላ ሲያጸኑ፣ የእርሳቸው አማማል ግን፣ "ለራስ መንገሻ ታማኝ አገልጋይ ነኝ" ብቻ የሚል ነው ይባላል ። መሐላው የተደረገው ጋንዶልፊ ለራስ መንገሻ፣ ራስ መንገሻ ለኢጣልያ ንጉሥ ለኡምቤርቶ በመጻፍ በደብዳቤ መልክ ነው ። ውሉን በተለይ ወዲያና ወዲህ እያለ እንዲከናወን ያደረገው አላይ

1 Italia ed Etiopia p. 62, No. 1.
2 Storia Diplomatica ... Rossetti PP. 108-111

እንዳልነው፣ ከሮማ ከንጉሡ ዘንድ ለራስ መንገሻ ደብዳቤ ይዞ የመጣው ቼዛሬ ኔራሲኒ ነው ።[1]

የስምምነቱ ዓይነት፣ ምንም ባይገለጽ ዘወር ባለ አባባል በንጉሠ ነገሥቱ በዳግማዊ ምኒልክ ላይ መሆን ለማንም የተሰወረ ሊሆን አይችልም ። ደንበኛው ትርጉም ኢጣልያ ከምኒልክ አሁን እንደ ተጀመረው ቢጣሉ፣ መንገሻ ከኢጣልያኖች ጋር ሆነው ከምኒልክ መጣላት አለባቸው ። መንገሻም ከምኒልክ ጋር ቢጣሉ በኢጣልያኖቹ በኩል የሚደረገው ይኸው ነው ። እንዲያውም ኢጣልያኖቹ ከምኒልክ ተጣልተው መንገሻ ከሚደረቡ፣ መንገሻ ከምኒልክ ቢጣሉና ቢዋጉ መንገሻን በመደገፍ ኢጣልያኖቹ ከምኒልክ ጋር መዋጋትን ይመርጣሉ። የኢጣልያ መንግሥት ምኞትና የውስጥም መሠረተ ሐሳብ ይኸው ነው። በተረፈ ኔራሲኒ በጽሑፍ ይዞ በመጣው መመሪያ መሠረት፣

1ኛ ለአከለ ጉዛይና ሠራዬ አስተዳዳሪዎቹ የሚሾሙት በራስ መንገሻና በምፅዋው ገዥ ስምምነት እንዲሆን፣

2ኛ እነዚህ ሁለቱ አውራጃዎች በውስጥ አስተዳደር ነጻ ሆነው ግብር ለኢጣልያም ለኢትዮጵያም እንዳይከፍሉ፣

3ኛ በሁለቱ አውራጃዎች ሹማምንት ዘንድ ተተማጭ የሚሆን የጦር መዓርግ የያዙ የኢጣልያ ሹማምንትን ለመሾም የኢጣልያ መንግሥት መብቱ እንዲታወቅለት፣

4ኛ በሁለቱ አውራጃዎች ላይ ምንም ዓይነት ዘረፋ እንዳይደረግ የሚል ነው ።[2]

ከዚህ ሁሉ ስምምነት በኋላ፣ ራሳቸው ራስ ሆነው የንጉሥነት ማዕረግ ሳያገኙ ውሉን ተዋውለው ከጨረሱ በኋላ፣ ራስ መንገሻ ለጄኔራል ጋንዶልፊ የራስነት ማዕረግ ለዶክተር ኔራሲኒ የቀኛዝማችነት ማዕረግ ከልዩ የኒሻን ሽልማት ጋር ስለሰጡ፣ በንጉሠ ነገሥቱ ላይ መሸፈታቸውን ራሳቸው አስታወቁ ማለት ነው ። ይኸንንም አድርገው ከተሰናበቱ በኋላ፣ ከመረብ ወዲያ ከአሥመራ ወዲህ በሁለቱ መካከል ከንጉሠ ነገሥቱ ተሹመው የነበሩትን ደጃዝማቾች መሸሻ ወርቄን ሁለቱም ወገኖች ጠብ እየቀሰቀሱ አሳስተምጥ አሉዋቸው ። በፊተኛው ጊዜ ከወዲህ የራስ መንገሻ ሰዎች ባስቸገሯቸው ጊዜ ወደ አሥመራ ሲሔዱ፣ የአሥመራ ገዦች እንጄኔራል ባልዲሠራ እንጄኔራል ኦሬሮ እንክባክበው ያስቀምጧቸው ነበር ። አሁን ጄኔራል

1 Crispi e Menelich ... P. 293. No. 8
2 Ibid.

ጋንዶልፊ ከራስ መንገሻ ጋር ከተስማማ ወዲህ ፣ ስንቅ ለራሳቸውም ለሰዎቻቸውም ከገር ላይ እንዲያገኙ በማድረግ እየከለከሉና ፊት እየነሣ ፣ "ሰዎችህ አገር አጠፉ ያንተ ጭፍሮች ባላገር ዘረፉ" በማለት እያወገዘ ፣ በመጨረሻ እንዲያውም ፣ "ግዛቱን ለቀህ ውጣ " ብሎ የጦር መሣሪያቸውን ቀምቶ አስወጣቸው ።[1] በፊት አንከባክበው ይዘዋቸው የነበሩት ራስ መንገሻም ፣ ተመሳሳይ እርምጃ በመሸኛ ላይ ስለወሰዱ ፣ መሸኛ ሁሉንም ትተው ወደ አዲስ አበባ ፣ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ተመልሰው የሚያውቁትን ሁሉ በዝርዝር ገለጹ ።

ራስ መንገሻ ፣ ራስ አሉላን ፣ ራስ ሐጎስንና የአክሱሙን እጬጌ ቴዎፍሎስን ይዘው በስብሰባ ምክር እየተደረገ ለሸዋ ያደላሉ የሚባሉትን እንፊታውራሪ ለውጤን እያገለሉ ለቀረው ሹመት ሽልማት ይሰጡ ዠመር ። ምናልባት ንጉሠ ነገሥቱ ወደ ትግሬ መዝመታቸው አይቀርም በሚል ሥጋት ካሁን ጀምሮ የወታደር ድርጅት ያደርጉ ዠመር ። ለዚህም ከጄኔራል ጋንዶልፊ 35,000 ጥይት ተቀበሉ ። የአጋሜው ደጃዝማች ስብሐት ከራስ መንገሻ ጠበኛ ሆነው በአሁን ጊዜ ከኢጣልያኖች ጋር ነበሩ ። በኢጣልያኖች አሳሳቢነትና በአማቻቸው በራስ አሉላ አማካይነትም ተሳልከው ገብተው ፣ ድንጋይ ተሸክመው ራስ መንገሻን ላለፈው ጥፋታቸው ምሕረት ጠይቀው በመሐላ ታረቁ ። ራስ መንገሻም ለርሳቸው የራስነት ማዕረግ ፣ ለልጃቸው ለደስታ የደጃዝማችነት ማዕረግ ሰጧቸው ። ራስ መንገሻም በዚህ ጊዜ ወዲያና ወዲህ ሲሉ ልክ እንደ ንጉሥ ቀይ ጃንጥላ ያስይዙ ዠመር ። ሐውዜን ላይም ታላቅ ስብሰባ አድርገው ለመንገሥ ማሰባቸውንና ካጼ ምኒልክ መከዳታቸውን የሚገልጽ ዲስኩር ለሕዝቡ በይፋ ተናገሩ ።

በዚህ ጊዜ ፣ ዋና ባላንጣቸው የነበሩት ደጃች ደብብ አርአያ ፣ በራስ መንገሻ ትእዛዝ እምባ ሰላማ ላይ ታስረው ይኖሩ ነበርና ከዚያ አምልጠው ወንድማቸውን ደጃች ቦጋለን ይዘው ቱሃ ላይ ከራስ መንገሻና ከራስ አሉላ ጦር ጋር ተዋግተው በጦርነቱ ሲሞቱ መላው ትግሬ በራስ መንገሻ ሥር ይነስ ይብዛ ተጠቀለለ ። የጐንደርታዎቹም እነደጃች ተድላ ዋህድ ገቡላቸው ። ይኸም ሳይበቃ ቀርቶ ወጣቱ ደጃች ውብነህ የራስ ሐጎስ የልጅ ልጅ ፣ ከአያቱ ከራስ ሐጎስ ግዛት ከጸለምት ጦር እያሳበረ የራስ ወሌ ግዛት የሆነውን ሰሜንና ወገራን ፣ የሸሬው ደጃች አብርሃ ደግሞ ፣ ከራስ ወሌ ሹሞች ከነደጃች ወርቅነህ ጋር በራስ መንገሻ ስም እየተዋጉ በወልቃይትና በጸገዴ በኩል ግዛት ያስፋፉ ዠመር ።

1 Archivio Storico (Etiopia) XV 1857 - 1895 (Roma)

በዚህ ዓይነት ራስ መንገሻ ፣ ያጼ ዮሐንስን ዙፋን በኢጣልያኖቹ እርዳታ ከዐጼ ምኒልክ ላይ መልሰው ለመውሰድ እንደ ቀረቡ ተማመኑ። በበኩላቸው ኢጣልያኖቹ ደግሞ የኤርትራ የቅኝ ግዛት ወሰናቸው ከምጥዋ ዠምሮ እስከ መረብ ወንዝ እንዲደርስ የተመኙትንና ምኒልክ በልመና እምቢ ያሉትን ፣ መንገሻን ከምኒልክ በማሸፈት በቀላሉ እንደሚያገኙት ብቻ ሳይሆን ወደፊትም በሰሜን ኢትዮጵያ እንደ ልባ ለመስፋፋት እንደሚችሉ ቆጠሩት ።

በ1884 ዓ. ም. ላይ መንገሻና ጋንዶልፊ መረብ ላይ ከመዋዋላቸው በፊት ቀደም ባሉት ወራት በንጉሥ ኡምቤርቶና በራስ መንገሻ መካከል የወዳጅነት ግንኙነት ፣ የስጦታው ልውውጥ ለጊዜው እየተጧጧፈ ሔዶ ነበር ። ራስ መንገሻ ከደጃች ደብብ ጋር ተዋግተው የገደሉበትን ሰበብ የኢጣልያን ወዳጅነት ለመጠበቅ መሆኑን ገልጸው ፣

> ደጃች ደብብ ኢጣልያኖች ወዳጆቼ ናቸውና ውደዱልኝ ብዬ ብላቸው እንቢ ብለው ስንዝ ካንገት (መዋጊያ በር ይዘው) ላይ ቆይተው ተሰልፈው ተዋጉኝ በእግዚአብሔር ቸርነት በእመ ጽዮን አማላጅነት በርስዎ ጸሎት ድል አደረግኋቸው እርሳቸውም ሞቱ .....

የሚል የምሥራች ደብዳቤ ለኢጣሊያ ንጉሥ ጻፉ ።

ይኸን ደብዳቤ ከጻፉበት ከመስከረም 13 ቀን 1884 ዓ.ም. ቀደም ብሎ ፣

> ይድረስ ኀበ ዓቢይ መክብር ንጉሥ ኡበርቶ (ኡምቤርቶ) . . . ገጸ በረከት ያባቱ የጃንሆይ (ያጼ ዮሐንስ) የነበረ የወርቅ ክርቻ ለፍቅር ምልክት እንዲሆን ሰድጄልዎታለሁ . . .[1]

ከሚል ደብዳቤ ጋር የወርቁን ክርቻ በመላክ ወዳጅነታቸውን ለማጠንከር ጥረት ማድረጋቸው ይታያል ።

ይሁን እንጂ ፣ ወደፊት ያሉት ምዕራፎች እንደሚያስረዱን ፣ በምኒልክና በአማካሪዎቻቸው የፖለቲካ ዘዴ ፣ በጦር ኃይላቸው ብዛት ፣ በመንግሥታዊ ድርጅታቸው ክብደት የመንገሻ ምኞት ሳይሳካ ይቀራል። ኢጣልያኖቹ ራስ መንገሻን ከድተው እንደገና ወደ ምኒልክ ተስጥፈው ምኞታቸውን ከግብ ለማድረስ ይፈትናሉ ። ራስ መንገሻ የኢጣልያኖቹ ከዳት ገርሟቸው ካጼ ምኒልክ ምሕረት ጠይቀው ከታረቁና ግዛታቸውን ካስመረቁ በኋላ ከኢጣልያኖቹ ጋር ይዋጋሉ ። የሁለቱም ውጊያ ተከታትሎ መጨረሻው ዓድዋ ጦርነት ላይ ይወድቃል ።

1 Archivio Storico (Etiopia) XV 1857 - 1895 (Roma)

ዓፄ ምኒልክ ላይ ከራስ መንገሻ ጋር በመረብ የተዋዋለው
ጄኔራል ጋንዶልፊ
ሊኢታሊያ ኢን አፍሪካ

ምዕራፍ ዐሥራ አራት

የኢጣልያን መንግሥትና ራስ መንገሻን ለማለያየት የተደረገ የፖለቲካ ዘዴ ኢጣልያኖች መንገሻን ከድተው ወደ ምኒልክ እንደሄዱ

ንጉሠ ነገሥቱ ከመዠመሪያው ወቅት ላይ፣ የራስ መንገሻን ክዳት በትክክል አያውቁም ነበር። ነገር ግን የኢጣልያ ወኪል አንቶኔሊ፣ "...ከእንግዲህ ወዲህ ከናንተ ጋር ጦርነት እንጂ ሰላም የለም" ብሎ ፎክሮ ከሔደ በኋላ፣ እንደ ራስ መንገሻ ያሉትን ለማስነሣት እንደሚ ይመስል ያውቃሉ። ራስ መንገሻም፣ "እኔን ደግፋችሁና እስከ መረብ ድረስ ያለውን ግዛት ልፍቀድላችሁ ብለው እነታቸውን ግራዝማች ሳዶርን ልከውብን እኛ ሳንቀበላቸው ቀረን" ብለው ኢጣልያኖቹ ከዚህ በፊት የተናገሩትን ሳይጠራጠሩት ይችላሉ። ራስ መንገሻን በመጠርጠርና በማመን መካከል ሆነው ለማናቸውም ወደ ወሎ ብቅ ብለው ሁኔታውን ለመጠባበቅ ምኒልክ ቦሩ ሜዳ ላይ ሰፍረው ነበር።

የአካሔዳቸውም ዓላማ፣ የራስ መንገሻን ክዳት እምነውም ይሁን ሳያምኑ፣ ቦሩ ሜዳ ድረስ ራስ መንገሻን ጠርተው፣ በልዩ ልዩ ሽልማት አስደስተውና የትግሬን ግዛት በሙሉ ሰጥተው ከኢጣልያኖች ደባ እንዲጠበቁ ለማድረግ ነበር። በዚህ ምክንያት ከአዲስ አበባ ሔደው ቦሩ ሜዳ ከደረሱ ዠምር ራስ መንገሻ ይመጣሉ ተብሎ ሽልማቱ ሲዘጋጅ ድግሱ ሲደገስ ሰነበተ። በዚህም ጊዜ፣ የንጉሠ ነገሥቱ ልጅ ወይዘሮ ሸዋረጋ አብረው ነበሩ። በሰው ሁሉ ዘንድ፣ "ልጃቸውን ድረው ራስ መንገሻን ስማቸውን ገብረ መስቀል አሰኝተው በትግሬ ሊያነግሡቸው ነው" ተብሎ ተወራ። ይሁን እንጂ፣ ቦሩ ሜዳ ድረስ እንዲመጡ ተልኮባቸው ሳለ፣ በየምክንያቱ ከዘገዩ በኋላ በመጨረሻ የክዳታቸው ወሬ በይፋ እየተወራ ሔዶ በንጉሠ ነገሥቱ ዘንድ ለመታመን ቻለ።

በዚህ ጊዜ፣ ከንጉሠ ነገሥቱና ከእቴጌ ጣይቱ ጋር አቡነ ማቴዎስ፣ እጨጌ ገብረ ሥላሴ፣ ራስ ሚካኤል፣ ራስ ወሌ፣ ራስ መሸሻ ቴዎድሮስ፣ ደጃች ወልደ ገብርኤል አባ ሰይጣን፣ ደጃች ገርማሜና ሌሎችም አብረው በቦሩ ሜዳ ነበሩ። ከራስ መንገሻ ግዛት ጋር

ከሚወስኑትና ጠበኛ ከሆኑት ከነዋግሹም ብሩ ፣ ከእንደርታው ከነደጃች
ተድላ ዋህድ ዘንድ ፣ "ራስ መንገሻ ከኢጣሊያኖች ጋር ተማምለው ከድተ
ዋልና አይመጡም" የሚሉ ወሬ ሲነፍስ ቆይቶ ነበር ። እንዳንዶቹ
ደግሞ ፣ "የመጡ እንደሆነ ይታሰራሉ" እያሉ ወደ ራስ መንገሻ በሐ
ቅም ፣ በተንኮልም ይልኩባቸው ነበር ይባላል ። ዐፄ ምኒልክም በራስ
መንገሻና በዋግሹም ብሩ መካከል ያለውን ጠብ ያውቃሉና ወሬውን
በሙሉ ለመቀበል አጠራጥሯቸው ነበር ።

ስለዚህ ፣ ዐፄ ምኒልክ የሰሙትን እንዳልሰሙ እየመሰሉ ፣ ከጓታ
ቸውን ለሚነግሯቸውም "እያደረገውም" እያሉ ብዙ ቀን ሲጠባበቁ
ቆይተው ፣ በመጨረሻ የራስ መንገሻ በተባለው ቀን አለመግባት ከተ
ወራው ወሬ ጋር ስለ ገጠመ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ዝርዝሩን ጉዳይ ከትግሬ
ተባረው ከመጡት ከደጃች መሸሻ ወርቄና ከሌላውም ካዳመጡ በኋላ
በነገሩ አዝነው ለራስ መንገሻና ለትግሬ መኳንንት የተዘጋጀውን ሽል
ማት ለራስ ሚካኤልና ለወሎ መኳንንት ሸልመው ፣ ግብሩንም አብ
ልተው እንዳበቁ ፣ ብዙ መኳንንት "እውነት ጉዳችንን ቀጥለን ወደ
ትግሬ እንዝመት" ብለው ነበር ። ንጉሠ ነገሥቱም አሳቡን ለጊዜው
ተቀብለው ፣ ራስ መኰንንም ከሐረር ወደ ወሎ ሠራዊታቸውን ይዘው
እንዲመጡ መልእክት ሔዶ ነበር ።

ነገር ግን ዳግማዊ ምኒልክ ፣ ግናቸውም የሰላም መንገድ ሳይዋ
ከር ፣ ግናቸውም የፖለቲካ ዘዴ ሳይሠራበት በችኰላ ነገር ማባባስ ፣
ሁከት ማስነሣትና ሊድን የሚችለውን ችግር አጋንኖ የጦርነት ውሳኔ
ማድረግ እንደማይወዱ ባለፈው አመልክተናል ። "ራስ መንገሻ መረብ
ወንዝ ላይ ከጀኔራል ጋንዶልፊ ጋር በርስዎ ላይ ተዋዋሉ ፣ ለጀኔ
ራሉና ለደጃች ስብሐት የራስነት ማዕረግ ሰጡ ። ሐውዜን ላይ
የትግሬን ሕዝብ ሰብስበው ለመንግሥ ማሰባቸውን አስታወቁ ። እንጃ
ንጉሥ ቀይ ጃንጥላ አሲዘው ወዲያና ወዲህ ይላሉ" የሚባለውን
ወሬ ሰምተው ። ምንም በልባቸው ቢናደዱ ፣ ንዴታቸውን በትእግሥት
ውጠው ታላቅ ስብሰባ ተደረገና ፣ "አሁን ሠራዊቱም ስለሚራብ ፣ ያለ
ፈውም በሽታና ረኃብ ገና ከአገር ላይ ስለ አልተወገደ ወደ አዲስ አበባ
ሔደን ትንሽ ዐርፈን በአዲስ ኃይል ተዘጋጅተን እንደገና መመለሱ
ይሻላል" ተብሎ በምክር ተወሰነ ።

ወደ አዲስ አበባ ለመመለስ በሚዘጋጁበት ጊዜ የንጉሠ ነገሥ
ቱን ልጅ ወይዘሮ ሸዋረጋን ፣ ከእቴጌ ጣይቱ ጋር ሆነው ሁልጊዜ
የሚያዩዋቸው ራስ ሚካኤል "ላግባ" ብለው አማላጅ እቴጌ ጣይ
ቱን ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ላኩ ። ንጉሠ ነገሥቱም ፣ "ሚካኤልን እንደ
ልጅ ነውና የማየው ልጄን ለወዳጄ ፣ ለልጄ እንደምን እሰጣለሁ ፣

ከሆነም አሁን ሁዳዴ ነውና አዲስ አበባ ገብተን ከተፈሰከ በኋላ መጥተ
ይውሰዳት" ሲሉ ተማደረደሩ ። ራስ ሚካኤል ግን ፣ ካሁን ዠምር ሚስቴ
ናትና ትሰጠኝ ብለው ጥያቄያቸውን ስለአጸኑ ልመናቸውም በእቴጌ
ጣይቱ ስለተደገፈ ፣ እዚያው ደሴ ላይ በጥር ወር 1884 ዓ. ም. ሠርጉ
ተደግሶ አጋቡዋቸውና ንጉሠ ነገሥቱ ከነሠራዊታቸው ወደ አዲስ
አበባ ተመለሱ ። ሲመለሱም ፣ "መቼም እንደገና ወደ ትግሬ መዝመቱ
የማይቀር ይሆናል ብለው በመንገድ የያዙትን መድፍ አሀያ ፈጅ
ላይ ትተውት መጡ ። አዲስ አበባ እንደገቡ የኢጣልያን መንግሥትና
ራስ መንገሻን ለማስያዋት የሚችሉበትን ዘዴና መንገድ አጥብቀው
ይፈልጉ ጀመር ። በዚሁ ጉን ጦር የመሰብሰቡም ጉዳይ አልተዘነጋም ።

ንጉሠ ነገሥቱ እንደ ተመለሱ ፣ ኢጣልያኖች ውል እያፈረሱ ከአ
ሥመራ አልፈው እስከ መረብ ያለውን አገር መውረራቸው ፣ በቤተ
መንግሥቱ ያሲታሰበውን የውጫሌ ውል ልዩ ትርጉም እየሰጡ ፣ ጠባቂ
እንሁን ማለታቸው ፣ አሁን ደግሞ ራስ መንገሻን ማስከዳታቸው እየተ
ጠቀሰ የኢጣልያኖች ተንኰል ፣ የራስ መንገሻ ከዳት ፣ በሁሉም ዘንድ
በርክቶ እየተወራ ቁጭትንና ንዴትን አሳደረ ። በዚህም ጊዜ አዲስ
አበባ ያሉት ፈረንሳዮቹም ፣ እርመናዎቹም ፣ ግሪኩና ስዊሱ ሁሉ ፣ "የኢ
ጣልያንን ተንኰል ቀድሞም ተናግረናል" እያሉ ራሳቸው በመቆጨት
ኢትዮጵያውያኑንም ያስቆጩቸው ነበር ይባላል ።

ባለፈው ዓመት ፣ ከነአንቶኔሊ ጋር ወደ ኢጣልያ ለመመለስ ተስ
ናብቶ የነበረው ዶክተር ትራቬርሲ እነአንቶኔሊ ያበላሹትን የወ
ዳጅነት ፖለቲካ እንዲያቃና እንደገና ተመልሶ መጥቶ በዚህ ጊዜ
አዲስ አበባ ነበር ። ወደ ደሴም ፣ ወደ ሐረርም ፣ ወደ እንጦጦም እየተ
መላለሰ ፣ "ራስ መንገሻና ጄኔራል ጋንዶልፊ መረብ ላይ የተስማሙት
ሁለቱም የኢጣልያና የኢትዮጵያ ነገሥታት ወኪሎች እንደ መሆና
ቸው መጠን በስምምነት የየክፍል አገራቸውን በሰላም ለማስተዳደር
እንዲመች ነው እንጂ ፣ የኢጣልያ መንግሥት ራስ መንገሻን ከግርማ
ዊነትዎ አስከድቶ ለመስማማት በፍጹም አሳብም ምኞትም የለውም"
እያለ ንዴታቸውንም ፣ ሐዘናቸውንም ለማረጋጋት ሞከረ ። እነራስ
መኰንንም ፣ "ይኸ ከሆነ የንጉሥነት ማዕረግ ከሌለው ከራሱ ከራስ
መንገሻ የራስነት ማዕረግና ኒሻን የናንተ ጄኔራል ጋንዶልፊ እንደ
ምን ተቀበለ? ራሱስ ማዕረጉ ራስ ሆኖ እንደምን የራስነት ማዕረግ
ለነራስ ስብሐት ይሰጣል?" እያሉ ተከራከሩት ። ፈረንሳዮቹ እነ
ሙሴ ሸፍን ፣ እነ ሙሴ ሞንዶን ፣ ዋናው አማካሪያቸው ሙሴ ኢልግ
ከፈረንሳይ 'ሲታ' እና 'ሲዬክል' ከሚባሉ ጋዜጦችና በኢጣልያ አገር
ከሚታተሙት ጋዜጦች በራስ መንገሻና በጋንዶልፊ መካከል የተደ

ረገውን የውሉን ግልባጭና የተሰጠውን ሐተታ ፣ በኢጣልያ የባሕር መዝገብ በደንብ ከተመዘገበው ላይ እየቀዱ እያመጡ ፣ የመረቡን የቃል መሐላ ስምምነት ቃሉንም ፣ መንፈሱንም አሳዩ ። በቃልም ጉዳዩን የኢጣልያ መንግሥት መቀበሉን እያስረዱ የትራቨርሲን አባባል ያስተባብሉ ዠመር ።[1]

በዚህ መካከል ፣ ቀድሞ ከነበረው የወረርሽኝ በሽታ ያገገመውን ሕዝብ እንደገና ከወደ ጅቡቲ የመጣ አዲስ በሽታ 'ኮሌራ' ተነሥቶ ብዙ ሰው ፈጀ ። ንጉሠ ነገሥቱም ከዚሁ በሽታ ለመከለል እንኮበር ሔደው በሽታው ከበረደ በኋላ ፣ በመስከረም ወር 1885 ዓ.ም. ተመልሰው አዲስ አበባ መጡ ። ቀጥሎ ባዲስ አበባ ትልቅ ቃጠሎ ተነሥቶ የንጉሠ ነገሥቱ እልፍኝ ሳይቀር በመቃጠሉ አንድ ዓይነት ሐዘን ባገር ላይ ጥሎ ነበር ።

በተለይ ደግሞ ዐፄ ምኒልክ የሠጉት ፣ ራስ መኰንን ከኢጣልያ አገር ገዝተው ያመጡት 2 ሚሊዮን ጥይት በአሰብ በኢጣልያኖቹ እጅ እንደተያዘ ነበርና አሁን ኢጣልያኖቹ ከራስ መንገሻ ጋር በተስማሙበት ሰዓት እንደዚህ ቁጥሩ የበረከተው ጥይት እንዳይቀርባቸው ነው ። ባሁኑ ሰዓት አሳባቸው በጥብቅ ያተኮረው ኢጣልያኖችን እንዳልጠሉ በመምሰል ፣ በፖለቲካ ዘዴ ኢጣልያኖቹንና ራስ መንገሻን ከማለያየቱ ላይ ነው ። ለዚህ ጉዳይ ዋና መሣሪያ ይሆነኛል ብለው የመደቡት የመረቡ ስምምነት ውሸት ነው እያለ ለማስተባበል የሚሞክረውን ራሱን ሊዮፖልድ ትራቨርሲን ነው ። እርሳቸውም የሚያምኑትን በልባቸው ይዘው ፣ በአንደበታቸው እኔም የኢጣልያ ንጉሥ ይኸን የመሰለውን ተንኰል ያደርገዋል ብዬ አልጠረጥርም እያሉ የርሱን አባባል ለማጽደቅ ይሞክሩ ነበር ። ይኸውም ዓይነቱ አነጋገራቸው ባንድ ወገን ለፖለቲካ እርምጃቸው መሣሪያ ሲሆን ፣ ትራቨርሲንም መንገሻን ከኢጣልያ ለመለየት ይገፋፋዋል ፣ ወይም ይረዳዋል በሚል መንፈስ ነው ።

ስለዚህ ፣ አንድ ደብዳቤ ለኢጣልያ ንጉሥ በተለመደ አነጋገራቸው ሰላም ፈላጊነታቸውን ፣ ወዳጅነት አጥባቂነታቸውን የሚገልጥ አዘጋጅተው ከጨረሱ በኋላ ዶክተር ትራቨርሲ ወደ ግቢ ተጠራ ። ወደ እልፍኝም ገብቶ የአክብሮት ሰላምታውን አቅርቦ ከተጨባበጡ በኋላ ፣

“ከኢጣልያ መንግሥት ጋር ወዳጅነታችን በዳግማዊ ቪክቶር አማኑኤል ዠምሮ ነው ። ያሁኑም ንጉሥ ኡምቤርቶ ለኔ ወዳጄ ወንድሜ

1 Lat - Marefia - L. Traversi, PP. 278 - 281; Italia ed Etiopia ., PP. 70-72.

ነውና ምናልባት እንደዚህ ያለውን መጥፎ ሥራ የምጥዋ አለቆች ዳሬዎች (እነ ጄኔራል ጋንዶልፊ) ይሠሩት ይሆናል እንጂ ፣ የኢጣልያ መንግሥትና ወዳጄ ኡምቤርቶ ይሠሩታል ብዬ አልጠረጥርም ። የቀረውንም ክርክራችንን ውሉ በሰላምና በወዳጅነት እንዲፈጸምልን እንጂ የሚያጣላን የለም ። አሁንም ይኸን የጻፍሁትን ደብዳቤ ለወዳጄ ለኡምቤርቶ ወስደህ አስረክበህና አንተው ራስህ ነገሩን ውሉ አስረድተህ ጨርስ ። ይኸን በመረብ የሆነውን ስምምነት ምጥዋ ያሉት ሹሞች ሠርተውት እንደሆነ እነሱ ይቀጡ ። የኢጣልያ መንግሥት ዐውቆ አድርጎት እንደሆነ መቼስ ምን ይደረጋል ። ወዳጅነቱ ቀርቶ ጠብ መሆኑን ከዚያ ወዲያ እናውቀዋለን” አሉት ።

ለንጉሥ ኡምቤርቶ የጻፉት ደብዳቤ ይዘት ፣ የምጥዋ ባለሥልጣኖች ስምምነታችንን እየጣሱ ለራስ መንገሻ መሣሪያ ማቀበላቸው በማንም ዘንድ የተገለጸ ስለሆነ ፣ እንዲህ ያለው ሥራ የከፉ ሰዎች ሥራ መሆኑን ፡ ራሳቸው ንጉሠ ነገሥቱ የሸፈቱባቸውን መሳፍንት እንደራስ መንገሻን ለማሳመን በሚያደርጉት ዘመቻ በመካከሉ የኢጣልያ ዜጎች ተገኝተው ቢሞቱ በርሳቸው እንዳይፈረድ የሚያስጠነቅቅ ሲሆን ፣ የቀረው ስለ ውጫሌው ውል አተረጓጐምና አሰብ ስለተያዘው ጥይት መለቀቅ የሚያሳስብ ነው ። ለሁሉም ትራቨርሲ መላኩን ይገልጻል ።[1] ስለዚህ ትራቨርሲ ይኸን ለኢጣልያ ንጉሥ የተጻፈውን ደብዳቤ ተቀብሎ ሲያበቃ ፣ “የኢጣልያ ንጉሥ እንደዚህ ያለውን ዝቅተኛ አድራጐት አይፈጽምም . . . አሁንም ውሉንም እኔ ጨርሼ እስከመለስ ድረስ ግርማዊነትዎ ምንም ዓይነት እርምጃ እንዳይወስዱ ፣ በአሰብ ያለውንም 2 ሚሊዮን ጥይት እኔው ራሴ እንዲመጣ አደርጋለሁ ። ነገር ግን ፣ ወደ አዲስ አበባ እስክደርስ ያምስት ወራት ጊዜ መቆየቱ አይቀርም” ብሎ መለሰላቸው ።

በዚህ ጊዜ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ አነጋገሩ ስለ አስደሰታቸው ፣ እርሳቸውም በበኩላቸው በስጦታም ፣ በንግግርም አስደስተው አሰናበቱት ። በዚያም የነበሩት ራስ መኰንን ለኢጣልያ ጠቅላይ ሚኒስትርና ለጂዎግራፊያ የኢጣልያ ማኅበር ፕሬዚዳንት የተጻፉ የወዳጅነት ደብዳቤዎች ሰጥተውና ከንጉሠ ነገሥቱ የተረፈውን አሟልተው አስረድተውት ፣ በመልካም ስሜት አሰናበቱት ። ከግቢ ሲወጣ ከንጉሠ ነገሥቱ ታዞ በጥሩ ዕቃ የተጫነች የምታምር በቅሎ በስጦታ ቀረበችለት ።

በዚህ ዓይነት ዶክተር ሊዮፖልድ ትራቨርሲ ፣ በግንቦት ወር ላይ ከአዲስ አበባ በሐረርና በዘይላ አድርጎ አሰብ ደረሰ ። ከአሰብ በመርከብ ተሳፍሮ በሐምሌ ወር ሮማ ደረሰ ። በዚህ ጊዜ ከዚህ በፊት

1 Italia ed Etiopia . . . p. 55

እንዳመለከትነው ፣ ክሪስፒ ተሽር ጂዮሊቲ ጠቅላይ ሚኒስትርነቱን ፣ በዲሩዲኒ ፋንታ በኔዴቶ ብሪ የሚባለው የውጭ ጉዳይ ሚኒስትርነቱን ይዘው ነበረ ። እነዚህ አዳዲሶቹ ባለሥልጣኖች ቅኝ አገር ማስፋፋትንና ለዚህም ብዙ ገንዘብ ማውጣትን እምብዛም የማይፈልጉ ፣ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር በስምምነት መቀጠልን የሚመኙና የቀድሞዎቹ ባለሥልጣኖች እነክሪስፒ የሠሩትን በመጠኑም ቢሆን የሚቃረኑ ናቸው ። ስለዚህም የምኒልክ መልክተኛ ሌዎፖልድ ትራቨርሲ መልክቱን እንደልቡ ለማከናወን በርግ የተደላደለ ሜዳ አጋጠመው ። በዚህም ለውጥ ትራቨርሲ ሲቀናው ፣ የመጨረሻውና ዋናው ተጠቃሚ ያኔ ምኒልክ መንግሥት ሲሆን የሚጐዱት ደግሞ በሌላው አንጻር ራስ መንገሻ መሆናቸው ነው ።

ትራቨርሲ ይዞ የሔደውን ደብዳቤ ለንጉሡና ለየባለሥልጣኖቹ አድሎ ከጨረሰ በኋላ ለንጉሡም ፣ ለጠቅላይ ሚኒስትሩና ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ በመረብ ከራስ መንገሻ ጋር የተደረገው ውል ለኢጣልያ በፍጹም የማይጠቅማት መሆኑን ገለጸ ። ራስ መንገሻ ባሁኑ ጊዜ ጠንካራ የወታደር አቅዋምና ብዙም ተከታይ የሌላቸው ሲሆኑ ፣ ዐፄ ምኒልክ ግን ምንም እንኳን ባንዳንድ ቦታ ሽፍታ ባይጠፋም ፣ አብዛኛው የኢትዮጵያ ሕዝብ የተገዛላቸውና ለክፉም ፣ ለደጉም ሕዝቡ የሚከተላቸው መሆኑን በዝርዝር አስረድቶ ከራስ መንገሻ ጋር የተወጠነው የወዳጅነት ፖለቲካ በፍጹም እንዲለወጥና በማናቸውም ረገድ የወዳጅነቱ ጉዳይ ከምኒልክ ጋር እንዲጸና አጥብቆ አሳሰበ ። አዳዲሶቹ ባለሥልጣኖችም የርሱን አባባል እያጤኑ ወደ መቀበል አዘነበሉ ።

እንደዚሁም በአሰብ የተቀመጠው 2 ሚሊዮን ጥይት አንድ ቀን ጠላት ሊሆንን ለሚችለው ለምኒልክ አይሰጥ የሚሉ ነበሩ ። ለነዚህም መልስ ዶክተር ትራቨርሲ ፣ "ራሳቸው የገዙትን ጥይት ስንከለክላቸው ትርፉ ቅሬታና ጠብ ነው ። የፈለጉትን ያህል ጠመንጃና ጥይት እኛ ብንከለክላቸው በጅቡቲ በኩል ከፈረንሳዮቹ በቀጥታ ሊያገኙ ይችላሉ" ብሎ አስረድቶ አሳመነ ። ከራስ መንገሻ ጋር መረብ ላይ "ወዳጅህ ወዳጄ ፣ ጠላትህ ጠላቴ ነው" ተባብሎ የተዋዋለውን ጄኔራል ጋንዶልፊን አሽሮ ፣ በርሱ እግር ጄኔራል አሬስቲ ባራቲዬሪን አሾመ ። ባራቲዬሪ እስካሁን ምክትል ገዥ ሆኖ ሲሠራ አለቃው ጋንዶልፊ የወጠነውን አዲስ ፖለቲካ የሚቃወም ነበር ።

የኢጣልያ መንግሥት ፣ በምንም ዓይነት መንገሻን እንደማይረዳ ለምኒልክ እንዲያረጋግጥ ሊዎፖልዶ ትራቨርሲ ከመንግሥቱ መሪዎች ቃል ተቀብሎና በዚህ ዓይነት ጉዳዩ ሁሉ ቀንቶት ተመለሰ ።

እርሱም ከሮማ ወደ አሰብ መጥቶ 2 ሚሊዮን ጥይት በስድስት መቶ ግመል አስጭኖ እስከ አንኮበር አመጣ ። ከአንኮበር ደግሞ አሣኸ ወልደ ጻድቅ ተቀብለው ወደ አዲስ አበባ አደረሱ ። ትራቨርሲም ወደ አዲስ አበባ እንደ ተመለሰ ለንጉሠ ነገሥቱ ፣ "ቀድሞውንም እንደተናገርሁት ስምምነቱ ለጉርብትና ጉዳይ ነበር እንጂ ፣ የኢጣልያ መንግሥት የሰበትም" ብሎ በመንግሥቱ ስም በማረጋገጥ አንድ ታላቅ ጉዳይ እንዳከናወነ ተሰምቶት በመመካት ገለጸላቸው ።[1]

እንደ እውነቱ ፣ የኢጣልያ መንግሥት መሪዎች ከፋፍለህ ግዛ ተብሎ ካባቶቻቸው ከሮማውያን የወረሱትን ፍልስፍና በመጠቀም ራስ መንገሻን በንጉሠ ነገሥቱ ላይ ለማስነሣት ከልብ አቅደው እንደ ተነሡበት ሰነዱ ሁሉ በግልጽ አመልክቷል ። አሁን የተሻረው ጄኔራል ጋንዶልፊ መረብ ላይ ከራስ መንገሻ ጋር የተዋዋለው የዚህን መሪ ትእዛዝ ኔራሲኒ ከሮማ ከንጉሡ ከኡምቤርቶና ከጠቅላይ ሚኒስትሩ ክሪስፒ ዘንድ ካመጣለት በኋላ መሆኑን ባለፈው አመልክተናል ።

ኢጣሊያኖች ፣ ንጉሠ ነገሥታዊው መንግሥት መጽናቱን ፣ የራስ መንገሻንና የራሳቸውን አቅም ደካማነት አመዛዝነው ከራስ መንገሻ ጋር የዶለቱት ውለታ ሩቅ መንገድ እንደማያዘልቅ ሲረዱት ፣ ወንጌልና መስቀል አቅርበው ፣ "የራስ መንገሻ ጠላት ጠላታችን ነው" ብለው በመሐላ ያረጋገጡትን በቀላሉ ክደውና ወዳጄ ምኒልክ ያረው ራሳቸው የራስ መንገሻ ጠላት ለመሆን በቁ ። ለጄኔራል ባራቲዬሪም ከዚህ በፊት እንደ ተባለው ፣ "እኛ በቂ ገንዘብ ስለሌለን ወደ አፍሪካ አዲስ ወታደር ለመላክም ሆነ ጦርነት ለማድረግ ፣ ካለው በቀር ግዛት ማስፋፋትም አንፈልግምና በተቻለ መጠን ከንጉሠ ነገሥቱ ከምኒልክ ጋር በወዳጅነት ስምምነት ለማድረግ ሞክር ። ለራስ መንገሻ በሩቅ የወዳጅነት ስሜት ከማሳየት በቀር ማናቸውንም የጦር እርዳታ አታድርግ ። የጦር መሣሪያም በፍጹም አትስጥ" የሚል ዝርዝር መሪ ትእዛዝ ባዲስ ዓይነት ከመንግሥቱ ደረሰው ። ምኒልክም የራስ መንገሻንና የኢጣልያን ወዳጅነት በትራቨርሲ በኩል ካስፈረሱ በኋላ ራስ መንገሻ እንዲገቡላቸው ጥሪያቸውን አጠንክሩ ።

ራስ መንገሻም ፣ ራስ አሉላም ፣ ይኸን ሁሉ የተደረገባቸውን ክዳት ስለ አልተረዱት ፣ ከሸዋ የሚደርሳቸውን ጥሪ ችላ እያሉ ፣ በዚያው በወንጌልና በመስቀል መሐላ በተዋዋሉት ውላቸው ተማምነው ። ተጠርተን

1 Let. Marefia .. p. 382; Italia ed Etiopia ... Conti Rossini, p. 75 - 76

ስንቀር ከሸዋ ጦር መምጣቱ አይቀርም በሚል ግንጋቤ ፣ "ማናቸውንም ለመመካከር እንገናኝ" ብለው ቀጠሮ ቢጠይቁት ፣ ባራቲዬሪ የፖለቲካውን ለውጥ ሳይገልጥ ምክንያት ብቻ እየፈጠረ ገሸሽ አደረጋቸው ። ቢሆንም ፣ በዚያው ሰሞን ባራቲዬሪ ሠራዊቱን ሲጎበኝ እርሳቸው ካሉበት ፊት ስላልነበረ ፣ "ራስ አሉላ መጥቼ ልገናኝህ" ብለው ቢልኩበት የማይችል መሆኑን ስለ ገለጸላቸው ፣ የኢጣልያ መንግሥት እንደ ከዳቸው ተረዱት ። በዚህ ጊዜ ፣ ሸዋ እጋሚ ተስፋዬ የሚባሉት የራስ መንገሻ ባለሟል ከበፊቱ ሁኔታውን ይጠራጠሩ ኖሮ ፣ "ጣልያኖች ለማንም የማይታመኑ ለሁሉም በሐሰት ወዳጅ የሚመስሉ አታላዮች ናቸው" ሲሉ በራስ መንገሻ ፊት ተናገሩ ይባላል ።

ከዚህ በኋላ ነገሩን ለብዙ ጊዜ መደበቅ ስለ አልተቻለ ፣ "ከእንግዲህ ወዲያ እኛ አንረዳዎትም ፣ ወደ ንጉሠ ነገሥትዎ ገብተው ይታረቁ" እያሉ በመልእክት በይፋ ይገፋፉቸው ጀመር ። ይኸም እንኳ ባንድ ወገን የኢጣልያን ንጉሥ እንደ በላይ አድርጎ ለማስከበር ፣ በሌላው ወገን ምኒልክ በሙሉ ተደስተው ፣ "እንግዲህስ የመረብን ወሰንና 17ኛውን አንቀጽ ይቀበሉ" ወደ ማለት እንዲያዘነብሉ ለማድረግ ጄኔራል ባራቲዬሪ ያንት የራስ መንገሻ ወዳጅ የተባለውንና ከንጉሡ ከአምቤርቶ ተልኮ በመረብ ከጋንዶልፊ ጋር እንዲዋዋሉ ያደረጋቸውን ካፒታኒ ደማርቲኖን ልኮ ፣ "ለግርማዊ የኢጣልያ ንጉሥ ፈቃድ በመታዘዝ ያሏ ምኒልክን ንጉሠ ነገሥትነት እቀበላለሁ" ብለው ራሳቸው ወደ ዳግማዊ ምኒልክ ቢጽፉና ቢታረቁ ይሻላል ብሉ ላከባቸው ። በራስ መንገሻ በኩል ነገሩ በጣም አናዳጅ መሆኑ አይጠረጠርም ። በዚህ ጊዜ በራስ መንገሻም ፣ በራስ አሉላም ዘንድ የሚያድረውን የሐዘንም የጸጸትም ይልቁንም የትዝብት ስሜት ለመረዳት ቀላል ነው ። ሸዋ እጋሚ ተስፋዬም ፣ "ጣልያን አታላይ ነው" የሚለውን ቃል የወረወሩት እዚህ ላይ ሳይሆን አይቀርም ። የዚህ ዓይነቱም አታላይነት በግልጽ በእድ የታየ ስለሆነ ነጋሪም አያሻውም ። "ለግርማዊ የኢጣልያ ንጉሥ ፈቃድ መታዘዝ" የሚለው ቃል እንዲጨመር የፈለጉት ፣ ዐፄ ምኒልክ የኢጣልያ ንጉሥ ለካ ሥልጣን አለው ብለው እንዲያምኑ ሆነ ተብሎ የተደረገ የቂልነት ዘዴ ነው ።

ቢሆንም ፣ ራስ መንገሻ ትዝብትንና ጸጸታቸውን በልባቸው እንደ ያዙ ፣ "ደህና ነው እንዳላችሁት በናንተው አስታራቂነት የምኒልክን የበላይነት ዐውቃለሁ ፣ ወደ ሸዋም ሔጄ ከምኒልክ ጋር እገናኛለሁ" የሚል የቃል መልእክት ጨምረው በደብዳቤ ግን ፣ "ዓድዋ ድረስ መጥቼ ከእርስዎ እንገናኝና ሐሳቤን ገልጬልዎት ወዳጅነታችንን እናጽና ። ማናቸውም ነገር በደብዳቤ አያልቅምና ሁላችን ተገናኝተን እርስ በርስ ምም እሳዛቢያን ይንገሩኝ ። እኔም በልቤ ያለውን ሁሉ ቃል በቃል

ልግለጽልዎት" ብለው በፖሊሲ አስፍረው ያንት ደ ማርቲኖን መልሰው ወደ ጄኔራል ባራቲ ፡ ላኩት ።

ጄኔራል ባራቲዬሪም ፣ ይኽ ደብዳቤ ሲደርሰው ሁኔታውን ትንሽ ስለሚያፍርበት እሺ ማለት አልፈቀደም ። በዚህ ጊዜ ሌዎፖልዶ ትራቬርሲ ለጥይቱ ጉዳይ አስብ ነበርና ወደ ምጥዋ በቶሎ ተጠርቶ ከምክሩ ውስጥ ገባ ። በምክሩ ጊዜ ፣ "የዚህ ቀደሙ የጋንዶልፊ አንሶ አሁን ደግሞ አገረ ገዥው ባራቲዬሪ ዓድዋ ሔዶ ከመንገሻ ተገናኘ ሲባል ወሬው በቶሎ ሸዋ ደርሶ የምኒልክን ቁጣ በመቀስቀስ የተዠመረው የሰላም መንገድ ስለሚበላሽ አይሆንም" ብሎ ስለ ተናገረ ፣ በዚሁ ተወስኖ ባራቲዬሪ አሁንም ግንኙነቱን እንደማይፈልግ ገለጠላቸው ።[1]

እንግዲህ ራስ መንገሻም ፣ ራስ አሉላም ቢወዱም ቢጠሉም ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ተላልከው ከመግባት በቀር ሌላ ምርጫ እንደሌላቸው ተረዱት ። ራስ መንገሻ በዚህ ዓለም ብዙ ጊዜ በሕይወት ላይ የሰው ልጅ ሲቀበለው የማይፈልገውን ፣ የመቀበል ግዴታ እንደሚያጋጥመውና ስለ ሕዝብም ኃላፊነት እንዳለበት በመገንዘብ ፣ ያለ አንድ የውጭ ኃይልም ድጋፍ የንጉሠ ነገሥቱን ጦር ለመመለስ አለመቻሉንና የማይቻለውንም እንደሚቻል አድርጎ በእልህ ጦርነት መዠመር ሕዝብንና የተከተላቸውን የንጹሐን ወታደሮቻቸውን ደም በከንቱ ማፍሰስ ፣ የራሳቸውንም ሕይወት አደገኛ ሁኔታ ላይ መጣል መሆኑን ይረዱታል ።

ስለዚህ ፣ ልባዊ ጉብኝና የሚሰጣቸው ራስ አሉላ ቀድሞም የመረቡን ውል ከልብ እንዳልተቀበሉት አሁንም የራስ መንገሻ በቶሎ ወደ ሰላም ማዘንበል ቅር ብሏቸው ሲያፈነግጡ ፣ መንገሻ ግን የመንገሡ ተስፋ በኢጣልያኖቹ ግልጽ ክዳት ፈጽሞ ስለ ጠፋ በሰላም ለመግባት ወዳጁ ምኒልክ መላክ ጀመሩ ። ምኒልክ ደግሞ ለውጊያ እንደማይቸኩሉ ሁሉ ፣ ያለውጊያውም ቢሆን በሰላም ገብቶ በሚገዛላቸው ፊት የቀከራና የድንገቱ ስሜት አያስጡም ። በዚህ ፈንታ ጥፋቱን ሸፍነውና አረሳስተው ሸዋ ቀይተና ተመልሶ የገባላቸውን ሳይቆጡ በደስታ በመቀበል ፣ መልሶም ከልቡ የጥቃቱና የመሸነፉ መንፈስ እንዲጠፋለት ማድረጉን ያውቁበታል ። የኢትዮጵያን ሕዝብ ባንድ እግር አቁመው ባንድ ሥልጣን አስተባብረው በዓድዋ ከኃያሉ ከኢጣልያ መንግሥት ጋር ሲመኳትም ለማሸነፍም የረዳቸው የዚህ ዓይነቱ አቅዋም ነው ።

---

1 Memoire d' Afrique -O.- Baratieri pp. 39 - 43 ; Italia ed Etiopia - C. Rossini PP. 76 - 81; Le - Marefia -L. Traversi, Cap. XLIII - PP. 301 - 309

ባጠገባቸው በመቆየት የምኒልክን ጠባይ የገመገመው ሲልቪ ቪኜራስ የሚባለው የፈረንሳይ ተወላጅ ከኢትዮጵያ ወደ አገሩ ከተመለሰ በኋላ በጻፈው መጽሐፍ ውስጥ እንደዚህ ይላል ።

"...ምኒልክ በጠባዩ መሐሪ ነው ። ደግሞም የጭካኔ ቅጣት ጥላቻን እንደሚወልድ ያውቃል ። ከጠባዩ ውስጥ በላይ ደግነቱ ጐልቶ ይታያል ። ሕዝቡም ከልብ ይወደዋል ። አሸገር የያዛቸው እንኳን ቀድሞ እርስ በርሳችን በየነገዳችን ያስፈረፍት እንቅፋ ነበር እያሉ አሁን ግን ፣ ይኼን በመሰለ መሬ ውስጥ በጸጥታ በመተዳደራቸው ተደስተዋል ። ....."[1]

1 Sylvian Vigneras, Une Mission Française en Abyssinie, p.191.

ምዕራፍ ዐሥራ አምስት

የነፊታውራሪ ጉልላቴ አድማ—የራስ መንገሻ ምሕረት ጠይቀውና ታርቀው ወደ ዐፄ ምኒልክ መግባት

ዳግማዊ ምኒልክ ፣ በራስ መንገሻ ላይ ደም ሳያፈሱ ሁለት ጊዜ የሰላምና የፖለቲካ ድል አግኝተዋል ። አንደኛው በ1881 ዓ.ም. እነ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ሲገቡ ፣ እርሳቸው እምቢ ብለው ራስ አሉላን ይዘው ባመፁ ጊዜ ፣ እንጦጦ ላይ በ1882 ዓ.ም. የንጉሠ ነገሥትነት ዘውዳቸውን ከደፉ በኋላ ፣ ወደ ትግሬ ራስ መንገሻን ለማስገበር ዘምተው ያለ ጦርነት ራስ መንገሻን አሳምነው ተመልሰዋል ።

አሁን ደግሞ ፣ በ1884 ዓ. ም. ላይ ራስ መንገሻና የኢጣልያ መንግሥት በመሐላ መረብ ላይ መዋዋላቸው በመንግሥታቸው ላይ ከፍ ያለ አደገኛ ሁኔታ እንደ ፈጠረ ንጉሠ ነገሥቱ አልተዘነጋቸውም ። አንድ የሠለጠነ አውሮፓዊ መንግሥት አንድን ከፍተኛ መስፍን እስከሚበቃው ድረስ በጦር መሣሪያ አስታጥቆ ራሱ ከኋላ ድጋፍ ሆኖ ሲነሣ ምናልባት ማሸነፉ እንኳን ቢያጠራጥር ፣ ላንድ አዲስ ጀማሪ ንጉሠ ነገሥት ምን ያህል ከባድና አደገኛ እንደሚሆንበት ግልጽ ነው ። ኢጣልያ እንደኛ በራሷ ፋብሪካ ማናቸውንም የጦር መሣሪያ ከተራ አልቤን እስከ መድፍ ድረስ እንደልቧ የሠራችውን ያለምንም ገደብ ከኢጣልያ አገር ወደ ምጥዋ እግዛ በማራገፍ ያገሯንም ፣ ያገር ተወላጅንም ወታደር ስታስታጥቅ ፣ በርሷ አንጻር የምትገኘው ኢትዮጵያ በዚህ ጊዜ ምንም ዓይነት ዘመናዊ መሣሪያ ከመሥራት ደረጃ ላይ አልደረሰችም ። በዚህም ላይ የአውሮፓ መንግሥታት አፍሪካን እንደ ልብ ለመግዛት እንዲመቻቸው ብሩክሲል ላይ በ1890 ዓ. ም. እ.ኤ.አ. በባሪያ ንግድ እገዳ አስመስለው የጦር መሣሪያ ለአፍሪካ (ለኢትዮጵያ ጭምር) እንዳይሸጥ ስምምነት ማድረጋቸው ይታወሳል ።

ስለዚህ ፣ በዚህ የቅኝ አገዛዝ በተስፋፋበት ዘመን ፣ ካንድ ከሠለጠነ መንግሥት ጋር መጣላት አደገኛ ከመሆኑም በላይ ፣ በተለይ ይህ መንግሥት ራስ መንገሻን ከመሰለ የታወቀ መስፍንና ራስ አሉላን ከመሰለ ስመ ጥሩ ጀግና ጋር ተስማምቶ ሲነሣ አደገኛነቱ የበለጠ የሰፋ ነው ። በዚህ ጊዜ ዐፄ ምኒልክ ፣ ኢጣልያንንና መንገሻን ለማለ

ያየት ረቂቁን የፖለቲካ ዘዴ ባላቸው ሙሉ ኃይል ተጠቅመው በሚሠሩበት ወቅት ሥጋት በሕሊናቸው ውስጥ እንደሚመላለስ አይጠረጠርም ። ስለዚህም ፣ በኢጣልያ ግንባር ባለፈው የተመለከትነውን የማለያየት ፖለቲካ እየሠሩ ባገር ውስጥ ደግሞ ፣ ራስ መንገሻን ለማጋለጥና ደጋፊ ለማሳጣት ሌላ ዓይነት የፕሮፓጋንዳ ዘዴ በትግራ ይነዛሉ ።

በዚህ ምክንያት ፣ የራስ መንገሻን ክዳት እንደሰሙ ትራቨርሲን ወደ ሮማ በላኩበት ወቅት ፣ "የመንገሻን ነገር እየልኝ መሐላና ግዝቱን አፍርሶ እኔን አባቱን ከድቶ ከማያውቃቸው ሰዎች ጋር ሆኖ ጠላት ሲሆነኝ ነው ። እኔም እንግዲህ ወደናንተ መዝመቴ ነው ። ካህናቱ ቢበደሉ ፣ ቤተ እግዚአብሔር ቢጠፋ ነጻ ነኝ" የሚል የኃይል እርምጃ እንደሚወሰዱ ወደ ትግራ አድባራት እየላኩ በማስፈራራት በፖለቲካው ዘዴ ጐን ኃይላቸውን ለማሳየት ይጣጣሩ ነበር ።

ዳግማዊ ምኒልክና ራስ መንገሻ ፣ በዚህ ዓይነት ሁኔታ በሚገኙበት ጊዜ ሁለቱም በየቤታቸው የውስጥ አድማ አጋጥሟቸው ነበር ። በ1885 ዓ. ም. የንጉሥ ሣህለ ሥላሴ የልጅ ልጅ የመርዕድ አዝማች ኃይሉ ልጅ ፊታውራሪ ጉልላቴ (ተክለ ማርያም) እስከ አሁን በመልካም አገልግሎት የቆዩትን የንጉሠ ነገሥቱ ታማኝ ሆነው በትግራ ተሾመው የነበሩትንና የመረብ ስምምነት ወደ አዲስ አበባ ያባረራቸውን ደጃች መሸሻ ወርቄንና እሊቃ እድማሱን ጨምረው ንጉሠ ነገሥቱን አስገድለው ጉልላቴ ንጉሠ ነገሥት ፣ መሸሻ ወርቄ ራስ ቢትወደድ ሊባሉ ማድማቸው ተገለጸና ተያዙ ። በዚህም ጊዜ እነዚህ ሁሉ ከራስ መንገሻና ከኢጣልያኖች ጋር ስምምነት አድርገዋል ተብሎ ተወራ ።

ደጃች መሸሻ ወርቄ ፣ ኢጣልያኖችና ራስ መንገሻ በምኒልክ ላይ መስማማታቸውን በዝርዝር ስለሚያውቁ ፣ ምናልባትም ፈረንጅ በዚህ ዓይነት ሲነግ አበሻ አይመለስም በሚል ግምት የምኒልክ ዕድል እንዲላቀ ቀጥረው አዲስ የንር ቤት ለማስናዳት አስበው ይሆናል ። በዚህም ላይ ዐፄ ምኒልክ አገልግሎታቸውን ያበረከቱት ከመጀመሪያው ጀምሮ ስለሆነ እነራስ ወሌ ፣ እነራስ መንገሻ አቲከም ፣ እነራስ መኰንን ራስ ሲባሉ ፣ እኔስ ለምን ቀረብኝ የሚል ውስጠ ንዴት እንዳላቸውም አይታወቅም ። ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ እንደሚሉት ምኒልክ የአድማውን ወሬ እንደሰሙ እውነተኛነቱን በመጠራጠር

---

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፤ ገጽ 213 ።

ብዙ ጊዜ ቆይተው ሳለ ፣ እያደር እውነትነቱን ስለ ተገነዘቡት እንዲያዙ አድርገዋቸዋል ።

ንጉሠ ነገሥቱ ደብረ ሊባኖስ ሳሉ ፣ ጳጳሱ አቡነ ጴጥሮስና አቡነ ማቴዎስ ፣ እጨጌ ገብረ ሥላሴ ፣ ራስ ዳርጌ ፣ ራስ ሚካኤልና ራስ ወሌ ሌሎችም ባሉበት አድመኞቹ እንደ ተያዙ ቀርበው በአደባባይ ሲመረመሩ ፣ ንጉሠ ነገሥቱን ለመግደል ማድማቸውን አመኑ ። የሞት ፍርድ ተፈርዶባቸው ለመደብደብ ሊሔዱ ሲሉ ጳጳሳቱም ፣ መሳፍንቱም ከተቀመጡበት ተነሥተው የሞቱ ፍርድ እንዲቀርላቸው ልመና አቀረቡ ። በዚያን ጊዜ ንጉሠ ነገሥቱ ፣ "እነዚህ ካልተቀጡ በነዚህ ምን መጣባቸው እያለ ሌላው ሁሉ እንዲህ ያደርግ የለምን" ቢሉ ፣ ጳጳሳቱና መሳፍንቱ ፣ "እስካሁን ድረስ ጠላትዎን የሚጥልልዎና የሚቀጣልዎ እግዚአብሔር ነው እንጂ ፣ እርስዎማ ማንን ቀጥተው ያውቃሉ ? አሁንም ስለ እግዚአብሔር ብለው ይማሩልን" ብለው ልመናቸውን ስለአጸኑ ፣ የሞቱ ፍርድ ወደ እስራት ተለውጦ ፊታውራሪ ጉልላቴ ለራስ ዳርጌ ፣ ደጃች መሸሻ ለደጃች ወልደ ጊዮርጊስ አቦዬ ፣ እሊቃ እድማሱ ለደጃች ወልዴ ተሰጥተው ታሰሩ ።

ፊታውራሪ ጉልላቴ ፣ በራስ ዳርጌ እጅ ሰላሌ ፣ ሸንኮራ እንደ ታሰሩ በ1887 ዓ.ም. ሲሞቱ ፣ ደጃች መሸሻ ወርቄና እሊቃ እድማሱ በኋላ ምሕረት አግኝተው ተመልሰው ባለሟል ሆኑ ። ገንዘብ ተቀብሎ ዐፄ ምኒልክን ከሰገነት ደርብ ላይ ገፍትሮ ለመጣልና ለመግደል የተመደበው ልጅ አበበ የሚባለው የልፍኝ አሽከር ግን እጅና እግሩን ተቆርጦ ተቀጣ ።[1]

በዚህ ዓይነት ፣ ተመሳሳይ አድማ በትግራ በራስ መንገሻ ዘንድ ተፈጽሟል ። በአዲስ አበባ ዐፄ ምኒልክ ላይ የተነሣው አድማ ከኢጣልያኖቹና ከራስ መንገሻ ስምምነት ጋር በመጠኑ የተያያዘ እንደሚመስለው ሁሉ ፣ በራስ መንገሻ የተነሣውም አድማ ራስ መንገሻን ኢጣልያኖቹ ስለከዷቸው ብቻቸውንም የንጉሠ ነገሥቱን ጦር ለመመለስ ስለማይችሉ ፣ መቸገራቸውን በመገመት በዚህ ችግር ጠላቶቻቸው ለመጠቀም አስበው ይሆናል ።

አድማውን የወጠኑት ፣ የትልቁ የራስ አርአያ ልጆች እነደጃች ቢጋለ ናቸው ። የራስ አርአያ ቤት ትክለኛ ባላባትነቱ በእንደርታ ስለሆነ ፣ ለሹም ተሾሚን ምርጫ ቤትም ሆነ ለኢጋሚው ለደጃች

---

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፤ ገጽ 197 ፤ የብላቴን ጌታ ኅሩይ ወልደ ሥላሴ የቀረው የታሪክ መድሐፍ ገጽ 99 ።

ሰቢጋዲስ ቤትም መግባት እንደማይወድ ከዚህ በፊት አመልክተናል። ደጃች ደብብ አርአያ፣ ባፄ ዮሐንስ ዘመን መንግሥት ከጎብዞችም ከኢጣልያኖቹም ጋር ሆነው ዐፄ ዮሐንስን ሲያስቸግሩ የኖሩትና አሁንም ከራስ መንገሻና ከራስ አሉላ ጋር ሲዋጉ የሞቱበት ሰበብ ይኸው ነው። ወንድማቸው ደጃች ቦጋለ አርአያና ያጎታቸው የደጃች ግሩ ልጅ መሸሻ፣ ግዴታም ሆኖባቸው ካፄ ዮሐንስ ጋር መተማ ዘምተው ነበር። ካፄ ዮሐንስ ሞት በኋላ የመንገሻን አልጋ ወራሽነት በሰሙ ጊዜ አኩርፈው ፣ ጓዛቸውን ከንራስ መንገሻ ጓዝ ለይተው ወደ እንደርታ መጥተው ነበር። ባለፈው ደጃች ደብብ ከንራስ መንገሻ ጋር ተዋግተው የሞቱ ጊዜ ደጃች ቦጋለ አብረው ከወንድማቸው ከደጃች ደብብ ጋር ሆነው ተዋግተው ነበር።

አሁንም እኚሁ ደጃች ቦጋለ፣ ደጃች ብሩ የደራው ፣ ደጃች ሐጎስ የገራልታው፣ ደጃች ጉርቱ የእንደርታው ፣ ፊታውራሪ መሸሻ የተምቤን ሆነው ራስ መንገሻንና ራስ አሉላን ለመግደል አድመው ባለአድማውን ከመካከላቸው የቅርብ ዘመድ አውጥቶ ለንራስ መንገሻ ነገራቸው። በዚህ ጊዜ ደጃች ቦጋለ፣ ደጃች ብሩ ፣ ደጃች ሐጎስና ደጃች ጉርቱ ተይዘው ታሰሩ። ደጃች ቦጋለ በመካከሉ ከእስር ቤት አምልጠው ወደ ሸዋ መጥተው ላፄ ምኒልክ ገቡ። ራስ መንገሻን ለመግደል ተመድበው የነበሩት ፊታውራሪ መሸሻ፣ እጅና እግራቸው እንዲሁም መላሳቸው ተቆርጦ ከተጉበት ዘመዳቸው የደጃች ዋሀድ ልጅ ደጃች ካህሳይ አንሥተው ወደ መቀሌ ወስደው በቤታቸው እንዳስተኟቸው ሞቱ።[1]

በዚህ ዓይነት ራስ መንገሻ፣ አድመኞቻቸውን አጥፍተው ለመንገሥ ማሰባቸውን ሐውዜን ላይ ለሕዝብ ከገለጹ በኋላ ኢጣልያኖቹ ስለ ከዷቸው፣ የራሳቸውም ኃይል የንጉሠ ነገሥቱን ጦር ለመመለስ እንደማይችል በመገንዘብ በ1886 ዓ.ም. ላይ ባለፈው ሥራቸው ተጸጽተው፣ "ይማሩኝ ልግባ" የሚል ደብዳቤ ጽፈው በሹም አጋሜ ተሰፋዬ እጅ አሲዘው ወደ ዐፄ ምኒልክ ላኩ። ንጉሠ ነገሥቱም ደብዳቤውን አንብበው፣ "ቀድሞውንም ቢሆን የኢትዮጵያ ጠላቶች አስመስለው ቢነግሩት ይሆናል እንጂ፣ እርሱ ከልቡ አንቅቶ ይኸን ሥራ እንዳል ሠራው ዐውቃለሁ" ብለው፣ "ባለፈው ጥፋትህ ሁሉ ምሬሃለሁና ወደ አዲስ አበባ እንድትመጣ ይሁን" ብለው መልሱን ላኩባቸው። ቀጥሎም አንዳንድ ሽፍታ ተነሥቶ በመንገድ ማስቸገሩን ስለ ሰሙና የፋሲካን መቃረብም ተመልክተውና አጢነው ንጉሠ ነገሥቱ፣ "ፋሲካን

---

1 Italia ed Etiopia ... p. 79.

ውለህ እንድትመጣ" የሚል መልስ አሲዘው እኚሁኑ ተሰፋዬን መልሰው ላኩባቸው።[1]

"የኢትዮጵያ ጠላቶች አስመስለው ቢነግሩት ይሆናል እንጂ፣ እርሱ ከልቡ አንቅቶ ይኸን ሥራ እንዳልሠራ ዐውቃለሁ" ብለው የተናገሩትን ስናስታውስ፣ ይኸን የመሰለውን የዘዴ አነጋገር ምኒልክ ብዙ ጊዜ ሲጠቀሙበት ይታያል። ጋንዶልፊ ከራስ መንገሻ ጋር መረብ ላይ በተዋዋለ ጊዜ፣ "እንደዚህ ያለውን ሥራ የምጥዋ አገረ ገዥዎች ይሆናሉ እንጂ፣ ወዳጄ የኢጣልያ ንጉሥ ያደርጉታል ብዬ አልጠራጠርም" ብለው የጻፉትን ከዚህ በፊት ያነበብነው ትዝ ይለናል። ከ1880—81 ዓ.ም. ምኒልክ ባፄ ዮሐንስ ላይ በሸፈቱ ጊዜ በደብዳቤ ሲወቃቀሱ፣ "ይኸን ሁሉ እያደረገ እናንተንና እኔን ሰይጣን ሆኖ የሚያፋጀን በጌምድሬ መሸሻ ወርቄ የሚባል መካር አበጅታችሁ የተንኰሉ ሁሉ ምንጭ እርሱ ነው እንጂ፣ ከንጉሥም ከናንተም ይኸን ያህል ተንኰል እንደሌለ ዐውቃለሁ" ብለው ዐፄ ዮሐንስ ለራስ ዳርጌ የጻፉትን ስናስታውስ፣ ይኸ ዓይነቱ የአነጋገር ዘዴ ባፄ ምኒልክ ብቻ ሳይ ሆን በሌሎቹም ዘዴኛ ነገሥታት በብዙ ይሠራበት እንደነበረ እንገነዘባለን። ዘዴውም የሸፈተውን ልብ ወደ ሰላማዊነት ለመሳብ የሚረዳና አብሮ በሰላም ለመኖር የሚያግዝ መሆኑ ነው።

በእርግጥም፣ የኢትዮጵያ ጠላቶች፣ እንደ ንጉሠ ነገሥቱ አባባል፣ ከሮማ መጥተው፣ "ሸፍትና አንተው ንገሥ፣ የኢጣልያ መንግሥት ትደግፍሀለች" ብለው በመገፋፋት መንገሻን ከመቀሌ፣ ጋንዶልፊን ከምጥዋ መረብ ድረስ አስጉዘው ያዋዋሉትን እራሲንንና ደ ማርቲኖን ወይም ራስ መንገሻን ወደዚህ ጉዳይ ገፍተው ያገቧቸውን የትግሬ መኳንንቶችን ወይም ሁለቱንም ወገኖች ይሆናል። በተለይም ያፄ ዮሐንስ ባለሟልና የልብ ወዳጅ የነበሩት አሁን ከብራቸውና ጥቅማቸው ወደ እጨጌ ገብረ ሥላሴ የተዛወረባቸው ሽማግሌው እጨጌ ቴዎፍሎስ መንገሻን ከምኒልክ በማለያየቱ ተግባርና ከኢጣልያ በማስማማቱ ጉዳይ ከሁሉም የበለጠ እንደ ነበሩበት የታወቀ ነው።[2]

ራስ አሉላ፣ በመረቡ ስምምነትና መሐላ እስከነጣሬ ሲዋጉዋቸው ለኖሩት ለኢጣልያኖች ወዳጅነት እታመናለሁ ማለቱ ቀፏቸው፣ "ለራስ መንገሻ ብቻ እታመናለሁ" ሲሉ፣ የሙሉ ለት ያረጋገጡትን ባለፈው አንብበናል። አሁንም ራስ መንገሻ ሹም አጋሜ ተሰፋዬን የዕርቅና

---

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ...ገጽ 212፤ ሳይጠናቀቅ የቀረው የብላቴን ጌታ ኅሩይ መጽሐፍ ገጽ 173—175።

2 ያልታተመው የብላቴን ጌታ ኅሩይ ጽሑፍ፤ ገጽ 175።

የምሕረት ጥያቄ ደብዳቤ አስይዘው ወደ አዲስ አበባ ላፄ ምኒልክ ሲልኩ ራስ አሉላ በነገሩ አልተስማሙበትም ። ራስ መንገሻ መቀሌ ሆነው ካፄ ምኒልክ ጋር ሲላላኩ በዚህም ጉዳይ የጸለምቱ ገዥ ራስ ሐጎስ ተስማምተው አብረው ባሉበት ሰዓት ፣ ራስ አሉላ ደግሞ የራስ መንገሻን ወደ ሸዋ መሔድ በመቃወም ራስ ስብሐትን ይዘው በራስ መንገሻ ላይ አድማ ገጥመው ነበር ። ለዚሁም እጨጌ ቴዎፍሎስ እንዲደረቡ ገፋፍተዋቸው ነበር ። ሽማግሌው እጨጌ ግን ፣ ሊደረቡ አልፈለጉም ። በኋላ ግን ፣ ራስ አሉላ የኢጣልያ ደጋፊነት ከቀረ ባገድ ጊዜ ከንጉሠ ነገሥቱም ፣ ከራስ መንገሻም መጣላቱ የማያዋጣ መሆኑንና በርሳቸውም የመለየት ዓላማ የቀረው አለመተባበሩን ሲረዱት፣ "ከመረብ ወዲህ ባለው አገር ይሾሙኛል ብዬ ሳይሾሙኝ ስለቀሩ ቅር ብሎኝ ነው እንጂ ፣ ጌታዬን ራስ መንገሻን ዐፄ ምኒልክንም አልካድሁም" ብለው የአክሱምን ካህናት አማላጅ ልከው ፣ ድንጋይ ተሸክመው ፣ ምሕረት ጠይቀው ለራስ መንገሻ ገቡላቸው ።

ራስ መንገሻም ፣ ምንም በጠቅላላው ምሕረት ቢያደርጉላቸው በራስ አሉላ የመጨረሻ ሁኔታ ቅርታቸው በርከት ብሎ ነበርና ከመቶ ባለጠመንጃ በቀር የቀረውን የራስ አሉላን ጭፍራ ገፈውና ወደ ሌላ ደልድለው ፣ ከግዛታቸውም ቆራርጠው ለነደጃች አምባዬ በመስጠት እርሳቸውን በአንዲት ወረዳ ብቻ ወሰኑዋቸው ። እንደዚሁም በቅርቡ የራስነት ማዕረግ የሰጧቸው ራስ ስብሐት ከራስ አሉላ ጋር በማበር ከመሸፈታቸውም በላይ እንዲያውም ፣ "አሉላ እርሳቸውን በራስ መንገሻ እግር ለማንገሥ አስበዋል ፣ ራስ ስብሐት ደግሞ ራስ መንገሻን ለመውጋት ከዋግሹም ብሩና ከራስ ወሌ ጋር ተላልከዋል" ተብሎ ተወርቶ ነበርና ለማናቸውም ለንግግር መቀሌ ድረስ ጠርተዋቸው ከመጡ በኋላ ፣ የጦር መሣሪያቸውን በሙሉ ተቀብለው ራስ ስብሐትን ከልጆቻቸው ከደጃች ደስታና ከደጃች አስገዶም ፣ ከወንድማቸው ከደጃች አባይ ጋር በአምባ ሰላማ አሰሯቸው ።[1]

እንደዚሁ አድርገው ራስ መንገሻ ፣ የቤታቸውን ጣጣ ከጨረሱና ካደላደሉ በኋላ ወደ አዲስ አበባ ለመምጣት ተዘጋጁ ። ካፄ ምኒልክም ዘንድ የላስታው ገዥ ዋግሹም ብሩ ፣ የበጌምድሩ ገዥ ራስ ወሌ ፣ የወሎው ገዥ ራስ ሚካኤል ፣ የወረኢሉው የንጉሠ ነገሥት ቤተ መንግሥት አዛዥ ቢትወደድ አጥናፌ በመቀባበል እያስተናገዱ ራስ መንገሻን እንዲሸኙ ታዘው ነበርና ፣ በዚህ ዓይነት ራስ መንገሻ ለትግሬ ጥበቃ ገዥ የሚሆነውን ደጃች ተድላን ትተው ታላላቅ መኳንንቶቻቸውን ፣

1 Italia ed Etiopia, pp. 89-91.

ራስ አሉላን ፣ ራስ ሐጎስን ፣ ራስ ወልደ ሚካኤል ሰሎሞንን አስከትለው በሚያዝያ ወር ከትግሬ ተነሥተው በላስታ ፣ በየጁና በወሎ አድርገው ፣ በግንቦት ወር አዲስ አበባ ገቡ ። የአክሱም ካህናትም ለሽምግልናና ለማስታረቅ ሥዕለ ማርያምን ይዘው አብረው መጥተው ነበር ። በጉዞው ጊዜ ፣ "አዲስ አበባ ስንደርስ ተይዘን እንታሰር ይሆን ወይስ ሁላችንንም አዲስ አበባ የቁም እስር አድርገው በትግሬ ሌላ ይሾሙ ይሆን" የሚል ጥርጣሬ በአንዳንዶቹ ላይ ሲያድር ፣ ራስ መንገሻ ደግሞ ፣ "ንጉሠ ነገሥቱ ካዲስ አበባ ወጣ ብለው ባንደኛው ከተማቸው ላይ ሆነው ይቀበሉኛል" የሚል እምነት ነበራቸው ይባላል። ይሁን እንጂ እስራቱም ፣ ግዞቱም ፣ በሙሉ ምሕረት መለወጡንና ንጉሠ ነገሥቱም ከአዲስ አበባ ከቤተ መንግሥታቸው አለመነቃነቃቸውን አዲስ አበባ ሲደርሱ ተረዱት ።

ስለ አቀባበሉ ጸሐፌ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ከሰጡት ዝርዝር ሐተታ ውስጥ እንደዚህ የሚል ይነበባል ።

> ...ዐፄ ምኒልክ በሥርዓተ መንግሥት ሆነው ከዙፋኑም (ከዙፋ ናቸው) ተቀምጠው ራሶችም ራስ ዳርጌ ፣ ራስ ሚካኤል ፣ ራስ ወሌ ፣ እነዚህ ራስ ወርቅ አድርገዋል ። ሊቀ መኳስቱም እንደ ሥርዓታቸው ሆነዋል ። ካህናቱም ካባ ለብሰው በቀኝና በግራ ሆነው መንበረ መንግሥቱን ያጥናሉ ... በዙፋኑም በድንኳኑም ... ያለው የወርቅ ምንጣፍ የወርቁ መከዳ ያስፈራል ። በዙፋኑም ስራ ዣንጥላዎች ባለወርቅ መከድ* ሰይፍ መዝዘው ግራና ቀኝ ቆመዋል ።.. ደጃዝማቾችም መኳንንቶችም አጊጠው የነደደ እሳት መስለው ባዳራሹ መሐተው ቆመዋል ... የመጣውም ሠራዊት እንደ ማዕረግ እንደ ማዕረጉ የጦር መሣሪያውን እየለበሰ ፣ ሰንደቅ ዓላማውን እየያዘ ፣ ካዳራሹ ደጃፍ ጀምሮ የመቀቱ ወንዝ (አቢሬ አጠገብ) ተጋግሮ እየተነባበረ ፣ እየተጨናነቀ ተሰልፎ ነበር ። ከዚህም ሁሉ መሣሪያ በወርቅና በብር እያጌጠ ያንበሳ ጋሻ ያስፈራው ፣ ጉፈር የደረበው ከጌጡ ሁሉ እሱ ይደምቃል ። በዚህ ቀን እንኳን ሰውና መሬቲቱ አጌጠች ። ሰውም ወዲያና ወዲህ እንዳይል የግቢ ተኩስ እንዳይመታው ተከልክሎ ነበር ...

ይኸውም ሁሉ ከተፈጸመ በኋላ ፣ ራስ መንገሻ ወደ አዳራሹ መጡ። አክሱሞቹም ሥዕለ ማርያምን ይዘው ከራስ መንገሻ በኋላ ነበሩ ። ያባቱም መኳንንቶች እነራስ ሐጎስ ዐፄ ዮሐንስ ከሞቱ ከዐፄ ምኒልክ ከፊትም አልደረሱም ነበርና ድንጋይ ተሸክመው የቀረውም መኳንንት ሁሉ እንደዚሁ ሆኖ ወደ አዳራሹ ገቡ ። ድንጋዩንም እንደ ተሸከሙ ወደቁ ። ዐፄም ምሬአችኋለሁ አሏቸው ። አጋፋሪዎቹም ድንጋዩን ከላያቸው አነሡላቸው ። እነዚያም እጅ ነሥተው መሬቱን ስመው ቆሙ ። በዚህም

* መከድ ምርኩዝ ለበቆ

ወቅት 31 ጊዜ መድፍ ተተኮሰ ። ያም የተሰለፈ ሰው ጠመንጃውን ሙሉ ግዳት ቢተኩሰው ፣ ጢሱ ከተማውን እንደ ጉም አለበሰው ። የተኩሱም ብዛት ይህን ይመስላል አይባልም ።... ከዚህ በኋላ ግብር ገብቶ ሲበላ ሲጠጣ ውሎ ራስ መንገሻ ተሰናብቶ ወደ ሰፈሩ ተኛገረ[1]

በዚህ ዓይነት ፣ ብዙ ደም ሊያፋስስ ይችል የነበረውና በዚሁ ደም ላይ ተራምዶ ግዛቱን ለማስፋፋት ይጠባበቅ የነበረው የኢጣሊያ ምኞት ፣ በዳግማዊ ምኒልክ ትዕግሥትና የፖለቲካ ስልት ፣ በራስ መንገሻም እርቅ ተቀባይነት የተነግ በፍጹም ተሰናከለ ። ራስ መንገሻ ያዐ ዮሐንስ የአባብ አልጋ ወራሽ ሲሆኑ ፣ የዐፄ ምኒልክ አልጋ ወራሽነት በተግባር የዋለ ነው ። ነገር ግን ፣ ራስ መንገሻን ሰምን ሁፋን ተመኙ? በምን ምክንያት ዐፄ ምኒልክን ከዱ ? ብሎ መውቀስ አይቻልም ። በእርሳቸው እግር ያለ ማንም መስፍን አልጋ ወራሽ ከተባለ በኋላ ሊያደርገው የሚችል ነው ። እንዲያውም እንደ ደጃች ደብብ ወይም እንደ ደጃች ሥዩም አባ ኃያል ያለ መስፍን ቢሆን ኖሮ ፣ አቅሙ እንደማይችል ቢያውቀውም ፣ ለእልሁ ሲል ከንጉሠ ነገሥቱ ጦር ጋር ተዋግቶ በከንቱ የብዙ ሰው ደም ሊያፋስስ ይችል ነበር ።

አሁን ግን ፣ ራስ መንገሻ ምሕረት ጠይቀው ከገቡላቸው በኋላ ፣ ዐፄ ምኒልክም ከልባቸው ምሕረት አድርገውላቸው ሐያ ቀን ያህል አዲስ አበባ በቆዩበት ጊዜ ከንጉሠ ነገሥቱም ከእቴጌ ጣይቱም ጋር በፍቅር ፣ በደስታ ፣ በታላቅ መስተንግዶና መንከባከብ ሰንብተው ፣ በመጨረሻም ንጉሠ ነገሥቱ ከዘውድ በቀር ለንጉሥ የሚገባ ሙሉ ሽልማት ሸልመው ፣ ሹመታቸውንም አጽድቀው አሰናበቷቸውና በሰኔ ወር ከአዲስ አበባ ተንሥተው ወደ መቀሌ ሔዱ ። ራስ አሉላ ግን ፣ ከራስ መንገሻ ጋር ቅሬታ ገብቷቸው ነበርና ፣ “ ከዚሁ ከእደባባይዎ ደጅ እየጠናሁ መቆየት ይሻለኛል” ብለው ለንጉሠ ነገሥቱ አመልክተው አዲስ አበባ ቀሩ ።

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ...ገጽ 214—215

ራስ መንገሻ ዮሐንስ ፣ ከ፪ ምኒልክ ምሕረት ለመጠየቅ አዲስ አበባ የገቡበት

ለቁር ሏዋንድ

ምዕራፍ ዐሥራ ስድስት

የኮሎኔል ፌሬዲሪኮ ፒያና መላክና ምንም ፋይዳ ሳያገኝ ወደ መጣበት መመለስ

በኢጣልያ አገር ፣ ምፅዋ ከተያዘበት እ.ኤ.አ. ከ1885 ዓ.ም. ጀምሮ ዶ. ፐረቲስ አጎስቲኖ 1885—1887 ፣ ፍራንቼስኮ ክሪስፒ 1887—1891 ዲሩዲኒ አንቶኒዮ 1891—1892 ጂዮሊቲ ጂዮቫኒ 1892—1893 እንደገና ክሪስፒ 1893—1896 እየተከታተሉ በተቀራረበ ጊዜ ውስጥ ጠቅላይ ሚኒስትር ሆነዋል ።

ባለፈው እንዳመለከትነው ፣ ጂዮሊቲ ጂዮቫኒ ጠቅላይ ሚኒስትር፣ ቤኔዴቶ ብሪን የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ፣ ፒሉ ሉዊጂ የጦር ሚኒስትር በነበሩበት ጊዜ ፣ ምኒልክን ትተው ከመንገሻ ጋር መረብ ላይ ተዋዋሉ። "እርሱን መደገፍ በማናቸውም ረገድ አያዋጣም" የሚለው አሳብ ከአንቶኔሊ ፣ ከካፒቴን ቺኪና እንዲሁም ከአንቶኔሊ ወዲህ ነገሩን እን ጦጦና አዲስ አበባ ተቀምጦ ከተከታተለው ከዶክተር ሌዎፖልድ ትራ ቨርሲ እየተሰነዘረ ጸድቆ ነበር ። በበኩላቸው ዐፄ ምኒልክም ፣ እ.ኤ.አ በየካቲት 16 ቀን 1893 ዓ.ም. በይፋ ውሉን መሰረዛቸውን ገልጠዋል ። ይሁን እንጂ ፣ ኢጣልያኖች ስለቅኝ አገር ፍላጎ ያላቸው ምኞት የጋለ ከመሆኑ የተነሣ ፣ ጂዮሊቲ ተሽሮ ታኅሣሥ 15 ቀን 1893 ዓ.ም ያው ቅኝ አገር ፈላጊው ክሪስፒ ወደ ጠቅላይ ሚኒስትርነት ሲመለስ፣ በዚህ ረገድ ተመሳሳይ ዓላማ ያላቸው ባሮን አልቤርቶ ብላን የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ፣ ሞቼኒ ስታኒስላኦ የጦር ሚኒስትር ሆኑ ። በቅኝ አገር ጉዳይ ያለውን በቀጥታ የሚመለከተው እነዚህን ሦስቱን ከፍተኛ ባለሥልጣኖች ነው ። እነሱም ፣ "ለኢጣልያ እንደ እንግሊዝ ፣ እንደ ፈረንሳይ ሰፊ ግዛት እናተርፍለን" የሚለውን ዓላማ በመከተል በም ክር ቤቱም "ቅኝ አገር ይቅርብን ፣ አገራችን ይበቃናል ፤ ይኸንኑ መሬ ታችንን እናቅና" ከሚሉት ወገኖች ጋር በይፋ እየተከራከሩ ፣ የቅኝ አገር የማግኘቱን ዓላማ ወደ ፍጻሜ ለማድረስ ታጥቀው የተነሡ ናቸው ።

በዚሁ ጊዜ ፣ በነዚህ በሦስቱ ባለሥልጣኖች ስምምነት የኢት ዮጵያን ጉዳይ በዝርዝር ያውቃል ተብሎ አንቶኔሊ በውጭ ጉዳይ

ሚኒስቴር ውስጥ ምክትል ሚኒስትር ሆኖ የደረጃ ዕድገት አግኝቶ ተሾመ ። ነገር ግን ፣ ምንም ያህል ጊዜ ሳይቆይ ተሻሮ በርሱ ምትክ አዳሞሊ የሚባለው ተሾመ ።

እንዚህ ሦስት ከፍተኛ ባለሥልጣኖች ፣ የፊተኞቹ ባለሥልጣኖች ስለቅኝ አገር መስፋፋት የተከተሉትን የመገታትና የጥንቃቄ አሠራር በመንቃቀፍ እንደገና ባዲስ የኃይል መንፈስ ፣ "የውጫሌ ውል ይርጋ ወይም ቢለወጥም ቃሉ ይኛኛል ፤ እስከዚያም በዚህ ፈንታ ኢትዮጵያ በሰሜን ሰፋ ያለ ግዛት ለኢጣልያ መልቀቅ አለባት ። ለጊዜው ግን ፣ በኤርትራ የኢጣልያ የግዛት ወሰን መረብ ወንዝ መሆን አለበት" ብለው ዓፄ ምኒልክና ባካባቢዎቻቸው የተጠላውን አባባል ፀነሱ ። ዋናው የኢጣልያ ፍላጐት ግን ፣ በዚህ ፅንሰ አሳብ ቆይቶ ጊዜውና ወቅቱ እንዳመቸ በተለይ ካለፈው የኢትዮጵያ ታሪክ እንደ ተገነዘቡት ፣ የውስጥ ጦርነት በኢትዮጵያ መቀስቀሱ ስለማይቀር በዚያን ጊዜ ፣ መላዋን ኢትዮጵያን በውስጣቸው ለማስገባት ነበር ። ያኔ ምኒልክ አሳብ ደግሞ ፣ "በውጫሌ ውል ከተጠቀሰው አውራጃ አልፈው አገር ቢይዙ እዋጋለሁ ። ይኸን ወደጐን አድርገው ቢተዉ የንግድ ሸቀጥ በወዳጅነት እየተለዋወጥሁ በሰላም እኖራለሁ ። በብዙ ጊዜ የርስ በርስ ጦርነት የተዳከመችውን አገሬን የአውሮፓን ሥልጣኔ በማስገባት አለማለሁ" የሚል ነው ።

በዚህ ተፃራሪ በሆነው አሳብ ላይ ንጉሠ ነገሥቱና የኢጣልያ ባለሥልጣኖች ፣ እውነተኛ ስሜታቸውን በገሃድ ሳይገልጡ ውስጥ ለውስጥ የሚያደርጉት የድብብቆሽ የፖለቲካ ሽኩቻ ፣ አሁን ካለንበት ዘመን ስንመለከተው ነገሩ ለኢትዮጵያ አደገኛ የሞትና የሕይወት ጉዳይ ሆኖ ይታያል ። አደጋውም የሚታየው ከመሳፍንቱ የሥልጣን ምኞት ጋር የተያያዘና ጊዜው የቅኝ አገር የወረራ ዘመን በአውሮፓዎች ዘንድ የተፋፋመበት ስለሆነ ፣ ወቅቱ ለወራሪ አውሮፓዊ እንጂ ለተከላካይ ጥቁር አመቺ አልነበረም ።

ስለዚህ ፣ በዚህ አስቸጋሪ ወጥመድ ውስጥ የሚገኙት ንጉሠ ነገሥት ፣ በራስ መንገሻም ከኢጣልያኖች ጋር መስማማት የተነሣ አደጋው ፍጥጥ ብሎ ታይቶአቸው ነበር ። ራስ መንገሻ እስቲገቡላቸው ድረስ ለኢጣልያው መልክተኛ ለዶክተር ትራቨርሲ ያነጋገር ወዝ እየሰጡ ፣ የፈገግታ መልክ እያሳዩ ፣ "ሁሉም ነገር በሰላምና በወዳጅነት ያልቃል" በሚል ባልተወሰነና በአወላዋይ ዘይቤ ፣ በአንደበት ከመደለል በቀር ፣ "መንገሻን ከዳችሁ የኔን ወዳጅነት ብታጡት ይኸን አደርጋላችኋለሁ" ብለው በጽሑፍም ፣ በቃልም ምንም ዓይነት ግልጽ የሆነ ተስፋ አልሰጡም ። ኢጣልያኖቹም ፣ ምኞታቸው ሰፊ ከመሆኑ የተነሣ

በወረራ ዓላማቸው ኃያሉ እንግሊዝ ተባባሪ ስለሆነ ፣ "መንገሻን ብን ከዳልዎና የመረቡን ስምምነት ብንሰርዝልዎ ይኸን ያደርጉልናል" ብለው የውስጥ ምኞታቸውን ገልጸው ፤ በመንገሻ ክዳትና በኢጣልያ የጦር ኃይል የመጉትን ንጉሥ ግዴታ ለማስገባት አልደፈሩም ።

እንደሚመስለው ፣ አሳባቸው ያተኮረው ደከም ብለው የታዩዋቸውን ፣ "ራስ መንገሻን ከደን ከኃይለኛው ከምኒልክ ጋር የኖረ ወዳጅነታችንን ካጸናንና አሰብ ላይ ለግልግል መያዣ ሆኖ የቆየውን ሁለት ሚሊዮን ጥይት ከአስረከብን ፣ ከዚያ ወዲያ ምኒልክ የውጫሌውንም ስምምነት ፣ የመረቡንም ወሰን በውቀው በይሉኝታ ይቀበሉታል ። ሳይቀበሉት ቢቀሩ መሳፍንቱን ከፋፍለን በምኒልክ ላይ ከማስነሣት ጋር ባለን የተዘጋጀ ኃይል በመጠቀም ፣ በማናቸውም ረገድ የወረራ ዓላማችን እግቡ መድረስ አለበት" የሚል ነው ።

ንጉሠ ነገሥቱም ፣ ራስ መንገሻ እስቲገቡ ፤ ከፈረንሳይ አገር በነሸፍን በኩል በሚያስቸኩል ያዘዙት መድፍና የጦር መሣሪያ እስኪደርስ ፤ በመስኮቦች በኩል ተስፋ ያደረጉት ዕርዳታ መጠን እታወቀ ድረስ ነገሩን የዲፕሎማሲ ዘዴ በተሞላበት ለዘብታ አቆዩት ። ራስ መንገሻ ከታላላቅ ስመ ጥር የጦር አለቆች ከራስ አሉላ ፣ ከራስ ወልደ ሚካኤል ፣ ከራስ ሐጎስ ጋር ከገቡላቸው በኋላ ፣ ከፈረንሳይ አገር የሚጠብቁት ዘመናዊ መድፍ ቢደርሳቸውም ፣ አሁንም የርጋታና የትዕግሥት ጠባያቸውን ሳይለውጡ ፤ ለኢጣልያ ባለሥልጣኖች በውጫሌ ውል 17ኛ አንቀጽና በወሰን ላይ ያላቸውን የጠበቀ አቋም ይገልጹ ጀመር ። ትራቨርሲ ባለበት የስሜቻው ምልክት "ም" ያለበት ከፈረንሳይ አገር የመጣላቸውን 30 ዘመናይ መድፍ ጎብኝተው ሲጨርሱ ፣ "እንግዲህ የመጣው ይምጣ ፤ አይመጣም እንጂ ቢመጣ በዚህ እናሳየዋለን"[3] ብለዋል ።

ቀጥለውም ከወዳጆቻቸው ከነሙሴ ኢልፍሬድ ኢልግ ፣ ከነሙሴ ሞንዶን ቪዳዬ ፣ ከነሙሴ ሽፍን ፣ ከነሙሴ ሳቩሬ ጋር በጉዳዩ በመመካከር ፣ እንዲሁም በአካባቢያቸው መሳፍንትና መኳንንት በተለይም ከባለቤታቸው ከእቴጌ ጣይቱ ጋር አሳብ ለአሳብ እየተለዋወጡ ፣ አክራካሪውንና አዋራጅዋን 17ኛ አንቀጽ ራሳቸው ኢጣልያኖቹን እንዲሠርዙ ጠየቁዋቸው ። እነሱም የንግግር ወዝ እየሰጡ ጉዳዩን በማራዘማቸው ፣ በበኩላቸው ምኒልክ መሠረዛቸውን እ.ኤ.አ. በየካቲት 16 ቀን 1893 ዓ.ም. ለየመንግሥታቱ አስታወቁ ። ቢሆንም ዶክተር ትራቨርሲ

3 ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ ገጽ 85—86 ።

እነአንቶኔሊ ያበላሹትን በመረቡ ስምምነት የደፈረሰውን የወዳጅነት ግንኙነት ከሥፍራው እመልሳለሁ ብሎ ከመድከም ላይ ይገኛል ።

ነገር ግን ፣ በሮማ ያሉት አዲሶቹ ባለሥልጣኖች ካለፈው መንግሥት መሪዎች ጋር በመስማማት ትራቨርሲ የሠራውን በመንቀፍ ፣ አዲሱንና የወረራ ምኞታችንንም በምኒልክ ዘንድ ለማስቀበል የትራቨርሲ ችሎታውም ፣ አቅሙም ፣ ማዕረጉም ያነሰ ነው በማለት ከርሱ በማዕረግ ከፍ ያለ ሰው እንዲላክ ሲታሰብ ፣ ምርጫው ኮሎኔል ፍሬዴሪክ ፒያኖ ከሚባለው የጦር መኰንን ላይ ወደቀ ። ይኸው መኰንን የኢጣልያ ጦር ምጥዋ ከገባ ጀምሮ ልዩ ልዩ የስለላና የወታደርነትም ሥራ የፈጸመ ነው ። ገና ባፄ ዮሐንስ ጊዜ ከራስ አሉላ እጅ ለማምለጥና ለስለላ እንዲመቸው ፣ "መሐንዲስ ነኝ እንጂ ወታደር አይደለሁም" ብሎ በሐሰት ተናግሮ እስከ መታሰር ደርሶ ነበር ። ራስ መኰንንም ከሮማ ሲመለሱ አገረ ገዥው ጄኔራል አሬሮ እንዳይቀበላቸው ያደረገው እርሱ ነበረ ። ኮሎኔሉ ወደ ምጥዋ ሲመጣ ነገሩ በምስጢር ሆኖ ስሙና ማዕረጉ በሐሰት ፣ "ኮማንዳቶሬ ባካሪ አሲያስ የፖስታ እንስፔክተር"[1] ተብሎ ነው ።

እርሱም አዲስ አበባ የገባው ወዲያው ራስ መንገሻ ከንጉሠ ነገሥቱ ልባዊ ምሕረት አግኝተው ፣ ሹመታቸውን አስመርቀውና በኢጣልያ ላይ ቂማቸውን በልባቸው ይዘው ወደ መቀሌ እንደ ተመለሱ ነው ። የኮሎኔል ፍሬዴሪክ ፒያኖ ከኢጣልያ መንግሥት ተልኮ መምጣት ፣ በትራቨርሲ አማካይነት ለንጉሠ ነገሥቱ ተገልጾላቸው ስለነበረ በርሳቸው ግምት ይኸው የጦር መኰንን የ17ኛውን አንቀጽ መሠረዝ የሚገልጽ ደንበኛ የንጉሡን የኡምቤርቶን ማኅተም ይዞ የሚመጣ መስሏቸው ነበር ። ስለዚህም መልካም አቀባበልና መስተንግዶ ተደርጎለት ነበር ።

ኮሎኔሉ በመጣ በዐሥረኛው ቀን ፣ እ.ኤ.አ. ሰኔ 26 ቀን 1894 ዓ.ም ከዶክተር ትራቨርሲ ጋር ሁለቱንም እቴጌ ጣይቱ ባሉበት ንጉሠ ነገሥቱ በቤተ መንግሥታቸው ተቀብለው የሰላምታው ጉዳይ ካለቀ በኋላ ፣ "17ኛውን አንቀጽ እንሠርዛለን እያላችሁ በማነህ ማነህ ነገሩ

1 Gli Italiani in Africa - Angelo del Boca, pp. 500-507.

እስካሁን እንደዚሁ ተጓተተ ። መሬት አልፋችሁ እስከ መረብ ድረስ ባንዲራችሁን ተክላችሁ" ብለው ወቀሳ በማስቀደም ፣ አሁን ስለነዚህ ዓበይት ጉዳዮች ከመንግሥቱ ወረቀት ይዞ እንደሆነ ቢጠይቁት ፣ ከጄኔራል ባራቲዬሪ ተልኮ ስለሁሉም ጉዳይ ለመነጋገር መምጣቱን ገልጾ ክርክር ከተደረገ በኋላ ፣ በመጨረሻ ከመንግሥቱ የተሰጠውን መመሪያ መሠረት በማድረግ ፣ "በ17ኛው አንቀጽ ለኛ የከለከሉትን የጠባቂነት መብት ለሌላ ኃያል መንግሥት እንደማይሰጡ ቃል ይግቡልንና ይሠረዝ" የሚል አሳብ ወረወረ ። በዚህም የርስ በርስ ውይይት ከተደረገ በኋላ ፣ "ይኸ የኛ ጉዳይ ነው እንጂ ፣ የኢጣልያን መንግሥት የሚያገባው ጉዳይ አይደለም" የሚል ቃል ከእቴጌይቱ ሲወረወር ፣ ንጉሡም ይኸንኑ ሲያጸድቁት ቃሉ ተተርጕሞ ተነገረው ።

ከዚህ ቀጥሎ ኮሎኔሉ አሳቡን ለማስቀበል የሚያንበንበውን ከንቱ ንግግር በጽሞና ካዳመጡ በኋላ የሰጡት መልስ ፣ "መቼ ወዳገርህ ትመለሳለህ?" የሚል ጥያቄ ሆነ ። እርሱም ፣ "ግርማዊነትዎ ሲፈቅዱ እመለሳለሁ" አለ ። "መልካም ነው" ብለው ሁለቱንም ለዘለቄታ አሰናበቷቸው ። የልጥ ማረፊያውን ጣቢያ በቤተ መንግሥትና በሌላም የመሐንዲስነት ሥራው በንጉሡ ዘንድ ለጊዜው ሞገስ ያላጣው እንጂኔር ሉዊጂ ካፑቺ የሚባለው የኢጣልያ ተወላጅ ተረከበ ። ይኸም መሐንዲስ ወደፊት እንደምናብራራው ዋና የኢጣልያ ሰላይ መሆኑ ተገልጾበት ከመታሰር ደርሷል ። ኮሎኔል ፒያኖና ትራቨርሲም አሳባቸውም ፣ ምኞታቸውም በፍጹም ከሸፈ በሐረር በኩል አድርገው እየተናደዱ ወደ አገራቸው ተመለሱ ። ከሁለቱም የበለጠ ከአንኮበር ጀምሮ በእንጦጦም ፣ በአዲስ አበባም ብዙ ዘመን በመቆየት እንደ አንቶኔሊ "የንጉሡንም የመሳፍንቱንም ልብ አገኘሁ ፣ የኢጣልያን ይዞታ በኢትዮጵያ ላይ አጠነክራለሁ" ብሎ ተማምኖ የነበረው ዶክተር ትራቨርሲ ፣ አሁን ከንጉሠ ነገሥቱም ከእቴጌይቱም ፣ ከቀሩትም ባለሥልጣኖች ከፍ ያለ ተቃውሞ ገጥሞት ባዶ እጁን ወደ አገሩ በሚመለስበት ጊዜ በንዴት እንደ ተሞላ ፣ "አዲስ አበባን ለቅቄ ስሔድ ምኒልክን ከነአገሩ ከነሕዝቡ አቃጥየው በሔድሁ" ብሎ መመኘቱን በኋላ በጻፈው መጽሐፉ ያረጋግጣል ።

ትራቨርሲ እላይ እንዳልነው ፣ ብዙ ጊዜ ባጠገባቸው ተቀምጦና ጠባያቸውን ተመራምሮ በተረዳው መጠን ፣ ንጉሡን እናታልላለን ባሉ ቁጥር ፍጻሜውን ራሳቸው መታለላቸውን ፣ ካፄ ዮሐንስ ጋር ይዋጉልናል ብለው በመዳት መሣሪያ ሰጥተዋቸው ከተቀበሉ በኋላ ላስታርቃችሁ ያሉትን ፣ ወደኋላው ተመልሶ እያመዛዘነ ሁኔታውን ከገመገመ በኋላ ሚላኖ ላይ በ1931 ዓ.ም. ባሳተመው መጽሐፉ እንደዚሁ ይላል ።

“ . . . ውስጡን ብንሰማማም ፣ ስጦታም ብንሰጥ ፣ እርዳታም ብና ደርግ የምኒልክ ሁኔታ ሁልጊዜ አጠራጣሪና ውልውል ያለበት ነው ። በየደብዳቤው ለውጥ ሁሉ በመካከል ሆኜ ሳስታርቅ ፣ በክርስቲያ ኖች (ኢጣልያና ዐፄ ዮሐንስ) መካከል ደም አይፍሰስ ከማለት በቀር ከዚህ በላይ የሚጨመር ነገር የለም ። በእውነትም ይህን በሐሰት የስ ለምን ተወዳጅ የሚባሉት ራሳቸውን አደጋ ላይ ሳይጥሉ ምቹ ጊዜ ለማግኘት የሚጥሩ ብልህ ዲፕሎማት ናቸው . . . ”

ከዚሁ እያያዘ ፣ እውን በመጨረሻ ዐፄ ምኒልክ ፣ የኢጣልያን መንግሥትና ራስ መንገሻን ፣ በመሐላ መረብ ላይ የተስማሙትን ፣ አለያይቶው ራሱ ትራቨርሲ ለዚህ መለያየት መግሪያ ሆኖ ለኢጣልያ መንግሥት ምንም ነገር ሳያተርፍ ከኮሎኔል ፒያኖ ጋር ባዶ እጁን መመለሱ እየቆጠቆጠው የተታለለበትን ሁኔታ እንደዚህ ሲል እውን ቱን ለመግለጽ ተገደደ ።

እኛ የማኪያቬሊ* ተወላጆች የምንባለው የበለጠ በዚህ ንጉሥ ተታ ለልን ። ጥፋቱም የኛ የቂልነታችንና የእምነታችን ዋጋ ነው ። በፖለቲካ ውስጥ የአሠራር ዘዴ እንጂ የሕሊና ስሜት ዋጋ የለውም ። ያገር ጉዳይ አደጋ ላይ ባለበት ሰዓት ውሸታነና ወዳጅነትን ማውራት ባዶ ቃል ነው ።[1]

ብሏል ። ሌላው ቢላዚታ የሚባለው የጦር መኰንን ደግሞ በበኩሉ ፣

ብልሆና የሚጨበጥ ነገር ብቻ የሚፈልጉት ምኒልክ አውሮፓውያን በትክክል አሳባቸውን ስለማይገልጹ ፣ እነርሱም የሚያደርጉት ሁሉ ለርሳቸው ጥቅም አለመሆኑን ስለተረዱት ፣ ግናቸውንም በጥርጣሬ እያመዛዘኑ ነገሩን ሁሉ ላልተወሰነ ጊዜ ያስተላልፉት ነበር ። መስኮቦቹም ፣ ፈረንሳዮቹም ፣ እንግሊዞቹም ፣ ጣልያኖቹም የሚሉትን በጥሩ መልክ ያዳምጣሉ ። የሚያደርጉት ግን ለርሳቸው የሚጠቅመውን ብቻ ነው . . .[2]

ሲል ጽፏል ።

በዚህ አስተያየት ፣ ከትራቨርሲ የበለጠ ቢላዚታ የሚለው ትክክ ለኛ ነው ። ባለፈው ከምጥዋ ወረራ ዠምሮ እስከ ውጫሌ ውል ድረስ ኢጣልያኖች አንድም ቀን እውነተኛ የወረራ ምኞታቸውን ገልጸው አያውቁም ። ወዳጅ ነን ከማለትና ገጸ በረከት ከማቅረብ በቀር

* ኒኮላ ማኪያቬሊ, የፈሬንሲ (ኢጣልያ) ተወላጅ ነው ። ፕሪንቺፔ (መስፍን) በሚባለው መጽሐፉ ውስጥ “ግናቸውንም አድርገህ (ወንጀልም ቢሆን) ጉዳይህን ፈጽም እንጂ በየደማየትና በሕሊና ወይም በይሉኝታ ሰበብ ዓላማህን አትተው” በማለት በፍልስፍና መልክ አቀርቦታል ።

1 Let Marefia - L. Traversi PP. 301—304

2 Adua - Bellavita, P 474.

እውነተኛ አሳባቸውን በትክክል ተናግረው አያውቁም ። ምጥዋን በወረሩ ጊዜ ፣ “በቱርክና ባፄ ዮሐንስ ፈቃድ ነው” ብለው በሐሰት ለሕዝቡ አስታወቁ ። የመሪዎቹንና የሕዝቡን ልብ ለማርጋት ሲሉ ፣ “ኢጣሊያ ወዳጅነትንና ንግድን ከማስፋፋት በቀር መሬት አትፈልግም” ብለው ማወጃቸውን ፣ በዚያው ሰዓት የሐባብንና የቦጎስን ሕዝብ ወይም ካፄ ዮሐንስ የሸፈተውን ሁሉ እያስታጠቁ ፣ መቀስቀሳቸውና ራሱ የውጫሌ ውል 17ኛው አንቀጽ በተንኮልና በማጭበርበር ከስምምነቱ ውል ላይ ሊሠፍር መቻሉ ባለፈው ተገልጿል ።

ስለዚህ ፣ ትራቨርሲ በአባባሉ ኢጣልያ በገርነትና በየዋህነት በም ኒልክ ተታለለች ያለው ፍሬ ቢስ ነው ። በመገርመሪያ ላይ በኢጣ ልያ የተታለሉ ዐፄ ምኒልክ ናቸው ። ተንኰላቸውን በትክክል ከተረዱት በኋላ ግን ፣ እርሳቸውም ተንኰላቸውን በተንኮል በመመለስ በመጨረሻ አሸንፈዋቸዋል ቢባል ትክክለኛ መልስ ይመስለኛል ።

የሆነ ሆኖ የወዳጅነቱም ፣ የፖለቲካውም መስመር ስለ አልተሳካ ፣ ገጸ በረከት መበተኑም ከንቱ ሆኖ ስለቀረ ፣ መሳፍንትን አባብሎና አታሎ ማሸፈቱም ስለ አልያዘ ፣ በሁለቱም ወገኖች መካከል ያለው አለመግባባት የሚወሰነው በጦርነት ብቻ መሆኑ ከዕለት ወደዕለት እየታየ መጣ ። ስለዚህም ሁለቱም ወደ ድል ጐዳና የሚመሩቸውን የጦር መግሪያ ያዘጋጁ ዠመር ።

ምዕራፍ አሥራ ሰባት

የደጃች ባሕታ ሐጐስ ከኢጣልያኖቹ ጋር በጋይላ ተዋግተው መሞት

ራስ መንገሻ ፡ አዲስ አበባ ላይ ከንጉሠ ነገሥቱ ታርቀው ፡ ከኢቴጌ ጣይቱና በፊት ከማያውቋቸው መኳንንትና መሳፍንት ከነራስ ዳርጌ ጋር ተዋውቀው በክብርና በደስታ ከሰነበቱ በኋላ ፡ በሰኔ 7 ቀን 1886 ዓ. ም. ከንጉሠ ነገሥቱ ተሰናብተው ፡ ወደ አገራቸው በሚጓዙበት ጊዜ በየሠፈሩበት መግን (መብልና መጠጥ) እየታዘዘ ግብሩ ሳይጐድል እስከ ወሎ ደረሱ ። በወሎና በየጁ ሲያልፉም ፡ የራስ ሚካኤልና የራስ ወሌ ሰው እያስተናገደ በክብር እስከ ግዛታቸው እስከ ትግራይ አደረሰ ።

ምንም እንኳን ዝርዝሩ ተጽፎ ባይቆየን ፡ ከኢጣልያ ጋር ጦርነት በምንም እንኳን እንደማይቀር በመገመት ፡ ንጉሠ ነገሥቱና ራስ መንገሻ በግልጽም ፡ በስውርም የተወያዩበት ነገር እንደሚኖር አይጠረጠርም ። ከዚህ መካከል አንደኛው ከዚህ በፊት እንዳመለከትነው ክሬስፒ የኢትዮጵያን መሳፍንት ከምኒልክ ለመለያየት እንደ ተመኘው ዓይነት ፡ ራስ መንገሻና ዐፄ ምኒልክም በኢጣልያ ውስጥ ያሉትን መኳንንትና የባንዳ አለቆች በተቻለ መጠን ለማስከዳት አሳብ እንደሚኖራቸውና እንደ ተነጋገሩበት አይጠረጠርም ።

ስለዚህ ፡ ራስ መንገሻ ወደ መቀሌ እንደ ተመለሱ ፡ ክሬስፒ የላከ በትንና እርሱም እምነ የተቀበለውን የማስከዳት መመሪያ ወደ ፍጻሜ ለማድረስ በገነራል ባራቲዬሪ የበላይ መሪነት ፡ ዓድዋ ተቀማጭ የሆነው የኢጣልያ የፖለቲካ ወኪል ቴኔንቴ መላዚ ራስ መንገሻ አሉበት መቀሌ ድረስ እየመጣ ጠብ እርግፍ እያለ ልባቸውን ለማግኘት ደጅ ይጠና ነበር ። እርሳቸውም ለርሱ ፊት ሳይነሡ በበኩላቸው በንርሱ ውስጥ ከብዙ ጊዜ ዝምድ የሚያገለግሉትን እንደነ ደጃች ባሕታ ሐጐስ ያሉትን ውስጥ ለውስጥ እየተላላኩ ለማስከዳት ይጣጣሩ ጀመር ።

ባሁኑ ጊዜ ፡ ከኢጣልያኖች ጋር ካሉት ዓይነተኛ መኳንንት መካከል ደጃች ሐጐስ ተፈሪና ደጃች ባሕታ ሐጐስ ይገኛሉ ። ራስ መንገሻ ከኚሁ ከደጃች ባሕታ ሐጐስ ጋር ውስጥ ለውስጥ በተላላኩት

መሠረት ባሕታ ከኢጣልያኖች ጋር ሲዋጉ የሞቱበት ሁኔታ ከዚህ እንደሚከተለው ነው ።

ደጃች ባሕታ ሐጐስ የአክለ ጉዛይ ተወላጅ ናቸው ። በእምባ ጓሮ የትልቁን የራስ አርአያን ልጅ አምባዬን ከገደሉና ከሸፈቱ ወዲህ በፊት ከደጃች ደብብም ፤ ከራስ መንገሻም እየተጣሉና እየተዋጉም በሐባብ በረሃ ይኖሩ ነበር ። በመጨረሻ ለኢጣልያኖቹ ገብተው የባንዶች አለቃ በመሆን ብዙ ጊዜ ዋና መቀመጫቸውን አክለ ጉዛይ አድርገው ለኢጣልያኖቹ ሲያገለግሉ ኖረዋል ። እዚያ በሚገኙት የዓዛሪስት ሚሲዮን አግባቢነት እርሳቸውም ፤ ቤተሰባቸውም ወደ ካቶሊክ ሃይማኖት ገብተዋል ። በማናቸውም አንድነታቸውን ከኢጣልያኖቹ ጋር ስለ መሠረቱ ፤ እነርሱም ከኢጣልያኖቹ በታች ከሐበሾች በላይ አድርገው በከበሬታ ይዘዋቸው ነበር ። ኢጣልያኖች በመገርመሪያው ጊዜ ደጃች ደብብንና ደጃች ባሕታን ባንድነት አስማምተው በሁለቱም መኳንንቶች ለመጠቀም እንደ ፈለጉ የታወቀ ነው ። ዳሩ ግን ደጃች ደብብ ከወንድማቸው ከደጃች አምባዬ ጎዳይ ጋር መስማማት ስለማይሆንላቸው ፤ በዚህም ላይ ሁለቱም ከመረብ ወዲያ በተለይ የአክለ ጉዛይን ግዛት ስለሚፈልጉና በዚሁ ስለሚዋጉ ፤ ሁለቱን አስማምቶ ወደፊት ኢትዮጵያን ለመውረር ለወጠኑት አሳብ መሣሪያ ለማድረግ ለኢጣልያኖቹ አልተሳካላቸውም ። በመጨረሻም ደጃች ደብብ ከኢጣልያኖቹ ከሸፈቱና ዐፄ ዮሐንስም ከሞቱ በኋላ ፤ ኢጣልያኖቹ ደጃች ባሕታ ሐጐስን አቅፈው በማናቸውም እያስደሰቱ በርሳቸው መሪነት ካሉበት ቦታ ወደፊት እየገፉ ሰገነይቲንና አካባቢውን ሁሉ ያዙ ። በሰገነይቲም ቴኔንቲ ሳንጉይኔቲ የሚባለውን ሾመው የደጃች ባሕታም ግንኙነት ከዚሁ ከቴኔንቲው ጋር ሆኖ የርሳቸውም መደበኛ ሥፍራ ይኸው ሰገነይቲ ሆነ ።

ይሁን እንጂ ፤ በመጨረሻ ኢጣልያኖች እያደር አገር እየያዙ ፤ የአገር ተወላጅን እያዋረዱ ፤ ክብርንና የበላይነትን ለኢጣልያኖች ብቻ ሲሰጡ በመመልከት ልባቸው ከኢጣልያኖች ሸፈተ ። ባለፈ ሥራቸውም መጸጸት ጀመሩ ። ከዕለታት አንድ ቀን ፤ ኢጣልያኖቹ አንዱን ኢትዮጵያዊ አስተኝተው ሲገርፉት እዚያው ነበሩና በልባቸው እየተናደዱ ፤ "የሀገሬ ሰው እንደዚህ እየተዋረደ ከማየው ሞት ይሻለኝ ነበር" ብለው አጠገባቸው ለቆሙት ተናገሩ ይባላል ።

በዚህ ጊዜ ዐፄ ምኒልክ ፤ ራስ መንገሻም ተስማምተው ኢጣልያን ለመውጋት የሚዘጋጁበት ጊዜ መሆኑን ያውቁ ስለነበረ ፤ ላፉን ከኢጣልያኖች ጋር ሆነው ውስጥ ውስጡን ከራስ መንገሻና በርሳቸው አማካይነት ካፄ ምኒልክ ጋር ይላላኩ ጀመር ። የዚህንም ምስጢር

ኢጣልያኖቹ በመጨረሻው ሰሙት ። ከዚያ ፤ "አዘንግተን ይዘን ወደ አሰብ ልከን እናስረዋለን" እያሉ ተመካክረው ወሰኑ ። ጣልያኖች የደጃች ባሕታ ሐጐስን አሳብ ከሰላዮቻቸው እንዳገኙት ሁሉ እንደዚሁም ባሕታ ሐጐስ የነሱን ምክር ባንድ ያገር ተወላጅ ካቶሊክ ወዳጃቸው በኩል ተገነዘቡት ይባላል ።

በዚህ ጊዜ ፤ ኢጣልያኖቹ እላይ ስሙ የተጠቀሰውን ያገር ልማድና ባህል የሚያውቀውን ቴኔንቲ ሳንጉይኔቲ የሚባለውን በሰገነይቲ ሬዚዲንቲ (ምስለኔ) አድርገው በሹመት አስቀምጠው ነበር ። የርሱም አስተርጓሚ ስሙ ጥሩው ገብረ እግዚአብሔር ነበሩ ።*

ስለዚህ ፤ ደጃች ባሕታ ሐጐስ ፤ ብዙ ጊዜ ካስተርጓሚው ከገብረ እግዚአብሔርና ከዚሁ ከምስለኔው ከቴኔንቲ ጋር የሥራና የወዳጅነት ግንኙነታቸውን በሚቀጥሉበት ጊዜ ፤ "ኢጣልያኖቹ ሳይቀድሙኝ ልቅደማቸው" ብለው እ. ኤ. አ. ታኅሣሥ 14 ቀን 1894 (ታኅሣሥ 5 ቀን 1887 ዓ.ም.) የተለመደ ጉብኝት አስመስለው ወንድማቸውን ደጃች ሠንጋልንና ባሻ ተሱ (ተስፉ) የሚባለውን ሹማቸውን አስከትለው ወደ ሳንጉይኔቲ መኖሪያ ቤት ሔደው የተለመደውን ሰላምታ ከተለዋወጡ ፤ በኋላ መጠጥ ቀርቦ ጭውውት ተጀመረ ። ከዚያ ባሕታ ሐጐስና ሠንጋል ፤ የኢጣልያኑን ሹም ሳያስብ በድንገት ያዙትና ተናንቀው አስተኙት ። እሱም ለመንጠቅ ሲፍጨረጨር ባሕታ ሐጐስ ደረቱን ከመሬት ጋር በጉልበታቸው ይዘው እጆቹን በእጆቻቸው እንደጨበጡ ያኛው ከሥር ዐይኑን አፍጦ ፤ "ኢጣልያ ታላቅ ናትና እግዚአብሔር ሳይቀጣህ አይቀርም" ቢላቸው ፤ እርሳቸውም ከላይ ሆነው ፤ "ኢትዮጵያ ደግሞ ከኢጣልያ የበለጠች ታላቅ ናት" ብለው መለሱለት ። በዚህ ጊዜ ገብረ እግዚአብሔር በሩጫ ደርሰው ሳንጉይኔቲን ለማስጣል ወይም ለመገላገል ሞክረው ነበር ። ነገር ግን ወዲያው አስቀድሞ እንደ ታሰበው የደጃች ባሕታ ሐጐስ አሽከሮች ገብተው ምስለኔውን ከደጃች ባሕታ እጅ ተቀብለው ፤ ወደ ውጭ አውጥተው ፤ እጅና እግሩን አስረው ባንድ ቤት አስቀመጡት ።

በዚህ ጊዜ በደጃች ባሕታ ሐጐስና በገብረ እግዚአብሔር መካከል በሳንጉይኔቲ መታሰር የተነሣ ክርክር መነሣቱን ደሉሲባር እንደዚህ ሲል ጽፎታል ።

---

* ገብረ እግዚአብሔር ከዓድዋ ጦርነት ወዲህ በኢትዮጵያ አዲታሪነት ተጠርጥረው እንደ ታሰሩ ከታሰሩበት ከናኩራ አምልጠው ወደ አዲስ አበባ የመጡት ናቸው ። ባለታ ተብለው በፊት ዓፄ ምኒልክ ቀጥለም ወደ ሐረር ሔደው ከራስ መኮንን አማካሪዎች አንዱ ነበሩ ።

ንብረ እግዚአብሔር—ይህ የሠራኸው ሥራ መልካም አይደለም ።"

ደጃች ባሕታ ሐጐስ— . . . የኔን ሥራ አንተ ትንቅፈው እንደሆን እንጂ ፣ ሥራቱስ ደንበኛ የፍርድና የበቀል ሥራ ነው ። ይኸም በኔ ብቻ ሳይወሰን እንዳ ሁሉ ባንድነት ተነሥቶ እነዚህን የሰው አገር ነጣቂ ዎች ከአገራችንና ከምድራችን ሳናስወጣቸው አንቀርም ። እኛንም ራስ መንገሻና ራሳቸው ምኒልክ የአግሙርታና የደርቡሾች ተወዳጅ ሁሉ ይደግፈናል ። ብሬት የያዘው ያገር ተወላጅ አሽከር ከነመግሪያው ሲዞር ኢጣልያኖችን አጥፍተን የአገራችን ጌታ እኛው እንሆናለን ። ስለዚህ አንተም ከኛው ጋር ሁን ፣ ከፈረንጆች ጋር በመኖር ባገኘኸው ሥልጣኔ ታገለግለናለህ ፣ እኔም ፈረስና የጦር መግሪያ ጨምሬ የበታች ሹም አደርግህና ያሰብኸውን ከፍተኛ ደረጃ ታገኛለህ ።

ንብረ እግዚአብሔር—"አላደርገውም እነዚህን መልካም ያደረጉልህን አንተ እንደ ከዳኻቸው እኔ አላደርገውም ። ካሮታና ቢቲኒ ለኔ አን ዳብቴ ነበር ። ሌሎችም ሹማምንት ሁሉ ለኔ በጎ ያደረጉልኝ ወዳጆቼ ናቸውና አሁንም በሕይወቴ እስካለሁ ድረስ ቴኔንቴን (ሳንጉይኔቲን) አልለየውም ።"

ደጃች ባሕታ ሐጎስ—"እንግዲያውስ ከኛ ጋር መሆን ካልፈቀድህ በነገሩ አትግባ ፣ የሆነውን እኛው እንወጣዋለን ፣ አንተ ግን አርጊት የታወረች እናት በሐማሴን አለህና ከበቅሎዎቹ አንዲቱን ተቀምጠህ የምሰጥህን ገንዘብ ለእናትህ ውሰድላትና ከርሷ ጋር እዚያው ተቀመጥ ።"

ንብረ እግዚአብሔር—"ቴኔንቴ ሳንጉይኔቲን ካልለቀቅኸው አልሔድም ።"

ደ. ባሕታ—"በፍጹም እርሱ አይለቀቅም ።"

ንብረ እግዚአብሔር—"እንግዲያውስ እኔም ከርሱ አልለይምና አብ ረህ እሰረኝ ፤ ብትገድለውም እኔ ልቀብረው እፈልጋለሁ ።"

ደ. ባሕታ — "ራስህ እንደ ብረት ተተር ነው ። ደግ ነው እስር ያለው ።"

ብሎ ባንድ ቤት ውስጥ ለብቻው አሰረው ፤ በማግሥቱ እስጠራና ጠጅ ከፊቱ አቅርቦ ፤ ሲጠይቀው "ትላንት የነገርኩህን አሁንስ አላሰብከው በትምን" ብሎ "ትናንት ከመለስሁልህ የተለየ ሌላ መልስ የለኝም" ብለው ንብረ እግዚአብሔር በአሳባቸው መጽናታቸውን ጼሐፊው ያመለክታል ።

ከዚህ በኋላ ንብረ እግዚአብሔር ፣ እዚያው ቴኔንቴ ሳንጉይኔቲ ዘንድ ይታሰሩ ተብለው እንደሔዱ ፣ የታሰረውም ጣሊያን ባያቸው ጊዜ አንገታቸው ላይ ወድቆ ሳማቸው ። ከዚያም አብረው ሳሉ የጣሊያኑን መታሰር እያየው ፣ "እንዴት ሳይሰርቅ እንደ ሌባ ይታሰራል" ብለው ከእሳሪዎቹ ጋር ተከራክረው በኋላም ወደ ደጃች ባሕታ ተላልከው (የእግር ብረት) እስራቱን አስፈቱለት ።

ደጃች ባሕታ ፣ በሰገነይቲ የኢጣልያ መንግሥት ያስቀመጠውን ምስለኔውን ቴኔንቴ ሳንጉይኔቲን ከሦስት የስልክና የቴሌግራፍ ሠራ ተኞች ጋር አሰሩ ። ሰገነይቲን ከአሥመራና ከምጥዋ ጋር የሚያገናኘ ውን የስልክ መስመር በጣጠሱ ። በቶሎ ወደ ዓዲዋ መጥተው ከራስ መንገሻ ጋር በመደባለቅ ፈንታ ከንብረ እግዚአብሔር ጋር እየተከራ ከሩ በሰገነይቲ ውለው አደሩ ።

በዚህ ጊዜ ፣ በኤርትራ የኢጣሊያ ጦር ዋና አዛዥ ጄኔራል ባራቲዬሪ በከረን ይገኝ ነበርና ፣ እ. ኤ. አ. ታኅሣሥ 15 ቀን 1894 ዓ. ም. "ከሰገነ ይቲ የሚያገናኘው የስልክ መስመር ተቋርጧል" ማለትን በሰማ ጊዜ ፣ "ነገሩ የስሕተት ይሆን ወይስ ተበላሽቶ ይሆን" እያለ ከሹማምንቱ ጋር እየተነጋገረ ሲወያይ ፣ ሁሉም "ነገሩ ምን ይሆን ?" እያለ ሲጨ ነቅ ፣ በመጨረሻ የባሕታ መክዳትና የሳንጉይኔቲ መታሰር ወሬው በት ክክል መጣለት ።

ከዚህ በኋላ ፣ አሥመራ የሚገኘው ማጆር ቶዜሊም ጦሩን ከአሥመራ ወደ መሕረባ ይዞ መጣ ። ይኸ መሕረባ የምትባል መንደር ለሰገነይቲ ቅርብ ነበረችና ቶዜሊ በዚች መንደር ገብቶ ከአሥመራ የሚያገናኘ ውን የስልክ መስመር አስተካክሎ ሌላ ጦር እንዲጨመርለት እየተ ጠባበቀ ፣ ባንድ ወገን ደግሞ ተጨማሪው ጦር እስኪደርስለት ድረስ "ቴኔንቴ ሳንጉይኔቲንና ሦስቱን የቴሌግራፎችና የስልክ ሠራተኞች መል ስልኝና እንስማማ" የሚል መልክተኛ ወደ ደጃች ባሕታ ላከ ። ይኸ ንም ማለቱ ተጨማሪው ጦር ከደረሰለት በኋላ ፣ በድንገት አዘንግቶ ደጃች ባሕታን ወግቶ ለመያዝ እንጂ ፣ በእውነቱ እስረኞቹን ቢለቁ ለት ለመስማማት ወይም ነገሩን በዚሁ አቁሞ ደጃዝማቹን በሰላም ለመተው አልነበረም ።

ደጃች ባሕታ በበኩላቸው ፣ ወደ ራስ መንገሻ እንዲደርሱላቸው ወይም ረዳት ጦር እንዲመጣላቸው እየተላላኩ ለርሱ አወላዋይ መልስ ሰጡ ። በመካከሉ የርሱን ጦር ይዞ መጠጋት በሰሙ ጊዜ ፣ እስረኞቹን ለራስ መንገሻ ለመላክ አስቀድመው እርሳቸው ሰገነይቲን ትተው ከያሉበት የተሰበሰቡትን 1600 የሚያህል ጦራቸውን እንደያዙ በሰገ ነይቲ አቅራቢያ የሚገኘውን በሐላይ ያለውን የኢጣልያኖቹን ምሽግ ለመውጋትና ለመያዝ ጉዞ አደረጉ ። በዚያም እንደ ደረሱ ካፒቴን ካስቴላዚ ከነጭፍራው መሽጐ የተቀመጠበትን ቅጥር እስከበበው ፣ "የያዝኸውን የጦር መግሪያና ዕቃ አስረክበኝና በነጻነት ከነሰዎችህ እንድትሔድ ልፍቀድልህ" ብለው ላኩበት ። ካፒቴኑም ከውጭ የሚጠብቀው የቶዜሊ እርዳታ እስኪደርስለት ድረስ አጠገቡ ባሉት በአገር ተወላጅና በውጭ አገር ሚሲዮኖች ካቶሊኮች አማካይነት

“እርሱ ከነሰዊ ካልነካኝ እኔም መገሪያውንና ዕቃውን አስረክበዋለሁ” ብሎ ወደ ደጃች ባሕታ ላከ ። እርሳቸውም እውነት የሚያስረክብ መስሎአቸው ከሰዎቻቸው ውስጥ ደህና ደህናውን መርጠው ላኩለት ። እነርሱም ወደ ቅጥሩ ውስጥ እንደገቡ ካፒቴኑ እጅ እጃቸውን እየያዘ በሰንሰለት አሳሰራቸው ።

ከዚህ በኋላ ፣ የነርሱን አለመመለስና የካፒቴኑን ከዳት በተረዱት ጊዜ ፣ ደጃች ባሕታ በቅጥሩ ላይ ተኩስ ጀምረው ከውስጥም ያሉት መልሰው እየተኮሱ ደንበኛው ጦርነት ተጀመረ ። ከሰባት ሰዓት እስከ ዘጠኝ ሰዓት ድረስ በቀጠለው ተኩስ ባሕታ ሐጐስ አሸንፈው ቅጥሩን ለመጣስና ለመግባት ሲያስቡ ፣ የተኩሱን ጩኸት ያሰማ የነበረው ማጆር ቶዜሊ በሩጫ እየገሠገሠ ከነጦሩ በድንገት ደረሰና ደጃች ባሕታ ሐጐስን ከኋላቸው እየተታኮሰ ይወጋቸው ጀመር ። ደጃች ባሕታም ምንም እንኳን ከኋላ በማጆር ቶዜሊ ፣ ከፊታቸው በካፒቴን ካስቴላዚ በሁለት ወገን በሁለት ጦር መካከል ቢሆኑም ፣ ባሉበት ሥፍራ ሆነው በቆራጥነት እየተታኮሱ ከሰዎቻቸው ጋር 11 ሰው ገድለው 20 የሚሆኑ አብዛኞቹን ያገር ተወላጆች ወታደሮች ከአቆሰሉ በኋላ በመትረየስ ሩምታ ተኩሰው ጣሉዋቸውና ሞቱ ።[1]

ምናልባት ፣ በኢጣልያኖች ዘንድ እንዳለው የመሰለ የስልክና የመገናኛ ድርጅትና ግንኙነት በኢትዮጵያ መንግሥት በኩል ቢኖር ኖሮ በወዲያ ማጆር ቶዜሊ በፍጥነት ለካፒቴን ካስቴላዚ እንደ ደረሰለት ሁሉ ፣ ራስ መንገሻ ወይም አንድ የጦር መኮንናቸው ወደ ምሽጉ በግሥጋሤ ይደርሱ ነበር ። አገርና ወገን ወዳድ የሆኑት ደጃች ባሕታ ሐጐስም ፣ በዚህ ዓይነት አሳዛኝ ሞት አይሞቱም ነበር ። ከሁሉ የበለጠ ደግሞ የሚያሳዝነው ፣ ባሕታ ሐጐስ ከሞቱ በኋላ ቶዜሊ ሬሳቸው እንዳይቀበር ከልክሎ ለቀናት መቀጣጫ ወይም ምሳሌ ይሆናል ብሎ ያደረገው እብሪት ጨርሶ የሚያበሳጭ ነው ።

ይኸ ሁሉ ሲሆን ፣ ራስ መንገሻ ከአዲስ አበባ ተመልሰው በዓድዋና በመቀሌ እየተዘዋወሩ ፣ ከደጃች ባሕታም እየተላላኩ ግዛታቸውን ሲያጸኑ ቆይተዋል ። ደጃች ባሕታና ማጆር ቶዜሊ ሐላይ ምሽግ በሚዋጉበት ጊዜ እርሳቸው እንትጮ ነበሩ ። ምንም እንኳን ውስጡን ከደጃች ባሕታ ሐጐስ ጋር በደብዳቤና በመልእክት ንግግር ቢኖራቸውም ፣ ላዩን እስከ ኮዓቲትና ሰንዓፌ ጦርነት ድረስ ከኢጣልያኖች ጋር በጉርብትና ለመኖር የወዳጅነት መልክ የማሳየት ፖለቲካ ነበራቸው ።

1 Douze ans en Abissinie - Paul de Lauribar, Chap. 26 PP. 318 - 394 - ; Gli Italiani in Africa Orientale - A. Del Boca, PP. 523 - 529.

ካዲስ አበባ ሲነሡም ፣ እኛ እስክንመጣ ድረስ ተዘጋጅ እንጂ ጦርነት አትጀምር የሚል ያፄ ምኒልክ ትእዛዝ ያለ ይመስላል ። ራሳቸውም ባለፈው ዓመት ጣልያኖቹ መረብ ላይ በመስቀልና በወንጌል የተማማሉትን መሐላ ስለ አፈረሱባቸው ፣ ቂማቸው ገና ያልበረደ ሳይሆን አይቀርም ። ስለዚህም አዲስ አበባ ከንጉሡ ነገሥቱ እንደ ተስማሙ ፣ ከደጃች ባሕታ ጋር ውስጡን እየተላላኩ አሁንም እንትጮ ላይ ሆነው ጣልያኖቹን ለመውጋት ወታደርና የጦር መገሪያ ማደራጀት ላይ ይገኛሉ ። ያለዚያ ግን ፣ ከዚሁ ጦራቸው ከፍለው ለደጃች ባሕታ ልከው ቢሆን ኖሮ የሐላይ አሸናፊነት ለርሳቸው ይሆን ነበር ። ደጃች ባሕታንም ከነሰዎቻቸው ሲያገኙ ወደፊት ለሚያደርጉት ለኮዓቲት ጦርነት ያግዙዋቸው ነበር ። ነገር ግን ፣ እላይ ከጠቀስነው ከመገናኛው ጉድለት በቀር ሌላውን በዚያን ጊዜ የነበራቸውን ችግር ዛሬ ማወቅና መናገር አይቻልም ። የራስ መንገሻን ሁኔታ በዚህ ዓይነት ስንመለከት እንደዚሁም የቲኔንቴ ሳንጉይኔቲንና ያስተርጓሚውን የብላታ ገብረ እግዚአብሔርን ፍጻሜ እንደሚከተለው ሆኖ እናገኘዋለን ።

ሰገነይቲ ላይ ምስለኔው ሳንጉይኔቲና ሦስቱ ስልከኞች እንደታሰሩ ፣ በደጃች ባሕታ ሐጐስ ትእዛዝ ሹማቸው ባሻ ተስፋ ማርያም ዐርባ የሚሆኑ ጭፍሮችን እንደያዘ እስረኞቹን ይዞ ለራስ መንገሻ ለመስጠት ወደ እንትጮ ይጓዝ ነበር ። በመንገድም ኢጣልያኖቹ ምንም የልብስና የጫማ ፣ የራብና የጥም ችግር ቢያደርስባቸውም ፣ ጣልያኖቹን ለማገልገል ቁርጠኛ የሆኑት ገብረ እግዚአብሔር በማናቸውም ከባላገርም ፣ ከዘበኞቹም እየለመኑ ፈረንጆችን እያበሉና እያጠጡ ጉዟቸውን ይቀጥሉ ነበር ። በጉዞውም ጊዜ ገብረ እግዚአብሔር ዘበኞቹን አባብለው ወይም ሌሊት በተኙበት ጊዜ የሚወዱት ሳንጉይኔቲ የሚያመልጥበትን መንገድ ሲፈልጉለት ነበር ይባላል ። ነገር ግን ፣ ከዕለታት አንድ ቀን ጉዟቸውን በሚቀጥሉበት ጊዜ ፣ ገብረ እግዚአብሔር የራስ መንገሻና የደጃች ባሕታ ሐጐስ ሰው መስለው ፣ የባላገር ወሬ ሲጠያይቁ የሐላይን ጦርነት ፣ የደጃች ባሕታን መሞት እርግጠኛውን ሰሙና ለሳንጉይኔቲ ነገሩት ። እርሱም ይኸንኑ በሰማ ጊዜ ፣ “ የባሕታን ሞት ከሰማሁ በኋላ ከእንግዲህ ወዲያ እኔ ብሞት ግድ የለኝም ። ይልቅስ እናንተ በኔ ምክንያት ጉዳት እንዳይደርስባችሁ በየአገራችሁ ተመለሱ ” ብሎ እነ ገብረ እግዚአብሔርን መከራቸው ። ነገር ግን አንድ ጊዜ ከሰገነይቲ ጀምሮ ከርሱ ላለመለየት የቆረጡበት ነገር ነውና ፣ በዚሁ በጀመሩት ሃይማኖት ጸንተው ፣ ነጻው ሰውዬ ከእስረኛው ጋር አብረው ጉዟቸውን ቀጥለው ፣ ማታ ከሰፈር ላይ ዘበኞቹን ተሰብሰቡልኝ ብለው እንደዚህ አሏቸው ። “እስረኞቹን ወስዳችሁ ለራስ መንገሻ ለመስጠት ማሰባችሁ ሞኝነት ነው ። ምክንያቱም ራስ መንገሻ

የኢጣልያኖች ወዳጅ ስለሆኑ፣ ከናንተ የተቀበሉትን እስረኛ መል
ሰው የሚያስረክቡዋቸው ለኢጣልያኖቹ ነውና በዚህ እናንተን የሚያ
መሰግናችሁ የለም ። ይልቅስ እናንተው ራሳችሁ መልሳችሁ ለኢጣ
ልያ መንግሥት ባለሥልጣኖች ብትሰጧቸው ምስጋናም ዋጋም ታገ
ኙበታላችሁ ።"

የዘበኞቹ አለቆች ይኸን ከሰሙ በኋላ፣ ምንም እንኳን ምክሩ በል
ባቸው ቢገባ ለጊዜው እሺ ሳይሉ እንደዚሁ ነገሩን እያመዛዘኑ ቆይ
ተው፣ ሌሊትም ብርድ ነበርና እሳት ነዶ እየሞቁ ተጋድመው ሳለ፣
የዘበኞቹ ሹም ባሻ ተሰፋ ገብረ እግዚአብሔርን ለብቻቸው ጠርቶ
የኢጣልያ መንግሥት በኛ ላይ ክፉ እንዳያደርግብን ሳንጉይቴ በመ
ስቀልና በወንጌል ይማልልንና ወደ ሰንጉይቴ ተመልሰን ከወገኖቹ ጋር
እንደባልቀው" ብሉ ነገራቸው ። እርሳቸውም ይኸንን ነገረው ምስ
ኪኑው እሳቡን በደስታ ተቀብሉ ቃሉን በመሐላ ከሰጠ በኋላ፣ በመጡ
በት መንገድ በችግርና በድካም እንደገና ወደ ሰንጉይቴ ተመልሰው፣
ሳንጉይቴ ከወገኖቹ ተደባልቆ በዚያው ዓመት በጥቅምት ላይ በራስ
መንገሻና በኢጣልያኖች መካከል ጦርነት የተደረገ ዕለት ሲዋጋ ሞተ ።
ገብረ እግዚአብሔር ግን፣ እስከ ዓድዋ ጦርነት ድረስ ኢጣልያኖቹን
በአጼኪላም፣ በአሥመራም በአስተርጓሚነትና በምክር ሲያገለግሉ ኖሩ ።
የዓድዋ ድል ከተፈጸመ በኋላ፣ ሬሳ ለማስቀበር የቅድሚያ ፈቃድ ለመ
ጠየቅ ማጆር ቶማሶ ሳልሳ ወደ ዐፄ ምኒልክ ሰፈር የመጣ ጊዜ እብ
ረው ለአስተርጓሚነት መጥተዋል ።

በመጨረሻ ግን፣ እያደር ከዓድዋ ጦርነት በኋላ ኢጣልያኖቹን የመ
ጥላት፣ አገራቸውን ኢትዮጵያን የመውደድ ስሜት ስላደረባቸውና ስለ
ታየባቸው ተጠርጥረው በናኩራ ደሴት ታሰሩ ። ከዚያም ከጓደኞቻቸው
ከአቶ ኢያሱ ዳንኤል ጋር ከናኩራ አምልጠው ወደ አዲስ አበባ መጥ
ተው ጥቂት ጊዜ ለንጉሠ ነገሥቱ መካር ሆነው ከቆዩ በኋላ፣ ቀጥሎ
ወደ ሐረርጌ ተዛውረው በአማካሪነት ሲሠሩ ኖረው ሞቱ ።

ምዕራፍ ዐሥራ ስምንት

በኢትዮጵያ የተሠራጨው የኢጣሊያኖች የስለላ ሥራ

በኢጣልያ ንጉሦም፣ ባለሥልጣኖቹም፣ የጦር መኮንኖቹም ጭምር
እ.ኤ.አ. በ1860 ዓ.ም. የአገራቸውን አንድነት መመሥረታቸው ይታ
ወቃል ። በፊት በኦውስትሪያ ውስጥ ሲገዙ፣ የጀርማኒክን ሥልጣኔ
በመውረስ ከኢጣልያንኛው ጋር አዋህደው የያዙ ነበሩ ። በኋላም ወደ
ወገኖቻቸው ወደ ኢጣልያ ገብተው ከኦውስትሪያ ጋር በተደረገው
ጦርነት የተካፈሉ ስለ ነበሩባቸው፣ ባሁኑ ጊዜ ያገኙት የነጻነት ስሜትና
ያገር ፍቅር እያቃጠላቸው በማናቸውም ግንባር አገራቸውንና መንግ
ሥታቸውን የሚያገለግሉት ባዲስ ያገር መውደድ መንፈስና በጋለ
ስሜት ነው ። የጠፋ ዕቃ መልሶ ሲገኝ ከመጥፋቱ በፊት ከነበረው
ከባለቤትነት ስሜት የበለጠ ደስታ እንደሚሰማ፣ ኢጣልያኖችም ባሁኑ
ሰዓት ደስታቸው የዚያን ያህል ነው ። ሁኔታው እኛ ኢትዮጵያውያን
ነጻነታችን (1928—33 ዓ. ም.) ለአምስት ዓመታት ተጽዕኖ ሥር
ወድቆ በ1933 ዓ.ም. ከዚህ በተላቀቅንበት ጊዜ ከነበረን የጋለ
የሥራ ናፍቆትንና ያገልግሎት ስሜት ጋር የሚመሳሰል ነው ።

ስለዚህ፣ አዲስ የተቋቋመው የኢጣልያ መንግሥት፣ በኢትዮጵያ
ላይ መስፋፋትን መሠረታዊ ዓላማ አድርጎ ሲነሣ ከሁሉ አስቀድሞ
በአገሪቱ በየአውራጃው ባሉት መሳፍንት ዘንድ፣ ባገር ጉብኝትና
በንግድ እያስመሰለ ሰላዮችን ያስቀምጥ ነበር ። ለዚህም ሥራ አብዛ
ኛውን ጊዜ የሚመረጡት የሕክምና፣ የመሐንዲስነት ወይም ያናጢ
ነት ዕውቀት ያላቸው ነበሩ ። ኢትዮጵያ እንደ ሌላው የአፍሪካ አገር
ዘመናዊ ሥልጣኔ ያልገባባት፣ ሕዝቧ በበሽታ የሚሠቃይና መታከምን
የሚፈልግ፣ በሕንፃ ቤት መኖርንና ወንዝን በድልድይ መሻገርን
የሚፈልግ ነበር ። ነገር ግን፣ አገሪቷ ራሷ መሥራት የማትችል ስለሆነች
ሰላዮች በሕክምና ወይም በመሐንዲስነታቸው ሰበብ ወደ ነገሥታቱና
ወደ መሳፍንቱ ከቀረቡ በኋላ፣ ወዳጅነት ቋጥረው ወጭ ገቢና ባለ
ሟል በመሆን የተላኩበትን የስለላ ሥራ ለማከናወን እንደቻሉ ቀደም
ሲል ተወስቷል ።

እነዚህም፣ ዐፄ ዮሐንስ ዘንድ የነበረው የመቀሌን ቤተ መንግሥት
የሠራው ናሬቲ ጕሴፔ የተባለው አናጢ፣ ወደ ዐፄ ምኒልክ የተላኩት

ሊዎፖልድ ትራቨርሲና ቬንቼንሶ ራጋሲ ሐኪሞች ፡ አውጉስቶ ሳልም ቤኒና ሊዊጂ ካፑቺ መሐንዲሶች ናቸው ። በተለይ ራስ መኰንንን ካዳ ምኒልክ ለማስከዳት የተላከው ማገር ቺዛሬ ኔራሲኒ ሐኪም ሲሆን ፒዬትሮ ፌልተር ነጋዴ ነው ። እንዲሁም ለራስ መንገሻ የተላከው አንቶኒዮ ሺ ማርቲኒ ሐኪም ነው ። ሐኪም ወይም መሐንዲስ ባይሆንም ፡ እገሌ የእገሌን አውራጃ ባህልና ቋንቋ ያውቃል ፡ ከዚያ ወረዳ መስፍን ወይም መኰንን ጋር ተወዳጅቷል ሲባል ወደዚያ አገር ይመደባል ። ለምሳሌ ፡ ካፒቴን ሳልቫቶሬ ፒርሲኮ የዐረብኛ ቋንቋና የእስላሞችን ባህል ያውቃል ተብሎ አውሳ ወደ መሐመድ አንፋሪ ዘንድ ተልኮ ነበር ። እርሱም ከአውሳ ወደ ዋጀራት ወደ ራያና ወደ አዘቦ እየተመላለሰ በራያና በአዘቦዎች ዘንድ የተከበረውን ሼክ ጦልሀ ቢን ጃፋርን ፡ ባንድ ወገን መሐመድ አንፋሪን ፡ በሌላው ወገን ከወሎ ገዥ ከራስ ሚካኤል ጋር በማዛመድ እስላም ነክ የሆነው አገርና ሕዝብ ባንድነት ባዳ ምኒልክ መንግሥት ላይ እንዲነሣ ከነደኛው ኩቴኔንቴ ጂያኒኒ ጋር ሆነው በገንዘብ ከማባበል ጋር በትጋት ይሠሩ ነበር ። መሣሪያቸው ያደረጉት ሼክ አብዱራሕማን ቢን ዩሱፍ የሚባለውን ለዚህ ተልዕኳቸውም ነው ። ይህ ሰው በመጀመሪያ ያዳ ምኒልክ አሽከርና ባለሟል ሆኖ በመላላክ ያገለግላቸው ነበር ። በዚህም የራሳንና የሙጠሬን ፡ የሞሎጋን ወረዳዎች ሰጥተውት ሲያስተዳድር ሳለ ፡ በመካከሉ ከነዚሁ ከኢጣልያ ወኪሎች ከነፒርሲኮና አዲስ አበባ ከሚቀመጠው ከአንቶኔሊ ጋር ተገናኝቶ ከአውሳ ወደ አዲስ አበባ እየተመላለሰ እነርሱን በመምራት ተላምዶ ነበር ። እርሱም የመሐመድ አንፋሪን ልጅ ስለአገባ ፡ በርሱ አማካይነት ኢጣልያኖቹ ከመሐመድ አንፋሪ ጋር በጣም ተዋዋደው ለሁለቱም ገንዘብም መሣሪያም ያፈሱላቸው ጀመር። ሁለቱም ላዳ ምኒልክ ታማኝነታቸውን እያደረ ከደው ለኢጣልያ መንግሥት መሣሪያ ሆኑ ። ዋናው ባላባት መሐመድ አንፋሪ በያመቱ 3,000 በኋላም 4.000 ጥሬ ብር ሲቀበል ፡ አብዱራሕማን ትንሹ መራተኛ ስለሆኑላቸው የወር ቀለቡ በመጀመሪያ 90 ብር የነበረው ፡ በኋላ እነሰኝ ብሎ ተከራክሮ ወደ 200 ከፍ አስደረገ ። ቀለቡም ከፍ ባለ መጠን የርሱም የአገልግሎቱ አገልግሎት እያደገ ሔደ ። በተለይ በዚያን ጊዜ ዐፄ ምኒልክ ይኸን ያህል ቀለብ እየሰጡ ፡ ማስተዳደር የመንግሥታቸው የኢኮኖሚ አቅም ስለማይፈቅድ ከቀለቡ ብዛት ጋር በኢጣልያኖቹ ተንኮል አብዱራሕማን ፈጽሞ ከዳ ። መሐመድ አንፋሪንም አስከዳ ።

በዚህ ዓይነት ፡ ከፕሮፓጋንዳው ስልትና ዘዴ ጐን የኢጣልያ መንግሥት በሀብቱ ጭምር ይጠቀም ነበር ማለት ነው ። ባዳ ምኒልክ ዘንድ

የአብዱራሕማን ቢን ዩሱፍ ክዳትና አድራጎቱ በትክክል ሲታወቅ ከሹመቱ በይፋ ተሽሮ የርሱን የወረዳ ግዛቶች የኢፍራታው ገዥ ደጃች ወልዴ አቫግሬና ደጃች መሸሻ ገርማሜ ተካፈሉት ።[1]

ሼክ ጦልሀ የሚባለው ደግሞ ፡ የተወለደው በዶዶታ (ወረባቦ) ውስጥ ነው ። በራያና በአዘቦ ፡ በወሎም የታወቀ የሃይማኖት መሪ ነው ። ከዚህ በፊት እንዳመለከትነው ፡ ዐፄ ዮሐንስ የወሎንና የራያን እስላሞች በክርስትና እንዲጠመቁ ባዘዙ ጊዜ እምቢ ብሎ ሌሎቹንም የሃይማኖት ወገኖቹን ይዞ ፡ ብዙ ጊዜ ካፄ ዮሐንስ ጋር ተዋግቶ በመጨረሻ ወደ ሱዳን ሔዶ ከደርቡሾች ጋር በማበር በግር ወሀ ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ፡ በመተማ ካፄ ዮሐንስ ጋር ተዋግቷል ። ሌሎቹንም እየመራ አዋግቷል ።

ከዐፄ ዮሐንስ ሞት በኋላ ፡ ይኸው ጦልሀ ወደ አገሩ ተመልሶ ከአብዱራሕማን ጋር በመተባበር ለኢጣልያ መንግሥት መሣሪያ ሆኖ የራያንና የአዘቦን አርሞዎችና አፋሮችን እያስተባበረ ክርስቲያኖቹን እያስጠቃ ከራስ ወሌም ጦር ጋር በየጊዜ ተዋግቷል ። የኢትዮጵያና የኢጣልያ ጠብ እየከረረ ሲሔድ በኢጣልያኖቹ ውስጥ ጦሩን አዘጋጅቶ በአላጌ ሲዋጋ ወደፊት እንመለከታለን ። ከዓድዋ በኋላ በሼክ ዑመር ኑሬ አማካይነት አዲስ አበባ መጥቶ ከንጉሠ ነገሥቱ ምሕረት ተቀበለ ። ቢሆንም ወዳገሩ በመመለስ ፋንታ በእንኮበሩ እስኙ ወልደ ጻድቅ ውስጥ የጨኖን ግዛት ተቀብሎ ተቀምጦ በኋላም ከልጅ ኢያሱ ጋር ባለሟልነት ወጥና ነበር ። ልጅ ኢያሱ በወደቁበትም ጊዜ ደግሞ መልሶ እስራት አገኘቶታል ።[2]

በዚሁ ዓይነት ፡ ከኢጣልያ መንግሥት ውስጡን ለስብከት ላዩን ለሥራ አስመስለው ወደ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ተልከው የነበሩት ጉስታቮ ቢያንኪና በሽዋ የታወቀው አውግስቶ ሳሊምቤኒ ናቸው። ጉስታቮ ቢያንኪ ከፔሌግሪና ማቲውች ጋር ወዳፄ ዮሐንስ ተልኮ መጥቶ የነበረ መሆኑን ፡ በኋላም ከመቀሌ የደንከልን በረሀ አቋርጦ ሊሔድ ብሎ በበረሀ በደንከሌዎች እጅ ሕይወቱ አልፏል ። ከመሞቱ በፊት በ1867 ዓ. ም. ባፄ ዮሐንስ ዘመን መንግሥት ከኢጣልያ ንጉሥ ኔኛንና ልዩ ልዩ ገጸ በረከት ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ይዞ በመምጣት ፡ "አባይ ላይም አንድ ድልድይ እንሠራልዎታለን" ብሎ በማስደሰት መልካም ግንኙነት ፈጥሮ ነበር ።

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ገጽ 61.
Crispi e Menelich Nel Diario del Conte Salimbeni, PP. 34, 54 - Italia ed Etiopia, PP. 159 - 160

2 Italia ed Etiopia .. PP. 468 - 469.

ኢጣልያኖቹ ፡ መሳፍንቱን የሚሸነግሉበት ዋናው ስጦታ ስለሆነ ወደኋላ ተመልሰን ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የተላከውን ኒሻንና ገጸ በረከት ስንመለከት ሌሎቹም እንደ ደረጃቸው የሚላኩላቸው መሆኑን እንገነዘባለን ። ከስጦታው ጋርም መስፍኑ የሚመኘውን ፍላጎት እንደ ሚያሟሉ ያሳያሉ ። ለምሳሌ ፡ በአባይ ወንዝ ላይ ድልድይ መዘርጋት ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ታላቅ ምኞት ስለሆነ ፡ ሳሊምቤኒ ወደ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የተጠጋው የአባይን ድልድይ እሠራለሁ የሚል የሚ ያጓጓ የተስፋ ቃል ሰጥቶ ነበር ።

ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ፡ ኒሻንና ገጸ በረከቱ ከደረሳቸው በኋላ ለኢ ጣልያ ንጉሥ የላኩት ደብዳቤ የሁሉንም ሁኔታ ከዚህ እንደሚከተ ለው ያብራራል ።

ንጉሥ ተላማዊ ኡምቤርቶ ከኢጣልያ ንጉሥ ፡ የተላከ ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት . . . . የእርስዎ ወረቀት ደረሰኝ ፤ የእርስዎ ሽልማት የርስዎ በረከት በጉስማየ ቢያንኪ . . . እጅ ደረሰኝ . . . እኔም ከርሱ ጋር ውሉ ንም ተጫወትሁ ፤ ሁሉንም አደረግሁ ፤ እርስዎ እንደ ጻፉልኝ . . . የእር ስዎ ወዳጅነትዎና ፍቅርዎ ለኔ እጅግ መልካም ነውና እጅግ ደስ አለኝ እቶ ጕስማየ ቢያንኪ የኢጣልያ ዘውድ መስቀል ሽልማት ባንገቴ አደ ረገልኝ ። የርስዎ ውለት የዝዎን ጠበንጃች ደግሞ ውለት አፍ ሁለት ጠበ ንጃች እሊህ አራቱን የርስዎ ጠበንጃች ። ደግሞ አንድ የርስዎን የአ ልማዝ ቀለበት የእርስዎን መንጥር የርስዎን ቀይ ሐር ጥላ የርስዎን አንድ ጊዜ የምትተኰስ ሽጉጥ ወርቅ ቅብ የጐራዴ መታጠቂያ ሁለት መስቀል የአልማዝ ዓይነት ተቀበልሁ አንድ ለኔ አንድ ለምሽቴ ይኸን ሁሉ የሰደዱልኝን በጕስማየ ቢያንኪ እጅ ተቀበልሁ ። ለዚሁም ሁሉ እግዚአብሔር ይስጥልኝ . . . እንግዲህ አንድ ድልድይ እንሠራለን አባይ ላይ . . . እኔም አሁን ስለርስዎ በረከት እንዳላሰናዳ ቶሎ አጠረብኝ የኔ ሀገር እንደርስዎ ሀገር አይደለም ሁሉ ቶሎ ቶሉ አይገኝበትም ። እቶ ቢያንኪ ሲመለስ በረከቱን አሰናድቼ እቆያለሁ የኔ በረከት ለርስዎ ትንሽ ነገር ነው ። . . . እቶ ቢያንኪ በጅርጋድጋ ሠራተኛ ውን መሣሪያውን ስለ አመጣልኝ ፡ እኔም አባይ ከድልድዩ አጠገብ አንድ ሀገር እሰጣለሁ ብያለሁ ። ከሸዋ ልተ ማረፊያ የሚሆልተ ሀገር ነው . . . የፈቀዱልኝም እንደሆን እኔም የድልድዩን ሥፍራ ድል ድዩንም ወምቤርቶ አላል አሰኘዋለሁ የድልድዩን ነገር ካቶ ቢያንኪ ጋር ስንነጋገር የኔ ስም አላል ነበረ ። . . . ተጽሕፈ በደብረ ማርቆስ ከተማ ኅዳር 13 ቀን 1876 ዓ.ም. በዘመነ ዮሐንስ በዕለተ ሐሙስ ።[1]

ከመጀመሪያው ላይ በኢጣልያ ወዳጅነት ዮሐንስ ፡ ምኒልክ ፡ ተክለ ሃይማኖትና ሌሎችም መሳፍንትና መኳንንት እንደምን እንደ

---

1 Documenti Amharica - I GNAZIO Guidi - Roma 1891.

ተታለሉ ይህ ደብዳቤ ያስረዳል ። ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በኒሻንና በገጸ በረከቱ ከመደሰታቸው በቀር ፤ የድልድዩ ሥራ በጣም ያጓ ልላቸው ስለነበር ፡ ድልድዩ ተሠርቶ ካለቀ በኋላ የድልድዩ መጠሪያ ስም ኡምቤርቶ አላል ተብሎ በቀድሞ ስማቸውና በኢጣልያኖቹ ንጉሥ ስም እንዲሠየም አስበው ነበር ። ነገር ግን ፤ በኢጣልያኖቹ በኩል የድ ልድዩ ሥራ ለመግቢያ እንዲረዳ ምክንያት ነው እንጂ ፤ ሠርቶ ጨርሶ ለማስረከብና በዚህ ሥራ የኢትዮጵያ ሕዝብና መንግሥት እንዲጠቀም አይደለም ። ስለዚህ ፡ ምክንያት እየፈጠሩ በወሬ ከማራዘም በቀር ፀሥር ዓመት ሙሉ ሥራው አልተጀመረም ።

ብዙ ጊዜ ፡ ምክንያት በመፍጠር እንደ ሳሊምቤኒ ፤ እንደ ኔራሲኒና እንደ አንቶኔሊ ያሉት ባንድ ስፍራ በአዲስ አበባ ተቀምጠው በመ ሥራት ፈንታ ወደ ትግሬ ፤ ወደ ጎጃም ፤ ወደ ወሎና ወደ ሐረርጌ እየተዘዋወሩ ወሬ በመልቀም ፤ በፈተኛው ጊዜ ሳሊምቤኒ ካፄ ዮሐንስ ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖትና ካፄ ምኒልክ ጋር ፤ ኔራሲኒ ከራስ መንገ ሻና ከራስ መኰንን ጋር ሠርተዋል ። ስለዚህ አሁንም ካፒቴን ፒርሲኮ ሙሐመድ አንፋሪንና ሼክ አብዱራሁማንን በቃል ስብከትና ገንዘብ በመበተን ስበዋቸው ፤ የኢትዮጵያን አቅዋም ለማድከም ከመጣር ላይ ናቸው ።

ካገር ተወላጅ ውስጥ በስውር እየመለ መሉ ለበለላ ሥራ ይቀ ጥራሉ ። መኳንንቱን ፡ ባለሟሎቹን ፤ አስተርጓሚዎቹን ፤ በአዲስ አበባ የሚቀመጡትንና በሥራ ምክንያት ወደ ንጉሡ ቀረብ የሚሉ ትን አርመኖቹንና ግሪኮቹን በቀጥታ ሰላይ ባያደርጓቸውም ፤ በስጦ ታና በማባበል እየሳቡ ወዳጅ በማድረግ ወሬ ያጠራቅሙ ነበር ። በተ ለይ ደግሞ ፤ የንጉሡ ነጋሪቱን ዋና አማካሪዎች የስዊሱን ተወላጅ ሙሴ ኢልግንና መስሎቹን ለኢጣልያ መንግሥት መሣሪያ እንዲሆን በማባበልና በዘዴ ያባብሏቸው እንደነበር የሚታወስ ነው ። አሁንም ይኸንኑ ተግባራቸውን በልዩ ልዩ መንገድ ከመቀጠል አላረፉም ።

ዶክተር ሊዎፖልድ ትራቨርሲ ፤ እ.ኤ.አ. በኅዳር 12 ቀን 1890 ወደ ቤተ መንግሥቱ ሒዶ በደጅ ጥናት ሲጠባበቅ ለዋናው አስተር ጓሚ ለግራዝማች ዮሴፍ አንድ መቶ ብር ጉቦ መስጠቱን ፤ ግራዝ ማቹም ስጦታውን በቸልታ መቀበላቸውን ፤ በተቀበሉትም ጊዜ ፤ "ቢያ ቸግረኝ ኖሮ አልቀበልም ነበር ። እንዲያውም ለጣልያኖች ተገዝተሀል ተብዬ ታምቻለሁ" ብለው እንዳዋዩት ያወሳል ። በሌላ ቦታ ደግሞ "ለሌላው አስተርጓሚ ላቶ ገብርኤል ወደኔ ለመሳብ ስል የጠየቀኝን 300 ብር በሦስት ዓመት ውስጥ በሚመለስ ብድር ስም ሰጠሁት ።

በዚሁም አጋጣሚ ስለወሰኑ ጉዳይ ላነጋግረው ቻልሁ . . .”[1] ይላል ። የመስኮቡ ተወላጅ ሙሴ ኒኮላ ሌዎንቴፍ ያጼ ምኒልክ ባለሟል ሆኖ የደጃዝማችነት ማዕረግና ግዛትም ተቀብሎ የነበረው ለመልክት ወደ መስኮብ አገር ሔዶ ሳለ ፤ ከኢጣልያ አምባሳደር ከኮንት ማፎይ ጋር ንግግር ባደረገበት ጊዜ ፤ “ከምኒልክ ጋር በምናደርገው የሰላም ንግግር እርዳንና 2 ሚሊዮን ሊሬ እንሰጥሀ” ቢሉት ፤ ስለ ኢትዮጵያ ፍቅር ሲል “እምቢ” ማለቱን ገልጾለት ፤ አምባሳደሩም ይኸንኑ ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ገልጿል ።[2]

በውጫሌ ውል በ17ኛው አንቀጽ ምክንያት ፤ እንደዚሁም የኤርትራ የግዛት ወሰናችን እስከ መረብ ይድረስ በማለት ጠቡ እየከረረ በሔደበት 1882—87 ዓ.ም. ጊዜ ውስጥ ኢጣልያኖች የኢትዮጵያን መኳንንትና መሳፍንት ፤ ከንጉሠ ነገሥቱ ለመለየትና እርስ በርሱ ለማዋጋት ያላደረጉት ጥረት የለም ። ራስ መንገሻን ከራስ አሉላ ጋር ካጼ ምኒልክ እናጥሉ የማዋጋቱ ጉዳይ ከከሸፈ በኋላ ፤ ንጉሠ ነገሥቱም 17ኛውን አንቀጽና የመረብን ወሰን አልቀበልም ካሉ ወዲህ ከሪስፒ ለባራቲዬሪ በላከው ምስጢራዊ መመሪያ መሠረት ፤ ሁሉንም መሳፍንት በተለይ ደግሞ ፤ ራስ መንገሻንና ራስ መኰንንን በዐፄ ምኒልክ ላይ ለማስነሣት ልዩ ልዩ ሙከራ ተደረገ ። ራስ መንገሻ ከአዲስ አበባ ወደ መቀሌ ተመልሰው በግዛታቸው ተደላድለው እንደ ተቀመጡ ዓድዋ ያለው የኢጣልያ ወኪል ከጀኔራል ባራቲዬሪ አዲስ መመሪያ ተቀብሎ እሳቸው አሉበት መቀሌ ድረስ እየተመላለሰ ፤ ያለፈው ሁኔታ እንዲረሳና አዲስ የወዳጅነት ግንኙነት እንዲፈጠር በልዩ ልዩ ዘዴ ሞከረ ። ነገር ግን ፤ ባለፈው መሐላ አፍርሰው ያታለሉዋቸውን ስለ አልዘነጉት ራስ መንገሻ አሁን የቀረበውን የማታለል ወዳጅነት በምንም ዓይነት ተቀብለው በምኒልክ ላይ ለመሸፈት መንገድ አልሰጡም ።

በሐረር በኩል ራስ መኰንንን ለማስከዳት የተመደቡት ከዚህ በፊት ካጼ ዮሐንስ ጋር ተዋውቆ የነበረውና በኋላም ከዓደኛው ከዶክተር ዴ ማርቲኖ ጋር ሆኖ ፤ ራስ መንገሻንና ጀኔራል ጋንዶልፊን መረብ ላይ አገናኝቶ ባጼ ምኒልክ ላይ ያስማማው ማገር ቺዛሬ ኔራሲኒና በንግድ ስም የተቀመጠው ፒዬትሮ ፌሊተር ናቸው ። ሁለቱም በወዳጅነት መልክ ልዩ ልዩ ገጸ በረከት በማቅረብ ወደ ራስ መኰንን እየተጠጉ ፤ በጥሩ እነጋገር እያታለሉ ፤ ጠላትነቱ የታወቀውን

1 La Prima Guerra d' Africa - Pol. Crispi, PP. 369 - 370; Crispi e Menelich Nel Diario . . ,PP. 130, 210

2 La Prima Guerra d' Africa . . P. 370

የኢጣልያን ወዳጅነት እየሰበኩ ራስ መኰንንን ካጼ ምኒልክ ለመለየት ከፍ ያለ ጥረት አድርገዋል ። የማባበያው መሣሪያም ከገጸ በረከት ፤ ከጥሩ ጥሩ የእጅ ጠመንጃና የወገብ ሽጉጥ ስጦታ አልፈው ወደ መጨረሻው ግድም ፤ “እርስዎም ፤ እንዳጼ ምኒልክ የንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ልጅ ስለሆኑ ከምኒልክ ተለይተው በሐረር ንጉሥ ቢባሉ ፤ የኢጣልያ መንግሥት ማናቸውንም እርዳታ ያደርግልዎታል” የሚል ነበር ።

ለዚህም የነበረው ማባበያ ወይም ማስፈራሪያ ፤ የኢጣልያ መንግሥት የዘይላን ወደብ ከእንግሊዝ መንግሥት አስፈቅዶ በዚህ ወደብና በጂልዱሳ በኩል የኢጣልያን ጦር ሐረር አምጥቶ በወዳጅነት ጊዜ ለመርዳት ፤ በጠብም ጊዜ ለማጥቃት እንደሚችሉ በመግለጽ ነበር ። ኃያሉ የእንግሊዝ መንግሥት በፍጹም ወዳጃቸው ስለሆነ ፤ በዘይላ ወደብ እንደ ልባቸው ለመጠቀም እንደሚችሉ እያጭበረበሩ ራስ መኰንንን ለማግባባት ይሞክሩ ነበር ። ካሁን ጊዜ ላይ ሆነን ስንመለከተው ኢጣልያኖቹ ለማጭበርበር በጣም የረዳቸው ፤ በዚያ ዘመን ኢትዮጵያ ከዓለም መንግሥታት ጋር የነበራት የግንኙነት ደካማነት መሆኑ አይጠረጠርም ። በሮማ ፤ በበርሊን ፤ በፓሪስ ይልቁንም በሎንዶን የነዚህን አገሮች ትክክለኛውን የፖለቲካና የወታደር አቋም የኢጣልያንንም ደካማ ጐን የሚገልጽ ወኪል ስለሌላት ፤ የተሠራጩት የኢጣልያ ሰላዮችና ባለሥልጣኖቹ እንደ ልባቸው በመሳፍንቱና በመኳንንቱ ፊት የሆነ ያልሆነውን እየቀባጠሩ የማይችሉትን እንደሚችሉ እያደረጉ ያወሩ ነበር ።

የኢጣልያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ባሮን ብላን ፤ ለባራቲዬሪ እ.ኤ.አ. ጥር 4 ቀን 1895 ዓ.ም. ባደረገው ቴሌግራም ፤ “ወደ ሐረር የሚያስገባውን የዘይላን በር እንድንጠቀምበት እንግሊዞች ፈቅደዋል ። ነገር ግን እስካሁን ወረራውን ያልፈጸምነው መኰንንን በማክበር መሆኑን እንዲያውቅ አድርግ ። ይኸን ወረራ የምንፈጽመው ጠላታችን መሆኑን በግልጽ ያወቅን ዕለት ብቻ ነው ። ጊዜው ቁርጠኛ ስለሆነ ስለ መጪው ዕድሉ ማሰብ አለበት ። አንድ ቀን ሊሞት ከሚችለው ከምኒልክና ዘለዓለማዊና ኃያል ከሆነችው ከኢጣልያ መምረጥ አለበት”[1] ሲል አስተላልፎለታል ።

እንደ ጠቅላይ ሚኒስትሩ እንደ ክሪስፒ ፕላን ፤ የኢትዮጵያውያንን ጠባይ ፤ የኢትዮጵያንም መኳንንት ውስጣዊ ሁኔታ ከጭፍሮቹ በሚላክለት ሪፖርት ላይ ከጨረፍታ ንባብ በቀር በትክክል የሚያውቀው አይመስልም ። ኢትዮጵያውያንም ሞራል የሌላቸው በቀላል

1 Memoire d' Afrique - O. Baratieri, P. 358.

ሲብቡትና ተስፋ አጽማቸውን የሚለዋወጡ ይመስለዋል ። የዘለዓለማዊት ኢጣልያን መኖር ሲያምን ፣ በራስ መኰንን ዘንድም የዘለዓለማዊት ኢትዮጵያ ህልውና እንደአለ ፈጽሞ ከአእምሮው ፍቅታል ማለት ነው ። እንደ ክሪስፒ ግምት ራስ መኰንን ላይ ምኒልክ ምን እንደ ሆኑ ፣ እንደምን እንዳሳደጓቸው በሁለቱ መካከል ያለውን ልባዊ የአባትና የልጅ ፍቅር እያውቀውም ። ይኸን የመሳሰለውን በመስማትና ሌላውንም የኢጣልያኖች ሁኔታ እየተመለከቱ በመገረም ከዕለታት አንድ ቀን ራስ መኰንን ፣ "እነዚህ ጣልያኖች ምኞች ናቸውን እረ በል አፈወርቅ አንተ የነበርህበት አገር (ኢጣልያ) እንደ ኔራሲኒ ያለ ደላን (ሞኝ) ያበቅላልን"[1] ብለው ነጋድራስ አፈወርቅን ጠየቁ ይባላል ።

እነዚህ ሁሉ የስለላ ወኪሎች ያጠናቀሩትን ፣ ለነርሱ በተገዛ ያገር ተወላጅና የውጭ አገር ሰው እጅ አንዳንድ ጊዜ በግልጽ ጽሑፍ ሌላ ጊዜ በምስጢር ወይም በተስማሙበት የቁጥር ቃል ፣ ግማሾቹ አሥመራ ለነበረው ለጄኔራል ባራቲዬሪ ሲያስተላልፉ ፣ እንደነ ኔራሲኒና እንደነ አንቶኔሊ ያሉት ደግሞ ፣ በቀጥታ ወደ ሮማ ለጠቅላይ ሚኒስትሩና ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ያስተላልፉ ነበር ። በኤርትራ ሆነው ወሬ ከየሰላዮቻቸው እያጠራቀሙ ለዋንኛው ለጄኔራል ባራቲዬሪ ከሚያቀርቡት የጦር መኰንኖች ውስጥ ቴኔንቴ አሌሳንድሮ ሳፔሌ የሚባል የባንዳች አለቃ የነበረው ይገኛል ። ይህ ሰው እርጅቶ በ1935 ዓ. ም. የማይጨው ጦርነት ዋዜማ ላይ ባሳተመው የማስታወሻ መጽሐፉ ፣ "ከደብረ ኃይላ ጦርነት ወዲህ ስለ ሸዋ ጦር ሠራዊት ቁጥርና ድርጅት ከኤርትራ ፣ ከትግሬ የሰበሰብሁትንና ከአዲስ አበባ እንጂኔር ካፑቺ በሰፈው በቁጥር ቃል የላከውን የቁጥሩን ቃል ፈትቼ ላገሬ ገዥው (ባራቲዬሪ) ያቀረብሁት ትክክል ነበር"[2] ይላል ።

በዚሁ ዓይነት ፣ ሁሉም በየተሠማራበት አውራጃና ከተማ ፣ ከመሳፍንቱና ከመኳንንቱ ጋር ፣ የእጅ ጥበብ ሥራና የሕክምና አገልግሎቱን በማበርከት ፣ ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት እንደ ተላከው ዓይነት ባይሆንም ፣ ከዚያ ዝቅ ያለ ልዩ ልዩ ገጸ በረከት በማቅረብ ይወዳጅ ነበር ። መሳፍንቱና መኳንንቱም አንዳንዶቹ የጉዳዩን ሁኔታ በግልጽ ሳይረዱ ለያንዳንዱ የኢጣልያ ወኪል ፣ "ያንተም የኢጣልያም ወዳጅ ነን" እያሉ ከልብም ይሁን ካፍ የሚገልጹለትን በልቡ ይተማመንበትና ይኸንን በቶሎ ወደ ኤርትራ ለጄኔራል ባራቲዬሪ ሲያስተላልፍ

1 ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ — ገጽ 94—95
2 Memorie d' Africa - A. Sapelli, P. 93

እርሱም በቀጥታው ወደ ጠቅላይ ሚኒስትሩ "መሐመድ አንፋሪ በፍጹም የኛው ነው ። ራስ ሚካኤል ታማኝነታቸውን ለኢጣልያ ገልጸዋል ። ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መልእክተኞቹን በደስታ ተቀብለው አስተናግደዋል ። በከሰላ ደርቡሾችን ያሸነፍሁ ጊዜ ፣ እንኳን ደስ አለህ ብለው የደስታ መግለጫ ልከውልኛል ። ዋግሹም ብሩ ከራስ ሚካኤል የበለጠ ግልጥ በሆነ መንገድ ለኛ ታማኝነታቸውን አረጋግጠዋል ። በሐረር ራስ መኰንን ጦርነቱን በምትጀምሩበት ጊዜ ወደ ናንተ እንደረባለን ብለዋል ። እጨጌ ቴዎፍሎስና የአክሱም ካህናት የኛ መጣሪያ ናቸው . . ."[1] እያለ ስለ ራፖሩን ሲያስተላልፍ ሮማ ያሉት መሪዎች ልባቸው ለመደንደን ቻለ ።

ወደፊት ሲፈጸም እንደምናየው ፣ በእውነቱ ኢጣልያኖችን አደ ፋፍር መረብን አልፈው ራስ መንገሻን በመውጋት እስከ አምባ አላጌ ድረስ ያስገሠገሣቸው ይኸ ሁኔታ ነው ። ከዚህ ከተወራው ሁሉ አብዛኛው ከንቱ ተስፋ ሲሆን ፣ የአውሳው የመሐመድ አንፋሪና የዋግሹም ብሩ በስውር ከኢጣልያኖቹ ጋር መላላክ እርግጠኛ ነው ። እንደዚሁም የአክሱም እጨጌ ቴዎፍሎስ ባንድ ወገን ምኒልክን በመጥላት ፣ በሌላ ወገን ባራቲዬሪ በስጦታ ስላሰከሩቸው ፣ ልባቸውን ለጣልያኖቹ መስጠታቸው በሰነድ የተረጋገጠ ነው ። በኢጣልያም ጎን ሌሎቹ ኃያላን መንግሥታት ፈረንሳይ ፣ መስኮብ ፣ እንግሊዝ በአዲስ አበባ የወኪል ሰላይ ማስቀመጣቸው አልቀረም ። ወኪሎቹ ሁሉ በየበኩላቸው ለየመንግሥታቸው ጥቅም ሲሠሩ ገጸ በረከትም ማቅረባቸው የታወቀ ነው ። ነገር ግን ፣ ከሁሉም ይበልጥ በኢትዮጵያ ላይ ገዥነቱን ለመመሥረት ያተኮረው እንደ ሌሎቹ ቅኝ አገር ያልደረሰው የኢጣልያ መንግሥት ስለሆነ ፣ የንጉሠ ነገሥቱ ትግል ከዚሁ መንግሥት ጋር መሆን ግልጽ ነው ። ኢጣልያኖቹም ፣ ሌሎቹም ይኸን ሲሠሩ ዐፄ ምኒልክ እያያዙ ምን እንደነበር ታዋቂው ጸሐፊ ኮንቴ ሮሲኒ ባጭሩ እንደዚሁ ሲል ገልጦታል ።

> ምኒልክ ምክር ያዳምጣሉ ፣ ስጦታን ይቀበላሉ ፣ ራሳቸው ከመጠንቀቅ በቀር በማናቸውም ላይ ሳይተማመኑ በአጠራጣሪው ለሚያድር ሰው ፣ የጦርነት ዝግጅታቸውን ይቀጥላሉ . . . የጦር መሣሪያ ይሰበስባሉ . . . በወሎ ጉተራ እህል ያከማቻሉ . . . ለመሣሪያ መግዣ የመሬቱ ግብር አልበቃ ስላለ ፣ በከብት ላይ ልዩ ቀረጥ አውጥተው በሁለት በሬ አንድ ብር ያስከፍሉ ነበር ። . . .[2]

1 Memoire d' Afrique - O. Baratieri; Chap. 18, PP. 247-256, Chap. 27. PP. 356-358.
2 Italia ed Etiopia . . . PP. 108-109

ይኼም አባባል እውነት ነው ። የወደፊቱ ጦርነት የማይቀር መሆኑን ደህና አድርገው የገመገሙት ንጉሠ ነገሥት ፣ ከእቴጌ ጣይቱና ከቅርብ የባለሥልጣን አማካሪዎቻቸው አሳብና ምክር እያዳመጡ ሁሉም ነገር ማለትም ፣ ለጦርነት አብነት የሆነው የጦር መሣሪያና ስንቅ እንዲዘጋጅ ማድረጋቸው የኢጣልያንንም ያለፈ ብድር ለመክፈል ገበሬው ሁሉ በየአንዳንዱ በሬ የገንዘብ ቀረጥ እንዲከፍል የጭራ ግብር ማወጃቸው እርግጥ ነው ።

ምዕራፍ ዐሥራ ዘጠኝ

የጀኔራል ባራቲዬሪ ዓድዋ መምጣትና መመለስ—ራስ መንገሻና ኢጣልያኖች ኮዓቲትና ሰንዓፌ ላይ ያደረጉት ጦርነትና የራስ መንገሻ መሸነፍ

ያጋሜው ራስ ስብሐት ፣ ቀድሞ ሲል በራስ አሉላ አማካይነት ከራስ መንገሻ ጋር ታርቀው ገብተው የራስነት ማዕረግ ከርሳቸው ተቀብለው ሳለ ፣ በኋላ ከራስ አሉላ ጋር ሆነው የጓደኛ ነገር ስለ ተገኘባቸው ራስ አሉላ ግማሽ ግዞት ሲያገኛቸው ፣ ራስ ስብሐት በእምባ ሰላማ እንደ ታሰሩ የሚታወስ ነው ። ራስ አሉላም በራስ መንገሻ ቅሬታ ስለ ገባቸው ፣ ራስ መንገሻም ከሸዋ ወደ ትግሬ ሲመለሱ እርሳቸው አዲስ አበባ መቅረታቸውን ከዚህ በፊት አመልክተናል ። ራስ መንገሻ ፣ ራስ ስብሐትን ካሰሩ ወዲህ የአጋሜን ግዛት ሹም አጋሜ ተስፋዬ እስኘተው ለደጃች ተስፋዩ (የእንጣሉው) ሰጧቸው ። በአንድ ወገን በአጋሜ ባላባትነት ያላቸው ደጃች ሐጎስ ተፈሪም የራስ ስብሐትን መታሰር ፣ የደጃች ተስፋዩን መሾም ሲመለከቱ ከነጭፍራቸው ለኢጣልያኖች ገብተው ተቀመጡ ።

በዚህ ዓይነት ፣ ከራስ መንገሻ የሸፈተው ወደ ኢጣልያኖች ሲገባ ፣ ኢጣልያኖች ሐማሴንንና አከለ ጉዛይን ሁሉ እያሰፉ እስከ መረብ ድረስ ተጠጉ ። የራስ መንገሻና የኢጣልያኖችም ጦርነት የማይቀር ሆነ ። በዚህ ጊዜ ጀኔራል ባራቲዬሪና ራስ መንገሻ ውስጡን ጠላቶች ሆነው ፣ ላዩን እንደ ወዳጅ ደብዳቤ እየተጻጻፉ ፣ ሁለቱም ወታደር እየመለመሉ የጦር ድርጅት ከማድረግ ላይ ይገኛሉ ። በራስ መንገሻ ዘንድ ብዙ መኳንንትና ወታደር ከነመሣሪያው ቢኖርም ፣ በኢጣልያኖችም ዘንድ እነደጃች ተስፋ ማርያም ፣ እነደጃች ሐጎስ ተፈሪ ፣ እነደጃች አሊ የእንዳመሆኒው ከነጭፍራቸው አሉ ። ከነዚህ ደግሞ የበለጡት የጦር ቀለብ እየተቀበሉ ፣ ደንበኛ የጦር ትምህርት እየተማሩ ፣ የወታደር ልብስ እየለበሱ ከውስጣቸው ሙንታዝ ፣ ቡልቅባሻ ፣ ሹምባሺ ፣ ቡዝባሺ እየተባሉ በሚሾሙ ሥር ሆነው የሚተዳደሩ ያገር ተወላጅ ወታደሮች ይገኛሉ ። እነዚህ ከኢጣልያ ከመጡት የነጭ ወታደሮች ጋር ሆነው የፈረሰኛውና የእግረኛው ጦር ፣ መድፈኛውና ባለጠመንጃው በድልድል ተደራጅቶ ለወደፊቱ ጦርነት

ይጠባበቃል ። ለኢጣልያም ጦር ከአክለ ጉዛይ ፣ ከሐማሴን ፣ ከሰንዓ
ፌው የባንዳ ጦር በቀር ከምዕራብ በኩል የሱዳን ፣ የቤን አሚር ፣
የብሌን ፣ የሐባብ ፣ የቦጎስ ፣ የከረን ተወላጅ ለወታደርነት እየተመለመለ
በአተኳኩስ እየሠለጠነ ለኢጣልያኖች ጉራቸውን አጠንክሮላቸዋል ።

በዚህ አኳኋን ፣ የኢጣልያ ጦር ዝግጅቱን ቢጨርስም በቶሎ መረ
ብን ተሻግሮ ከራስ መንገሻ ጋር ጦርነት አልገጠመም ። ጦሩ ከዚህ
ቀደም ከነዶጃች አበራ ፣ ከነዶጃች ባሕታ ሐጎስ ጋር በሐላይ በአደረ
ገው ውጊያ እንዲሁም በከሰላና በአቆርዳትም በኩል በአከናወነው
ጦርነት ለጊዜው ስለቀናው ፣ "የኢጣልያን ጦር የሚችለው የለም"
የሚል ስብከት በሕዝቡ ዘንድ ተንዝቶ ነበር ። እሁንም ጄኔራል ባራ
ቲዬሪ ያለ ጦርነት ዝም ብዬ መረብን ተሻግሬ ዓድዋ ብገባ ሕዝቡም፣
መኳንንቱም እሜን ብሎ ይገባልኛል ፤ የዐፄ ምኒልክን መንግሥት የጠ
ሉት እነእጨጌ ቴዎፍሎስ እገሩን ሰብከው ከራስ መንገሻ እየለዩ
ወደኔ ያመጡታል ። ከዚያ በኋላ የራስ መንገሻም ጦር ምንም ማድ
ረግ ሳይችል ይሸሽና የኢጣልያን ግዛት በሙሉ ትግሬ ላይ በሰላም
እስፋፋለሁ" የሚል ምኞት አደረበት ። ለእጋሜ ሰዎች ደግሞ "ግድ
የላችሁም ቢቻል በሰላም ያለዚያም ከራስ መንገሻ ጋር ተዋግቼ ባላባ
ታችሁን ራስ ስብሐትን እስፈትቼ እመጣላችኋለሁ" እያለ ሰበካቸው ።
ባንድ ወገን ደግሞ ራስ መንገሻን ለማደናገር ፣ "ወደ ዓድዋ መጥቼ
ከዚህ ቀደም መረብ ላይ ተዋውለን በፈረስነው ውል ተወቃቅሰን
እንደገና ወዳጅነታችንን እናድሳለን" የሚል ሐሰተኛ መልእክት እስ
ቀድሞ እየላከ በማታለል ፣ መልስ ሳይጠብቅ ከሠራዊቱ ተነሥቶ ወደ ዓድዋ
ተጓዘና በታኅሣሥ 21 ቀን 1887 ዓ.ም ከሰዓት በኋላ በስምንት ሰዓት
ዓድዋ ከተማ ገባ ። ሕዝቡም መኳንንቱም ነገሩ ገርሞት የበረታና
የቀረጠው ራስ መንገሻ ወዳሉበት እየሔደ ተጠቀለለ ። የቀረው በየስፍ
ራው ሆኖ የሚመጣውን ነገር ዝም ብሎ ይጠባበቅ ጀመር ።

የዓድዋ ካህናትና ቀሳውስት ግን ፣ በእጨጌ ቴዎፍሎስ መሪ
ነት ልብሰ ተክህኖ ለብሰው ፣ መስቀል ይዘው ፣ አንዳንድ የሸመገሉ
ሰዎች ጨማምረው ፣ ተሰልፈው ተቀበሉት ። እርሱም እንደ ደረሰ
ከፈረስ ወርዶ የእጨጌ ቴዎፍሎስንና የቀሳውስቱን መስቀል በስብ
ከት መልክ ተሳልሞ ንግግር ያደርግ ጀመር ። ራስ መንገሻ እላይ
እንዳልነው ፣ በዚህ ጊዜ ከነጦራቸው ከዓድዋ ወደኋላ ሆነው ይጠባበቁ
ነበር ። በዓድዋም ጉበዝ ጉበዙ ሁሉም ከተማውን ትቶ ወደ ራስ መን
ገሻ ሆኖ የዓድዋ ከተማ ከቤትና ከሽማግሌ ፣ ከካህናትና ከቀሳውስት በቀር
ባዶ ነበረች ። ጄኔራል ባራቲዬሪ እዘናግቶ ራስ ስብሐትን ከታሰሩበት
ለማስፈታት የሚችልበትን መንገድ እያሰበ ግማሽ ጦሩን ወደ እክ
ሱም ለመላክ ሲጀምር ፣ የራስ መንገሻ ጦር ወደ ዓድዋ እየተጠጋ መከሰብ

ጀመረ ። በዚህም እሳቡ ስለ ተሰናከለበት ፣ ጌታም ብሎ ከራስ መን
ገሻም ጋር ፊት ለፊት እንዳይዋጋ ያመነታ ጀመር ። በዚሁም ላይ ፣
"ከራስ መንገሻ ጋር ሲዋጋ ደርቡሾች እንደገና በከሰላ በኩል የከረ
ንን ፣ የሐባብን ግዛት ሊወሩብኝ ይችላሉ" ብሎ ተጠራጠረ ። ዓድዋ
ሲደርስ ፣ "ሰው ሁሉ ከነመኳንንቱና ከነባላባቱ ጭምር እየመጣ እንደ
እገሩ ልማድ እጅ እየነሣ ይገባልኛል ፤ ራስ ስብሐትንም እስፈትቼ
እመልሳለሁ" ብሎ ተስፋ አድርጎ የነበረው ሳይሳካለት ቀረ ። እ'ዚያ
ውም ፣ እርሱ ዓድዋ ላይ እንዳለ ወደ መጣበት ለመመለስ ሲያስብ
የራስ መንገሻ ጦር ከቦ መንገድ ከለከለው ። ይልቁንም እርሱ ከነእ
ጨጌ ቴዎፍሎስ ጋር በሚነጋገርበት ጊዜ ፣ የሐማሴንና የሰንዓፌ ባንዶ
ችና ወታደሮች በከተማው በየሰላማዊው ቤት እየገቡ ያገኙትን መዝ
ረፋቸው ፣ ሕዝቡንም ማጉላላታቸው ስለ ተሰማ ፣ የራስ መንገሻ ሰዎች
ከበው ለውጊያ ተዘጋጁ ። በኋላ ግን ፣ እጠገቡ ያሉትን ወታደሮቹን
እስልፎ ፣ "ለማናቸውም ተጠንቀቁ" ብሎ እርሱ በፈረስ እንደ ተቀ
መጠ ወደ ቀሳውስቱ ወደ እነ እጨጌ ቴዎፍሎስ ሔዶ ፣ "እኔ የመጣሁት
እርቅና ሰላም ለማድረግ እንጂ ለጦርነት አልነበረም ። እሁንም እርቁን
ካልፈለጉት በሰላም ይልቀቁኝና ወደ እሥመራ ልመለስ" ብሎ እመ
ለከተ ። በዚህ ጊዜ ከርሱ ጋር የወዳጅነት ግንኙነት እድርገው የቆዩት
ባለወርቅ ጥልፍ ካባና ቀሚስ ለሳም ገጸ በረከት እየላከ እስደስቷ
ቸው የነበሩት እጨጌ ቴዎፍሎስ ፣ "እርሱ እንደዚህ ሰላማዊ ሆኖ
ፍቅር ሲያሳያችሁ እናንተ ለምን በጠብ ትፈልጉታላችሁ" ብለው
ምክርም ፣ ተግሣጽም እየጨመሩ ለራስ መንገሻ ሰዎች ስለነገ
ሩዋቸው ፣ ተስማምተው ለቀቁትና በቀጥታ ጄኔራሉ ከዓድዋ ወደ
እዲ ኳላ ተመለሰ ።[1] ከዚህ ቀጥሎ ራስ መንገሻ ጦራቸውን ይዘው
ከዓድዋ ወደ መረብ ተጉዘው ፣ ከዚያም ወንዙን እየተሻገሩ የዛግን
ሜዳ አልፈው አክለ ጉዛይ እውራጃ ገቡ ። በዚህ ጊዜ ጄኔራል ባራ
ቲዬሪ ሹማምንቱን ከነወታደሩ በየአለበት ለጦርነት እሰለፋቸው ።

ማገር ቶዜሊ የሚባለው ፣ የራሱን የባታዮ ጦር ይዞ በአክለ ጉዛይ
በባንዶች አለቃ በቲኔንቲ ሳንጉይኔቲ እየተረዳ በፍጥነት መጥቶ ኮአ
ቲትን ያዘ ። ዓድዋ እንደ ቆንሲል ሆኖ ይቀመጥ የነበረው ቲኔንቲ
ሙሳዚኒ የሚባለው የራስ መንገሻ የፊተኛው እያያዛቸው እስፈርቶት
ይዘው እንዳያስሩት ከዓድዋ ሸሽቶ መጥቶ ባሁኑ ጊዜ የሠራዊቱን ባንዳ
ያዘ ነበርና እርሱም ባንድ ወገን መጥቶ ለማገር ቶዜሊ ረዳት ለመ
ሆን ኮአቲት ደረሰ ። ከማገር ቶዜሊ ጦር በግራ በኩል ማገር ጋል
ያኖ ፣ ከኋላ ደጀን ማገር ሄዳልጎ ሆነው በኮአቲት የራስ መንገሻና

1 Memoire d' Afrique - O. Baratieri. Chap.6

የኢጣልያኖች ጦር ቅርብ ለቅርብ ተሰልፎ አደረ ። በማግሥቱ ጥር 6 ቀን (እ.ኤ.አ. 13 ጥር) ሲነጋጋ ሲል ፣ ለማንጣጠር እሚመች ስፍራ ላይ ሆኖ ካፒቴን ቺኮዲኮላ የመጀመሪያውን የመድፍ ጥይት በራስ መንገሻ ሰፈር ላይ በመተኮስ በጩኸቱ የጦርነቱን መጀመር አስታወቀ ። ወዲያው ኢትዮጵያውያን ወደየሰፈራቸው ተሯሩጠው መግሪያቸውን ይዘው ተገን እየያዙ መልሰው እየተኮሱ ይዋጉ ጀመር ። ቀኑን ሙሉ እየጋለም ፣ እየበረደም ሲዋጉ የመሬቱ ወጣ ገባነት ፣ የሜካውና የእሾሁ ፣ የዳገቱና የቁልቁለቱ ሁኔታ ለኢትዮጵያውያን ሲረዳ ፈረንጆቹ ስለ ተቸገሩ ፣ የዚህ ቀን ጦርነት ለራስ መንገሻ ጦር የድል ተስፋ ከፍቶለት ነበር ። የኢጣልያንንም ጦር ለመከበብ ግራና ቀኝ ሲዘዋወሩ እንዚያም እንዳይከበቡ ግራና ቀኝ እየተራራቁ ሲከላከሉ ጊዜው ስለ መሸ እንደዚሁ በያሉበት አደሩ ሆነ ። በማግሥቱ ጦርነቱ ተጀምሮ በሚቀጥልበት ጊዜ የኛዎቹ ስንቅና ውሀ ስለ አለቀባቸው ከኮአቲት ወደ ሺምዛና አፈገፈጉ ። "ራስ መንገሻ ወደኋላ ያፈገፈጉት ቁጥሩ እጅግ የበዛ ጦር ለጣልያኖች ደረሰላቸው ማለትን ከሐሰተኛ ሰው ስለሰሙ ነው" ይባላል ። የሆነ ሆኖ ፣ ራስ መንገሻ ከኮአቲት ከነ ጦራቸው በሺምዛና በኩል አድርገው ወደ ሰንአፌ ሔደው ሰፈሩ ። ኢጣልያኖቹ ግን ፣ የዚህን የኮአቲትን ጦርነት እንደ አንድ ዝብቁና ድል በማድረግ ቆጥረውታል ። የራስ መንገሻንም ከኮአቲት ወደ ሰንዓፌ መሔድ እንደ ሽሽት ገምተውታል ። ነገሩም የሚመስል ነው ።

በዚህም ጦርነት ከራስ መንገሻ ወገን ደጃች ተድላ አይባ ፣ ወንድማቸው ደጃች አርአያና ልጃቸው ቀኛዝማች ተፈሪ ፣ የራስ ኃይለ ማርያም ልጅ ደጃች ግዛቱ ሞቱ ። ሹም አጋሜ ተስፋዩም ቆሰሉ ። ከተራው ወታደር የሞተውና የቆሰለው አይታወቅም ። ከኢጣልያኖቹም ወገን ደጃች ባሕታ ሐጎስ ማርከው ያሰፉት ቲኔንቴ ሳንጉይኔቲ በዚህ ቀን ቆስሎ ቀይቶ ሞተ ። ከባንዳና ከደንበኛ የኢጣሊያን ጦር ግን ፣ የሞተው 90 የቆሰለው 227 ይደርሳል ።[1] በዚህም በሴላውም ጦርነት ለኢጣልያኖቹ መግሪያ በመሆን አፈት እየቀደሙ ከወገናቸው ጋር በመዋጋት የሚያልቁት እነዚያው ኢትዮጵያውያን መሆናቸውን እንረዳለን ። የራስ መንገሻ ጦር ከኮአቲት ወደ ሰንዓፌ አፈግፍጎ ከሔደ በኋላ ፣ ማታውን የራስ መንገሻ ሰዎች ማርከዋቸው የነበሩት የባንዳ ወታደሮች ከማራኪዎቻቸው አምልጠው ወደ ኢጣልያኖቹ በመመለስ ፣ "የጠላት ጦር ተዘበራርቆ ወደ ተኮንዳ ይጓዛል" የሚል ወሬ ለኢጣልያኖቹ አመጡላቸው ። ይህም ውጊያውን ለመቀጠል ሞራላቸውን ከፍ አደረገላቸው ።

1 Douze ans en Abissinie - De Lauribar, Chap. 28,PP. 365 - 381.

በዚህ ጊዜ ፣ ገነራል ባራቲዬሪ ከሌሊቱ በ9 ሰዓት ስብሰባ አድርጉ ከሹማምንቱ ጋር ተመካከረ ፣ "ወፍ ጭጭ ሲል ተነሥቶ የጠላት ጦር እለበት ድረስ ተከታትሎ ማጥፋት ነው" የሚል ውሳኔ ተደረገ ። ከዚህ በኋላ ወታደር ሁሉ ያራት ቀን ስንቁን እንደያዘ ጉዞ ጀመረ ። የጉዞውንና የጦርነቱን ሁኔታ ጦርነቱን የተካፈለው ዶ ሉሊባር እንደዚህ ይላል ።

> መንገዱ ውጣ ውረድ የበዛበት ስለነበረ ጉዞው አስቸጋሪ ነበር ። እዚ እዛዬ ስንደርስ አበሾቹ ተሰዋቸው የሔዱትን ቁስለኞች አገኘን ። ከዚያ ወዲያ የመንገዱ መጥፎነት እየባሰበት ሔደ ። ደንጋያማ ተራራና ሸለቆ የበዛበት ሸለቆው ደግሞ ቀንጥር እሾህ የሞላበት ስለሆነ በዚያ ሲታለፍ በእሾህ መነከስ አለ ። አንድ ቦታ ስንደርስ ብዙ ጦር ያለፈበት ሥፍራ አገኘን ። ከዚያ የዳሬሲያንን ተራራ ወጥተን ወደ አምባ ሻዱይ ተዘቅዝቀን ወደ እኩል ቀን ላይ ተኮንዳ ደረስን ። ከዚያ ከትንሽ ጊዜ በፊት ራስ መንገሻና ጦራቸው ከዚያ አልፈው ወደ ሰንዓፌ መሔዳቸውን ሰማን ። ምግብና ውሀ ያለበትን ለመሄዳም የተመቸ ሥፍራ ያለበትን ተኮንዳን አልፈው በመሔዳቸው ፍርሐት እንዳደረባቸው ተገነዘብን ። ስለዚህ አሁንኑ የወታደሮችን ሞራል ከፍ ባለበት ሰዓት በመጠቀም ያንድ ሰዓት ዕረፍት ብቻ ከደረግን በኋላ ግሥጋሤአችንን ቀጠልን ። ከተኮንዳ ቀጥሎ ወዳለው ተራራማ ሥፍራ ሲወጣ ጉብታቸው የፈጠጠው የሐዲ ፣ የጓድዋ ወረዳዎች እንደዚሁም የመረብን ወንዝ የሚያዋስቡበት የተራራ ሰንሰለቶች እስከ ሑሉ ድረስ ወለል ብለው ይታያሉ ። ይኸን ጉብታ አልፈን ወደ ከሰከሴ ደረስን ። ከዚያ ደንጋያማ ሸለቆና ጉብታ የሆነውን ለቀን ውሀ ያለበትን ደልዳላና ሜዳማ ሥፍራ ተመለከትን ። ጊዜውም ፀሐይ የምትጠልቅበት ወቅት ስለነበረ ፣ ጠላቂዋ ፀሐይ የወረወረችው የማታ ሙራ ልምላሜ ያለውን ቀበሌ በቀይ ቀለም አሸብርቆት ነበር ።
>
> . . . በሚቀጥለው ሥፍራ ራስ መንገሻና ጦራቸው እንደ ሰፈሩ ተመለከትን መድፎቻችንን በጥድፊያ ጠምደን ተኩስ ከፈትን ። ወዲያው ራስ መንገሻ ከድንኳናቸው ወጥተው ጦራቸውን ሰብስበው ለማዋጋት ማበረታታት ጀመሩ ። በመጀመሪያ የተተኮሰው መድፍ የራስ መንገሻን ድንኳን በታትኖ ብዙ መኳንንት ገደለ ። በዚያው ሰዓት ጀንበር ስለ ጠለቀችና ወዲያው የኛንም የነርሱንም ሰፈር ጨለማ ስለሸፈነው ፣ የጦርነቱን ጊዜ ለማግሥቱ አስተላለፍነው ። በማግሥቱ ወደ ሜዳው ተዘቅዝቀን ብንወርድ ፣ ጠላት ሌሊቱን በጥድፊያ ተዘበራርቆ ሸሽቶ ኖሮ ባዶ ሰፈር አገኘን . . . ካለ በኋላ

ከዚሁ አያይዞ ፣

> ወደ ራስ መንገሻ ድንኳን ብንገባ በመሬት ላይ ልብስ ወረቀት የቤት ዕቃና ምግብ መሥሪያ በያይነቱ ተዝረክርኮ ይታያል ። መከዳቸው በሐር ልብስ ተሸፍኖ በርሱም ላይ የሽቶ ብልቃጥና አንድ በብረት የተሰበደ ጥሩ የጸሎት መጽሐፍ ገነራል ባራቲዬሪ ልኮላቸው የነበረ የወርቅ ሰዓት ከባሕታ ሐጎስና ከምኒልክ እንደዚሁም ከፈረንሳዊ ከላዛሪስት ሚሲዮን አለቃ ጋር የተጻጻፉት ደብዳቤ በሙሉ ተገኘ ።

> በዚህም ባሕታ ሐጐስን ያሰኰ ራስ መንገሻ መሆናቸውን በነሩም የላዛሪስት ሚሲዮኖች ተሰግምተው እንደ ነፋቱት ተረዳን ።

ካለ በኋላ ፣ ጽሑፉን በመደምደም ይኸው ደ ሉሲባር የሚባል ጸሐፊ ባለፈው በኮዓቲት በጀግንነት የተዋጉት ትግሬዎች በዚህ በሰንዓፌው ጦርነት እንደሚገባ ሳይዋጉ ስለሸሹ ፣ ምን እንደ ነካቸው አለማወቁን ያመለክታል ።[1]

የሆነ ሆኖ ፣ ኢጣልያኖቹ በሐላይ በደጃች ባሕታ ሐጎስ ላይ ባገኙት ድልና አሁንም በዚህ በኮዓቲትና በሰንዓፌ ባገኙት አሸናፊነት እየተደሰቱ በትምክህትና በኩራት መረብን አልፈው ወረራቸውን ቀጠሉ ። ጄኔራል ባራቲዬሪም ፣ ለጊዜው ሰንዓፌ ላይ ሜጀር ጋሊያኖን አስቀምጦ ፣ የኮዓቲትን ጦርነት ለተካፈሉት ለደጃች ሐጎስ ተፈሪ አጋሜን ሰጠ ። እርሱ ወደ ምፃዋ ሔዶ ፣ የድል አድራጊነቱን በዓል በደስታ አክብሮ ፣ ከዚያ እንደገና ወደ አሥመራ ተመልሶ የአገር ወረራውን አሳብ ያውጠነጥን ጀመር ። ራስ መንገሻም ከያዙት ከ14 ሺ ባለጠመንጃ ፣ ከ4ሺ ባለጦርና ባለጋሻ ወታደር ውስጥ በኮዓቲትና በሰንዓፌ ጦርነት ከአንድ ሺ የበለጡ ከደህና ደህና መኳንንቶች ጋር ቢሞቱባቸውና ሁለት ሺ የሚሆን ቢቆስሉባቸውም ፣ ከተረፈው ጦራቸው ጋር ወደ ኋላ ወደ መቀሌ መጡ ። እዚያም ሳሉ የሆነውን ሁሉ ወዲያው ምኒልክ ልከው የእርዳታ ጦር ከሸዋ እንዲደርስላቸው አመለከቱ ። ነገር ግን ፣ መላክተኛው ገና አዲስ አበባ ሳይደርስና መልሱን ሳያመጣ ከዚህ በፊት እንዳልነው ፣ ጄኔራል ባራቲዬሪ ከአሥመራ ትእዛዝ እያስተላለፈ ፣ ሜጀር ቶዜሊ የደጃች ሐጎስ ተፈሪን ባንዳ ይዞ የአጋሜን ከተማ አዲግራትን እንዲይዝ ፣ ሜጀር አሚሊዮ ያገር ተወላጅ ያምስተኛ ባታዮን ጦር ይዞ ዓድዋን እንዲይዝ አድርጎ የቀረው የጄኔራል አሪሞንዲ ጦር ደግሞ ራስ መንገሻን እንዲከታተል አደረገ ። ራስ መንገሻም ከሸዋ ጦር ሳይመጣ የተደራጀውን የኢጣልያን ጦር ብቻቸውን መውጋት ትርፉ ሰው ማስጨረስ መሆኑን ስለገመቱ ፣ ከመቀሌ ወደ እንጣሎ ፣ ከእንጣሎም ወደ ደብረ ኃይላ ተጓዙ ።[2]

ጄኔራል ባራቲዬሪ ፣ በኮዓቲት ጦርነት ቆስሎ ለሚያጣጥረው ለቲኔንቴ ሳንጉይኔቲ እተኛበት ድረስ ሔዶ ፣ "ድሉ የኛ ሆኗል" ቢለው ፣ "ይኸን ሰምቼ ብሞትም ግዴለም" የሚል ቃል ከወረወረ በኋላ ወዲያው እንጉቱን ዘለስ አድርጎ ሞተ ። ጄኔራል ባራቲዬሪ የኮዓቲትንና

1 Douze ansen Abyssinie . . . Chap. 19, PP. 385 - 389.
2 Ibid. Chap. 28 - 29

የሰንዓፌን ጦርነት እያጋነነ ድል ማድረጉን ወደ ኢጣልያ አገር ቴሌግራም አስተላለፈ ነበርና ንጉሡ ኡምቤርቶ ፣ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ክርስፒ ፣ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ባሮን ብላን ፣ የጦር ሚኒስትሩ ሞቼኒ ወሬውን እንደሰሙ በበኩላቸው በደስታ ተቀብለው እንኳን ደስ አለህ የሚል የደስታ መግለጫ አከታትለው ላኩለት ። የሁሉንም እዚህ ላይ ማስፈር ስለማይቻል ፣ የንጉሡንና የጠቅላይ ሚኒስትሩን ብቻ እንመልከት ።

ሮማ 18 ቀን 1895 ዓ. ም

> በኮዓቲትና በሰንዓፌ የኢጣልያ ጦር ማሸነፉ ፣ ሥልጣኔ በአረመኔ ላይ ያገኘው አዲስ ድል ነው ። ብልህነት በላለው አመራርዎ የደስታዎ ተካፋይ ነኝ ። ሦስት ቀን ሙሉ ቆየቶ 3 እጅ ከሚበልጠው ጠላት ጋር በደስታ ራሳቸውን ሠውተው ጦርነቱን ለተካፈሉት ለበላይና ለበታች መኰንኖች ለወታደሮችም ባለውለተኛ መሆኔን እንዲያበስሯልኝ ። እርስዎን የመሰለ ጀግናና ብልህ መሪ ሲመራቸውና እነዚህን የመሰሉ ወታደሮች ሲኖሩ ፣ በመጭው ጊዜ ቅኝ ግዛታችንን ምንም ዓይነት ተንኮልና አደጋ ሊያበላሸው አይችልም ።

ኡምቤርቶ

ጠቅላይ ሚኒስትሩ ደግሞ በበኩሉ ፣

> በአበሾች ላይ በተገኘው ድል ካንተና ከኢጣልያ ጋር የደስታ ተካፋይ ነኝ ። የወታደሩን ጀግንነት ብቻ ሳይሆን በጋሪባልዲ አርአያ በትንሽ ጦር ኃይለኛውን ጦር ለማሸነፍ የቻለው የመሪው ችሎታ ነው ። እንግዲህ የትግሬ አገር ለኢጣልያ የተከፈተ ነው ። ሳንይሰው ብንቀር የኛ ሰንቁና ነው ።[1]

ክሪስፒ

በዚህ ዓይነት ፣ በኮዓቲትና በሰንዓፌ ጦርነት ባንድ በራስ መንገሻ ላይ ያገኙት ጊዜያዊ ድል ከንጉሡ ጀምሮ የኢጣልያን ባለሥልጣኖች አርክቶአል ። እንደዚሁም ይኸው ድል ተጋና በኢጣልያ ጋዜጦች ስለተጻፈ ፣ ሕዝቡም ሁሉ በደስታና በኩራት ተሞላ ። ከዚህ በኋላ ፣ በጄኔራል ባራቲዬሪ ይልቁንም በምክትሉ በጄኔራል አሪሞንዲ ትእዛዝ እነጋልያኖ ፣ እነቶዜሊ በየመስመሩ ወደ ዓድዋ ፣ ወደ መቀሌና ወደ አዲግራት እየገሠገሡ ፣ በየከተማው እየመሸጉ መያዳደል ፣ በየወረዳው ሹም ሽር ማድረግ ያዙ ። ይኸን ሁሉ ሲያደርጉ ከሸዋና ከተቀረው ኢትዮጵያ በንጉሠ ነገሥቱ ተመርቶ ወደፊት የሚመጣው ጦር ፣ ይኸን የደስታ

1 Adua Bellavita - PP. 185 - 186; Italiani in Africa Orientale - A. DelBoca, PP.531-561.

ሁኔታ እንደሚለውጠው ሮማም ሆነ ምጽዋ ያሉት ባለሥልጣኖች ይህን አድርገው አላጤኑትም ። በመንግሥት ደረጃ በትንሹ ድል የሚታለሉና የሚደሰቱ የዋሆችና አዙሪው ተከታዩን የማይመለከቱ እንደ ኢጣልያ ባለሥልጣኖች ያሉ በዓለም ብዙዎች ናቸው ለማለት ያዳግታል ። ሆኖም አባቶቻቸው ሮማውያን ኃያላን ለዓለም ብዙ የሥልጣኔ ቅርስ ያተረፉ ፈላስፎችና ዐዋቂዎች እንደነበሩ ፤ አሁንም በመካከላቸው ቁጥራቸው ይነስ እንጂ ፤ ታላላቅና አስተዋዮች እንዳሉባቸውና ያሁንም ጊዜያዊ ድል እምብዛም ያላስደሰታቸው የምክር ቤት አባላትና ጋዜጠኞች እንደነበሩ አይካድም ።

ምዕራፍ ሐያ

የጄኔራል ባራቲዬሪ ሮማ ድረስ መመለስ

ከ1886—87 ዓ. ም. መካከል ባለው ጊዜ ውስጥ መጀመሪያ በሐላይ ከደጃች ባሕታ ሐጎስ ጋር ፤ ቀጥሎም በኰዓቲትና በሰንዓፌ ከራስ መንገሻ ጋር በተደረጉት ጥቃቅን ጦርነቶች የኢጣልያ ወታደሮች ስለ ቀናቸው ፤ ባራቲዬሪ ራሱን እንደ ትልቅ ድል አድራጊ ቆጥሮ አል ። ወሬውም በኢጣልያ ጋዜጦች እየተጋነነ ተጽፎአል ። ከሮማ የደስታ መግለጫ ከንጉሡና ከጠቅላይ ሚኒስትሩ ዘንድ ለጄኔራል ባራቲዬሪ የተላከለት ከመሆኑ በቀር ፤ ኒሻን ተሸልሞ ወታደራዊ ማዕረጉም ከማጆር ጄኔራልነት ወደ ሌተና ጄኔራልነት ከፍ ያለው በዚሁ ጊዜና ሰበብ ነው ።

የባራቲዬሪ ያሸናፊነት ጀብዱው ፤ የአጥቂነት ዘዴው በሮማ ጋዜጦች እየተጋነነ የተጻፈው እስከ ጀርመን አገር ድረስ እስተጋብቶ የቃልኪዳን ጓደኞቻቸው የሆነው የጀርመን ንጉሠ ነገሥት ዳግማዊ ጉዮም የደስታ መግለጫ ልኳል ። በተጨማሪም በቴሌግራፍ ወዳጁን የኢጣልያን ንጉሥ ኡምቤርቶን እስፈቅዶ ለባራቲዬሪ ከፍተኛ የጀርመን ኒሻን እስከ መላክ ደርሷል ።[1]

በዚህ ሁሉ ምክንያት ፤ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ፍራንቼስኮ ክሪስፒ ከባራቲዬሪ ጋር በቅኝ አገር ወረራ ከመስማማታቸውም በላይ ፤ የፖለቲካ ትብብርና የግል ወዳጅነት ነበራቸው ። በመሆኑም በኢትዮጵያ ላይ ያላቸውን የመስፋፋት ጉዳይ ለመመካከርና ወዲያውም ሮማን በመጐብኘት የድል አድራጊነቱን የደስታ መግለጫ ከሕዝቡ እንዲቀበል ወደ ሮማ እንዲመጣ ጥሪ አደረገለት ። ስለዚህ ጄኔራል ባራቲዬሪ ፤ በዚሁ ዓመት (1887 ዓ.ም.) ከምጽዋ በመርከብ ተሳፍሮ በሐምሌ ወር ሮማ ሲደርስ ፤ ሰው ሁሉ ከመንገድ ላይ ወጥቶ በመሰለፍ በጭብጨባና በሆታ ላንድ ድል አድራጊ የሚገባ የክብርና የደስታ አቀባበል አደረገለት ።

---

1 La Prima Guerra d' Africa, Crispi, p. 297.

ከንጉሡና ከጠቅላይ ሚኒስትሩ ጋር ከተገናኙ በኋላ፣ ወደ ዋናው ምክር ቤት በገባ ጊዜ የምክር ቤቱ አባሎች ቆመው ስሙን እየጠሩ በሆታና በጭብጨባ ተቀበሉት። ከዚያ ቀጥሎ ሃምሳ ቀናት ያህል በሮማና በኢጣልያ ዋና ዋና ከተሞች በተዘዋወረበት ጊዜ፣ የተደረገለት አቀባበልና በፊቱ የተነገረለት ዲስኩር የጀኔራሉን የኩራት መንፈስ እጅግ አሟሙቀውለት ነበር።[1]

በሮማ፣ በዋናው ምክር ቤት፣ ከኢትዮጵያ ጋር ስለ ተደረገው የውጫሌ ውልና በተለይም ስለ አጨቃጫቂው 17ኛው አንቀጽ የፈረንሳይና የመስኮብ መንግሥታት ኢትዮጵያን ደጋፊነት፣ የኢትዮጵያም ሕዝብ ስለ ነጻነቱ ያለው ተዋጊነት፣ የምኒልክ ሰላም ፈላጊነታቸው ባንድ ወገን፣ የጦር ድርጅታቸው በሌላው ወገን እየተወሳ ብዙ ክርክር ይደረግበት ነበር። የንጉሡ የኡምበርቶና የጠቅላይ ሚኒስትሩ የክሪስፒ የቅኝ ክፍል ወገኖች ኢትዮጵያንም፣ ንጉሠ ነገሥቱንም በንቀት ዐይን እየተመለከቱ ጦርነቱ በቀላሉ ኢትዮጵያን እንደሚያንበረክክ ተማምነዋል። በዚህ አያያዝ፣ "ይኸ ጦርነት አደገኛ ሁኔታ ላይ ሊጥለን ይችላል" የሚሉትን የግራ ወገኖችና በጠቅላላውም ጦርነቱን የሚቃወሙትን ሶሺያሊስቶችን ለማግባባት ይጣጣሩ ነበር።

ባሁኑ ጊዜ፣ እንደ ክሪስፒ ቅኝ አገር የጠማውና የኢትዮጵያንም ጦር በቀላሉ ለማሸነፍ ይቻላል ብሎ ያመነው የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ሲኞር አልቤርቶ ብላን ነው። በምክር ቤቱ ስለ ኢትዮጵያ ጉዳይ ክርክር በተፋፋመበት ሰዓት፣ ለተቃዋሚዎቹ ክፍሎች የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ የሰጠው መልስ እንደዚህ የሚል የእብሪት አነጋገር ነበር።

> ... የቅኝ አገር ይዞታችን አደገኛ ጠባይ ቢኖረው ኖሮ አገረ ገዢው (ባራቲዬሪ) ወደ ቅኝው ግዛት አይመለስም ነበር። የባራቲዬሪ ጉዞ የሚያጸናና እንጂ አሥጊ ነገር የለበትም። መስኮብም በኢትዮጵያ ላይ ከሃይማኖት ግንኙነት በቀር ሌላ ጥቅም ስለሌለው በዚህም በኩል አሥጊ ነገር የለም። የውጫሌ ውልም ምኒልክ እየተቀለደ ባይቀበለውም የመጽናቱ ነገር ውልውል የለውም። ምኒልክም በሸፈተበት አቅጣጫ የከፈተውን የጠብ አስተሳሰብ ኢጣልያ በመሰላት ጊዜና ምቹ ሁኔታ ታደላድለዋለች ...

ይኸውም ማለት የሚገባውን ቅጣት እንሰጠዋለን ለማለት ነው።

በዚህ ዓይነት፣ ሲኞር ብላንና አለቃቸው ክሪስፒ የኢትዮጵያን ነጻነት በቀላሉ ገፎ ለኢጣልያ የቅኝ አገር ልብስ ለማድረግ ነገሩን

[^2]: 2 L'Italia ed Etiopia, Conti Rossini, PP. 143-146.

ሁሉ ቀላል አድርገው ተመልክተውታል። ለዚህም እትዋም ዋንኛው ምክንያት፣ በቅርብ ጊዜ በኮዓቲትና በሰንዓፌ በራስ መንገሻ ላይ ባራቲዬሪ ባገኘው ጊዜያዊ ድል ነው። ስለዚህም እላይ የተናገረውን ዲስኩር በመቀጠል፣ እንደዚህ ሲል ይደመድማል።

> ኢጣልያ በአፍሪካ የመሸነፍ አደጋ ያገኛታል ብሎ ያሰበ ሰው እንዳለ ሐሳቡን ተሳስቷል። በከዳተኛውና በሸፍታው (በምኒልክ) እንዳር ኢጣልያ ወደፊት መገሥገሥና መስፋፋት ስትችል፣ በቁጥብነትና በመከላከል አጋሜንና ትግሬን በመያዝ ብቻ ተወሰነች። ኢትዮጵያ በዚህ በተንኮል ተግባር የጸናችበት እንደሆን ለነዚህ አረመኔዎች የምንሰጠው መልስ ይህ ነው። "ከሸዋ ተነሥታችሁ ባሪያና ከብት እንዘርፋለን ብላችሁ እስከ ትግሬ ዘልቃችሁ የኢጣልያን ቅኝ አገር የተነካችሁ እንደሆን፣ በፈጣን መርከብ የሚገሠገሠው የቢታር ተዋጊዎቻችን በፍጥነት በመድረስና ጀኔራል ባራቲዬሪን በመርዳት እናንተን አሸንፈው አዲስ ቅጣት ይሰጧችኋል።

ይኸን የመሰለውን የድንፋታ አነጋገሩን በምክር ቤት ያሉት አባሎች አብዛኞቹ በጭብጨባ ተቀበሉት። ሁኔታውን ለጊዜው ሶሺያሊስቶችም ለመቀበል ተገደዱ። በዚህ ዓይነት በደስታ የጋለ መንፈስ ራሱ ባራቲዬሪ፣ ምኒልክን ለመምታትና ለማሸነፍ 10,000 ወታደርና ከ10 እስከ 15 ሚሊዮን ሊሬ እንደሚበቃው ገለጸ። ይኸም ሁሉ ሲሆን ምኒልክ ከሸዋ ወደ ትግሬ ተጉዘው የኢጣልያን ጦር ለመውጋት እንደማይደፍሩ ያምን ነበር።

የሆነ ሆኖ፣ ጀኔራሉ ከጠቅላይ ሚኒስትሩ፣ ከመከላከያው፣ ከውጭ ጉዳዩና ከገንዘብ ሚኒስትሮቹ ጋር በየጊዜው ተገናኝቶ በአቀረበት፣ በከሰላ፣ በኮዓቲት ጦርነቶች ላይ የተጓደለው የጦር መሣሪያም፣ የስንቅም፣ የጭነትም ከብት ቁጥሩ ከፍ ብሎ እንዲሟላ ጠየቀ። በተረፈ ከመረብ በለሳ ሙና አልፎ ባሁኑ ጊዜ የኢጣልያ ግዛት ስለ ተስፋፋ ለጠቅላላው ለጦርነቱም ዝግጅት፣ ለሲቪሉም አስተዳደርም የሚያስፈልገውን ወጭ ከዘጠኝ ሚሊዮን ሊሬ ወደ ዐሥራ አራት ሚሊዮን* ከፍ አስደረገ። በተረፈ ለዝርዝር ጉዳዮች ሙሉ የደጋፊነት ተስፋ ከየባለሥልጣኖቹ ተቀብሎ በመስከረም ወር ተመልሶ አሥመራ ገባ።

ራሱ ከዓድዋ ድል በኋላ በጻፈው መጽሐፍ፣ ከሮማ ወደ አሥመራ በተመለሰበት ጊዜ የነበረውን መንፈሱን በገለጸበት ምዕራፍ ላይ፣

> ... ወደ ምጥዋ ለመመለስ ተነሣሁ። ካቢኔው (ሚኒስትሮቹ) ሁሉ እንደኛው ያገራችንና የቅኝ አገሩ ጉዳይ በልቡ እንዳለና ባገር ፊት ኃላፊነት እንዳለበት አምኖ ነበር። መላዋ ኢትዮጵያ በክንዳችን ላይ

* በዚያን ጊዜ አንድ የማሪያ ቴሬዛ ብር 4 ወይም 5 ሊሬ ይመነዘራል።

ስትወድቅ በኢጣልያ አገር ውስጥ የተሰናዳ ነው ብዬ በግመን እኔም በጦር አለቆቼ እየተረዳሁ በምፈጽመው ሥራ የጠላትን ቁጥር ቀንሼ ሰላም ለማስገኘት ይቀናኛል ብዬ ተስፋ አድርጌ ነበር ... ሲል ጽፏል ።[1]

የዚህም አሳብ መደምደሚያው ፣ በኢጣልያ አገር ቅኝ ግዛትን አስመልክቶ የርሱን ምኞትና ጥያቄ ለማሟላት ባለሥልጣኑ ሁሉ ኃላፊነት እንዳለበት እምና ነበር ። በኢትዮጵያም በያለበት የተሠራ ጨው ሰላይ ባቀረበለት የሰነድ ማስታወሻ በመተማመን ሕዝቡን ከነባላባቱ በመከፋፈል የኢትዮጵያን አትዋም ለማላከም ሞክሯል ። የተዋጊውን ጠላት ቁጥር በውጊያም ፣ በሀይልም ተገቶና የራሱን በግ በርክት ድል አድራጊነት ለመጐናጸፍና ለኢጣልያ ሰፊ ግዛት አውርሶ በሰላም ለመግዛት ነበር ።

በዚህም ጊዜ ፣ በኢትዮጵያ ኃይለኛ መሪና ጽኑ ተዋጊ ሕዝብ አጋጥሞት ከሽፈበት እንጂ ፣ ይኸን የመሰለው ምኞትና ጉጉት የርሱ ብቻ ሳይሆን ፣ የሁሉም የኢጣሊያ ባለሥልጣናት አስተያየት ነበር ። ይኸም ሁኔታ በሌላው ባልሠለጠነው የእስያ ፣ የደቡብ አሜሪካና በተለይም በአፍሪካ ዓለም የተፈጸመ ስለሆነ ፣ አስተያየቱ በዚያን ሰዓት ለማንም የታወቀ ነው ። በዚያን ጊዜ ሥልጡናኞቹ አውሮፓውያን ባልሠለጠነው ክፍለ ዓለም እየተሠራጩ ቅኝ ግዛት እንደ ቅርጫ ሥጋ የተካፈሉበት ዘመን ስለሆነ ሊያስገርም አይችልም ። ባራቲዬሪም አለቆቹም እንደ ሞኝ አይቆጠሩም ።

ጀኔራል ባራቲዬሪ ፣ ከኢጣልያ አገር ተመልሶ አሥመራ እንደ ገባ ከርሱ በታች የኤርትራንና አዲስ የተወረሩትን ወረዳዎች ሲያስተዳድር ከቆየው ከጀኔራል አሪሞንዲና ከቀሩትም የፖለቲካና የጦር ሹማምንት ጋር ተገናኝቶ በሚነጋገርበት ሰዓት ፣ ራስ መንገሻ ከእንጢጮ በስተደቡብ ሆነው እንደገና ለውጊያ መዘጋጀታቸውንና ከሸዋም እርዳታ ሊደርሳቸው ነው እየተባለ መወራቱን ሰማ ። ይኸንን እንዲያውቁት ያህል ፣ ወደ ሮማ ላለቆቹ በቴሌግራም ካስታወቀ በኋላ ራስ መንገሻንም ለመምታት ፣ ግዛቱንም የበለጠ ወደ ደቡብ ክፍል ለማስፋፋት እንዲመቸው ዋና መቀመጫውን ከአሥመራ ወደ አጋሜ ከተማ ወደ አዲግራት አዛውሮ በዚያ መሽጎ ተቀመጠ ።[2]

1 Memoire d'Afrique - Baratieri, Chap. XIV.
2 La Prima Guerra d'Africa ..., PP. 297 - 300. Adua, Bellavita, PP. 186 - 196
Gli Italiani in Africa Orient - Angelo Del Boca, Chap. IX, PP. 531-558.

ምዕራፍ ሐያ አንድ

የደብረ ኃይላ ጦርነት

ጀኔራል ባራቲዬሪ ፣ ሮማ ሔዶ በሮማ ምክር ቤት በየከተማችና በየግብዣው ላይ እንደ ድል አድራጊ ጀኔራል ፣ ለኢጣልያ ሰፊ ግዛት እንደሚያወርስ የጦር መሪ ተቆጥሮ ሲመሰገንና ሲወደስ ሰንብቶ ወደ አሥመራ ተመለሰ ። ወዲያውኑም መንግሥቱና ሕዝቡ በርሱ ላይ የጣለውን እምነት ወደ ፍጻሜ ለማድረስ ተዘጋጀ ። አሥመራም በደረሰ ጊዜ የጦር ሹማምንቱ ጀኔራል አሪሞንዲ፣ ማጆር አሜሊዮ ፣ ማጆር ቶዜሊ ፣ ማጆር ጋልያኖ ባለፈው የኮዓቲትና የሰንዓፌ የጦርነት ድል የተደሰቱና ለወደፊቱ ጦርነትም የጓጉ ስለነበሩ ፣ የርሱና የነርሱ ምኞት ባንድ ኢትዮጵያን የመውረር ዓላማ ላይ የተመሠረተ ነበር ። ይኸም አገር ለጊዜው የኢትዮጵያ ሰሜናዊው ክፍል ትግሬና ትግራይ ፣ ወሎ ጭምር ነው ። የቀረውም እንደ ጊዜው አመቺነትና ሁኔታ የሚፈጸም ነው ተብሎ ተወስኗል ።

በጀኔራሉ አጠገብ ያለው ጦር ሠራዊት ፣ ለጊዜው ከዚህ እንደሚከተለው ነው ። 116 የጦር መኰንኖች ፣ 672 የነጭ ወታደር ፣ 8065 በጦር ትምህርት የሠለጠነ ያገር ተወላጅ ወታደርና ሌሎች ቁጥራቸው በብዙ መቶ የሚቆጠር ጀሌ ጦር ነበር ።

በዚሁ ጊዜ ፣ ራስ መንገሻ ደብረ ኃይላ ሆነው የወታደራቸው ቁጥር ከ፬ሺ እስከ ፭ሺ ይደርስ ነበር ። በነዚህ ላይ ደግሞ ፣ አንድ ሺ እምስት መቶ የሚሆን ከሸዋ መጥተው የተጨመሩና ከ፪ሺ እስከ ፫ሺ የሚደርሱ ያገር ተወላጆች በከተት ዓዋጅ የተሰበሰቡ ነበሩ ። ከአዲስ አበባ የተላከላቸውንም የጦር መሣሪያና ገንዘብ በከረጢት ለየሰዉ እንደሚያድሉ ባራቲዬሪ ከዓድዋ ጦርነት በኋላ በጻፈው ማስታወሻ አረጋግጧል ። ከዚሁ አያይዞ ራስ መንገሻ ከደቡብ ክፍል ከየጁ ከራስ ወሌ ፣ ከላስታ ከዋግሹም ጓንጉል ዘንድ እርዳታ ይጠባበቁ እንደ ነበርም ገልጿል ። ዋና አማካሪያቸው ሹም አጋሜ ተስፋዬም ፣ (ከሰንዓፌ ጦርነት በኋላ የአጋሜው ግዛት የሔደባቸው) አብረው እንደነበሩ ይጠቁማል ። በከረምቱ ጊዜ በነርሱ ሥልጣን ውስጥ ያሉትን ሹማምንት ራስ መንገሻ ወደ ራሳቸው ለመሳብ ያባብሉ

እንደ ነበርና በዚሁ መሠረት ደጃች ተድላ አባ ጉበን ራስ መንገሻ እስረኞቻቸው ሳሉ ፣ ከአራት ወር በፊት ማጆር እሚሊዮ ከአስራት አውጥቶ በማጆር ቶዜሊ ውስጥ ከፍተኛ ሥፍራ ተሰጥቷቸው የነበሩት በአሁኑ ጊዜ እምልጠው ከራስ መንገሻ ጋር እንደ ተደባለቁ ያስረዳል ። የቀሩትም በሁለት አሳብ ላይ በመዋለል ስለሚገኙ ፣ መንገሻን አዘንግተው በመውጋት የሸዋ ጦር ወደ ሰሜን ከመድረሱ በፊት አንድ የጦር ግዳጅ ፈጽመን ኃይላችንን ለማስተማመንና ራስ መንገሻንም ውጊያ እንዲያደርጉ ለማስገደድ ሰናስብ ፣ እርሳቸውም በበኩላቸው ፣ "ሕይወቴን እንደ ቴዎድሮስ እዚሁ እጨርሳለሁ እንጂ ፣ ሁለተኛ ከኢጣልያኖች ፊት አልሸሽም"[1] ማለታቸውን ከስላይ እንዳገኘው ያረጋግጣል ።

ደብረ ኃይላ ፣ ባእንደርታና በሰለዋ መካከል እንጣሎ አጠገብ የሚገኝ ተራራማ ሥፍራ ነው ። ስለዚህ እንደ ጄኔራል ባራቲዬሪ ግምት በዚህ ተራራማ ሥፍራ ከነሠራዊታቸው የሚገኙትን ራስ መንገሻን አደጋ ጥሎ አንድ ጊዜ ለዘለቄታ በመደምሰስ የትግራይን ግዛት በእጁ ካስገባ በኋላ ፣ ከደቡብ የሚመጣውን ጦር በደንብ ለመቋቋም ነው ።

በወዲህ በንጉሠ ነገሥቱ በኩል ፣ ከወላሞ ዘመቻ መልስ የመስኮብ መንግሥት መልክተኞችን ተቀብለው ካስተናገዱና የራሳቸውንም መልክተኞች እነፊታውራሪ ዳምጠውን ከላኩ በኋላ ፣ የጦርነት ዓዋጅ ዓወጁ ። የክረምቱ ጊዜ በዚህ ዓይነት አለፈ ።

እንባቢ እንደሚያስታውሰው ፣ ከሰንዓፌው ጦርነት በኋላ ፣ ሹም አጋሜ ተሰፋዬ የኮዓቲትንና የሰንዓፌን የጦርነት ወሬ ፣ የኢጣልያኖቹን ወረራ ለዐፄ ምኒልክ ነግረዋቸው ነበር ። እሳቸውም ከመተማ ጦርነት ወዲህ መተተው በየዳር አገሩ በሹመት የነበሩትን የትግሬ መኳንንት እነቀኛዝማች ኃይለ ማርያምን ሐዳችሁ ራስ መንገሻን እያገዛችሁ ቆዩ ፤ እኛም መጣን እንደርስባችኋለን አሏቸው ።

ባሁኑ ጊዜ ፣ ከራስ መንገሻ ጋር ያሉት የጦርና ያስተዳደር መኳንንቶች በፊት ከነበሩት ከነሹም አጋሜ ተሰፋዬ ፣ ከነራስ ሐጎስ በቀር አዳዲሶቹ ካፒቴን ቤቲኒን ገድለው ወደ ሸዋ የመጡት ደጃች አበራ ፣ ደጃች ተድላ አባ ጉበን ፣ ከሸዋ በቅርብ የመጡት ቀኛዝማች ኃይለ ማርያም ፣ ፊታውራሪ ንጉሤ ፣ ቀኛዝማች እንዳርጋቸው ፣ ግራዝማች ኃይለ ማርያምና ባላምባራስ በየነ እሉ ።[2]

1 Memoire d' Afrique ... Chap. 13, PP. 213 - 215
2 Ibid, P.218

በዚህም ጊዜ ፣ በጄኔራል ባራቲዬሪ ውሳኔ ከሦስት የተከፈለ ጦር በሦስት መስመር ከዚህ እንደሚከተለው ከአዲግራት ወደ ደብረ ኃይላ እንዲዘምት ተደረገ ።

፩ኛው የግራ ክፍል ጦር በማጆር ቶዜሊ መሪነት በአጽቢ በኩል ፣ ፪ኛው በመካከል የሚዘምተው ዋንኛው ጦር በጋልያና እየተመራ ግንባር ቀደም ሆኖ ከአዲግራት በአጉላዕ በኩል ወደ ደሴ ከዚያ በሸሊቆት በእንጣሎ በኩል ፣ ፫ኛው ያገር ተወላጅ ጦር ያለበት በማጆር እሚሊዮ የሚመራው በሐውዜን በኩል ተጉዞ ኢ. ኤ. አ. ጥቅምት 9 ቀን 1895 ዓ.ም. ደብረ ኃይላ ደረሰ ።

ዋናው እሳብ ፣ አዘንግቶ በድንገተኛ አደጋ ራስ መንገሻን ከነሰራዊታቸው ለመደምሰስ ስለሆነ ፣ በውስጥ ዐወቅ ባላገሮች እየተመሩ በስላች መንገድ ደብረ ኃይላ መድረሳቸው ታወቀ ። በዚያን ጊዜ ፣ በራስ መንገሻ ዘንድ ምክር ተደፀ ፣ “. . . ከእንግዲህ ወዲያ ከዚህ መሸሽ ለኛ ውርደት ነው ። ቢቀናን ተዋግተን እሸንፈን እንመለሳለን ። ባይቀናንም ስለ ሀገራችን ተዋግተን እንሞታለን ። እርስዎ ግን ቢማረኩም ፣ ቢሞቱም ፣ ላገር ውርደት ለኢጣልያ ደስታ ነውና ከሸዋ ጦር እስኪመጣ ድረስ ወደራስ ወሌ ግዛት ወደ ሰለዋ ተጠግተው ቢቆዩ ይሻላል” ብለው ራስ መንገሻን መከሩዋቸው ። የራሳቸውም እሽከሮች መቀሌ በነበሩበት ሰዓት ፣ “ጦርነቱን ለማድረግ ካፄ ምኒልክ ፈቃድ አላገኘንምና እንደዚሁ ወደ ሸዋ እየታላከን ዝም ብለን በእንጣሎ እንቀመጥ” የሚል እሳብ ቀደም ብለው አቅርበው ነበር ።

ከዚህ በኋላ ፣ ራስ መንገሻ እሳባቸውን ተቀብለው ከደብረ ኃይላ ወደ ሰለዋ ተጓዙ ። እነቀኛዝማች ኃይለ ማርያም ግን ፣ እዚያው ደብረ ኃይላ ሆነው ሲጠባበቁ በማጆር እሚሊዮ የሚመራው ያገር ተወላጅ ግንባር ቀደም ወታደር መንደር ሲያቃጥል አዩት ። ከዚያ የሁለቱ ወገን ወታደር ተቀራርቦ ሲዋጋ ፣ ምንም እንኳ በርትተው ለመመከት ቢፈትኑ የኢጣልያኖቹ ወገን በመሣሪያ ጥራት ፣ በሠራዊት ብዛት ስለበለጠ ፣ በቀላል ጦርነት አሁንም ጣልያኖቹ አሸነፉ ። ከኢጣልያኖች ወገን የሞተው 11 የቆሰለው 30 ሲሆን ፣ ከኢትዮጵያ በኩል የሞተው 30 የቆሰለው አንድ መቶ ግድም መሆኑን ባራቲዬሪ[1] ሲያመለክት ፣ ከኢጣልያ ወገን ሟቾቹ ሁሉም ያገር ተወላጆች መሆናቸውን በላሺታ ይገልጻል ።[2]

1 Memoire d'Afrique .. P. 218
2 Adua - E. Bellavita, P. 540

በጦርነቱም ላይ ትንሽ ጦር ይዘው ጉትረው በዝግጅት የተዋጉት ቀኛዝማች ኃይለ ማርያም ከቶኛ ቆስለው ተማረኩ። ከሸዋ የመጡ መሆናቸውን ስላወቁ፣ በሸዋ ያለውን ወታደራዊ ድርጅትና የጦር አትዋዋ ማገር ሳልሳና ጋዜጠኛው ማርካቲሊ ሲጠያይቁዋቸውና በዚሁ ጊዜ ቴኌንቲ ሞዜቲ በእንጣሎ ሲያከማቸው ስንበተ። ቀኛዝሙም በደንብ ታክመው ሲድኑ መማሪያ ይሆኑናል በማለት ከእንጣሎ ወደ አሥመራ አዛወሯቸው። ጋዜጠኛው ማርካቲሊ ከደብረ ኃይሉ ምርኮኞች የተገኘ ወሬ ብሎ ለማስጠንቀቅ በጻፈው ላይ፣ "ምርኮኞች ያሁኑ ጦርነት ምንም አይደለም ፤ እውነተኛውን ጦርነት ከአንድ ወር ዐሥራ ሁለት ቀን በኋላ ታገኙታላችሁ ብለዋል" ይልና ከሁለት ቀን በኋላ ደግሞ፣ "ሸዋ ለጦርነት ተዘጋጅቷል፣ ትልቅ ጦርነት ሳይሆን አይቀርም፣ የንጉሡ ሠራዊት በሚያቀባብል ጠመንጃና በብዙ ጥይት ታጥቋል። መድፍና መትረየስም በብዛት አግኝቷል፣ ወታደሩም ዘወትር ተኩስ ይማራል" ብለው ቀኛዝማች ኃይለ ማርያም እንደ ነገሩት በጽሑፍ ያመለክታል።[1]

ምንም እንኳን፣ እንዳንድ ጊዜ ጠንክረው ማጥቃት ወይም መከላከል ቢችሉም፣ የኢጣልያኖች ጠባይ አብዛኛውን ጊዜ አሸናፊ ሲገጥማቸው ሽሽታቸውና መርበድበዳቸው ከመጠን በላይ ሲሆን፣ በዚያው መጠን ተሸናፊ ያገኙ እንደሆነ ጉራቸውና ኩራታቸው የበዛ ነው። በደብረ ኃይላ፣ ያውም ራስ መንገሻ ሳይገጥሙ፣ ቁጥሩ በጣም ባነሰ ጦር ላይ ስለ ቀናቸው፣ ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ሁሉም በደስታ ወደፊት ይገሠግሡ ጀመር። በሸዋ የሚደረገውን የጦር ዝግጅት ቢሰሙትም ከንቀት፣ የተነሣ እንሸነፋለን ብለው በፍጹም አልጠረጠሩም።

በዚህ ዓይነት፣ ከደብረ ኃይላ ጦርነት በኋላ ወደፊት እየገሠገሡ እስከ አላጌ፣ ከዚያም አልፈው እሸንጌ ሐይቅ ድረስ ዘልቀው በደረሱበት ሹም ሽር ማድረግ፣ ምሽግ መመሸግና ወታደር እየሰበሰቡ ለውጊያ መዘጋጀት ያዙ። በዚሁ ጊዜ በራስ መንገሻ ትእዛዝ አምባ አላጌ ታስረው የነበሩትን ራስ ስብሐትን ጄኔራል አሪሞንዲ ከእስራት ፈትቶ በእጠገቡ አስቀመጣቸው። ውሎ አድሮም ከተመከረ በኋላ፣ አጋሜን እንዳይሰጣቸው ከርሳቸው በፊት የኢጣልያ ጦር ራስ መንገሻ የሾሟቸውን ሹም ኢጋሜ ተስፋዬን አባርሮ የአጋሜን ግዛት ለራሱ ታማኝ ለደጃች ሐጐስ ተፈሪ ሰጥቶ ነበር። በዚህ ምክንያት፣ አሁን ሐጐስ ተፈሪን መሻር ስለማይቻል፣ ለራስ ስብሐት ሁለት አውላሎን ጨምሮ የእንደርታን ግዛት ሰጣቸው። በእንዳ መሆኒም ደጃች አሊን ሾሞ በበላይ ያስተዳድር ጀመር።

---
1 Italia ed Etiopia ...Conti Rossini PP. 164-170.

በዚህ መካከል፣ በዋናው ጠቅላይ አዛዥ በጄኔራል ባራቲዬሪና የትግሬና የአጋሜ ግዛት አስተዳዳሪ ብሎ በሾመው በጄኔራል አሪሞንዲ መካከል አለመግባባት ተፈጠረ። ጄኔራል ባራቲዬሪ፣ "እስከ አላጌ ድረስ የያዝነው አገር ሰፊ ስለሆነ ፣ የያዝነውን እያጠናከርን እንደ ጊዜው ሁኔታ ወደፊት እንራመድ ፣ ያለዚያ ከዋናው የጦር ሠፈር ድርጅታችን ከምጥዋና ከአሥመራ፣ ከአዲግራትም በጣም ርቀን 360 ኪሎ ሜትር አልፈን ስንሔድ ደህና አድርገን ወደማናውቀው ተራራማ አገርና ሕዝብ መካከል ስንዘልቅ፣ ቁጥጥሩም ግንኙነቱም ያስቸግረናል" ሲል ፤ ጄኔራል አሪሞንዲ፣ "አሁኑኑ የወታደራችን ሞራል ከፍ ባለበት ሰዓት ወደፊት ገሥግሠን ከሸዋ ወደ አሸንጌ የሚጓዘውን የሸዋን ጦር አለበት ድረስ ሔደን እንውጋው" አለ።

ጄኔራል ባራቲዬሪ፣ የዚህን ጉዳይ ከፖለቲካና ከጦር አማካሪዎቹ ጋር ተመካክሮ እስከ አላጌና እስከ አሸንጌ ድረስ የያዝነው አገር ብዙ ነው። ስለዚህ በተያዙት አገሮች በሚገኙት ከተሞች በመቀሌ፣ በዕዳጋ ሐሙስ፣ በእንጣሎና በደብረ ኃይላ፤ በአላጌ ምሽጎቻችንን እያጸናን ለዓድዋና ለመቀሌ፣ ለምጥዋና ለአሥመራ አማካይ በሆነው በአዲግራት ዋና መቀመጫችንንና የጦር ሠፈራችንን አድርገን ወታደራችንን የበለጠ እናጠንክር። በዚሁም ጊዜ የላስታን ሕዝብ እየሰበክን፣ የራያንና የእዘቦን ሕዝብ ከወሎና ከአውሳ ሕዝብ ጋር በማስተባበር፣ በምኒልክ ላይ የሚነሡበትን መንገድ እያዘጋጀን እንቆይ የሚለው የባራቲዬሪ አሳብ ጸና።

ምዕራፍ ሐያ ሁለት

የኢጣልያ መንግሥት የኢትዮጵያን መሳፍንት ከፋፍሎ ለማስገባት ያደረገው የመጨረሻ ሙከራና ያጼ ምኒልክ ያጻፉ መልስ

ኮሎኔል ፒያኖ ፡ ከትራቨርሲ ጋር ከአዲስ አበባ ወደ ሮማ ከተመለሰ በኋላ ሁለቱ መንግሥታት በፊታቸው የተደቀነው በትክክል የኃይሉ መንገድ ብቻ ነው ። ዳ፪ ምኒልክ እንደ ጠቅላይ ሚኒስትርም ፡ እንደ ውጭ ጉዳይ ሚኒስትርም ፡ እንደ መልካም አገረ ገዥም ሆነው የወገ ድም ንጉሦቻቸውን በቅን ልቦና ፡ በትሑት ሕሊና የሚያገለግሉት ራስ መኰንን ፡ የኢጣልያን አገር የጦር ኃይሉን ድርጅት ፡ የመድፍና የመትረየሱን ፡ የጠመንጃውን ብዛት ከነፋብሪካው በየከተማው እየዞሩ ጐብኝተው ተመልሰዋል ። ይኸንን ለንጉሡ በዝርዝር ስለ ገለጹ ፡ ከእንደዚህ ያለው መንግሥት ጋር መዋጋት ዋዛ እለመሆኑን ምኒልክ ተረድተዋል ። አብዛኛውን ጊዜ ሌላው "እንበለው" ሲል እነርሱ የሰላም መንገድ ይከተሉ የነበረበት እንዱ ምክንያት ይኸው ነው ። ይሁን እንጂ ፡ የሰላም መልክ በሚያሳዩበት ጐን በሰላማዊ እንጋ ገር ኃያል የሆነውን የአውሮፓ መንግሥት እያዘናጉ የመሣሪያውን ስብሰባ ፡ የወታደሩን ድርጅት በግልጽም በስውርም በትጋት ማካሔዳቸውን ቀጥለው ነበር ።

የኢጣልያና የእንግሊዝ መንግሥታት ፡ ቀድሞ ከነበራቸው የወዳጅነት ውል በቀር እ.ኤ.አ. በግንቦት 5 ቀን 1894 ዓ.ም. ጠቅላይ ሚኒስትሩ ፍራንቼስኮ ክሪስፒና የእንግሊዝ አምባሳደር ሰር ፍራንሲስ ክላር ፎርድ ፡ ሮማ ላይ በውጋዴንና በእንግሊዝ ሱማሌ ወሰን ስላለው ጉዳይ የፕሮቶኮል ፊርማ ተፈራርመው ወዳጅነታቸውን አጽንተዋል ። በዚሁ ዓመት በሰኔ ወር ኮሎኔል ፒያኖ ወደ አዲስ አበባ ሲመጣ ኢጣልያ በእንግሊዝ እንደ ተደገፈች ወሬው አዲስ አበባ ደርሷል ። የኢትዮጵያ መንግሥት በበኩሉ ፡ እ.ኤ.አ. በ1843 ዝምር ከፈረንሳይ መንግሥት ጋር የሸዋ ንጉሥ ወጥነውት የነበረውን የወዳጅነት ውል እንደገና በማደስ ፡ በዚህ ጊዜ የኢትዮጵያና የፈረንሣይ ወዳጅነት ባዲስ መንፈስ ተቀስቅሷል ። በዚያው እንጻር ከሙስኮቦች ጋር ያለው የኦር ቶዶክስ ሃይማኖት ተመሳሳይነት እየተጠቀሰ ፡ መስኮብና ኢትዮጵያ

መካከተኛ እየተለዋወጡ ወዳጅነታቸውን አጠባብቀዋል ። የኢትዮጵያ ዕድልም ይበልጥ ሲቃና በዚህ ጊዜ ፈረንሳይና መስኮብ ባንድ ወገን፣ እንግሊዝ በሌላው ወገን ሆነው ጀርመን፣ ኦስትሪያ፣ ኢጣልያ የተዋዋሉትን የሦስቱን የቃል ኪዳን ስምምነት (Triple Alliance) ለማፍረስ የጋራ ጉራ በመፍጠራቸው ሁኔታው ለኢትዮጵያ የፖለቲካም የወታደራዊ ጥቅምም ሰጥቷል ።

ዐፄ ምኒልክ፣ ከነዚህ ሁለት መንግሥታት ጋር ወዳጅነታቸውን በሚያጠባብቁበት ጊዜ፣ የኢጣልያ መሪዎችም እነፒያና ወደ ሮማ ከተመለሱ በኋላ ከምኒልክ በኃይልም፣ በዘዴም የውጫሌን ውል የማጽደቁና የመረብን ወሰንነት የማግኘቱ ጉዳይ ከሽፎባቸዋል ። አሁን ያላቸው ምርጫ መሳፍንቱን እንደገና ባዲስ ስጦታና ተስፋ አባብሎና ገፋፍቶ በምኒልክ ላይ ከማስነሣቱ ላይ ወርዷል ።

ፒያኖና ትራቨርሲ፣ በሐምሌ ወር ላይ ኢትዮጵያን ለቀው ወደ አገራቸው ተመልሰው የመልእክታቸውን አለመሳካት በራፖር ለመንግሥታቸው አቀረቡ ። በሚቀጥለው በነሐሴ ወር ላይ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ክሪስፒ የሚከተለውን መመሪያ በምስጢር ለኤርትራው ገዥ ለጄኔራል ባራቲዬሪ እንደዚህ ሲል አስተላለፈለት ።

> ይቅርታ የማይደረግለት የምኒልክ አቋቋም አንድ የመከላከያ ፕላን እንድናበጅ ያስገድደናል ። በዮሐንስ ላይ ምኒልክን እንደደገፍን አሁን የምኒልክን ባላንጦች ማበረታታት አለብን ። በትግሬ መንገሻ፣ በሐረር መኮንን ከግል ምኞታቸው በቀር በንጉሡ ነገሥቱ ላይ የተቃዋሚና የበቀል ምክንያት አያጡም ። ምኒልክ ሲሞት በኢጣልያ የበላይ ጠባቂነት ሥር የንጉሠ ነገሥታቸው ግዛት በደቡብና በስሜን የተከፋፈለ ሁለት መንግሥት ሊሆን ይችላል ። በሌላም አኳኋን ለኛ በሚጠቅመን ረገድ ሌላ መንገድ ሊገኝ ይችል ይሆናል ። አሳቡን ወደ ፍጻሜ ለማድረስ ቀላል አይደለም ። ነገር ግን ሊሆን የሚችል ነው ። ክቡርነትዎ አየማጅና ዘዴ በመፈለግ ከመንገሻና ከመኮንን ዘንድ ልንልካቸው ስለ ምንችለው ብልህነታቸው የተረጋገጠውን (ሰላዮችና ቀሳውስቶች) መልእክቶች አሳብዎን እንደሚገልጡልኝ አምናለሁ ።[1]

ባራቲዬሪ፣ ከክሪስፒ ለተላለፈለት መመሪያ የሰጠውን መልስ ለጊዜው ማግኘት አልተቻለም ። ይህም ምናልባት አብዛኛውን ጊዜ እንደ

1. Italia ed Etiopia, Conti Rossini, P. 105 Italia in Africa, Angelo Del Boca, P. 508.

ዚህ የመሳሰለውን ምስጢራዊ ጉዳይ የሚለዋወጡት በቁጥር ቃል ስለ ሆነ፣ ቁጥሩ ተፈትቶ እጅሔፍ ላይ ባለመስፈሩ ይሆናል ።

በዚህ ፈንታ፣ ከዚህ ጉዳይ ላይ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ሲኞር ብላን ከሮማ እ.ኤ.አ. በ16 መስከረም 1894 ዓ.ም ጥብቅ ምስጢር ብሎ ቁጥር 14947 ለጀኔራል ባራቲዬሪ ያስተላለፈለት ቃል እንደዚህ የሚል ነው ።

> ለክቡር የኤርትራ ቅኝ አገር ገዥ . . . በቁጥር 1563. . . ስለ ሐረር የጻፉልኝን ራፖር በምስጋና ተቀብያለሁ ።
>
> በሚኒስትሮች ምክር ቤት ስብሰባና (ክሪስፒ) በክቡርነትዎ መካከል በ10፣ በ11፣ በ12 ቀን ባለፈው ወር (ሐምሌ) ልውውጥ የተደረገው ቴሌግራም እኔም ወደፊ የተስማማሁበት በአቢሲኒያ ጉዳይ ስምናደርገው እርምጃ መመሪያዎችን ነው ። የምናደርገው ሁሉ በሰሜን በራስ መንገሻ ዘንድ፣ በደቡብ በራስ መኮንን ዘንድ የኛ የበላይነት ስሜት የበለጠ ከፍ እያለ እንዲሔድ ማድረግ ነው ። እነሱን ከፋፍሎ በነዚህ ሁለት አውራጃዎች ላይ ኢጣልያ የበላይ ጠባቂነቷና በቀጥታ ከጊዜ ጋር ሊረጋገጥ ይችላል ።
>
> የሚኒስትሮች ምክር ቤት ስብሰባ (ክሪስፒ) በትግሬ በኩል ላለው ለመቶ አለቃ መሳዘኒ አስፈላጊውን መመሪያ እንዲሰጡት ፈቅደዋል ። እንደዚሁም በራስ መኮንን ዘንድ ለሚሆነው ለመጀመሪያው መረጃ አስባሰብ ለኔራዚ ዶክተር ሬስተርም፣ እንደዚሁም ምንም እንኳ አስቸጋሪ መሆኑ ቢሰማኝ፣ በራስ መኮንን በኩል ላለው ጉዳይ ከፊልተር የተሻለና ከፍ ያለ ሰው መምረጥ እንዲሰብን ይሰማኛል ። የሆነ ሆኖ፣ ክቡርነትዎ ከመንግሥት ትእዛዝ ሳይጠብቁ የተመቸውን ጊዜ መርጠው ሥራውን ለመጀመር ትእዛዝ መስጠት ይችላሉ ።
>
> በኔ በኩል የምጨምረው በቅኝ አገዛዝ ፖለቲካችን ኢጣልያን በሚመለከተው ጉዳይ የሐበሻ ጉዳይ ታላቅ ቁም ነገር ያለው ሆኖ መገኘቱንና የዚህም ጉዳይና አሠራራችን ሁሉ ያሁኑም የመልእክታችን ልውውጥ ምስጢሩ በጥብቅ መጠበቅ አለበት ። ፊርማ ብላን ።

ከውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ የበለጠ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ፍራንቼስኮ ክሪስፒ፣ በተለይ በንጉሡ በኡምቤርቶና ቅኝ አገር በሚፈልጉት በቀኝ ክንፍ አማካሪዎች ዘንድ ታላቅና ብልህ መሪ ተብሎ ግምት የተጣለበት ነው ። በተደጋጋሚ ጠቅላይ ሚኒስትርነትንም የያዘው በዚሁ ምክንያት ነው ። ነገር ግን፣ ኢትዮጵያ አሁን ያለችበትን የጠነከረ አቋም በትክክል ሳያጠና ይኸን የመሰለውን መመሪያ በውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ አማካይነት በቀላሉ ሲሰጥና አሳቡ ከሥራ ላይ እንደሚውል ማመን ምኞቱን ወይም ችላ ባይነቱን ያሳያል ። በጠቅላላው ኢትዮጵያ ላይ የኢጣልያንን የበላይ ጠባቂነት በምኒልክ በኩል ፈትና እል ሆነለትም ። ይኸ ሁሉ ውዝግብ የተፈጠረውም በዚህ ምክንያት መሆኑን

እየተገነዘበው ፣ ሁለቱን መሳፍንት ራስ መኰንንና ራስ መንገሻን በምኒልክ ላይ በማስነሣት ፣ በሰሜንና በደቡብ ኢትዮጵያ ሁለት መንግሥታት አቋቁሞ ፣ ኢጣልያ ከሁለቱ የመንግሥታት ኮርቻ ላይ ተቀምጣ እንደልቧ ጋልባ መላ ኢትዮጵያን ለመግዛት እንድትችል ከማሰብም ፣ ከመሞከርም ወደኋላ ለማለት አልቻለም ።

ከርሱ ግምት ትናንት መረብ ላይ ወንጌልና መስቀል ቀርቦ በመሐላ ከኢጣልያ መንግሥት ጋር ከተስማሙ በኋላ ፣ የተከዱት ራስ መንገሻ ፣ የተቀየሟቸው ገኔራል ጋንዶልፊ ከተሻረና በርሱ እግር ከመጣው ከባራቲዬሪ ጋር ንግግር እንኳ የተነፈጋቸው መስፍን ፣ ዛሬ እንደገና እኛ ከፈቀድን ኑ ብንላቸው እቤት ብለው ሮጠው ይመጣሉ ። መጠጊያም ካገኙ አፈሙዛቸውን ያለማመንታት ወደ ምኒልክ ያዞራሉ ነው ። ከሁሉ ደግሞ የሚገርመው ፣ ራስ መኰንን ያፄ ምኒልክ አክስት የወይዘሮ ተናኘ ወርቅ ልጅ መሆናቸውን ፣ ከልጅነት እስከ ዕውቀት ባፄ ምኒልክ ቤት ያደጉት ፣ ከባላምባራስነት ሦስት ደረጃ (ግራዝማች ፣ ቀኛዝማች ፣ ፊታውራሪ) ዘለው በደጃዝማችነት ደረጃ የሐረር ገዥ የሆኑት ፣ አሁንም ከጨርጨር ግዛት ጭምሬ ጋር በራስነት ማዕረግ የከበሩት ፣ ለንጉሡ ነገሥቱ ታማኝ የበኩር ልጅ መስለው በሙሉ ሥልጣን የሚሠሩት ፣ በተለይ በውጫሌ ውልና በወሰን ጉዳይ የኢጣልያኖችን ማጭበርበር እየተመለከቱ የሚናደዱት ፣ መንገሻን የከዱ ኢጣልያኖች አሁን ምኒልክን ከዳና በሐረር እናንግሥህ ቢሏቸው ፣ እንደምን ሊያምኑንና መጠጊያ ሊሆኑን ይችላሉ ብለው አለመጠርጠራቸው ፣ የኢጣልያኖችን የሞኝነት ብልጠት ሊያሳውቅ ከማስቻሉም በላይ አስገራሚ ነው ።

ነገር ግን ፣ ይኸን የመሰለው አሳብ በገራገሮቹና ከንቱ ድንፋታና ጉራ ከሚያጠቃቸው ኢጣልያኖች ዘንድ የሚደቀነው በጠቅላላው የጥቁርን ዘር ከነአቅሙ ከመናቃቸው የተነሣ መሆኑ አይጠረጠርም ። በነርሱ ግምት በአፍሪካ የሚገኝ ሁሉም ቂል ነው ። አንድነትም ፣ ኅብረትም ፣ ያገር ፍቅርና የነጻነትም ስሜት የለውም ። ላበላውና ላለበሰው ይሞታል ። ስለዚህም ነው አፍሪካውያን በቅኝ አገዛዝ ሥር ለመውደቅ የበቁት ብለው ፣ የኢትዮጵያንም በነጻነት መኖር በአጋጣሚና በፈረንጆች ቸልተኝነት እያመካኙ ፣ ኢጣልያ በቀላሉ መሳፍንቱን ከፋፍላ ልትገዛቸው እንደምትችል በተለይ የቀኞቹ ክፍሎች ያምናሉ ።

ይሁን እንጂ ፣ በነዚሁ ጉን በምክር ቤቱ በግራ በኩል ተቀምጠው በፊት ዐፄ ዮሐንስን ፣ አሁንም ዐፄ ምኒልክን የሚደግፉ ነበሩበት ። ጣልያኖቹን ሁሉ ባንድ የከፋትና የቂልነት መስመር

መመልከት ትክክል አይሆንም ። በዶጋሊ ጦርነት ጊዜ በራስ አሉላ መሪነት ባለቁት 500 የኢጣልያ ወታደሮች ምክንያት የቀኞቹ በራስ አሉላና ባፄ ዮሐንስ ተናደው ፣ "ጦር ልከን እንበቀል ፤ ደርቡሾቹን በኢትዮጵያ ላይ እናስታጥቅ" እያሉ ሲያውኩ ኡሊስ ባርቢዬሪ የሚባለው አማካሪ ፣ "ጥፋተኞቹ አበሾች አይደሉም ። በዶጋሊ የሞቱትን መበቀል ከፈለጋችሁ 5 መስቀያ አበጅታችሁ እነርሱን ወደዚያ የላኩዋቸውን ባለሥልጣናት ፤ ባንዱ መስቀል ላይ ዲ ሮቢላንን (የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር የነበረ) ፣ በሁለተኛው ላይ ሪኮቲን (የጦር ሚኒስትር የነበረ) ፣ በሦስተኛው ላይ ሞቺኒን ፣ በአራተኛው ላይ አርጊውን ደቆስቲሳ ደ ፕረቲስን (ጠቅላይ ሚኒስትር) የነበረ ፣ አምስተኛውን ለክሪስፒ መድቡት" ያለውን ማስታወሱ ይበቃል ።[1] እነዚሁ ሁሉ ስቅላት የፈረደባቸው ባለሥልጣናት የምጥዋን መያዝና ተግሎ ያለውን የኢትዮጵያ መሬት ወረራ በኃይል የደገፉና የመሩ ናቸው ።

የክሪስፒና የብላን መንግሥት ፣ መሳፍንቱን ባፄ ምኒልክ ላይ ማስነሣት ለቅኝ ግዛት መስፋፋት መፍትሔ መሆኑን እንዳመነበት ፣ ዐፄ ምኒልክም በርሱ ውስጥ ያሉትን የኤርትራ መኳንንት ማስከዳት ጠላትን ለማዳከም የሚረዳ መሆኑን በበኩላቸው ተገንዝበዋል ። በዚሁ መሠረት ፣ ራስ መንገሻ አዲስ አበባ ውስጥ ከዐፄ ምኒልክ ጋር ተወያይተው ወደ መቀሌ እንደ ተመለሱ ፣ እርሳቸው ለኢጣልያ መጣሪያ በመሆን ፈንታ እንዲያውም ለኢጣልያኖች ታማኝ ሆነው ሲያገለግሉ የቆዩትን ደጃች ባሕታ ሐጐስን በምን እኳኋን አስከድተው ከኢጣልያኖቹ ሲዋጉ እንደ ሞቱ ባለፈው አንብበናል ።

እንደዚሁም ፣ ነገሩ እዳር አልወጣም እንጂ ፣ ደርቡሾቹን በኢትዮጵያ ላይ ለማስነሣት ተሞክሮአል ። በመጨረሻ ደግሞ ፣ ጣሊያኖች አሳባቸውን ለውጠው ራሳቸው በከሰላና በአቆርዳት ከደርቡሾቹ ጋር በሚዋጉበት ጊዜ ክርስቲያን ለክርስቲያን መረዳዳት ይገባልና እርዱን ብለው ላፄ ምኒልክም ፣ ለራስ መንገሻ ዮሐንስም ጥያቄ አቅርበው ነበር ። አሁን ግን ፣ የኢጣልያ ጠላትነትና አገር ወራሪነት ግልጽ እየሆነ መጥቶ ሁለቱ መንግሥታት በጠብ ተለያይተዋል ። ኢጣልያኖችም ከመረብ እያለፉ የትግሬን አውራጃ መውረር ሲጀምሩ ፣ በምዕራብ በኩልም ለመስፋፋት በከሰላና በአቆርዳት ተዋግተዋል ። የከሰላን ከተማ እጅ ማድረጋቸው በአዲስ አበባ ተሰምቶ ስለነበረ ፣ ዳግማዊ ምኒልክ በኢጣልያኖች ላይ ደርቡሾቹን ለማስነሣት የሚችሉበት

1 Gli Italiani in Africa - Angelo Del Boca, PP. 287 - 288

ጉዳይ በቤተ መንግሥቱ ውይይት ተነሥቶ አንዳንዶቹ ሱዳንን ፣ "ዘራፊና ቀማኛ ናቸው" ሲሉ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ፣ "ለኛ ጠላትነት ከኢጣልያ ደርቡሽ ይሻለናል ። ምክንያቱም ደርቡሽ ባገር ውስጥ ሲገባ ያገኘውን ዘራርፎ ወደ አገሩ ይመለሳል ። ጣልያን ግን ፣ መሬቱን ራሱን ይወርሳል" አሉ ይባላል ።

ከዚህ በኋላ ፣ ከደርቡሾች ጋር በኢጣልያ ላይ ለመስማማት ራስ ቢትወደድ መንገሻ አቲከምንና የቋራውን ገዥ ራስ መሸሻ ቴዎድሮስን ጉዳዩን እንዲያጠኑ ከደጃች ቢተው ጋር ተመካክረው ከደርቡሾቹ ጋር በገዳሪፍ በኩል ግንኙነት እንዲያደርጉ ንጉሠ ነገሥቱ አዘው ነበር ። በዚሁ መሠረት ፣ ደርቡሾቹን ለመሳብ ሲሉ በሚያዝያ ወር 1887 ዓ.ም እንደዚህ የሚል ደብዳቤ ጽፈው ነበር ።

> በኛና በናንተ መካከል አንድ ጊዜም ጦርነት ተደርጎ አይታወቅም... አሁን ከዚህ ቀደም ከመጣብን ጠላት ሁሉ የባሰ ጠላት መጥቶብናል ። የመጣው እኛንና እናንተን ባሪያ አድርጎ ለመግዛት ነው ። የኛና የናንተ ቀለም አንድ ነው ። ስለዚህ የጋራ ጠላታችንን ለማባረር እንተባበር ።

በዚሁ መሠረት ፣ ደጃች አራዶ (አርአዶ) የሚባሉ ካፒ ምኒልክ ወደ መተማ (መጺጋ —ካፍታ) ተልከው ከደርቡሾች ጋር መነጋገራቸውን ፣ የዓድዋለትም ኡስማንኢል አዝራ ፣ ቅና አሊ ፣ ኢት ታይሽ የሚባሉ የሱዳን ተወላጆች ተባብሮ የመዋጋቱን ነገር ለመወያየት በንጉሡ ሠፈር መታየታቸውን የኮንቴ ሮሲኒ መጽሐፍ ይጠቁማል ። የዓድዋለት ግን ጦርነቱን አልተካፈሉም ። ከጦርነቱ በኋላ በሌላ ቀን በተርኩፍ መጥተው ከኮሎኔል ስቲፋኒ ጋር ተዋግተው መሸነፋቸውን ያረጋግጣል ።[1]

በወቅቱ የነበሩት የኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች መሳፍንቱም ፣ መኳንንቱም ፣ ምሁራኑም ፣ አስተርጓሚዎችም ፣ በጠቅላላው የቤተ መንግሥቱም ፣ የቤተ ክህነቱም ሰዎች እንደ እቴጌ ጣይቱ ሴቶቹ ሳይቀሩ በሚወዳቸውና በሚተማመንባቸው ሕዝብ እየተደገፉ ፣ አንዳንድ ቤተሰብ ሆነው የጠላትን ወረራ ይቃወሙ ነበር ። ስለዚህም መሳፍንቱን በንጉሠ ነገሥቱ ላይ ለማስነሣትና እርስ በርስ አዋግተው የመንግሥቱን አቅዋም ለማድከም ፣ የኢጣልያ ባለሥልጣኖች የሚያውጠነጥኑትን ሤራና ውስጣዊ አድማ እየተከታተሉ ያከሽፉት ነበር ። እንዲሁም

1 Italia ed Etiopia -Conti Rossini (ከኮንቴ ሮሲኒ) Veigano Ettore Gueseppe ራምር ላይ ገጽ 135—136

በዚያው አንጻር በጣልያን ላይ ጠላት ለመፍጠር በኢጣልያ ሥር በሹመትና በገንዘብ እየተደለሉ የሚያገለግሉትን ሹማምንት ለማስከዳት በበኩላቸው ምኒልክና ጣይቱ ከአበሮቻቸው ጋር ይጣጣሩ እንደነበረ ከታሪኩ መረዳት ይቻላል ።

ባለፈው ጊዜ ፣ የኢጣልያ ሰላዮች በንግድና በፖለቲካ ወኪልነት ፣ በሕክምና ፣ በመሐንዲስነትና በአገር መርማሪነት በየአውራጃው ተሠማርተዋል ። በየመሳፍንቱ አጠገብ ተሰግስገው ለመሳፍንቱ እንደ ብርቅ የሚቆጠረውን የጠመንጃ ፣ የሽጉጥ ፣ የሥጋጃ ፣ የጨርቃ ጨርቅና የሽቶ ሸቀጥ እያደሉ ወሬ ፣ ለሚያመጣ ጸሐፊና አስተርጓሚ የገንዘብ ጉርሻ እያጠገቡ በመሰለል በኢትዮጵያ መንግሥት አቅዋም ላይ አድማ ያውጠነጥናሉ ። እዚሁ አገራቸው ኢትዮጵያ ውስጥ ሆነው ተንኮላቸውን በተንኮል ከመቃወም በቀር በሮማ ምክር ቤት የቀኛና የግራው ክፍል የሚያደርገውን የከረረ ጠብና ክርክር ምኒልክና ተከታዮቻቸው በሥፍራው በመገኘት ጠቡን ለማፋፋም ቀርቶ ጉዳያቸውንና ሰላማዊ አቅዋማቸውን ፣ ጥቃታቸውንና ብሶታቸውን በተቃዋሚ አማካሪዎችና በጋዜጦቻቸው በኩል የመግለጽ አቅም አላገኙም ።

በታላቁ የምክር ቤት እንኡሊስ ባርቢዬሪ ፣ እንንብርኤል ሮሣ ፣ እንናፖሊዮን ኮላጀኒ ፣ እንፈሊፖ ቱራቲ ፣ እንአንድሪያ ኮስታ ፣ እንኢምብሪያኒ ማቲዎ ከነጓደኞቻቸው ፣ "የኢትዮጵያ ሕዝብ ያልተማረ ያልሠለጠነ በአውሬነት የሚኖር ነውና ኢጣልያ ይዛ ልታሠለጥነው ይገባል" ከሚሉት የቀኝ ክፍሎች ጋር ፣ "የኢትዮጵያ ሕዝብ የራሱ ሥልጣኔ ያለው ሕዝብ ነው ፤ አሁንም ሰላምና ጸጥታ በሚፈልገው በምኒልክ መሪነት የአውሮፓን ሥልጣኔ ባገሩ ውስጥ ከማስገባት ላይ ይገኛል ። አበሻን እናሠልጥን ከማለት የራሳችሁን ወደኋላ የቀረውን አውራጃ (ሲሲል ሳርዲኛ . . .) አሠልጥኑ መሬቱን አልሙ" እያሉ መጨቃጨቃቸውን ጭምጭምታውን በፈረንሳዮቹ በእንግሊዞች ፣ በመስኮቦቹ በነሌዎንቴቭ በኩል ዘግይቶ ከመስማት በቀር ችሎታቸው ከዚህ አልፎ ሮማ አይደርስም ።

ባለፈው ዘመን ፣ የውስጡ የርስ በርስ ጦርነታችን ፣ የቤተ ክህነቱ ስለ ሥልጣኔ ያለው ጥብቅ ተቃዋሚነት ፣ የነገሥታቱና የመሳፍንቱ ባለጉልታዊ አቅዋም ሁሉም ተደራርቦ ኢትዮጵያን ከሥልጣኔ ወደኋላ አስቀርቶ ከዚህ ሁኔታ ላይ ማስገኘቱ አሳዛኝ መሆን ቢታወቅም ፣ በዚያው ባላቸው የኋላ ቀር አቅዋም ፣ የኛዎቹ ፖለቲካውን በፖለቲካ ፣ ወታደራዊውን በወታደራዊነት አቅዋም እየታገሉ የመጨረሻ አሸናፊ መሆናቸው ከአድናቆት ጋር ያስመሰግናቸዋል ።

ምዕራፍ ሐያ ሦስት

ስለ ዋግሹም ብሩ መያዝ — ስለ መሐንዲሱ ካሜሮ መታሰር

ዋግሹም ብሩ፣ ከላይ ከነገደ ዛጉዌ ከወረዱት ከላስታ ባላባቶች ከዚህ እንደሚከተለው ይወለዳሉ ። የላስታው ወንድ ወሰን ላይ ፋሲል በስ ድስተኛ ደረጃ የምትወለደዋን ወርቅ ውሃን አግብተው ደጃች በተቀ ንና ራስ ኃይሉን፣ ደጃች ተድላን፣ የዋድላውን ራስ መሸሻንና ወይ ዘሮ እይቴሽን ይወልዳሉ ።

ከዋግ ደግሞ፣ ዋግሹም ከንቲ ዋግሹም ወሰንንና ወይዘሮ በተሐን ይወልዳሉ ። ወይዘሮ በተሐ ከአቶ እምኃ ዋግሹም ገብረ መድኅንን፣ ገብረ መድኅን ከወይዘሮ እይቴሽ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስንና ዋግሹም ብሩን ይወልዳሉ ። ዋግሹም ወሰን ደግሞ ዋግሹም ተፈሪን፣ ተፈሪ ዋግሹም ከበደን፣ ዋግሹም ከበደ የታወቁትን አርበኛ ማገር ዝንሩል ኃይሉንና ደጃች በላይን ይወልዳሉ ። የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ባለቤት ወይዘሮ ላቀች የዋግሹም ብሩ ልጅ ናቸው ።

ዋግሹም ብሩ፣ ከወንድማቸው ከዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ጀምሮ ባፄ ዮሐንስም፣ እሁንም ባፄ ምኒልክ ጊዜ የዋግሹምነቱን ሹመት ይዘው ላስታንና ዋግን ያስተዳድራሉ ። አዲስ አበባ በመጡ ጊዜ፣ በታላቁ ቤተመንግሥት በአዳራሹ ግብር በተደረገበት ሰዓት ሌሎች ራሶች በብር ሰንና ብርት እጃቸውን ታጥበው ሲበሉ፣ ለዋግሹም ብሩ እንደ ቆየው ልማድ የወርቅ ሰንና ብርት ቀርቦላቸው መታጠባቸውን፣ ዋግሹሙም ሁለት ጊዜ ብር በእጃቸው ተርፍሰው እብርቱ (ግህን) ላይ ማፍሰሳቸውን ከዚህ በፊት ተገንዝበናል ።

እርሳቸውም፣ ራስ መንገሻ ዮሐንስም ከአዲስ አበባ ወደ የግዛታ ቸው እንደ ተመለሱ ራስ መንገሻ ከኢጣልያኖቹ ጋር በኮንቲትና በሰን ዓፈ ሲዋጉ የጦርነቱን ወሬ በጽሕፈት አድርገው ወደንጉሠ ነገሥቱ ልከ ዋል ። ዋግ ሹም ብሩና ራስ መንገሻ በወሰን እየተጣሉ የቆየ ጠብ ነበራቸው ። ምናልባት በ1863 ዓ.ም. ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስና ዐፄ ዮሐንስ ተዋግተው ዐፄ ዮሐንስ አሸናፊነትና ዙፋን መቀማት ቂም ከወንድማ ቸው ከዋግሹም ብሩ ጋር አልጠፋም ይሆናል ። በዚሁ የተነሣ ራስ መንገሻ ከኢጣሊያኖች መዋጋታቸውንና የርሳቸውንም ጠብ ገልጠው

ወዳሰዒ ምኒልክ ልከው ኖሮ ንጉሡ ነገሥቱም ፤ "ውሾች እርስ በርስ ሲጣሉ ሌላ አውሬ ሲመጣባቸው የራሳቸውን ጠብ አቁመው ጠላታቸውን ባንድነት ይመከታሉና እናንተም ተስማምታችሁ ጠላትን መከቱ ። የሚያስታርቃችሁም ቁም ነገረኛ አቶ በየነን ልኬያለሁና ታረቁ ። የኢጣልያኖችንም ወረራ ራስ መንገሻ ስለ ጻፈልኝ ፤ ለአውሮፓ መንግሥታትና ለጣልያኖችም ጽፌያለሁ ። የአቶ በየነን* ቃል ደህና አድርገህ አድምጠው ። ደብዳቤውንም አንብበህ ከሰው እጅ እንዳይገባ መልሰህ ላክልኝ ። እስከዚያም ስንቅ እያዘጋጀህ ጠብቀን" የሚል ለዋግሹሙ ጽፈውላቸው ነበር ። ንጉሡ ነገሥቱ ይኸን ለመጻፍ የተገደዱት ፤ "ራስ መንገሻ በኢጣልያኖቹ በተሸነፉበት ወቅት ዋግሹሙ ከግዛታቸው ከላስታ አልፈው ወደ ትግሬ ግዛት ስለገቡ ፤ በዚህ ከራስ መንገሻ ጋር ተጣልተዋል" የሚለው ወሬ በአዲስ አበባ በርክቶ ተወርቶ ስለነበረ ነው ።[1]

በዚህ ሁኔታ ላይ እንዳሉ ፤ ዋግሹም ብሩ ካጼ ምኒልክ እየተሰወሩ ከኢጣልያ ባለሥልጣኖች ጋር እየተጻጻፉ ወሬ ያቀብሉ ነበር ። ከጠላት ጋር በጉን ለመላላክ ያደረሳቸው እርግጠኛው ምክንያት አይታወቅም ። ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴም ፤ "ዋግሹም ብሩ ተሽረው ልጃቸው ጓንጉል ተሾመ" ከማለት በቀር ፤ በመጽሐፋቸው ሌላ ዝርዝር አልሰጡም ። መቸም በዚያን ጊዜ እንዲህ የመሳሰሉትን መሳፍንትና መኳንንት ከንጉሠ ነገሥት ማዕከላዊ መንግሥት የሚያሸፍታቸው ፤ "የማዕረግ ስሜና ግዛቴ አነሰ ፤ በግቢ በቤተ መንግሥቱ የምጋበዝበት መሶቢ ተዋረደ" የሚለው ቅሬታ ነው ። በዚህ ምክንያት እንዳይባል አዲስ አበባ የመጡ ጊዜ እስከ አደባባይ ነጋሪት እያስመቱ መግባታቸው ፤ በግብር ጊዜ ራሶች በብር ሰንና ብርት ሲታጠቡ እርሳቸው የወርቅ ሰንና ብርት ቀርቦላቸው መታጠባቸው ተጽፏል ። መሶባቸው ከራስ መንገሻ ወልደ ዮሐንስ ዝቅ ብሎ ፤ ወይም በሽልማት ጊዜ ወይም ለርሳቸው የተላከው መስተንግዶ አንሶ በዚህ ተቀይመው እንደሆን አናውቅም ። ምንም እንኳን ፤ ብሩ ያጼ ተክለ ጊዮርጊስ ወንድምና በዕድሜያም በጣም የሸመገሉ ቢሆኑ ፤ መንገሻ የንጉሠ ነገሥቱ ያጼ ዮሐንስ ተከታይ አልጋ ወራሽ ፤ ባይታደሉ ነው እንጂ መንግሥ እንኳን ይገባቸው ነበርና ፤ በዘመኑ እንደ ነበረው ልማድና አስተሳሰብ ከርሳቸው ጋር መፎካከሩ የሚያምር አልነበረም ።

ባለፈው ምዕራፍ እንደ ጠቀስነው ፤ የኢጣልያ ሰላዮች በኢትዮጵያ በተሠራጩበት ሰዓት ፤ ከአዲስ አበባ ወደ ግዛታቸው ወደ ላስታ

---

* አቶ በየነ ይመር በኋላ ቀኛዝማች ተብለው የፖስታ ሚኒስትር የነበሩት ይሆኑ ፤

1 Italia ed Etiopia . . . , Conti - Rossini - PP. 127 - 131.

እንደ ተመለሱ ካጼ ምኒልክ ጋር መጻጻፋቸውን ሳያቋርጡ ፤ ባንድ ወገን በታማኝ መላከተኛ አማካይነት ፤ ከመረብ ወዲህ የተያዘውን የትግሬን ግዛት ከሚያስተዳድረው ከጀኔራል አሪሞንዲ ጋር ዋግሹም ብሩ መጻጻፋቸውና አንዳንድ ወሬ ማቀበላቸው በሰነድ የተረጋገጠ ነው ። ይኸንንም ዓይነት አድራጎት አንዳንድ የዘመኑ መሳፍንት የሚከተሉት የአኗኗር ዘዴ ነው ። ባጋጣሚ ከሁለቱ ኃያላን አንደኛው ቢሸነፍ ፤ ካሸናፊው ጋር ተስማምቶ የተቻለ ኑሮን ለመቀጠል እንዲችል ቀደም ብሎ በመጻጻፍ ወዳጅነት ለመፍጠር መከራ ያደርጋል ። በዚህ ጊዜ ፤ አንዳንድ መሳፍንት አንድ የግል ቁጭት ሲያድርባቸው በወገንና በጠላት መካከል ያለው ልዩነት ይጠፋባቸዋል ። የኢጣልያኖች የፕሮፓጋንዳቸው መሳስ ይግም ፤ በዚያው አንጻር የማር ወለላ የሚፈስበት ሆኖ ይታያል ። በዚህ ሁኔታ ቀደም ባለው ጊዜ ዐጼ ዮሐንስ በትንሹ ፤ ዐጼ ምኒልክ በትልቁ ተታለው እንደነበረ የታወቀ ነው ። በመጨረሻ ግን ፤ ኢጣልያ መርዘኛ ጠላት ከመሆን አልበለሰም ።

ጊዜያዊው የትግሬ አስተዳደሪ የነበረው ጄኔራል አሪሞንዲ ፤ "ዋግሹም ብሩ በዚህ ጽሕፈት ቤት ዘንድ የታወቀውን ታማኝ አሽከራቸውን ከመቅደላ ልከው ንጉሠ ነገሥቱ ከእንጦጦ ጥና አለመነሣታቸውን ፤ ያልተነሡትም የጅማው አባ ጅፋር ሸፈተ ስለ ተባለ መሆኑን ፤ የኢጣልያን ወረራ ለማገድ ራስ ሚካኤል ፤ ራስ አሉላ ፤ ራስ መንገሻ አቲከም መታዘዛቸውን ፤ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ለምኒልክ አለመታዘዛቸውንና የኢጣልያ ወዳጅ መሆናቸውን ፤ መስኮቦቹ መስቀልና ንዋየ ቅድሳት እንጂ ፤ መድፍ ስለአላመጡ ምኒልክ መቀየማቸውን ፤ መሐመድ አንፋሪ በአውሳ በምኒልክ ላይ መሸፈቱን ፤ ጓንጉል በጋዩ ባሊማ ላይ የሸዋን ጦር ለማስቸገር ማሰቡን" አስረዱኝ ይላል ። ይኸ ጊዜ በግናቸውም ግንባር የተፈተነው ዕርቅ ስቶ ንጉሠ ነገሥቱ ከተት ሠራዊት ብለው ወደ ትግሬ ለመዝመት የሚዘጋጁበት ሰዓት ነው ። በዚህም ጊዜ የመስኮብ ንጉሠ ነገሥት የላኳቸው መልክተኞች በሌዎንቴቭ መሪነት አዲስ አበባ ሲገቡ መድፍ ያመጣሉ ተብሎ ተስፋ ተደርጎ ሳያመጡ ቀርተዋል ። የጅማው አባ ጅፋር ሸፈተ ተብሎም በሐሰት ተወርቶአል ። አሪሞንዲ እላይ እንዳመለከተ ነው ፤ ይኸን ማስረጃ ከዋግሹም ብሩ ካገኘ በኋላ እርሱ ደግሞ እ.ኤ.አ ኅዳር 29 ቀን 1895 ዓ.ም. ላለቃው ለጀኔራል ባራቲዬሪ ማስተላለፉን ይገልጻል ።[1] ዋናው ግን ፤ የዋግሹም ብሩ ክዳት የተገለጸው እንጂደር ካጉቹ የተያዘለት ነው ።

---

1 Documenti sul combattimento di Amba Alagge e sulla difesa di Maccale- Enrico Voghera, P. 33, Allegato no. 10.

የኢጣልያኖች የሰላ ሥራ ፣ ከሌሎች ከተሞች ይበልጥ ያተኮረው ንጉሠ ነገሥቱ ባሉበት በአዲስ አበባ ነበረ ። በዚህም ራሱ ዋና ወኪል ሆኖ ከተቀመጠው ከኮንት አንቶኔሊ በቀር እነሊዮፖልዶ ትራቪርሲ ፣ እነኮንት ሳሊምቤኒ ሁሉ በተቻለ መጠን አዲስ አበባን በጠብ እስኪለቁ ድረስ ካገር ተወላጅ ጋር ግንኙነት በማድረግ ስለላቸውን አላቋረጡም ነበር ።

ከእነዚህ ሁሉ የበለጠ አዲስ አበባ ተቀማጭ ሆኖ በስለላ ሥራው በኢጣልያ ባለሥልጣኖች ዘንድ የታወቀውና ከፍተኛ ግምት የተሰጠው እንጂኔየር ሉዊጅ ካፑቺ ነው ። ይህ ሰው እ.ኤ.አ. በ1870 ዓ. ም. ከነማርኬዝ አንቲኖሪ ጋር ወደ ሸዋ (አንኮበር) መጣ ። ከርሱም ጋር ጉስታፕ ኪያሪኒ የሚባለው ጓደኛው አብሮት ነበር ። ማርኬዝ አንቲኖሪ ልጥ ማረፍያ የሚባለው መሬት ለማረፊያ ተሰጥቶት በዚያ ሲኖር ከዕለታት አንድ ቀን ወደ እደን ሲሔድ የገዛ ጠብመንጃው ባርቆበት ሞተ ። ኪያሪኒ ደግሞ ፣ አንቶኒዮ ቼኪ ከሚባለው ከሌላ ጓደኛው ጋር ሆነው አገር እንመረምራለን ብለው ወደ ደቡብ ኢትዮጵያ ሔደው ሳለ ፣ ከከፋ አልፈው ጌራ ሲደርሱ የጌራ ንግሥት (ጌራጊኔ) አገሩ በወቅቱ በማዕከላዊ መንግሥት ሥልጣን ሥር ባለመሆኑ ፣ "የምኒልክና የጕበና ሰላዮች ሳትሆኑ አትቀሩም" ብላ አሰረቻቸው ። ኪያሪኒ ሲሞት አንቶኒዮ ቼኪ ምትዋ ያሉት ኢጣልያኖች ሳኔ የጐሉንስ ነግረው እርሳቸው ለጕጃሙ ለራስ አዳል (ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት) "ተላልከህ አስፈታው" ብለው ስለላኩ ፣ ራስ አዳል ከጌራ ጋር ተላልከው አስፈትተውታል ። ከዚያ ወደ ውጋዴን ሔዶ የጓ ድዋ ጦርነት በየካቲት ሲደረግ እርሱ ቀደም ብሎ በጎዳር ወር ምቃዲሾ አጠገብ ላፎሊ ከሚባለው ሥፍራ ሲደርስ የተከተሉት ሰዎች ከድተው ገደሉት ።

እንጂኔየር ካፑቺ ግን ፣ ዐፄ ምኒልክ አንኮበርም ፣ እንጦጦም ፣ አዲስ አበባም የነበሩ ጊዜ ሳይለይ ፣ ስራሱም ንግድ እየነገደ ፣ በተረፈ የታዘዘውን የቤትና ግናቸውንም የመሐንዲስነት ሥራ እየሠራ በማገልገልና ንጉሠ ነገሥቱን በማስደሰት ኖረ ። ዐፄ ምኒልክም ወደኋላ የቀረች አገራቸውን ለማሠልጠን ባላቸው ፍላጐት የእጅ ብልሃትና ትጉህ ሠራተኛ በጣም ይወዱ ነበርና ፣ በሙያው አቅርበውት በቤተ መንግሥቱ ውስጥ የብዙ ሕንፃ ሥራ ተካፋይ ነበር ። አሁን ዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ከሆኑ ወዲህ ፣ በውጫሌ ውል በ17ኛው አንቀጽ ያለው አይስማማንም ሠርዙ ፣ አንድ ጊዜ ተዋውለናልና አንሰርዝም ፣ እገር ይዛችኋልና ልቀቁና በወዳጅነት እንስማማ ፣ አንለቅም በሚለው አሳብ ከፍ ያለ ውዝግብ በኢትዮጵያና በኢጣልያ መንግሥታት መካከል በተቀሰቀሰበት ሰዓት ፣ መሐንዲሱ

ካፑቺ ካንዳንድ ባለሥልጣኖች ይልቁንም ካስተርጓሚዎችና ከጸሐፊዎች ጋር በግል ወዳጅነት እየተገናኘና ወሬ እየሰበሰበ ምሥጢራዊ የሆነ የጽሑፍ ግልባጭ እስከ ማግኘት ደርሷል ። ያንን በግልጽም በቀጥር ቃልም እያደረገ ፣ በሸምበቆ ዘንግ ውስጥ እያስገባ ወደ ሮማ ለውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ፣ ብዙ ጊዜም ወደ አሥመራ ለጄኔራል ባራቲዬሪ ፣ አንዳንድ አንድ ጊዜም ዘይላና ኤደን ለሚገኙት የኢጣልያ ቆንስሎች ይልክ ኖሯል ። እስኪያዝ ድረስ 95 ጊዜ በቀጥር ቃል እያደረገ በልዩ ልዩ መንገድ የስለላ ወሬ ጽፏል ። የተያዘበት 96ኛው ስለ መስኮቦች አገባብ የሚናገር ነው ።

ጠቅላይ አገረ ገዥ ጄኔራል ባራቲዬሪ ፣ ኢጣልያ አገር ለሚገኘው ጓደኛው ለጄኔራል ዳልቬርሜ እ.ኤ.አ. ግንቦት 12 ቀን 1895 ዓ.ም. ከምጥዋ በጻፈለት ረዥም ደብዳቤ ውስጥ በመጨረሻ ፣ "...ከየካቲት ጦርነት ወዲህ ምኒልክ ወደፊት ጉዳቱ ትኝ አገሮቻችንን ለመውረር ፕላን እንዳለው የካፑቺ ደብዳቤዎች ያስረዳሉ ። የካፑቺ ስም በጋዜጣ እንዳይወጣ ተጠንቀቅ"[1] ብሎታል ። በኢጣልያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ቤተ መዛግብት ስለርሱ የሚናገረው ማስታወሻ ደግሞ እንደዚህ ይላል ። "መሐንዲሱ ካፑቺ ፣ ብልሁ ደፋሩ ፣ የተከበረው ...የሸዋዎቹን ጥብቅ ቁጥጥር አልፎ ጠቃሚ ማስረጃዎችን ይልክ ነበር"[2] ከዚሁ በማያዝ ፣ "እንደዚሁ እንደ ለመደው ፣ ከዕለታት አንድ ቀን የስለላ ደብዳቤውን አዘጋጅቶ ፣ በሸምበቆ ዘንግ ውስጥ በዘዴ አስገብቶ በዘይላ በኩል ለኢጣልያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ሲልክ ፣ ያው የተላከው ፖስታ አመላላሽ ምስጢሩን አውጥቶ ያቀ ዲውሉስ ዘበኞች ይዘውት ወደ አዲስ አበባ አመጡት" ሲል ያስረዳል ። የተያዘው ፖስተኛ ስሙ ደስታ መሆኑን ዶክተር ሳሊምቤኒ በጻፈው ማስታወሻ ያረጋግጣል ።[3]

የርሱም በስለላ መያዝ በዙሪክ (ስዊስ) ጋዜጣ ተጽፎ ነበር። ከዚያ በኋላ ራሱ በጽሑፍ ያስፈረው ቃል እንደዚህ የሚል ነው ።

በየካቲትና በመጋቢት መካከል ስለ ጉዳይ ስብሰባ ተደርጎ ሳለ ፣ ንግሥቲቱ (ጣይቱ) በገርፉ (አዳል) በኩል ወደ አገሩ ይግባ ብላ ልታስጠይቀኝ ስታስብ ንጉሠ ነገሥቱ አገር ለቆ ይውጣ አሉ ። እዳቸው ወልደ ጻድቅ ደግሞ ፣ እዚሁ መያዣ ሆኖ ይቀመጥ ስላሉ የርሳቸው አሳብ ጸደቀ ። ...ግንቦት 8 ቀን 1895 ዓ.ም. ምኒልክ ከአዲስ አበባ ወደ ወረይሉ ሔዱ ...ከሁለት ቀን በኋላ የምንነጋገረው ነገር አለና እንድ ትመጣ የሚል ቃል ስለ ደረሰኝ ፣ ወደዚያ እንደ ሔድሁ ቃሰርሁና

1 Precursori del Impero Africano - R.-Truffi, PP. 196-197.
2 Ibid., P. 228
3 Crispi e Menelich . . P. 246.

የውጭ አገር ሰዎች ያሉበት አንድ የዋርድ ዓይነት ጉባኤ ሆነ ። በጉባኤው ላይ የነበሩ ስድስት የፈረንሣይ ፣ ሁለት የአርመን ፣ አንድ የግሪክ ተወላጆች ነበሩ ። ክሱ በሰላይነት ነበርና ንጉሡ የምትጽፍበትን የቁጥር ቃል ብትሰጠኝ እለቅሃለሁ አሉኝ ። እኔም የቁጥሩን ቃል አልሰጥም ብዬ እስራቱ አላግባብ መሆኑን ተከራከርሁ ። በስዚህ ጉዳይ፣ እዚያ ያሉት ፈረንጆች አሳባቸው ተጠይቆ በዚያን ጊዜ ሙሴ ሸፍን ስለ ሁሉም ምና፣ "ስላገርዎ ጸጥታ ሲሉ በዚህ ሰውዬ ላይ ግፍቸውንም እርምጃ ለመውሰድ መብት አለዎት ...." ብሉ ተናገሬ .... ሙሴ ሞንዶን ግን፣ መሰቀል አለበት ብሉ ነበር ... ከዚህ በኋላ ወደ ኮላሽ አምባ ተወስጄ ታሰርሁ ። .... ከዚያም ለግምሌዋ ሰምክር ተይዤ በአገር ብረት ታሰርሁ ። ... ከዚያ ደግሞ በኅዳር ወር እግር ብረቱ ወለቀልኝ ። ..[1]

በዚህ ዓይነት፣ ከአዲስ አበባ እ.ኤ.አ. ሚያዝያ 20 ቀን 1895 ዓ.ም. በቁጥር 88 ያስተላለፈው የቁጥር ቃል ስዓፄ ምኒልክ ጉዞ ወደ ቦሩ ሜዳ፣ ስለ ተከተሏቸው የሠራዊት ቁጥርና እንደዚሁም ኢትዮጵያና መስኮብ በመተባበር ከኢትዮጵያ የእንግሊዝ ሥልጣን እንዲወገድ ሁለቱ መንግሥታት መመካከራቸውን የሚገልጽ ነው ። ካፑቺ በኮላሽ አምባ እንደታሰረ፣ ከግንቦት ወር 1887 ዓ.ም. ጀምሮ ከዓድዋ ጦርነት በኋላ እስከ ኅዳር ወር 1889 ዓ.ም. እንደቆየ፣ የኢትዮጵያና የኢጣልያ መንግሥታት ስምምነት አድርገው ምርኮኞች ሁሉ ሲለቀቁ ፣ እርሱም በዚህ ጊዜ አብሮ ተለቀቀ ።

ዳግማዊ ምኒልክ ፣ ከወላሞ (ወላይታ) ጦርነት እንደ ተመለሱ ሹም እጋሚ ተስፋዬ ከራስ መንገሻ ተልከው መጥተው ፣ "ንጉሠ ነገሥቱ ወደ ወሎ ብቅ ቢሉ ወደፊት ገፍቶ ብዙ አገር የያዘው የኢጣልያ ጦር ወደ መጣበት ሊመለስ ይችላል" ብለው በነገሯቸው ጊዜ ፣ ሳፍን አዲስ የሚሠራውን የግቢን ማርያምን ቤተ ክርስቲያን ለመጉብኘት አስመስለው ፣ ውስጡን ኢጣልያኖቹን ለማስፈራራት ወረይሉ ሔዱ ። በዚህም ወቅት ዋግሹም ብሩ ከኢጣልያ ባለሥልጣኖች ጋር ግንኙነት አድርገው ይላላኩ የሚለው ወሬ በዝቶ ነበርና ካፑቺ በታሰረ በሁለተኛው ወር ዋግሹም ብሩም ታሰሩ ።

የዚህን ጉዳይ በዘመኑ ንጉሠ ነገሥቱን እየተከተሉ የጦርነቱን ሁኔታና ያገር ውስጥ ወሬ ባዲስ አበባ ለቀሩት ፈረንሳዮች በጽሕፈት ያስረዱ የነበሩት አስተርጓሚው ግራዝማች ዮሴፍ፣ ለሙሴ ሞንዶን ቪዳዬ የጻፉለትን ስናነብ የነገሩን ምክንያት በትክክል ያብራራልናል ። ደብዳቤውም ከዚህ ቀጥሎ የተጻፈው ነው ።

---

1 · Precursori del Impero Africano - R.Truffi, P.P. 225 - 231.

ይድረስ ከሙሴ ሞንዶን በሰኔ 13 ከጻፍሁልዎ በኋላ የተገኘ ወሬ እልክልዎታለሁ ። ዋግሹም ብሩ ጃንሆይ አስመርተዋቸው መጡ ። ከዚህ በኋላ ደጃች ሐጎስ ተፈሪ በእዲግራት (ከኢጣልያኖች ጋር) ያለ፣ የላከው ሰላይ ከጃንሆይ ፊት ቀርቦ ቢጠይቁት ለጌታ አድራለሁ ብዬ መጣሁ አለ ። በኋላ ግን ፣ ወርቁ ሽሬ ይገረፍ ብለው ቢያዙ ሦስት ጊዜ እንደ ተመታ እውነቱን ሊናገር አለ ምስጢሩን አወጣ ። ዋግሹም ብሩ ኪዮት (ካፑቺ) የሚባል ነጋዴ ታሰረ ብለው ወደ ጄኔራል ባራቲዬሪ ቢልኩ እውነቱን ለማወቅ፣ ደግሞ ራስ አሉላ ትግሬን ሁሉ ይዘው ተነሥተዋል ቢሉ፣ ያሉበትን ለማወቅ ጃንሆይም ወሬ ይሉ መከረማቸውንና አለመከረማቸውን ለመመርመር መጣሁ ብሉ ተናገረ ። ከዚህም በኋላ በጣም ቢገረፍ እንደሉ ያሉ ሌሎች ሰባት ሰላዮች አስያዘ ። እንደዚያም ሰባቱ የጃንሆይ ጠበንጃ ይዘው ሰላይ ሆነው ተገኙ ። ይህ ሁሉ የከፎች ሥራ ነው ።

በሰኔ 10 ቀን እሔድሰት ራሶችን ሁሉ በጫት እስመሩ ። ደጃዝማቾችም ተጠሩ ። እራዳ ላይ ነጋሪት ወጥቶ ይመታ ጀመር ። ዋግሹም ብሩም ከመኳንንቶቻቸው ጋር ተመርተው ገቡ ። ዘበኞቹ ሁሉ ተሰልፈ ነበር ። ከዚህም በኋላ ጃንሆይ የወቀሳ ደብዳቤ አጽፈው ራስ ቢተደድ መንገሻን ፣ አለቃ ገብሬ ሥላሴን አሲይዘው ከነዚህ በፊት ሲጋባ ሠራዊቱን ዘበኞች አስከትለው የዋግሹምን እጅ ለመያዝ ሰደዱ ። እጃቸው ከተያዘ በኋላ የወቀሳ ደብዳቤ ተነበበ ። ቃሉም ይህ ነው ።

... የካፑቺን (ካፑቺን) መያዝ ወደ ኢጣልያኖች ልከሃል ። ራስ መንገሻ ሲዋጋ እርዳኝ ቢልህ ሳትረዳው ቀረህ ። ሹም እጋሚ ተስፋዬ ወደኔ ሊመጣ ሽፍታ ልከህ አስወጋኸው ። የፈሰስ ብር* አመጣ ብልህ እምቢ አልህ ። ለወታደር ቀለብ ያስሩት እዘል ሰብስብ ብልህ ሳትሰበስብ ቀረህ ። ይህ ሁሉ አልበቃ ብሎህ በኢጣልያኖች ሰፈር የሰ ቀጣው ጌታ ከገባልን ምኒልክ ሊያቅተን ነወይ እያስኘህ ታስደንፋ ብኛለህ ። ይህን የመሰለ ነገር ሌላ ሌላ ነገር ሁሉ ደግሞ የወቀሳ ደብዳቤ ተነበበላቸው ። ከዚህ በኋላ እገርህን ለልጅህ ለዋግሹም ጓንጉል ሰጥቼሃለሁ ። አንተም ጉዳዩን ሰጨርስ እፈታሃለሁ ነፍስህን ከብት ሆን በደብዳቤ ለጓንጉል አስረክብ አሏቸው ። ከዚህ በኋላ እራዳ ላይ ዓዋጅ ሲነገር የዋግ ሰው ዋግሹም ብሩን ማሰሬ እየወቀሰተ ቢያስቸገረኝ ነው ። አገሩን ለሌላ ሰው አልሰጠሁበትም ለጌታህ ልጅ ነው ። ይህንም ማድረጌ እንድትወደኝ ባውቅህ ነው ። ዋግሹም ጓንጉልን ያልተከተልህ እይቀጣው ቅጣት እቀጣሃለሁ ብለው ዓዋጅ አስነገሩ ።[1]

በዚህ ዓዋጅ ዐፄ ምኒልክ ፣ በዚህ የጦርነት ሰዓትና በዓድዋ ውጊያ ዋዜማ የላስታንና የዋግን ሕዝብ ላለማሳዘን ጥንቃቄ እንዳደረጉ ይታያል ። ሌላ ደጅ ጠኚ ሳይጠፋ ሹመቱን ለማዞተኛው ልጅ ለዋግሹም ጓንጉል መስጠታቸው በዚህ በጉልተኝነት ዘመን ሕዝቡ

---

* የፈሰስ ብር ለጦርነቱ ከሕዝብ ላይ መዋጮ እንዲደረግ የታዘዘው ፈሰስ ይባላል ።
1 ፖሪስ ቤተ መጻሕፍት ከሞንዶን ቪዳዬ ፋይል ቁ. 92.

"ጊታችን ቢታሰሩ የተሾመው ያው የጌታችን ልጅ ነው" ብሎ ደስ ብሎት ኅብረቱን እንዳይነፍግ ነው ። በእውነትም ዋግሹም ጎንጉል ከዚህ ጊዜ ዠምሮ በአጓጊውም ፥ በመቀሌውም ፥ በዓድዋውም ጦርነት ሳይለዩ እገልግሎታቸውን ኣገራቸውና ለንጉሠ ነገሥቱ በትጋት በመቀጠል ያባታቸውን ጉድለት አሟልተው ፈጽመዋል ። በዚህ ላይ ደግሞ ፥ ወይዘሮ ጣይቱ ብሩ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ባለቤት ከመሆናቸው በላይ የዋግሹም ብሩ ትውልድ ከዋድላ ፥ ከደላንታ ፥ ከትግሬና ከጐጃም ባላባቶች ጋር በእምቻ በጋብቻ ስለተሳሰረ ፥ በዚህ በጦርነት ጥሪያ ሕዝቡን ለማስተባበር ያለማልፍታ በብልሀት ሁሉንም አስታጥ መያዝ ያስፈልጋል ። ያኔ ምኒልክ ጠባይ ከዚህ ሁኔታ ጋር ስምና ወርቅ ሆኗል ማለት ይቻላል ።

በዓለም አቀፍም ፥ በአገር ደረጃም ቢሆን ፥ በማናቸውም ጊዜ በላይ ሆኖ ያገሩን ምስጢር ለባዕድ ያቀበለ ቅጣቱ ከፍ ያለ ነው ። በጦርነት ሰዓት ደግሞ አገሩን ከድቶ ያገሩን ወታደራዊ ምስጢር ለወራሪ ጠላት ያቀበለ በሞት እንደሚቀጣ አይጠረጠርም ።

ኢትዮጵያ በልዩ ልዩ መሳፍንት በመከፋፈል ፥ በተለይ በዘመነ መሳፍንት በቀላሉም ፥ በከባዱም ጉዳይ እርስ በርሷ ስትታላለት ኖራለች ። ያ ጊዜ አልፎ አሁን የሰላምና የጸጥታ ጊዜ ተገኝቶ ሕዝቡም ወታደሩም ከጦርነት ሁካታና ከምዝበራ ሊያርፍ የዠመረበት ጊዜ ነው ። በደቡብ ኢትዮጵያ በከፋ ፥ በወላሞ ፥ (ወላይታ) በአሩሲ ፥ (አርሲ) በሲዳሞ ፥ በባሌ በሐረርጌ ጦርነት ቢደረግም ፥ የኢትዮጵያን ጥንታዊ ወሰኗን ለማግኘት የብሔርን አንድነት ሰብስቦ አንድ ብሔራዊ ቤተ ሰብ ያለበት መንግሥት ለማዋቀር ስለሆነ ፥ ጦርነቱ ወግና ሥርዓት ያለው ነው ።

ስለዚህ ፥ ንጉሠ ነገሥቱ በተለመደ ትዕግሥታቸው ፥ ዋግሹም ብሩን በሞት በመቅጣት ፈንታ ለጊዜው በግዞት ቦታ አስቀምጠው እንዲያውም ፥ "ጉዳዩን ስጨርስ (ከኢጣልያ ጋር የማደርገውን ጦርነት) እፈታሃለሁ" ማለታቸው ፥ ሹመቱን ከቤተሰባቸው አለማውጣታቸው ጉዳዩን በኃይል ሳይሆን ፥ በልስላሴና በማስታመም እንደ ያዙት በግልጽ ይታያል ። ይህም የርስ በርስ ጦርነትን አግዶ በዚህ ፈንታ የሕዝብን ክንድ በጠላት ላይ ያስተባበራል ።

በዚህ ዓይነት ትዕግሥት ነው ዐፄ ምኒልክ እያንጓንዱ ፥ "ማን ከማን ያንሳል ፥ ማን ለማን ያደገድጋል" እያለ እርስ በርስ በመዋጋት የተለያየውን መስፍን ሁሉ ፥ በሥልጣናቸው ጥላ ሥር ሰብስበው በአንድ እግር አቁመው በማዋጋት ወደፊት የምናነበውን ዓለምን ያስደነቀውን የዓድዋ ድል ያገኙት ።

ምዕራፍ ሐያ አራት

የኢትዮጵያና የመስኮብ ግንኙነት

ምኒልክ በእንኮበር ካባታቸው ከንጉሥ ኃይለ መለኮት ጋር ካሳለፉት ያሥር ዓመት እድገታቸው ዘመን ይልቅ ፥ በጐንደር በደብረ ታቦር ባፄ ቴዎድሮስ ቤተ መንግሥት ያሳለፉት ያሥር ወይም የዐሥራ አንድ ዓመት ዘመን ብዙ ትምህርት የሰጣቸው ይመስላል ። በ1857 ዓ.ም በ21 ዓመታቸው ከመቅደላ አምልጠው ወደ እንኮበር ሲመለሱ ፥ ከፉና በጐን በመለየት ካፄ ቴዎድሮስ ደኀኛውን ወገንና አገር የማሠልጠኑን ስልት ወርሰው ተመልሰዋል ።

ዓፄ ቴዎድሮስ በእንግሊዞች ፥ ዓፄ ተክለ ጊዮርጊስ ባፄ ዮሐንስ መሸነፍ ፥ የርሳቸውም በ1870 ዓ.ም. ላፄ ዮሐንስ መገበር መሠረታቸው .ምክንያት ፥ በጦር መሣሪያ ብዛትና ጥራት ልዩነት መሆኑን በትክክል ገብቷቸዋል ። የጉራጌ ፥ የሲዳሞ ፥ የካፋ ፥ የወላቡ ፥ የጦርና የጋሻ መሣሪያነት ጊዜው ያለፈበት መሆኑና ላሉበት ዘመን እምብዛም እንደማያገለግል ተረድተዋል ። በነዚህ ፈንታ ከጠላት ለመከላከል ወይም ጠላትን ለማጥቃት ፥ ወደ ንጉሠ ነገሥታዊ ዙፋን ለመውጣትና በዚያም ለመቆየት ፍቱን መፍትሔው በባሩድና በጥይት ተተኳሹ ዘመናዊው ጠበንጃና መድፍ መሆኑን በደንብ ተገንዝበውታል ።

ስለዚህም ፥ ከሁሉ በፊት የመሣሪያዎቹ ባለቤት ከሆኑት ከአውሮፓ መንግሥታት መሪዎች ጋር የወዳጅነት ግንኙነት ለማድረግ ፥ በቅድሚያ የነዚህን አገር የተለያዩ ዜጎች ባጠገባቸው አስቀምጠው መንከባከብን ሥራዬ ብለው ተያያዙት ። ቀጥሎ በነዚሁ ወዳጆቻቸው አማካይነት ወርቅና የዝሆን ጥርስ እየላኩ በመጀመሪያ ከኢጣልያ በወዳጅነቱ ዘመን ፥ ቀጥሎ ከኢጣልያ ጋር ወዳጅነቱ ወደ ጠብ ስለ ተለወጠ በነሙሴ ኢልግ ፥ በነሙሴ ሸፍንና በነሳቩሬ አማካይነት ከፈረንሳይ መንግሥት የጦር መሣሪያ በገፍ መሰብሰባቸውን ባለፈው አንብበናል ።

ከነዚሁ ከወዳጅ አገሮች አንዱ ፥ የመስኮብ መንግሥት ሆኖ ተገኝቷል ። ይህ አውሮፓዊና እስያዊ መንግሥት በአፍሪካ ዙሪያ ምንም ዓይነት ቅኝ አገር ስለሌለው ፥ ከኢትዮጵያ ጋር ምንም እንኳን ካፄ

ዮሐንስ ዘመን ዠምሮ ከሁለቱም ወገን የግንኙነት ፍላጎት ባይጠፋ በቅድሚያ በቱርኮች፣ ቀጥሎም በእንግሊዞች ተጽእኖ ሥጋት ስለነበር ግንኙነቱ እየተወጠነ መልሶ ሲቋረጥ ቆይቶ ነበር። አሁን ግን፣ የኢጣልያ አጥቂነት፣ የእንግሊዝ ተባባሪነት እየተጫጫነ በሚሔድበት ጊዜ፣ የኢትዮጵያ ወዳጆች መስለው የቀረቡት ፈረንሳይና መስኮብ ናቸው። ለመስኮብ ወዳጅነት መጣኞቹ አቺኖቭ ኒኮላይ ኢቫኖቪችና ማሽኮብ ባሲሊ የተባሉት የጦር መኰንኖች፣ እንደዚሁም ኢፍሬም የሚባሉት የቤተክህነት ሰው ናቸው። ከነዚህ ሁሉ የበለጠ ካፄ ምኒልክ በመተዋወቅና በመወዳጀት ለመስኮብና ለኢትዮጵያ መቀራረብና መወዳጀት ዋና አግባቢ የሆነው ሊዮንቴቭ ኒኮላይ ስቲፋኖቪች የሚባለው የጦር መኰንን ነው። እሱም ወደ ኢትዮጵያ ከመምጣቱ በፊት የመስኮብ ንጉሠ ነገሥት፣ የእስክንድር ምርጥ የክብር ዘበኛ መኰንን ነበር። እንዳንዶቹ ኰሎኔል፣ ብዙዎቹ ኮንት ሊዮንቴቭ እያሉ ስለሚጠሩት፣ የቤተሰቡ ደረጃ ከመሳፍንቱ ዝቅ ያለ፣ የባላባትነት ደረጃ ጭምር ነበረው ማለት ነው። ይኸንንም የኮንት ሥያሜ እንዲጠራበት ከኒሻን ሽልማት ጋር ዐፄ ምኒልክ በደብዳቤ የምስክር ወረቀት ፈቅደውለታል።*

ኮንት ሊዮንቴቭ ባፄ ምኒልክ ዘመን መንግሥት፣ ከመስኮብ ወደ አዲስ አበባ፣ ከዚህም ወዲዚያ እየተመላለሰ፣ ሁለቱ መንግሥታት የሚጠቃቀሙበትን መንገድ ያከናውን ነበር። የመስኮቡን ንጉሠ ነገሥት የሣልሳዊ እስክንድርንና እሳቸው እ. ኤ. አ. በ1894 ዓ. ም. ከሞቱ ወዲህ የልጃቸው የዳግማዊ ኒኮላን እሳብና ምኞት ላፄ ምኒልክ፣ የምኒልክን እሳብና ምኞት ላገሩ ንጉሠ ነገሥት እየገለጠ የበለጠ አቀራርቧል። ኒሻኑን የተሸለመውና ኮንት የተባለውም ከዚህ አገልግሎት በኋላ ነው። የመቀራረቡ ዓላማ የፖለቲካና የጥቅም ጉዳይ ባይጠፋበትም፣ ዋናው ሁለቱን ያቀራረባቸው ኦርቶዶክሳዊ የክርስትና ሃይማኖት ተመሳሳይነት ነው። የነዚህንም ሁለት አገሮች ግንኙነት የእንግሊዝና የኢጣልያ የፖለቲካ ባላጋራ የነበረው ፈረንሳይ በመልካም ዐይን ተመልክቶታል። የኢጣልያ መንግሥትና ከርሱ ጋር ተባባሪ የሆነው የእንግሊዝ መንግሥት ግን፣ በክፉ ዐይን በመመልከት ግንኙነቱን ለማሰናከል ከመጣር አላረፉም።

ስለዚህ፣ በዚህ የኢጣልያኖች አጥቂነት በከፋበት ሰዓት፣ ሊዮንቴቭ ካፄ ምኒልክ ተልኮ በመስኮብ አገር የኢትዮጵያን ጉዳይ ሲነጋገር

* ምንጭ አንበሳ . . . ዳግማዊ ምኒልክ . . . ከመስኮብ መንግሥት ተልኮ መጥቶ የነ[illegible] መንግሥት በመልካም [illegible] ወዳጃችንን ሙሴ ሊዮንቴቭን [illegible] . . . ስለ ማገልገሉ ኮንት ብለነዋል ። በሰኔ 4 ቀን 1888 ዓ.ም. አዲስ አበባ ከተማ ።

ከሰነበተ በኋላ፣ በ1887 ዓ.ም. ሌሎች መስኮቦች አስከትሎ በጥር ወር ላይ፣ በጅቡቲ በኩል ወደ ሐረር መግባቸው ተሰማ። ንጉሠ ነገሥቱ፣ "አክብረህ ተቀብለህ ወደኔ ላካቸው" የሚል አስቸኳይ ደብዳቤ ለራስ መኰንን ላኩ። መልክተኞቹም ከሐረርጌ በአዋሽ በኩል፣ በየረርና በከረዩ አድርገው ምንጃር ሲደርሱ፣ መልካም አቀባበልና መስተንግዶ እየተደረገ፣ በየካቲት ወር ላይ አዲስ አበባ ሲደርሱ ከሁሉም የበለጠ ያክብሮትና የወዳጅነት አቀባበል ተደርጎላቸው ሰነበቱ።[1]

የመስኮብ መንግሥት መልክተኞች በኮንት ሊዮንቴቭ መሪነት መጥተው ስጦታውንም፣ የወዳጅነት ደብዳቤውንም አቅርበው ሲወያዩና ሲመካከሩ ከሰነበቱ በኋላ፣ በዚህ በኮንት ሊዮንቴቭ አግባቢነት አንድ የኢትዮጵያ የመልእክተኛ ጓድ ወደ ፒተርስቡርግ* እንዲላክ ታስቦ ተወሰነ። በተለይ አሁን የኢጣልያኖች አጥቂነት እየተጫነ ሲሔድ ከፈረንሳይ በተጨማሪ የመስኮብንም ወዳጅነት ማግኘቱ አግራሞ የሌለው ጉዳይ ሆነ። በመገናኛ ላይ የመልእክተኞቹ መሪ የሚሆነው ሲመረጥ፣ ምርጫው ከሊቀ መኳስ አባተ ቧያለው ላይ ወድቆ ነበር። በኋላ ግን፣ አባተ ቀርተው ለዚህ መልእክት ፊታውራሪ ዳምጠው ከተማ ተመረጡ። ከርሳቸውም ጋር ቀኛዝማች (በኋላ ደጃዝማች) ገነሜ፣ መምህር ገብረ እግዚአብሔር፣ ልጅ በላቸው፣ አቶ ዮሴፍ (አስተርጓሚ)፣ ልጅ ረዳ (የሊዮንቴቭ አስተርጓሚ) ተመደቡ።

ፊታውራሪ ዳምጠው** አቋቋማቸው ያማረ፣ ንግግራቸው የሚጥም፣ የሸዋ ተወላጅ መሆናቸውን ጸሐፊው ሁሉ ስለሚጠቅስ፣ ምናልባት ለዚህ የመልእክት መሪነት ያስመረጣቸው ይኸው ያቋቋምና የመልክ ማማር ይሆናል። ሊቀ መኳስ አባተ ያፄ ምኒልክ ዋና ባለሟል ቢሆኑም፣ ብልህነታቸው ቢነገርም፣ የሰውነታቸው አጠር ቀጠን ማለት አስቀርቷቸው ይሆናልና ወይም ባሁኑ ጊዜ ወደፊት ከኢጣልያኖች ጋር ውጊያው እንደማይቀር ስለታመነ ከፈረንሳይም፣ ከሌላም አገር ከመጣው አዳዲስ ጠበንጃና መድፍ ጋር የጦር መሣሪያ ከመለማመድ ላይ ስለሚገኙ፣ ለዚህ ቴክኒካዊ ተግባርና የጦር መሣሪያ ልምምድ ያባተ መጓደል ይጎዳል ተብሎ ይሆናል።

በመስኮብ አገር አባትየው እስክንድር ሞተው በዙፋን ላይ ለወጡት ልጃቸው ለዳግማዊ ኒኮላና ለባለቤታቸው የሚቀርበው ገጸ በረከትና

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ፣ ገጽ 59 ።
Chronique du Regne de Menelik II . . . M. de Coppet. Vol 1, PP 369-370.

* ከምዕራብ በፊት የነበረው ዋና ከተማ አሁን ሌኒንግራድ የሚባለው ነው ።

** የራስ ደስታ አባት

ይብላቤ ሲዘጋጅ ሰንበተ ። የግጸ በረከቱን ዓይነት ጹሐፈ ትእዛዝ ንብረ ሥላሴ ዕፁብ ድንቅ የሆነ ዘውድ ፣ ማሰሪያ የወርቅ መስቀል ፣ እርባዕቱ ወንጌል መጽሐፍና ሌላም የኢትዮጵያ ብዙ ዕቃ ፣ ንግሥቲቱም እቴጌ ጣይቱ ለመስኮብ ንግሥት (አሌክሳንድራ) በረከት (ስጦታ) የሚሔድ ዕፁብ ድንቅ የተባለ በወርቅ አሜቴች ያጌጠ የሐር መሶብ ፣ የቤት ወይዘር መግሪያ የወርቅ የእግር ከታብ ፣ወርቅ አልቦ ጠልሰም ፣ ወርቅ ድሪ ፣ ወርቅ ወለባ . . .[1] መሆኑን ገልጸውታል ። ካዒ ምኒልክ የተላከው ደብዳቤም እንደዚህ የሚል ነው ።

> ይድረስ ከክቡር ወልዶል ቀግር ከመስኮብ ንጉሠ ነገሥት ዳግማዊ ኒኮላ . . .
>
> ሰላምና ጤና ለርስዎ ይሁን ። ከርስዎ ዘንድ የተላኩ መኳንንቶች በደህና ደረሱ ። እኛም በክብርና በደስታ ተቀብለናቸው የክቡር አባትዎን ሞት ሰምተን እጅግ አዝነን ነበር ። እርስዎ በእግዚአብሔር ፈቃድ በሕዝብዎ መውደድ ባባትዎ ዙፋን መቀመጥዎን ሰምተን በጣም ደስ ብሎናል ። ግዛትዎና ዕውቀትዎ እየበዛ እየተረፈ እንዲሔድ እጅግ ተስፋ አለን ። ያባትዎን የፍቅርና ወዳጅነት አስመርሳቸትን ለማስታወቅ ጋዘጥዎና ጋዜጣችን አንድ ዘንድ እንዲተባበር ብለን ከንጉሠ ነገሥት (አሌክሳንደር) መቃብር ላይ የሚደረግ የኢትዮጵያ ዘውድ ሰደናል ። ከዘውዱም ጋራ የታመኑ ሰዎቻችንን ሰደናል ። ዳግመኛም የክርስቲያን ሃይማኖት አርቶዶክሳዊት ወንድሞች መሆናችንን የሚያስረዳ ፍቅራችንንም የሚያሳይዎ ወንጌልና የወርቅ መስቀል ልከናል ። እርስዎም በክብር (አክብረው) እንዲቀበሉን ተስፋ አለን ። ከክቡር አባትዎ ቺኒቶር (ሺኒቶር) ማሽኮቭ ወዳኛ የላኩ ጊዜ የጻፉልኝን የፍቅር ደብዳቤያቸውን ቃል እርስዎም እንዳይረሱ እናውቃለን ። ዕድሜዎን እንዲያረዝም መንግሥትዎን የእርቅ የሰላም አድርጎ እንዲያስነብትዎ ፣ መልካም አሳብዎን ሁሉ እንዲፈጽምልዎ ይልቁንም ክርስቲያን በመርዳትዎ እንዲጠብቅዎ ልዑል እግዚአብሔርን እለምናለሁ ። በሚያዝያ በ22 ቀን ባዲስ አበባ ከተማ በ1887 ዓ.ም. ተጻፈ ።[2]

የኢጣልያ መንግሥት ፣ በውጫሌ ውል በማታለል አጭበርብሮ ያገባውን ያሥራ ሰባተኛውን አንቀጽ እየጠቀሰ ፣ "ኢትዮጵያ በኔ ቁጥጥር ሥር ስለሆነች በኔ በኩል ካልሆነ በቀር ከማንም መንግሥት ጋር በቀጥታ መነጋገርም መዋዋልም አትችልም " በማለት አሁንም ከመስኮብ መንግሥት ጋር የምታደርገውን ግንኙነት ከመቃወም ላይ ይገኛል ። ሁኔታውንም ሌሎች ኢጣልያኖች ሲባርሩ ፣ በመሐንዲስነትና

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፣ ምዕ 59 ፣ ገጽ 223 - 224 ።

2 ከቤተ መንግሥት መዝገብ የተገኘ ደብዳቤውን የገለበጠው አቶ ይላላ ። ዓመተ ምሕረቱና ወሩ የተጻፈው በእግርኛ ነው ።

በእናጢኑት ስለ አስደሰታቸውና ቤተ መንግሥቱን ስለሠሩ ፣ ምኒልክ ወደው ባስቀሩት በኢንጂኒየር ሉዊጂ ካፑቺ አማካይነት በዝርዝር ተረድተውታል ።

እርሱም ፣ ዐፄ ምኒልክ በወዳጅነት ከሚያደርጉለት እስተያየትና ቸርነት ያገሩ ጉዳይ ስለባሰበት ፣ ወደርሱ የቀረቡትን በተሰይ አስተርጓሚውን የሊዮ ማረፊያውን አቶ ዮሴፍን በገንዘብና በመጠጥ እያባበለ ፣ በካቶሊክ የሃይማኖት አንድነት እየተጠቀመ ፣ ምስጢር የሆነውን ሁሉ ከርሳቸው በመረዳት በምስጢራዊ የቁጥር ቃል እያደረገ ወደ አሰብ ፣ ወደ አሥመራም ፣ ወደ ሮማም ይልካል ። አሁንም ዮሴፍ የመልክተኞቹ አባል ሆነው ሲቆጠሩ ፣ "አይሆንም እርሱ ልክ ኢጣልያዊ ነው " ብለው ራስ መኮንን እሳስበው ነበር ይባላል ።

በእርግጥ ፣ መላክተኞቹ ከአዲስ አበባ ከመንግሣታቸው በፊት ይኸው ካፑቺ ፣ "ዮሴፍ መልእክም ሰላያችን ስለሆነ ሁሉንም ነገር ከርሱ ትረዳላችሁ" የሚል የቁጥር ቃል በቁጥር 95 እ.ኤ.አ. ሚያዝያ 26 ቀን 1895 ዓ.ም ወደ ከይሮም ፣ ወደ ሮማም ለባለሥልጣናቱ ማስተላለፉን ካርሎዛጊ በመጽሐፋቸው ጠቅሰውት[1] ይገኛል ። በዚሁ መሠረት የኢጣልያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ባለሥልጣኖች ፒተርቡርግ ለሚገኘው ሲልቬስትሬሊ ጄሴፔ ለሚባለው ጉዳይ ፈጻሚያቸው ፣ መልክተኞቹ መስኮብ ከተማ ከደረሱ ዠምሮ በዮሴፍ አማካይነት ጉዳዩን በጥብቅ እንዲከታተል ትእዛዝ አስተላልፈውለት ነበር ። ነገር ግን የኢትዮጵያ መላክተኞች በመስኮብ በቆዩበት ጊዜ ሁሉ ጉዳይ ፈጻሚው በብዙ ረገድ ዮሴፍን ለመገናኘት ቢፈልግም ዮሴፍ እጠረጠራለሁ ብለው በመፍራት ሊገናኙት አልፈለገም ።[2]

መልክተኞቹ ከአዲስ አበባ በ1887 ዓ.ም. ግንቦት ወር ላይ ተንሥተው ፣ በሐረር በኩል አድርገው ፣ ጅቡቲ ገብተው ትንሽ እንደቆዩ በሰኔ ወር መገባደጃ ላይ ከጅቡቲ ሜሳጀሪ ማሪቲም (ኢራባዲ) በሚባለው የፈረንሳይ መርከብ ተሳፍረው ፖርት ሳይድ ደረሱ ። ከዚያም ቺቫሬጃች ወደሚባለው የመስኮብ መርከብ ተዛውረው እ.ኤ.አ. በ29 ሰኔ ኦዴሲያ ሲደርሱ ፣ በዚያ ያለው አገረ ገዥ ፣ የሲቪልና የጦር ሹማምንቱን አስከትሎ ከፍ ያለ የክብር አቀባበል አደረገላቸው ። በሐምሌ 1 ቀን ከኦዴሲያ ተንሥተው ፣ በባቡር ተጉዘው ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ወዳሉበት መናገሻ ከተማ ወደ ፒተርበርግ እስኪደርሱ

1 I Russi in Etiopia, C. Zaghi. PP. 109 - 110, 171.

2 I Russi in Etiopia, PP., 171 - 172.

በየመንገዱ ፣ በየከተማው የተደረገላቸው የጋለ አቀባበል ከፍ ያለ የወንድማማችነት መሆኑን በዘመኑ የነበሩት ጸሐፊዎች መዝግበውታል ።

ፒዮትሮቡርግ ከተማ ሲገቡ ፣ የከተማው ከንቲባ ራትኮቭ ራጐቭ የጦሩ አዛዥ ጄኔራል ቴምሌቭ ፣ የቀሩትም መኳንንትና ሹማምንት የክብር ልብሳቸውን ለብሰው ፣ የከተማውን ሕዝብ አሰልፈው ተቀብሏቸው ። ቀጥሎም በቀጥታ የቅዱስ ጴጥሮስን ካቴድራል ተሳልመውና የሟቹን ንጉሥ መቃብር ጐብኝተው ፣ በመቃብሩ ላይ እንደ ደንቡ የተዘጋጁላቸውን ያበባ ጉንጉንንና ከአዲስ አበባ ይዘው የመጡትን የወርቅ ዘውድ አስቀመጡ ። ከዚያ የአውሮፓ ሆቴል ወደሚባለው ትልቅ ማረፊያ ወስደው እንደ የማዕረጋቸው ክፍል ሰጥተው አስቀመጡቸው ። ባሉበትም ሆቴል የቤተ መንግሥትና የቤተ ክህነት ባለሥልጣኖች ፣ የግልም ሰዎች እየመጡ የወንድምነታቸውን ስሜት በፍቅርና በወዳጅነት መልክ ገለጡላቸው ። ከዚህ በኋላ በሐምሌ 7 ቀን የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ሉቫኖቭ ሮስቶቭስኪ የሚባለው መስፍን ፣ ከዚያም አከታትለው የፍርድ ፣ ያገር ግዛት ፣ የገንዘብ ፣ የመገናኛ ፣ የጦር ሚኒስትሮችና የፈረንሳይ አምባሳደር እየተቀባበሉ ሲያነጋግሯቸው ሰነበቱ ።

በዚሁ ጊዜ ፣ የታላቁ የቅዱስ ሲኖዶስ መሪ ፓቤዶኖሼቭ ኮንስታንቲ ፒትሮቪች የሚባሉት በቅድሚያ ወዳረፉበት ሆቴል ሔደው ከነፊታውራሪ ዳምጠው ጋር ተዋውቀው በወዳጅነት ሲጨዋወቱ ቆዩ ። ቀጥሎም ወደ መኖሪያ ቤታቸው መልክተኞቹን በሙሉ ወስደው ፣ ምሳ ጋብዘው ሲጨርሱ ባደረጉት ዲስኩር ለምኒልክ ምስጋና ከማቅረብ ጋር የሃይማኖት ወንድሞቻቸውን ኢትዮጵያውያንን በመቀበላቸው መደሰታቸውን ጠቅሰው ፣ "ኢትዮጵያ በልማት እያበበች ፣ በኃይል እየጠነከረች ፣ ሃይማኖቷንና አገሯን እንድትጠብቅ"[1] ያላቸውን የጋለ ምኞት ገልጸውላቸዋል ።

ይኸ ሁሉ ከሆነ በኋላ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ዳግማዊ ኒኮላ መልክተኞቹን በቤተ መንግሥታቸው የሚቀበሉበት ቀን እ.ኤ.አ. ሐምሌ 13 ቀን 1895 እንዲሆን ተወሰነ ። ሹማምንቱ መልክተኞቹ ወዳረፉበት ሆቴል ሔደው በመጀመሪያ ለዋናው መልክተኛ ለፊታውራሪ ዳምጠው ከተማ በስድስት ታላላቅ ነጫጭ ፈረሶች የሚሳብ በጣም ያጌጠ ወርቅማ ሠረገላ ቀረበላቸው ፤ ሁለተኛው በአራት ፈረስ የሚሳበው ሠረገላ ለአባ ገብረ እግዚአብሔር ፣ ሦስተኛው በሁለት ፈረሶች የሚሳበው ለቀኛዝማች ገነሜና ለልጅ በላቸው ፣ ከነርሱም ኋላ ኢትዮጵያን

1 I Russi in Etiopia, C. Zaghi PP. 143-149.

የሚያውቁ ልዩ ልዩ የመስኮብ ሰዎችና ተራ ኢትዮጵያውያን ተቀምጠዋል ። ከነዚህም መካከል ለዚህ ግንኙነት በጣም የተጣጣረው ኮንት ሊዎንቴቭ ይገኛል ።

ጉዞው ካረፉበት አውሮፓ ሆቴል ወደ ቤተ መንግሥቱ ሲያመራ ፣ ግራና ቀኝ የተሰለፈው ሕዝብ በሆታና በጭብጨባ እየተቀባበለ በመሸኘት ከቤተ መንግሥቱ በራፍ ደረሱ ። በዚያም የቤተ መንግሥቱ የፕሮቶኮል ሹምና ዋናው ጸሐፊ ከተቀበሏቸው በኋላ ፣ ወደ ቤተ መንግሥቱ ዘልቀው በቅድሚያ የጐበኙት የሟቹን የእስክንድር ሣልሳዊን ባለቤት ፣ የንጉሠ ነገሥቱን እናት ማሪያን ቢዮድሮቭናን ነው ። ከዚያ ንጉሠ ነገሥቱ ኒኮላ በእንግዳነታቸው ሆነው ወደሚጠብቋቸው ተመርተው ሔደው ፣ እጅ ነሥተው ፣ ዋናው መልክተኛ ፊታውራሪ ዳምጠው ንግግር አደረጉ ። ፊታውራሪው በንግግራቸው አስፋፍተው የገለጹት ዐፄ ምኒልክ በደብዳቤያቸው ላይ ያመለከቱትን ሲሆን ፣ ለዚህ መልእክት የበላይ ሆነው የንጉሠ ነገሥታቸውን የወዳጅነት ደብዳቤ ለመስኮብ ንጉሠ ነገሥት ፣ የእቴጌ ጣይቱን ደብዳቤ ለንግሥት አሌክሳንድራ ቢዮድሮቭና ለማድረስ በመቻላቸው መደሰታቸውንና ምንም እንኳን ስለ ሣልሳይ እሌክሳንድር ሞት ቢያዝኑም ፣ ስለኒኮላ መንግሥ ምኒልክ የተሰማቸውን ደስታና መልካም ምኞት ገለጸዋል ።

በዚሁ ጊዜ ፣ ቀድሞ ለራሳቸው በወርቅና በአልማዝ ተጊጦ ለተላከላቸው ኒሻን አጸፋ ፣ ዐፄ ምኒልክ ለንጉሠ ነገሥት ኒኮላ የላኩትን በወርቅና በጌጣጌጥ እምር የተሠራውን ዘውድ የሚጠለቀውን የስሎምን ኒሻን ከምስክር ወረቀቱ ጋር አስረከቡ ። በበኩላቸው መምህር ገብረ እግዚአብሔር የወርቁን መስቀልና አርባዕቱን ወንጌል ከቡራኬና ከመንፈሳዊ እንጋገር ጋር አቀረቡ ። በዚህ ጊዜ ሁሉ ኮንት ሊዎንቴቭና ባዶዋቭ ፣ ታላላቅ የመንግሥቱ ከፍተኛ ባለሥልጣኖች አልተለዩም ።

በዚህ ዓይነቱ አቀባበል ፣ በጉዳዩት ሆዳቸው የበሸቀው የኢጣልያ ዋና ጉዳይ ፈጻሚ ሲዋር ሲልቬስትሬሊ ጆሴፔና ባደዋቭ ናቸው ። የፈረንሳዩ ሚኒስትር ሞንቴቤሎን ጉብታቸ ፣ ሉዊ ሐኖቶ ለሚባለው የፈረንሳይ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ሲጽፍ ፣ "ሲልቬስትሬ በኢትዮጵያውያኑ ጉብኝትና በተደረገላቸው የጋለ አቀባበል ተበሳጭቶ ፣ ራሱን መቆጣጠር አቅቶት ፣ እነጋገሩ ሁሉ አንድ የውጭ አገር ዲፕሎማት ካለው የለዘበ ዲፕሎማሲያዊ አነጋገር የወጣ ነበር"[1] ሲል እንደ ገለጸለት ተመዝግቧል ።

1. I Russi in Etiopia, C. Zaghi, P. 129.

ይኸው የኢጣልያ ጉዳይ ፈጻሚ ቀጠሮ ጠይቆ ፣ ከውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ከልዑል ሉባኖቭ በተገናኘበት ቀን ፣ "ኢትዮጵያ በኢጣልያ ሥር ሆና ፣ ምኒልክ እንደሽፍታ የሚቆጠር ሆኖ ሳለ ፣ እናንተ የሱን መልክተኞች በዚህ ዓይነት የክብር አቀባበል መቀበላችሁ የማይገባ ነው ። ይኸንን ወቀሳዬን በጽሑፍ እገልጻለሁ" ብሎ ረዥም ንግግር በሚያወርድበት ጊዜ ፣ ሚኒስትሩ በዝምታና በጽሞና ሲመለከተውና ሲያዳምጠው ከቆየ በኋላ መደምደሚያውን ፣ "ኢትዮጵያ ነጻ መንግሥት መሆኗን ፣ ምኒልክም የነጻይቱ ኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት መሆናቸውን እናምናለን ። ቀድሞውንም ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ አለኝ የምትለውን የበላይ ጠባቂነት መብት አልተቀበልነውም ። ስለዚህም እንደዚህ ያለው የነጻ መንግሥት መሪ መልክተኞችን ሲልክ በመልካምና በመሰለው መንገድ መቀበል የመስኮብ መንግሥት ትክክለኛ መብቱ ስለሆነ ፣ በዚህ ምክንያት የኢጣልያ መንግሥት ለሚያቀርበው ክስና ወቀሳ ደንበኛ መልሱን እንሰጣለን" ሲል መለሰለት ።

ከዚህ በኋላ ፣ የኢጣልያ መንግሥት ለዚህ አጸፋውን እመልሳለሁ በሚል ስሜት ከአውሮፓውያን መንግሥታት ጋር የመስኮብ መንግሥት ያለውን የባህልና የንግድ ልውውጥ ለማሰናከል ተጣጣረ ። እንደዚሁም በኢትዮጵያ ሰሜን ጄኔራል ባራቲዬሪ ከመንግሥቱ መመሪያ በመቀበል በፊት ካፄ ዮሐንስ ጋር ባለሟል ከነበሩትና አሁን በጡረታ በአክሱም ከተቀመጡት ከእጨጌ ቴዎፍሎስ ጋር ግንኙነት አድርጎ ፣ እጨጌውንና ካህናቱን በገንዘብና በልዩ ልዩ ስጦታ በመሳብ ፣ በትግራይና በትግሬ ላሉት የተዋሕዶ ሃይማኖት ተከታዮች ፣ "ምኒልክ በሃይማኖት ከማይመስላቸው ከመስኮብ መንግሥትና ቤተ ክህነት ጋር ግንኙነት አድርገው የኖረውን የተዋሕዶ ሃይማኖታችንን ሊለውጡ ነው" የሚል ስብከት በቃልም ፣ በጽሑፍም እያደረገ ማስበተን ጀመረ ። የዚህም የፕሮፓጋንዳ ጽሑፍ በኢጣልያ አገር እየተዘጋጀ በእስክንድርያም ፣ በኢየሩሳሌምም እየተበተነ ፣ የእስክንድርያው ሊቀ ጳጳስ እንዲሁም የኢየሩሳሌም ገዳም መምህራንና መነኮሳት በንጉሣቸው በምኒልክ ላይ እንዲነሡ ያልተሞከረ ነገር የለም ። ዳሩ ግን ፕሮፓጋንዳው ብዙ መንገድ ሳይራመድ እየከሸፈ ሔደ ።

የሆነ ሆኖ ፣ ፊታውራሪ ዳምጠውና ባልደረቦቻቸው በመስኮብ ከተማ ወዲያና ወዲህ እያሉ በጉብኝትና በግብዣ ሲዘዋወሩ ፣ ከየሚኒስትሮቹ በተለይ ከውጭ ጉዳይና ከጦር ሚኒስትሮቹ ጋር በሚነጋገሩበት ጊዜ ፣ የንግግሩን ውጤት ፣ ወደፊት የመስኮብ መንግሥት ኢትዮጵያን ለመርዳት ያቀደውን ፣ የኢጣልያ ጉዳይ ፈጻሚና ጓደኞቹ ለማወቅ አድብተው ይጣጣሩ ነበር ። ከዚህ በፊት እንደ ጠቀስነው ፣ የኢጣልያው

ጉዳይ ፈጻሚና ባልደረቦቹ ከዮሴፍም ፣ ከረዳም ወሬ ለማግኘት ቢጣጣሩ አልሆንላቸውም ።

በፊታውራሪ ዳምጠው ከተማ የሚመራው የመልእክት ጓድ አላላክ የፖለቲካ ፣ የሃይማኖት ፣ የወታደርነት መልክ ስለ ነበረው ስለ ፖለቲካው ከውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ጋር ካደረጉት ውይይት በቀር አብዛኛው የፊታውራሪ ዳምጠው ግንኙነት ያበከረው ከጦር ሚኒስትሩ ጋር ነበር ። እያሩ በደረሱበት በመገናኛሪያው ቀን ፊታውራሪው ባግሬ ፈረስ ላይ ተቀምጠው ዐሥራ አምስት ሺ የሚሆነውን የወታደር ሰልፍ እየዞሩ በጐበኙበት ሰዓት ከፍተኛ አድናቆት ነበራቸው ። ከዚያም የመልእክቱ ጓድ ወርኅ ቀን ሙሉ በመስኮብ በቆየበት ጊዜ ከየጦር አለቆቹ ጋር በመገናኘት ተወያይተዋል ። በጉብኝት ፣ በሰልፍና በግብዣ ጊዜያቸውን ሲያሳልፉ ፣ ጋዜጦች ሁሉ የሁለቱን መንግሥታት ወዳጅነት ፣ የሁለቱን ሕዝብ ወንድማማችነት እያጐሉ ሲጽፉ ፣ "በነጻነት የቆየችውንና የከበረችውን ክርስቲያኒቱን ኢትዮጵያ በፍራንቼስኮ ክሪስፒ የሚመራው የኢጣልያ መንግሥት የውጫሌን ውል አመካኝቶ ውጊያ በመግጠሙ ወንጀለኛ ነው" እያሉ በጽሑፍ ሲነቅፉ ኢትዮጵያን ሲደግፉ ፣ በየስብሰባው ጉልማግማውና በደማቅ ቅላት መልካቸው ያሸበረቀው ፊታውራሪ ዳምጠው ብቅ ባሉ ቁጥር የተሰበሰበው መኳንንትና መሳፍንት ከነሕዝቡ በደመቀ ሁኔታ ሲቀበላቸው ሰነበቱ ።

በዚሁ ጊዜ ኮንት ሊዮንቴቭ በበኩሉ ፣ "ዳግማዊ ምኒልክ ዘራቸው ከሰሎሞንና ከንግሥት ሳባ የወረደ ፣ ብልህ ፣ ቸርና ደግ ንጉሠ ነገሥት ከመሆናቸው ጋር ባገራቸው የአውሮፓን ሥልጣኔ ለማግባት የሚጣጣሩ ፣ ላገራቸው ጸጥታና ሰላም የሚፈልጉ ሲሆኑ ፣ በሌላው በኩል ያገራቸውን ነጻነት ለመከላከል ቆርጠው የተነሡና ስላገራቸው ነጻነት የመጨረሻ ደማቸውን ለማፍሰስ የቆረጡ ናቸው ። ሕዝቡም ኩሩ ተዋጊ ፣ ሃይማኖቱንና አገሩን ንጉሡን ወዳድ ነው" እያለ ጋዜጣዊ መግለጫ ሲሰጥ ሰነበተ ።[1]

በዚሁ ዓይነት ክብርና ደስታ ከሰነበቱ በኋላ ፣ ፊታውራሪ ዳምጠውና ባልደረቦቻቸው ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ወደ ዳግማዊ ኒኮላ ለስንብት ቀርበው ፣ አንድ ራሱ ማጎደሩ በወርቅና መጨበጫው በአልማዝ ያጌጠ ጠመንጃና ልዩ ልዩ የወርቅ ፣ የአልማዝ ቀለበት እንደዚሁም በቅዱስ አሌክሳንደር ኒቭስኪ የተሠየመ በዕንቁና በአልማዝ የተንቆጠቆጠ ባንገት የሚጠለቅ ኒሻን ለምኒልክ ፣ ቀጥሎም መሸፈኛው

1. I Russi in Etiopia, C. Zaghi, pp. 156-158

በዘር ሥራ ያጌጠ በውስጡ የሴት የመታጠቢያ ቤት ልዩ ልዩ ዕቃ ፥ አንድ ያንገት ድሪ ፥ በክንድ የሚደረግ አምባርና የጆሮ ጉትቻ ለእቴጌ ጣይቱ ፥ አንድ "ኤክስፕሬስ" የሚባል ጠመንጃና አንድ የአልማዝ ቀለበት ፥ አንድ ልዩ የኪስ ሰዓት ፥ አንድ በክቡረ ድንጋይ ያጌጠ ጉራዴ ለፊታውራሪ ዳምጠው ፥ ለራስ መኰንንም በቅድስት ሐና የተሠየመ ባንገት የሚጠለቅ ባለ ኮርዶን ኒሻን ተላከ ። እንደዚሁም ለቀሩት ተከታዮች እንደየማዕረጋቸው ተሰጥቷል ። ሌሎችም መሳፍንትና የቤተ ክህነት ባለሥልጣኖች ለመላክተኞቹ ብቻ ሳይሆን ላዳግማዊ ምኒልክና ለእቴጌ ጣይቱ አንዳንድ የመታሰቢያ ስጦታ በየስማቸው ላኩ ።

ከዚህ በኋላ ፥ ፊታውራሪ ዳምጠውና ባልደረቦቻቸው ንጉሠ ነገሥቱንና ንግሥቲቱን ሌሎችንም በደስታ ፥ በፍቅርና በናፍቆት ስሜት ተሰናብተው በመጨረሻ ከጦር ሚኒስትሩ ስለርዳታ አንድ መቶ ሃምሳ በርዳን ጠመንጃ ተቀብለው ወደ ኦዴሳ ተመለሱ ። አካሄዳቸው በቱርክ ዋና ከተማ በስንጣንቡል (ኮንስታንቲኖፕል) በኩል ስለነበረ ፥ የቱርኩ ሡልጣን የእልፍኝ አስከልካዩን አህመድ አሊ ባሻን ልኮ ከመርከባቸው ላይ በማስመጣት በቤተ መንግሥቱ ግብዣ አደረጋላቸው ። ከዚያም ከሡልጣኑ ተሰናብተው በመርከብ ወደ እስክንድርያ (ግብፅ) ከዚያ ወደ ፖርትሳይድ ተመልሰው በመጡበት ሚሳጀሪ ማሪቲም በሚባለው የፈረንሳይ መርከብ ተሳፍረው በነሐሴ ወር መጨረሻ ላይ ጅቡቲ ሲደርሱ ከራስ መኰንን የተላኩ ሰዎችና የፈረንሳይ ባለሥልጣኖች ተቀበሏቸው ።

ከዚህ በኋላ ፥ ወደ መስኮብ አገር ያደረሳቸው ሌዎንቴፍ አሁንም እስከ ጅቡቲ ካደረሳቸው በኋላ ፥ በፍቅር ተሰናብቶ ወዳገሩ ሲመለስ እነፊታውራሪ ዳምጠው በቀጥታ ወደ አዲስ አበባ መጥተው ከንጉሠ ነገሥታቸው ጋር በመገናኘት ኒሻኑንና ገጸ በረከቱን ለንጉሠ ነገሥቱና ለእቴጌ ጣይቱ አስረክበው የሆነውን ሁሉ በቃልና በጽሑፍ ሳይገልጹ አይቀሩም ። ዳሩ ግን ፥ የዚህን ጉዳይ የሚነግረን ምንም ጽሑፍ የለም ። ከአዲስ አበባ እንግግቸውን የጠቀሱት ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ፥ "...ወደ መስኮብ መንግሥት የተላኩት እነፊታውራሪ ዳምጠው በዕንቁ ፥ በአልማዝ የተሸለመ ለንጉሠ ነገሥት የሚገባ መዠመሪያውን ኒሻን ይዘው መጡ"[1] በማለት ቀንጨብ አድርገው ዝርዝሩን አልፈውታል ።

---

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፥ ገጽ 225 ። በተረፈ ስለሌላው ዝርዝር ሁኔታ ካርሎ ቶኒ የጻፈውን በሙሉ ማንበብ ያስፈልጋል ።

እነፊታውራሪ ዳምጠው ፥ አዲስ አበባ በመስከረም ወር 1888 ዓ.ም. እንደ ደረሱ ፥ ወዲያው ምንም ያህል የዕረፍት ጊዜ ሳያገኙ ለዓድዋ ጦርነት የከተት ዓዋጅ ተደርጎ ንጉሠ ነገሥቱ ጦራቸውን አስከትለው በጥቅምት ፪ ቀን ካዲስ አበባ ወደ ሰሜን ለዘመቻ ሲጓዙ ፊታውራሪ ዳምጠውም የራሳቸውን ጦር ይዘው የጀግንነት አሟሟት ወደሚጠብቃቸው ወደ ዓድዋ አብረው ዘመቱ ።

ፊታውራሪ ዳምጠው ከቀኝ

መልካም ቤተሰቦች ከተባለው ከራስ ቢትወደድ መኮንን እንዳልካቸው መጽሐፍ

ኒኮላይ ስርጌዬቪች ሊዎንቲዬቭ
ከቫቲካን ቤተ መጽሐፍ

ክፍል ሦስት

የኢትዮጵያና የኢጣሊያ ጦርነት

ምዕራፍ ሐያ አምስት

የኩተት ዓዋጅ — የንጉሠ ነገሥቱ ጉዞ ወደ ትግሬ — ወታደራዊ ድርጅትና አቅዋም

ዶክተር ትራቬርሲና ኮሎኔል ፒያና ወዳገራቸው እንደ ተመለሱ ፥ ጀነራል ባራቲዬሪ በሰሜን ማጥቃቱ ቢታወቅም ፥ ዳግማዊ ምኒልክ የውጫሌን ውል መፍረሱን ለየመንግሥታቱ ከማስተላለፍ በቀር በቶሎ የጦርነት ዓዋጅ አላወጁም ። ሁልጊዜም ከኢጣሊያ መንግሥት ጋር ያለው ጠብ እንደማያቋርጥና ጦርነትም እንደማይቀር በልባቸው ተገንዝበዋል ። በሰበብ በአስባብ በሚያገኙት አጋጣሚ እየተጠቀሙ ፥ መሠረታዊ ጥያቄያቸውንም ሳይለቁ ላይ ላዩን ፥ "ወዳጅነታችን ለምን ይቅር ፥ በከንቱስ ለምን የክርስቲያን ደም ይፍሰስ ፥" የሚል ደብዳቤ እየጻፉ ጊዜ ያራዝሙ ነበር ። ጊዜ ያራዘሙባቸው ምክንያቶች ሦስት ናቸው ።

ሀ/ ወደፊት ለሚያደርጉት ጦርነት በቂ የምግብ ስንቅና የጦር መሣሪያ በደንብ እስኪዘጋጅ ድረስ ፥

ለ/ ራስ መኰንን በ1881 ዓ.ም. ሮማን የጐበኙ ጊዜ የሐረርን ጉምሩክ ቀረጥ እንደ ማያዣ አድርገው ከኢጣሊያ ባንክ የተበደሩት አራት ሚሊዮን ሊሬ (አንድ ሚሊዮን የማሪያ ቴሬዛ ብር) እስኪከፈል ፥

ሐ/ ሌላው አውራጃ ሁሉ ለማዕከላዊ መንግሥት ሲታመን ፥ በወላሞ ንጉሥ ጦና አስቸጋሪ ስላመጠ እርሱ በዘመቻ ተገዶ እስኪገብርና ደቡባዊ ጀርባቸውን እስኪያስተካክሉ ድረስ ነው ።

ስለዚህ የኢጣሊያን የወታደር ብዛትና ትጥቁን ፥ የጦር መሣሪያውን ብዛትና ዐይነት ፥ ራስ መኰንን ሮማን በጐበኙ ጊዜ ባይናቸው ያዩትን

በዝርዝር ባስረዱዋቸው መጠን ከእንደዚሁ ያለው አውሮፓዊ ሥልጡንና ኃያል መንግሥት ጋር የሚደረገው የዘር ጦርነት በጥዛ እንደማይፈጸም ያውቃታል ። ዝግጁነትም ፣ ብዛትም ያላቸው የጦር መኳንንትና ወታደሮች ቢኖሩዋቸውም ፣ እንዚህን በዘመናዊ የጦር መሣሪያ ካላስታጠቁ ብዛትና ዝግጁነቱ ሁሉ ዋጋ ቢስ እንደሚሆን ከቅርቡ ከመቅደላው ጦርነት ስለሚገነዘቡት ፣ በዚህ ጊዜ አሳባቸው ያተኮረው በተቻለ መጠን በተድፈያ መድፍ ፣ ጠመንጃና ጥይት ከመሰብሰቡ ላይ ነው ። ከቀድሞ ዝምር በእጃቸው የነበረ ጠመንጃና ጥይት ፣ በቅርቡም ከአሰብ የመጣላቸው ሁለት ሚሊዮን ጥይት እጃቸው ቢገባም ፣ ይኸም እንደማይበቃ ዐውቀውታል ። ከጀርመን አገር አንድ መቶ ሺ ጠመንጃ አዘው የነበረውን ፣ የጀርመን መንግሥት ከኢጣልያ ጋር ባለው የቃል ኪዳን ዝምድና ምክንያት እምቢታውን ስለገለጠ ጉዳዩ አሳሳቢ ሆነ ። በዚሁ ጊዜ የመሣሪያ ማግኛው ምንጭ ፈረንሳይና መስኮብ ብቻ ነበሩ ።

ስለዚህ ፣ ከወዳጆቻቸው ከመስኮብ ዘንድ በሌዎንቱፍ በኩል ፣ ከፈረንሳይ መንግሥት በሾፍንና በነአርኮ እማካይነት የተቻለውን ያህል ሰበሰቡ ። ስለ መሣሪያው ዝግጅት ነጋድራስ አፈወርቅ በጻፉት መጽሐፍ ከዚህ የሚከተለውን አስፍረው ይገኛል ።

> ዐጼ ምኒልክ . . . ነገራቸውን ሁሉ እያበጃጁ እያስናዱ ተጋፍተ ቢመጣም እንገጥመዋለን ፣ ተጋፍቶ ባይመጣም ተደራጅተን ሰናበቃ አስፈታዳችን የያዘውን አገር ግፋን ሔደን (ወደ ፊት ገፍተን) እናስለቅቃለን ይሉ ዠመር ። በዚሁ ቆርጠው ተቀምጠው ሳለ አንድ ቀን ከፈረንሳዊ የገዙት 30 ያህል የስምዎ (የስማቸው) ምልክት "ም" የተጣፈበት መልካም መድፍ ደርሶላቸው ደስ እያላቸው ሲያዩ ቆዩና በሐኪም ትራቨርሲ ፊት እንግዲህ የመጣው ይምጣ አይመጣም እንጂ ቢመጣ በዚህ እናሳየዋለን [1] አሉ . . .

ይኸን የተናገሩት ፣ ጣልያኖቹ ከራስ መንገሻ ጋር በኮዓቲትና በሰንዓፌ ከነቀኛዝማች ኃይለማርያም ጋር በደብረ ኃይላ ከመዋጋታቸው በፊት ትንሽ ጊዜ ቀደም ብሎ ነው ። ነገር ግን ፣ በማናቸውም ኢጣልያኖቹ እስከ መረብ ድረስ ከመጣቱታቸው የተነሣ ለመዝመት አስበው ነበር ። በደበብ ካሉት ጠቅላይ ግዛቶች ሐረርጌን ወምር በማዕከላዊው መንግሥት ሥር ተጠቃለው ሳለ ባቅራቢያ ካሉት አውራጃዎች ፣ አላይ እንዳልነው ፣ የወላዋ ንጉሥ አፈንግጦ እነራስ መንገሻ አቲከምን ቢልኩ አልበገር አለ። እርሱንም ሳያሳምኑና ዝርባቸውን

1 ዳግማዊ ዐጼ ምኒልክ — ገጽ 86 ።

ሳያስተካክሉ ወደፊት ዘልቀው ወደ ትግሬ መዝመቱም ቅርታ አስደርባቸዋል ።

በዚህ ምክንያት ራስ ሚካኤልን ፣ ራስ መንገሻ አቲከምን ፣ ጆማ አባ ጅፋርን ፣ ሊቀመኳስ አባተንና ሌሎችንም አስከትለው በኅዳር 7 ቀን 1887 ዓ.ም ካዲስ አበባ ተነሥተው በ27 ቀን ዳሞት ከወና ከተማ ገቡ ። ነገር ግን ፣ በዚህ ጦርነት በከንቱ ለሚጠፋው ላገሩና ለባላገሩ አዝነው ፣ "አገር ከጠፋ በኋላ ሲያቀኑት ያስቸግራል ። ገንዘብም በግድ ካልሆነ በቀር በፈቃድ የሰጡት አያልቅም ። አገር ሆን አታስጠፋ ፤ ግብርህን ይዘህ ግባ" ብለው በመጨረሻ የማስጠንቀቂያ ምክር ለወና ቢልኩበት የእምቢታ ቃል መለሰ ።

ከዚህ በኋላ ወታደሩን በየመሪው በግራና በቀኝ ፣ በፊት ለፊትም ልከው ፣ ጦርነቱ ተጀመረ ። ውጊያው ወደ ማስቂያው ሲደርስ ጦና ከወላሞ ወደ ቦረዳ ሸሽቶ ነበር ። ወታደር እግር በግር ተከታትሎ ደርሶበት በጥይት ተመትቶ ተያዘ ። ጦርነቱ አልቆ አገሩ ጸጥ ሲል ፣ ወታደር የማረከውን ሰውና ከብት ፣ በተቻለ መጠን ለየባለቤቱ እንዲመልስ አዘዙ ። ለወላሞ ግዛትም ራሱን ጦናን መልሰው ሾመውና አደላድለው ሲጨርሱ ፣ እርሳቸው ወደ ከተማቸው በጥር 11 ቀን ተመልሰው ገቡ ። ራስ ወልደ ጊዮርጊስ ፣ ጦርነቱን ለመካፈል መጥተው የነበሩት ፤ ጂጌ ላይ ንጉሥ ነገሥቱ በሰፈሩበት ሰዓት ተሰናብተው ፣ በቆጫና በጎሙ በኩል እድርገው ፣ ከፋ ከግዛታቸው ገቡ ።[1]

ዐፄ ምኒልክ ፤ ከወላሞ ሲመለሱ ፣ ከራስ መንገሻ ተልከው የመጡት ሹም አጋሜ ተሰፋዬ ፣ ራስ መንገሻ በኮዓቲትና በሰንዓፌ ከኢጣልያኖች ጋር ሁለት ጊዜ ተዋግተው ስለ ተሸነፉ ፣ የትግሬን ግዛት ለቀው ወደ ራስ ወሌ ግዛት መግባታቸውን በዝርዝር ለንጉሠ ነገሥቱ አስረዱ ። ቀጥሎም አዲስ አበባ ገብተው እንደ ሰነበቱ ፣ በደብረ ኃይላ እነቀኛዝማች ኃይለማርያም ተዋግተው አሁንም ጣልያኖች ማሸነፋቸውን ሰሙ ። ከዚህ በኋላ ፣ የጣልያን ጦር ወደፊት እየገፋ አዲግራትንና መቀሌን በመያዝ መሽጎ ፣ ግንባር ቀደም ጦራቸው ወደ አላጌ መገሥገሥ ተሰማ ።

1 ታሪከ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፣ 218 - 220
Une Expédition Avec le Negus Menelich, J.C.Vanderheym Chap. IV,PP. 107 - 161.

ቢሆንም ቀደም ብለን ያወሳነው ፣ የኢጣልያ ብድር እንዲከፈል ሰው ሁሉ በቀንድ ከብት አንድ ብር (የቀንድ ብር ወይም የፈሰስ ብር) እንዲያዋጣ ቀደም ብሎ ትእዛዝ በያለበት ተላልፎ ነበር ። ገንዘቡ ተሰብስቦና በራስ መኰንን አማካይነት ተከፍሎ ፣ ስለ ዋስትና በኢጣልያኖች እጅ ተይዞ የነበረውን የሐረር ጉምሩክ በዚሁ ሰሞን አስለቀቁ ።

ጦሩን ከአሳመንና ይኸንንም አንድ ሚሊዮን ብር ከፍለው ከዕዳ ነጻ ሲሆኑ የጦርነት ዓዋጅ ገና አላሳወጁም ነበር ። ከወዲሞ እንደተመለሱ በግንቦት ወር ወደ ወረይሉ ሔደው ዋግሹም ብሩን አስረው ልጃቸው ጓንጉልን ሾሙ ። የኢጣልያኖቹንም የወረራ ሁናቴ በቅርቡ ካረጋገጡ ወዲህ በሰኔ ወደ አዲስ አበባ ተመለሱ ። ከረምቱን በሙሉ ሲዘጋጁ ከርመው ፣ ከመሳፍንቱና ከመኳንንቱ መክረው ፣ ዘክረው ከጨረሱ በኋላ ፣ በመስከረም ወር ከዚህ ቀጥሎ ያለውን የክተት ዐዋጅ በይፋ በነጋሪት ዐወጁ ።

> እግዚአብሔር በቸርነቱ እስካሁን ጠላት አጥፍቶ አገር አስፍቶ አኖረኝ ። እኔም እስካሁን በእግዚአብሔር ቸርነት ገዛሁ ። እንግዲህ ብሞትም ሞት የሁሉ ነውና ስለኔ ሞት አላዝንም ። ደግሞ እግዚአብሔር አሳፍሮኝ አያውቅም ወደፊትም ያሳፍረኛል ብዬ አልጠራጠርም ።
>
> አሁንም አገር የሚያጠፋ ሃይማኖት የሚለውጥ ጠላት እግዚአብሔር የወሰነልንን ባሕር አልፎ መጥቷል ። እኔም ያገሬን ከብት ማለቅ የሰዉን መድከም አይቼ እስካሁን ዝም ብለው ደግሞ እያለፈ እንደ ፍልፈል መሬት ይቆፍር ጀመር ።
>
> አሁን ግን ፣ በእግዚአብሔር ረዳትነት አገሬን አላስደፍረውም ። ያገሬ ሰው ካሁን ቀደም የበደልሁህ አይመስለኝም ። አንተም እስካሁን አላስቀየምኸኝም ። ጉልበት ያለህ በጉልበትህ እርዳኝ ። ጉልበትም የሌለህ ለልጅህ ለምሽትህ ለሃይማኖትህ ስትል በሐዘን እርዳኝ ። ወስልተህ የቀረህ ግን ፣ ኋላ ትጣላኛለህ አልተውህም ማርያምን ለዚህ አማላጅ የለኝም ። ዘመቻዬም በጥቅምት ነውና የሸዋ ሰው እስከ ጥቅምት እኩሌታ ድረስ ወረይሉ ከተህ ላገኝህ ። [1]

በዛሬ አስተያየት ፣ ይህ የንጉሠ ነገሥቱ የክተት ዓዋጅ አንድ የበታች መኰንን ከፊቱ ላለው ወታደሩ በንግግር የሚያስጠነቅቀው ዓይነት ይመስላል እንጂ ፣ ካንድ ከበላይ የንጉሠ ነገሥት መሪ የተሰጠ ጠቅላላ የክተት ዓዋጅ አይመስልም ። "የቀረህ ግን ኋላ ትጣላኛለህ አልተውህም ፣ ማርያምን ለዚህ አማላጅ የለኝም" ሲሉ የቃል ዛቻ ይመስላል ።

---

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ... ገጽ 225 ። [illegible] ታሪካዊ [illegible] ቃል [illegible] አባባል [illegible] ገጽ 187 ።

ነገር ግን ንጉሠ ነገሥቱና ወታደሩ አብረው የሚገዙ ፣ አብረው የሚበሉ ፣ አብረው የሚሠሩና የኑሮአቸው ሕይወት ለክፉውም ለደጉም የተሳሰረ ስለሆነ እያንዳንዱ ወታደር ይህን የክተት ዐዋጅ በቀጥታ በነፍስ ወከፍ ለራሱ እንደ ነገሩት ያህል በመመልከት ትእዛዙን ወዶ አክብሮ ይቀበለዋል ። በአማላጅ በወዳጅ እድናለሁ ብሎ ተስፋ እንዳያደርግ ነገሩን መሐላ ያምድምድማል ። በዚህ ላይ ደግሞ በዐዋጁ ውስጥ የኢጣልያ ስም አልተጠቀሰም ። ይኸም በጊዜው ለጥንቃቄ ወይም ነገሩን ላለማባባስ በምክር የተደረገ ዘዴ ይመስላል ። የሆነ ሆኖ ይኸን ዐዋጅ በመስከረም ወር ካደረጉ በኋላ ፣ ላገር ጥበቃ አጐታቸውን ራስ ዳርጌ ማህለ ሥላሴን ሾመው እርሳቸው በጥቅምት 2 ቀን 1888 ዓ.ም ካዲስ አበባ ወደ ዘመቻው ተጓዙ ።

የኢትዮጵያ ወታደር ፣ የኢጣልያ አጥቂነት እንደ ታወቀና የክተት ዐዋጅ ከታወጀ ወዲህ ፣ ለዚህ ለዓድዋ ጦርነት ቀረብ ያለው የጉጃም ፣ የቤጌምድር ፣ የወሎና የላስታው ከ300 እስከ 500 ኪሎ ሜትር ያህል ፣ የሸዋና የሐረር ፣ የባሌ ፣ የአሩሲ ፣ የከምባታ ፣ የሲዳሞ ፣ የጅማ ፣ የከፋ ፣ የወለጋና የኢሉባቦር ጦር ከ600 እስከ 1000 ወይም እስከ 1500 ኪሎ ሜትር ድረስ ርዝመት ያለውን አገር በእግሩ አቋርጦ ተጉዟል ። አብዛኛው አጭር ሱሪና ጥብቆ ለብሶ በዚያ ላይ ነጠላውን ደርቧል ። የሚራመደው በባዶ እግሩ ከደንጊያና ከእንጨት እንቅፋት ጋር እየታገለ ውስጥ እግሩን እሾህ በሙቀት ጊዜ ረመጫ እያቆሰለው ነው ።

ለራሱም ቀብ ስለሌለው የፀሐይ ሐሩር የሌሊት ቁር ይፈራረቅበታል ፤ ቢታመም ባገር ባህል መድኃኒት ከመጠቀም በቀር ደንበኛ ሕክምና አያገኝም ። በጉዞም ላይ እያለ ራሱን የባህሉን መድኃኒት እንደ ልብ ማግኘቱም ይቸግራል ። ከዐፄ ምኒልክ ጓዝ ጋር በከረጢት የተያዘ ቁስል ማድረቂያ ዮድና ዶፈር ፣ ለራስ ሕመም አስፒሪን እንዳለ ቢታወቅም ባቅራቢያ ላሉት ሹማምንትና ዘበኛ እንኳን ማድረሱ ያጠራጥራል ።

ተዋጊ ወታደር ፣ ስንቅ አቀባዩ ገባር ፣ ድንኳን ተካዩ ፤ አብዛኛውን ጊዜ በራሱ ወጭ ለስንቁ ያዘጋጀውን ጥራጥሬ እህል (ሽምብራ ፣ አተር ፣ ባቄላ) ፣ የተቆላ ወይም በእሳት በስሱ የተፈጨ የጉብስና የስንዴ ዱቄት በየአረፈበት በውኃ ነክሮ እድበልብሎ የሚበላውን በሶ ባንድ ትከሻው መዋጊያ ጠመንጃውን ወይም ጦሩን በሌላ ትከሻው ተሸክሞ ይጓዛል ። ግማሹም ጠመንጃውን ራሱ ተሸክሞ ፣ ስንቁን በአህያ ላይ አድርጎ ፣ የመጓዝ ዕድል ያለው አለ ። የጉዞውን ድካም ለማዘናጋት ከወንዶቹ ውስጥ ሽለላና ቀረርቶ እያሰማ የሚጓዝ አለ ። ከሴቶቹም የሚያንጐራጉሩና አዋጊ ግጥም የሚገጥሙ ይገኛሉ ።

ማታ በሠፈር ከደረቅ መሬት ላይ ሣር አጭዶ ጕዝጕዞ ይጋደማል ። እንቅልፍም ሊወስደው ይችላል ። አህያ የሌለው እንደልቡ ሲተኛ ፣ ባለ አህያው ግጦሽ ለአህያው መፈለጉና አህያውን አውሬ እንዳይበላበት የመጠበቁ ግዴታ ስለአለ ባለአህዮችና ባለአጋሰሶች በየፈረቃ የመተኛት ግዴታ አለባቸው ።

መኳንንትና ሹማምንት እንደየማዕረጋቸው ለብሰው ፣ በበቅሎ ተቀምጠው ፣ ባርኔጣ ደፍተው ፣ አንዳንዶቹም ሻሽ አስረው ፣ አሽከር አስከትለው ፣ ሲጓዙ ውለው ቀን ለምሳ ፣ ማታ ለራት ከቤታቸው ሲነሡ ያስያዙትን ቋንጣ ፣ ዳቦ ቆሎ ፣ ድርቆሽ ፣ ጭኮ ወይም ጥረኾ ይመገባሉ ። ጊዜያዊ መጠጥና ውሃ በአርኮትና በጕባቡጠ ቀንድ የመጠጣት ፣ በድንኳን ውስጥ የመተኛት ዕድል አላቸው ። ከንቀው በቀር በሠፈረበት ቦታ የጦርነቱ ጊዜ እየተራዘመ በሔደ መጠን ፣ የስንቅ ማለቅና ሌላውም ሁሉ ችግር ለነርሱም ቢሆን እየተባባሰ መሔዱ የማይቀር ነው ።

ሌላው ጭፍራ ፣ አሽከርና ገረድ በእግሩ ሲጓዝ እነርሱ በከብት ጀርባ ይጓዛሉ ። ሌላው እብርድ ላይ ሲተኛ እነርሱ በድንኳን ውስጥ ፣ ከምንጣፍ ላይ ብልኮና ጋቢ ለብሰው ይተኛሉ ። እንደዚህ ያለው ያኗኗር ልዩነት በኢጣልያኖቹም በኩል አለ ። ሆኖም ረዥሙን ጉዞ በየቀኑ እበቅሎ ላይ ሆኖ ዳገት መውጣቱ ፣ ቁልቁለት መውረዱ ፣ ሸለቆ ፣ ወንዛወንዝና ሰፋፊ ሜዳ ማቋረጡ ፣ ሁሉም ቢሆን ለሰውነት አድካሚና አሰልቺ ፣ ጭንና ባትን የሚያደነዝዝ ነው ።

ከነርሱ የበለጠ ግን ፣ እነርሱን በመከተል ጠመንጃና ጕራዴ ፣ አርኮትና ሌላም ዕቃ ተሸክሞ በጌታው በቅሉ ኋላ የሚከተለው አሽከር ፣ በጀርባዋ የስንቁን አገልግል ወይም ሹርና ድልህ በትላትል ተሸክማ የምትጓዘው ገረድ አሁን ካለንበት ዘመን ላይ ሆነን ስናጤነው ሁለቱም የነበረባቸው ድካም ከፍ ያለ ነው ። ከተወሰነው ሠፈር ቀን ለምሳ ፣ ሌሊት ለመኝታ ጌታውና ሌላው ጭፍራ ሲያርፍ ፣ አሽከር ድንኳን የመትከል ፣ እንጨትና ውሃ ፣ ሣር ለበቅሎ የመፈለግ ግዴታ አለበት ። ገረድም መብል የማዘጋጀቱ ጉዳይ ይጠብቃታል ። ጌትዬው በድንኳን ውስጥ ፣ በሥጋጃ ወይም በካሊም ፣ አለዚያም በቁርበት ላይ ሲተኛ አሽከርና ገረድ ቀን ለብሰው የዋሉትን እንደ ለበሱ ፣ እንደተራው ወታደር እጠራ ሜዳ ላይ የጌትዬውን ድንኳን ከበው ይተኛሉ ።

ከአዲስ አበባ ወይም ከሌላው ከተማ ተመርጣ የመጣችው የጭን ገረድ የምትባለው የጌታዋን መኝታ አነጣጥፋ ፣ እግር አጥባና ራት አብልታ ፣ እሷም የተራረፈውን በላልታ ከጌታዋ ጋር በድንኳን

ውስጥ የመተኛት መብት ይኖራታል ። ይኸን ሁኔታ ባለቤት ሴት ወይዘሮ የተስማሙበትና ያገር ባህል የፈቀደው ስለሆነ ፣ በመኝታም በመብልም የጭን ገረድ ከሌሎች የተሻለ ዕድል አላት ማለት ነው ።

በዚህ አያያዝ ፣ አሽከርና ገረድ የተጐዱ ፣ ጌትየው የተጠቀመና ድልወት ያገኘ ይመስላል ። ነገር ግን በጦርነቱ ወቅት ገረድና አሽከር ይልቁንም ገረዷ ወደኋላ ከጓዝ ጋር ትቀራለች ። የተሻለ ኑሮ ያገኘው የጦር መኰንን ከወታደሩ ጋር እጦርነቱ እፍላ ላይ ገብቶ የመዋጋት ግዴታ አለበት ። በመጨረሻም በዕድል ካልዳነ በቀር የመቁሰልና የመሞት አደጋ አለበት ።

የሆነ ሆኖ ፣ በዚህ ዐይነት የኋላ ቀርነት ችግር መካከል ወደፊት እንደምናየው ፣ የኢትዮጵያ ወታደር ረዥሙን የወራት መንገድ በእግሩ ተጉዞ ፣ የራሱን ጥራጥሬ እህል በልቶ ፣ ንጹሕ ውሃ ተጕንጭቶ ከባሕር ማዶ በባቡርና በመርከብ ተሳፍሮ የመጣውን ድርጅቱ የተሟላውን ፣ በጦር ትምህርት ቤት የሠለጠነውንና በማናቸውም ምቾት ያልተለየውን የፈረንጅ ወራሪ ተዋግቶ በማሸነፍ ፣ አገሪቱን ከባርነት ውርደት በማዳን ፣ ለሚመጣው ትውልድ አኩሪና አስመኪ ታሪክ አወረሰ ።

በርሱ አንጻር ፣ የሠለጠነውና መልካም ልብስ ለብሶ ፣ በጥሩ መብልና መጠጥ ሰውነቱን ገንብቶ ፣ ላገሩ ቅኝ አገር ለማውረስ በድንፋታና በእብሪት የመጣው የኢጣልያ ወታደር የመሸነፍን ወራዳ ጽዋ ቀምሶ ፣ ለወገን መጥፎ ዝናን ለዘላለም አተረፈ ። በድልወት የተተናጣው ባለመለዮውና ባለሜማው የኢጣልያ ወታደር ለየካቲት 23 ቀን አጥቢያ በሌሊት ጉዞ ሲያደናበር የእንዳ ኪዳን ምሕረት ፣ የአባ ገሪማ የማርያም ሸዊቶ ዳገትና ቁልቁለት ፣ ሸለቆና ጉብታ ፣ ጠጠርና ደንጊያ ሲያዳክመው ፣ የኛው ወታደር ኑሮውን በለመደው እኗኗር ሁሉንም ችግር በጠቅላላው በመቋቋም ጠላቱን ተዋግቶ አሸነፈ ።

መቸም ቢሆን መማርም መሠልጠንም ተገቢ ነው ። ነገር ግን ራሱ ሠለጠንሁ ብሎ ፣ በድልወት ኖሮ ፣ ሌላውን መናቅ ራሱን በተናቀው እጅ ያዋርዳል ። የምዕራብም ፣ የምሥራቁም ሥልጡንና ኀያላን የሮማ የቄሣሮች መንግሥት የወደቀው ባልሠለጠኑና ባልተማሩ ፣ በሚንቋቸው ነገዶች እጅ ነው ። ንጉሡ ኡምቤርቶና ጠቅላይ ሚኒስትሩ ክሪስፒ ከባለሥልጣኖቻቸው ጋር ይኸን ያባቶቻቸውን የሮማውያን ያለፈ ታሪክ በክፍል እንደ ተማሩት አይጠረጠርም ። ይሁን እንጂ ፣ በዚህ ኢትዮጵያን ለመውረር በተነሡበት ዘመን በደንብ አላጤኑትም ። ነገር ግን ይኸን ያጤኑት ድል ከተመቱ በኋላ መሆን ነው ። የዚህም ትርጉሙ 'ዥብ ከሔደ ውሻ ጮኸ' እንደሚባለው መሆን ነው ።

የምኒልክ ጉዞ

ለቁር ዲሞንድ ከሌች እደን መድፊዩ

የወላሞ ባላባት ጦና

ከአባ ማስያስ መጽሐፍ

ራስ ዳርጌ ሣህለ ሥላሴ
ከሞሪስ ደኮፒ መጽሐፍ

በዚህ ዘመን ያንድ ኢትዮጵያዊ ወታደር ትጥቅ

ከዣን ዴስም መጽሐፍ

ምዕራፍ ሐያ ስድስት

በራስ መኰንን አዝማችነት ግንባር ቀደም የሆነው ጦር አላጌ ስለመድረሱ—ራስ መኰንን ከጄኔራል ባራቲዬሪና ከማዦር ቶዜሊ ጋር የተጻጻፏቸው ደብዳቤዎች

ባለፉት ምዕራፎች እንደ ተገነዘብነው ፥ የኢጣልያ መንግሥት መሠረታዊ አሳብ ቢቻል መላ ኢትዮጵያን ፥ ያም ቢቀር የሰሜኑን ክፍል በሙሉ ይዞ ከዚያም ሁኔታው እየታየ ወደፊት መግፋትና ለኢጣልያ ሰፊ ግዛት መፍጠር ነው ። ለዚህ ዓላማ የሚያስፈልገው በጀት ዐሥራ አራት ሚሊዮን ሊሬ ገደማ ተፈቅዷል ። ይኸውም በኢትዮጵያ ሦስት ሚሊዮን አምስት መቶ ሺህ የማርትሬዛ ብር ይሆናል ። ወታደሩም በየጊዜው ከናፖሊ ወደብ እየተሳፈረ ፥ ምጥዋ ላይ እየተራገፈ ፥ አሥመራና አዲግራት ላይ እየተከማቸ በየመሥመሩ ይደለደላል ። ቀድሞ ከተያዘው ከሠራዬ ፥ ከሐማሴን ፥ ከአከለ ጉዛይ ፥ ከሐባብ ፥ ከቦጐስ ፥ ከከረን አውራጃዎችና አሁን በቅርቡ ከተያዘው ከእንደርታ ፥ ከአጋሜ ፥ ከተምቤን ፥ ከገረአልታ ፥ ከእንዳ መሆኒ የሚገኘው ያገር ተወላጅ በገድም በውድም እየተመለመለ በድርጅት ታጥቋል ። ሌላው ደግሞ የራስ ስብሐት ፥ የደጃች ሐጐስ ተፈሪ ፥ የደጃች ዓሊ ፥ የነሼክ ጦልሃ ነጭ ለባሽ ባንዳ በየባላባቶቹ አማካይነት ጠመንጃ እየተቀበለ ዝግጅቱ በኢጣልያኖቹ በኩል በትጋትና በቅልጥፍና ይፈጸማል ። በዚያው መሥመር የስለላውና ባለባቶቹን የመከፋፈሉ ጉዳይ በገልጽም በምስጢርም ይካሄዳል ።

ባለፉት የኰአቲት ፥ የሰንዓፌና የደብረ ኃይላ ጦርነቶች ፥ የኢጣልያ የጦር መኰንኖች ራስ መንገሻን ሲያጠቁ የቻሉት ለጦርነት ባሠለጠኑት በዚህ ያገር ተወላጅ ጦር ከፍተኛ ድጋፍ መሆኑ አይጠረጠርም ። የኢጣልያ መንግሥት ላገሩ እንግዳ ቢሆንም ፥ በሀብት ምጣኔና በቴክኒክ ከፍ ያለ የሠለጠነ መንግሥት ስለሆነ ፥ ሁሉንም ጉዳይ በየመስኩ በማዘጋጀት ያገር ተወላጁን ለጦርነት በማሠልጠን በሹመትና በገንዘብ ወሬ ነጋሪ ፥ እስረኛና መንገድ መሪ እየገዛ የወራሪነት ተግባሩን በደንብ ይመራል ።

ከወዲህም ባዔ ምኒልክ በኩል ዝግጅቱም ፥ ስለላውም እየተከና ወነ ፥ የኢጣልያ መንግሥት ከመረብና ከበለሳ ሙና ወዲህ የያዘውን

ወረዳ ሁሉ በሰላም እንዲለቅ አጥብቀው እንደጣሩ በትክክል ይታ ያሉ ። በዚህም በኩል ለጦርነት ዝግጅቱና ሰላም ፍሊጋው ጐን ለጐን ይሔዳሉ ። በኢጣልያ በኩል የተፈለገው ደግሞ ፣ በጦርነት ወይም በሰላም አገር ማግኘት ብቻ ስለሆነ ፣ የሁለቱ መንግሥታት አሳብ በፍጹም የተለያየ በመሆኑ ፣ ሁለቱም ወደ ጦርነቱ መምጣት ግዴታቸው ሆነ ።

በኢትዮጵያ ባለፈው የሃምሳ ዓመት ታሪክ ውስጥ የሥልጣን መያዣ መሠረት የጦር ኃይል ነው ። ዐፄ ቴዎድሮስ ከመሳፍንቱ ፣ ዐፄ ዮሐንስ ካ፪ ተክለ ጊዮርጊስ ዙፋን የወረሱት ፣ አሁንም ዐፄ ምኒልክ በንጉሠ ነገሥት ዙፋን የተቀመጡበት በጦር ኃይል ነው ። እውነት ነው ፣ ከንጉሠ በኋላ ነጋሢው ሁሉን እንዳመሉ ሲያስተዳድረው ፣ የመስፍኑን ወይም የመኰንኑን ክብሩን ሲጠብቅለት ፣ በሹመትና በሽልማት ሲያሳድገው ፣ ለሕዝብ ትክክለኛ ፍርድ መስጠቱ ሲታይ ፣ ከየትም ክፍል ቢወለድ ፣ "ይኸስ ይገባዋል ፣ ፲ ዓመት ያንግሠው" የሚባል አለ ። ዐፄ ምኒልክ በዚህ በዓድዋ ጦርነት ዋዜማ ሁሉን እንዳመሉ በመያዝ ፣ ለሁሉ በተቻለ መጠን የሚገባውን በመስጠታቸው ፣ ለውጊያ ፣ ለትጣት ፣ ለበቀል ሳይቸኩሉ ሁሉንም በትዕግሥት እያመዛዘኑ ስለሚሠሩ ይኸስ ይብቃ በዚህ ጊዜ ባገሪቱ የሕብረት ስሜት ፈጥረው መጭውንና ከባዱን ጦርነት እንደ ምንም ሲወጡት ይታያል ።

ይኸውም ሆኖ ፣ የቅርብ ረዳታቸው ራስ መኰንን ኢጣልያን በጕብኙበት ሰዓት የአገረኛውን ፣ የመድፈኛውን የመርከበኛውን ወታደር ትጥቁን ፣ የጦር መጣሪያውን ብዛትና ጥራት ባዩናቸው ያዩትን በዝርዝር ለንጉሠ ነገሥቱ ማስረዳታቸው የማይቀር ነው ። ባንድ ወገን የፈረንጅን ጦር እንችለውም የሚል ጥርጣሬ ባ፪ ምኒልክና በመኰንን ዘንድ ሊያድር ይችላል ። በሌላው ወገን ፣ "እኛ ወደፊት ገፍተን ከኢጣልያ ስንዋጋ ከኋላችን እነሴና እነሴ ሸፍተው ቢወጉንስ ? እነ እገሌ ተነጥለው ወደ ጠላት ቢደረቡስ ? በስንት ጣር ያገኘነውና ያቋቋምነው መንግሥት መልሶ ቢፈርስስ!" የሚል ሥጋት ሊያዋልላቸው ይችላል ። በዚህ አንጻር ደግሞ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ከነገሡ ጀምሮ ያደራጁት የጦር ሠራዊትና በሹመት በማዕረግ ያሳደጉት የጦር አለቃ ብዛቱን ፣ ንቃቱን ፣ ታማኝነቱን ሲያዩት ይበራታሉ ። ከኢጣልያ በወዳጅነቱ ጊዜ የተቀበሉትና ከፈረንሣይ መንግሥት በንጹሕ ወቄት ወርቅና በዝሆን ጥርስ* የገዙት ጥሩ ጥሩ የጦር መሣሪያ

---

* አንድ ወቄት ወርቅ (በ1900 ዓ.ም.) ከ37—39 የማርያቴሬዛ ብር ሲሆን አንድ ፈረሰኛ የዝሆን ጥርስ ከ180 እስከ 210 ብር ያወጣል ።

በእጃቸው መኖሩን ሲረዱና በዙሪያቸው ፣ ባገዛዝ ብቻ ሳይሆን በጋብቻና በወዳጅነት በፍቅር ገመድ ያሰሩዋቸውን የመኳንንትና የመሳፍንት ብዛትና ሕብረት ሲመለከቱ ልባቸው በኩራትና በእለኝታ መጽናናቱ የታወቀ ነው ።

ንጉሠ ነገሥቱ ፣ ባላቸው ያስተዳደር ዘዴና እስተዋይነት ጐን ንቁና ብልህ የሆኑት ባለቤታቸው እቴጌ ጣይቱ ያላቸው የፖለቲካ ፣ የጦርና ያስተዳደር ልምድ ፣ የጐጃሙ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መተባበር ፣ በዠግኖችና ቁጥራቸው በበረከተ መሳፍንትና መኳንንት መከበባቸው ፣ የንጉሠ ነገሥቱ ልብ በእለኝታ የተመላ ሳይሆን አልቀረም ።

ቢሆንም በቤተ መንግሥቱ በዚህ የጦርነት ዋዜማ ሦስት ክፍል ይታያል ። በአንደኛው ክፍል እንደ እቴጌ ጣይቱ ፣ እንደ ራስ ወሌ ፣ እንደ ደጃች በሻህ አቦዬ ፣ እንደ ፊታውራሪ ገበየሁ ፣ እንደ ሊቀ መኳስ አባተ ያሉት ፣ "ኧረ እንበለው የምን መለማመጥ" የሚሉ ናቸው ። በሁለተኛው ክፍል ከንጉሠ ነገሥቱ ዠምሮ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ፣ ራስ መንገሻ አቲከም ፣ ራስ መኰንን ፣ ደጃች መሸሻ ወርቄ ፣ እፈ ንጉሥ ነሲቡ ፣ (አቶ) ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ሁኔታውን በማመዛዘን ነገሩን በለዘብታና በዘዴ ይዘው በሰላማዊ መንገድ የሚፈልጉ ናቸው ። ሦስተኛ ፣ ራስ መንገሻ ዮሐንስ ፣ ራስ አሉላ ፣ ራስ ሐጐስ ባሁኑ ጊዜ የተወረረው አገር የትውልድ አገራቸው ስለሆነና የኢጣልያ መንግሥት ስለከዳቸውም ጦርነቱን አጥብቀው እንደሚፈልጉት ግልጥ ነው ።

ስለዚህ ፣ በጠቅላላ የሁሉም አሳብ ተመዛዝኖ የንጉሠ ነገሥቱ መንግሥት የሚመራባቸው አሳቦች በሁለት ላይ በግልጽ እንደ ተመሠረቱ ይታያል ።

፩ኛ. በግናቸውም ረገድ በትዕግሥት በሰላም ኢጣልያኖችን ካገር ለማስወጣት መፈተን ፣

፪ኛ. የሰላሙ መንገድ በፍጹም የከሸፈ እንደሆነ ጠንክሮ መዋጋት ነው ።

የኢጣልያ መንግሥት ግን እላይ እንዳልነው ፣ እንደ እንግሊዝና እንደ ፈረንሣይ ፣ እንደ ጀርመን ፣ እንደ ቤልጅክ በግድ ቅኝ አገር ማግኘት አስፈላጊዬ ነው ብሎ በእንግሊዝ ፣ በኦውስትሪያ ፣ በጀርመን ደጋፊነት ቆርጦ የተነሣ ነው ። ባለፉት በተደረጉት ጦርነቶች በቀላሉ ራስ መንገሻን ስለ አሸነፈ ፣ "ቢያስቡት ያሉት መሳፍንት ባ፪ ምኒልክ ውስጥ ሕብረት አድርገው ኢጣልያን ሊወጉ አይችሉም ። ቢዋጉም የአንድነትና ያገር ፍቅር ስሜት ስለሌላቸው ጦርነቱ ሲጀመር

ወዲያው ይፈርሳል ። ያኔ ምኒልክና የራስ መኰንን ሰላም ፈላጊነት ከፍርሃት የተነሣ ነው ” የሚል ግምት ስለ አደረሰበት ፣ እነሆ ከዋናው የጦር ሰፈሩ ከአሥመራ 300 ኪሎ ሜትር ፣ ከአዲግራት 200 ኪሎ ሜትር ገደማ ዘልቆ እስከ አላጌ ከደረሰ በኋላ ፣ ቀጥሎም ከአላጌ 150 ኪሎ ሜትር አልፎ አሸንጌ ላይ ደረሰ ። ታዋቂው የጦር መኰንን ማጆር ቶዘሊ ብዙ ጦር ይዞ በመጀመሪያ እስከ አሸንጌ ድረስ የጦሩ ሜዳ ከደረሰ በኋላ ፣ ባሁኑ ጊዜ ከአለቆቹ ተመካክሮ ወደኋላው ቀለስ በማለት ለውጊያ ከሚመቸው አላጌ ጉብታ ከበሩ ላይ በደንብ መሽጎ ተቀምጦአል ።

ማጆር ቶዘሊ ፣ የአራተኛው ያገር ተወላጅ ባታዮ ጦር አዝማች ሆኖ ከዚህ በፊት እንደ ተመለከትነው ፣ በሐላይ ደጃች ባሕታ ሐጐስን ተዋግቶ የገደለ ነው ። ከመግደሉም በላይ ራሳቸው ለመቀጣጫ እንዳይቀበር መከልከሉ ይታወሳል ። ከዚያ በኮአቲት ፣ በሰንዓፌና በደብረ ኃይላው ጦርነት ለከፍሉ ዋና መሪ ሆኖ ተዋግቷል[1] ። በዚህ ምክንያት ቶዘሊ የራሱን የባታዮ ጦር ይዞ ብቻውን የንጉሡን ጦር ሊመልስ ይችላል ተብሎ ግምት የተጣለበት ከፍተኛና ዝናኛ የጦር መኰንን እንደሆን ተገምቷል[2] ።

አሁንም ለጦርነት ምቹ የሆነውን ከፍታው እስከ 3013 ሜትር የሆነውን የአምባ አላጌን መተላለፊያ በደንብ መሽጎ ለጦርነት ይጠባበቃል ። በውስጡ የያዘው የጦር ኃይል ከዚህ እንደሚከተለው ነው ። ኢሲል ፣ ካኖቬቲ ፣ ፔርሲኮ ፣ ሪቺ ፣ ብሩዚ በሚባሉ ሻምበሎች የሚመራ

የነጭ ወታደር ፣	1350 ባለጠመንጃ
የባንዳ ጦር ፣	300 ”
የራስ ሰብሐትና የደጃች ኃሊ. ጦር	350 ”
የሸህ ጦልየ ጦር	350 ”
በአንጌራ የሚመራ 4 መድፍ	
በጠቅላላ	4 መድፍና 2350 ባለጠመንጃ

እነዚህን እንደያዘ በአምባ አላጌ መሽጎ ሲጠባበቅ ንጉሠ ነገሥቱ ከአዲስ አበባ ወደ ደሴ መንቀሳቀሳቸውን ፣ ከዚያ በራስ መኰንን የሚመራው ግንባር ቀደም ጦር ከደሴ ወደ አሸንጌ መግባቱን ፣ እርግጠኛውን ወሬ ከሰላዮቻቸው ባገኙ ጊዜ ጄኔራል ባራቲዬሪ ፣ ቶዘሊ ከነጦሩ ወደ መቀሌ ተመልሶ እንዲመሽግ ይልክበት ዘንድ ለጄኔራል አሪሞንዲ ጽፎለት ነበር ። ነገር ግን በጊዜ ማጠር ፣ በመንገዱ

1 Lettere e Diari, F. Lemmi, P.9.
2 L' Assedio di Macalle, V. Mantegazza, P. 327

ወጣ ገባነትና ርቀት የተነሣ ፣ ቶዘሊ ወደ መቀሌ ሳይመለስ እርዳታም ሳይደርስለት ቀድመው እነራስ መኰንን አላጌ ቀጥ መድረሳቸውን ተመለከተ ።

አዲስ አበባ ላይ ባለፈው የተመለከትነው የክተት ዓዋጅ ከታወጀ በኋላ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ በጥቅምት 2 ቀን 1888 ዓ.ም. ከአዲስ አበባ ተንሥተው ፣ በጊዳ በኩል አድርገው ፣ በጥቅምት 18 ቀን ወረይሉ ከተማ እንደገቡ ራስ ሚካኤልን ፣ ራስ ወሌን ፣ ራስ መንገሻ አቲከምን ፣ ራስ መኰንንን ፣ ራስ አሉላን ፣ ዋግሹም ጓንጉልን ፣ ደጃች ወልዴን ፣ ፊታውራሪ ገበየሁን ፣ ፊታውራሪ ተክሌን ፣ ሊቀ መኳስ አድነውን ፣ ቀኛዝማች ታፈሰን ፣ “ ቀድማችሁ ወደ አላጌ ዝመቱ ። የሚቀላችሁ እንደሆን ውጉት ። የሚከብዳችሁ እንደሆን ወደኔ ላኩብኝ ” ብለው አስቀድመው መላካቸውን ጸሐፌ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ሲያረጋግጡ[1] አንዳንድ ጽሑፍ ደግሞ ፣ “ እኔ እስክመጣ ድረስ ከባችሁ ተቀመጡ እንጂ አትዋጉ ” ብለው እንደነበረ ያመለክታል ።

የሆነ ሆኖ ፣ ይህ ግንባር ቀደም ጦር በራስ መኰንን አበጋዝነት ከወረይሉ ተንሥቶ በመጓዝ ላይ እንዳለ ከደብረ ኃይላ ጦርነት የመጡት ራስ መንገሻ ከነጦራቸው በአሸንጌ ሲጠባበቁ ነበርና ከነ ራስ መኰንን ጋር ተገናኝተው ሁሉም ጉዟቸውን ወደ አላጌ ቀጠሉ ። ከዚህ በፊት እንዳልነው ፣ የኢትዮጵያ መንግሥት የሚከተለው ፖሊቲካ ኢጣሊያኖችን በሰላም ለማስወጣት ስለሆነ ፣ ራስ መኰንን አላማጣ ላይ ሳሉ እ.ኤ.አ በኅዳር 26 ቀን 1885 ዓ.ም. ከዚህ የሚከተለውን ደብዳቤ ለጄኔራል ባራቲዬሪ ላኩለት ። ያማርኛው ደብዳቤ ስለማይገኝ ትርጕሙን ከፈረንሳይኛ ወደ አማርኛ በቃል ስንመልሰው እንደዚህ የሚል ነው ።

ለታወቀው ወዳጄ ለጄኔራል ባራቲዬሪ የኤርትራና የአካባቢው አገረ ገዥ ሰላም ለርስዎ ይሁን ።

የተላከ ከራስ መኰንን የሐረርና የዙሪያው አገር ሁሉ ገዥ ። የኔን ጤንነት ማወቅ የፈለጉ እንደሆን እስካሁን ድረስ ደህና ነኝ ። ሐረር የነበርሁ ጊዜ ለኛም ለናንተም መንግሥት የሚበጀውን ከፌሊተር ጋር ተነጋግረን ነበር ። አሁንም ደም በከንቱ ሳይፈስ ጉዳዩን ሁለታችን በጎል ተነጋግረን ብንፈጽመው መልካም ነው ። ግርማዊነታቸው እኔን ወደ ትግሬ ሲልኩ ከሁሉ በፊት ከእርስዎ ጋር ተነጋግሬ ለመጨረስ ነው ። የሚበጀውን በቶሎ እንዲልኩብኝ ተስፋ አለኝ ። ሙሴ ፌሊተር እንደሌለም ፈልገው ካለበት ያስጠሩት ።

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፣ ገጽ 230—231 ።

ይህን ደብዳቤ ከአሳማጣ ከራስ መኰንን የተላኩት ሰዎች እንዳለ ድረስ ወስደው ፣ ለቶዜሊ አደረሱ ። ቶዜሊ ለጄኔራል አሪሞንዲ ከሰጠው በኋላ ፣ እርሱ ደግሞ የደብዳቤውን አጭር አሳብ በቴሌግራም አዲግራት ለሚገኘው አለቃው ለጄኔራል ባራቲዬሪ አስታውቆ እንደዚህ የሚል መልስ መጣለት ።

ከራስ መኰንን ጋር ንግግር ለመጀመር ፈቃዴ መሆኑን ፊልተርንም ከዚያ አስጠርቼ እንደማስታውቀው የምንነጋገርበትን ቦታ ራስ መኰንን እንዲያስታውቁኝ ፣ እስከዚያ የሁለታችንም ጦር ወደፊት ሳይሔድ በያለበት እንዲቆም ተዋዋሉ ብቻ እንዳላቋ የራስ መኰንንም ጦር የጦር ማጥቃት ነገር እንዳይፈጽም ለራስ መኰንን አስታውቅ ።

ይኸን የመሰለውን አሳብ ለጄኔራል አሪሞንዲ አስታወቀ ። እንደዚሁም ፣ "የምንነጋገርበትን ሁኔታና ሥፍራ እየተነጋገርህ ቆይ" ብሉ ለማንገር ቶዜሊ ትእዛዝ አስተላለፈ ፣ ጉዳዩንም ርግ ሳሉት አለቆቹ ካደረስ በኋላ ከዚህ የሚከተለውን ደብዳቤ በቀጥታ ለራስ መኰንን ጻፈላቸው ።

. . . ለሳምና ጤና ለርስዎ ይሁን በሙሉ ጤንነት ስለ መገኘትዎ ደስ ብሉኛል ። እኔም ምስጋና ለእግዚአብሔር ይሁንና ደህና ነኝ ። ድልን ሳገኝ እንኳን ጦርነት ተደርጎ የክርስቲያን ደም መፍሰሱ ስለ ድልን በጣም ያሳዝነኛል ። ሁለታችን ተገናኝተን ደም የሚፈስበትን መንገድ ብናስወግድ በጣም ደስ ይለኛል ። ንጉሣችን ኡምቤርቶ ምኞታቸው ይኸው ነው ። ስለዚህም ከርሳቸው ሙሉ ሥልጣን ተቀብያለሁ ። እርስዎም ከግርማዊ ንጉሠ ነገሥት ምኒልክ ሙሉ ሥልጣን ተቀብለው እንደሚመጡ እምናለሁ ።

ስለዚህም የምንገናኝበትን ዝርዝር ጉዳይ እንዲያዘጋጅ ለማጆር ቶዜሊ ልኬበታለሁ ። ከርስዎም በኩል እንደ ሰው ተወክሎ ወደ ማጆር ቶዜሊ እንዲላክ ፣ ሙሴ ፊልተርም ከርስዎ ጋር ያደረገውን ንግግር ነግሮኛል ። ወዳጀችም ስለሆናችሁ ከዚያ ተፈልጎ እንዲመጣ ልኬ ያለሁ ። ስለ ሀገርዎ ምንም ፍርሃት አይሰማዎት ። እግዚአብሔር ለርስዎ ምና ለመላዋ ኢትዮጵያ ጤንነት እንዲሰጥ እመኛለሁ [1] ።

ራስ መኰንን የጻፉለት እ.ኤ.አ. ኅዳር 26 ቀን ሲሆን ፣ እርሱ የመለሰው ከስምንት ቀን በኋላ በታኅሣሥ 3 ቀን ቢሆንም መልሱ በፍጹም ሊያደርሳቸው አልቻለም ። በዚህ ዐይነት ከባራቲዬሪ ጋር የመጻጻፉ ጉዳይ ውጤት አልሰጠም ። የተፈለገው ፊልተርም በጊዜው አልተገኘም ። ስለዚህ ያን ሁሉ ሠራዊት ይዘው እንደዚሁ መቆየት ስለአልቻሉ ፣ እዚያው አጠገባቸው ለሚገኘው ለማጆር ቶዜሊ መጻፍ አስፈላጊ ሆኖ ስላገኙት ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ ጽፈው ላኩለት ።

1 Memoire d'Afrique , Baratieri, P. 263.

"የመጣሁት ጦርነት ለማድረግ ነው ያስከተልሁትን ጦር እንደዚሁ ላስናብተው አልችልም ። የባራቲዬሪ ወዳጅነት ስለያዘኝ የሰላም አማካይነት ለማድረግ ፈልጌ ነበር ። ከጄኔራል ምንም መልስ ስለአልመጣልኝ ንጉሡም ከእጀንኳ ወዲህ ስለ ተጠጉና እኔም መንገዱን ይዤ ከቆምሁ መተላለፊያ አያገኙም ።"

ቶዜሊም ለዚህ ደብዳቤ ቀጥሎ ያለውን በድንፋታ የተሞላ መልስ ሰጠ ።

የባራቲዬሪን መልስ ጠይቀኸኛል ደብዳቤህን ልኬዋለሁ ። በታኅሣሥ 2 ለጻፍከው በ4 ታኅሣሥ መልሼልሃለሁ ። ወደፊት መጓዝህ ለሰላም ከአሉብኸው ጋር ይጋጫል ። ወደፊት መራመድ ጦርነት ፍለጋ ነው ። ከዚህም ጦርነት የሚከተለውን ግንም መጥና ሊያውቀው አይችልም ። ለመሔድ መነሣት የሰው ችሎቱ ነው ፣ የመድረሱ ነገር ግን በእግዚአብሔር እጅ ነው ። በመቅደላና በሰሐጢ የሁለት ታላላቅ የኢትዮጵያ ነገሥታት ዕድል ተወስኗል ። ሦስተኛው ንጉሠ ነገሥት ከስሑቸን ሁሉን ይዞጣ ዘንድ ኢጣልያ ለመርዳት ብትደስትም ፣ ከሰባት ዓመት በፊት የሠራችውን መልሳ ለማፍረስ ችሎት አላት ። [1]

ዋናው መሪ ባራቲዬሪ ፣ ለራስ መኰንን በርስዎታ ሲጽፍ ቶዜሊ አንባቢ እንደ ተመለከተው በአንተታ ነው የጻፈው ። የአጻጻፍ ሥነ ሥርዓት አለማወቅ ይሁን ወይንም በንቀት አለዚያም በትርጓሜ ስሕተት አይታወቅም ። አጻጻፉ ፍጹም ድንፋታና ትምክህትን የተመላ ስለሆነ በንቀትም ሊሆን ይችላል ። ሁለቱ ነገሥታት ዐፄ ቴዎድሮስና ዐፄ ዮሐንስ ሕይወታቸው በመቅደላና በመተማ እንዳለፈ ፣ የሦስተኛውን ንጉሠ ነገሥት የምኒልክን ሕይወት እኛው የገነባነውን መልሰን እናፈርሰዋለን ባይ ነው ። መተማ አላለሁ ብሉ በስሕተት ሰሐጢ ብሏል ። "ከሰባት ዓመት በፊት ኢጣልያ የሠራችውን መልሳ ለማፍረስ ችሎት አላት" ብሉ የሚጠቅሰው ፣ ኢጣልያ በሰላሙ ጊዜ ለዐፄ ምኒልክ ያቀበለችውን የጦር መሣሪያ እርዳታ መጥቀሱ ነው ወይም መሣሪያ አቀብለን ያደራጀነውን የምኒልክን መንግሥት እኛው እናፈርሰዋለን ለማለት ነው ።

የሆነ ሆኖ ፣ የሰላሙ ነገር ከዚሁ ላይ ስለቆመ ይኸን ደብዳቤ በታኅሣሥ 8 ቀን ጽፎ እንደላከ በዚያው ቀን ጦርነቱ ተደርጎ አላጌ ኛውና ደፋሩ ቶዜሊ የምኒልክን መንግሥት አፈርሳለሁ ሲል የራሱን ሕይወት አጣ ።

1 Adua, E. Bellavita, PP 243 - 244.
ደብዳቤዎቹ የተተረጐሙት ከኢጣልያንኛው ጽሑፍ መሆኑን እመለከታለሁ ።

ራስ መኰንን ወ/ሚካኤል በዓድዋ ጦርነት ጊዜ
ከምንታዳኔ መጽሐፍ

ምዕራፍ ሐያ ሰባት

የአምባ አላጌ ጦርነትና ድሉ

ራስ መኰንንና ማዦር ቶዜሊ ፥ እነዚያን ደብዳቤዎች ከተለዋወጡ በኋላ ፥ ራስ መኰንን ከበው መጠባበቅን እንጂ ፥ በቶሎ በጦር ማጥቃቱን የፈለጉ አይመስልም ። ምናልባት እርሳቸው ቶዜሊ ስድስት ራሶች ያሉበትን ጦር ደፍሮ በመውጋት ፈንታ ጦሩን ይዞ ወደ አዲግራት ይመለሳል የሚል ግምት አድርባቸው ይሆናል ።

ነገር ግን ፥ ቶዜሊ ባንድ ወገን ያለበት ምሽግ ለመመከት ምቹ መሆኑን ፤ በሌላ ወገን "የኢትዮጵያውያን ጦር ምንም ቁጥሩ ቢበዛ የድርጅቱ ክንውንና የመሣሪያው ጥራት ከኛ ያነሰ ነው" የሚል የንቀት ግምት ስለ አደረበት ፥ ከዚህ ሁሉ ጋር ከዚህ በፊት ባደረጋቸው ጦርነቶች እየቀናው ዝርብዱው በነጮችም ፥ በጥቁሮችም ዘንድ ደምቆ የታወቀለትና በዚህም የላቀ አርድር ሚሊቴር ኒሻን ተሸልሞ ስለ ነበረ ፥ ባሁኑ ጦርነት ሌላ ዝርብዱ ሠርቶ ሌላ ሽልማት በመመኘት ጦርነቱን ራሱ ወጥቶ እንደ ፈለገው አይጠረጠርም ። በዚህም ላይ ዕድሜው ዐርባ ዓመት የአፍላነትና የሙሉ ሰውነት ጊዜ ነበረ ። ይህ የአፍለኛነት ዕድሜ በኢጣልያዊ ግንፍል ደም ላይ ሲጨመር ፥ በሁሉም መጋጋልና መደንፋት በዚህ ዘመን ያለ የኢጣልያ ጦር መኰንን ዐይነተኛ ሥዕል ነው ። ስለዚህ በየተራራው ዙሪያ የኢትዮጵያ ጦር እንደ ሠፈረ ከዚህ በፊት ያወሳናቸውን የጦር ሹማምንት ከዚህ እንደሚከተለው አሰልፎ ለመዋጋት ወሰነ ።

አንደኛ ፥ የራስ ስብሐትና የደጃች ዓሊ ጦር ግንባር ቀደም ሆኖ ፥ ከኋላው በቀኝ በኩል የካፒቴን ኢሲል ክፍል ጦር እየደገፈው የመጀመሪያውንና የታችኛውን መስመር ይዞ እንዲዋጋ ፤ ይኸም ያገር ተወላጅ የሆነውን አስቀድሞ በማዋጋት የነጩን ጦር ለመቆጠብ መሆኑ ይታወቃል ። ራስ ስብሐት በራስ መንገሻ ትእዛዝ ከታሰሩበት ፥ ከአምባ ሰላማ ፥ አሪሞንዲ ካስፈቷቸው በኋላ ባሁኑ ጊዜ በግድም በውድም የኢጣልያኖቹ መሣሪያ ሆነዋል ማለት ነው ።

ሁለተኛ ፥ ከኢሲል ክፍል በስተቀኝና በመካከል ከአላጌ መንገድ ጋር የሚያገናኘውን ሥፍራ ይዞ የካፒቴን ካኖቬቲ ክፍል ጦር ፈሳሹን ወንዝ ተከትሎ ፤

ሦስተኛ ፣ የካፒቴን እንጊራ ጦር በኋላው በካፒቴን ፔርሲኮ ጦር እየተደገፈ በቀኝ በኩል ከአምባው ባንደኛው ዘቅዛቃ ሥፍራ ።

አራተኛ ፣ የሺህ ጦልያና የቲኔንቴ ቮልፒቼሊ ጦር የተወሰነ ባንዳ ጨምሮ በቀኝ በኩል ያለውን የተትራንና የሙጃን መተላለፊያ መንገድ በመያዝ ።

አምስተኛ ፣ የካፒቴን ሬቺ ፣ የካፒቴን ብሩዚ እና የካፒቴን ፓጀላ ጦር ከኋላ ደጀን እንዲሆን አሰልፎ እ. ኤ. አ. በታኅሣሥ 7 ቀን 1895 ዓ.ም. (ኅዳር 28 ቀን 1888 ዓ.ም.) ጦርነቱ ተጀመረ ።

በኢጣልያኖቹ ጽሑፍ ፣ የጦርነቱ ከፋች ራስ ወሌ መሆናቸውን ያመለክታል ። በኛ በኩል ግን ፣ የጦርነቱ ጀማሪ ፊታውራሪ ገበየሁ መሆናቸው በብዙ ሰነድ የተደገፈ ነው ። እርሳቸውም ባንድ ወገን ከዚህ በፊት በዶጋሊ ጦርነት ራስ አሉላ እንዳሉት ፣ ለጌታቸው ለአፄ ምኒልክ ድግስ እንጂ ፣ የጦር መስተንግዶ እንዲጠብቃቸው አላደርግም በማለት ፣ በሌላ በኩል ደግሞ የቶዜሊ ጦር ፊት ለፊት መድፍም እየተኮሰ እያሳገጠም ስለ አበሳጫቸው ፣ ከጠቅላይ አዛዣቸው ከራስ መኰንን ትእዛዝ ሳይጠብቁ ጦርነቱን ከፈቱ ። እንደ ርሳቸው ጀግንነት የሚስማቸው ቀኛዝማች ታፈሰና ፊታውራሪ ተክሌ ተከታትለው ሔደው ውጊያውን አሟሙቀው ቀጠሉ ።

በዚህ ጊዜ ፣ ራሶቹ ሁሉም በየድንኳናቸው ስለነበሩ የተኩሱን ድምፅ በመስማት የጦር መሣሪያቸውን ታጥቀው ከየድንኳናቸው ወጥተው ወደ ጦርነቱ ሲያመሩ ፣ ሹም አጋሜ ተሰፋዬ የአላጌን ምሽግና አቀማመጥ የሚያውቁት ወደ ራሶቹ ቀርበው ፣ "የአላጌ በር ግን እንኳን ጠመንጃና መድፍ ተጠምዶበት በደንጊያ እንኳን አንድ ሰው ሊከላከል ይቻላልና እሊጋውን እንዳታፈርሱት በምኒልክ አምላክ ወደየድንኳናችሁ ግቡ" ብለው ተማፅነዋቸው ነበር ። ራሶቹ ግን ፣ እርስ በርሳቸው ተመካክረው ፣ "እኛ እዚህ ተቀምጠን የንጉሡን አሽከር ፊታውራሪ ገበየሁን ዝም ብለን እናስገድለዋለን" ተባብለው ወደ ጦርነቱ ቦታ ሔደው ገጠሙ ። ፊታውራሪ ገበየሁም ምንም እንኳን ሰሞኑን ታመው ቢሰነብቱ በበቅሎ ሆነው ዘንጋቸውን ይዘው ፣ "አይዞህ ጥይትም ያለቀብህ በጐራዴ በለው" እያሉ ወታደሩን እያደፋፈሩ ማዋጋታቸውን ከራስ መንገሻ ዮሐንስ መላከተኛ የሰሙትን ማስታወሻ ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ አስቀርተውልናል ።[1]

---

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፡ ገጽ 240—245 ።

ስለዚህ ፊታውራሪ ገበየሁ ፣ ወደ ከፈቱት የጦርነት ቦታ ራሶቹ ደርሰው በቀኝ በኩል የራስ ወሌ ጦር በራስ ስብሐትና በካፒቴን ካኖቬቲ የሚመራውን ፣ በመካከል የራስ መኰንንና የራስ ሚካኤል ጦር የኢሲልንና የፔርሲኮን ጦር ፣ በስተጀርባ የራስ መንገሻና የራስ አሉላ ጦር ከሺኽ ጦልያና ከእንጊራ ጦር ጋር ውጊያ ገጠሙ ። በራስ ወሌ ግንባር ያለው በራስ ስብሐት የሚመራው ጦር ተዳክሞ ወደ ኋላው ተመልሶ ከሚያፈገፍገው ከኢሲል ጦር ጋር ተደባልቆ በመመከት ተዋጋ ። ራስ መኰንን ቀደም ብለው ከካፒቴን ካኖቬቲ ጦር ጋር ሲዋጉ ወዲያው ለርዳታ የራስ ሚካኤል ጦር ደርሶ ሲያጠቃ ፣ በዚህ ግንባር ያለው የኢጣልያ ጦር ምንም በርትቶ ቢከራከር አልሆነለትም ። ከአምባ አላጌ ምሽግ ጀርባ በምዕራብ በኩል የዘመቱት እነ ራስ አሉላም በበኩላቸው ሲያጠቁ ፣ የኢጣልያ ጦር እስከ ረዥም ጊዜ ድረስ ሲመክት አልቻለምና በቅድሚያ የሺኽ ጦልያ ጦር ሽሽት ጀመረ ።

ቆናው አዝማች ማጆር ቶዜሊ ፣ ወዲያና ወዲህ እያለ ጦሩን ሲያዋጋ ፣ የጦሩ ግንባር ሰፊ መሆኑን በመመልከት ፣ በየአለበት የአለውም ጦር የመከበብ አደጋ እንደ ገጠመው ተረዳ ። የጦሩን ግንባር ለማጥበብና ኃይሉን ለመሰብሰብና ለማዋጋት ከሞከረ በኋላ ፣ የሁሉም መሸሸም ስለ ተቃረበ ፣ ተጠባባቂውንም ጦር ጨምሮ ሬቺ ፣ ኢሲል ፣ ካኖቬቲ በመጨረሻ ኃይላቸው እንዲዋጉ አዘዛቸው ። እነርሱም እንደ ታዘዙት ሲዋጉ ከመካከላቸው ካፒቴን ሬቺ ተመትቶ ወደቀ ።

በዚሁ መካከል ፣ አስቀድሞ እርዳታ እንዲመጣለት መቀሌ ለጄኔራል አሪሞንዲ ልኮ ነበርና መጣ አልመጣም እያለ ወዲያና ወዲህ እየተንቆራጠጠ ሳለ ፣ ውጊያው ጧት የጀመረ እስከ ስድስት ሰዓት ድረስ ከቀጠለ በኋላ የኢጣልያ ጦር ሽሽት ጀመረ ። ቶዜሊ ሁሉም ጦር ወደኋላው ተመልሶ ፣ ከተረፈው ተጠባባቂ ጦር ጋር ሆኖ በመጨረሻ ኃይል እንዲዋጉ አዘዘ ። የመጨረሻው ጦርነት በሚያደረግበት ላይ ብዙ እልቂት ደርሶ ፣ በዚሁ ጦርነት ብሩዚና መላዛኒ እየተመቱ ወደቁ ። የመቶ አለቃ ስካላ ከነሕይወቱ ተማረከ ። ካፒቴን እንጊራም ክፉኛ ቆሰለ ። ከመድፍ ተኳሾች ውስጥ የሱዳን ተወላጆች ነበሩና አበሾቹ ከሚማርኳቸው ብለው መድፎቻቸውን እንደ ተጫኑ ከነበቅሎቻቸው እየገፉ ገደል ሰደዷቸው ።

ከዚህ በኋላ ፣ ወታደሩ ምሽጉን እየለቀቀ በቶጐራ መንገድ አድርጎ በያለበት እየተዘበራረቀ ሸሸ ። ማጆር ቶዜሊም ፊቱን በሐዘንና በንዴት እንዳጨመደደ ወደታች ሲወርድ ፣ መንገዱን የራስ አሉላ ሰዎች ዞረው እንደ ያዙበት ተመለከተ ። በዚያን ጊዜ አንዳንዶቹ ፣ እንደ ሌሎቹ ራሱን እንዲያድን ቢመክሩት ፣ "ያደረጉትን ያድርጉኝ" ብሎ

ወደ ጠላቶቹ ራቁን እንደ መለሰ ወዲያው ከፈረቱ ላይ ተመትቶ ወደቀ ። በወቅቱም "እሳቱ እበሩ ላይ ሲወድቅ ማገር ፣ እንደ ገራኝ ሁሉ በሰባት አረር " (ጥይት) ተብሏል ።

በዚህ ወይነት ፣ አለቅዩው ተመትቶ ሲወድቅ በኩዓቴት ፣ በስንዓሬ ፣ በደብረ ኃይላ ራስ መንገሻ ዮሐንስንና ጦራቸውን በያለበት ሲያሳድድ የኖረው ያራተኛው ባታዮ ጦር በዚህ ዓይነት ፍርሰርሱ ወጣ ። የቆሰለውም ፣ ደህናውም ፣ ነጩም ያገር ተወላጁም በየማንባሩ ወደ መቀሌ አቅጣጫ ይሸሽ ጀመር ።[1]

በመጀመሪያ ላይ እንደ ተመለከትነው ፣ ጦርነቱ በጠቅላይ አዛዡ በራስ መኰንን ትእዛዝ ሳይሆን በአቢጋዙ በፊታውራሪ ገበየሁ ስለተከፈተ ፣ ምንም እንኳን ድሉ የኢትዮጵያውያን ሆኖ ራሳቸውም በደንብ የተካፈሉት ቢሆን ፣ የጦርነቱ ጉዳይ በድል አድራጊነት ከተደመደመና የመጀመሪያውን የጦር ኃይላቸውን ከአሳዩ በኋላ ፣ ራስ መኰንን ጦርነቱን ያለትእዛዝ የጀመሩትን ፊታውራሪ ገበየሁንና ቀኛዝማች ታፈሰን እስሩዋቸው ። የእምባላጌን የድል የምስራች ወሎ ግዛት ውስጥ ለሚገኙት ዓፄ ምኒልክ ለመንገር በደብዳቤና በቃል አሽከራቸውን የላኩ ራስ መንገሻ ዮሐንስ ናቸው ።

ደብዳቤውም እንደዚህ የሚል ነው ።

> ይድረስ ከሥዩመ እግዚአብሔር ዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ መድኃኒዓለም ጤና ይስጥልኝ ብዬ እጅ እነሣለሁ ። ልጅዎ ራስ መንገሻ ። ጃንሆይ ጦርነቱ አልታሰበም ነበር ። ፊታውራሪ ገበየሁ ሔዶ ገጠመው ። እኔም በጀርባው መኳንንቱም በግንባር ገቡበት ። ከመኳንንቱ ሠራዊቱ ፣ ከሠራዊቱ መኳንንቱ እንደዚህ ያለ ተዋጊ ታይቶ ተሰምቶ አይታወቅም ። ይህ ሁሉ የሆነ በምኒልክ ሀብት ነው ። ፈረንጅ እንኳን መድፍና ወጨፎ ይዞ የአላጂ (አላጌ) አምባ ሲሰበር ፣ ከቀንት ባባቶቻችን በደንጊያ ይመልስ ነበር ። ከዚህ በፊት ተደርጎ የማያውቅ ዛሬ በምኒልክ ሀብት ተደረገ ። እንግዲህም የምኒልክ ሀብት ይጠብቀናል ። በ10 ወ 108ወ8ቱ (1888) ዓ.ም. እሑ ፋቱ ሲታኅሣሥ ተጻፈ ። ማኅተም ራስ መንገሻ ወልዱ ለዮሐንስ ንጉሠ ጽዮን ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ 2

የጦር የበላይ አዛዥ ራስ መኰንን እያሉ ፣ ራስ መንገሻ የጦርነቱን የድል ወሬ ለመግለጽ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ደብዳቤ የላኩበት

---

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ገጽ 239 - 241, Italia ed Etiopia, Conti - Rossini, PP. 197 - 208, Lettere e Diari F.Lemmi , PP. 9-20.

2 ከፓሪስ ቤተ መዛግብት ከምንጆፖን ጄላቱ ዶሲዬ ፣ ቁ.82

ምክንያት ለአንባቢም ለጸሐፊም ግር ሳይል አይቀርም ። ምክንያቱን ስንመረምር ምንም እንኳን ራስ መኰንን የጠቅላላው የጦር አዚጋዥ ቢሆኑ ፣ ራስ መንገሻ ደግሞ የንጉሠ ነገሥቱ የዐፄ ዮሐንስ ልጅ በመሆናቸው ፣ በክብርም በማዕረግም ከራስ መኰንን በዚያን ሰዓት ከፍ ብለው ስለሚታዩ ፣ በዚህም ላይ ጦርነቱ የተደረገበት የእምባአላጌ ምሽግ በራስ መንገሻ ግዛት ውስጥ ስለሆነ ፣ የዚህ ዓይነት መብት ከንጉሠ ነገሥቱ ተቀብለው እንደሆነ አይታወቅም ። ይሁን እንጂ መላክተኛው ፣ የድሉን ብሥራት ላፄ ምኒልክ ይነግር ዘንድ በቃል የላኩት ራሶቹ በኅብረት ይመስላል ።

ዳግማዊ ምኒልክ ፣ ከአዲስ አበባ ተጉዘው ወረይሉ (ወሎ) እንደ ደረሱ ፣ ከዚያ በኅዳር 23 ቀን ውጫሌ ባኛ ሥሬ ፣ ከዚያ በመርሳና በጭራ ወንዝ ፣ በአላ ወንዝና በጉሊማ አድርገው ሆርማት ላይ በሠፈሩበት ጊዜ የአላጌን ጦርነት ሰሙ ። በታኅሣሥ 1 ቀን ከሆርማት በማይ ሽምበቆ ፣ በቢትዎ አድርገው ፣ አሻማጣ ደርሰው ድንኳን ተተክሎ ሰፈር ሆነ ። በአሻማጣ እንደ ሰፈሩ ይኸን ደብዳቤ የያዘው ፣ በቃልም የተላከው ፣ የራስ መንገሻ መላክተኛ ወደፊት ቀድሞ በየተራራው ላይ የሚጓዘውን ወታደር እያቋረጠ ፣ እየተንደረደረ ሲሮጥ የሚጓዘው ሰው ባየው ጊዜ ፣ "ከወዴት መጣህ እባክህ ወሬውን ንገረን" ቢሉት ፣ "እኔ ከራሶቹ ዘንድ ነው የመጣሁት ፣ አላጌ ላይ የዘለቀው ጦር ኢጣሊያንም አለቀ ፣ መድፉም ነፍጡም ተማረከ" ብሎ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ሰፈር በግሥጋሴ ደረሰ ። ከዚያም ንጉሠ ነገሥቱ ወዳሉበት ድንኳን ገብቶ ፤

> "ኢጣሊያን አላጌን እምባውን ይዞ መድፉን አልቦ ነፍጡን ሰልፎ ተቀምጦ ነበር ። ፊታውራሪ ገበየሁ ወደፊት ቀድሞ ሲገሠግስ ፣ ፊት የቀደመው የርሱ ጦር ከኢጣሊያው ዘበኛ ጋር ተገናኝቶ ተታኰሰ ። ፊታውራሪ ገበየሁም ከሹማምንቱ ጋር እንዲህ አለ ። እንግዲህ ይህ ጦር አምርሮብን ሳለ ለጌታችን አሉጋ መምጣት ይገባናል ... እንዲህም ተባብለው ጭፍራው አንድ ጊዜ ገባበት ። እምቡሩን ከቢ እንደጀመረው ተኩሱ ከነ ራስ መኰንን ሰፈር ተሰማ ... እነሱም ከየድንኳናቸው ታጥቀው ሲወጡ ... ሽም እጋሚ ተሰቶቱ ... አይምንም ብሎ እማጠናቸው ... ራሶቹ ከዚህ ተቀምጠን የጃንሆይን አሽከር ገበየሁን እናስገድላለን ብለው እየተሰለቱ ሔዱ ። ሥፍራውም እንኳን ለክብት ለእግረኛም ቢሆን እጅግ የከፋ ገደል ነበር ። ሰዉ ግን ፣ የመድፉንም የነፍጡንም ተኩስ ቁም ነገር አላለው ። እጅ ለጅ ተያይዞ ዕቀብ ድንጋይ ተብሎ የተመሰገነ ውጊያ ተዋግቶ ድል አድርጎ ፈጀው ። ... ነገር ግን ፣ ፊታውራሪ ገበየሁንና ቀኛዝማች ታፈሰን ሳይታዘዙ ስለተዋጉ አስረናቸዋል ብለዋል ራሶቹ ።"

ሲል ለንጉሠ ነገሥቱ መንገሩን የጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ጽሑፍ ያረጋግጣል ።

ከዚሁ እያይዞ ፣ ወዲ ምኒልክ መልክተኛውን ሸልመው ፣ "እኔም
መጣሁ ። እግዚአብሔርም ሁልጊዜ ቀኙን ለኛ ያድርገው" ብለው
መልሰው እንደ ሰደዱት ፣ በዚያም ሰሞን ልጁም ፣ ዐዋቂውም "ገበ
የሁ ገበየሁ "እያለ እንዳነግሠው ፣ "ጐበዝ አየሁ" የሚል ሥያሜም
እንዳወጣለት የጸሐፊ ትእዛዙ ጽሑፍ ያመለክታል ።[1] በዚህም ጊዜ
— ከነፍጥ ጐበዝ ፣ አየሁ (የመንጃ ስም) ከአሽከር ገበየሁ[2] ተብሎ
ተገጥሞላቸዋል ።

የአላጌ ጦርነት በንጉሡ ነገሥቱም ፣ በራስ መኰንንም ዘንድ
እንዳልተፈለገና ንጉሡ ነገሥቱ የአላጌን የጦርነት ወሬ አዲስ አበባ
ላሉት በአሳብም ፣ በምክርም ፣ የጦር መሣሪያም በማቀበል ፣ ለሚረዱዋ
ቸው ፈረንሳዮች በላኩት ደብዳቤ ላይ ገልጸውታል ።

ንጉሡ ነገሥቱ ፣ ካዲስ አበባ በዐዋጅ ሠራዊታቸውን ሰብስበው
የሔዱት ለጦርነት መሆን ራሱ የከተቱ ዐዋጅ በግልጽ ያስረዳል ።
ነገር ግን ፣ በዚህ ዘመን ምዕራባውያን የእስያንና የአፍሪካን ዓለም
ተከፋፍለው የያዙበት ፣ ጠባቸው የሚያስፈራ ፣ ሥልጣኔያቸው የሚጠ
ቅም መሆኑን በደንብ ስለ ተረዱት ፣ በተቻለ መጠን "እጥቂ" መስሎ
አለመታየትን ዋና ዓላማ አድርገው ይዘውታል ። በአዲስ አበባ ያሉት
የውጭ አገር ወዳጆቻቸውም የሚመክሩዋቸው ይኸንን ነው ። ለኢጣ
ልያ ንጉሥና ለኢጣልያ ባለሥልጣኖች በጻፉ ቁጥር ንጉሠ ነገሥ
ቱም ፣ ራስ መኰንንም በደብዳቤያቸው ውስጥ ደጋግመው የሚጠ
ቅሟቸው ዐረፍተ ነገሮች አንደኛው ፣ "ጉዳያችንን በሰላምና በወዳጅ
ነት እንጨርስ" ሁለተኛው ፣ "የክርስቲያን ደም በከንቱ አይፍሰስ"
የሚሉ ናቸው ።

የኢጣልያ ባለሥልጣኖች ግን ፣ ይኸን አትቀም የፍርሃት አድር
ገውት እነወዲ ምኒልክ እንደሚመኙት የያዙትን ወረዳ ሁሉ በሰላም
ለመልቀቅ አልፈለጉም ። በራሳቸው ትልቅነትና በሥልጣኔያቸው በመ
መካት ፣ የኢትዮጵያን ሕዝብ እንደሌላው የአፍሪካ ሕዝብ ሁሉ በመ
ናቅና በማኮሰስ ፣ እንደገና ከያዙት እያለፉ አዲስ ወረዳ በመያዝ ፣
ለኢጣልያ የቅኝ አገር መፍጠርን በበኩላቸው ዓላማ አድርገው ይዘ
ውታል ። እስከ አላጌም የደረሱት በዚሁ ዓላማ መሆኑን ባለፈው አመ
ልክተናል ።

ስለዚህ ፣ ዳግማዊ ምኒልክ መቀሌ ከገቡ በኋላ ፣ የአላጌን ድል
አዲስ አበባ ላሉት ፈረንጆች ሲጽፉ አድራሻቸውን ለሙሴ ሞንዶን

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፣ ገጽ 241 ።

ቪዳሌ አድርገውለታል ። ምክንያቱም ሞንዶን በዚህ ጊዜ "ለታ"
ለሚባለው ለፈረንሳይ ጋዜጣ ወኪልና ለንጉሡ ነገሥቱም ወዳጅ ስለ
ነበረ ነው ። ጣልያኖቹ ኢትዮጵያንና አስተዳደሩን እያጥላሉና አረ
መኔ እያስመሰሉ በመጻፍ ወረራቸውን "የሚገባ ነው" ለማስናት ፣
በአውሮፓ ወሬያቸውን በጋዜጣ ሲነዙ ፣ እርሱ ከአዲስ አበባ እየጻፈ
በመላክ የጣልያኖቹን ፕሮፓጋንዳ የሚያስተባብል ፣ ወዲ ምኒልክን
በማሞገስ ከልብ የሚደግፍና አማርኛም የተማረ ነበር ።

ከንጉሡ ነገሥቱ የተጻፈለትን ደብዳቤ እንደሚከተለው እንመል
ከት ።

ሞዓ አንበሳ ዘእምነገደ ይሁዳ ዳግማዊ ምኒልክ ሥዩመ እግዚአብ
ሔር ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ።

ይድረስ ከሙሴ ሞንዶን ። እንዴት ሰንብተሃል ። እኔ እግዚአብሔር
ይመስገን ደህና ነኝ ። ከናንተ ከተለያየሁ ኢጣልያኖችን እጅግ አልገ
ፋም ብዬ ነገሩን በዝግታ ይዤው ነበር ። በዝግታ መያዜ ግን ፣ የክር
ስቲያን ደም ሳይፈስ በመካከሉ ድንገት እነዚያን የሚያስታግሥ
ምክር ከአውሮፓ ይመጣል ብዬ ነበር ። ኋላ ግን ነገሩን አስተውዬ
ባየው ከቀ እኔ የፈራሁ እነሱ የበረቱ መሰሏቸው አሸንጌ ድረስ በር
ሲመያዝ መጡ ። የኔም ሠራዊት አስቀድሞ የሰደድኳቸው መኳንንት
ሁሉ ሳይደርሱ የኢጣልያ ወታደር የፊተኛውን ጦር አዘላለት አይቶ
ተመልሶ አላጌ ላይ በሩን ይዞ ሰፈረ ። የኔም ጦር ተከትሎ ከአላጌ
ወዲህ አይባ ላይ ሰፈረ ። ከዚህ በኋላ ሰፈሩን እያዩ ጣልያኖች
መተኮስ ጀመሩ ። የኔም ወታደር አላስችል ቢላቸው ከአለቆቻቸው
ትእዛዝ ሳያገኙ ወግተው ጦርነት ገጥመው በኅዳር 28 ቀን ድል
አድርገው ፈጁት ። የፊተኛው ጦር በሥሩ ሁለት አለቆች ይዞ የመጣ
ማጆር ተብሊ ነበር ። ከርሱ ስምንት ሞተዋል ፤ ሁለቱ ተማርከው ።
ዠንራል ባራቲዬሪ * ለርዳታ መጥቶ እመንገድ ሲደርስ ድል ያደረገው
የኛ አባራሪ ጦር ቢደርስበት ጥቂት ራሱን ሆኖ ከዚያ ሸሽቶ መቀሌ
ከርዱ ገብቶ የኛ ጦር ከቦት ተቀምጧል ። አሁንም ደስ ብሎኛል
ደስ ይበልህ ። ሁሉንም እንድታውቀው ራስ መኮንን የሰደደልኝን
ደብዳቤ ሰድጄልሃለሁ ። ደስታውንም ላንተ መላኬ የሁሉም ሽማግሌ
ነህና አዲስ አበባ ላሉት ፈረንጆች ሁሉ እንድትነግራቸው ይሁን ።
ለቀሩት ፈረንጆች ሁሉ አለመላኬ ደብዳቤ ችሎ ቢሆንብኝ ነውና
ለሁሉም አንተ ንገርልኝ የራስ መኮንን ደብዳቤ ከራስ ዳርጌ
ተቀበል ።

በታኅሣሥ ፮ ቀን በአሸንጌ ሰፈር በ፲፰፻፹፰ ዓ. ም. ተጻፈ ።[1]

* ባራቲዬሪ ያሉት አሪሞንዲ ለማለት ነው ። ቶዜሊን ለመርዳት መጥቶ በሽሽት የተ
መለሰው አሪሞንዲ እንጂ ፣ ዋናው ባራቲዬሪ አይደለም ። ምናልባት ወሬ ነጋሪያቸው
አሪሞንዲ ለማለት ፈንታ ባራቲዬሪ ብሏቸው ይሆናል ።
1 ፓሪስ ቤተ መዛግብት ቤት . . ከሞንዶን ዶሲዬ ፣ ቁ.82

ዳግማዊ ምኒልክ ፣ በዚህ ደብዳቤ ውስጥ ራስ መንገሻ ዮሐንስ የጻፉላቸውን ደብዳቤ በራስ ዳርጌ አማካይነት ለምንዶስ ሺዳዬ መላ ካቸው ፣ ምናልባት በዚህ ጊዜ ኢጣልያኖቹና ወገኖቻቸው "እንንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ፣ እንራስ ሚካኤል ንጉሠ ነገሥቱን ከድተዋል ። ራስ መንገሻም ከድተው ከኢጣልያ ባለሥልጣኖች ጋር እየተጻጻፉ ለጣ ልያን ሊገቡ ነው" የሚባል ወሬ ይነፍስ ስለነበር ይሆናል ። ይልቁ ንም ራስ መንገሻ ፣ ምንም ራሳቸው ከኢጣልያኖቹ ጋር በኮአቲትና በሰንዓፌ ቢዋጉ እውንም ለሚቀጥለው ጦርነት ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር ቢሰለፉ ፣ ከዚህ በፊት እንዳመለከትነው ፣ የዙፋን ወራሽነቱ መቅረት እያደደር እየቆጫቸው ውስጡን በኅዳር 23 ቀን 1887 ዓ.ም. ለኢጣ ልያ ንጉሥ ከጻፉ ወዲህ በነሐሴ 23 ቀን 1887 ዓ.ም. ደግሞ ለንግ ሥት ቪክቶሪያ ፣ "መንግሥቴን ተቀምቼያለሁና እርዱኝ" የሚል የተያዘ ደብዳቤ ጽፈው ኖሮ ፣ በአድዋ ጦርነት ጊዜ መላክተኛው ካይሮ ደርሶ ከእንግሊዝ ባለሥልጣኖች መነጋገሩ በውጭ አገር ጋዜጣ ተጽፎ ነበር ።

ምናልባት ፣ የዚህን ወሬ ምንጮን ሺዳዩ ከፈረንሳይኛ ጋዜጣ ላይ አንብበው የራስ መንገሻን አለመታመን ዳግ ምኒልክ ጽፎላቸው እርሳ ቸው ደግሞ ለዚሁ የራስ መንገሻን መታመን ከደብዳቤያቸው ላይ እንዲረዱው ለከውሉት ይሆናል ። ዳሩ ግን ፣ ራስ መንገሻ ባለፈው ዓመት ሁለት ጊዜ ከኢጣልያ ጦር ጋር ተዋግተው ያን የመሰለ የመ ሸነፍ አደጋ ደርሶባቸዋል ። ያንን ቁጭት ለመወጣት በጦርነት ከንራስ መኰንን ጋር ከመሰለፋቸው ከአራት ወራት በፊት ለንግሥት ቪክቶ ሪያ መጻፋቸው ፣ በእውነትም ኢትዮጵያውያን አንድነት የላቸውም ያሰኛል ። በወቅቱም የእንግሊዝ መንግሥት በምንም ዐይነት እርዳታ ለማድረግ እንደማይችል የታወቀ ነው ።

የአድዋ ጦርነት የተካሄደውን ፣ ብዛቱ በተለያየ ወታደሮች መካ ከል መሆን አይጠረጠርም ። የኢትዮጵያውያን ቁጥር ከኢጣልያኖቹ ጸሐፊዎች በተሰጠው ግምት ከሃምሳ ሺ በላይ ባለጠመንጃ ሲሆን ፣ የኢጣልያኖቹ ከዚህ በፊት እንደ ተመለከትነው ሦስት ሺ አይሞላም ። ነገር ግን ፣ በደንበኛ አካዳሚካዊ የጦር ትምህርት የተዘጋጀ ወታደርና ይኸን ባላገኘ ወታደር ፣ እንደዚሁም ምሽግ ይዞ በሚመከትና ከውጭ በሚያጠቃ መካከል የተደረገ ጦርነት ስለሆነ ፣ የተዋጊ የቁጥር ልዩ ነት የሚጫነው በመጠኑ ነው ። ጥሩ የመሣሪያ ትጥቅ ያለው አንድ መቶ ወታደር እንደ አድዋ ያለውን ምሽግ በቅድሚያ ከሆነ መቶ ሺ ጦር ሊመልስ ይችላል ። እነሱም እጋሚ ተሰፋፍና ራሳቸው ራስ መንገሻም በቃልም ፣ በደብዳቤም የገለጹት ይኸንን ነው ።

የሆነ ሆኖ ፣ የአድዋ ጦርነትና ድሉ ለኢጣልያ መንግሥት ትልቅ የሚያስጠንቀቂያ ደወል ነበር ። ኢጣልያኖቹ ግን ፣ ይኸን የደወል ድምፅ ሰምተው በመግር ፣ ጉዳዩንም ወደ ምኒልክ እንደ ተመኙት በትዕግ ሥት ወደ ሰላም በማቅናት ፈንታ ፣ አውሮፓዊ ክብራቸው ባንድ ባል ሠለጠነ አፍሪካዊ ጦር እንደ ተነካ በመቁጠር ፣ በኢጣልያም ፣ በኤር ትራም ያሉት ሁሉ ከቀድሞው የበለጠ አበክረው በመናደድ የሚበቀ ሉበትን ጊዜና ሥፍራ ይመርጡ ጀመር ። አዳዲስ ጦርም ከኢጣልያ አገር ወደ ኤርትራ የሚመጣው ፍጥነቱ ከዚህ በፊት ከነበረው ይበልጥ ተቀላጠፈ ። ቢሆንም ከኮዓቲትና ከደብረ ኃይላ ጦርነት ድል በኋላ ፣ ይህ የአድዋ ሽንፈት ኤርትራ ባሉት የኢጣልያ የጦር መኰንኖች ዘንድ ፣ "በፍጹም የማንበገርና የማንደፈር ነን" የሚለው ልባዊ የትምክህት እምነት አጠራጣሪ ሆነ ። በአድዋ ውጊያ ኢጣልያኖች አስገድደው ባሰለፉት የኤርትራ ፣ የደንካል ፣ የራያና የአዘቦ ፣ የሐባ ብና የቦጐስ ፣ የከረንና የሱዳን ተወላጅ ዘንድ ነገሩ የተገላቢጦሽ እየሆነ ሔደ ። በጦርነቱ የተካፈሉት ላልተካፈሉት ያጼ ምኒልክን ጦር አወጋግ እያደነቁና እያጋነኑ አወሩ ። ከአድዋ ጦርነት በፊት በነበሩት የባንዳ ወታደሮችና በቅርብ በተመለመሉት ባገር ተወላጆች ዘንድ ፣ "ጣልያንን ማን ይችለዋል" የሚል እምነት አድሮ ነበር ። አሁን ግን ፣ በተለይ ጦርነቱን ተካፍለው የሸሹትና ለሌሎቹ ያወሩት ፣ ያለቆቹን የነገበየሁ አባ ጎራን ፣ የነታፈሰ አባ ትንታግን አመራርና የወታደሩን ድፍረትና ጀግንነት በዝርዝር ሲተርኩት ፣ በፊት የነበራቸውን እምነት ከመሠ ረቱ አናጋው ። በዚህ ምክንያት ፣ በአድዋ አካባቢ ያሉ የእንዳ መሆኒ ፣ የአበርጋሌ ፣ የእንደርታ ፣ የዋጅራት ፣ የሰለዋና የገራልታ ሕዝብ በየወ ረዳው መመሥረትና ማስተዳደር ፣ ሹም ሽር ማድረግ የጀመሩትን ኢጣልያኖች እየተዉ ፣ ብዙ የትግሬ መኳንንትና ሹማምንት ከነጭ ፍራቸውና ከነመሣሪያቸው እንዲያውም አንዳንዶቹ ጠላትን እየወጉ ወደ ወገናቸው በመደባለቅ የኢትዮጵያን ጎራ አጸኑት ።

የኢጣልያ ጠቅላይ አዛዥ ነገሩን ሰምቶ ፣ እንደነመቶ አለቃ ጋምቢ የመሳሰሉትን ሹማምንት እየላከ አንዳንዶቹን ቢያስጠብቃቸውም ፣ ሁሉም በየጊዜው እየመጡ ለራስ መኰንን ይገቡ ጀመር ። እነዚ ሀም የትልቁ ራስ አርአያ ልጆች ደጃች ተድላ አባ ጉበን ፣ ልጅ አብ ርሃ ፣* ደጃች ገብረ ሚካኤል ፣ ሹም ደራ መንገሻ ፣ ደጃች ብሩ ናቸው ።

* ደጃች ደበብ ከዳ የሔንስ ተጣልተው ከኢጣልያኖቹ ጋር በነበሩበት ሰዓት ታናሽ ወንድማቸውን አብርሃን ለኢጣልያኖቹ ለተተኪ ሰጥተው ነበርና ጣልያኖቹ ቀረና ውስጥ አስተምረው መልሰው አምጥተው መገዛታቸው አድርገውት ነበር ። ከዓድዋ በኋላ ደጃዝ ማች ተብለው ትግራን (እንደርታን) በሚያስተዳድሩበት ጊዜ ከዋማሾም አባተ መዋጋታ ቸው በልጅ ኢያሱም ጊዜ ያገር ግዛት ሚኒስትር መሆናቸው ወደፊት ይገለጣል ።

ራስ መኰንንም ፣ የገበሩላቸውን ሁሉ ፈቃደኞች የሆኑትን ለራስ መንገሻ ዮሐንስ አስረከቧቸው ። ወደዚህ እየከዱ የሚመጡትን ሹማምንት ለማገድ መጥቶ የነበረውን ቴኔንቴ ጋምቢን ቶደም ብለው የገቡት ደጃች ተድላ አባ ጉብን ማርከው ይዘው ከርሳቸው ጋር እስረኛ ሆኖ እገር ላገር ከዞረ በኋላ ፣ በመጨረሻ ደጃዝማቹ ለራስ መኰንን አስረከቡትና በአላጌ ጦርነት ላይ ከተማረኩት ከሌተና ስካላና ከሁለት ዝቅተኛ መኰንኖች (ኮፖራሎች) ጋር ተደባልቆ በራስ መኰንን ሠፈር ብዙ ጊዜ ቆይቷል ።[1]

በኢትዮጵያ በኩል ግን ፣ ምንም እንኳን የወታደሩ ድፍረት ፣ የመሳፍንቱ ኅብረት በጣም ቢያስደስታቸውም ፣ ዳግማዊ ምኒልክ ልባቸው በኩራትና በትምክህት አልተሞላም ። በተለይ አዲስ አበባ ፈረንጆች ፊት የጦርነቱንም ደረጃ ዝቅ በማድረግ በነፊታውራሪ ገበየሁና በነቀኛዝማች ታፈሰ ወደ መላከክ እያዘነበሉ ፣ ነገሩ እንዲድባበስ ያላቸውን የልስላሴ ፖለቲካ በጽሑፍም በተግባርም ያሳያሉ ። ራስ መኰንንም የተከተሉት ይኸንኑ አርአያ ነው ።

በዚህ ምክንያት ፣ ኅዳር 28 ቀን በተደረገው ጦርነት ማጆር ቶዜሊ ፣ ካፒቴን ካኖቬቲ ፣ ካፒቴን አንጌራ ፣ ካፒቴን ፐርሲኮና ሌሎችም ሹማምንት በድምሩ አምስት ካፒቴኖች ፣ ዐሥር የመቶ አለቆችና ሁለት ምክትል የመቶ አለቆች በጦርነቱ ላይ ሞተዋል ። ራስ መኰንን ከጦርነቱ በኋላ የነዚህን ሬሣ ከያለበት አስነሥተው ሬሳቸው በሰልፍ ቆመው ፣ እዚያው አላጌ አጠገብ በሚገኘው ቤተ ማርያም በሚባለው ቤተ ክርስቲያን በክብር አስቀበሩዋቸው ።[2]

ከዚህ በፊት እንዳነበብነው ማጆር ቶዜሊ ፣ እምና 1887 ዓ. ም. ደጃች ባሕታ ሐጐስ ፣ ከራስ መንገሻና ከዳ ምኒልክ ጋር ተላልከው ፣ ቴኔንቴ ሳንጉይኔቲን አስረው የሸፈቱ ጊዜ ፣ አሁን በአላጌ ያለቀውን ጦሩን አስከትሉ ፣ ቢሐላይ ወግቶ ከገደላቸው በኋላ ሬሳቸውን በሚጓጉሉ ለመቀጣጫ በማለት አላስቀበረም ነበር ። አሁን ራስ መኰንን እርሱንና ወገኖቹን በክብር ሲያስቀብሩ ፣ የደጃች ባሕታ ሐጐስ ወንድሞች እንአዝማች ሠንጋል በዚያው ነበሩና ፣ "የኛን ወንድም ያላስቀበረው ቶዜሊ ለምን ይቀበራል" ብለው ተከራከሩ ። የዚህን ጉዳይና ሌላም የአላጌን የጦር ወሬ ጨማምረው በስፍራው የነበሩት

1 Italia ed Etiopia . . . PP. 209-214; Memoire d' Afrique - O. Baratieri PP. 283-285.

2 Adua, Bellavita, PP. 236-237. La Prima Guerra d' Africa -R Battaglia - PP 644-686

አስተርጓሚው ግራዝማች ዮሴፍ ንጉሤ ነገሥቱ ከጻፉት ሰፋ አድርገው ለዚያው ለሞንዶን ጽፈውለታል ።

ይድረስ ከሙሴ ሞንዶን ከዚህ ቀደም ያላጌን ጦርነት የምሥራች ጃንሆይ የላኩብዎት ጊዜ የጦርነቱን ሁኔታ ወሬያቸውን ሳልከብዎት የቀረሁት ፣ ከመንግሥት ቤት የሚወጣው ደብዳቤ የተተካከለ ወሬ መሆን ይገባዋልና ይኸውና ዛሬ ጨርሼ እልክልዎታለሁ ። ከዚህ ቀደም ጃንሆይ ሳይልኩ ራስ መንገሻ ከጀኔራል ባራቲዬሪ ጋር እርቅ ለማድረግ ጀምረው ነበር በእርቁም ሲመላለሱ የነበሩ አባ እናገያ የሚባሉ ኢየሩሳሌም ይኖሩ የነበሩ መነኩሴ ፣ ሊቀ ወልደ ኢየሱስና ግራዝማች ሳዶር ናቸው ።[1]

በመጨረሻው ግን ፀጼ ምኒልክ ፣ ለጦርነት ሲመጡ እናንተ ለእርቅ አልመጣችሁም ለፃሮች ናችሁ ብለው አሰሩዋቸው ። ከዚህ በኋላ ሞት ይገባችኋል ብለው ሊያስደበድቧቸው ሳለ ፣ ሌቴተና እስካላ የሚባል ከሹሞቹ መካከል ተነሥቶ መልከተኛ ወጊድ ይባላል እንጂ ይሞታልን ብሎ ከሞት አተረፋቸው ። ሞት ቢቀርላቸው እስራት አይቀርላቸውም ብለው አስር ምጥቅ ሰደዷቸው ። ይህም ሌቴተና እስካላ ዛሬ አላጌ ላይ የተማረከው የመድፈኞች አለቃ ነው ። ጃንሆይም የሸን መፈት ጨርሰው በታኅሣሥ ፬ ቀን አላማጣ ከሚባል አቀበት ከገርጌው የቆሚምም ግንት ከፍል የሚሆን ሰፍረው ሳሉ ያላጌን ጦርነት ድል የማድረግ የምሥራች መጣላቸው ።

ከዚህ በኋላ ፣ የምሥራቹን ወደናንተ ልኬው እሸንጌ ላይ ወተተው ሰፈሩ ። ከዚህም ላይ የፊታውራሪው ጦር ድል ማድረግ ለመጨረሻው ድል የምሥራች ምልክት ነውና ሥራዊቱ ሁሉ ተሰልፎ ግንት ቢተኩስ በዳር በገደል የነበረ ወደ ኢጣልያንም ተጠግቶ የነበረ ሽፍታ ሁሉ መግባት ጀመረ ። ያላጌም ጦርነት ፊትም በደብዳቤ ያገኘነው ከተቀጋውም ከሥራዊቱ አፍ ያገኘነው ይህ ነው ። ጀኔራል ባራቲዬሪ ምጥቅ ሳለ ከሸዋ ጦር መጣብን ብለው ቢልኩበት ፣ ጓደኞም የነበረውን አዲግራትም የነበረውን ጦር አንድ ላይ ጠቅላቸው ወደፊት ቀድማቸሁ ከማጆር ቶዜሊ ጋር ያላጌን በር ያዙ ብሎ ላከ ። ማጆር ቶዜሊም ጦሩን ጠቅሉ ያላጌን በር ይዞ ምሽግ መሸገ ። ጀኔራል ባራቲዬሪም እምባ ነው ። መንገዱም እንኳን ያራት ራሶች ጦር እንድንት ሆኖ ለመሔድና ያንድ ፊታውራሪ ጦር ለማስገዝ እጅግ ያስጨንቃል ብሎ ነው ይኸን ያደረገው በኅዳር በ፳፯ ቀን የፊታውራሪ ገበየሁ ጦር ከአላጌ ወዲህ ላሮር (ደቦር) ከሚባል ሜዳ ሰፈረ ። የቀሩትም ራሶች ወደ ኋላ ሰፍረው ነበር ። በ28 ቅዳሜ ጧት በፊታውራሪ ሰፈር ላይ ማጆር ቶዜሊ መድፍ መተኮስ ጀመረ ። የጃንሆይ ሠራዊት ግን ሰንበትን ለማክበር ያገለት ለመዋጋት ፈቃድ አልነበረውም ። ነገር ግን

1 ከዓድዋ ጦርነት በኋላ ግራዝማች ሳዶር ናቸው እንደታሠሩ ሞቱ ። ሁለቱ ካህናት መያዣ ሆኖ በቆየው በማጆር ቶዜሊ ሳለ ተለውጠው ተፈቱ ። Italia ed Etiopia ገጽ 205 ፣ የማስታወሻ ቁጥር 3 ። በዚህ ጽሑፍ ላይ ሌተና እስካላ የሚሉት በደብዳቤያቸው እንደ ገለጹት በአምባላጌ ሲዋጋ የተማረከው ደግበኛ ሰው Scala ነው ።

ወላት ከተነግ ወዲያ ጊዜ መስጠት የሞኘ ሥራ ነው ብለው የጎልኛው ጦር ሳይደርስ ፊት የነበረው የፊታውራሪዎች ጦር እጅግ የሚያስጨንቀውን ዳገት በእግርና በፈረስ ወጥቶ የጦሩን ጎዳና (ከምችቱን) አፈረሰው ። መድፉም ተያዘ ማጆር ቶዚሊም ከባልንጀሮቹ ጋር ከዚያው ሞተ ። ከማጆር ቶዚሊ ጋር የሞቱ ጣልያኖች ከ30 ይበልጣሉ ። 3 ፈረንጆች ግን ተማረኩ ። ከተማረኩት ከሦስቱ ኢጣልያኖች አንዱ ሊዩቴና አሰካ የሚባል የመድፈኛ አለቃ ነው ። ይህ ጦርነት ሲደረግ የኛ ወታደሮች የሸሸው ጦር እንዳያመልጣቸው በዳገትና በቁልቁለቱ ፊጣውን እየረገጡ እስከ ማታ ድረስ ጋለቡበት ።

ጄኔራል አሪሞንዲ የሚባለው ግን ፣ ከኰሎኔል ጋሊያኖ ጋር ኮረብታ ወዲያ ሰፍረው ሳለ ፣ የጦርነቱን የመድፉን የጠመንጃውን ተኩስ በሰሙ ጊዜ ለመርዳት ሲነሱ የኛ ጦር የሸሸውን ሲያባርር ከሰፈሩ ወት ደረሰባቸው ። ዕቃውን ትቶ መድፉን ብቻ ጭኖ ሸሸ ። የኛም ሰው ተከትሎ ብዙ ሰው ፈጀበት ። ጨለማ ገላገላቸው ። ኰሎኔል ጋሊያኖ መቀሌ ከእርድ ጉብቶ አደረ ። የተማረኩት መድፎች አራት ናቸው ። የተማረከው ዕቃ ግን የጅሩ ባሩድ የቱቱቱ የብሩ ጠበንጃውም ባላገር ማረከው እስካሁን ይለቀማል ። ይኸን ያህል ጠበንጃና መድፍ ሲተኩስ አላጌ ላይ የወደቁ የኛ ወታደሮች 276 ሞቱ 349 ቆሰሉ ። ማጆር ቶዚሊን ተከትሎ የሔደ ባሻ ባሙቅና የትግሬ ጦር አንድም አላመለጠም ። ደጃች ባሕታ በሞተ ጊዜ ጣልያኖቹ አይቀበር ብለው ከልክለው ነበር ። ዛሬም አላጌ ላይ የሞቱትን ጣልያኖች ራስ መኰንን ሳስቀብሩቸው ቢሉ የደጃዝማች ባሕታ ወገኖች አይቀበሩብን ብለው ለራስ መኰንን ቢሞግቱ ፣ ይህ የክርስቲያን ሥራ አይደለም እንዚያ ቢከፉ እንደነዚያ እንከፋም ብለው አስቀበሯቸው ። ከዚህ በኋላ የጃንሆይ ሠራዊት የመቀሌን እርድ ከቦ ተቀመጠ ። እርሱ ግን የእርድ ነገር እየተዳዳከ ሌት ሌት ካቡን እየነበ እርድን አጠነከረ . . . [1]

እላይ በግራዝማች ዮሴፍ ጽሑፍ እንደ ተገለጸው ፣ ጄኔራል አሪሞን ለማጆር ቶዚሊ ድጋፍ ለመሆን አንድ ሺ እምስት መቶ ጦር ይዞ ሌሊቱን ሁሉ ወደ አላጌ ለመድረስ ሲገሠግሥ አድሮ በአራት ሰ ላይ አፍጐል ደረሰ ። ከዚያም በሩቅ የአላጌን ተራራ የጥይት ጭ አጥቁሮት ተመለከተ ። ከዚያ ተንቃንቆ በዐሥር ሰዓት አዲአ ጉብታ ላይ ሰፍሮ ሳለ ፣ ቶዚሊን በሕይወት እንዳለ ቆጥሮ ከዚህ የ ከተሰውን ያብዳቢ ጻፈለት ።

. . . እዚህ የደረስሁት ዓሥር (10) ሰዓት ነው ። ከምሽት በፊት ከዚህ ተነስቼ ወደ ግይ መዝጊ ሳልጠጋ አልቀርም ። የጠላት ጦር በርክቶ እንደሆነ ወደኋላህ እንድትመለስ ጠቅላይ ገዢው በጥብቅ ያዘዙውን ልነግርህ ። ያንተ ጦር ወደኋላ መለስ ቢል ከኛ ጦር ጋር ተገናኝቶ ከዚያው የሁሉም ጦር ተጠቃሎ ከአገረ ገዢው (ባራቲዬሪ) ጋር መቀሌ ላይ ይጠቃለላል ። ጥይትና ዱቄት የያዙት የብሌክ (ሆገር ተወላጅ ሹም) ሰዎች በቁኤንቲ ኪያሷ መሬት መጥተዋል ።

1 ታሪክ ቤተ መጻሕፍት ከምንዶን ዶሲዬ ፣ ቁ.82

አሪሞንዲ ይኸን ለቶዚሊ ጽፎ ሳለ ያብዳቢው አላጌ ሳይደርስ ፣ በዐሥር ሰዓት ተኩል ላይ ፣ ከጦርነቱ ቦታ የሚሸሹትን የኢጣልያኖችና የባንዳ ወታደሮችን የሚያባርሩት የነራስ መኰንን ወታደሮች ያር ሰው ተኩስ ከፈቱበት ። ዝርዝር ወሬውንም ፣ ከሞት የተረፉት ሦስት መቶ ባንዳዎች ከሦስት የኢጣልያ መኰንንኖች ጋር ደርሰው ነገሩት ። ከአላጌ የሸሹት ራስ ስብሐት ጄኔራል አሪሞንዲን ባገኙት ጊዜ ፣ "ከስድስት ሳምንት በፊት በጠላት ላይ ተጠንቀቁ ፣ ከኛ በቁጥር ይበልጣልና ለምን ሠራዊቱን ባንድነት አትሰበስቡም ብዬ ሳገረ ኖችው ለባራቲዬሪ ነግሬው ነበር ። ያለዚያ (ቢሰማኝ ኖሮ) ይኸ ሁሉ እልቂት አይደርስብንም ነበር"[1] ብለው ብስጭትና ቁጣ ጭምር ነገሩት ።

ከዚህ በኋላ ፣ አባራሪዎቹ መተኰሳቸውን ሲቀጥሉ የጄኔራል አሪሞንዲ ፈረስ ተመትቶ ሞተ ። ቢሆንም የአዶኔ ክፍል ወታደሮች ጠንከር ብለው ስለመከቱ ፣ እዶጋ ላይ የተገኘው ጄኔራል አሪሞንዲና ወታደሩ የመሸሻ ጊዜ አገኙ ፤ በዐሥራ ሁለት ሰዓት ከሩብ ላይ ተኩሱ ጋብ ስላለ ፣ ጊዜውንም ምሽት ስለ ተከተለው ፣ በራሪዎቹ የእፍጐልን ሜዳ አቋርጠው ከሌሊቱ በዐሥር ሰዓት መቀሌ ገቡ ።

በአላጌው ጦርነት ፣ በጠቅላላው ከኢጣልያኖቹ ወገን ሁለት ሺ ወታደር ማለቁን ጠቅላይ አዛዥ ባራቲዬሪ በጻፈው መጽሐፍ አረጋግጧል ። ስለዚህ ከሠመተው ጠቅላላ ጦር የተረፈው ሦስት መቶ ሃምሳ ገደማ ብቻ ነው ማለት ነው ። በኛ በኩል በግራዝማች ዮሴፍ ደብዳቤ ላይ እንደ ተገለጸው ፣ የሞቱት ሁለት መቶ ሰባ ስድስት ፣ የቆሰሉት ሦስት መቶ ዐርባ ዘጠኝ ናቸው ።

1 Italia ed Etiopia . . P. 212

ምዕራፍ ሐያ ስምንት

የዳግማዊ ምኒልክና የሠራዊታቸው መቀሌ መግባት—የኢትዮጵያ ድርጅትና የጦር ኃይል

ባለፈው እንደ ተመለከትነው ፣ ዳግማዊ ምኒልክ በየመንገዱ ሰፈር እያደረጉ ከየአለበት በየአሊቃው እየተሰለፈ ለጦርነት የሚመጣውን ተቀብለዋል ። ዓንዳንድ ሰፈርም ስለ ደስታ ግባት እያስተኩሱ የሸፈቱ እስገብተዋል ። ብዙ ሠራዊት ብዙ ባለበቅሎና ፈረሰኛ ለማስተላለፍ የሚያስቸግረውን ውድግ መንገድ ሲያስጠርጉ ፣ አባጣ ጉባጣውን ሲያስደለድሉ ፣ ጫካውን ሲያበመንጥሩ ፣ በየአደሩበት ድግስ እየተደገሰ ሰንጋ እየታረደ ግብር እየተበላ ተጉዘው ከአዲስ አበባ በተነሡ በሦስተኛው ወር መጀመሪያ ላይ በታኅሣሥ 5 ቀን ወፍላ ፣ በ8 እሸንጌ ፣ በ11/1888 ደምባልአ ደረሱ ። እዚህም በደረሱ ጊዜ ቀድመው የአላጌን ጦር የደመሰሱት እነ ራስ መኰንን በሰፈሩበት ሥፍራ በሽታ ገብቶ ፣ ብዙ ፈረስና በቅሎ ሞቶ መንገድ አላስሔድ ስላለ ፣ ከእሸንጌ በታኅሣሥ 23 ቀን ተጉዘው የቀድሞውን ጉዳና ፣ ወደ እንጣሎ የሚሔደውን ሰቀው ፣ በቀኝ በኩል አልፈው መሐን ሕዝባ ከደረሱ በኋላ መንገድና ስንቅ ለማዘጋጀት እዚሁ ላይ ሰፈሩ ።

በመሐን ሕዝባ ላይ ሳሉ ፣ ወደ ኋላ ዘግይተው የነበሩት ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጦራቸውን አስከትለው ፣ ከጐጃም ተነሥተው ፣ በቤጌምድር አድርገው ፣ በታኅሣሥ 15 ቀን ደርሰው ከንጉሠ ነገሥቱ ተገናኙ ። ከዚያ ንጉሠ ነገሥቱ በ19 ከመሐን ሕዝባ አልፈው በ22 እንዳ መሆኔ ፣ ከዚያ በ23 ቆጀራት ገቡ ። ይኸም ስፍራ ባንድ ወገን የአላጌ ጦርነት ለት ብዙ ጣልያንና ባንዳ ያለቀበት ስለነበረ ፣ የሬሣው ሽታ ከማስቸገሩ በቀር መንገዱ ውድግ የበዛበት ስለሆነ ፣ በሦስትና በአራት መስመር በየጫካው ውስጥ መንገድ እየተከፈተ ሲሠራ ጉድጓዳው ሲሞላ ሰነበተ ። ከመንገዱ መጥፎነትና ጠምዛዛነት የተነሣ እንዳንድ የወንዝ ውኆ ሠላሳ ስምንት ጊዜ ማለፋቸውን ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ የጻፉት ማስታወሻ ያረጋግጣል ።

ከዚያም ንጉሠ ነገሥቱና ሠራዊቱ ፣ በብዙ ችግር ጠባቡን መንገድ በታኅሣሥ 24 እና 25 ቀን አልፈው በ26 ቀን ጨለቆት ሰፍረው

ሳሉ ፡ ወደፊት ቀድመው የነበሩት ራስ ሚካኤል ፡ ራስ ወሌ ፡ ራስ መንገሻ ዮሐንስ ፡ ራስ ቢትወደድ መንገሻ አቲከም ፡ ራስ መኮንን ፡ ራስ አሉላና ደጃች ወልዴ ወደኋላቸው ተመልሰው ፡ ጨለቆት መጥተው ንጉሠ ነገሥቱን እጅ ነሥተው ተገናኙ ። አላጌ ላይ የተማረከውንም መድፍ አስረከበው ስለነበረ ንጉሠ ነገሥቱ ፡ "ለጣልያን እንደሆን የያዝነው የኛው ይበቃናል" ብለው ከአላጌ የተማረከው መድፍ ወደ አዲስ አበባ ተላከ ።

በዚሁ በጨለቆት በታኅሣሥ 28 ቀን የልደትን በዓል (ገናን) አከበረው ፡ በ29 ከጨለቆት ተነሥተው መቀሌ ሰፈሩ ። በዚሁም ቀን ስሚንን የእቴጌ ጣይቱን አገር የሚገዙት የእኅታቸው የወይዘሮ ደስታ ልጅ ደጃች ገሠሠ ስለነበሩ ፡ ከስሜን 500 በግ ብዙ ቅቤ ይዘው ገቡ ።[1]

በዚያን ዘመን ፡ በኛ በኩል የጦርነቱን ታሪክ መዘርዘር ፡ ማናቸውንም የተደረገውን በጽሑፍ ማስቀረት ስለ አልተለመደና ወደ ጊዜያችን የተላለፈ ባለመኖሩ ፡ በዓድዋ የተዋጋውን ትክክለኛውን የወታደሩንና የሹማምንቱን ፡ የጦረኛውንና የነፍጠኛውን ፡ የመድፈኛውን ቁጥር ለይተን አናውቅም ። ኢጣልያኖች በያለበት ሰላዮቻቸውን አሠራጭተው በሰበሰቡትና በዕርቅ እያመካኙ ሹማምንቱ እንዲነጋገር ሳልሳና እንቶኒ ቆረጣ ከንጉሠ ነገሥቱ ሰፈር በነበሩበት ጊዜ በግምት የሰጡት የወታደር ቁጥር በብዛትና በማነስ ከዚህ እንደሚከተለው ነው ።

	ሲያንስ	ሲበዛ
የዳግማዊ ምኒልክ	34,000	38,000
የእቴጌ ጣይቱ	5000	6000
የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት	5000	6000
የራስ ሚካኤል	14,000	15,000
የራስ መኮንን	15,000	16,000
የራስ ቢትወደድ መንገሻ	5000	6000
የራስ ወሌ	6000	7000
የራስ መንገሻ ዮሐንስ ፡ የራስ የአሉላንና የራስ ሐጐስን ጨምረው	3000	4000
የዋግሹም ጓንጉል	10,000	11,000
የፊታውራሪ ገበየሁ	13,000	14,000
ድ ም ር	110,000	123,000[2]

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ . . . ገጽ 239—244 ።
2 La Giornata di Adua - R.Mazzucconi, P. 202.

በጣም አሳንሰው የሚያቀርቡት ደግሞ ፡ ከዚህ እንደሚከተለው ይሆናል ። ይኸንንም ያቀረበው በሰላይነት የተያዘው መሐንዲሱ ካፑቺ ነው ።

ራስ መኮንን	8000	
ራስ ሚካኤል	8000	
ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት	5000	
ራስ መንገሻ ዮሐንስ	5000	
ራስ ወሌ ብጡል	5000	
ራስ መንገሻ አቲከም	3000	
ዋግሹም ጓንጉል	2000	
ያኔ ምኒልክ ዘበኞች (የልፍኝ)	3000	
የእቴጌ ጣይቱ ጦር የደጃች ገሠሠ ጭምር	4000	
የዕቃ ቤት የጠጅና የሥጋ ቤት	1500	
የንጉሠ ነገሥቱ ዕውቅ የሆነው ጦር ባቶ (በፊታውራሪ) ሀብተ ጊዮርጊስ የሚታዘዘው	3000	
በበጅሮንድ ባልቻ የሚታዘዘው	3000	
በሊቀ መኳስ አባተ የሚታዘዘው	2000	
ራስ ወልደ ጊዮርጊስ	5000	አውሳ የዘ
ደጃዝማች ተሰማ ናደው	5000	መቱት
ራስ ዳርጌ	3000	አዲስ አበባ
ደጃች ሉል ሰገድ	3000	ለጥበቃ የቀሩት
ድ ም ር	68,500	

አዲስ አበባ የቀሩትና አውሳ የዘመቱት 16,000 ፡ ሲቀነስ በስሜን የዘመተው 52,500 ጦር መሆን ነው ። በምርኮኝነት አዲስ አበባ ከርሞ በኋላ በእርቅ ወደ አገሩ የተመለሰው ገኔራል አልበርቶኒ ሌላ የበዛ ዝርዝር ይሰጥና ሲያንስ 111,000 ሲበዛ 122,000 ያደርገዋል ። ከዓድዋ ድል በኋላ ለዕርቅ ወዳጼ ምኒልክ የተመላለሰው ማጆር ሳልሳ ደግሞ 130,000 ተዋጊ ፡ ከ60 እስከ 70 ሺ አሽከርና ገረድ ያደርጋል ። እንዚህ እንደዚህ ከፍ ያለ ቁጥር የሚያቀርቡት እንደዚህ ባይበረክትኖር በዋዛ እንሸነፍም ነበር ብለው ለማሳደርደር ፡ ያቀረቡት ይመስላል ። እንደ ከሉቪት እንደ ግለይሸን ያሉት ከ150,000 እስከ 200,000 አድርሰውታል ።[1]

1 Italia ed Etiopia - Conti - Rossini. PP. 340-342, Gli Italiani in Africa Orientale A. Del Boca., PP. 651 - 652.

በዚህ ወይንት ፣ ሁሉም የተለያየ ቁጥር ቢሰጥም ፣ በመካከለኛና በሚመስል ቁጥር 100,000 ግድም ባለጠመንጃ ይኖራል ብሎ ለማ ሰብ ይቻላል ። ንጉሠ ነገሥቱ ከንጉሥነት ዘመን ጀምሮ ፣ ከጠቡ በፊት ከኢጣልያ መንግሥት በግዥ ካገኙት በቀር ፣ በወዳጆቻቸው የውጭ አገር ሰዎች በእንጂነር ኢልግ ፣ በሸፍኑ ፣ በሶለዬ ፣ በላባቱ ፣ በሬምቦ ፣ በባራል ፣ በሳቡሬ ፣ በብሬሞ ፣ በቦሬሊ ፣ በቢና አማካይነት በየ ጊዜው በግዥ የሰበሰቡት ተጠራትም ፡ ባሁኑ ጊዜ በእጃቸው 189,000 ልዩ ልዩ ጠመንጃ ሁለት ሚሊዮን አንድ መቶ ወርባ አራት ሺ ጥይቶች ወርባ ስድስት መድፎች ፣ አራት መትረየሶች እንደ ነበሩዋቸው የሚያ ረጋግጡ አሉ ። ሌሎች ደግሞ ያጼ ምኒልክን የጦር ኃይል ከዚህ የሚያስበልጡም የሚያሳንሱም አሉ ።[1]

እነዚህ ሁሉ የተለያዩ መሳፍንትና መኳንንት ፣ በተለይ በየአውራ ጃው ትክለኛ መሳፍንት ወይም ባለጉልት የሆኑት እንንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ፣ እንራስ መንገሻ ዮሐንስ ፣ እንራስ ሚካኤል ፣ "እንደምን ላጼ ምኒልክ አበሩላቸው" በማለት ያልተደነቁና ያልተገረሙ የለም ። በተለይ ጣልያኖቹ በመጨረሻ ተስፋ ቆርጠው የካቲት 23 ቀን ዋና ውን ጦርነት እስኪ ጀመሩ ድረስ ፣ እነዚህ እላይ የተጠቀሱት ባጼ ምኒልክ ላይ ሸፍተው በየአገራቸው ይቀራሉ ወይም ከጦር ሰፈር እን ቋጋም ብለው ተመልሰው ወደ አገራቸው ይገባሉ የሚሉና ጎጃ ሜው ፣ ትግሬው ፣ ወሎዬው ፣ ከሸዌው ጋር አይዋደድምና እነዚህ ሁሉ ተሰማምተው በኅብረት ጣልያንን አይወጉም ብለው የሚያምኑ ነበሩ ።

ማንቴጋዛ የሚባለው ፣ "ወዳጼ ምኒልክ በዕርቅ ምክንያት አንድ ወኪል እንልክ የነበረው ፣ ጊዜ ለማግኘት ወይም አንድ ራስ ንጉ ሡን እንዲከዳ ለመገፋፋት ብቻ ነበር"[2] ብሏል ። ዋናው አዝማች ጄኔራል ባራቲዬሪ ከዓድዋ በኋላ ባዘጋጀው መጽሐፉ ፣ "ራሶቹን ለመ ጀመሪያ ጊዜ ምኒልክ በኛ ላይ ለማሰለፍ ዐወቀበት"[3] ብሏል ። በኢት ዮጵያ የታሪክ ጥናት ስመ ጥሩ የሆነው ኮንቲ ሮሲኒ ደግሞ ፣ "ምኒልክ ታላላቆቹ አለቆች እንዲከተሉት ለማስገደድ ያደረገው ክንውን አስደ ናቂ ነው" ይልና ከዚያ እልፍ ብሎ ፣ "አበሻን በሙሉ በጉት እሰ ልፎ ለማዋጋት በመሰብሰብ ረገድ ምኒልክ አንድ ተአምራት ፈጽ ሟል . . .. ይኸን የመሰለውን ያውም ከዚህ ያነሰውን ያንድነት ታሪክ ለመፈለግ ከአህመድ ወልደ ኢብራሂም ጋር ወደ ተደረገው ጦርነት መሔድ አለብን[4] . . ." ብሏል ። ወደ ግራኝ ጦርነት ማለቱ ነው ።

1 La Giornata di Adua, R. Mazzucconi, PP. 202 - 203, Chronology of Menelik II-C.P. Rosenfeld PP.160 - 162
2 L' Assedio di Maccalle, V. Mantegazza, P. 323.
3 Memoire d' Afrique, O. Baratieri, p. 351.
4 Italia ed Etiopia, Conti - Rossini, Gli Italiani in Africa, Del Boca, P.252.

ደጃዝማች ባልቻ

ከሞሪስ ደኮሮ

በዚህ ወቅት ፣ ሁሉም የተለያየ ቁጥር ቢሰጥም ፣ በመካከለኛና በሚመስል ቁጥር 100,000 ግድም ባለጠመንጃ ይኖራል ብሎ ለማሰብ ይቻላል ። ንጉሠ ነገሥቱ ከንጉሥነት ዘመን ጀምሮ ፣ ከጦብ በፊት ከኢጣልያ መንግሥት በግዥ ካገኙት በቀር ፣ በወዳጆቻቸው የውጭ አገር ሰዎች በእንጂነር ኢልግ ፣ በሽፍኔ ፣ በስለዩ ፣ በሳባሉ ፣ በሬምቦ ፣ በባራል ፣ በሳቩሬ ፣ በብሬም ፣ በቦሬሊ ፣ በቢና እማካይነት በየጊዜው በግዥ የሰበሰቡት ተጠራቅሞ ፣ ባሁኑ ጊዜ በእጃቸው 189,000 ልዩ ልዩ ጠመንጃ ሁለት ሚሊዮን አንድ መቶ ዐርባ አራት ሺ ጥይቶች ዐርባ ስድስት መድፎች ፣ አራት መትረየሶች እንደ ነበሩዋቸው የሚያረጋግጡ አሉ ። ሌሎች ደግሞ ያፄ ምኒልክን የጦር ኃይል ከዚህ የሚያስበልጡም የሚያሳንሱም አሉ ።[1]

እንዚህ ሁሉ የተለያዩ መሳፍንትና መኳንንት ፣ በተለይ በየአውራጃው ትክለኛ መሳፍንት ወይም ባለጉልት የሆኑት እንንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ፣ እንራስ መንገሻ ዮሐንስ ፣ እንራስ ሚካኤል ፣ "እንደምን ላፄ ምኒልክ አበሩላቸው" በማለት ያልተደነቀና ያልተገረመ የለም ። በተለይ ጣልያኖቹ በመጨረሻ ተስፋ ቆርጠው የካቲት 23 ቀን ዋናውን ጦርነት እስኪ ጀመሩ ድረስ ፣ እንዚህ እላይ የተጠቀሱት ባፄ ምኒልክ ላይ ሸፍተው በየአገራቸው ይቀራሉ ወይም ከጦር ሰፈር እንዋጋም ብለው ተመልሰው ወደ አገራቸው ይገባሉ የሚሉና ጉጃሜው ፣ ትግሬው ፣ ወሎዬው ፣ ከሸዌው ጋር አይዋደድምና እንዚህ ሁሉ ተስማምተው በኅብረት ጣልያንን አይወጉም ብለው የሚያምኑ ነበሩ ።

ማንቲጋዛ የሚባለው ፣ "ወዳጄ ምኒልክ በዕርቅ ምክንያት አንድ ወኪል እንልክ የነበረው ፣ ጊዜ ለማግኘት ወይም አንድ ራስ ንጉሡን እንዲከዳ ለመገፋፋት ብቻ ነበር"[2] ብሏል ። ዋናው አዝማች ጄኔራል ባራቲዬሪ ከዓድዋ በኋላ ባዘጋጀው መጽሐፉ ፣ "ራሶቹን ለመጀመሪያ ጊዜ ምኒልክ በኛ ላይ ለማሰለፍ ዐወቀበት"[3] ብሏል ። በኢትዮጵያ የታሪክ ጥናት ስመ ጥሩ የሆነው ኮንቲ ሮሲኒ ደግሞ ፣ "ምኒልክ ታላላቆቹ አለቆች እንዲከተሉት ለማስገደድ ያደረገው ከንውን እስደናቂ ነው" ይልና ከዚያ እልፍ ብሎ ፣ "አበሻን በሙሉ በጉት አሰልፎ ለማዋጋት በመሰብሰብ ረገድ ምኒልክ አንድ ተአምራት ፈጽሟል . .. ይኸን የመሰለውን ያውም ከዚህ ያነሰውን ያንድነት ታሪክ ለመፈለግ ከአህመድ ወልደ ኢብራሂም ጋር ወደ ተደረገው ጦርነት መሔድ አለብን[4] . . ." ብሏል ። ወደ ግራኝ ጦርነት ማለቱ ነው ።

---

1 La Giornata di Adua, R. Mazzucconi, PP. 202 - 203, Chronology of Menelik II-C.P. Rosenfield PP.160 - 162
2 L' Assedio di Macalle, V. Mantegazza, P. 325 .
3 Memoire d' Afrique, O. Baratieri , p. 351.
4 Italia ed Etiopia, Conti - Rossini, Gli Italiani in Africa, Del Boca, P.252.

ደጃዝማች ባልቻ

ከምራብ ደኑር

ራስ አባተ ቧ ያለው

ከኢናርራቅራ

ምዕራፍ ሐያ ዘጠኝ

የመቀሌ ምሽግና ማጆር ጋሊያኖ - ከኢጣሊያ አገር የሚላከው ጦርና በምክር ቤት የተደረገ ክርክር

ጄኔራል ባራቲዬሪ ፣ የአላጊን ውድቀት ራሱ ማስታወቅ ግዴታው ስለ ነበረ ፣ ይኸንኑ ኀለቆቹ ካስታወቀ ወዲህ አሁንም ከአሸንጌ ወደ መቀሌ የሚያመሩትን የንጉሠ ነገሥቱን ጦር ብዛት እየዘረዘረ ፣ አዲስ የጦር ወታደር እንዲጨመርለት እየደጋገመ ከመጠየቁ በፊት በኮዓቲት ፣ በሰንዓፌና በደብረ ኃይላ ጦርነት ጊዜ የተደነቀውንና የተከበረውን ያህል ፣ አሁን ደግሞ ከየአለቆቹ ወቀሳ እዘል ትእዛዝ ይደርሰው ጀመር ። በተዋታ የሚጸጸፋቸው አለቆችም አንደኛ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ክሪስፒ ፣ የመከላከያ ሚኒስትሩ ሞሴኒና የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ብላን ናቸው ። ክርሱ ወገን ፣ "የንጉሡ ጦር ብዙ ስለሆነ እርዳታ ላኩልኝ" ሲል እነርሱ ደግሞ ዓይነቱንና መጠን መወሰን አለብህ ይሉታል ። " መልካም የ14 ባታዮ ጦርና 5 (ባትሪ) የመድፈኛ ጦር " ይላኩልኝ ብሎ ሲመልስ ፣ "የለም ኢትዮጵያን በሙሉ የመያዝ ዓላማ የለንምና የያዝነውን ቅኝ አገር ለማጥበቅ ይኸን ያህል ጦር ይበቃል ። ስለዚህ የዘጠኝ ባታዮ ጦርና ሦስት የመድፈኛ ክፍል ይበቃሃል" በመባባል ክርክራቸውን በቴሌግራም ይመላለሱ ነበር ።* በፊት በኮዓቲቱ በደብረ ኃይላው ጦርነት ይወዳደሱ የነበሩት አሁን የአላጊ መሸነፍ ከተሰማ ጀምሮ የክሪስፒና የባራቲዬሪ የፖለቲካ ቡድኖች በምክር ቤትም በየጋዜጣውም ወቀሳና ንትርክ በዝቶባቸው ነበር ። ቶስካኔሊ የሚባለው የምክር ቤት አባል በረዥም ንግግሩ ውስጥ ፣ "አበሾች ገና ከመወለዳቸው ጦረኞች ናቸውና ጦርነቱ በፍጹም ይቅርብን " ያለውን ጠቅላይ ሚኒስትሩና ወገኖቹ ሊገነዘቡለት አልቻሉም ።

---

* አንድ ባታዮ ጦር በውስጡ 25 የጦር መኰንን 800 ወታደር ያለው ይሆንና 27 የመትረየስ መሳይ ያለው ጠመንጃ 6 ቀላል መትረየስ 8 ከባድ መትረየስ 6 ሞርቴር (አሚሞር መድፍ) ዓለ 81 የሆነ 3 መድፍ ታንክ የሚያፈርስ ። አንድ ባትሪ ደግሞ በውስጡ 4 መድፍ ያለው ነው ። ይኸም እንደ አገሩና እንደ ዘመኑ የቁጥሩ መጠን ይለያያል ። የኢጣሊያ አንድ ባታዮ ዓለ 700 ወታደር ነው ።

1 L' Assedio d' Macalle, Vico Mante-gazza, PP. 77-83.

ስለዚህ ራሱ ክሪስፒ ባንደኛው ቴሌግራም፣ "ጊዜው ላንተም ለሁላችንም አደገኛ ነው። የጠየቅኸውን ልከንልሃል፤ ከጠየቅኸውም በላይ እንልክልሃለን። አለማሰብና አለመጠንቀቅ መከራ ያመጣ እንደ ሆን በዚህ እኛ ምንም ጥፋት የለብንም" ብሎ ከላከለት በኋላ ቀጥሎ በዚያው ሰሞን ደግሞ፣ "መንግሥት በሰውም በመሣሪያም የጠየቅኸውን ልኮልሃል። አገሪቱ አንድ ሌላ ድል ትጠብቃለች፤ እኔም ራሴ እጠብቃለሁ። ይኸም ድል አንድ ጊዜ ለዘለቄታ ያበሻን ጉዳይ የሚደመድም መሆን አለበት። በምታደርገው ተጠንቀቅ፤ የራስህና የኢጣልያኖች ክብር ያለበት ነገር ነው።"[1]

የዚህም ቀጥተኛ ትርጉሙ፣ የአውሮፓዊቱና የሠለጠነችው የኢጣልያ ጦር ባልሠለጠነችው አፍሪካዊቷ በኢትዮጵያ ጦር መሸነፉ ያንተም፣ የኢጣልያም ክብር ተነክቷልና ይኸን የአላጌን መሸነፍ የሚያስረሳ ኢትዮጵያም ሁለተኛ እንዳታንሰራራ የሚያደርግ አንድ ጊዜ ለዘለቄታ የሚሆን ጦርነት አድርገህ በድል አድራጊነት ስማችንን አድስህ ለኢጣልያንም ቅኝ አገር አውርሳት ነው። በዚህም ላይ ኢትዮጵያን እንደ ማናቸውም የጥቁር አገር ስለሚቆጥራት፣ በአፍሪካና በእስያም ከዚህ በፊት እንዳልነው እንግሊዞችና ፈረንሣዮች፣ ጀርመኖችና ቤልጅጎች አብዛኛውን ጊዜ ቅኝ አገሮቻቸውን ሁሉ በቀላል ጦርነት ስለያዙ፣ የኢጣልያ መሪዎችም ኢትዮጵያን የሚመለከቷት በዚሁ ዓይነት ነው። በዚህ ስሜት እያሌ መኳንንት የአላጌው ውድቀት ክብራቸውን እንደነካ በመቁጠር ይኸንን በእጥፍ ለመበቀል የሁሉም ምኞት ነው። በዚህም ጎን እላይ እንዳልነው የክሪስፒ የፖለቲካ ባላጋራዎች ሥልጣን ለመያዝ ሲሉ የመንግሥቱን አስተዳደርና የጦሩንም አመራር በምክር ቤትና በጋዜጣ ይነቅፉታል። የአላጌንም ውድቀት ለአባባላቸው በቂ ምስክር አድርገው በማቅረብ ሥልጣን ለመረከብ ይሟገታሉ።

የሆን ሆኖ፣ ጄኔራል ባራቲዬሪ የጠየቀው የእርዳታ ጦር አላጌንም ለመበቀልና በኢትዮጵያ ለመስፋፋት ከኢጣልያ አገር ተሰብስቦ በናፖሊ ወደብ ሊሳፈር ሲል፣ በሹማምንቱና በወታደሩ መንፈስ ታላቅ ደስታ ነበር። ከመሳፍንቱ ጀምሮ ሁሉም እኔ ልሒድ እኔን ስደዱኝ እያለ የመከላከያ ሚኒስትሩን በደጅ ጥናት የሚያዋክበው ብዙ ነበር። ከሲቪል ሳይቀር ብዙዎቹ አማላጅ እየላኩ የተመለመሉ አሉ። የየዘማቹ ቤተሰብና ነዋሪው ሰው ሁሉ፣ በኢትዮጵያ የሚጠብቀውን የመሸነፍ አደጋ ሳይገነዘብ ዘማቾቹን በዘፈን፣ በደስታ፣ በትልቅ በዓል

1 LA Prima Guerra D' Africa - Bataglia PP - 282 - 284

ለመሸኘት ሁሉም ለየራሱ ኮሚቴ አበጅቶ ለየወታደሩ ሲጃራ፣ መጠጥና ልዩ ልዩ ስጦታ እየተሰበሰበ ለዘማቹ ይታደል ነበር። ወደ ናፖሊ ወደብ ከመድረሳቸው በፊት ወታደሩን ያሳፈረው ባቡር በሚቆምበት ጣቢያ ሕዝቡ እየተሰበሰበ በደስታና በሆታ ይሸኛቸው ነበር። የየባታዮው ጦር በየክፍሉ ሆኖ ወታደሩ ከመርከብ ላይ ሊሳፈር እቅራቢያ በዘማቹና በቤተሰቡ መካከል የበረከተ ሁካታ፣ የስንብት መሳሳም ሲደረግ፣ ሥነ ሥርዓቱ ሁሉ ተዘበራርቆ ስለ ነበርና ሹማምንቱ ሥርዓት ለማስከበር ሲሞክሩ በዚህ ሥፍራ ቆሞ ይኸን ትርዒት በደስታ ይመለከት የነበረው አድሚራል ኮርሲ፣ "አንድ ጊዜ ተውዋቸው የፈለጉትን ያድርጉ" የሚል ቃል ሲወረውር፣ በዚያ የቆመው ቤተሰቡ ሁሉ ጭብጨባውን በደስታ ገለጠ።

የዓድዋ ጦርነት ከመደረጉ በፊት፣ እ.ኤ.አ. የካቲት 29 ቀን ወደ ኢትዮጵያ የሚዘምቱት ወታደሮች ከናፖሊ ወደብ በተነሡበት ቀን ንጉሡ ራሱ ተገኝቶ ሸኝቷቸዋል። ከመነሣታቸው በፊት ባደረገላቸው ዲስኩር፣ "መኳንንት ምክትል መኳንንትና ወታደሮች ሆይ! የራሴን የወታደርነትና ያገሬቱን ሰላምታ እኔው ራሴ ላቀርብላችሁ ፈለግሁ። በወንድሞቻችን ደም የተቀደሰችውና የምትሔዱባት አገር ለናንተ እንግዳ አይደለችም። በርሷም ላይ የኛ ድል አድራጊነትና የመሥዋዕትነት ሙያውና ዋጋው፣ ማስታወሻው ገና በትዝሱ እንዳለ ታገኙታላችሁ። እነዚህንም ምሳሌዎች እናንተም ትደግሙባቸዋላችሁ። ወታደሮች ሆይ! የኢጣልያንን ምኞት ለወታደር ጓደኞቻችሁ እንድታደርሱ ባንዲራዋን ለመከላከል የሁሉም ልጆቿ እሽቅድምድም ነው" የሚል የማበረታቻ ቃል ይገኝበታል።[1]

በዚህ ዓይነት፣ የኢጣልያ ወታደር በፊትም የተላከው እውንም ከአላጌ ጦርነት ወዲህ በጥርና በየካቲት ወር ከኢጣልያ አገር የተሳፈሩት ሁሉ በጠቅላላው ኤርትራም ከገቡ በኋላ፣ ሁሉም መኳንንቶችና ወታደሮች ጦርነት የጠማቸውና ድል ማድረግ የናፈቃቸው በድል አድራጊነታቸውም የተረጋገጡ ነበሩ። ይሁን እንጂ፣ የአላጌን ጦርነት የተካፈሉትና በሽሽት ወደ መቀሌ የተመለሱት ብቻ ከኋላ ያለውንም የንጉሡ ነገሥቱን ጦር ወሬ በመስማት ስለኢትዮጵያ ጦር ያላቸውን አስተያየት ሳይለውጡ ይኸውም ማለት ሳያሠጋቸው አይቀርም።

ጄኔራል አሪሞንዲ፣ ፈረሱ በአባራሪዎቹ ኢትዮጵያውያን ተመትቶ ከሞተበት በኋላ በሌላ ፈረስ ሆኖ በሽሽት ከነጭፍራው መቀሌ ገብቶ

1 Francesco Crispi, La Prima Guerra d' Africa, P. 407

ዋናው የንጉሥ መኰንን ጦር መቀሌ ከመድረሱ አስቀድሞ በፊቱ ሦስት ጉዳዮች ተደቅነዋል ።

፩ኛ የመቀሌን ምሽግ አፈራርሶ የራሱን ጦር ጠቅሎ ወደ ዋናው ጦር በፈር ወደ አዲግራት መዛወር ፤

፪ኛ ወይም ያንድ ክፍል ጦር እዚሁ ከመቀሌ ምሽግ እንዲከላከል ትቶ እርሱ የቀረውን ጦር ይዞ ወደ አዲግራት መሔድ፣

፫ኛ ሁሉንም ጦር እንደያዘ እዚሁ መቀሌ ቀርቶ ወደፊት የሚጓዘውን የኢትዮጵያን ጦር መመከት ነው ።

ነገር ግን ፤ ጄኔራል አሪሞንዲ ምሽጉ ምንም በደምብ የተመሸገና የሦስት ወር ስንቅ የያዘም ቢሆን ፤ "ለብዙ ሠራዊት ሥፍራውም ስንቁም አይበቃም" በሚል አሳብ ይዋልል ነበር ። ጉዳዩን በውስጡ ካሉት ሻለቆች ከነጋሊያኖ ከነአሜልዮ ጋር ሲሊቁን ተመካከረበት ። አንዳንዶቹ ፤ "ምሽጉን አፍርሰን ጠቅለን መሔድ የአገራችንን ክብር ይነካል" ሲሉ ፤ ጋሊያኖ "እኔ የራሴን የባታሊዮን ጦር ይዤ እዚሁ ለመከላከልና ሕይወቴንም ቢሆን ላገሬ ክብር ለመሠዋት ቆርጫለሁ" ብሎ ተናገረ ። በዚሁ ተወስኖ ለጋሊያኖ 21 የጦር መኰንኖች ፤ 176 የነጭ ፤ 1150 ያገር ተወላጅ ወታደሮች ፤ አንድ የመድፈኛ ክፍል ተሰጠውና ቀረ ። አሪሞንዲም የቀረውን ጦር ይዞ ሲነጋ ራስ መኰንን ከመድረሳቸው በፊት በችኮላ እለታው ወጣለበት ወደ አዲግራት ፍርሃት ባለበት ግሥጋሤ ሔደ ። የዚህን ጉዞ ጸሐፌ ትእዛዝ ገብረሥላሴ ፤ "አሪሞንዲ የሦስቱን ቀን ጉዞ ባንድ ሌሊት አቋረጠው" ሲሉ ተችተዋል ።[1]

ጋሊያኖ ፤ ጦርነት የጠማውና የኢትዮጵያን ጦር ይንቅ እንደነበረ በግል ከወዳጆቹ ጋር የተጻጻፋቸው ደብዳቤዎች ያመለክታሉ ። የአላጌ ጦርነት ከመደረጉ ከአንድ ወር በፊት በዚሁ በመቀሌ የነበረው አገር ተወላጅ ናሬቲ በሠራው ባሻ ዮሐንስ ቤተ መንግሥት ተቀምጦ ሳለ ሊቤሪና ለሚባለው ኢጣልያ አገር ላለው ወዳጁ እንደዚህ የሚል ደብዳቤ ጽፎ ነበር ።

በጣም የተወደድኸው ሊቤሪና

የዛሬ ሐያ ዓመት አንድ ናሬቲ የሚባል የኢብሪያ አናጢ መርቶት በነበረ ባሻ ዮሐንስ አዳራሽ ዙፋን ላይ ተዝናንቼ በመጠርጋት በመልካም ጤንነት የምገኝ መሆኔን ለመግለጽ እንዚህን ጥቂት መስመሮች እልክልሃለሁ ።

---

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፤ ገጽ 241-242

ከሦስት ቀን ጀምሮ የአራተኛው ባታሊዮን ጦር የጀመረውን ይኸን ምሽግ ለማስጨረስ የኔ ወታደሮች እንዲያግዙ እዚሁ ላይ ቆይቻለሁ ። ሥራውም እስቀ መልካም መከላከያ ሆኗል ። ... ነገ ከጄኔራል አሪሞንዲ ጋር አዲግራት እንሔዳለን... መንገዳ በመሸሹ ምክንያት የተቋረጠው ጦርነት የቀድሞ አይመስለኝም ።

... ምኒልክም አንድ ቁርጠኛ ውሳኔ ማድረግን አያውቁበትም ። ግፋ ጦርነት ይፈልጋል በግልምጫ አይፈልግም በዚህ መካከል እኛ እዚህ ላይ ተንጠልጥለን ቀረን ... በርግጥ የኛ ድል አድራጊነት ይጠበቃል...1

መቀሌ ከአዲግራት 115 ኪሎ ሜትር ፤ ከጎንደር 120 ፤ ከአምባ አላጌ 74 ኪሎ ሜትር ርቆ የሚገኝ የእንደርታ ከተማ ነው ። ዐፄ ዮሐንስ መቀሌን ዋና ከተማ አድርገው እስካሁን ያለውን ቤተ መንግሥት አሠርተው አድምቀውት ነበር ። አሁን ጋሊያኖ መሽጐ የተቀመጠበት ቦታ ዐፄ ዮሐንስ በዘመን መንግሥታቸው ካሠሩት ቤተ መንግሥት ወደ ደቡብ ምሥራቅ እስፍ ብሎ የእንዳ ኢየሱስ ቤተ ክርስቲያን ካለበት ከፍተኛ ቦታ ላይ ነው ። ከፍታው ከባሕር የመቀሌ 2062 ሜትር ሲሆን ፤ የእንዳ ኢየሱስ 2240 ሜትር ነው ። ከዓመት በፊት ከደብረ ኃይላው ጦርነት በኋላ ጄኔራል ባራቲዬሪ መቀሌ የገባበት ጊዜ ሕዝብ ካህናቱም ጭምር በውድም ፤ በግድም ተሰልፈው የተቀበሉት ጊዜ ፤ የመቀሌ ከተማ ለአላጌና ለአሸንጌ ፤ ለአዲግራትና ለአሥመራ እማካይ በመሆኑ የእንዳ ኢየሱስ ጉብታ ጠላትን ለመከላከል የሚያመች መሆኑን ተመልክቶ ሟቹ ቶዚሊ የምሽጉን ሥራ እንዲጨርስ አዞት ነበር ። ከዚያም ቶዚሊ ወደፊት ወደ አላጌ የዘመተ ጊዜ የምሽጉን ሥራ ይዤው ጋሊያኖ ከአሪሞንዲ ጋር እየተቀጣጣ ወደ ፍጻሜ አደረሰታል ። የእንዳ ኢየሱስ ቤተ ክርስቲያንም ለምሽጉ ሥራ እንቅፋት ስለሆነ ፤ ታቦቱን አስወጥቶ በቤተ ክርስቲያን ሕንፃ ላይ ራሱ የኢጣልያ ባንዲራ ተሰቅሎበት በውስጥና በበራፉ መድፍና ጠበንጃ ተጠምዶበታል ።[2]

የራስ መኰንን የሚመራው ጦር በኅዳር 28 ቀን የአላጌን ምሽግ ከደመሰሰ በኋላ ፤ ከዚያም ለእርዳታ የመጣውን የጄኔራል አሪሞንዲን ጦር ወደ መቀሌ እያባረረ የአላጌ ጦርነት በተደረገ በሦስተኛው ቀን ወደ መቀሌ ምሽግ አቅራቢያ ደረሰ ። እንደ ደረሱም የራስ መኰንን አሳብ ሁልጊዜ በሰላም መንገድ ኢጣልያንን ከአገር እስወጣለሁ የሚል ተስፋ ስለሆነ ፤ በሚጓዙበት ጊዜ እርሳቸው

---

1 Lettere e Diari, F. Lemmi, PP. 62-43.

2 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፤ ገጽ 245

ለጄኔራል ባራቲዬሪ ፣ "አንድ የሚታመን ሁነኛ ሰው የኛን አሳብ ለመንግሥታችሁ ሊያቀርብ የሚችል ላኩልኝ" ብለው አንድ ደብዳቤ ላኩበት ። እርሱም ለዚህ ጉዳይ የተመረጠውን መኰንን ይዞ የሚሔድ ሰው ይላኩልኝ ብሏቸው ለዚሁ ብላታ እንግዳ ተሰማ የሚባሉትን መርጠው ላኩለት ።[1]

ከዚህ በኋላ ፣ ኡምቤርቶ ፓርቲኒ የሚባለውን መርጦ ፣ ከርሱም ጋር መንጋዝ ሐመድ የሚባለውን ላስተርጓሚነት ፣ ሌላ ደግሞ ተራ ወታደር ላጃቢነት ልኮአቸው በታኅሣሥ 18 ቀን 1895 ዓ.ም. እ.ኤ.አ. ራስ መኰንን ሰፈር ደረሱ ። እርሳቸውም መልክተኛውን በደንብ ተቀብለው ስለ አነጋገሩት በጣም ደስ አለው ።

ምንም እንኳ ፣ ራስ መኰንን ዕርቁን አጥብቀው ከልብ የሚፈልጉት ቢሆን ፣ ኢጣልያኖች ደግሞ የዚህን የእርቅ ንግግር ጊዜ የሚጠቀሙበት ምሽግ ለማጠንከሪያ ፣ በዕርቅ ሰበብ በራሶቹና በመራዊቱ መካከል ወዲያና ወዲህ በማለት ሲያጋጥማቸው የመኳንንቱን ስሜት ለማወቂያ ፣ የመሣሪያውንና የወታደሩን ቁጥር ለመገንዘቢያ ፣ የየአለቃውንና የወታደሩን ሥነ ሥርዓት አጠባበቅና የሞራሉን ደረጃ ለመገመቻ ነው ። ቲኔንቲ ፓርቲኒ ከምርኮኛው ከቲኔንቲ ስካላ ጋር እንዲጫወትና አብሮ እንዲያድር የተፈቀደለትን ጊዜ ለዚህ ለስለላና ለውይይት ነው ያደረገው ። እንደ እውነቱ ራስ መኰንን በዚህ በጦርነት ሰዓት መልክተኛው ከምርኮኛው ጋር ተገናኝቶ እንዲሰነብት መፍቀዳቸው የሚገባ ባይሆንም ፣ የራሳቸው አስተሳሰብ ምን እንደ ነበረ ለመገመት ያዳግታል ።

ራስ መኰንን ለጠቅላይ ገዥው አንድ ደብዳቤ ፣ በሐረር ላሉ ለሚያውቁትና ስለዕርቁ ጉዳይም እነጋግረውት ለነበረው ለፒዬትሮ ፌሊተር ሌላ ደብዳቤ ቲኔንቲ ፓርቲኒን አሲይዘው ላኩት ። እርሱም እነዚህን ደብዳቤዎች ይዞ መቀሌ ምሽግ ደርሶ ከዚያ ወደ አዲግራት ሔዶ ለጄኔራል ባራቲዬሪ አስረከበ ። ባራቲዬሪም በጉዳዩ ሮማ ካሉት ባለሥልጣኖች ጋር በቴሌግራም ሲነጋገርበት ሰንብቶ ወደፊት እንደ ምናነበው ፣ ይኸው ፌሊተር ካለበት ተፈልጎ ወደ መቀሌ እንዲሔድና ከራስ መኰንን ጋር እንዲነጋገር ተወሰነ ።

ቢሆንም ፣ ፓርቲኒ አዲግራት በነበረበት ጊዜ ባራቲዬሪ ሮማ ካሉት አለቆቹ ጋር በቴሌግራም በሚወያይበት ሰዓት ከነርሱም ግልጽ ትእዛዝ ሳይመጣለት ጉዳዩ በማንህ ማንህ እየተወዛገበ ጊዜው

1 Italia ed Etiopia .. Conti-Rossini, P. 239.

ስለተራዘመ ፣ ንጉሠ ነገሥቱም ወደ መቀሌ የሚደርሱበት ቀን ስለተቃረበ ፣ ራስ መኰንን እንደዚሁ መጠበቅ ጉዳዩና ሁኔታው ስለ አሠጋቸው ፣ ለዚሁ በመቀሌ መሽጎ ለተቀመጠው ለማጆር ጋሊያኖ ከዚህ የሚከተለውን ቁርጠኛ ደብዳቤ ጻፉለት ።

> እኔ ባንተ የሚታዘዘውን ትንሽ ምሽግ ለመውጋት አልመጣሁም ። እኛ ብዙ ስለሆንን ያንተን መድፎች ምንም አንፈራም ። አላጌን ልታስታውስ ይገባል ። በከንቱ ደም አናፍስስ ። እኔ እስከ ምትቀ ድረስ ሸኚ ልስጥህ ። ካልሆነም ሁሉ እዚያው ድረስ ልልክልህ እችላለሁ ።

እርሱም በበኩሉ ለዚህ መልስ ፣ "ከስፍራዬ አልንቀሳቀስም ፣ ግዴታና ምሽጉን መውሰድ የፈለግህ እንደሆን ኗና ውሰድ ። በመድፍ በትር እቀበልሃለሁ" የሚል ቁርጠኛ መልስ ላከባቸው ። የጋሊያኖ መልስ በአላጌ ጦርነት ቶዜሊ ከመለሰው የድፍረት መልስ ጋር ተመሳሳይ ነው ። በሁለቱ መካከል ያለው ልዩነት ያኛው በውጊያ ሲሞት ይኸኛው ባጼ ምኒልክ ፈቃድ ነፍሱን አድኖ ለጊዜው ከወገኖቹ ተደባልቋል ።

ራስ መኰንን ፣ ማይ መዝጊ ሆነው ወደ ጄኔራል ባራቲዬሪ ጽፈውት የነበረው ደብዳቤ ፣ "የአላጌው ጦርነት የተደረገው ያለኔ ፈቃድ ነው ። መጥፎ ነገር ነው የሆነው ። አሁንም የባሰውን ለማስወገድ አንድ ታማኝ ሰው ተደርጎ ጉዳዩን በሰላም እንጨርስ" የሚል ነበር ።

ዳሩ ግን ፣ በዚሁ ምዕራፍ በመጀመሪያው ገጾች ላይ እንደተመለከትነው ፣ የኢጣልያ መንግሥት የአላጌን ውርደት በሌላ በማያዳግም ድል መመለስ ስለፈለገ ፣ ከዚህም ድል በኋላ ሰፊ ግዛት ማግኘት ዋናና ከሥር የተነሣበት ዓላማ ስለሆነ ካጼ ምኒልክም ፣ ከራስ መኰንንም የሚሰነዘረው የሰላም ፍላጐት የጦር አለቆቹ ካለው የበለጠ ለመዘጋጀያ ፣ ጦር ለማደራጀያ ፣ ምሽጐችን ለማጠንከሪያ ከማድረግ በቀር ሰላሙን በምንም ዓይነት አልፈለጉትም ። ዕርቅና ሰላም ቢፈልጉም የሁለቱ መንግሥታት ሰላም አፈላለግ መንገዱ በፍጹም የተራራቀ ነው ። የኛ መሪዎች ሰላም ፍለጋ የተያዘውን አገር ለማስለቀቅ ሲሆን የኢጣልያኖቹ ደግሞ ፣ "የኛ ባንዲራ መውለብለብ እስከ ጀመረበት እስከ አሸንጌ ሐይቅ ድረስ ያለውን አገር እንደ ያዝን የውጫሌ ውልም እንዳለ ረግቶ መኖር አለበት" የሚል ነው ። ልዩነቱ በሌላ ቃላት ጦርነትና ድል አድራጊነት ካልተፈታ ሌላ መፍትሔ የለውም ።

እንደዚህ ያለውን ቁርጠኛ ሐሳብ የሆነውን ጉዳይ ከጦርነትና ከኃይል ሥራ በቀር የሚገላግለው መንገድ ስለሌለ ፣ ሁለቱም ወገኖች

1 L. Assedio di Macallè .., PP. 301-341.

ባንደበታቸው ሰላምን እያወሩ ፣ "ደም በከንቱ አይፍሰስ" እየተባ
ባሉ ላዩን ሳያሳዩን ውስጡን ተዋውቀው ሁለቱም ፣ በእርቅና በሰላም
ፍለጋው ጊዜ እየተጠቀሙ የጦር ሠራዊታቸውን ያደራጃሉ ።

በዚሁ ጊዜ ፣ የኢትዮጵያን ሁኔታ በውቃቢው የሚያውቀው 12 ዓመ
ታት ያህል ባፄ ምኒልክ ቤተ መንግሥት ልዩ መልክተኛ ሆኖ የተቀ
መጠውና በውጫሌ ውል በ17ኛው አንቀጽ የተነሣ ከንጉሠ ነገሥ
ቱም ከእቴጌ ጣይቱም ተጣልቶ ወዳገሩ የተመለሰው አንቶኔሊ በሮማ
የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ምክትል ሚኒስትርነት ተሾሞ ነበር ። ነገር
ግን ፣ ከሚኒስትሩ ከሲኞር ብላን ጋር ስለ አልተስማማ ፣ ወደ አርጀን
ቲን ተልኮ በቦነስ አይሬስ የኢጣልያ ሚኒስትር ሆኖ ተቀምጧል ።

ከዚያም ሳለ ፣ ከአምባ አላጌ ጦርነት ወዲህ በደብዳቤም በቴሌግራ
ምም ወደ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ወደ ክሪስፒ ልዩ ልዩ ምክር ከመላክ
አልተቆጠበም ። እ.ኤ.አ. በታኅሣሥ 12 ቀን 1895 ዓ. ም. በላከው
ቴሌግራምም የሰጠው ምክር ከዚህ እንደሚከተለው ነው ።

> በሰፊ ተንቃቂና በሬጋ መንፈስ ድሉ እርግጠኛ እንዲሆን ሽምችን
> በትግሬ አገር ማስከም ። አዲግራትን ትቶ አሥመራንና ከሰላን መከላ
> ከል ። ራስ ስብሐትን መጠርጠር ። በሐረር ላይ ሆግች ወታደር መላክ
> ጠቃሚ ነው ። ከዮሐንስ ለመገላገል በምኒልክ ለመጠቀም ያደረግነውን
> አውንም ከጎጃሙ ንጉሥ ማድረግ ። በድፍረቱ ይትርታ ። አንቶኔሊ [1]

ውስጥ ዐዋቂ የሆነው አንቶኔሊ ሮማም ፣ አዲስ አበባም የነበረ
ጊዜ የምኒልክን ኃይልና ድርጅት በቅርብ ከማወቅ የተነሣ በምጥዋና
በአሥመራ ያሉት አገረ ገዥና የጦር አለቆች ተመኙን ብለው ወደ
ፊት እየቀደሙ አገር መውረራቸውን አልተስማማበትም ነበር ። እሁ
ንም በዚህ ቴሌግራሙ ምንም እንኳን የኢጣልያ ወታደር መቀሌም
አዲግራትም ድረስ መመሸጉን ባይዘነጋውም ፣ የርሱ አስተያየት የኢ
ጣልያ ጦር ከምዕራብ በከሰላ ፣ ከምሥራቅ በአሥመራ በደንብ
መሽጎ በተረፈ ግራና ቀኝ እየተነኮሱ በመውጋት ፣ ጠላትንም ከግራና
ቀኝ በማስነሣት ፣ የሸዋ ጦር በትግሬ አገር ተዳክሞ ወዳገሩ እንዲመ
ለስና ከዚያ በኋላ ሁኔታው እየተመዘነ የመስፋፋቱ ጉዳይ እንዲ
ቀጥል ነው ። ምክሩ በመጠኑ አደገኛ እንደነበረ የታወቀ ነው ። የዚህ
ዐይነቱ ዓላማ በመቶ ሺ የሚቆጠር ሠራዊት ላስከተሉት ንጉሠ ነገ
ሥት በትግሬ ለረዥም ጊዜ በሚቆዩበት ሰዓት ፣ በስንቅ ማለትና በሌላ
ውም ችግር ውስጥ እንዲገቡ አስቦ ነው ።

ነገር ግን ፣ በግናቸውም ረገድ ኢጣልያኖቹ የአላጌን መሸነፍ
እንደ ውርደት ስለ ቆጠሩት ፣ ለዚህ በቀል አንድ የድል ብድር

1 La Prime Guerra d' Africa, Crispi, 394

በቶሎ ካልመለስን ብለው ጦርነቱን በትጋት ከማዘጋጀት ላይ ይገ
ኛሉ ። በቅርብም በሩቅም ያለ መከር ከዚህ ዓላማ ሊመልሳቸው አል
ቻለም ። የአላጌ ጦርነት ውጤት እንደ ተሰማ በሮማ ምክር ቤቱ
ተከፍቶ ጠቅላይ ሚኒስትሩ በኢትዮጵያ የሚደረገውን ጦርነት
በደንብ ለመምራት ፣ የአላጌውንም ብድር በደንብ ለመመለስ የሚ
ያስችል ሐያ ሚሊዮን ሊሬ በጀት እንዲፈቀድለት ጠየቀ ። የትኛ አገር
ወረራን ከሚቃወሙት መማክርት ዓይነተኛው ኢምብሪያኒ የሚባለው
በዚሁ ጉዳይ ከገንዘብ ሚኒስትሩ ጋር የጋለ ክርክር አደረጉበት ። "ይኸ
ሐያ ሚሊዮን ከወደፊት ይመጣል... በሚቀጥለው ጊዜ ደግሞ ፣ ሌላ ሐያ
ሚሊዮን መጠየቃችሁ አይቀርም . . . ክሪስፒ ሐበሻን የቁማር ማሳት
ለማድረግ ሲፈልግ ነገሩን የጨዋታ ነገር አድርጎታል ። ሌላ መሸነፍ
እንደሚደርስብን አስታውሱ . . . ." ብሎ በድፍረት ሲናገር ፣ ከቀኝ
ክፍል ታላቅ የተቃውሞ ሁካታ ደረሰበት ። እንጋገሩ ጓደኞቹን እንካ
ኳሉቲንና እንዲሩዲኒን ሲያስደስት ፣ የቀኝ ክፍሎችን የበለጠ ያናደዳ
ቸው ፣ "ከአላጌ መሸነፍ በኋላ ካላረፋችሁ ሌላ መሸነፍ ይደርስባ
ችኋል" ሲል በድፍረት የሰነዘረው ቃል ነው ።[1]

ስለዚህ ፣ በዚህ ጊዜ ከፓርላማን ላይ ያሉት የነክሪስፒ ወገኖች
ለውጊያውም ፣ በምክር ቤቱም ውስጥ ስለ በረከቱ የጦርነቱ ጉዳይ
ከመቀጠል አላቋረጡም ። የብሎሁ የምክር ቤት አባል የኢምብሪያኒ
ትንቢትም ወደፊት እንደምናነበው በትክክል ይደርሳል ።

1 Abissinia - Ed. Scarfoglio. PP. 183 - 184.

ምዕራፍ ሠላሳ

የንጉሠ ነገሥቱ ጦር እስፋፈር — በመቀሌ ምሽግ የመጀመሪያው ጦርነት

ዳግማዊ ምኒልክ ፣ በታኅሣሥ 28 ቀን የገናን በዓል በጨለቆት ካሳለፉና በ29 መቀሌ ደርሰው ከንራስ መኰንን ጋር ከተገናኙ በኋላ ፣ ከመቀሌ ከእንዳ ኢየሱስ ምሽግ የተተኰሰ የመድፍ ጥይት ከማይደርስበት ሥፍራ ሰፈሩ ። በመቀሌ ምሽግና እርሳቸው በሰፈሩበት ሥፍራ መካከል 6500 ሜትር ስለሆነ ፣ በዚያን ጊዜ በኢጣልያኖቹ እጅ ያለው የመድፍ ጥይት የሚሔደው ፫ ኪሎ ሜትር 850 ሜትር ብቻ ስለሆነ ፣ የሰፈሩ ጉዳይ በጥናት እንደ ተደረገ ያስታውቃል ። እንዲያውም በዚህ ጊዜ ከፈረንሳይ አገር ተገዝቶ የመጣውና በኢትዮጵያውያን እጅ ያለው የመድፍ ጥይት እስከ 4500 ሜትር ድረስ ሔዶ ስለሚመታ ፣ የመድፉ ዓይነት ከኢጣልያኖቹ የኢትዮጵያውያን ይሻላል ማለት ነው ።[1]

ዳግማዊ ምኒልክ ፣ በመቀሌ እንደ ደረሱ ምሽጉን ባንድ የጦር ክፍል አስከብበው እርሳቸው ግን መቀሌን አልፈው 110 ኪሎ ሜትር ድረስ ተጉዘው ዋናው የኢጣልያ ጦር ተከማችቶ ወደሚገኝበት ወደ አዲ ግራት ሔደው ለማጥቃት ሊሞክሩ ይችሉ ነበር ። ነገር ግን በአላጌ እንደሆነው ይኸንንም በመቀሌ የመሸገውን ጦር በሙሉ እየጠረግሁ እልፋለሁ በሚል ስሜት ፣ "እነዚህን ጣልያኖች ከጉድጓዳቸው* ሳላስወጣ ወደ ግራም ወደ ቀኝም አልል" ብለው በዚያው ሰፈሩ ።

እንደዚሁም ጄኔራል ባራቲዬሪ የአላጌን መሸነፍ ከመርደት ቆጥሮ አዲስ የድል ብድር እመልሳለሁ እያለ በሚመኝበት ጊዜ ፣ የገዛ ጦሩ መቀሌ ላይ ተከቦ ሲጨነቅ ከአዲግራት ገሥግሶ በንጉሠ ነገሥቱ የሚመራውን ጦር ለመግጠም ጉልበቱን አልተማመነውም ። በዚህ ምክንያት ጋልያኖ ፎክሮ ፣ "በመቀሌ ቀርቼ ያገሬን ባንዲራ እከላከላለሁ

---

1 Italia ed Etiopia, Conti - Rossini,P. 248; The Campaign of Adwa and the Rise of Menelik, G.F.H.Berkeley, Chap. VI, PP. 178-216

* ከምሽጋቸው ለማለት ነው ።

እንዳለው ዕድሉ ያውጣው'' ብሎ ባራቲዬሪ እዚያው አዲግራት ምሽጉን እያጠነከከረ ተቀመጠ ።

ስለዚህ ፣ ዐፄ ምኒልክ ጦራቸው መቀሌ ደርሶ ሰፈሩን ተከፋፍሎ ከያዘ በኋላ ፣ በምሽጉ ዙሪያ ራት እያለ ከዚህ እንደሚከተለው ሰፈረ ። ከምሽጉ በምዕራብ በኩል በደብሪ የሸዋ ጦር ፣ በምሥራቅ በኩል የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትና የራስ መንገሻ ዮሐንስ ጦር ፣ በጋምቤላ በኩል የራስ መንገሻ አቲከም ፣ የራስ ወሌ ፣ የደጃች ወልዴ ጦር ፣ ወደ ጨለቆት በሚወስደው መንገድ ላይ የንጉሠ ነገሥቱ ፣ የራስ መኰንንና የፊታውራሪ ገበየሁ ጦር ፣ ጦሩ በዚህ ዐይነት ከሰፈረ በኋላ ፣ ስለ ጦርነቱ አጀማመርና አመራር በስፍራው የነበሩት ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ የሚከተለውን ጽፈዋል ።

> ድንኳን በሚተከልበትና ጭነት በሚራገፍበት ጊዜ አንድ በቅሎ ፈርጥጦ ወደ ኢጣልያኖቹ ሰፈር ሮጠ ። አንድ ሰው ሊመልሰው ሲሮጥ ባዩ ጊዜ ኢጣልያኖቹ የመድፍ ተኩስ ጀመሩ ። ኢጣልያኖቹ አብዝተው መተኮሳቸውን ንጉሠ ነገሥቱ በተመለከቱ ጊዜ ፣ ሊቀ መኳስ አባተንና በጅሮንድ ባልቻን ሒዱ እናንተም ተኩሱባቸው ብለው አዘዙና የምሽቱ ጊዜ በመድፍ ተኩስ አለፈ ። ወደ ማታ ንጉሠ ነገሥቱ ሊቀ መኳስ አባተንና በጅሮንድ ባልቻን ጠርተው ፣ "እነዚህን ኢጣልያኖች ከጉድጓዳቸው ሳላስወጣ ወደፊትም ወደኋላም አልሔድም ፣ እናንተም የጠላት መድፍ ጥይት የማይደርስበትን ሥፍራ መርጣችሁ ከዚያ ሆናችሁ ምሽጉን በመድፍ ምቱት" ።

ብለው አዘዙዋቸው ።

ካሉ በኋላ ፣ ሊቀ መኳስ አባተ ጦራቸውን ይዘው በምሽጉ በስተግራ የኢጣልያኖቹን ቃፊር ጠባቂ አባርረው ምሽግ አበጅተው ፣ መድፍና መትረየሳቸውን እንደ ጠመዱ ፣ በጅሮንድ ባልቻም በስተቀኝ በኩል እንደዚሁ ሌሊቱን ተገን (ምሽግ) ሠርተው መድፍና መትረየሳቸውን ጠመዱ ። ኢጣልያኖቹም የኢትዮጵያኖቹን መጠጋት ባወቁ ጊዜ የመድፍና የጠመንጃ ተኩስ አበረከቱ ። እንጣጥር በመተኮስ የተመሰገኑት ሊቀ መኳስ አባተም ፣ በሩቅ በሚያሳየው መነጽራቸው ታቦቱን አውጥተው የያዙትን የቤተ ክርስቲያን ሕንፃ ተመልክተው አስተካክለው ቢተኩሱ ፣ የመድፉ ጥይት በመስኮት ገብቶ ያንዱን መድፍ እግር ሰባበረው ፤ ኢጣልያኖቹም ከተበላሸው መድፋቸው ላይ ጭስ መነሣቱን ባዩ ጊዜ እየተኩሱ የመድፍ ጥይት ሊቀ መኳስ አባተና በጅሮንድ ባልቻ ባሉበት ቦታ ላይ እንደ በረዶ አወረዱባቸው ። ነገር ግን አንድም ሰው አልቆሰለም ። . . .በዚህ ጊዜ ዐፄ ምኒልክ ፣ ከድንኳናቸው ወደ ላይ ካለው ከፍተኛ ስፍራ ላይ ሆነው የመድፉን ውጊያ በመነጽር ሲመለከቱ ፣ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትና የቀሩት መኳንንትም እንደርሳቸው ያዩ እንደነበረ ጸሐፊው ዘርዝረውታል ።

ከዚሁ አያይዘው ፣ እቴጌ ጣይቱም የድንኳናቸውን መጋረጃ ገልጠው ሲመለከቱ ፣ በእርሳቸው አጠገብ አዛዥ ዘአማኑኤል ቆመው ስለነበረ እቴጌይቱ ወደርሳቸው ፊታቸውን አዙረው ፣ "ሒድና ከሊቀ መኳስ አባተ እየተመላለስህ ምንጩን ለመያዝ ትችል እንደሆን ሞክር" ብለው አዘዙዋቸው ። እሳቸውም ሔደው እንደ ታዘዙት ከሊቀ መኳስ አባተ ጋር ቢነጋገሩ ሊቀ መኳሱ ፣ "የምንጩ ሥፍራ ግልጽና ወደ ኢጣልያኖቹ ምሽግ የቀረበ ነው ። በምንጩና በምሽጋቸው መካከል አንድ መቶ ሃምሳ ክንድ የሚሆን እርቀት አለ ። ቢሆንም መተላለፊያውን በመድፍ ሳስጠብቅ ቆይቼ ፣ ሌሊት ሲሆን ወታደር ልኬ ምንጩን አስይዛለሁ" ብለው መለሱላቸው ። አዛዥ ዘአማኑኤል ይኸን መልስ ከሊቀ መኳስ አባተ ተቀብለው ለእቴጌይቱ ቢነግሩዋቸው ፣ በጣም ደስ እንደ አላቸውና ነገሩንም ለዐፄ ምኒልክ እንደአመለከቷቸው ፣ ንጉሡም "መልካም ነው" ብለው ስለመለሱ እቴጌ ለወታደሮቻቸው ፣

> እስካሁን ድረስ እምሽጉ ውስጥ ገብተን ለመዋጋት ደስታችን ነው ትሉ ነበር ። ነገር ግን ወደ ምሽጉ ገብቶ ለመዋጋት እንደዚህ ለበዛችሁት ጦር የምሽጉ መንገድ ጠባብ ስለሆነ ፣ ከኢጣልያኖቹ መድፍና ጥይት የበለጠ እርስ በርሳችሁ ትጋደላላችሁ ። ስለዚህ ሒዳችሁ ጣልያኖቹ ውሀ እንዳይቀዱ ምንጩን ጠብቁ እናንተም እስካሁን እምሽግ ገብተን እንዋጋለን የምትሉት የሚሻል ጦርነት እንደማትፈሩ ተስፋ አለኝ ። በዚህ ጦርነት ተዋግተው ለተረፉት ደስ የሚያሰኝ የክብር ሽልማት እሰጣቸዋለሁ ፣ ለሞቱትም ተዝካራቸውን አወጣላቸዋለሁ ፣ ልጆቻቸውንም አሳድጋቸዋለሁ ፣ እግዚአብሔር ከናንተ ጋር ይሁን"

ብለው እንዳሰናበቷቸው ዘርዝረዋል ።

እቴጌይቱ በዚህ ንግግር ካሰናበቷቸው በኋላ ፣ ወታደሮቹ የጦር መሣሪያቸውን በደንብ አዘጋጅተው እንደ ተቆጣ ነብር መስለው ከቀን በ11ኛው ሰዓት ወደ ምንጩ ተነሡ ። እቴጌም ሲሒዱ ሙሉ ፣ "እምላኬ ሆይ አታሳፍረኝ እርዳኝ" እያሉ ሲጸልዩ ሲያገሉ አደሩ ። 11 ሰዓት ሲሆን እላይ እንደ ተባለው ፣ ገብረ ጊዮርጊስ ድልነሳና ሸዋዬ የሚባሉት አሽከሮች ተነሥተው በነርሱ ውስጥ ለየእንዳንዳቸው የሚታዘዙ ሦስት መቶ ባለጠመንጃ ወታደር ይዘው ወደ ምንጩ ከሔዱ በኋላ የሚተኩሱበትን ምሽግ እንደ አበጁ ጸሐፊ ትእዛዝ በደንብ አብራርተውታል ።

ከዚህም አያይዘው ፣ ኢጣልያኖቹ ምንጩ ወደ ምሽጉ በመቅረቡ ምክንያት አበሾች መጥተው ይይዙታል ብለው እንደ አላሰቡ ፣ ነገር ግን ባወቁ ጊዜ ሐሙስ ከማታው በሦስት ሰዓት መድፋቸውን እየጐተቱ ወጥተው ባለጠመንጃዎች ጭምር ምንጩን በሚጠብቁት

ላይ በድንገት ያደረሰው ውጊያ እንደ ነጠመቀቸው ፣ ጠባቂዎቹም ጠንከረው ከመዋጋታቸው የተነሣ ጣልያኖቹ ወደ መጡበት መመለስ ግድ እንደ ሆነባቸው ፣ በማግሥቱ ሊቀ መኳስ አባተ ከበጅሮንድ ባልቻ ጋር ተሰማምተው ጣልያኖቹ ያሉበትንና መድፋቸውን የጠመዱበትን በመነጽር ተመልክተው በመድፍ መቱት ። ጣልያኖቹ ጓዛቸውን መድፍ ወደማይደርስበት ቦታ እንደ አዛወሩ ፣ ሊቀ መኳስ አባተ በምሽግ ያሉትን በጥብቅ እየጠበቁ ፣ ወዲያና ወዲህ ሲሉ በመድፍና በመትረየስ እየመቱ ጣልያኖቹ ምሽጉን እስኪለቁ ድረስ ሳይተኙና ከመዋጋታቸው ሳይለዩ ሰነበቱ ። በዚህ ሳምንት ሊቀ መኳስ አባተ የሠሩትን ግንም ሊሠራው እንደማይችል ፣ እቴጌ ጣይቱም በየቀኑ ከሌሊቱ ከዘጠኝ እስከ ዐሥር ሰዓት ድረስ ውሃውን ለሚጠብቁ ወታደሮች ብዙ መጠጥ የያዘ ቀንድና በመሶብ እንጀራ ሥጋም እየጨመሩ ይልኩ እንደነበር ፣ የጦር ወታደሮቹም እየበሉ እየጠጡ ሕይወታቸውን ሳንራቸውና ለንጉሣቸው ለመሠዋት ሲሉ ፣ አንድ ቀንም መግሪያቸውን ትተው ሳይተኙ ጠላት ውሃ እንዳይወስድ እየተከላከሉ ቆይተው ፣ በመጨረሻው ምሽጉን እስከ ማስለቀቅ መድረሳቸውን በሚገባ ገልጠውታል ።[1]

ጸሐፌ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ በዚህ ጽሑፋቸው እቴጌ ጣይቱ ፣ ከመኳንንቱ ሊቀ መኳስ (ራስ) አባተ ፣ በጅሮንድ (ደጃዝማች) ባልቻ ፣ ከወጣት ሹማምንት ገብረ ጊዮርጊስ ፣ ድልነሴና ሸዋዬ የሚባሉትን ጕበዛዝት አዘው በአንድነት ያለ እኩዳን የመቀሌን ጦርነት እንደተካፈሉ ያሳዩናል ። ከሁሉ በበለጠ ጸሐፌ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ የመቀሌን ምሽግ ለማስለቀቅ ሊቀመኳስ አባተ ዐሥር ቀን ሙሉ ያለ ዕረፍት ምሽጉን እየተቆጣጠሩ የኢጣሊያ ወታደር ከሰፍራው ሲነቃነቅ በመድፍና በጥይት እየመቱ ጠላትን ዕረፍት እንዳሳጡት አሳይተውናል ። የርሳቸውም አጸጻፍ ይነስ ይብዛ ጣልያኖቹ ከጻፉት ጋር ይገጥማል ።

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ... ምዕ. 62 ፣ ገጽ 342-349 ።

ምዕራፍ ሠላሳ አንድ

በመቀሌ ምሽግ ለሁለተኛ ጊዜ የተደረገው ጦርነት—ምሽጉን በሰላም ለማስለቀቅ የተደረገ ስምምነት

በመቀሌ ምሽግ በተደረገው ጦርነት ፣ ሊቀ መኳስ አባተና በጅሮንድ ባልቻ ከሌሎች መኳንንት የበለጠ እንደ ተካፈሉ ባለፈው ተመልከተናል ። በምሽግ ውስጥ ያለው ጦር ያለውሃ መኖር እንደማይችል በመገንዘብ እቴጌ ጣይቱ ፣ "ለሚዋጋው ተዝካሩን እወጣለሁ ፣ ልጁን እሳድጋለሁ ፣ ጀግንነት ሠርቶ ለተረፈው ሽልማት እሸልመዋለሁ" ብለው አበረታትተው ፣ እያገላገላቸው በውስጣቸው ሦስት መቶ ነፍጠኛ የሚታዘዙአቸውን ድልነሴን ፣ ሸዋዬን ፣ ገብረ ጊዮርጊስን እንደ ምንም ብለው ፣ ምንጩን እንዲይዙ እንደ ላኳቸው ፣ እነዚህ ሦስት ወጣት የልፍኝ የቤታች ሹማምንት መሆናቸው በታሪካቸው መጽሐፍ ተመልክቷል ።

በመቀሌ ምሽግ አቅራቢያ የሚገኙት ምንጮች ሦስት ናቸው ። አንዱ ከምሽጉ በስተምሥራቅ በጣም ራቅ ያለ ነው ። ሁለተኛው በስተሰሜን በኩል ያለው ነው ። ሦስተኛው በስተደቡብ በኩል ያለው ሲሆን ፣ ለምሽጉ የሚቀርበውና ሁለቱም ወገኖች ባለቤት ሆነው ይዘው ጦርነቱን ለመቀጠል የፈለጉት በደቡብ በኩል ያለውን ነው ። እንደ ኢጣልያኖቹ አጻጻፍ ፣ ይህ ውሃ ርቀቱ ከምሽጉ 400 ሜትር ያህል ነው ። ሊቀ መኳስ በግምት 150 ክንድ ያሉት ይኸንኑ መሆን አለበት ። እነሸዋዬ ሌሊቱን አድፍጠው ምሽጉን ከያዙ በኋላ ፣ በዚያ ሌሊት እጅ በእጅ አፈር በመቆለልና ካብ በመካብ ምሽጋቸውን በጣም አጠንክረውት ስለነበረ ፣ ሲነጋ ኢጣልያኖቹ ከምሽጋቸው ቢተኩሱ እነዚህ ለተኮሱ የተኩስ መልስ በመስጠት ሊበገሩ አልቻሉም ።

እ. ኤ. አ. ጥር 9 ቀን ለዐሥር አጥቢያ ጣልያኖች ሌሊቱን በሰባት ተኩል ፣ በስምንት ተኩል ፣ በዐሥር ሰዓት ተሩብና በዐሥራ አንድ ሰዓት ላይ እየወጡ በመዋጋት ምንጩን ለማስለቀቅ ሞክረው በኛዎቹ ጥብቅ ተከላካይነት ሳይሳካላቸው ስለቀረ ፣ ሁሉም ወደ የምሽጋቸው በመሸሽ ተመልሰው ገቡ ። ከዚህ በኋላ በኢጣልያኖቹ ዘንድ ምክር ተይዞ ፣ "እንግዲህ እዚሁ በራተኛው ቀን በምሽጉ

ውስጥ የያዙነውን ለነጩም ፣ ለጥቁሩም ወታደር ለሲቱም ለሕፃናቱም ለከብቱም በድርጎ ወሃ እየቆጠብን እየሰጠን እንጠጣ ። ይኸንንም እየተቆጣጠረ የሚያስፈጽም አንድ ሹም ይደረግ ። የያዝነው ወሃ እሊቆ ካልቻገረን በቀር ትርፉ ሰው ማስጨረስ ስለሆነ ፣ ሁለተኛ ወተ ተን ምንጭ ለማስለቀቅ እንዋጋም" ሲሉ በምክር ወሰኑው የኢትዮ ጵያ ጦር ወደ ምሽት እየተቃረበ እንዳያጠቃ ወይም እዘንግቶ ባንደ ኛው ግንባር እንዳይገባ በምሽጋቸው ዙሪያ ቀጥጥራቸውን በጣም አጠበቁ ። ቀድሞውንም ቢሆን ዙሪያውን ካብና እሾዋ የሞላበት ከረ ጢት ተደርጎ በዚያም ላይ መድፈኛው መድፉን ፣ ነፍጠኛው ጠመን ጃውን አልቦ በተራ እየተቀያየረ ሁሉም ወደ ኢትዮጵያውያን ሠፈር ዐይኑን እፍጦ ይጠባበቅ ነበር ።

ጂኮ ማንቲጋዛ የተባለው ጸሐፊ ፣ ባለፈው እንዳልነው እ.ኤ.አ ጥር 9 ቀን ለ 10 አጥቢያ በደቡብ በኩል ኢጣልያኖቹ ወጥተው ለመዋጋት ሞክረው የነበረው ሳይሳካ መቅረቱን ፣ በሰባት ተኩል ፣ በስምንት ተኩል ፣ ባሥር ተሩብ ፣ በዐሥራ አንድ ተኩል ጣልያኖቹ ወጥተው የተዋጉ ጊዜ ባንደኛው ጦርነት ሁለት ጊዜ መድፍ ተተ ኩሰ ። ያንደኛው መድፍ ጥይት በኢጣልያኖቹ መድፍ አፍ ገብቶ እን ደሰባበረው ይገልጻል[1] ። ይህ መድፍ በማይጠረጠር ከሊቀ መኳስ እባተ የተተኮሰ መሆን አለበት ። በዚሁ ምክንያትም ፣

"እባተ እባ ይትረፍ ነገረኛ አዋቂኪ ሰው
ይኸን መድፍ ከዚያ መድፍ አቆራረጠው"

ተብሎ እንደ ተገጠመላቸው በገሃድ ተነግሯል ።

በዚሁ ጊዜ ፊልተር የሚባለው ፣ ከኢጣልያ አገር የተነገው የኢጣልያ ጦር ውስጡን አዲግራት እስኪደርስ ድረስ ጊዜ ለማግኘት ፣ ላፍን ሁለቱን መንግሥታት ለማስታረቅ በራስ መኰንን ጥሪ መጥቶ ነበርና ፣ ይኸው ፊልተር በንጉሠ ነገሥቱ ሠፈር በነበረበት ሰዓት ባንደኛው ግንባር የኢጣልያ ወታደሮች ከምሽት ውስጥ እየተኩሱ ብዙ ሰው አጠቁ ። ወዲ ምኒልክ ራስ መኰንንን ተቆጥተው በሐረር ጦርና ምሽት ውስጥ ባሉት ኢጣልያኖቹ መካከል እ. ኤ. አ. ጥር 11 ቀን 1896 ስለ ተደረገው ጦርነት ፣ ከዚህ በፊት በዕርቅ ሰበብ መጥቶ የነበረው በሰጠው ሪፖርት እንደሚለው ፣ ሲንጋጋ በስሜንና በምሥ ራቅ በኩል ባለው መወጣጫ ላይ ትልቅ ጦርነት ተገሠረ ። ጦርነ ቱም በመትረየስ ጭምር ስለነበር በተከላካዮቹ ላይ ጉዳት አደረሱ።

---

1 In uno di essi la batteria nemica situata ad Ieda Jesus sparo due colpi une dei quali imbocco una cannonier e cannonier danni in batteria, P. 234.

በጣም ተጭነው ጉዳት እንደሚያደርሱ ሲታወቅ ጣልያኖቹ ወደፊት ተደም ብለው ተጠምደው የነበሩትን መድፎች እየፈታቱ በትከሻ እየተሸከሙ ወደ ውስጥ አገቡዋቸው ። ጦርነቱ እስከ 11 (5) ድረስ ከቆየ በኋላ ፣ እንደገና በ12 እና በ13 (6—7) ሰዓት ተፋፍሞ ከሁለቱም ወገን ጉዳት ደርሶ ሳለ ኢትዮጵያውያኑ ወደኋላ አፈገፈጉ። ጣልያኖቹም ሊያባርሩዋቸው አልቻሉም ።

በበኩሉ ማንቲጋዛ የሚባለው ፣ ጀምሩና ትግሬዎቹ ብዙ ሰው በያ ልቅባቸው በዚህ ቀን ምሽትን ለመውረር ቁርጠኛ ሆነው ብዙ አደጋ በጣልያኖቹ ላይ ባደረሱ ጊዜ ፣ ምናልባት ሐበሾቹ ወደ ውስጥ ለመግ ባት ቢከናወንላቸው ምሽቱን በቦምብ ለማፈራረስ ዋናው እሣቤ አስቦ ነበር ። ነገር ግን ፣ ኢጣልያኖቹ እስተካከለው በርምታ ተኩ ሰው ብዙ ጠላት ፈጅተው የተጠመደውንም መድፋቸውን ባፈራረሱ ጊዜ ባንዶቹ ጠመንጃቸውን ወደ ላይ ሰቅለው በመጨፈር ደስታ ቸውን እንደ ገለጹ ፣ ከዚያም ጨለማው ገዳገሱ ሐበሾቹም ስለሸፈ ጨለማውን ተገን አድርገው ያገር ተወላጅ ወታደሮች ከምሽት ወጥ ተው ሐበሾቹ ወደ ምሽት አጠገብ ቀርበው ከተዋጉበት ቦታ ጠመን ጃና ጥይት ፣ ጋሻም ሌላም ዕቃ አግኝተው ወደ ውስጥ ማግባታቸውን ይገልጻል ። ይኸው ጸሐፊ ከዚህ አያይዞ ይኸን ትንሽ ጦር ይዞ ጋል ያና እበሾቹን ከምሽግ ወጥቶ እያሳደደ ለመውጋት ባለመቻሉ መጸጸ ቱን ፣ አበሾቹም በኃይል ወደ ምሽት ገብተው ለማሸነፍ ባለመቻላ ቸው እየተናደዱ ከእንግዲህ ወዲህ በምሽት ያለውን ጦር በረኃብና በጥም ብቻ እናሸንፋቸለን የሚል አሳብ እንደ ወሰኑ ያረጋግጥና በዚህ ቀን ጦርነት ሁለት የሀገሥራልነት (10 አለቆች) ማዕረግ ያላቸውና አምስት ያገር ተወላጆች ሲሞቱ ፣ አንድ ጣልያንና ሐያ አራት ባንዶች መቁሰላቸውን ያመለክታል ።[1]

በዚህ የጦርነት ጊዜ ሁሉ ፣ እስታርጋለሁ ብሎ የመጣው ፊልተር በንጉሠ ነገሥቱ ሰፈር ነበርና ሌሊ ጦርነቱ ከኛ በኩል ያለው የጽ ሑፍ ሰነድ ደካማ ስለሆነ ፊልተር የሚለውን ማንበቡ ይጠቅማል ። ይህ ፒየትር ፊልተር የተባለው የኢጣልያ ተወላጅ ብዙ ዘመን በሐ ረርጌ ቢየኒፊልድ ለሚባለው ለቡና ንግድ ማኅበር ወኪል ሆኖ በተ ቀመጠበት ጊዜ ከራስ መኰንን ጋር ተዋውቆ ነበር ። የኢጣልያ መን ግሥትም ፒየትር ፊልተርን ከቺፃሬ ኔራሲኒ ጋርም ፣ ብቻውንም ሆኖ ከራስ መኰንን ጋር ወዳጅነቱን እንዲያጠና ፣ እርሳቸውም ከዐፄ ምኒ ልክ ሸፍተው የሚለዩበትን መንገድ ሁሉ እንዲፈልግ ታዞ የነበረው መሆኑን ከዚህ በፊት አመልክተናል ።

---

1 L' Assedio di Macallè - V. Mantegazza, PP. 275 - 380; The Campaign of Adwa and The Rise of Menelik - Berkeley' Chap. VI-VII.

በሶማሊያ ላይ የጦርነት ዐዋጅ ከታወጀ በኋላ ፣ ይኸው ሰውዬ በ1969 ዓ.ም. በመስከረም ወር ከሌሎቹ የሶማሊያ ተወካዮች ጋር ሐረርን እንዲለቁ ታዋ ባሁኑ ሰዓት በዚያ ይገኝ ነበር ። በዚሁ ፊል ተር በተቆጣጠረው ከዚያ ተመርቶ ወደ ኢጣሊያት ሔደና ከፕሬዚዳንት ባሬ-ቴቶሬ ጋር ተገናኘ ። ከዚያም ተልኮ ከውጭ የአገሪቱ ሹማምንት ጋር ወደ መቀሌ መጣ ። የሶማሊያ ወር ከሶማሊያ እስከ ዶርስ በሏ ሰት ስለ ዕርቅ እንደምን እንደ ተነጋገሩና የመግቢትን ጉዳይ እንደምን እየደጋ እንዲደረስ ፊት ፊሊተር ከወደቁ ድል በኋላ ተጠይቆ ለመን ግሥቱ በጽሑፍ ከሰረበው ሪፖርት ውስጥ ከዚህ እንደሚከተለው ቀና ቀናውን የአግርኛውን ትርጉም እንመልከት ።

መስከረም 23 ቀን ከእሱቶች ጋር ሐረርን ለቅቄ ወደ ባሕርዳር ሔድኩ ። በዚያም ጊዜ ራስ መኰንን በንጉሠ ነገሥቱ ተራ ከእሴር ወደ ሸዋ ሔዱ ። አስተዳደሩ የሻ ወረራ በትግሬ የሚቀርበትንና ወቶ የሚቀርበትን ወይቀውኝ ነበር ። እኔም ምንም እንኳን ውል ለመቀየል ከመንግሥቱ ባሊታቀዩም የውሉን አስመቅረት* እንደዚና ለአውርፓ ኃያላን መንግሥታት ቢገለጹ እንደዚሁም የሶማሊያ ወር እስከውን የያዘውን አገር እንደያዘ እንዲጸድቅለት ንጉሠ ነገሥቱ ቢፈቅዱ ይምናል ብዬ በመልእክት ተነጋገርን ጉዳዩ ፍሬ ሳያገኝ እንደዚሁ ቀረ . . . ከዚያ በኋላ ታኅሣሥ (ዲ.ኤ.ኤ.) ከዚያ ተነሥቼ በ12 ኢጣሊያት በዚያው ጊዜ የአሥመራ አገር ገዥት ተፈጸሚሊያና ምንም ለማድረግ አልተቻለም ። የሆነ ሆኖ ፣ ከያዝኩት መሬትን አስኪለቡበ የምንወስቀውም ወር ከሶማሊያ እስከ ዶርስ 28 ቀን ያዘል ወሰት ጊዜውን በከንቱ የሚያጠፋበትን መንገድ ፈልጌ እንዳገኝ አገሪ ገዥው ቢወድቁኝ አልቻልኩም ቁጭ መስሎ ሰሙትን ።

ይኸን ካልኝ በኋላ ደግሞ ፣ ባሬ-ቲቶሬ እንደዚና የምወስቀው ወር የሚ ደርሰው በጥር 3 ነውና በ28ኛው ቀን ላይ 15 ቀን ጊዜ እንዲጨምር አድርገው ብሎ አገሪ ገዥው ለመንኝ ። በዚህ ዓይነት ከኢጣሊያት ሐጂ እንግዲህ በደረሰኩ ጊዜ ወደ ምጺዋ ሰፈር ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መድረሳቸውን ሰማሁ ። በኛ ዘንድ ግን ፣ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ስለጀሩቱ ወደ ምጺዋ ሊመጣቸው ሔዱ ተብሎ ታምኖ ነበር ። ይኸንኑ ወሬ ለመቀጣይ አገሪ ገዥው አስረዳሁ ። በጥር 6 ቀን ራስ መኰንን ሰፈር ደረሰውና በደህና ተቀበሉኝ ። ወዲያውም ሐረርጌ የተነጋገርነ ውን የዕርቅ ነገር እንደምንነው ቢሉኝ ፣ የአሥመራ አገረ ገዥ በኛ ወገን ሁኔታውን አብዝቶታል ። ቢሆንም እንደዚሁም የተነጋገርነውን መሠ ረት በማድረግ ውሉን መቀየል ባይቻል እይቀርም አልኳቸው ። ወዲያው ይኸንኑ ለመንገር ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ሔደው ምክር ተያዘና የትግሬ ግዛት ከአልተሰቀቀ ውጊያው መቀጠል አለበት የሚል ውሳኔ ተደረገ ። ቢሆንም ራስ መኰንን በራስ ሚካኤል እየተረዱ የመቀሰው

* የውሉን አስመቅረት የሚለው የመጣሉን ውል 17ኛውን አንቀጽ ቁጥር ማለት ነው ።

ምሽግ እንዳይወጋ ወደፊትም የኢትዮጵያ ወር ከመንሥመሥ የሚጠብቁ በትን ሁኔታ ተነጋገረው ወሰኑ ። ከዚህ በኋላ ወደ ዋናው ምክር ቤት ተርበው ተነጋገር ቢሉኝ ፣ እኔ መቼም በደንብ እንዲ ለእሳብ እየተለዋ ወጥተው ለመቀጠል የመኰንንነት ሥልጣን የለኝም ። ነገር ግን ንጉሠ ነገሥቱ የሚፈልጉትን ለይተው በደብዳቤ ጽፈው ቢሰጡኝ ለበላይ ባለሥልጣኖቼ አቅርቤ እችላለሁ ብዬ መለስሁ ። ራስ መኰንንም እስቲ የሚያስፈልገኝን እያፈጋሁ ብለው እመለሳቸው ትተውኝ ሔዱ ። ከአሥመራ አገረ ገዥ ጋር የተላከው ቴሌግራም ለካ ከኔ ጋር ሆኖ እንዲጣውት ፈቅደውለት ነበር ።

እስከዚሁ ጊዜ ድረስ በምሽጉ ባሉት ጣሊያኖች ያሉት ወታደሮች ተጠግተው እንዳይዋጉ የሚከለከሉ እንደ ፖሊስ ያሉ የራስ መኰንን ዘበኞች ነበሩ ። ዳሩ ግን ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ከደረሱ ጀምሮ ባንዳንድ ክፍል ያሉ ወታደሮች መቀከላቸው አልቀረም ነበር ። በጥር 7 ቀን የባሰ ነገር ሆነ ። ከንጉሠ ነገሥቱ አንድ የጦር ክፍል ትእዛዝ ሳይቀበል የመ ቀሌን ምሽግ ዘም ብሎ ወጋው ። ነገር ግን እምሽጉ ያሉ ኢጣሊያኖች በቀላሉ ወግተው መለሷቸው ። ከጠላት (ኢትዮጵያ) ወገን ብዙ ሰው አለቀ ። ይኸን ጊዜ ወደ ምጺዋ ከቶኛ ተቆጡ ። እቴጌ ጣይቱና ወገ ናቸው ተናደው ራስ መኰንንን በገድ ከሰሱዋቸው ። ወዲያው ምክር ተያዘ በምክሩም ውስጥ ራስ መኰንን ተገለሉ ። ከዚህ በኋላ አቡነ ማቴዎስና ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ባሉበት ንጉሠ ነገሥቱ ራስ መኰንንን ጠርተው ፣ "ከኢጣሊያኖች ጋር ተስማምተሃል ኰሎኔል ጋሊያኖ ምሽጉን እስኪለቅቅ ጊዜ ሰጠኸው ። እኔ ከኢትዮጵያ እንዲወጣ ያልኩትን (ፊልተርን) በሰፈርህ አስቀምጠኸዋል" ብለው እንደከሰ ተኛ ወቀሷቸው ። ራስ መኰንንም "እምነቴን ለመግለጽ ምን ማድ ረግ ይገባኛል" ቢሉ ፣ "በል አንተው ጊዜ ስጥተህ የመቀሌን ምሽግ እንዳስመሸግኸው አንተው ራስህ ተዋግተህ አስወጣ" አሏቸው . . . በኋላም ዘንድ ትእዛዙ ከግን እንደመጣ እይታወቅም በሁሉም በዚ ኛው ተጠራ ቴሌግራፍ ሰካላም አስተርጓሚዎቹም ውስጥ ከኔ እራቁ ቀቻው . . .

ከዚህ በኋላ ፣ ከጧቱ በ11 ሰዓት የመቀሌን ምሽግ መውጋት ተጀ መረ ። ወደ ተራራው የተጠጉትን ሹሞችና ወታደሮች በምሽጉ ውስጥ ያሉት የኛ ወታደሮች ፈጇቸው ። ራስ መኰንንም ራሳ ቸው ራስ አሉላ በጉናቸው ሆነው እየገፋ ቢያጠቋቸውም ኖር ቢዋጉ ሊያዙ ነበር ። ከዚህ በኋላ ምጺዋ ራስ መኰንንን እስጠር ተው የቀደሙትን እምነታቸውን መለሱላቸው ። ወዲያውም እንግዲህ ውጊያውን ትተህ ዕረፍት አድርግ ፣ ፊላውንም አስቀብር አሏቸውና የ12 እና የ13 ጥር ቀን በቀብርና በለቅሶ በሰላም አለፈ ።

ወደ ማታ ራስ መኰንን ጠርተው ፊላቸንን ለማነጋገት እንድንችል ተኩሱ እንዲቆም ከኰሎኔል ጋሊያኖ ተነጋገር አሉኝ ። እሱም ብዙን ሬው ከጥር 10 እስከ 11 ቀን ድረስ በብዙ ውጊያና በብዙ መሥዋዕ ትነት የያዙትን ምንጭ ይለቀቁና ውጊያውን ሳቆም ስላለ ምንም ማድረግ አልተቻለም ። በጥር 14 ቀን ለኢጣሊያ ወር ጠቅላይ አዛዥ ለገዥት ያስፈልግ የነበረው የ15 ቀን ጊዜ መመለሻውን ሳውቅ እንንግ

ይህ አስናብቶኛና ወደ አዲግራት ሔልድ ብቶ ራስ መኰንንን ወደ ትው ። እርሳቸውም ንጉሡ ነጋሢቱን ቢጠይቁ ከኔ ጋር ይነጋገር ብለው ራስ መኰንንና ራስ ሚካኤል ባሉበት ጠርተው አነጋገሩኝ ። የምሽጉን ጽናትና ብርታት አይቼ እኔም በአሳቤ ጸናሁ ።

ከዚያ በኋላ ፣ የንጉሡን ቃል በደብዳቤ ወደ ጄኔራል ባራቲዬሪ ይዤ እንድሔድ ተደረገ ። በደብዳቤው ላይ የተገለጸው ፣ "የተከበበው የመቀሌ ጦር በደህንነቱ ወደ አዲግራት እንዲሔድ መፍቀዳቸውና ከኢጣልያም ጋር የሰላም ውል ለማድረግ በማዦር ሳልሳ አማካይነት እንዲከፈት" የሚል ነው ። ከዚህ በኋላ በጥር 17 ቀን እዲጋ ሐሙስ ደርሼ አራት ጊዜ በመካከሉ እየተመላለስሁ የነመትሁት መሣሪያ የያዘው የኢትዮጵያ ጦር ሠራዊት ቁጥር 80000 መሆኑን ፣ የመቀሌም ጦር ውሃ ማጣቱን ጨምሮ የንጉሡ ነገሢቱን መልእክት ለጄኔራል ባራቲዬሪ ነገርሁ ። ከዚያ የኢጣልያ ጦር ጠቅላይ አዛዥ የንጉሠ ነገሥቱን አሳብ መቀበሉን የሚያስረዳ አንድ ደብዳቤ ላኳ ምኒልክ ፣ ምሽጉን ሲያዘው ለኰሎኔል ጋሊያኖ አንድ ደብዳቤ ሰጥቶኝ ሁለት ጊዜ ወደ ጠላት ሰፈር ተመላለስሁ ። ላኪ ምኒልክም የተጻፈውን ደብዳቤ ሰጠው ። ንጉሡም ደስ አላቸው ። ጥር 20 ቀን ወደ መቀሌ ምሽግ ገባሁ ። ውሃ በፍጹም አልቆ ነበር ። መሣሪያም እንቢቸው ነበር ። ምንጩን ሁለት ሺህ የሚሆን አበሾች ከበው ይጠብቁ ነበር ። ከምሽጉም የተተኰሰ ጥይት እንዳይመታቸው ከለላቸውን አበጅተዋል ።... ወዲያው ምክር ተደርጎ ምሽጉን ለመልቀቅ ቁርጥ አሳብ ተደረገ ። ከሁሉም ይበልጥ የሚያስቸኩለው የውሃው ነገር ነበር ። እንስሶቹ ከጥር 11 ቀን ጀምረው አልጠጡም ። ላንድ ሰው የተሰጠውና በጂ ያለው ውሃ ለሶ ቀን ሩብ ሊትር ነበር ። ስለዚህ ወደ ንጉሡ ነገሢቱም ሩጩ 1500 ሊትር ውሃ በስጦታቸው ልክ እንዲሰጥና ከብቶቹም እንደ ልባቸው እንዲጠጡ አስፈቀድሁ ።

ከዚህ በኋላ ፣ ከዐፄ ምኒልክ ወታደሩም መሣሪያውም ሌቀም ከሁ ናቁም ከብቱም ሳይነካ መቀሌን ለቀው ወደ አዲግራት ይሔዱ የሚል የፈቃድ ወረቀት ተቀበልሁ ። የኰሎኔል ጋሊያኖ ጦር ሲወጣ አደጋ እንዳያገኘው ዋስ የሆኑት ራስ መኰንን ነበሩ ። ስለዚህ የመውጫው ነገር በጥር 21 ተወሰነና ... ከምሽጉ መውጣት ተጀመረ ። ወታደሩም መውጣት የጀመረው በራስ መኰንን ወታደር ተከቦ እየተጠበቀ ነው ። ከምሽጉ በሚወጣው ወታደር ላይ አደጋ እንዳይደርስ የሚል የጠበቀ ትእዛዝ ተደርጎ ነበር ። ቢሆንም ትንሽ ግጭት ተደርጎ የቆሰሉ ጥቂት ሰዎች አሉ ። ከዚህ በኋላ ለጦር መሣሪያና ስንቅ መጫኛ አስፈቅደን በቅሎና ግመል ከገበያ ገዝተን በጥር በ23ኛው ቀን ወደጣታ ጉዞ ተጀመረ ... በ30 ከአዲጋ ሐሙስ ጦሩ ተነቶ አዲግራት ገባ ።

በፈልተር እጅ ጄኔራል ባራቲዬሪ ለጋሊያኖ የላከው መልእክት እንደዚህ የሚል ነው ። "ስለ ሕይወታችሁ የተሰጠው ዋስትና መተማመኛው የተረጋገጠ መሆኑን ስትረዳው ምሽጉን ለቀህ ውጣ ። ያለዚያ ግን ፣ መንግሥት ባንተ ላይ ያለውን የብርታትና የልምምድ

ዕውቀት ስለሚያምንበት በመሰለህ መንገድ ጉዳዩን እንድትፈጽም ላንተው ትቼልሃለሁ ።" ይኸንንም የመውጫ ቃል ያስተላለፈለት በኢጣልያ ንጉሥ በኡምቤርቶ ስም ነው ። ምክንያቱም መኰንኑ ሞገደኛ ብጤ ስለሆነ ፣ ባንድ ወገንም የመቀሌ ምሽግ ጉዳይ ወሬው እስከ ንጉሡ የደረሰ ስለሆነ ፣ ይኸንኑ ተገንዝቦ ያለ ክርክር እንዲወጣ ይመስላል ።

በዚሁ ሰሞን ፣ "ጋሊያኖ አንድ ጭብጥ ወታደር ይዞ የመቀሌን ምሽግ በጀግንነት እየተዋጋ ብዙውን የኢትዮጵያ ጦር መለሰ" የሚል ወሬ በኢጣልያ አገር ተጋኖ ተወርቶ ስለነበረ ፣ በዚህ ምክንያትም የጦር ሚኒስትሩ ሞቼኒ ይኸንኑ በራፖር ለንጉሡ ለኡምቤርቶ አመልክቶ በዚሁ በጀብዱ ሰበብ የሌተና ኮሎኔልነት ማዕረግ ታዮለት በቴሌግራም ለባራቲዬሪ ተላልፎለት ነበር ።

ፈልተር ፣ እላይ የተጠቀሰውን መልእክት ወደ ምሽጉ ሒዶ የሰጠው ጊዜ የመሾሙንም ወሬ ሲሰማ ጋሊያኖ ፣ "ለዚህ የሚያበቃ ሥራ መቼ እንደሠራሁና" ብሎ አለቀሰ ። ይኸን ማለቱ ከምሽግ ውስጥ ሆኜ እንደልቤ አልተዋጋሁም ማለቱ ነው ። ከምሽግ ብቅ ቢል የሚደርስበትን ስለሚያውቅ ፣ ፍርሃቱን በግልጽ መናገር አልፈለገም ።

የሆነ ሆኖ ፣ ጋሊያኖ ሲወጣ በርሱም በጦሩም ላይ ምንም ጉዳት እንዳይደርስበት ከንጉሡ ነገሢቱ የተሰጠው ተስፋ በትክክል ለመፈጸም ዋስ ራስ መኰንን ስለሆኑ ፣ ይኸንኑ እንዲያምን ፈልተር ራስ መኰንንን ይዟቸው ወደ ምሽጉ ገባ ። ሁለቱም ከገቡ በኋላ ማጆር ጋሊያኖ ፣ "ሲወጣ ከነወታደሮቼ ይዘው ቢያስሩኝስ ቢገድሉኝስ" የሚል ጥርጣሬ አድሮበት ነበርና ይኸንን ጥርጣሬውን ደጋግሞ ለራስ መኰንን ስለገለጸ ፣ ራስ መኰንንም ምንም ደጋግመው በመሐላ ቢያረጋግጡለት ማመን አቃተው ። ወዲያው ራስ መኰንን እዚያው አጠገባቸው እተደገነው መድፍ አፍ ፊት ሒደው ተደቅነው ፣ "በሉ እንግዲህ ተኩሳችሁ እኔን ግደሉ ። እኔ እንደዚህ ሳምናችሁ እናንተ በመሐላ የምነግራችሁን እንዴት አታምኑኝም" ብለው ስለ ተናገሩ ፣ ወዲያው በፈልተር አጽናኝነት ጋሊያኖ ልብ ገዛና ለወታደሮቹ እንዲወጣ የሚል ትእዛዝ በሰጠ ጊዜ ፣ ሁሉም ጓዙን እየጫነ እየተሸከመም መውጣት ጀመረ ።[1]

ማጆር ጋሊያኖ ፣ "እኔ እዚሁ ቀርቼ እከላከላለሁ" ብሎ ከጄኔራል አሪሞንዲ ከተለያየበት ከታኅሣሥ 8 ቀን 1895 ዓ.ም. ጀምሮ

1 L' Assedio di Macalle..., PP. 277-408; The Campaign of Adwa. Chap. VII.

እስከ ጥር 21 ቀን 1896 ዓ. ም. እ. ኤ. አ. ድረስ አንድ ወር ከ13 ቀን ያህል መክቶ ከቆየ በኋላ ፣ በዚህ ቀን ከሞት አፋፍ የደረሰበትን ምሽግ ለቆ ወጣ ። ባንዲራችንን አውርደን ወደ አዲግራት መሸሽ ለኛ ውርደት ነውና እዚሁ እሞታለሁ ብሎ የነበረውን አሳብ ባሁኑ ሰዓት ለውጦ ባንዲራውን ከተሰቀለበት አውርዶ ጠቅሎ መውጣት ግዴታ ሆነበት ። ሲወጣም የነጩና የጥቁሩ ወታደር ፣ የወታደር ሚስቶችና ከመቀሌ ከተማ እያስገደደ ያስገባቸው ሁሉ ነበሩ ። ጥማቸው የቆሰለው በቃሬዛ ሆኖ ወይም እያነከሰ ፣ በበሽታና በውሃ ጥም የተጎዳው እያቃሰተ በማዝገም ላይ ነበር ። በጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ጽሑፍ ላይ እንደምንረዳው ፣ እንዳገኙ ያገኙትን ውሃ አብዝተው ከመጣት ጋር ስለጠጡ ፣ ወዲያው የሞቱም የታመሙም አሉባቸው ።

ጋሊያኖ ከነጭፍራው ከነዓዘ እንደወጣ እንዲሰፍር የታዘዘበት ስፍራ ከራስ መኰንን ድንኳን ሐያ እርምጃ ርቆ ነበርና ራስ መኰንን ባስተርጓሚው ባቶ ወልደ እግንኤል አማካይነት ለጋሊያኖና ለጭፍራው ሁሉ የሚያስፈልገውን ሁሉ አደረጉለት ። በተለይ በመቀሌው ምሽግ በተደረገው ጦርነት ዘመድና ዓይነኛው የሞተበት ሁሉ ንዴቱ አልበረደም ነበርና ጋሊያኖ ከነጭፍራው አደጋ እንዳይደርስበት የሰፈረበትን ቦታ ራስ መኰንን ታማኝ በሆነ ጭፍራ አስከበው ያስጠብቁት ነበር ።

በዚህ ጦርነት ፣ ከኢትዮጵያ ወገን የሞቱት ስማቸው የታወቀው ፊታውራሪ ግሴህ ፣ ቀኛዝማች በሻህ አባ ሰርጸው ፣ ቀኛዝማች ታመነ ፣ አቶ አባይነህ እና ሌሎች ዐሥራ አንድ ሹማምንትና ከራስ መኰንን ብቻ 500 ወታደሮች መሞታቸው በኢጣልያኖቹ በኩል ተመዝግቧል ። በኛ በኩል እስከ 150 ድረስ ብቻ እንደሞቱ ተጠቅሷል ። በዚሁ ጦርነት ራስ መኰንን ወደፊት ቀድመው ለመዋጋት ሲሉ ፣ ራስ አሉላ በአጠገባቸው ሁነው እየከለከሉ ሲጋብዟቸው ነበርና የራስ አሉላ ጋሻ ጃግሬ ተመትቶ በዚሁ ወቅት መሞቱን ኮንቴ ሮሲ ይጠቅሳል[1] ።

በዚህ በመቀሌ ጦርነት ፣ ከኢጣልያ ወገን የሞቱትና የቆሰሉት ስማቸውና ማዕረጋቸው በደንብ ተመዝግቦ ስለሚገኝ እንደኛው አያጠራጥርም ። የእነሱም ቁጥር ከዚህ ቀጥሎ እንደ ተመለከተው ነው ።

1 Italia ed Etiopia . . ., P. 251

የነጭ ወታደሮች የሞቱ	4
የነጭ የበታች መኰንንኖች የሞቱ	5
የጥቁር ወታደሮች በውጊያ የሞቱ	17
በውጊያ ቆስለው በኋላ የሞቱ	6
የነጭ ወታደሮች የቆሰሉ	6
የበታች ሹማምንቶች የቆሰሉ	3
በውጊያ የቆሰሉ ጥቁሮች	62

ከምሽግ በሚወጡበት ጊዜ ወደ ምኒልክ ፊልተርን ለማነጋገር መላክተኛ ሲልኩበት ከመላክተኛው ጋር ካለመግባባት የተነሣ ፣ ጋሊያኖን ይዘህ ና ያሉት መስሎት ፊልተር ጋሊያኖን ይዞት ወደ ምኒልክ ሔደ ። በሔደም ጊዜ ጋሊያኖን ሰው ሁሉ ይመለከተው ነበር ። ንጉሠ ነገሥቱ ወዳሉበት አዳራሽ በር ሁለቱም በተጠሩ ጊዜ የልፍኝ አስከልካዩ ወጣ ብሎ የተጠራኸው አንተ ብቻ ነህ እንጂ ፣ እሱ አልተጠራምና አይገባም ብሎ ጋሊያኖን ከለከለው ። በዚህ ጊዜ ከምሽግ ድረስ እኔ ይዤው መጥቼ ትቼው መግባት አይሆንልኝም ብሎ ስላመለከተና እንዲገቡ ስለ ተፈቀደ ፣ ሁለቱም ወደ ምኒልክ የድንኳን አዳራሽ ገቡ ። በገቡም ጊዜ ፊልተርን ለሰላምታ ሲጨብጡ ንጉሠ ነገሥቱ ጋሊያኖን አልጨበጡትም ። የተዘጋጀውም ወንበር ለፊልተር ብቻ ነበርና ፊልተር ራሱ በመቀመጥ ፋንታ ለማስከበር ሲል ጋሊያኖን አስቀመጠውና እርሱ በለቆመ ፣ ለርሱም ሌላ ወንበር መጥቶለት ተቀመጠ ።

ከዚህ በኋላ ንጉሠ ነገሥቱ ፣ "ይኸን ሰው ለምን ይዘኸው መጣህ" የሚል ጥያቄ ቢያቀርቡለት ፣ ሲሕተቱ የመላክተኛው መሆኑን ገልጾ ፣ "ይኸን የመሰለ የርስዎ ወታደር ለንጉሡ ለመሞት የቆረጠ ጀግናና እኔ ንጉሥ ዘንድ ቢቀርብ በጣም ያከብረዋል" ብሎ መለሰ ። ፊልተር ራሱ እንዲህ ጻፈው ፣

> በዚህ ጊዜ ንጉሠ ነገሥቱ ሳንድ የልፍኝ አሽከራቸው በጆሮው አንድ ትዕዛዝ ሲሰጡት መላክተኛው እንደ ቀስት ተወርውሮ ወጣ ። ሩብ ሰዓት ያህል ከእኔ ጋር ብቻ እንደ ተነጋገርን መላክተኛው እንደ በሐበሻ የርሱዎን ዓይነት ያላየሁትን በብር የመረገጉት ሥራ የተንቆጠቆጠች ዐቅፎ ይዞ መጣ ። በዚያን ጊዜ ምኒልክ ፣ "ያውልህ ፊልተር የኛ አገር ልዑል ነገር እንደናንተ አገር አያፈሉምና ይኸን (ለጋሊያኖ) ስጠው እንደሚያስታውሰው ተስፋ አለኝ" ብለው የኔን እጅ ብቻ ጨብጠው አሰናበቱን . . . ።[2]

ሲል ያረጋግጣል ።

1 L'Assedio di Macalle . . PP. 390 - 420.
2 La Vicenda Africana - Pietro Felter, PP. 47 - 52.

ምዕራፍ ሠላሳ ሁለት

የመቀሌው ጦርነት በኛ በኩል ባለው ሰነድ—የግንቦር ጋልያና ጦር ከመቀሌ ወደ አዲግራት መሔድ

ባለፈው ያነበብነው ፣ ይንስ ይብዛ ከኢጣልያኖቹ ጽሑፍ የተገኘ ነው ። በኛ በኩል ዝርዝር ጽሑፍ ስለሌለን እስከዛሬ ድረስ የአዲጉን፣ የመቀሌንና የዓድዋን ጦርነት የምናውቀው በመጠኑ ነው ። እርሱም ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴና ነጋድራስ አፈወርቅ ባማጭሩ በተዉልን መጽሐፍ አማካይነት ነው ። ከነርሱ ወዲህ ብላቴን ጌታ ኅሩይና ከዚያ ወዲህ በመጠኑ ሁላችንም ጽፈናል ። የታሪክ መጽሐፍ ነገር ሁል ጊዜ ባገራችን በዝርዝር ማስፈር ስላልተለመደ ፣ እንኳን ራቅ ያለው የዓድዋ የቅርቡ የማይጨውም ጦርነት ጣልያኖቹ ለሕዝባቸው በብዛት ባገለጡት ዓይነት በዝርዝር ለሕዝባችን አልጻፍንም ። ጦርነቱ ካገር ነጻነት አልፎ የብዙ ሕዝብ ሕይወት የተሠዋበት እንደመሆን መጠን ዝርዝሩን በሕይወት ላሉና ወደፊት ለሚወለዱት ኢትዮጵያውያን ማቆየት የሚገባ መሆኑ የታወቀ ነው ።

በዚህ በዓድዋ ጊዜ ፣ በኢጣልያኖቹ በኩል በየሙሩ ማንባር ሆነው የተደረገውን ሁሉ እየጻፉ በየላኩዋቸው የጋዜጣ ቡድን ወኪሎች ወደ ኢጣልያ አገር የሚያስተላልፍ ቢያኒ የሚባል የሴኮሎ ወኪል ፣ ሜርካቴሊ የሚባል የትሪቡና ወኪልና ሌሎችም ነበሩ ። በኢጣልያ አገር የቀኝና የግራ ክፍሎች የፖለቲካ ቡድኖች ስላሉ ፣ ጋዜጠኞች የሆነውን ሁሉ እየሰበሰቡ ለየክፍላቸው ስለሚልኩ ፣ አንባቢው ሕዝብ እንደየጣዕሙ ጉዳዩን መከታተል ይችላል ። አንዳንድ ጊዜም በጦር መሪዎቹ ላይ ስሕተት ሲገኝ እየነቀፉ ወይም መሪዎቹ ከመንግሥታቸውና ከሕዝባቸው ለመሰወር የሚፈልጉትን እነሱ እያጋለጡ ስለሚገልጹት ፣ ያልሆነ ነገር ጽፋችኋል እየተባሉ አላግባብ እየተወነጀሉ በዋናው አዛዥ በጀኔራል ባራቲዬሪ ትእዛዝ ከኤርትራ ይባረራሉ ።

የኛዎቹ በዚህ ሰዓት እዚህ ደረጃ ስለ አልደረሱ ፣ ያዲስ አበባና የሌላውም የኢትዮጵያ ወረዳ ሕዝብ የጦርነቱን ወሬ የሚያዳምጠው ወሬው ካረጀ በኋላ ከመንገደኛ ነው ። ይሁን እንጂ ፣ ከዚህ በፊት በአ

ላይ ጦርነት ላይ እንደ ተመለከትነው ፣ አዲስ አበባ የሚቀመጡ ብዙ የውጭ አገር ሰዎች የኢትዮጵያና ያኔ ምሊልክ ወዳጆች ነበሩ ። ከእነ ሰም አብዛኛዎቹ የኢትዮጵያ ወዳጆች ሆነው ወደ አውሮፓ መሪ ዎች ዘንድ በመላክ የጦር መሣሪያ በማቅረብ ለዘመኑ የሚበጀውን የፖሊቲካና ያስተዳደር ጉዳይ በመምከር አገልግሎታቸውን የሚያበረ ክቱ ነበሩ ። ከነርሱም መካከል ሞንዶን ቪዳል የሚባለው ለታ ለሚባ ለው ጋዜጣ ወኪል የሆነ ብቻ ሳይሆን ፣ ብዙ ጠቃሚ አሳብና የአውሮ ፓንም ወሬ ለንጉሠ ነገሥቱ በማቅረብ የሚያገለግላቸው ከዚህ ከኢ ትዮጵያ የተደረገውን ሁኔታ ለዚሁ የጋዜጣ ድርጅት ወደ ፓሪስ በማ ስተላለፍ ፣ የጣልያን ጋዜጠኞች በኢትዮጵያ ላይ የሚሰነዝሩትን መጥፎ ወሬ ያስተባብል ነበር ።

ለርሱም በሙሉ ግንባር ሆነው የተደረገውን በጽሑፍ የሚያስተ ላልፉለት ዋናዎቹ ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴና ዋናው አስተርጓሚ ግራዝማች ዮሴፍ ናቸው ። አንድ አንድ ጊዜም ንጉሠ ነገሥቱ ራሳ ቸው በቀጥታ በስማቸው ይጽፉለታል ። በፊት ስለ አምባላጌ እንዳየነው አሁን ደግሞ ግራዝማች ዮሴፍ ስለ መቀሌው ጦርነት ለዚሁ ጋዜጣ ወኪል በንጉሠ ነገሥቱ ትእዛዝ የጻፉትን ስናነብ ፣ ፊልተር በእርቅ አስመስሎ ጊዜ ለማግኘት ወደ ሰፈር የመጣው ለማታለል መሆኑን ንጉሠ ነገሥቱ እንደ ተገነዘቡት ይገልጻል ። ጽሑፉ ከአምባ አላጌው ታሪክ የቀጠለ መሆኑን እያስታወስን ፣ የዮሴፍን አባባል በቀጥታ እን መልከት ።

> . . . ከዚህ በኋላ የጃንሆይ ሠራዊት የመቀሌን እርድ (ምሽግ) ከቦ ተቀመጠ ። እርሱ ግን ቀን የእርቅ ነገር እያተላከ እያታለለ ሌት ሌት ካቡን እየካበ እርዱን አጠነከረ ። ጃንሆይ ግን ከአሸንጌ ተጉዘው አላጌ ላይ ሰፈር የሞተው ሰውና የከብት ቀንብ ሽታው በመንገድ አላሳልፍም ቢላቸው ፣ የሞዥራትን መንገድ አስጠርገው ተጉዘው ጨለቆት ገብተው ሰፈሩ ። ከጃንሆይ ጋር የነበረው ሠራዊት እርዱን ከቦ ሊማርከው ሲፈልግ የጃንሆይ ብልሀት ከሠራዊታቸው አልወጣ በከንቱ አንድ ሰው እንኳን ቢሞትባቸው እንዳይወዱ ያውቁታል ። ከእር ድም ውስጥ የሚያስጉብት ውሀ እንደሌለው ቢያውቁ በዙሪያው የነበረ ውን ምንጭ ሁሉ በዘበኛ አስጠበቁት ። እርሱ ግን ፣ የኛን ሰዎች በእርቅ ስም ያታልል ጊዜ ሌትም ቀንም እየቆፈረ በጉድጓድም በበርሚልም ጥቂት ውሃ አጠራቅሞ ነበር ። እንደሱ ብልሃት ሰንቅ የሌላቸው ዘር ፊው የሚያድሩ ናቸው ። ጥቂት ቀን ጠብቀውኝ ጉልበቴ ይላላል መስሎት ነበር ። ውሃም የስረተ መስሎት ፊርቅ ይልትልኛል ሲል ከነ ግሁ እስከ ማታ ድረስ መድፍና ነፍጥ ይተኩስ ጀመር ። የኛ ወታደ ሮች ግን በልባቸው ብዙ ንዴት ነበረና ጠገከረው ጠበቁ ። በመስከ ረም እያዳለኩ ብዙ ሰው ብዙ ከብት ፈጀበት ። ወኝ ሲጠበቁ የራስ መኮንን ዘበኞች ቢሞቱ ፊላቸውን አላስነሣ ብለው በራስ መኮንን ሰው መድፍ እየተኮሰ አላስቀርብ አላቸው ። ከፍርፓታቸው ብላት

የተነጣ በእርሱ ሌት ሌት እንደም ሰው ሊያልፍ እንደ ማርም አማጅ ሲያይ መድፍ ሲተኩስ ይውል ነበር ። እርሱ ግን የእርሱን ካብ ሲከብ በመቀሌ ዙሪያ የነበሩትን ባላገሮች ካሠናቀንም ወንዶ ንም ሴቶቹንም ልጆቹንም ሰብስቦ አግብቷቸው ነበርና በኢጣልያኖ ቹም ዘንድ ርኅራኄ ስለሌለ ፣ ወኝ ጥም ቢጸናባቸው እንዳንዱ ሌቶች ሌሊት በካቡ እየተንከባለሉ ይወርዱ ጀመር ። ወኛም ብናጠጣቸው ወሬውን ሳይነግሩን ወኛውን ጠጥተው ይሞቱ ጀመር ። ከነዚያም ቀቀሉ መሬተኛው ወታደሩ ወኝ ጥም ሲበረታበት እየኩለ መሞቱት ጀመረ ። ከእርሱም ውስጥ ያለው ከብትና ባላገር ውሉም በወኝ ጥም አለቀ ። እርሱም ቀባሪ ሲጠፋበት በሬት ይገማ ጀመር ። አንድ ቀን ውሉ ሲሆን ውሉም አልቆ ያድር ነበር ። ጃንሆይም እንደ ተጨነቀ ሲያዩት ፣ ለብቻው ራርቶ በእርከያ ሥላሴ የተፈጠረውን ሕዝብ እኔ የክርስቲያን ንጉሥ እንደ አሕዛብ ንጉሥ ክርስቲያኑን በወኝ ጥም አላፈጀውም ብለው ፊልተር የሚባለውን የሐረርጌውን የኢጣልያ ንጋዴ አስታርቃለሁ ብሎ መጥቶ ከራስ መኮንን ሰፈር ቀይቶ ነበርና አስጠርተው "ከወ ራችሁ መምጣታችሁ የሰው አገር እንደሚባለ ማለታችሁ ከጉድጓ ውስጥ ገብቶ በወኝ ጥም ለማለቅ ነውን" ብለው ጠየቁት ። እርሱ ግን የታየ ነገር ስለሆነ ምላሽ ሊሳ ። ጃንሆይም እንደ ፍርናት ከፋት ብሊድ ዋጣረት ውሉ ያለቅ ነበር ። አሁንም ለጄኔራል ባራቲዬሪ እንዲህ ብለህ ንገረው ። "የሰው አገር እይባለው ብሎ የመጣ ሰው ከጉድጓ ውስጥ አየ ገባ በወኝ ጥም እያለቀም ነበር ። ጠላታችንን ወደዱ (አፍቅሩ ጸላእትክሙ) ያለውን የወንጌል ቃል ለመፈጸም እኔ ግን ፣ የክርስቲያን ንጉሥ ነኝ እንጂ የአሕዛብ ንጉሥ አይደለሁም ። አሁንም ክርስቲያኖች በከንቱ እንዳለቁ ሰዎችህን ልክህ አስወጣ ፣ ትዋጋም እንደ ሆነ እን ድንት ተሰብስባችሁ ቆዩኝ እኔም እመጣለሁ" ብለው ፊልተርን ላኩበት ። ሰዎቹን ይልቀቁልኝ የእንዳ ኢየሱስን እርድ ያስከበብ የሚል ቃል ከንጉሥ አምጪልኝ ይዞ በተላከ በኢሬቴዎው ቀን ተመ ልሶ መጣ ። ከምኞት የተረፉት ከጉድጓ የነበሩ ኢጣልያኖች ያለቃቸው ደብዳቤ ቢመጣላቸውም እርዱንም እንዳው ቢያዩት ምንትም ቢሆ ቁባቸው ነው ለንደት ግዛግ ተከሉ ። ውኃም ሊሬላቸውና ሊከብታቸው ሰመኑ ። ጃንሆይም ከእርሱ ውስጥ ያለውን ደኅ አስወጡ ብለው አዘዙው አስወጡት ። ለነዚያም ለከብቶቻቸውም ወኝ ላሩላቸው ። ደኅ ውም ከብቱም ወህ እየጠጣ ይሞት ጀመር ። እንኳን ሰው ወኛውም ወኝ እየጠጣ ሞተ ። የኛም ሠራዊት ይኸን እያየ ቢደንቀው ሞት አዘነ ። ነገር ግን የኛ ሠራዊት ጃንሆይ በሠሩት በጎነት አገራችንን ለዘረፈ ታጥታችንን ላቃጠለ እንዲህ ያለ ወረታ ሰምን ይደረግለታል ብሎ ተከፋ ። እያዋጋላቸው ካቦን ጨረሰ በኋላ ሰሆን ከእርሱ ውስጥ ወኝ እንደሌለ ምስጢር እንዳያወጣባቸው* ነው እንጂ ። ይህም ለተባለው እርዱት የሚሉት ተረት አይደለምን ፤ ያገራችንን መሬት እኛ ነውም እንዚያ ደብቀው ሊያድኑ ብለን ሳትንባቸው ። ጃንሆይ ግን

---

* እዚህ ላይ የተፃፈ ዓረፍተ ነገር አለ ። የተፃፈው ዓረፍተ ነገር "ላይጋላቸው ሕዝቡን ለምን ከምሽግ አንስቶ ጨንቆት ቢሉ ወኝ ያለመኖሩን ምሥጢር እንዳያወጡ ቆት ነው እንጂ" ይመስላል ።

እነዚሁንም ዕቃቸውንም የሚጭኑበት ቢያጡና እጅግ ቢቸገሩ የተገ
ዘብ መውደድ ይመስልብኛል ብለው የኪራይ በቅሎ ለተተው ከነ
ዕቃቸው ሒዱ ብለው ሰደዱአቸው ። እነዚያ ጣልያኖች ግን ከውሃው
ጥፋት የተነሣ ከባሻ ባሎቃ (የጥቁር ሹማምንት) ጋር ሊዋጉ ደርሰው
ነበር ። እንደነዚያ ከፋት ቢሆን አንድ ወሬ ነጋሪ ባልተረፈም ነበር ።
የምኒልክን ደግነት ሲቻለው የሚገተው ንጉሥ በኢትዮጵያ መኖሩን
የሰማ አውሮፓ ምን ይል ይሆን እንጃለን ። እስከዛሬ ድረስ የተደረገ
ውን የጦር ነገር ይኸውና ላኩሁብዎ[1]

እንዲሁም እኚሁ ግራዝማች ዮሴፍ ፡

.. ይህ ሁሉ ሲሆን ከመቀሌ ተነሥተን ያል (ፊሪሰማይ) እስከን ደርስ ድረስ ኢጣልያኖች የእርቅ ወሬ ሲያወሩ ሰነበቱ ። የነዚያ ሹማምንቶችና ፊልተር የሚባለው ነጋዴ ከበፊር ሲመላለሱ ነበር ። ጃንሆይም ተንከላቸውን በውቀውባቸው ቶሎ ቶሎ ገሥግሠን ግታ ላይ ሰፈርን ። ኢጣልያኖቹም ከእዲግራት ወጥተው እዲጋ ሐሙስ ላይ ሰፍረው ነበር ። የኛም ጦር ወጥቶ አጠገባቸው ሰፈረ ። እነዚያም የጦሩን ብዛት ባዩ ጊዜ ለመድፍ የሚያመች ሰፍራ ፈልገው ካብ ይከቡ ጀመሩ ።

ብለው ሲጽፉ ፡ ፊልተር ከኢጣልያ ጦር ጠቅላይ አዛዥ ሰላም ፈላጊ መስሎ የመዘጋጃ ጊዜ ለማስገኘት ተልኮ እስፈራቸው የመጣበትን የማታለል ሰበብ ዐፄ ምኒልክ እንደ ተረዱት ያስታውቃል ። በዚህም ንጉሠ ነገሥቱ የጦር ድርጅቱን ሥራ ከማከናወናቸውም በላይ ወሬና መረጃ መጥቀሙን ተረድተው የየጊዜውን ሁኔታና የጠላትንም አሳብ ያስመረምሩ ነበር ማለት ነው ። በተረፈ በሌላ ረገድ የፊልተርና የግራዝማች ዮሴፍ አጻጻፍ በመሠረቱ አንድ ነው ። ግራዝማች ዮሴፍ ባጻጻፋቸው ንጉሠ ነገሥታቸውን የማድነቅና የማስደነቅ ፡ የማከበርና የማስከበር ነገር ሲያሳዩ ፡ ጣልያኑም የራስ መኰንን የቅን ወዳጅነት መሳሪያ አድርጎ የኢትዮጵያን መንግሥት በዕርቅ ስም እያታለለ ከኢጣልያ አገር የሚመጣው የእርዳታ ጦር እንደደርሰ እስኪገባ ድረስ የ35 ቀን ጊዜ እንዲያሰጥ ከጀኔራል ባራቲዬሪ ተልኮ የመጣበትን መልእክት ፈጽሞ ከተመለሰ በኋላ ፡ ባለፈው ባነበብነው ራፖር ውስጥ የርሱን ወገኖች በአጻጻፉ ለመደገፍና ለሚሠሩት ሁሉ ደንበኛ መንገድ ለመስጠት እንደ ሞከረ ያሳያል ። ቢሆንም ነገሩን በጠቅላላው ስንመለከት ያፄ ምኒልክ ዋና አሳብ ፡ "በወሃ ጥም ሊያልቅ የነበረውን የጦር ሠራዊት ከሞት አትርፎ ዕቃውን የሚጭንበት አጋሰስ አዝጋጅ ሰጥቼ ስለከለት የአውሮፓ ሕዝብ ይፈርደኛል ፤ ጠላቴንም ይወቅሰልኛል ፡ እርሱም ይኸን ሁሉ አመዛዝኖ ሕዝቡን ሳያስጨርስ በእርቅ አገሬን ለቆ ይሔዳል ፤ እምቢ ቢልም የተከተለኝ የጦር ሠራዊት

1 ፓሪስ ቤተ መጻሕፍት ከምንገኘው ዘዳቶ ዶሲዬ የተገኘ ።

የርሱን ጦር ለመምታትና ለማሸነፍ በማናቸውም ሥፍራ በማናቸውም ጊዜ አይሰንፍም የሚል ነው ።

በዚህ የተደራረበ አሳብና ተስፋ ላይ በመመሥረት ለጠላት የእርቅና የሰላም መንገድ ማሳየታቸውን ሳይለቁ ደግሞ የፍርሃት መስሎት የልብ ልብ እንዳይበታው ፡ "የክርስቲያን ንጉሥ ነኝ እንጂ ፡ የአሕዛብ ንጉሥ አይደለሁም አሁንም ክርስቲያኖች በከንቱ እይለቁ ሰዎችህን ልከህ አስወስድ ፤ አገር ሊፈልግ የመጣ ጦር ጉድባ ውስጥ አይገባምና ትዋጋም እንደሆን እንድንት ተሰብስበዓችሁ ቆዩኝ" ብለው ለዋናው ጠቅላይ አዛዥ ለጀኔራል ባራቲዬሪ ላኩበት ። እርሱ ግን ፡ ርኅራኄያቸውንም ጉልበታቸውንም ቢሆን የፖለቲካና የእርቅ መንገዳቸውንም ከምንም አልቆጠረውም ። የጠበቀው የእርዳታ ጦር ከጥር ወር ጀምሮ ከኢጣልያ በመርከብ እየተጋዘ ሲደርስለት ፡ በወሃ ጥም ሊሞት የነበረው የመቀሌው ጦር በነጻ ተለቆ በእጁ ሲገባ የዕርቁን ነገር በጭራሽ ትቶ ለዋናው ለዓድዋ ጦርነት ይዘጋጅ ጀመር ።

ቢሆንም ፡ የኢጣልያ ጦር ያዳግባብ የሰው አገር ወሰን ጥሶ የወራሪነት ሥራ በሚፈጽምበት ጊዜ ፡ ከዚሁ ያንድ ባታዮ ጦር በመቀሌ ምሽግ ውስጥ ሆኖ የብዙ ኢትዮጵያውያን ደም አፍስሶ ሳለ በወሃ ጥም ቢያልቅም ፡ ሊዋጋ የመጣ ጠላት ነውና ዐውቆ እጁን ካልሰጠ ዝም ብለው ቢሩጁት ያም ቢቀር ያለውል እጁን እንዲሰጥ አድርገው መሣሪያውን በሙሉ ቀምተው ወታደሩን በምርኮኝነት ይዘው ለሚፈልጉት የእርቅ ድርድር ሊጠቀሙበት በቻሉ ነበር ። ይኸንንም ሲያደርጉ ከጦርነትና ከወታደርነት ሕግ ወጡ ተብሉ በዓለም አያስፈርድባቸውም ነበር ።

ይኸን የመሰለውን ከዚህም የባሰውን ሁለት የአውሮፓ መንግሥታት በሚዋጉበት ጊዜ እርስ በርሳቸው ይፈጽሙታል ። ሲፈጽሙም ደንበኛ አፈጻጸም መሆኑ በማንም ዘንድ ይገመታል ። በዚህ ዘመን በቅኝ አገርነት ለመገዛት የተፈረደባቸው የአፍሪካና የእስያ አገር መሪዎች ግን ፡ ከፈረንጆች ጋር በሚዋጉበት ጊዜ የሚያደርጉት ነገር ሁሉ ሰበብና ቋፍ ያለበት ነው ። የአንድ አውሮፓዊ መቁሰልና መሞት አገር ወረራን የሚያስከትልበት ጊዜ ነው ። ይኸንንም የገዥነትና የተገዥነት መደብ ለይቶ የፈጠረው አውሮፓውያን በቴክኒክና በሌላው የመሠልጠናቸው ጉዳይ ነው ።

ዐፄ ምኒልክ ፡ በዕርቅና በሰላም ጣልያንን ለማስወጣት የመቀሌንም ጦር በነጻ ለቀው የርኅራኄ ፡ የሥርዓት መንገድ በተግባር የፈለጉበት ምክንያት ከአውሮፓ የሚሰነዘረውን ሰበብና ምክንያት ለማስወገድ ሲሉ ነው ። በዚህ ጊዜ የፈረንሳይና የመስኮብ መንግሥታት ለኢትዮጵያ

አጋዥ ቢሆንም ፣ የጀርመንና የእንግሊዝ መንግሥታት ለኢጣልያ የቃል ኪዳን ዓይነኛ ስለነበሩ በተለይ የሱዳን ፣ የኬንያና የሕንድ ጌታ የሆነውና እንግሊዝም በቦርቦራና በዘይላም መዳቱን ያሳረፈው የእን ግሊዝ እያያዘ ለኢትዮጵያ አስፈሪ ነበር ። ስለዚህም ጠብ ዓለሙና ጦርና ሰላማዊ ሆኖ ለመታየት የኛዎቹ ይጣጣሩ ነበር ።

እ.ኤ.አ. 1936 (1927 ዓ.ም) የመሶሊኒ መንግሥት በጉንደር ቆንስላ ዘበኞች መካከል በተነሣው የርስ በርስ ጠብና የወልወል ግጭት ራሱ ፈጥሮ ጠቅላላውን ወረራ ለመፈጸም ተጠቅሞበት እንደነበረ የሚታወስ ነው ።

በዓድዋም ጊዜ ፣ በኢጣልያኖች ጋዜጣ አማካይነት ያጋናድ ጸሐፊ ወሬ በመስጣት ፣ "የኢትዮጵያ መንግሥት የውጭን አገር ሰው የማያ ከብር ፣ እርስ በርሱ የሚፋጅ ፣ በጠላቱና በምርኮኛው ላይ የጭካኔና የአረመኔነት ሥራ የሚሠራ ነው" እየተባለ በአውሮፖች ዘንድ ይወራ ስለነበረ ፣ ይህ ወሬ ሐሰት መሆኑን ለማስተባበል በንጉሠ ነገሥቱና በራስ መኮንን ዘንድ ከፍ ያለ ጥረት ይደረግ ነበር ። ሞንዶን ቪዳዬ ከዚህ በፊት እንዳልነው ፣ የጋዜጣ ወኪል ከመሆንም በላይ አዲስ አበባ ላሉት ለኢትዮጵያ ወዳጆች ለነሙሴ ኢልግ ፣ ለነሙሴ ሽፍኑ ፣ ለነሙሴ ሳቩሬ ፣ ለነሙሴ ሊዮንቲዬቭና ለቀሩትም ሁሉ እንደ ሽማግሌ የሚቆ ጠር ሰው ስለነበረ ፣ አብዛኛውን ጊዜ ንጉሠ ነገሥቱ ማናቸውንም የጦርነቱን ሁኔታ ለርሱ በቀጥታ ይጽፉለት ነበር ። በዚህም ላይ የኢት ዮጵያን ሁኔታ ለአውሮፓ ፣ የአውሮፓንና የኢጣልያንን አገር ሁኔታ ፣ በምክር ቤትና በጋዜጣ የተባለውን ሁሉ ፣ ለንጉሠ ነገሥቱ በጽሑፍ ይገልጽላል ። ማናቸውንም ደኅና ነገር የሚመክር ሰው ነበርና ንጉሠ ነገ ሥቱም በበኩላቸው ፣ ኢጣልያኖቹ ስለሚያወሩት ሐሰተኛ ወሬ የጻፉለትን በሚከተለው እንመልከት ።

> ሞአ አንበሳ ዘእም ነገደ ይሁዳ ዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ። ይድረስ ከሙሴ ሞንዶን እንደምን ሰንብተሃል እኔ እግዚ አብሔር ይመስገን ደኅና ነኝ ። በታኅሣሥ 16 ቀን በአዲስ አበባ ከተማ የተጻፈ ደብዳቤህ ደረሰኝ ። ከአውሮፓ የመጣውን ወሬ ስለላክ ህልኝ እግዚአብሔር ያመስግንህ ። እንግዲህም የሚመጣውን ወሬ ተከ ተሉ እንድትልክልኝ ይሁን ። የኛን የጦርነት ደብዳቤ ከነራሶቹም የልፍ ደብዳቤ ታገኘዋለህ ። የኢጣልያኖች የውሸት ወሬ እያሉትም ወዳጆችንን እንደ ነገሩ ያወሩት ። እኛ ግን በእግዚአብሔር ቸርነት ሁላ ችንም ደኅና ነን ። እኛን በሕይወት ያለነውን ሞቱ እያሉ ይሉት የሞ ቱትን የሰዎቻቸውን ቁጥር ማወቅ ደግ ነበር ። የተማረኩትን ኢጣልያኖች እንዳያደበድቡ ብለህ የላክህልኝ እኛ ጭካኔን እንደ ክርስቲያንነታችን ፣ አልቀበልንም ቢሆን ከተማረከ በኋላ እንዳንገድል ታውቃ ላችሁ ። እውነቱም እስከዛሬ ማስተማሪ ኢጣልያኖች ያመሰግኑናል ብዬ አስባለሁ ። የክርስቲያን ሥርዓት እንዳይቀድም ብዬ ነው ። በአዲስ አበባ ከተማ ያሉት ፈረንጆች አንተ ቤት ተሰብስበው አዋጅ ላይ የነ ሰዎች ስለአደረጉት ድል ብዙ ደስታ ስለአደረጉ እኔም ደስ አለኝ ። በየካቲት 13 ቀን በ1887 ዓ.ም. ተጻፈ ።

ሙሴ ሞንዶን ቪዳዬ ፣ በራስ ዳርጌ አማካይነት ወደያው በግራዝማች ዮሴፍ በኩል የሚያደርሰውን ደብዳቤና የጦርነቱን ማስረጃ አዲስ አበባ ላሉት የውጭ አገር ሰዎች ዓይነተኛ ነገሩን ማስረዳቱን ፣ እንግዲህም ኢትዮጵያውያን የጦርነት ድል ባገኙ ጊዜ ፈረንጆቹ እርሱ ቤት ተሰብ ስበው የደስታ በዓል ያደርጉም እንደነበረ በደብዳቤው ተገልጿል ።

በርሱና በእንደራሴው በራስ ዳርጌ መካከል የቅርብ ግንኙነት ነበር ። እርሱም ወደ ንጉሠ ነገሥቱ የሚልከው በርሳቸው በኩል ስለነበረ ፣ በተረፈ የጦርነቱንም ሁኔታ የድሉንም ደስታ ይካፈሉ እንደ ነበር ከዚህ ቀጥሎ ያለው ወደርሱ የተጻፈው የትልቁ የራስ ዳርጌ ደብዳቤ ያስረዳል ።

> የተላከ ከራስ ዳርጌ ይድረስ ከሙሴ ሞንዶን ከተለያየን ብዙውን እንዴት አመሸህ ። የሰደድህልኝንም ደብዳቤ አየሁት ። ነገር ግን ይድ ረስ ወደ ጃንሆይ የሚል ቢሆን ጃ(ደንገር) ብሎኝ ነበር ። ከቤትህ ሽማግሌዎች ጠርተህ የደስታ ፈንጠዝያ ያደረግኸውን ሰማሁ ። እኔም እንደዚሁ ከቤቱ ጉበኞ ከአሽከሮቼ ጋር ፈንጠዝያ ሳደርግ ዋልሁ ። እግዚአብሔር ደግም ጭራሹን ያሳየልን ። ደግሞ ሙሴ ከለ ሽት ሲሔድ ተገናኝተን ተመካከረን ሁሉንም እንልክልሃለን ።*
>
> ጃ ማኅተም ዘራስ ዳርጌ ርእሰ መኳንንት ፤

ስለ መቀሌ ምሽግና ስለ ጋልያኖ አወጣጥ ጉዳይ ፣ በበኩላቸው ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ በመጽሐፋቸው እንደዚህ ሲሉ አስፍረ ውታል ።

> ... ፊልተር የሚባል የኢጣልያ ነጋዴ ... ኢጣልያኖችን ለማስ ታረቅ ወደ አዲግራት ሔዶ ነበርና ያገሱት ወደ ሰፈር መጣ ከዓ ምኒልክም ዘንድ በደረሰ ጊዜ እንደዚህ አለ ። መቀሌ ከአርድ ውስጥ የነበሩት ኢጣልያኖች ተመልሰው አዲግራት ካለንበር የእርቅ ነገር መነጋገር አይቻልንም አሉ ብሎ ነገራቸው ። ዐፄ ምኒልክም በዚህ ተቆጥተው በጳጉ ጨብጣቸው ፣ በአንገራ ፈገግታቸው የነበሩትን እንዲሁን አልነኳቸውም ። አንተው እንደ ተመኘኸው ሰተኝ አስደረግሁው

---

* ከዚሁት የሚገኘው በነደዋ ጦርነት ጊዜ በጄኔራል ዓልያ ውስጥ ሆኖ የነደዋን ጦርነት የተካሄደ ፈረንሳዊ ነው ይባላል ። ለሙሴ ሊዮ የተረጋገጠ ምንም የለም ። ይልቁን የመቅረዳት የሙሴ አትኩሮት ለኢትዮጵያውያን ያስተማረ ይመስላል ።

† እንዲሁ ለሞንዶን ቪዳዬ የተላኩት ደብዳቤዎች በፓሪስ ቤተ መጻሕፍት በእጅ ሰነድ ክፍል በቁጥር 83 በሙሴ ሞንዶን ፋይል ይገኛሉ ።

ነገር ግን ፣ እነዚህን ሰዎች ከነመድፋቸው ፣ ከነጥማቸው መስደዴ የሞኝነት አይምሰልህ ። ስለፍቅር(ስለሰላም) ያደረግሁት ነው ። ደግሞ እነዚህን ጥቂት ሰዎች አለነካቸውም ግስቱ መንግሥቱን ለማክበር ነው ። አሁንም ብትታረቁም ደኅና ፣ ጦርነትም ከከጀላችሁ እነዚህን ጨምራችሁ ጠቅላችሁ ኑ ።[1]

ፊልተር "እነዚህ ካልተቀቁ የሰላም ንግግር አይጀመርም" ብሎ ቃል ያለው ሐሰትን የተንተራሰ አባባል ነው ። ዐፄ ምኒልክ ዘንድ ያለውን ሰላም ፈላጊነት በመጠቀም ሰዎቹን ለማስለቀቅና ከዚያ በኋላ ለመዋጋት በኢጣልያኖቹ በኩል ያለውን የጋለ ፍላጎት ያውቀዋል ። የር ሱም አመጣጥ ጊዜ ለማግኘት መሆኑን ባለፈው ተመልክተነዋል ። ዳግማዊ ምኒልክም ባነጋገራቸው ፣ "እነዚህን መስደዴ የሞኝነት አይምሰልህ" ሲሉ የኢጣልያኖቹን ተንኮል እንደተገነዘቡት ያመለክታል። ነገር ግን ከላይ እንዳመለከትነው ፣ እነዚህን በመልቀቅ ለጠብ ምክንያትና ሰበብ የሚሆነውን ሁሉ በማስወገድ የዓለምን ፍርድ ለማግኘት በጣልያን ላይ ለማስፈረድ ሲሉ የተቻለውን ያህል እንደተጣጣሩ ይታያል ። ባንደ ወገን ደግሞ ፣ "ብትታረቁም ደኅና ፣ ጦርነትም ከከጀላችሁ እነዚህን ጨምራችሁ ኑ" ማለታቸው ለድል አድራጊነታቸው የተማመኑ ይመስላል ።

የዚህን የፖለቲካ ውዝግብ ደህና አድርጎ የሚያጤነው ወታደር የጋልያና ጦር ከነጦር መሣሪያው ጓዙን ጠቅሎ ከምሽጉ በወጣ ጊዜ ዘመድና ወገኑ የሞተበት ሁሉ በቁጭት እያወካ ለመታወም የጎ ቅናቱ ምልክት ባሳየ ቁጥር ፣ "ተው እርጋ" እያሉ ጠመንጃቸውን እንግበው ፣ በቀኝ እጃቸው ዘንግ ይዘው ኢጣልያኖቹን ከነባንዲያቻቸው ከበው ይከላከሉ የነበሩት በመቀሌው ጦርነት ይበልጥ የተጎዱት የሐረር የጦር ሹማምንት ናቸው ። በምኒልክ ቤተ መንግሥት ሥነ ሥርዓትን የተካኑት ወደ አውሮፓ በመሔድ ዘመናዊው የፖለቲካ ሙራ ገረፍ ያደረጋቸው ራስ መኮንን በፋንታቸው ይህን ግብረ ገብነት ለጭፍሮቻቸው አስተምረዋል ማለት ነው ። መኮንን ለምኒልክ አገረ ገዥና የጦር መሪ ከመሆናቸው አልፈው ፣ ልክ እንደ ውጭ ጉዳይ ሚኒስትር የሚቆጠሩ የዲፕሎማቲክ ኃላፊ ጭምር ናቸው ። ሰላቶ ካፑቺ ለኢጣልያን ባለሥልጣኖች በጻፈው ሪፖርት ውስጥ ፣ "ከሁሉ የበለጠ የኛ ኃይለኛ ጠላት ራስ መኮንን ነው ፣ ምክንያቱም መኮንን ባንድ ወገን ብልህና ታታሪ ፣ በሌላ ወገን የምኒልክ ታማኝ በመሆኑ ነው" የሚሉ ቃላት አስፍሯል ።[2]

---

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ምዕ.43 ገጽ 249,250
2 I Russi in Etiopia - Carlo Zaghi, P. 76.

ከመቀሌ ምሽግ የጋልያና ጦር ከመውጣቱ በፊት ስምምነት እንደ ተደረገ የኢጣልያ ባንዲራ ወርዶ ነጭ ባንዲራ ተሰቅሎ ነበር። አሁን ደግሞ ፣ ምሽጉን በሙሉ እጅ ካደረጉ በኋላ በጅሮንድ ባልቻ ከንጉሠ ነገሥቱ ታዘው ሐደው ግባት (የደስታ ተኩስ) እየተተኮሰ የኢትዮጵያ ባንዲራ በገሃድ ተሰቀለ ።

ማናቸውም ዝግጅት በዚህ ዓይነት ከተፈጸመ በኋላ ፣ ጋልያና ከንጉሠ ነገሥቱ በተሰጠው በቅሎ ተቀምጦ ጉዞው ተጀመረ ። ምንም እንኳን ለጠቅላላው የበላይ ጠባቂነት የራስ መኮንን ቢሆንም ፣ እርሳቸው ደግሞ ፊታውራሪ ደሳለኝን በቅርብ ሆነው እየጠበቁ አዲግራት እንዲያደርሱት አዘዋቸው ነበርና በማናቸውም ዝርዝር ጉዳያቸውን ጣልያኖቹ በአቶ ወልደ እግንኤል አስተርጓሚነት ይጠይቁ የነበረው ፊታውራሪ ደሳለኝን ነበር ። ለፊታውራሪ ደሳለኝም ረዳት ከዚህ በፊት በዕርቅ ምክንያት ወደ መቀሌ ምሽግ ተመላልሰው የነበሩትና ከጋልያናም የተዋወቁት ብላታ እንግዳ የሚባሉ ነበሩ ።

እ.ኤ.አ. ጥር 22 ቀን ወደ ማታ ጋልያና ከነግዙ ሰፈሩን ለቆ በራስ መኮንን ጦር እንደ ተከበበ ፣ የኢትዮጵያን መኳንንት የበረከቱ ድንኳኖች እያቋረጠ ወጥቶ በቅርብ ከሰፈረ በኋላ ፣ በማግሥቱ እዚያው ውሎ ሆና በጥር 24 ቀን እሱና ጦሩ ጉዟቸውን ቀጥለው የንጉሠ ነገሥቱ ቀዩ ድንኳን የተተከለበትን የማባቦን ሜዳ እያዩ ወደ ማይ መኽያን አመሩ ። በዚህ ዓይነት በየመንገዱ እያረፉ በጥር 28 ቀን እደባ ደርሰው ሳለ ፣ በመካከሉ አስቀድሞ እንደተነጋገሩት ስለእርቅ ጉዳይ ከባራቲዬሪ ትልቅ ሰው ተመርጦ ይመጣል ተብሎ ይጠበቅ ነበርና ሳይመጣ ስለዘገየ ራስ መኮንንም እደባ ላይ ሰፈሩ ። ጋልያና እስከ ድንኳናቸው ድረስ እየሔደ ፣ "ጉዟችን ዘገየብን" እያለ ሲከራከር እርሳቸውም ፣ "ባራቲዬሪ ማጆር ሳልሳን እልካለሁ ብሎ እስካሁን ባለመላኩ ቃሉን አልጠበቀም" እያሉ ሲመልሱ ቆዩና በመጨረሻ ሹማምንቱ መያዣ ሆነው እንዲቆዩ ተደረገ ። ጋልያናና ጓዙ በፊታውራሪ ደሳለኝ መሪነት ወደ አዲግራት ጉዟቸውን ቀጥለው በሐውዜን አልፈው እዲጋ ሐሙስ ደርሰው የሁለት ቀን ዕረፍት አደረጉ ። አዲግራት በናፍቆት የሚጠበቀው ጋልያናና ጓዙ እዲጋ ሐሙስ የመድረሳቸው ወሬ ሲሰማ ፣ ጠቅላይ አዝማቹ ሌተና ጀኔራል ባራቲዬሪ ራሱ እንደ ታጀበ ጋልያናን ለመቀበል ጉዞ ጀምሮ በጥር 30 ቀን ተገናኙ።

በመንገድ በተገናኙ ጊዜ ፣ ጀኔራሉ ከፈረሱ ላይ ወርዶ አንገቱን አንቆ ሲስመው ሌሎቹ የጦር አለቆች የቀሩትን እያቀፉ ይስሙ ነበር ። "የኢትዮጵያ ጦር በወሃ ጥም ይጨርሳቸዋል እንጂ በዋዛ አይለቃቸውም ። ከምሽጉም እንዲወጡ ያደረገው በእጁ ከገቡ በኋላ እንደ

ልቡ ለመፍጀት ሲል ነው ። እስነካቸውም ብሎ ቢያልም ፣ ቃሉን ሊያከብር አይችልም" የሚል እምነት በኢጣልያኖቹ ዘንድ ነበርና እውን በዚህ ዓይነት ሁሉም በደህና ሁኔታ ደርሰው ከፊታውራሪ ደሳለኝ እጅ በጠበሬታና በሐቅ ሲረከቧቸው ከደስታ ጋር መደነቃቸውን አል ደበቁም ። ከዚያ ጄኔራል ባራቲዬሪ ከፊታውራሪ ደሳለኝ ጋር መያዣ ሆነው ወደ ኋላ ስለቀሩት ሹማምንት ወዲያ ምኒልክ ስለሚልከው ባለሥልጣን እጅግ ጉጉጉር ካደረጉ በኋላ ፣ በፈረሱ ላይ ወጥቶ በጉን የሴቱና ከሎኔልነት ማዕረግ የተቀበለውን ጋልያኖን እድርጎ ጉዞውን በመቀጠል ወደ ዋናው ሰፈሩ ወደ አዲግራት ሔደ ። እዚያም በደረሱ ጊዜ የጦር ሠራዊቱ በሙሉ በሰልፍ በብረት ሰላምታ ሲያቀርብ ለዚህ ሰላምታ መልሱን ይሰጥ ዘንድ ጄኔራሉ በፈቃዱ ለማስከበር ሲል ለኰሎኔል ጋልያኖ ተወለት ።

ያቀባበሉ ሥነ ሥርዓት በሰልፍ ፣ በሙዚቃና በዘፈን ከተፈጸመ በኋላ ፣ ቁስለኞውንና ደካማውን ወደ ሆስፒታል የማስተኛቱ ፣ ለተራ ቆቁት ወይም ልብሳቸው ለተጉሳቆለው ለነጭና ለጥቁር ወታደር ልብስና ጫማ የማደሉ ነገር ከተፈጸመ በኋላ ፣ እንደዚሁ የኤርትራንና የኢጣልያንን አገር ወሬ ሲጠያየቁ ፣ እንደዚያ ደግሞ በ43 ቀን ውስጥ በመቀሌ ምሽግ ስለ ተደረገው ጦርነት ፣ ስለ አወጣጣቸውና ስለ ጠቅላላው ሁኔታ ማወቅ እየፈለጉ ሲጫወቱ ሰነበቱ ።[1] በኢጣልያ አገር የጋልያኖ ከመቀሌ ወደ አዲግራት ለመሔድ መቻል እንደ አንድ ታላቅ ድል ተቆጥሮ ሰሞኑን ሕዝቡ ሁሉ በዘፈን ፣ በደስታና በዕልልታ በዓል አድርጎ ስላከበረ ፣ ዶሚኒኮ ፋሪኒ የሚባለው ጸሐፊ ፣ "የኢጣልያን ሕዝብ ዘፋኝነትና ቀላልነት ያሳያል" ሲል ከተቸ በኋላ ፣ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ክሪስፒ ፣ "በመቀሌ ምሽግ ተከላክለው ወደ አዲግራት ለተመለሱት ልዩ ኒሻን ተዘጋጅቶ ይሰጥ" የሚል አሳብ ለምክር ቤቱ ቢያቀርብ ሲድኒዮ ሶኒኖ የሚባለው አባል ፣ "ለተሸነፉት ይኸ ይሰጥ ካልክ ላሸነፉት ምን ልትሰጥ ነው" ብሎ አፌዘበት ።[2]

1 L' Assedio di Macallè, V. Mantegazza, PP. 398 - 428 ; Memoire d' Africa, O. Baratieri , PP. 322 - 330; Gli Italiani in Africa Orientale, A. Del Boca, PP. 624-627.
2 Gli Italiani in Africa Orientale PP. 626 -627.

ክፍል አራት

የዓድዋ ጦርነት

ምዕራፍ ሠላሳ ሦስት

የኢትዮጵያ ጦር ከመቀሌ ወደ ዓድዋ መጓዙ — ስለ እርቅ ጉዳይ ሜጀር ሳልሳ ተልኮ ወደ ዐፄ ምኒልክ እንደመጣ

በመቀሌ ምሽግ መለቀቅ በተደረገው ስምምነት ሁለቱም መንግሥታት ተጠቅመዋል ማለት ይቻላል ። የኢጣልያ ጥቅም አንደኛ በስምምነቱ ሰበብ ከኢጣልያ ለሚመጣው ጦር የመዘጋጃ ጊዜና ሁለተኛ በውሃ ጥምና በረኃብ ሊያልቅ የነበረውን አንድ ክፍል ጦር ከነመሣሪያው በደህና ማግኘቱ ነው ። የኢትዮጵያ ጥቅም ደግሞ በዋናኛውም ረገድ በተለይ ለትግሬ እንደርታና ከተማ የሚቆጠረውንና ያኔ የሕንፃ ቤተ መንግሥት የሚገኝበትን መቀሌን አስለቅቆ ጠላትን እስከ አዲግራት ድረስ መገፋቱ ከአላጌ ጦርነት ወዲህ ያገኘው ደግሞ እንደ ሁለተኛ ድል መቆጠሩ ነው ።

ዐፄ ምኒልክ ፣ ሁልጊዜ ደም ሳይፈስ ጠላትን ከአገር አስወጣለሁ የሚለው ተስፋ ፈጽሞ ከአሳባቸው ስለ አልጠፋ ፣ የስምምነቱን ጉዳይ ወደ ፍጻሜ ሳያደርሰው ለፌልተር ፣ "የሰው አገር እወስዳለሁ ብሎ የመጣ እንደሚ ኃብቶ በወገ ጥም እያለቀም . . . አሁንም በከንቱ እያለቀ ፣ ሰዎችህን ልከህ አስወጣ ፣ ትግሬም እንደሆን አንድነት ተሰብስባችሁ ቆዩኝ ፣ እኔም እመጣለሁ" የሚል በራሱ የመተማመንና የከረረ ቃል ነገረው ወደ ባራቲዬሪ ከላኩ ወዲህ ፌልተርም ፣ "ጌታ የመጥቀል ሥልጣን የለኝም ፣ ስለ ትልቅ ሰው ይመጣል" ብሎ ቃል ሰጥቶ ነበር ። ነገር ግን ፣ ጣልያኖቹ ጊዜ ለማግኘት እንጂ ሰላም ለማድረግ በፍጹም ስለማይፈልጉ ፣ ሰዉሬ ያህል ይመጣል የተባለው ሳይመጣ በመዘግየቱ ከጋልያኖ ጭፍሮች ውስጥ ዘጠኝ መኰንኖች እንደ መያዣ ቆይተው ነበር ። እንዲሁም "ግራዝማች ይሑዳ" ተብለው በመጠሪያቸው ተለቀው ወደ ወገኖቻቸው ሔዱ ። በኋላም ባራቲዬሪ ስለ ሰላም ለመጥቀል ትልቅ ሰው ይላካል ያለውን በማመን ዳግማዊ ምኒልክ ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ፣ ከነራስ መንገሻ አቴከም ፣ ይልቁንም የወሎ ጉዳይን ተዋጋር ከሚፈልጉት ከራስ መኰንን ጋር ተመካከረው

ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ ለኢጣልያ ንጉሥ ጽፈው ለባራቲዬሪ ላኩለት ።

ሞዓ አንበሳ ዘእምነገደ... ለግርማዊ ኡምቤርቶ የኢጣልያ ንጉሥ ሰላም ለርስዎ ይሁን ። ሰላምና ወዳጅነት መፈለግዎን ጄኔራል ባራቲዬሪ ስለነገረኝ ደስ ብሎኛል ። የራሴን የክርስቲያንነት እምነት ለመግለጽ ስል በእንዳ ኢየሱስ ምሽግ ተከበው ተጨንቀው በወኃ ጥም አልቀው በእግራችን ውስጥ ሲረገጡ የቀረቡትን ከነዕቃቸው በመልካም ሁኔታ በራስ መኰንን ሸኝነት አስወጥተን ሰደድናቸው ። አሁንም ተነጋግሮ ስለ ሰላም ሊቆርጥ የሚፈልጉትን ሰው ያስታውቁኝና እኔም ጠቡ ቀርቶ ስለ ሰላም የሚነጋገረውን ወኪሌን እደርጋለሁ ።

ይኸን ከጻፉና ለንጉሡ ይልክ ዘንድ ለባራቲዬሪ ከላኩ በኋላ ዳግማዊ ምኒልክ ከሰፈሩበት ከመቀሌ በማግሥቱ ተንሥተው ወደ ሐውዜን ፥ ከሐውዜን ወደ ፈረስ ማይ ፥ ከፈረስ ማይ ወደ ሳውሪያ ፥ ከዚያም ወደ ግራቸው ታጥፈው በገንደብታ አድርገው ዓድዋ ገብተው በተለይ ፋሐ ከሚባለው ጥንታዊና ታሪካዊ ቦታ ሠፈራቸውን አደረጉ ። ሐውዜን የነበሩ ጊዜ ወደ እዲግራት ስለቀረቡ ፥ ይወጉናል የሚል ፍራቻ ኢጣልያኖቹ አድርባቸው ለጦርነት መሰናዳት ይዘው ነበር ።

ዋናው አዝማች ፥ ያኔ ምኒልክን ደብዳቤ ራሱን ወደ ሮማ ለመላክ ጊዜው አጣዳፊ ስለሆነ ፥ የደብዳቤውን አሳብ በቴሌግራም አስታውቆ በጠቅላላው የመንግሥቱ አሳብ ምን እንደሆነ እንዲገለጽለት በጥር 28 ቀን ጠይቆ ስለነበረ ፥ ከውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ከባሮን ብላን ዘንድ እንደዚህ የሚል ቃል ለለቱን መጣለት ።

ባሁኑ ለጦርነት በተሰለፍንበት ሰዓት ለወደፊቱ በኢትዮጵያ ላይ የሚኖረንን አቅዋማችንን የሚያረጋግጥ አንድ የጦርነት ድል ኢጣልያ ሳታገኝ አሁን በሚደረገው የሰላም ውል ምንም ዐይነት ጥቅም እንደ ማይገኝ የንጉሡ መንግሥት ያምናል ።[1]

ጠቅላይ ሚኒስትሩ ክሪስፒ ደግሞ በበኩሉ ፥ "እምባ አላጌና መቀሌ ክብር ቢኖረውም ፥ ሁለት ውድቀት ያገኘንባቸው ናቸው ። የኢጣልያ የንጉሡ ክብር በእጅህ ነው ያለው" ሲል አስተላለፈለት ። ትርጓሜው በአላጌና በመቀሌ መካከል ምንም እንኳን የኛዎቹ ክብር ያለው የመከላከል ሥራ ቢሠሩም ፥ መጨረሻው መሸነፍ ስለሆነ እንደ ምንም ተዋግተህ አሸንፈህ አንድ ድል አግኝተህ ክብራችንን አድስ የሚል ነው ። በነዚህ ዐይነት ከዚህ ከሁለት የኢትዮጵያ ድሎች በኋላ አንድ የመመለሻ ድል በጣም እንደ ናፈቃቸው ይታያል ።

1 Italia ed Etiopia... Conti - Rossini... PP. 257 - 264; Gli Italiani in Africa Orientale, A. Del Boca, PP.629 -630; The Campaign of Adwa and the Rise of Menelik, Chap. VII, PP. 237 -238.

ስለዚህ ባራቲዬሪ የንጉሠ ነገሥቱ ጦር ወደ ዓድዋ ሲጓዝ ፥ ሐውዜን በሰፈረበት ጊዜ ከእዲግራት ወጥቶ መዋጋት እየፈራው ፥ ማሸነፍም እየጓጓ ደግሞ እየፈራና እያመነታ ፥ በዚሁ መካከል ጠቅላይ ሚኒስትሩም የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩም ጦርነቱን እየገፉት ለሚያስተላልፉለት ቴሌግራም እርሱም በበኩሉ የኢትዮጵያን የጦር ድርጅት እየ ጠቀሰ በሌላው ወገን ደግሞ ፥ በገዳሪፍ ደርቡሾች ስውጊያ መሰብሰባቸውን በመግለጽ ለጊዜው ውጊያው አስቸጋሪ መሆኑን ገልጾ ነበር ። በዚህም ዓይነት ብዙ ውዝግብ ካለቆቹ ጋር ከገጠመ በኋላ መደምደሚያውን ከኢትዮጵያ ጋር የእርቅ አሳብ በውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ተነድፎ ቀደም ብሎ ተልኮለት ነበር ። ከሮማ የተላከው ኩራትና ዕብሪት የተሞላበት የዕርቅ ድርድር የሚከተለው ነው ።

፩ኛ. የኢጣልያ መንግሥት እስከ አሸንጌና እስከ ተከዜ ድረስ ሙሉ ትግራይን ጠቅሎ በቀጥታ ገዥነት እንዲኖረው ፥

፪ኛ. የኢጣልያ ንጉሥ ኡምቤርቶ በቀረው እስከ ሱማልያ ፥ ከወዲህም እስከ አዋሽ ወንዝ መጨረሻ ድረስ ባለው በኢትዮጵያ ግዛት ላይ የበላይነቱ እንዲታወቅ ፥

፫ኛ. ለውጭው ዓለም የኢትዮጵያ ወኪልና ጠባቂ ኢጣልያ መሆኑ በግልጽ እንዲታወቅና በኢትዮጵያ ያሉ የውጭ አገር ሰዎች (ይኸውም ማለት ለኢትዮጵያ የሚረዱት የመስኮብና የፈረንሳይ ተወላጆች) እንዲወጡ ፥

፬ኛ. ንጉሠ ነገሥቱና የአውራጃ ገዥዎች ቁጥሩን ከሚወስንላቸው አልፈው የኢጣልያ መንግሥት ሳይፈቅድ ወታደር እንዳያደራጁ ፥

፭ኛ. ራሶችና ያውራጃ ገዥዎች ከመሾማቸው በፊት ለፈቃድ የኢጣልያ መንግሥት እንዲጠየቅ ፥

፮ኛ. በኤርትራ አንድ ወራሪ ቢመጣ ንጉሡና ራሶቹ ኃይላቸውን ይዘው ወጥተው እንዲረዱ ፥

፯ኛ. በንጉሡና በራሶቹ መካከል ፥ በራሶቹና በሹሞቻቸው መካከል ክርክር ቢፈጠር ጉዳዩ ለኢጣልያ መንግሥት ቀርቦ እንዲወሰን የሚል በ7 አንቀጽ ላይ የተመደበ ነበር ።[1]

ጄኔራል ባራቲዬሪ ይኸን የመሰለ የማይታሰብ የስምምነት አሳብ ቢደርሰውም ፥ ራሱ እንደ ገለጸው በንጹሕነቱ የሚኮራና ተዋጊ ሕዝብ የተዘጋጀ ጦር እያለው ተዋግቶ ከመሸነፉ በፊት ይኸን የመሰለውን

1 Tomasso Salsa, Il Canevari E Comisso PP 288—290

ሐሳብ እንደሚያቀበል ስለሚያውቁት ፤ ይኸንን ከበላዮቹ ጋር በምስጢር ሊነጋገርበት ቆይቶ ነበር ። የበላዮቹም ኢትዮጵያን ገና ከመጀመሪያ እንደ ራሳቸው ይዞታ በመቁጠር በእሳቤና በመቀሌ መሸነፋቸው እየቆጠቆጣቸው ፤ ይኽ ሁሉ ሁኔታ ሊታደስ የሚችለው ከዚህ በላይ ያለው ተያቄ ሲፈጸም ብቻ ነው የሚል ሐሳብ ነበራቸው ። ነገር ግን ፤ ባራቲ ዬሪ እንደ ምንም የቀረበውን ሐሳብ አስቀርቶ ጉዳዩን ከሁለት መድበ አቀረበ።

፩ኛ. የወሚሌ ውል ታድሶ እንዲረጋ ፤

፪ኛ. የኢጣልያ ባንዲራ እስከ ተሰቀለበት ድረስ ያለው አገር ለኢጣልያ እንዲሰጥ ።

የሚል ሐሳብ ባጭሩ አዘጋጅቶ በማንጉር ሳልሳ እጅ እ. ኤ. አ. የካቲት 11 ቀን 1896 ወደ ምኒልክ ላከ ። ማንጉር ቶማስ ሳልሳ በዚህ ጊዜ ቀና የፖለቲካውን ክፍል የሚመራ የታወቀ ወጣትና ብልህ የጦር መኰንን ነው ። ምክትል ሹሩ ዶታ ማንጉሩም እርሱ ነው ። ከርሱም ጋር ካፒቴን አንጌሬ የሚባለው የኢጣልያ ጦር መኰንንና የታወቁት አስተርጓሚ ነብሪ እግዚአብሔር አብረው መጥተዋል ። ነገር ግን ፤ ስብሰባውን በምንም አኳኋን አልተካፈሉም ። በንጉጉሩም ጊዜ ዋናዎቹ የንጉሡ ነጋሪት አስተርጓሚዎች ግራዝማች የሴፍና አቶ ወልደ አማኑኤል ናቸው ። ወደ ፍሬው ነገር ከመግባታችን በፊት ከአዲግራት ወደ ጎድዋ (ቡየ) መጥቶ ከንጉሠ ነገሥቱ ሰፈር የሰነበተ ጊዜ ያየውን ራሱ ማንጉር ሳልሳ ኢጣልያ አገር ላለው ለወንድሙ በጻፈው ደብዳቤ ላይ ያሰፈረውን መመልከቱ ይጠቅማል። ቃሉ እንደዚህ የሚል ነው ።

> ውድ ወንድሜ ሆይ... መንገዱታችን ምንም እንኳን ሊሆን የማይችለውን ውል ጨምር ልናቅ እንደናደርግ ቢፈቅድ አገሬ ገቸው (ባራቲዬሪ) ይኸንን ልናቅ እንደፈለግን ሳይሆን የተረው ቢቀር እገሬ መንገዱን የጠላትን ኃይልና እንቅሥቃሴ እንድመለከት እየኝ ወደዚህ ስዶ መጀመሪያ ከራስ መኰንን ሰፈር ደረስሁ ። እዚያም ሆኜ ባለቀቻቸው ዙሪያ በደንብ የተተከሉትን 2500 ድንኳኖች ያለፍትን ስፍራ ተመለከትሁ ። ከእርም ጋር ካፒቴን አንጌሬ ነበር ። ራስ መኰንንም ምንም እንኳን ቢታመሙ ፤ በፍቅር በክብር መልክ ተቀበሉኝን የመጣንበትንም ጉዳይ ባጭሩ ከተነጋገርን በኋላ መሪ ሰጥተው ወደ ምኒልክ ላኩን ። ... 2 ኪሎ ሜትር ስፋት 5 ወይም 6 ኪሎ ሜትር ቁመት ባለው ሰፊና ረባዳ ስፍራ ላይ ከራስ መኰንን ሰፈር በስተጀርባ በንድርስ እልደናቂውን የንጉሡን ሰፈር አየን ። ጃንሆይምና ስፍራዎቹ በመቱ በድንኳን ተጀፍነዋል ። የድንኳኖቹም ቁጥር 20000 ይመስለኛል ። የነርስም የተለዋዋጮቹ መጠን የተለማቸው ዓይነት ልዩ ልዩ ነው ። እብዛኛው ነጭ የተረው ተጽፈር የጃዥ ጨርቅ ነው ። በረዥሙ ስፍራ ከመካከል ልዩ ልዩ የሚያማምር ቀለም ያላቸው ከሐር ጨርቅ የተመሩት የንጉሠ ነገሥቱ ድንኳኖች አሉ ። ቁመታቸው 3 ሜትር ተኩል ሆኖ በዚያው በድንኳኑ ዙሪያ ለአንገዳ ማረፊያ የሚሆን ትልቅ

የዙፋን መጋረጃ ክፍል አለ ። የውጭው ክፍል የጨርቅ ፤ የውስጠኛው ንጉሡ ታላላቅ ሰዎችን የሚቀበሉበት የሐር ነው ።

ንጉሡ እስካሉበት እስከዘንድሮስ በምናደርግበት ሰፈር ሰው ሁሉ በመገረም ይመለከተን ነበር... ሰፈሩን ስናልፍ እዚጋ ሥራስ ከሚባለው ገበያ ደረስን ። በዚህም ገበያ 5 ወይም 6 ሺህ የሚሆኑ ወታደሮች እህልና ጨርቃ ጨርቅ በትርም ይገበያዩ ነበር ።

በንጉሡ ድንኳን አጠገብ ትንሽ ደቂቃዎች እንደ ቆየን ወደ ምኒልክ ወዳሉበት ገባን ። እርሳቸውም በአንድ በወርቅ የተሠራ ልብስ በለበሰ መከዳ ላይ... ተቀምጠው ባሉበት ክፍልም የፈረንሳይና የሩሲያ ብዙ ሥጋጃዎች ተነጥፈው ነበር ። 2 የእንጨት ባለቆላ ወንበሮች ነበሩ... በንጉሠ ነገሥቱም ዙሪያ ራሶች ተቀምጠው ነበር ። ንጉሡና ከነርሱም ትራ ትቁር በርኖስ ለብሰው ራሳቸውን ሻሽ አስረው ሲታዩ በንጉሡ በስተጀርባ በልዩ ልዩ ልብስ ያጌጡ አሽከሮች ቆመው ነበር ።

ምኒልክ በፍቅር ፍቅር ከተቀበሉኝ በኋላ ፤ እንደ አውሮፓ ደንብ እጃቸውን ዘርግተው ጨበጡኝና ተጣጥፉ አመንበሩ ላይ እንድቀመጥ አመለከቱኝ ። ትንሽ የሰላምታ ንግግር ከተለዋወጥን በኋላ ፤ ሌላ ትንሽ ዕረፍትና በኋላ እንነጋገራለን ብለው ሊያሰናብቱንም እንደዚሁ በደስታ እጃቸውን ጨበጡን ። በዚህ በመጀመሪያው ግንኙነት ከምኒልክ በቀር የቀሩትን ራሶች በጨረፍታ እንጂ ደህና አድርጌ አልተመለከትኋቸውም ። እነርሱም (እኔና ምኒልክ በምንነጋገርበት ጊዜ) አንድ ጊዜም ንግግር ከአንደበታቸው አልወጣም ። ምኒልክ 53 ወይም 54 ዓመት ዕድሜ እያላቸው ከ40 ዓመት ትንሽ የሚያልፉ ይመስላሉ ። ቆዳቸው ብዙ ጥቁር አይደለም ጠይም ናቸው ፤ ጠይምነታቸውም በመጠኑ ሸበት ወርቃል ። ደስ የሚያሰኝ መልክ (ገጽታ) አላቸው ።... ከብዙ አስደሳች ሁኔታ ጋር ፤ ሲነጋገሩ ደጋግመው ፈገግታ እያሳዩ ነው ።... ከዚያ ወጥተን ወደ መድፈኞች አለቃ ወደ ባሻሮግድ ባልቻ ሄድን... ሔደን ባሻ ደንብ ቁርስ አደረግን ... ቶሎም የማወቃቸውንም ጅማሮት አግኝቼ እኔ ያመጣሁትን ወይን ጠጅ አብረን ጠጣን ። በዚሁም ጊዜ ንጉሡ ሊያስጠሩን ብዙ ሰዎች አሰቱ ። በመጨረሻው አንድ ሹም መጥቶ "በንግግሩ ላይ ራስ መኰንን እንዲገኝ ፈልጌ ነበር ። ዳሩ ግን ፤ ቢጠራም በጊዜው ስለታመመ አልቻለም ምና ለዛሬ ምንም ማድረግ አልተቻለም ። ቢሆንም መተያየቱ ለሰላምታ ብንገናኝ መልካም ነው" የሚል የንጉሡን ቃል ነገር ይዞን ሔደና ለሰላምታ ተሰማማን ። ከዚያም ጉዳዩ በመዘግየቱ ደቅርታ ጠይቀው አስናበቱንና ወደ ባሻሮግድ ባልቻ ድንኳን ሔደን ወደ 12 ሰዓት ገደማ እራት ተጋበዝን ። በዚያም ጭውውት ተደርጎ በየሹልቀው የሚያየውን የሰፈር እሳት በአድናቆት ከተመለከትን በኋላ ወደ መኝታችን ሔድን ። በማግሥቱ 03 ሰዓት ተኩል ተጠርተን ከራስ መኰንንና ከአቶ (ሬታሙራሪ) ሁለት ጊዮርጊስ ጋር ስንነጋገር ሁለቱም አለቆች ንጉሡ ወዳሉበት ድንኳን እየሔዱ ንግግሩ 4 ሰዓት ሙሉ ፈጀ...በመጨረሻ ንጉሡን ለመሰናበት በሔድን ጊዜ በንጉሡ አጠገብ ከንጉሡ መቀመጫ ጎን ያሉ ተደርጎላቸው የተቀመጡት ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ነበሩ ። በመጎናቸው ወታደር ...ነው ። መልካቸው ግልጽና አስደሳች ፤ ዓይናቸው የብልህ የሆነው

የወሰኑው ራስ ሚካኤል ጢማቸውን ያሳደጉት ራስ መንገሻ (የ[illegible] ስም) ሰውነታቸው ጠንከር ፤ የራስ ጠጉራቸው ጢማቸው አጠር ያለው መልካቸው የሚያስፈራው ራስ አሉላ ነበሩ ።

ለመሔድ ተሰናብተን በየበቅሎዎቻችን ከወጣን በኋላ አንዳንድ ሹሞች በንጉሡ ቃል የምንነግራችሁ አለና ቆዩ እያሉ ሰበብ እየፈለጉ ሊያቆዩን አሰቡ ነበር ። እኔ ግን ፤ በከንቱ ጊዜ መፍጀ መሆኑን ተረድቼ መንገዴን ቀጠልሁ ።...[1]

ማጆር ሳልሳ ፤ ይኸን ደብዳቤ ኢጣልያን አገር ሳለው ወንድሙ ሲጽፍ ያየውን ቀላሉን ነገር እንጂ ስለእርቁ ጉዳይ የተነጋገረውን ፍሬ ነገር አይገልጸም ። ምክንያቱም የእርቅ ነገር በዚያን ጊዜ እንደ ምስጢር የሚታይ የመንግሥት ጉዳይ ስለሆነ ነገሩን ላለማብከን መሆኑ የታወቀ ነው ። ነገር ግን ማጆር ሳልሳ ላፄ ምኒልክ ወይም ለራስ መኰንን ያቀረበው ያው ከዚህ ቀደም ያነበብነው ነው ። ይኸንንም አሳብ ዐፄ ምኒልክ በፍጹም ሳይቀበሉት ቀርተው እንደ መለሱት ጄኔራል ባራቲዬሪም ፤ ማጆር ሳልሳም በኋላ ዘመን ባዘጋጁት ጽሑፍ ይገኛል ። በኛም በኩል ጸሐፌ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ በጻፉት መጽሐፍ ስለዚህ ጉዳይ ቀጥሎ ያለው ነው ።

...ከዚህ በኋላ ለኢጣልያ መታደር ለንቅና ፕንዘብ* ማጆር ሳልሳ ጸሐፊውንና ትንሽ አበኛ ብዙት መታደር አስከትሎ መጣ ። የኛ መታደር እንደ ምድር አሸዋ እንደ ሰማይ ከዋክብት የበረከተውን በሩቅ የሚታየውን ጦራችንን በዐይኑ አይቶ ለመሰለልና ለመገመት እንጂ ምናልባት ለእርቅ ብቻ አልመጣም ። ለርሱም ወበጅሮንድ ባልቻ ሰፈር ድንኳን ተተክሎለት ነበር ። ሲመሽም ጠጅም የመጣ ከብት ላም (እንጀራ) ለራት ተዳክሎትና በክብር አስተናገዱት ። የመጣበትም እቴጌ ጣይቱ "ይህ ሰው ለስለላ እንጂ ለእርቅ የመጣ አይመስለኝም" ብለው ለባለሟሎቻቸው ተናግረው ነበር ። በማግሥቱ ቁጸራ ሥጋ ተገጠፈ ። ዐፄ ምኒልክንም ፤ ራስ መንገሻ እቴጌውን የሳይንትን ንጉሥ ፤ ራስ መኰንንና ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስን ጠሩዋቸው ። እነርሱም ከንጉሠ ነገሥቱ ትእዛዝ ከተቀበሉ በኋላ ማጆር ሳልሳ ወደሚገኝበት አዳራሽ ሔዱና የመጣበትን ምክንያት ጠየቁት ። እርሱም "ከዚህ ቀደም ባን ዲራችን ተተክሎበት እስከነበረው እስከ አዳኔ ድረስ ያለውን አገር ልቀቁልንና እንደገና ባንዲራችንን እንትከልበት" ብሎ ለጆሮም ለልብም ደስ የማያሰኝ መልስ ሰጠ ። ለንጉሠ ነገሥቱም ሊያቀርብ ያሰበው የዕርቅ አሳብ ይህ መሆኑን ስለገለጸ ፤ ይኸው ቃል ላፄ ምኒልክ ተነገረና እንደዚህ የሚል የንጉሠ ነገሥት መልስ ተሰጠው ። "እኔ የመጣሁት እናንተ የተከላችሁትን ባንዲራ ለመንቀልና ለመጣል ነውና ይኸን የመሰለውን የሰላም ውል አልቀበልም... በተረፈ ግጭ

1 Tomasso Salsa, E. Canevari E. Comisso, PP. 288-290.

* የለንቅና የፕንዘብ ጋላ የሆነውን ለማለት ነው።

ወማይወደው በእግዚአብሔር ተማምነ፤ በመጣችሁበት መንገድ እቀብ ላችኋለሁ ። በአገሬ በኢትዮጵያ ላይ የሮማ ሰንደቅ ዓላማ እንዲተከልበት አልፈቅድም ።"

ከዚህ በኋላ ፤ ማጆር ሳልሳ ተሰናብቶ ሲሔድ ራስ ቢትወደድ መን ገሻ ወደ እቴጌ ጣይቱ እልፍኝ ገብተው ማጆር ሳልሳ የጠየቀውን ነ ገሩዋቸው ። በዚያን ጊዜ እቴጌይቱ ፤ "የእግዚአብሔር አምላክ ሆይ ይኸን ግፍ ተመልከት ፤ በመድፋቸውና በጠበንጃቸው ተመክተው የፈቀዳቸ ውን ተናገሩ ፤ እኛም በክርስቶስ ኃይል አንፈራቸውም" ብለው በራስ ቢትወደድ ፊት ተናገሩ ።

ማጆር ሳልሳም ከንጉሡ ከተሰናበተ በኋላ ፤ ሰፈሩን እስኪወጣ ድረስ በበጅሮንድ ባልቻ እየተሸኘ ወጣና ወደ አሲታው ወደ ጄኔራል ባራቲዬሪ ተመለሰ ።[1]

ይህ በጸሐፌ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ጽሑፍ የሚገኘው እነጋገር ታሪኩ ባራቲዬሪም ሳልሳም ከጻፉት ጋር ይጋጠማል ። እንዲያውም ሳልሳ የእርቁን ቃል በራስ መኰንንና በፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ አማካይነት ብቻ መሆኑን ሲጽፍ ጸሐፌ ትእዛዝ ፤ ራስ ቢትወደድ መን ገሻ አቲከም መኖራቸውን በመግለጽ አብራርተውታል ። የሆነ ሆኖ ማጆር ሳልሳ ካፄ ምኒልክ የተቀበለውን ቃል ለጠቅላይ አዛዥ ለጄኔ ራል ባራቲዬሪ ካስረዳ በኋላ ፤ ጄኔራል ባራቲዬሪ ግራዝማች ዮሴፍ ያቆዩንን ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ ጽፎ ለጦርነት ይዘጋጅ ጀመር ።

ትብጻሕ ኀበ ተቀ ልዑል ምግ እንበሳ ዘእምነገደ ይሁዳ ዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ የተላከ ከጄኔራል ባራቲዬሪ የመ ንግሥት ታላቅ መኰንን የኤርትራ ግዛት ገዥ እግዚአብሔር ለጃንሆይ ሰላምና ጤና ይስጥልኝ ። ጃንሆይ ለመንግሥታችን የሰደዱትን ማጆር ሳልሳ ቃል በቃል ነገረኝ ። ጃንሆይ ይህ ይሁንልኝ ብለው የተናገሩትን መንግሥታችን ሊቀበለውና ነገሩንም በእንዲያው ሊያስረዝመው አይ ችልም ፤ ጃንሆይ የኔ መንግሥት የሚፈልገውን ውል ያውቃሉ ። የኢ ጣልያ መንግሥት ጃንሆይን ደስ ለማሰኘት የእርቁን ነገር ለማድረግ እንደ ሰው ወደደ ። ተስፋም አድርጎ ነበረ ለኛና ለጃንሆይ እንደ የሚጠቅም ነገር ለማድረግ እንዲህ ከሆነ የእርቁ ነገር እንደቀረ ይቆጠራል ። ከኛ እያንዳንዱ የፈለገውን ነገር ለማድረግ ይሆንለታል ።[2]

በዚህ ደብዳቤ ፤ ጄኔራል ባራቲዬሪ የዕርቁን አሳብ ለዘለቄታው እንደ ዘጋው ያመለክታል ። በደብዳቤው መጨረሻ ፤ "እንዲህ ከሆነ

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፤ ምዕ.62 ገጽ 252-254

2 ከምንጮን ጳጳሱ ዶሴ ፤ ታሪክ ቤተ መዛግብት ቁ. 82 Mémoire d' Afrique, PP. 346-353

የዕርቁ ነገር እንደቀረ ይቁጠሩት ። ከኛ እያንዳንዱ የፈለገውን ነገር ለማድረግ ይሆንለታል” ማለቱ ፤ ከጠረፍ እስከ አዲስ ድረስ ሙሉው የትግሬ ግዛት ካልተሰጠን ጦርነት ለማድረግ መዘጋጀታችንን ይወቁት ማለቱ ነው ። ስለዚህ ደብዳቤ ዐፄ ምኒልክ መልስ መስጠታቸው በጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴም ፤ በጄኔራል ባራቲዬሪም በሌላም መጽሐፍ አልተገኘም ። የሆነ ሆኖ ፤ ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ሁለቱም ወገኖች አሳብ ለአሳብ በግልጽ ስለ ተዋወቁ ከቀድሞ የበለጠ ለጦርነቱ ይዘጋጁ ዠመር ።[1]

1 Gli Italiani in Africa Orientale, A. Del Boca, PP. 635-636.

ዐፄ ምኒልክ በዓድዋ ጦርነት ጊዜ
ከኔላ ቴራ ዴ ንጉሥ ከተባለው መጽሐፍ

ምዕራፍ ሠላሳ አራት

የጎራስ ሰብሉት ወደ ኢትዮጵያ ጉራ መመለስ — የአንቶኒሊ ግስወንቶቲያ
የኢትዮጵያ ጦር በግራ ፣ የኢጣሊያ ጦር በምሥራ
ለመገኘ ልል መፈለለጋቸው ።

ንጉሠ ነገሥቱ በፋኖ ከአቴኒ ማይፉ ፣ ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖትና ከሰራተኛም ጋር በሰፈሩበት ሰዓት ሁለት አስደሳች ነገር ተምሯቸዋል ። አንደኛው ፣ ከራስ መንገሻ ዮሐንስ ጋር ባላቸው ጠብ የተነሣ ለኢጣሊያኖች ገብተው ያስገዙ የነበሩት የራስ ስብሐትና የደጃች ሐጎስ ተፈሪ ወደ ኢትዮጵያ መንግሥት ጉራ መመለስ ነው ። ሁለቱም የስሙ ጥሩው የአጋሜ ባላባት የደጃች ሰባጋዲስ ተወላጆች ስለሆኑ ፣ የአጋሜና ይንስ ይብዛ የእንደርታም ሕዝብ ስለሚከተላቸው ፣ እነዚህ ሁለት መኳንንት ቀድሞ ከኢጣልያ ጋር በነበሩበት ጊዜ በማናቸውም ረገድ በወታደር ምልመላ በስንቅ አቅራረብ በወሬ ስለላ ጣልያንን ይጠቅሙበት ከነበረው ጉራ አሁን ወደ ወገናቸው ሲመጡ ፣ ለኢትዮጵያ የሚሰጡትና በውነትም የሰጡት ጥቅም ብዙ ሲሆን በዚያው መጠን የኢጣልያን የጦር ጉራ ከተኛ ጉድተውታል ። የኢጣልያ ጠቅላይ ሚኒስትር ክሪስፒና ጠቅላይ የጦሩ አዛዥ ባራቲዬሪ ፣ "ኢትዮጵያ አንድነት የሌላት አገር ነች ። ጦርነቱ ገና ሳይጀመር የኢትዮጵያ መሳፍንትና መኳንንት ምኒልክን ከድተው ወደያውራጃቸው ይመለሳሉ ። ወይም ወደኛ ይገባሉ" ብለው ሲጠባበቁ ፣ ይልቁንስ ከነርሱ ጋር የነበሩት ወደአገራቸው ጉራ መግባት ጀመሩ ።

ሁለተኛው ያጼ ምኒልክና የመኳንንቱ ደስታ በአውሳ የመሐመድ አንፋሪ የመጀንቱን ወሬ መስማታቸው ነው ። ጦርነቱም በጥር 12 ቀን ተፈጽሞ ይኸን ወሬ ለማብሰር ከአውሳ የመጣው መልእክተኛ ቶሎ ወደ ምኒልክ ዘንድ የደረሰው ፣ በየካቲት 22 ቀን የዓድዋ ጦርነት ዋዜማ ላይ ነው ። የዚህም ሁሉ ውጤት የኢትዮጵያን ወታደር ሞራሉን ከፍ እያደረገው ሲሔድ የኢጣልያኖችን ዝቅ እያደረገው መጣ ።

እስካሁን ድረስ ንጉሠ ነገሥቱን በጣም ያስቸገራቸው ፣ አንደኛ ኢጣልያኖች እንደዚያው እንደ መቀሌ በእዲግራት ፣ በእንቲጮና በሳውሪያ መሽገው ከምሽጋቸው ውስጥ ሆነው መጠባበቅ እንጂ ወደ

ሚያ ወጥተው እስመጣጠማቸው ፤ ሁለተኛ ጦርነቱን ከፈሩት ደግሞ ታርቀው አገር ለቀው እስመሔዳቸው ፤ ሦስተኛ ቤቱን ንብረቱን ትቶ ለጦርነት የመጣው ቁጥሩ ከ80,000 እስከ 100,000 የሚደርሰው ጦርና የርሱ ተከታይ አሽከር ገረድ ቤቱን ለቆ ከወጣ አምስት ወር ስለሆነው ፣ በዚህም ጊዜ የያዘው ስንቅ በሶውም ፣ ጭብጦውም ፣ ቆሎውም አልቆበት ስለሚራብና በዙሪያው የሚገኘውን አገር ፣ ትእዛዝ እየተላለፈ ፣ በመዝረፍ ከባላገሩ ጋር ጠብ ማብቀሉ ፣ ያለበት አገር በከብትና በእህል ረገድ ይኸን ያህል ስለማያወላዳ ፣ ተዋጊውን ወታደር እየቀለበ ለከብቱም ሁሉ ሣር እያቀረበ ሊያዋጋ አይችልም ። ከደቡብ አውራጃዎች እያጓዙ ወታደሩን የማዋጊበ ነገር በዚያን ጊዜ የማገናኛው ድርጅት ጉድለት በተለይ ሰሩት አገር የተጓላ ባለመሆን ችግር ፈጥሯል ። እስከዚህም እስከ አምስት ወራት የተደረሰው በዚሁ በአህያና በአጋሰስ እየተጫኑ ፣ በሰውም ትከሻ ከሩቅ አውራጃዎች በሸማምንቱ ፣ በጭፍራው ፣ በገባሩና በገበሬው ትጋትና ድካም የመጣ ነው ።

ዋና ስንቅ መስፈሪያው ወረይሉና ቦሩ ሜዳ ላይ ነው ። ከሸዋ የሚመጣው ወታደር ሁሉ በያዘው ስንቅ ተጨማሪ ቦሩ ሜዳ ላይ ተሰፍሮ እየተሰጠው ነው ጉዞውን ወደ ሰሜን ቀጥሉ እዚህ ሰዓት የደረሰው ። ቦሩ ሜዳና ወረይሉ (ሆረው) የስንቅ ኃላፊ የሆኑት ቢትወደድ አጥናፌ ተከለ ዮሐንስ ፣ ከሸዋና ከየትኛውም ክፍል በከብትም በሰው ትከሻም የሚመጣውን ዱቄቱንም ፣ ጥራጥሬውንም እየተቀበሉ ወደጦሩ ማገባር በመላክ ታላቅ አገልግሎት ማድረጋቸው ቢታወቅም ፣ ጊዜው በተራዘመ መጠን ችግሩ በጣም እየከበደ ይሔዳል ።

ዳግማዊ ምኒልክም ፣ መሳፍንቱም ፣ መኳንንቱም ፣ ወታደሩም በዚህ ሁሉ ችግር መካከል ስለሚገኙ ፣ ይኸን ሁሉ ጦር ይዘው ንጉሠ ነገሥቱ ወይ ካልተዋጉ ወይ ካልታረቁ ፣ እንደዚሁ ዝም ብለው ባሉበት ሥፍራ ለረጅም ዘመን መቆየት አይሆንላቸውም ። በዚህ ምክንያት ከፅሃ ተነሥተው መረብን አልፈው ሐማሴንንና አከለ ጉዛይን ለመውጋትና ከዚሁ ከኤርትራ በተለይ ከምጽዋና ከአሥመራ ወደ አዲግራት ፣ ወደ ሳውሪያ ለዋናው የኢጣልያ ጦር ሠራዊት የሚመጣውን የመጓሪያና የምግብ እርዳታ ለማቋረጥና ጣልያኖቹን አስገድዶ እንዲዋጉ ለማድረግ ታስቦ በቅድሚያ እነሊቀ መኳስ አባተ ወደ መረብ ቦታውን ለማጥናት ተላኩ ፤ እነርሱ ደግሞ ፣ "የመረብ ወሃ ስለ ደረቀ እንኳን ለጃንሆይና ለሠራዊቱ ለእኛም እዚህ ላለነው አልበቃንምና ጃንሆይ እዚያው ቢቆዩ ይሻላል" የሚል መልእክት አስተላለፉ ። የነርሱንም ሐሳብ በኋላ እነራስ መንገሻ ዮሐንስ አጽድቀውታል ።

ስለዚህ እልፍ የመሔዱ ጉዳይ በወሃ እጦት የተነሣ ሳይሳካ ቀረ ። አሁን በፊታቸው ያለው ወይ ከምሽጉ ድረስ ሔደው የኢጣልያን ጦር መውጋት ወይም በልዩ ልዩ ዘዴና ወታደራዊ ንቅናቄ (ማንቨር) የጠላት ጦር ከምሽጉ እንዲወጣ ማስገደድ ነው ። ወደ ምሽጉ ሔዶ መዋጋት ሕዝብ ማስጨረስ መሆኑን ከመቀሌውም ጦርነት ተምረውታል ። አሁንም በቅርብ ያሉት እነራስ መንገሻም ፣ ሌሎችም ወደ ምሽግ ተጠግቶ የመዋጋቱ ነገር እንዳይታሰብ በጥብቅ አስጠንቅቀዋል ።

ስለዚህ ፣ በኢጣልያኖች በኩልም ፣ "የኢትዮጵያ ጦር ወደ ምሽጉ መጥቶ ካልወጋን በቀር ሜዳ ላይ ወጥተን አንችለውምና በተቻለ መጠን ከምሽግ ወጣ እያሉና እየተንኳኩሉ ወደ ምሽግ በመመለስ በገዶት ወደ ምሽግ መጥቶ እንዲዋጋ ማድረግ ነው" እያለ ለጣልያኖቹ የሚመክረው ብዙ ነው ። በነርሱም በኩል ተመሳሳይ ችግር ስላለባቸው እንዲያውም ፣ "ከምሽግ ወጥቶ ወደኋላ ወደ አሥመራ መመለስ ይሻላል" ብለው አሳብ የሚያቀርቡም ነበሩ ይባላል ።

ከዚህ ቀደም እንዳመለከትነው ፣ በአርጀንቲና የኢጣልያ ወኪል ሆኖ የተቀመጠው ኢትዮጵያን ዐውቃለሁ ባዩ አንቶኔሊም ካለበት ከሩቅ አገር የሚልከው ምክር ይኸንን የሚያሳስብ ነው ። የዓድዋ ጦርነት ሊደረግ ስምንት ቀን ሲቀረው እነራስ ስብሐት የኢጣልያን ጉራ ትተው ከመጡ ወዲህ ፣ ይኸው ሰውዬ እ. ኤ. አ. የካቲት 21 ቀን 1896 ዓ. ም ለጠቅላይ ሚኒስትሩ በላከው ማሳሰቢያ ውስጥ ፣

> “. . . ከዚህ በፊት ራስ ስብሐትን መጠርጠር ያስፈልጋል ብዬ በቴሌግራፍ አስተላለፈ የነበረው እነሆ አሁን ከሁለት ወር በኋላ መሸፈቱን (ወዳዬ ምኒልክ መሄዱን) ሰማሁ. . . አሁን በደረስንበት ሁኔታ በዚህ ዓመት በተቻለ መጠን ዓላማችን መከላከል እንጂ ማጥቃት የለብንም ። መቶ ሚሊዮን(ሊሬ) እንኳን ቢኖረን በዚህ ዓመት የኢትዮጵያን የቁጣር ግዛት ማለመን አንችልም ። ከሁለት ወር በኋላ የዝናም ጊዜ ይጀምራል ። ከራት ወር በኋላ ደግሞ በሚያጥለቀልቀው ዝናም ወንዞቹ ሁሉ በጎርፍ ይሞሉና መንገድ ሁሉ ይዘጋል ። ከሌላ ስሕተት ላይ እንዳንገና ካልወደቅን በቀር እንደ ምንም እየተከላከሉ ቆይቶ ምኒልክን ከነሠራዊቱ ወደ መጣበት ሲመለስ ማየቱ የተሻለ ነው ። በክረምቱ ወራት እስከ ተቅምት ድረስ ባለው ጊዜ ውስጥ ለሚመጣው ዘመቻ በሚገባ መደራጀት ነው ። ባናበዛው ኖሮ ምኒልክ እስከዚህ ሊወጋንም ባልፈለገ ነበር . . .”[1] የሚል ይገኝበታል ።

1 La Prima Guerra d' Africa, F. Crispi, PP. 295 - 297

ውስጥ በወቅ እንደ መሆን መጠን የአንቶኔሊ ምክሩ ተቃሎ የሚታይ አይደለም ። በእውነትም የኢጣልያ ጦር ከምሽግ ወጥቶ ባያጠቃ የዐፄ ምኒልክ ጦር ወደ ምሽጉ ሔዶ ማጥቃትም ፣ በትግሬም ያን ሁሉ ጦር ይዘው ለብዙ ጊዜ መቆየትም ስለማይሆንላቸው ነገሩ ግራ አጋቢ ነበር ። ለውጊያው ተስፋ ቆርጠው ወደ ሸዋ ቢመለሱም ፣ ባንድ ወገን ከየካቲት ወይም ከመጋቢት እስከ ጥቅምት ባለው ጊዜ ውስጥ አዳዲስ ወታደር እየመለመሉ ከኢጣልያ አገርም ጦር ጨማምሮ ለመደርጀት ያመቸዋል ።

ራሱ ጠቅላይ አዛዡ ፣ ጄኔራል ባራቲዬሪ በበኩሉ ከምሽግ ወጥቶ በሜዳ መዋጋትን ስለፈራ ፣ አበሾቹ እስከ ምሽጉ ድረስ ሔደው ቢወጉት ድልን እንደሚያገኝ ያምን ነበር ። በዚህ ምክንያት ፣ ዐፄ ምኒልክ ካሉበት ከዓድዋ የርሱ ጦር ወደ መሸገበት ወደ እንትጮ ጠጋ ብለው በገንደብታ በሰፈሩበት ጊዜ ውጊያና ድል ለናፈቀው አለቃው ለክሪስፒ እ. ኤ. አ. በየካቲት 9 ቀን 1896 ዓ. ም. ባስተላለፈው ቴሌግራም እንደዚህ ብሏል ።

> የኛና የሸዋ ጦር በትንሽ ኪሎ ሜትሮች ርቀት ሁለቱም ጥሩ ጥሩ ስፍራ ይዘው ፊት ለፊት ሆነው ይጠባበቃሉ ። እምሽጋችን ድረስ መጥተው ሊዋጉን መቁረጣቸውን ሰላዮቹ ገልጸውልኛል ። በርግጥም ከምሽጋችን መጥተው ቢወጉን ድል ማድረጋችን እርግጥ ነው ። ከኛ የበረከተው ጦርና ደህና ሥፍራ ይዞ የሚጠብቀንን ሄደን ብንወጋው ድሉ አጠራጣሪ ነው ።... ድሉ ቀንቶን ጠላት ቢሸሽም ወጣ ገባ በሆነ አገር የኛ የነጭ ወታደር እንደ ጥቁሩ ጠላትን እንደልብ ሊያባርር አይችልም ።[1]

በዚህ ጊዜ ፣ የኢትዮጵያና የኢጣልያ ጦር አንዱ ቅኝ አገር ለማግኘት ፣ ሌላው ያገሩን ነጻነት ለመጠበቅ ለጦርነት በተሰለፉበት ሰዓት ሁለቱም ድልን ሲመኙ ፣ ወደዚህ ድል የሚያመራውን ቁርጠኛ ጦርነት ለማድረግ የሁለቱም ፍላጐት ለየብቻ መሆን ግልጽ ነው ። ከዚህ በላይ ላለቃው ለክሪስፒ እንዳስተላለፈለት ፣ "ዐፄ ምኒልክ ካሉበት ከገንደብታ እስከ መሸግሁበት እስከ እንትጮ ፣ እስከ ሳውሪያ ድረስ መጥተው ቢወጉኝ ምሽጌን ይዤ በመዋጋት ድልን አገኛለሁ" ብሎ በናፍቆት እንደሚጠባበቅ ሁሉ ዐፄ ምኒልክም ፣ "የተደበቀበትን ምሽግ ለቆ ወደ ውጭ ወደ ሜዳ ወጥቶ ምንው በተዋጋሁና

1 Memoire d' Afrique . . .PP. 349-350

በለየልን" በሚል ምኞት ተደብቀው ይጠባበቃሉ ። እንዲህ "ወደ ምሽጉ ሔደው አይዋጉ ፤ ሠራዊትዎን ያስጨርሳሉ ። ያንንም ከሜዳ ሔደህ አትግጠም ሠራዊትህ ያልቃል" የሚላቸው የየግል መካር በብዛት አሏቸው ማለት ነው ። ቢሆንም ፣ ሁለቱም ከጥንቃቄና ራስን ከመጠበቅ ጋር ወታደራዊና ስልቱዊ ንቅናቄ ማድረጋቸው አልቀረም ። ዐፄ ምኒልክ ከነበሩበት ከዓድዋ ተንሥተው ወደ ገንደብታ ፣ ከዚያም ወደ አላይ መጥተው ሰፈሩ ። ጣልያኖችም ከተከዙ በስተደቡብ ያለውን ሳውሪያ (ሱዋሪያ) የሚባለውን ይዘው መሸጉ ። ከዚህም ቀጥሎ ባለው ጊዜ ውስጥ አንዳንድ ጊዜ የኢጣልያ ሹማምንት ፣ ሦስት መቶም አምስት መቶም ወታደር እያስከተሉ አገርና ስፍራ ምርመራ ሲወጡ እነቀኛዝማች ታፈሰ በሩቅ እያዩ ፣ ሲያባርሯቸውና እስከ ምሽጋቸው እያደረሱ በመመለስ ጦርነት ሲያደርጉ ሰንብተዋል ። ራስ ስብሐትና ደጃች ሐጎስም ባንድ ወገን የጠላት ወታደር የሚመላለስበትን መንገድ በሚያውቁት አገር በአጋሜና በእንደርታ እየሔዱ ሲያስናክሉና በግድ መሬት እንዲታወሩ እያባቁ በምቁበት ቀን ኃይለኛ ጦርነት ማድረጋቸው አልቀረም ።

ብዙ ጊዜ ደግሞ ፣ የኢትዮጵያ ወታደሮች የደፈጣ ጦርነት እያደረጉ ጣልያኖቹን ያበሳጩአቸው ነበር ። ዝም ብለው መንገድ አሳልፈው በጫካ ተደብቀው ተኳኩሰው ከተንኮሷቸው በኋላ ጣልያኖቹ ውጊያ ሲያምራቸው ይሰወሩባቸዋል ። ስለዚህ አንድ ካርደላ የሚባል ሻምበል በጻፈው መጽሐፍ ፣ "እነዚህ ጥቁሮች ፈሪዎች ናቸው ። ሲያዩን ይሸሻሉ ፤ ተበታትነን ስንጓዝ ደግሞ ይወጉናል ጭካኔያቸውም ከፍ ያለ ነው [1] . . ." ሲል አመልክቷል ። የነርሱ ከምሽግ አለመውጣት በፍርሃት መሆኑን ግን ፣ ይኸው ካርደላ ሊጠቅሰው ስለአልፈለገ ፤ አድላዊ ጸሐፊ ነው ማለት ይቻላል ። ካርደላ ፣ "እነዚህ ጥቁሮች ፈሪዎች ወይም የፈሪ ጨካኞች ናቸው" ብሎ የጻፈውን የመቀሌን ጦርነት የተካፈለው ኮሎኔል አሚን—ዶላጂ "ባበሾች ላይ ፈሪ የፈሪ ጨካኝ ብለህ የጻፍከው ከውነት የራቀ ነው ፣ በመቀሌ ጦርነት ፊት ለፊት እየተዋጉ በምሽጋችን ፊት የሬሳ ቁልል ትተው የለምን !" በማለት አስተባብሏል ። ወደፊት ይኸው ካርደላ በዓድዋ ሲዋጋ ስለ ተማረከ ፣ የሐበሾቹን ጀግንነት የራሱን ፈሪነት በልቡ ሳይገነዘበው አይቀርም ።

ይሁን እንጂ ፣ ቀናው የኢጣልያ ጦር በእንትጮና በሳውሪያ መሽጎ ስለ ተቀመጠና ወጥቶ ከመዋጋትም ስለዘገየ ፣ ዐፄ ምኒልክ ከዚህ ቀደም

1 Da Adua al Congo ,E. Cardella, PP. 17-18

እንዳሰቡት ፣ የመሸገውን ጦር እንዳለ ትተው በግራ በኩል ወደ ሐማሴን ለመዝለቅ ያሰቡትን ጎንደብታን ለቀው ወደ እሳይ (ያባ—ገሪማ ጉልት) ከዚያም ወደ ዓድዋ ዘልቀው ሰፈሩ ። በዚያ ሳሉ ምናልባት ኢጣልያኖች መጥተው በድንገት ውጊያ የገጠሙ እንደሆነ በማለት ለጥንቃቄ ራስ መንገሻ ዮሐንስ ፣ ራስ ሚካኤል ፣ ራስ ወሌ ፣ ራስ ቢትወደድ መንገሻ ፣ ራስ መኰንን ግንባር ቀደም ሆነው በአባ ገሪማ በኩል ተሰልፈው እንዲጠብቁ ተደረገ ። ዳሩ ግን ፣ ጣልያኖቹ ከሰፈራቸው ሳይነቃነቁ ዐፄ ምኒልክም ከአባ ገሪማ ዓድዋ መጥተው መሣሪያቸውን እንደያዙ ሁሉም ሲጠባበቁ ዋሉ ።

ዐፄ ምኒልክ ፣ ከዚህ በፊት ወደ ኤርትራ ለመዝመትና ጣልያኖችን ከጀርባ ለማጥቃት እንዲያጠኑ እነሊቀ መኳስ አባተን ልከው እንደነበረ አሁን ደግሞ ራስ መንገሻ ዮሐንስን ፣ ራስ መኰንንን ፣ ፊታውራሪ ገበየሁን ፣ ፊታውራሪ ተክሌንና ሊቀ መኳስ አድነውን "ወደፊት ሒዳችሁ አዲኳላ ሰፍራችሁ ጠብቁኝ ፣ እኔም ከናንተ ቀጥዬ እመጣለሁ" ብለው ልከዋቸው ነበር ። እነሱም ታዘው ከሔዱ በኋላ መረብ ሲደርሱ የመረብን ወንዝ ደርቆ ስላገኙት ፣ ከዚህ በፊት እነሊቀ መኳስ አባተ እንዳሉት ፣ "እዚህ የጃንሆይ መምጣት ይቅርና ለኛም እዚህ ላለነው የመረብ ውሃ ስለደረቀ ፣ ሰውም ከብትም ከትናንት ጀምሮ ውሃ ለማጠጣት ተቸግረናል" የሚል መልስ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ላኩ ። ስለዚህም ወደ ሐማሴን ዘልቆ ኢጣልያኖቹን በጀርባ የመከበብና ቅኝ አገር አድርገው የያዙትን ሐማሴንን ፣ እከለ ጉዛይንና ሰናፌን የመውረሩ ነገር ቀረ ።

መረብንም ተሻግሮ ለመዝመት የታሰበበት አንደኛው ጉዳይ ፣ "የያዝነው ግዛት የሚወረር ከሆነ ከምሽጉ ወጥቼ ብዋጋ ይሻላል" ብሎ የጣልያን ጦር ከምሽጉ እንዲወጣና እንዲዋጋ ለማድረግ የታሰበ ዘዴ ነበር ። የሆነ ሆኖ ፣ በመጨረሻ ለሰውም በተለይ ለከብት ሣርና ውሃ በማይጠፋበት በዓድዋ መቆየቱ ይሻላል ተብሎ ተመክሮና ዋናው ሰፈር በዓድዋ እንዲሆን ተወሰነ ። ቢሆንም ጣልያኖች ዐፄ ምኒልክ እስከ ሐማሴን ዘልቀው ከጀርባ ለመውጋት ያላቸውን ሐሳብ ከሰላዮቻቸው በሰሙ ጊዜ በጣም ሥግተው ነበር ። የኢትዮጵያ ጦር ወደ ሐማሴን ሔዶ በምጽዋ በኩል ከአሥመራና ከአዲኡግሪ ሳውሪያ ላለው ለዋናው ጦራችን ስንቅም ፣ መሣሪያም የሚያመላልሰው የተቋረጠ እንደሆነ ጦሩ ዙሪያውን ተከቦ በመቀሌ እንደ ሆነው ዓይነት ችግር እንዳይፈጠር በመሥጋት የኢጣልያ ጦር አዛዥ አንድ ብልሃት መፍጠር ስለ አስፈለገው ፣ አበሾቹ ወደ መረብ እንዳይዘልቁ ከአዲግራትና ከሳውሪያ ምሽግ ሠራዊቱ እሚዋጋ እየመሰለ በመውጣት የንጉሡ ጦር ባለበት በኩል በሰልፍ እንዲታይ ጄኔራል ባራቲዬሪ አዘዘ ። በዚህ

ምክንያት የካቲት 17 ቀን የታዘዘው ጦር በሰልፍ ለውጊያ አስመስሎ ወጥቶ ወደፊት ይጓዝ ጀመር ።[1]

የኢትዮጵያ ቃፊር ጠባቂዎች ፣ የኢጣልያኖችን በሰልፍ መምጣት በሩቅ ሲመለከቱ በፍጥነት ለንጉሠ ነገሥቱ አስታወቁ ። በዚህን ጊዜ ዐፄ ምኒልክ የኢፍራታውን ነጭ ደጃች ወልዴንና ያክስታቸውን ልጅ ደጃች በሻህ አቦዬን ፣ "ወደፊት ቀድማችሁ ሌሊቱን ተጠባበቁ ። እኔም ሊነጋ ሲል ጦሬን አስከትዬ እደርስባችኋለሁ" ብለው እነርሱ ወደፊት ቀድመው እንዲጠባበቁ አደረጉና እርሳቸው በማግሥቱ ሊነጋ ሲል ጦራቸውን ለውጊያ ግራና ቀኝ አሰልፈው ራሳቸው ከመካከል ሆነው ነጋሪታቸውን እያስጎሰሙ ወደፊት ተጓዙ ። ዳሩ ግን ፣ "የኢጣልያ ጦር ያጼ ምኒልክን ንቅናቄ ባየ ጊዜ ፣ በሰልፍ እንደወጣ ምንም ሳይታኩስ ተመልሶ በማግሥቱ እምሽጉ ገባ" የሚለው ወሬ ላጼ ምኒልክ ስለመጣላቸው ፣ እርሳቸውም ሠራዊቱም አዘኑ ። ይኸን ዓይነቱን ወጣ ገባ የማለት ሰልፍ ኢጣልያኖች ደጋግመው ሠሩበት ። በዚያን ጊዜ የኢትዮጵያ መኳንንትና ጦር ሠራዊት ፣ "ብቅ ይሉና ስንመጣባቸው እንደ ኤሊ እድንጋያቸው ውስጥ እየገቡ ይሸሸጋሉ ፤ እልፍ ስንል ደግሞ ብቅ ይላሉ ምን ይሻላል" እያሉ በብስጭት እጉረመረሙ ። ከዚያ በኋላ የሚያደርጉት ቢያጡ የጦር አለቆች ተሰብስበው ፣ "እዚሁ እያለንበት እንደርና ነገ በጧት ሔደን እምሽጋቸው ድረስ እንግጠማቸው" ብለው ተማከሩ ። የነርሱንም ምክር ንጉሠ ነገሥቱ በእሺታ አጸደቁት ።

በዚህ ምክር ሁሉም ተስማምቶ ከጨረሰ በኋላ ፣ ከዚህ ቀደም እንዳመለከትነው ራስ መንገሻ ዮሐንስ ወደፊት ቀድመው በሌላ ክፍል ይጠባበቁ ስለነበረ ፣ የዚህን የምክር ውሳኔ በሰሙ ጊዜ በጦራቸው ታጅበው በፈረስ ሆነው በግሥጋሤ መጥተው ፣ "ጃንሆይ ጉድባ ጎድቦ ምሽግ መሽጎ በተቀመጠ ጠላት ላይ በኃይል ብንገባ ሠራዊታችንን ከማስጨረስ በቀር ምንም ጥቅም አናገኝም ። ዐፄ ዮሐንስ ያ ሁሉ ጦራቸው መተማ ሔዶ ያለቀው በዕንጨት እተመሸገው ምሽግ ገብቶ አይደለ ምን? ስለዚህ ከድንጋይ እተመሸገው ምሽግ ይኸን ሁሉ ጦር ልናስጨርስ አይገባምና እኔ በዚህ አልስማማበትም" ብለው ተናገሩ ። ሁሉም የርሳቸውን ምክር ልብ አድርጎ ተገንዘበው ። ዐፄ ምኒልክም "እንግዲህ ወዲያ ኢጣልያኖች በሙሉ መጥተው መታኮሳቸውን ሳላይ ጦሬን ሁለተኛ አሰልፌ አልነግም" ብለው እየተበሳጩ ወደ ድንኳናቸው ተመለሱ ።[2] ሁለቱም ባላጋራዎች በዚህ መካከል የስንቁ

---

1 Memoire d' Afrique .. Chap. XXIX

2 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፣ ምዕ. 63 Italia ed Etiopia .. Conti - Rossini, PP. 300-315.

ነገር ከሥጋት ላይ ተጊቸዋል ። በኢጣልያኖች በኩል ለመብል የሚሆን ሥጋም አልቆ የጭነት በቅሎአቸውን እያረዱ የበሉና የሚበላ ዳቦ ለማግኘት ልብሳቸውን ላገር ተወላጅ ወታደር የሸጡ የኢጣልያ ወታደሮች አሉ ።[1]

እቴጌ ጣይቱም ፣ ራሶቹም ፣ ሹማምንቱም ፣ ወታደሩም በዚህ ነገር በጣም እያዘኑ ምን ማድረግ እንደሚሻል በሚወያዩበት ጊዜ ፣ እቴጌ ጣይቱ ፣ ደጃች በሻህ አቦዬን ጠርተው ፣ "ወንድሜ ሆይ ምን ይመስልሃል ይኸውና ጦራችንን ሁለት ጊዜ እያሰለፍን እየወጣን ሁለት ጊዜም ምንም ሳናደርግ ተመለስን ። ይኸም የእግዚአብሔር ፈቃድ ባለመሆኑ አዝኛለሁ" ብለው አማከሩዋቸው ። ደጃች በሻህም ፣ "ጦርነት የሚጀመረው ድንገት ሳይታሰብ ነው ። በጦርነት የሚሞቱትም ገና እህል ውሃቸው ባያልቅ ነው ። ይልቅስ ወደፊት ለሚሞቱት ይዘኑ እንጂ በሌላው ነገር አይዘኑ" ብለው መለሱላቸው ። በኋላም የዓድዋ ውጊያ ለት ደጃች በሻህ አቦዬ በጦርነቱ ላይ ስለሞቱ እቴጌ ይኸንን ንግግራቸውን አስታውሰው አዘኑላቸው ።[2]

በዚህ በየካቲት ወር ፣ የኢጣልያና የኢትዮጵያ ጦር አለቆች አንድ ዓይነት የስንቅ ችግር በነበረባቸው ጊዜ ሁለቱ ወገኖች አሳባቸው አልፈጸም ቢላቸውም ፣ በብዙ ችግር በብዙ ውይይትና ዘዴ ፈጠራ አንዱ ሌላውን ወደሚያሸንፍበት ምቹ ሥፍራ ስቦ ለመዋጋትና ለማሸነፍ ሲጣጣር ሰነበተ ። በዚሁ መሠረት ባራቲዬሪ ፣ "በየጊዜው ከምሽግ ውስጥ እንደሚዋጋ ጦር ብቅ እያላችሁ ለኢትዮጵያ ጦር በሰልፍ እየታያችሁ ሲመጡባችሁ ደግሞ ወደ ምሽጋችሁ ተመለሱ" ማለቱ ለጦርነት ሲል ፣ ቤት ንብረቱን ለቆ ከወጣ አምስት ወር ያለፈው የኢትዮጵያ ጦር በንዴት የተመለከተውን ጦር ተከታትሎ እስከ ምሽጉ ድረስ ሔዶ ሲዋጋ የመጣውን ጦር ምሽጋችንን ከለላ አድርገን በመድፍና በመትረየስ በጠመንጃም ፈጅተን በቀላሉ ድል እናደርጋለን በማለት ነው ። ነገር ግን ፣ የንጉሡን ብልሃት እነራስ መንገሻም እነራስ ስብሐትም በትክክል ስለሚያውቁት ፣ ወደ ምሽግ ተሔዶ ጦርነቱ እንዳይደረግ በጥብቅ ማሳሰባቸውን ተመልክተናል ። ንጉሠ ነገሥቱም እነራስ መኰንንም ቢሆን የምሽግ ጦር አስቸጋሪ መሆኑን እንደማይስቱት የታወቀ ነው ።

ስለዚህ ፣ ብዙ ቀን በመፋጠጥ ጊዜው ካለፈ በኋላ ፣ ዐፄ ምኒልክና ሹማምንቶቻቸው ደግሞ የኢጣልያ ጦር ልብ አግኝቶ ምሽጉን ለቆ

1 Gli Italiani in Africa Orientale, A. Del Boca, PP. 640-641.
2 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፣ ገጽ 258

ወደ ውጭ እንዲወጣላቸው በበኩላቸው ልዩ ልዩ የመሳቢያና የማታለያ ወሬ ይፈጥሩ ጀመር ። ከዚህም አንደኛው የኢጣልያ ጦር የልብ ልብ ሰጥቶት ወጥቶ እንዲዋጋ ፣ "የኢትዮጵያ ወታደር ስንቅ አልቆበት ለዘረፋ በያገሩ ተበትኗል ። ይበልጡም በያገሩ ተመልሶ ገብቷል ። እነራስ አሉላም ሞተዋል ። ወይም ከድተዋል ። ዐፄ ምኒልክ ታመዋል" እያሉ በውትወ ያስወሩ ጀመር ። ባንድ ወገን ደግሞ እነ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ፣ እነራስ መኰንን ፣ እነራስ ሚካኤል ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር እየተጣሉ ፣ "ጦርነቱን ብትጀምር ቶሎን ወደናንተ እንገባለን" እያሉ ቢነግሯቸው ለጣልያኖች አዛዥ እስከ መጻፍ መድረሳቸውን ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴና ነጋድራስ አፈወርቅ ያረጋግጣሉ ።[1]

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ . . . ገጽ 258 ፣ ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ ፣ ገጽ 32-33

ራስ ወሌ ብጡል ከልጃቸው ከደጃዝማች ዓመዴ ጋር
ከካርሎ እናቶሬ መጽሐፍ

ራስ መንገሻ ዮሐንስ በዓድዋ ዘመቻ ጊዜ
ከኤሪትሪያ አልጋሳቱ

በጦርነት ሰዓት የኢጣልያኖችን ጐራ በስውር ለቀው ወደወገናቸው ወደ ዓፄ ምኒልክ ጦር መጥተው የተደባለቁት ራስ ስብሐት

ምዕራፍ ሠላሳ አምስት

የኢጣልያኖች ተታይላነትና የጄኔራል ላቦርሚላ ደብዳቤዎች

ከዚህ በፊት እንዳልነው ፣ ፈረንጆች ከቆዳ ቀለማቸው የበለጠ በሥልጣኔያቸው ስለሚመኩ ፣ ባልሠለጠነው በእስያና በደቡብ አሜሪካ ፣ ይልቁንም ከመልኩ መጥቆር ጋር በሥልጣኔ በጣም ወደኋላ ቀር በሆነው በአፍሪካ ላይ ከጥላቻ ጋር የተደባለቀ ንቀት መኖሩ በየጽሑፉ ላይ ይነበባል ። ናቂዎቹ ኢጣልያኖች የኢትዮጵያን ተወላጆች ሁሉ በጠቅላላው አረመኔዎች እያሉ መጥራትን ያዘወትራሉ ።

ወደ ቀይ ባሕር ጠረፍ ኢትዮጵያን ቅኝ አገር ለማድረግ የሚመጡት የኢጣልያ የሲቪልና የጦር ሹማምንት ከንቀት የተነሣ ፣ በቀላሉ ያለ ምኒልክን ጦር አሸንፈው ለኢጣልያ ቅኝ አገር አውርሰው በመመለስ የሹመት ደረጃና ኒሻን ለመሸለም ቁና ጉጉት አላቸው ። ወዲያ ምኒልክ ለእርቅ እያስመሰለ ይመላለስ የነበረው ማዦር ቶማሶ ሳልሳ የሚባለው ፣ "ቁጥሩ ትንሽ የሆነው ወታደራችን ብዙውን የጠላትን ኃይል ለማሸነፍ መቻሉ አጠራጣሪ አይደለም ..." በማለት እርግጠኛ ሆኗል ።[1]

ራሱ ጠቅላይ አዛዡ ባራቲዬሪ ፣ ቀደም ሲል ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለባሮን ብላን ባስተላለፈው መልእክት ፣ "ጄኔራል ናፒዬሩ ቴዎድሮስን ለማሸነፍ ከፈጀበት የወታደሮች ቁጥርና ጊዜ ባነሰ በምኒልክ ጦር ላይ ድል አድራጊነትን እቀዳጃለሁ" ብሎ ደንፍቶ ነበር ።[2] ከዚህም አያይዞ ከኢትዮጵያ ጦር አንጻር የኢጣልያን ተዋጊ ጦር በፖለቲካ መብሰሉን በወታደራዊ ሥነ ሥርዓት የሠለጠነ መሆኑን በመገምገም ለድል አድራጊነቱ አልተጠራጠረም ።

ሌላው ጄኔራል ማቲዮ አልበርቶኒ የሚባለው ፣ በዓድዋ ጦርነት ቀዝማ አጠገቡ ያሉት ደጃዝማች ፋንታ የሚባሉት የባንዳ ሹም ፣ በዚህ ጦርነት ጥንቃቄ ማድረግ እንደሚገባ ቢመክሩት ፣ "አበሾች

---

1 Il Generale Tomaso Salsa, E. Canevarie. G. Comisso, PP. 268-269.

2 Gli Italiani in Africa... Del Boca, P. 560.

ንና ሲያዩን ነው የሚሸሹት" ሲል መለሰላቸው ። የርሱም ጓደኛ ጄኔራል አሪሞንዲ ዝቤፔ ጄኔራል ባራቲዬሪ በመጨረሻ በቶሎ ጦርነቱን ካለመጀመር የሚያደርገውን ጥንቃቄ በመንቀፍ ምክንያት እያበዛ ነገ ተነገ ወዲያ እያለ ጊዜ በማራዘሙ እየተበሳጨ ፣ "አሁን ጠላትን ልቡ እስኪጠፋ እያደኑ ማባረር ነው" ያለውን እንጀሎ ደል ቦካ መዝገቦት ይገኛል ።[1]

ከንዚህ የበለጠ ደግሞ ፣ የንዚህ ጄኔራሎች ጓደኛ ጄኔራል ጂቶሪዮ ኢማኑኤል ዳቦርሚዳ ባንድ ወገን ካፄ ምኒልክ ሠፈር በዘዴ እያሉ የኢጣልያን ጦር ከምሽጉ ለማስወጣት የተንዛዛውን ሐሰተኛ ወሬ በመተማመን ፣ ወዲያውም እንደ ጓደኞቹ ጄኔራሎች የኢትዮጵያን ጦር በመናቅ ፣ የኢትዮጵያን የወታደር ድርጅት በቀላሉ አፈራርሶ የአሳዳውንና የመቀሌውን የውርደት ብድር ለመመለስና በክብርና በድል አድራጊነት ወደ አገሩ ለመመለስ እርግጠኛ እንደነበረ ከዓድዋ ጦርነት ከሐያ ቀን በፊት ወደ ኢጣልያ አገር ለባለቤቱ የጻፈው ከዚህ ቀጥሎ ያለው ደብዳቤ ያስረዳል ።

> እንትጮ የካቲት 10 ቀን 1896 (የካቲት 3/1888) የልጆቻችንን ደብዳቤዎች ተቀበልኩ ። ግልጽ በሆነው ፍቅራቸው ልቤ ተነክቷል ። ካንድ ወር በኋላ የምንመለስ(ወዳገራችን) አይመስለኝም ። በአፍሪካ ነገሩ ሁሉ እየተጓተተ መርዘም አለበት ። ጠላት ወደፊት ከገፋ በኋላ ወደኋላ መሸሽ ብቻ ነው ። * እኛም ከአስገዶች ከአዲግራት ወደ እንትጮ አልፍ ብለናል ። ከአስገዶች ስድስት ኪሎ ሜትር ራቅ ብሎ የጠላት ጦር ይታያል ። የቀረው ወደኋላ ያለው በጋራ ተሸፍኗል ። እኔ እንደ ማስበው በድንገት እዚያ ጥሰን ብንወጋው የሚሸሽና በትንሽ ወታደሮች መሥዋዕትነት ከፍ ያለ ፍሬ (የድል) የሚገኝ ይመስለኛል ።
>
> የኛ ወታደሮች ፣ የውጊያ እምርት እያላቸው እንዲያ (ሐበሾቹ) ግን ፣ ሰላዮቻችን እንደሚሉት ወደቤታቸው መመለስን እንጂ ፣ በጦርነቱ እምነት የላቸውም ። ነገር ግን የዕርቅ ድርድር ተጀምሯል ። ** እኔ ለዕርቁ ፍሬነት እምነት የለኝም ። ንጉሡ (ምኒልክ) በረኸኛው ጦርነቱን አዘጋጅቶ 80,000 ወታደር ከአሰከተተና የግቀቱን ሀብት ከፈጀ በኋላ ምንም እንኳን ከብሩ የኛ ቢሆን ፣ በእምባ አላጌና በመቀሌ ከቀናው በኋላ እኛ የምናቀርበውን ውል ተቀብሎ ወደቤቱ ለመመለስ ይችል ይሆን ። ኢጣልያስ ብትሆን ከነርሱ የተሻለ በዓለም የማይገኘውን 20,000 የጦር ወታደሮቿን ወደዚህ በመላክ ከፍ ያለ መሥዋዕት ከአደረገች ወዲህ ከአንድ አረመኔ ሕዝብ የሚቀርብላትን የውል እሳብ ተመቀበል ትቀርሳለችን! የዕርቁ ድርድር ጉዳይ እየተራዘመ ሲሔድ

1 Gli Italiani in Africa ..., PP. 640-642.

* መረብን አልፎ ወመዝመት ታስቦ በወቅቱ አሎት የቀረውን ለማስታወስ ይመስላል ።

** ማጆር ሳሊሳ ከራስ መኮንን ጋር ያደረገውን ሙግት ነው ።

> የጠላትን ውጊታ እያዳበበት ይሔዳል እንጂ ። ቢሆንም ለኛ አጥፊ ዕርቅ ሊያደርሱብን አይችሉም ። እኔ ግን ጠላት ወደኋላ የተመለሰ እንደሆነ ያጋጠመኝን መልካም ዕድል አጣለሁ* ምክንያቱም ወደኋላ ሲያፈገፍግ ኃይላችንን ይዘን እርሱን እየተከታተልን ፈልገን ለመውጋት የበጎቄ ነገር (ችግሩ) ይከለክለናል ።[1]

ይኸው ለውጊያና ለገበዱ በዚህም ለመኸምና ለመሸለም ጉጉት ያደረበት ጄኔራል ፣ ከዚያ ወዲህ የዓድዋ ጦርነት ሊደረግ ስምንት ቀን ሲቀረው በጻፈው ሌላ ደብዳቤ ላይ ፤

> የኔ ኳና እትዋሬ ። እዚህ ያለተገነቃ የሚሆን ነገር የለም ። ሁሉ ቱም ባላጋራዎች በጣም ጠንቃቃ ሆነዋል ። . . . በግልጽ ሜዳ በዝዕድ መዋጋት አይፈልጉም . . . እበሾች መዋጋት ወይም መመለስ እንዳ ለባቸው በኛ በኩል የታመነ ነው ። ምክንያቱም ጠላት 80,000 ተዋጊ ጦር ሲኖረው ከሴትና ከልጅ ጋር በድምሩ 150,000 ተቀላቢ ስለሆነ እንዚህን ለመቀለብ ያለበት አገር እሁሉ ስላለቀ አይችሉም ። ከምሽ ጋችን መጥቶ ለመውጋት አይደፍሩንም ። ስለዚህ በመጭው ጊዜ ወደ ኋላው ይመለሳል ብለን እንጠባበቃለን ። በዚያን ጊዜ በትግሬ የፈተደንን ለማድረግ እንችላለን ። ተመልሰው ተዘጋጅተው ለመምጣት ብዙ ዓመት ይፈጅባቸዋል ። ዋናው ከሰበኛ አገር ተዋጊ የሆነው የትግሬ ሕዝብ ከኛ ጋር ስለሚሆን ምንም ማድረግ አይችሉም ። . . . መኖም ባለፈው ከደረሰው እድራጐት ያላገና የመቀሌ ውድቀት በኋላ ዕርቅ ማድረግ ለኛ አዋራጅ ነው ። . . . ከኢጣልያ አገር የጦሩ እርዳታ ከደረሰ በኋላ ባራቲዬሪ ጉልበቱን ተማምኖ ውጊያ የሽመረ እንደሆነ መፍ ትሔው በመጋቢት ላይ ይለያል ። ** ስለዚህ ወደ ኢጣልያ አገር መመ ለሳችን በበጋው ነው ማለት ነው . . . ትናንት የሁለት ባታሊዮን ጦር ይዤ ለምርመራ በወጣሁ ጊዜ በወታደሮቻችን ፊት ላይ ይታይ የነበረው ደስታ ይገርምሃል ። ሁሉም ወደፊት ገሥግሠው መታኮስ ይፈልጋሉ ።[2]

በነዚህ ሁለት ደብዳቤዎች ፣ ይህ የኢጣልያ ጄኔራል የራሱን ወታደሮች "በዓለም የማይገኙትን" ሲል ካገሩ ያልወጣ ወይም በገባብ ያል በሰለ ፣ ዓለምን የማያውቅ በዓለም ያሉትን የጀርመንን ፣ የጃፓንን ፣ የቱርክን የሌሎችንም አገሮች ወታደሮች ዝግጅነት የማያውቅ በምኝነት የራሱን ወገን ብቻ የሚያጋንን የዋህ ጄኔራል መሆኑን ያሳያል ። በዚህም ላይ ለኢትዮጵያ ሕዝብ ደግሞ አረመኔ የሚል ሥያሜ እስታቅ ፎታል ። አረመኔ በራሱ ግዛት ሳይቆጠብ የሌላውን አገር ካልገዛሁ

* ተዋግቶ ዝግጅነትን አላይቶ የመሸሸም ፣ የመሸለም ዕድል ማለት ነው ።

1 Lettere e Diari ..., F Lemmi, PP. 82-83.

** እውነትም የዓድዋ ጦርነት የተደረገው እ.ኤ.አ. መጋቢት 1 ቀን ስለሆነ ትንቢቱ ደረሰለታል ።

2 Lettere e Diari ..., F. Lemmi, PP. 83-84

ብሎ የንጉሡን ደም የሚያፈስ ነው ወይስ የራሱን ነጻነት የሚከላከል ? በመቀሌ ተከበው በወሃ ጥምና በረኃብ ሊያልቁ የነበሩትን ሸኘ ስተቶ በነጻ መልቀቅ የጠላቱን ሬሳ እስከሥሙ በደንበኛ ቦታ ማስቀበር ፣ ይኽ ሁሉ ያረመኔ ሥራ አልነበረም ። ዳሩ ግን ፣ ይኽን ሁሉ የጦሩ አለቆችና የፖለቲካ ባለሥልጣኖቹ ከፍርሃት ቆጥረውታል ።

ዳቦርሚዳ ፣ እሸናፊነቱን መቶ በመቶ በማመን ፣ "ጠላት ወደኋላ የሸሸ እንደሆነ ለመከታተል ስንቅ ስለሚቸግረን ፣ ያጋጠመኝን ዕድል እጣለሁ . . . እንደዚሁም ከአገሬ ለውጊያ መጥቼ ጠላት የሸሸ እንደሆነ እሸንፌ በዚሁ የማገኘው ክብርና ዝና ይቀርብኛል . . . ጠላት ስንቅ አልቆበት ወደቤቱ (አዲስ አበባ) ሲመለስ ፣ በመላው ትግሬ የፈቀድ ነውን እናደርጋለን" ሲል ፣ በእርግጥ ኢትዮጵያ በዚህ ጊዜ ያላትን ድርጅት የማያውቅ ካለፉት ከአላጌና ከመቀሌ የውጊያ ውጤቶች ለመማር ያልፈለገ በጠቅላላው አመዛዛኝ አእምሮ የሌለው ምኞትና ግትርነት ያጠቃው ተራ የጦር አለቃ ነው ማለት ይቻላል ።

በዚህ ላይ ደግሞ ፣ ጦርነቱ ይቅርብን የሚል ሕዝባዊ ድምፅ እንዳ ይቀሰቀስ የጠቅላይ ሚኒስትሩ ሮማም እሥመራና ምጥዋም ያሉት የሲቪልና የጦር ሹማምንቶች በኢትዮጵያ ያለውን ደንበኛ የመከላከያ ሁኔታ እየደበቁ በአምባላጌና በመቀሌ የደረሰውንም እያወላገዱ በከንቱ የኢትዮጵያን የመከላከል ሁኔታ እያራከሱ ፣ የነርሱን ጀብዱ እያጋነኑ በመጻፍ ሐቀኛውንም ጋዜጣ ጸሐፊ እያባረሩ ፣ ብዙውን ሁኔታ ከተዋጊው ወታደርና ጄኔራል ለመደበቅ መሞከራቸው ግልጽ ነው ።

በጠቅላላ ፣ ኢጣልያኖቹን በጄኔራሎቻቸው መልክና ጠባይ ልን ወስዳቸው እንችልም ። በመካከላቸው በኢጣልያ አገርና በሮማ ታላላቅ አስተዋዮች ፣ ብልሆች ምራል ያላቸው ደግነትም ርኅራኄም የሞላባቸው ይገኛሉ ። በዚህ ምክንያት ፣ በምክር ቤት ውስጥ ሳይቀር ከራሲፒና ወገናቹ ኢትዮጵያውያን አረመኔዎች ናቸው ፣ እናገዛን ልናሠለጥናቸው ይገባል እያሉ ሲደነፉ ፣ ሌሎች በተለይ የግራ ክፍሎች እስከዛሬ በነጻነት የቆዩትውን አገር በኃይል ወርሮ በቅኝ እንገዛ ልያዝ ማለት ወንጀልም እብደትም ነው እያሉ ሽንጣቸውን ገትረው የሚሟገቱ ሞልተዋል ። ከነዚህም ውስጥ ኮስታ እንድሬያ ይገኛል ። ይኽም እማካሪ በአምባላጌ ለወደቁት የክብር ሰላምታ ይስጥ በተባለበት ጊዜ ፣ "በፖለቲካ ብልሹነት ያላግባብ ለወደቁት ኢጣልያኖች ክብር ከመስጠቱ ጋር ያገራቸውን ነጻነት ሲከላከሉ ለወደቁት አበሾችና የሸዋ ተወላጆች የክብር ሰላምታ መስጠት ይገባል" በማለቱ

በምክር ቤቱ አጭር ሁካታ ተፈጥሮ ነበር ። ከርሱም ጋር ይኸን በመሰለው አሳብ የተባበሩትን ኢምብሪያኒ ማቲዎ ፣ ኡሊስ ባርቢዬሪ ፣ ጋብርኤል ሮዛ ፣ ናፖሊዎን ኮላጆያኒ የሚባሉትን ስማቸውን መጥቀስ ተገቢ ይመስለኛል ።[1]

1 Gli Italiani in Africa .. PP. 287 - 289; La Prima Guerra D' Africa, R. Battaglia, PP. 242 - 238.

ምዕራፍ ሠላሳ ስድስት

የመጨረሻው የኢጣሊያኖች ተስፋ ልጅ ጉግሣ ዳርጌ

ዳግማዊ ምኒልክ ፡ የኢትዮጵያን መሳፍንትና መኳንንት ፡ ሹማምንቱንም ፡ ባላባቱንም ጠቅላላውን ተዋጊ ጦር በክተት ዐዋጅ ቀስቅሰው ለዚህ ጦርነት ከአዲስ አበባ ከተነሡ ገምሮ ከአዳዋ እስከ መቀሌ ከድል ወደ ድል እየተራመዱ ፡ እንደልቡ ፈንጭቶ እስከ አምባላጌ የደረሰውን የኢጣልያን ጦር እየጠረጉ ወደ ዓድዋ አካባቢ ነድተውታል ። ወደ ኢጣልያኖች በውድም ፡ በግድም ተጠግቶ የወረራ መግፊያ የሆነውን ኢትዮጵያዊ መልሰው ለእናት አገሩ እንዲሰለፍ ለማድረግ በዓዋጅና በመልክት እየጋበዙ አስገብተውታል ። በሌላውም ረገድ ኢትዮ ጵያ ካሳለፈችው የጦርነትና የዕልቂት ዘመን ዐርፋ ሰላምና ጸጥታ እን ድታገኝ ለጣልያኖቹ ባለሥልጣናች የሰላም እጃቸውን ከመዘርጋት ሳያቋርጡ ፡ በማናቸውም ረገድ በሚያደርጉት ፖለቲካዊና ወታደራዊ ተግባር እነሱ ቢያምኑም ፡ ቢክዱም የኢጣልያን ጉራ እያሳከሙበት ሔደዋል ። ሰላምን የሚፈልጉት ከኃይል ተጽዕኖ ጋር ጦርነቱንም የሚቀጥሉት የሰላምን መንገድ በመከተል ስለሆነ ፡ ኢጣልያኖቹ ከተቀር ሕዝብ እንደዚህ ያለ ያልጠበቁት ከፉ ጠመዝማዛ የፖለቲካና የጦርነት መዘዝ ገጥሟቸዋል ። የተማመኑባቸው ራስ ሰብሐትና ደጃች ሐጎስ ተፈራ ፡ ኢጣልያንን ከድተው ወዳጌ ምኒልክ መደ ረብ ፡ በሚቀጥለው ምዕራፍ እንደምናነበው ፡ በእውነት የመሐመድ አን ፋሪ በነአዋቹ ወልደ ጻድቅ ተመትቶ መሸነፍ ፡ የመሳፍንቱ በምኒ ልክ የሥልጣን ጥላ ሥር ተባብሮ ለጦርነት ባንድ አገር መቆም ፡ ለኢጣልያ የተደጋገመ ታላቅ በትርና የራስ ምታት ሆነባት ።

ነገር ግን ፡ ከመሐመድ አንፋሪ ከዳት በቀር ገንዘቡም ፡ ስጦታው ውም ተበትኖ ፡ የወዳጅነት ሰብከቱና ማስፈራሪያውም በየወቅቱ ተፈራ ርቆ ለክዳት የሚነቃነቅ መስፍን ባገር ውስጥ ስለጠፋ ፡ ለምኒልክ የዙ ፋን ባላንጣ ሆኖ ራሱ ከድቶ ሌሎቹን የሚያስክዳ ቢቸግራቸው ከውጭ አገር ይፈላለጉ ገመር ። በዚህ ምክንያት ፡ ቀደም አድርገው ዐጼ ምኒ ልክ እንደሊጋያቸው በነበረው በስዊሱ ተወላጅ በኢንጂነር አልፍሬድ ኢልግ አማካይነት የራስ ዳርጌን ልጅ ጉግሣን ከኩተማና ከአፈ ወርቅ (በኋላ ነጋድራስ አፈወርቅ) ጋር ለትምህርት ወደ ስዊስ አገር ልከዋ ቸው ፡ ምስቱም ወጣቶች በስዊስ አገር በኳኛተል ኮሌጅ ይማሩ ነበር ።

ጠቅላይ ሚኒስትሩ ፍራንቼስኮ ክሪስፒና የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ብላን ካርሎ አልበርቶ የሚያደርጉት ቢያጡ ፤ "ጉግሣ የራስ ዳርጌ ልጅ ስለሆኑ ዳርጌም የማህል ሥላሴ ልጅ በመሆናቸው ፤ እንደ ምኒልክ ለዙፋኑ ቀራቢ ስለሆነ ጉግሣን በማባበልም ፤ በማስገደድም ከኔኛተል ኮሌጅ እናተለን ወደ ጀኔራል ባራቲዬሪ ብንልከው ፤ ጀኔራሉ ይኸን ይዞ ከምኒልክ ብዙ ሰው ለማስከዳት ይችላል " የሚል የሚያስፍርና ወራዳ የሆነ ከንቱ ተስፋ አደረባቸው ።

ስለዚህ ፤ ጉግሣን ከባዶቹ ከኩተማና ከአፈወርቅ ጋር (ምናልባት ኢጣልያንኛ በሚያውቀው በአፈወርቅ በኩል) አባብለው ወደ ኢጣሊያ ጠረፍ ጠጋ ሲል እ. ኤ. አ. በታኅሣሥ ወር በ1895 ዓ.ም. በግዱታ ይዘው ወደ ሮማ ለማምጣት እንደ ወሰኑ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ብላን ለጀኔራል ባራቲዬሪ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ቴሌግራም አስተላለፉለት ።

> የልበኛው መስፍን ጉግሣ በታኅሣሥ ወር በመጀመሪያዎቹ ቀኖች ሮማ ይገባል ። ከሁሉንትም መስፍኑን በምኒልክ ላይ መሣሪያ አድርጎ ለመጠቀም ይመኝ እንደሆነ አባብለን (አግባብተን) ወደ ምጥዋ ልከን በሥልጣናችን ሥር እንዲሆን እናደርጋለን ።

ጀኔራሉ አሳቡን ከተቀበለው በኋላ ፤ ጉግሣንና ባዶቹን ከስዊስ ነጥቀው ወደ ሮማ አስመጧቸው ። ንጉቲያው ማባበልና ማጭበርበር አሰቡት ። ከዚህ በኋላ ሮማ ምንም ያህል ውለው ሳያድሩ ፤ በመርከብ ወደ ምጥዋ ተልከው እንደ ደረሱ ፤ ከዚያ በእንክብካቤ ጀኔራሉ ወዳለበት ወደ እዳጋ ሐሙስ አደረሱት ። ጀኔራሉም ከአንገት በላይ የሆነ አክብሮት እያሳየ ጉግሣን እንጋገረው ። ሴሎቹም ሹማምንቶች አክብሮት እንዲያሳዩት አደረገ ።

በዚህ ጊዜ ፤ ይኸን የመንገሥ እምርት የሌለውን ወጣትና ዐይን አፋር ተማሪ ፡ ከስዊስ አገር አታለውና አስገድደው ወደ ሮማ ፤ ከሮማ ወደ እዳጋ ሐሙስ መላካቸውን የሰማና "" ከምኒልክ ብዙ መሳፍንት ያስከዳልናል " በሚሉ ምኞት ልባዊ ያልሆነ የማታለል አክብሮት ማድረጋቸውን የተመለከተ ሁሉ ማተባቸው ‹መስፍኑ ጉግሣም ከጎ ምኒልክ ሠፈር እንድም ሰው ሊያንቀሳቅሳቸው አልቻሉም ። ተስፋ ሲቆርጡ አክባብረው ፤ እንክባክበው የመሣሪያንቱ ጉዳይ ስለሳተ እመናጭተው ወደ ነበረበት ወደ ስዊስ መለሱት ።

ራሱ ጀኔራል ባራቲዬሪ ፤ ከዓድዋ ጦርነት በኋላ በግዞት እንዲሆ ንበቱ በዕረፍቱ ጊዜ በጻፈው መጽሐፍ ስለዚህ ጉዳይ ያወፈረውን ከዚህ እንደሚከተለው እንመልከት ።

> ... ከሮማ ወደ ሠፈራችን ስለ ተላከው የሸዋ መስፍን ትንሽ እናገራለሁ ። ... የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ባሮን ብላን ኢትዮጵያዊው መስፍን ጉግሣ ሊጠቅም ይችላል ብሎ በቴሌግራም ጠየቀኝ ። ይህ መስፍን የራስ ዳርጌ ልጅ ሲሆን ፡ ለንጉሡ ነገሥቱ ለምኒልክ ያጎት ልጅ ነው ። ... ስለዚህ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለጠየቀኝ አወን ብዬ መለስሁ ። ስለዚህ ጉግሣ ከሁለት ባዶቹ ጋር ምጥዋ ከዚያም አዲግራት ደረሰ ። ለርሱና ለባዶቹ ማናቸውም አክብሮትና እስተያየት ተደረገላቸው ። በእዳጋ ሐሙስ ሠፈር ድንኳናቸው በዋናው ጦር ጠቅላይ እዛዥ ድንኳን አጠገብ ተተከለላቸው ። ነገር ግን ፤ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ በዚህ ጉዳይ ላይ ለመጠቀም የሠነዘረው ዓላማ ከመጠን ያለፈና የሳተ ነገር መሆኑ እርግጠኛ ነበር ።
>
> መስፍኑ ጉግሣ ፤ እንደ ሌሎቹ ሁሉ የምኒልክ ያጎት ልጅ በመሆኑ በሸዋ ሠፈር ምንም የመታወቅና የመሰማት ክብር ሊኖረው አልቻለም ። በመከበር ፈንታ እንዲያውም ከሸዋ በመራቁና ያውሮፓን ሥልጣኔና ልማድ በመውሰዱ ምናልባት ሳይናቅ አይቀርም ። እርሱም ትንሽ ወጣት የተዋቂነት መንፈሱ ያነሰ ፤ ግልፍ ፤ ዝምተኛ ፤ ሁኔታውና መንፈሱ የቀዘቀዘ ፤ በባልያናቹ ሠፈር በመገኘቱ የደነገጠና የበረገገ ነበር ። የሱ ጸሐፊ በትርጅ እውሮፓዊ የሆነ የባና ሐይቅ ተወላጅ (አፈወርቅ ዘብሔረ ወገ) ስለ ራሱም ስለ መስፍኑም ሲናገር ፤ ግሊያናችን እንደሚወዱና ለማገልገል ፈቃደኞች መሆናቸውን ደጋግሞ ይናገር ነበር ።* ነገር ግን ፤ በእዳጋ ሐሙስ በጥር ወር መጨረሻ ጉግሣ ሊስባቸው የሚችለው በንጉሡ ነገሥቱ ጦር ሠፈር ያሉት ወዳጆቹ እነማን መሆናቸውን ለማወቅ ተፈልጎ ቢጠየቅ ትንሽ አወላውሎ እንዳንድ ስም ሰጠ ። ላለመጸፍና ራሱን ላለመግለጽ እንደ ሐበሻ ልማድ ምክንያት እየፈጠረ ጊዜ ያራዝም ጀመር ። ... በማናቸውም ረገድ በጣሊያኖች ሠፈር መካከል ሆኖ ጠብና ልዩነት ለመፍጠር ከወይን እፋፋ ከጉግሣ ሌላ ማናቸውም ዓይነት ሹም ... ሊጠቅመን በቻለ ነበር ። ... ጉግሣም ምንም እንኳን ለሐበሻ መስፍንነቱ የሚገባውን ክብር ብናደርግለት ፤ እርሱ ግን ሐበሾቹን በማየት እዳጋ እንዳይደርስበት ማናቸውንም ምክንያት እየፈጠረ ከእዳጋ ሐሙስ ወደ አዲግራት ከዚያም ወደ ምጥዋ ተመለሰ ። 1

የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩና ጠቅላይ ሚኒስትሩ ከባራቲዬሪ ጋር ውስጡን ተመሣጥረው ጉግሣን ከስዊስ ወደ ሮማ ከዚያም ወደ ምጥዋ ለመላክ በሚዘጋጁበት ሰዓት የኢትዮጵያን መሳፍንት ለመከፋፈል የተመደቡት ፤ በኢትዮጵያ የነበሩትና በኋላ በጦርነቱ ጊዜ ግ ካገር እንዲወጡ የተደረጉት ፤ እንቺቫሬ ኔራቢኒ ምንም ካገር ቢወጡ

---

* በዚህ የባራቲዬሪ ማስታወሻ ላይ አፈወርቅ ገብረየሱስ ከሰባት ዓመታት በፊት የመጣሊያን ፤ ውል ኪንዜብ ላይ እንቁላል አደገኛ መሆኑን ለደጃች መኩንን ገልጸውላቸው ሊሉ አሁን በዓድዋ ጦርነት ዋዜማ ምን ለመጣቸው ንገሰበ ወይስ ጋይልኦ እዶታወቅም ።

1 Memoire d' Afrique, Gen. Baratieri, PP. 354-355, I Russi In Etiopia, 2vol. Carlo Zaghi, P. 245

በጉን ወደ የመሳፍንቱ እየተሳሳኩ ለማሸፈት ያሳቸውን ምኞት በፍጹም ተስፋ ቆርጠው አልተውቱም ።

ከዚህ በፊት ፤ በሐረርና በአካባቢው ራስ መኰንንን እንግዛ ከምኒልክ ለመለየት ፈትና ያልተሳካለት ሐኪሙ ቼዛሬ ኔራቢኒ የኢጣልያ መንግሥት በምኒልክ ፈንታ ጉግሣን ደጋግፎ ለማንገሥ ያሰውን ዓላማ አባትየው ራስ ዳርጌ በውቀው ተደስተው በጉዳዩ እንዲተባበሩ ደብዳቤ ልኮላቸው ናሯል ። ደብዳቤውን የላከው ከአደን መሆን አለበት ። የርሱ ደብዳቤ ከሮማ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር መዝገብ ቤት ተፈልጎ ሊገኝ አልቻለም ። የራስ ዳርጌ መልስ ግን ፤ ቃሉ ከዚህ እንደሚከተለው ነው ።

> የተላከ ከራስ ዳርጌ ይድረስ ከሐኪም ኔራዚኒ እንዴት አለህ እኔ እግዚአብሔር ይመስገን ደህና ነኝ ። ወረቀትህም ደረሰልኝ ። እኔ ከዚህ ቀደም አላውቅህም ነበር ። አሁን በወረቀትህ ነው ማወቄ ። ከዚህ ቀደም ደህን ያህል ቀን ሳላውቅህ መቅረቴ ምንኛ ተጉድቻለሁ ። አሁንም የልጄን የልጅ ጉግሣን ነገር ወደ ኢጣልያኖች መግባቱን የሳ ከህብኝን ሰማሁ ። ይኸማ ከሆነ መልካም ነው እንጂ ምንነገር አለ ። ያጤ ምኒልክን አልጋ መቀበል ነው እንጂ ። እኔም አባቱ አጼስ አበሣን አልጋውን ይገፍ ተቀምጫለሁ ። ምን የሚቸግር ነገር አለ ። ዳሩ ግን ፤ ያንተ ደብዳቤ ብቻ ነው እንጂ የመጣው የሌላ ደብዳቤ አልመጣም ። ይህ ነገር እስት ውሸት የሆነ እንደሆን አንተንም ኔራዚኒ የተባልከውን ናዚራ አባብ ባለ መርዝ ያስመስልሃል ። ኢጣልያኖችንም ጉልበት ቢያንሳቸው የሐበሻን ጉልበት የሌሰት ያስመስላቸዋል ። ያንተንም ሐኪምነት የመልካም ፤ የደግ የነበርከውን የውሸትና የቅጥ ፊት ሐኪም ያስመስልህ ይመስላል ። ዳሩ ግን ፤ ሐሰቱንም እውነቱንም የሚያውቅ መድኀኒት (እግዚአብሔር) ይመልከት ። በጥር ፳፩ ቀን ተጻፈ ባዲስ አበባ ከተማ በ፲ወ፰፻፹ወ፰ 1888 ዓመተ ምሕረት (ዝ ማኅተም በራስ ዳርጌ ርእሰ መኳንንት)

ራስ ዳርጌ ፤ ያጼ ምኒልክ አጎት ብቻ ሳይሆኑ ሁሉቱ ከልብ እንደ አባትና እንደ ልጅ የሚተማመኑ ናቸው ። ኔራቢኒ ጉግሣን ለማስከዳትና በርሱና በርሳቸው ለመጠቀም ያቀደው እሳብ በጣም ገርሟቸው በስጡት መልስ ፤ “ ናዚራ አባብ ባለመርዝ ፤ ውሸታምና ቀጣፊ ሐኪም ” እያሉ በመሳደብና በማፌዝ ቀልደውበታል ።

የምኒልክና የጣይቱ ጠንካራና የደረጀ መንግሥት ፤ ለጠቅላላው ሕዝብ ጥቅም የሆነ የተሻለ አስተዳደር በማሳየት ፤ ሁሉን እንደ ልማዱ በመያዝ በትዕግሥት ፤ በሰላም ፤ በቸርነትና በመልካም ሁኔታ ላይ ስለ ተመሠረተ ፤ በዚህም በሌላውም ጊዜ ቢሆን እንኳን ሕዝብ የማያውቀው ተግሪው ጉግሣ ቀርቶ ራሳቸው ትልቁና የተከበሩት አባቱ ራስ ዳርጌ ቢከዱና ወደ ኢጣልያ ቢዞሩ ፤ የምኒልክን መንግሥት የጠነከረ አቋምና የጦርነቱን ጉራ እምብዛም ሊያናጉት የሚችሉ አይመስልም ።

ምዕራፍ ሠላሳ ሰባት

የአውሳ ሡልጣንና—የመሐመድ አንፋሪ መሸነፍ

የኢጣልያ ሰላዮች ፥ በኢትዮጵያ በየአውራጃው ተሠራጭተው የየአካባቢው መሳፍንትና ባላባት ከንጉሠ ነገሥቱ ከዐፄ ምኒልክ እየሸፈቱ እንዲለዩ በስጦታም ፤ በማባበልም የሚያደርጉትን ጥረት በመቀጠል ወደ አውሳው ባላባት ወደ መሐመድ አንፋሪ ለስብከትና ካዐፄ ምኒልክ ለመለየት የተላከው ካፒቴን ሳልቫቶሬ ፔርሲኮ መሆኑን አመልክተናል ።

የአውሳ ባላባቶች ምንም እንኳን አካባቢያቸው ለተወሰነ ጊዜ የቱርኮችና የግብጾች ተጽዕኖ ቢደረግበትም ፤ ቱርኮችና ግብጾች ከተባረሩ ወዲህ እንደገና ከንጉሥ ሣህለ ሥላሴና ከሌሎች የሸዋ መሳፍንት ጋር ግንኙነታቸውን አጽንተው ይኖሩ ነበር ። በዚሁ መሠረት የአውሳው ባላባት መሐመድ አንፋሪ ለንጉሥ ምኒልክ ታዛዥም ፤ ወዳጅም ሆኖ ከአውሮፓ ፤ ከፈረንሳይም ከኢጣልያኖችም ፤ በአሰብ በኩል ለንጉሥ ምኒልክ የሚመጣውን የጦር መሣሪያና ዕቃ እየተቀበለ ወደም ለሚያደርሱት ሸኚ እየሰጠ ፤ ወደ አንኮበር ለአዛዥ ወልደ ጻድቅ በመላክ መልካም ግንኙነቱን ጠብቆ ይኖር ነበር ። መንሲንጀር ባሻ የሚባለው በአውሳ በኩል በዐፄ ዮሐንስ ላይ የጦር ግንባር ለመክፈት እንደ እ.ኤ.አ. 1875 ዓ.ም. ሲተላለፍ ፤ የአንፋሪ ሰዎች በገደሉት ጊዜ ያስገፈፈውን አንዳንድ የጦር መሣሪያና ዕቃ ወደ ንጉሥ ምኒልክ በመላክ በማናቸውም ረገድ ታማኝነቱን እስከዚህ ድረስ አላጉደለም ነበር ።[1]

ዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ከሆኑ ወዲህ ፤ በመጀመሪያው ጊዜ ይኸው መልካም ግንኙነት አላቋረጡም ነበር ። ነገር ግን ፤ ባለፈው እንዳነበብነው በውጫሌ ውል በ17ኛው አንቀጽ የተነሣ በንጉሠ ነገሥቱና በኢጣልያ መንግሥት መካከል ያለው ጠብ እየተባባሰ ሲሔድ እነኮንት አንቶኔሊ በአውሳ በኩል በሚተላለፉበት ጊዜ ከመሐመድ አንፋሪና ከአጣኞቹ ከአብዱራህማን ጋር መሣሪያና ሌሎች ስጦታዎችም በማድረግ ተወዳጁ ። እደያር ሁሉቱንም ከንጉሠ ነገሥቱ ሊለዩዋቸው ቻሉ ።

---

1 ታሪክ ዘመን ዳግማዊ ምኒልክ ፥ ገጽ 232

በመጨረሻ መሐመድ አንፍሬና አማቹ አብዱራሆማን ፥ የኢጣልያን ወዳጅነትና የበላይ ጠባቂነት ሁለቱም እንዲቀበሉ በመገፋፋት ያገሩንና የሕዝቡን ሁኔታ በቅርብ ሆኖ እንዲያጠናና ወታደርም እየመለመለ እንዲያዘጋጅ ከዚህ በፊት በአሳጊው ጦርነት ሰዓት ስሙን የጠቀስነው ይኸው ካፒታና ሳልቫቶሬ ፕርሲኮ በ1886 ዓ. ም. ወደ አውሳ መሐመድ አንፍሬ ዘንድ በነዋሪ ተቀማጭነት ተላከ ። ይኸው የኢጣልያ መኰንን የዐረብኛ ቋንቋና የእስልምናና ባህል ዐውቃለሁ ባይ ስለሆነ ፥ ለማሊያየቱ ተግባር ምርጫው እርሱ ላይ ወደቀ ።

ጄኔራል ባራቲዬሪ ፥ ይኸንን መኰንን በ1886 ዓ.ም. ወደ አውሳ ሲልከው በጽሑፍ ያሳሰበው ዋና ዋናው ከዚህ እንደሚከተለው ነው ።

የምሰጥህ ዝርዝር ትእዛዝ የለኝም ። እንዲያውም የሥራህን ነጻነት እንዳላጠብ ትእዛዝ ከመስጠት መራቅን እመርጣለሁ ። ነገር ግን የመልእክትህ ዋና ፍሬ ነገር የኢጣልያንን የበላይ ጠባቂነት የኤርትራን ቅኝ አገር ታላቅነት እየገለጽህ መሐመድ አንፈሬንና አውሳን ወደኛ ለመሳብና ለመያዝ ነው ። ይኸንንም ከዚህ ቀደም በጽሕፈትም ፥ በቃልም አዶራዎን እንደ ገለጽሁልህ በጥበብና በትዕግሥት የነሱን አሳብና ልማድ በመፈጸምና ከነርሱ ጋር በማናቸውም እየተመሳሰልህ ነው. . . ስለ ምኒልክ ሲነግ ደሀ ንጉሥ በኢጣልያ የበላይ ጠባቂነት ውስጥ መኖሩንና መልካም ግንኙነት ያለን መሆናችንን እንደሚረዳ ግለጽለት ።

መሐመድ አንፈሬ ፥ እጁ የሚል እንደሆነ የባንዳ ወታደር ለመመልመል አስብበት . . . በሐረር በኩል ሳያልፍ ያበሻ መንግሥት መገናኛውን በኛ በኩል እንዲያደርግ የአሰብ መንገድ በግድ የኛ መሆን አለበት . . . ከአዋሽ በላይ ያሉ የጋላ አገሮች ከወሎ ጋር የሚገናኙበትንና ለጦርነት የሚመቹውን ፍሬያማና ጠንካራ ቦታ መርምረህ እቅና ። ትራቬርሲ ዘውትር መልካም ነው እያለ ስለሚመካበት ስለ አዳል ጉቦ ስለ ጋሞቦ ትንሽ ነገር ማወቅ እፈልጋለሁ ። እንደዚሁም ፈረንሳዮች የሚያደርጉትን ለማወቅ ተጣጣር ።. . . ለዚህም ሁሉ ሥራህ አብዱራሆማን ይረዳሃል ። እርሱም ብልህ ነው ማናቸውንም ተስፋ የሚያደርገው ከኛ ነው ። ብዙ ነገር መጠየቅና ብዙ ነገር ያስፈልገኛል ማለት ይወዳል ። አንተም ይኸን ሲልህ ፥ መልእክቱ ሁሉ በመልካም ሲፈጸም ሁሉንም ታገኛለህ እያልህ የተለመደውን የብልሆት መልስ ስጠው ።

የሚወድህ ኦ. ባራቲዬሪ

ከረን 4/1894

እንደዚሁም ከካፒቴን ፕርሲኮ ጋር ቴኦንቴ ካርሎ ጂያኒኒ የሚባል ተላከና ሁለቱም አሰብ ከሚገኙ የኢጣልያ ኮሚሳሮች ከነፒስታሱዛ

እየተመካከሩ መሐመድ አንፋሬንና ልጆቹን እነመሐመድ አይዳሰን ፥ እንእንፈሬን ፥ መግሪያም ፥ ልዩ ልዩ ስጦታም እየሰጡ በልዩ ልዩ መንገድ የኢጣልያን ታላቅነት ፥ የኢትዮጵያን መንግሥት ታናሽነት ፤ ኢትዮጵያ በኢጣልያ ጥገኝነት ውስጥ መገኘቷን እያስረዱ ሁለቱን ዓመት ቆዩ ። በኋላም ካፒቴን ፕርሲኮ አምባላጌ መጥቶ ከሞተ ወዲህ አውሳ ያሉት ኢጣልያኖች የአምባ አላጌ ጦርነት የሆነ ጊዜ የተገላቢጦሽ ፥ "የምኒልክን ጦር የኢጣልያ ጦር አሸነፈው" ብለው አወሩ ። በአምባ አላጌ የኢጣልያኖችን ድል መሆንና የመቀሌን መከበብ ሁሉ እርግጠኛውን ነገር መሐመድ አንፋሬ እንዳያውቅ ፥ ከዐፄ ምኒልክ መልክተኛም ጋር እንዳይገናኝ ኢጣልያኖቹ እቀብቀው ሲጥሩ ቆዩ ። የዚህም ምክንያት እስካሁን ለመሐመድ አንፋሬና ለሌሎችም ሲሰብኩ የቆዩት የኢጣልያንን ኃያልነት ስለሆነ ፥ አሁን "የጋይለኛው የኢጣልያ ጦር በኢትዮጵያ ጦር ተሸነፈ" ማለት የተሰማ እንደሆነ የመሐመድ አንፋሬ አሳብ እንዳይለወጥና ከምኒልክ ጋር እንዳይደረብ ነው ።

መሐመድ አንፋሬ ፥ ዋናው ጦርነት እስኪጀመር ድረስ ከማዕከላዊው መንግሥት ከድቶ ጨርሶ ወደነርሱ መሆኑን ሳያረጋግጥ በጣም አወላውሎ ለሁለቱም ወገኖች ለየብቻ ታማኝነቱን ይገልጽ ነበር ። በመጨረሻ ግን ፥ ከኢጣልያኖች ወገን ተጽዕኖው ስለ በረከተበት ወደ ኢጣልያኖቹ ተደረበ ። አዳኙ ወልደ ጻድቅም የተለመደውን ያመቱን ግብር ቢጠይቁ ሳይልክ ቀረ ። ከአምባ አላጌ ጦርነት በኋላ ከዓድዋ ጦርነት በፊት ባለው ጊዜ ውስጥ ኢጣልያኖቹና ሽማግሌው መሐመድ አንፋሬ ፥ ልጆቹና ሹሞቹ በተተቀመጡበት ስብሰባ እየተደረገ ሲመከር ሲዘከር ሰንበተ ። በስብሰባውም ላይ አብዛኛውን ጊዜ ኢጣልያኖቹ ለመሐመድ አንፋሬ የሚወተውቱት ፥ "እኛ በሰሜን በኩል የምኒልክን ኃይል ጨርሶ ለማጥፋት የበቃ ኃይል አለን ። ነገር ግን ፥ እናንተም የኛ የቃል ኪዳን ጓደኛ እንደ መሆናችሁ መጠን ከድሉም በኋላ በግንባራችሁ ያለውን ለምለሙን አውራጃ ለመካፈል እንዲመቻችሁ አሁን በቶሎ ወደ እንኮበርና ወደ ሐረር የአውሳ ጦር ይላኩና ከሸዋ ጦር ጋር ይዋጋ ። በሸዋ ጦር ላይ የአውሳ ጦር የሚፈጽመውን አደጋ ሁሉ የኢጣልያ መንግሥት ከፍ አድርጎ እየገመተ ልዩ ልዩ ድጋፍና ገንዘብም መግሪያም ለመስጠት ተዘጋጅቷል" እያሉ ነው ።

ይኸ ሁሉ ሲሆን ፥ ከዐፄ ምኒልክ ወገን ከግብር ማስገበርና የፋቅ ግንኙነት ከማድረግ በቀር ኢጣልያኖች የሚያወሩትን እያስተባበለ ፥ በአምባ አላጌም በመቀሌም እየተሸነፉ መመለሳቸውን በተጨባጭ

የሚያስተነዝብ አልነበረም ። የሆነ ሆኖ ፡ አንፋሬ ግብር በመከልከሉ ዐጼ ምኒልክን መከዳቱ ታወቀ ። ኢጣልያኖችም ፤ "እርሱን መግረፍ አድርገው በእንኮበርና በሐረር ግንባር ጦር ሊልኩ ነው" የሚባል ወሬ ተሰምቶ ነበርና ዳግማዊ ምኒልክ ከአዲስ አበባ ተነሥተው ወሜሌ (ወሎ) በደረሱ ጊዜ ከዳቱን ስላረጋገጡ ፤ የሸፈተውን መሐመድ አንፋሬን እንዲወጉ ሦስት ታላላቅ መኳንንት ላኩ ። እነዚህም ራስ ወልደ ጊዮርጊስ አቦዬ ፥ ደጃች ተሰማ ናደው ፥ የእንኮበሩ አዛዥ ወልደ ጻድቅ ሲሆን የበላይ መሪውም አዛዥ ወልደ ጻድቅ ናቸው ። ምክን ያቱም ከሁለቱ መኳንንት በሥልጣን እንኳን ባይሆን በዕድሜ ስለሚ በልጡ ነው ። እንዲሁም ጦርነቱ የሚደረግበት የእንኮበርና የአውሳ አውራጃ የርሳቸው ክፍል በመሆኑ ጭምር ነው ። ሁለቱ ታላላቅ መኳንንት ራስ ወልደ ጊዮርጊስና ደጃች ተሰማ በሥልጣን እንዳይ ቀናቀኑ ተባብረው እንዲሠሩ ለማድረግ ከሁለት ላንዳቸው በመስጠት ፋንታ የጦር አበጋዝነቱን ለእንኮበሩ አስተዳዳሪ ለአዛዥ ወልደ ጻድቅ የሰጧቸውም ይመስላል ። የሆነ ሆኖ ፥ እነዚህ ሦስቱም መኳንንት የየራሳቸውን ጦር ይዘው በአዛዥ ወልደ ጻድቅ መሪነት በታ ኅሣሥ ወር በእርሳ ፥ በሁለዳዊ ፥ በሁምራ በኩል ሲያልፉ በጥር 17 ቀን ብዙ ጊዜ በማመንታት የቆየው መሐመድ አንፋሬ ጦሩን ይዞ መጥቶ ጦርነት ገጠማቸው ።

ስለ ጦርነቱ ግራዝማች የሴፍ ከተዉት ማስታወሻ በተጨማሪ በሌላ ጽሑፍ ሙሉው ባይገኝም ፥ እንዚሁ እንራስ ወልደ ጊዮርጊስ ወደ አውሳ ሲዘምቱ የዋሉበትንና ያደሩበትን መንገድ በዘረፉ ምክን ያት ከዳዊ አገር ባላገር ጋር ወታደር መታኮሱን ፥ በዚህም አዛዥ ወልደ ጻድቅ ፥ "ጠላታችን ገና ወደፊት እያለ በግና ፍየል ጥይቱን ከፈ ጀው እኔስ ለምን እሔዳለሁ ። ጠላታችንንስ በምን እንወጋዋለን"* ብለው ራስ ወልደ ጊዮርጊስንና ደጃች ተሰማን ተቆጡአቸው ።

ሁለቱም መኳንንት ወረራ የሔደውን ሰው ሁሉ ገርፈው ያመጣው ንም በግና ፍየል ደጀን ለቀለው ሰው እንደ ሰጡበት ይኸው ጽሑፍ ይገልጻል ። ከዚህ እያይዞ ኢቂ መስጊድ በስፈሩበት ጊዜ ፥ "እናንተ የመጣችሁት እኔን ለመውጋት አይደለም ፤ የምትሹት አብዱራሆማንን ስለሆን እሱ የሚገኘው ቴር ነውና ሚሌን ይዛችሁ ወደ ቴር ሒዱ ። ደግሞ እሽከሮቻችሁ አሽከሮቼን ገድለው ጦር ፥ ጋሻ ፥ ጨቤ ወስደዋ ልና መልሱ ። ከዚህም ስፍራ የዋላችሁና ያደራችሁ እንደሆን እዳል

* ትርጉሙ ወታደራችሁ በግና ፍየል እየቀማ ከባላገር በመታኮስ እዚሁ ጥይቱን በመፈጀት በኋላ ከመሐመድ አንፋሬ ጋር በምን እንዋጋለን ማለት ነው ።

መጀኑ ይፈጀችኋል ፤ ሚሌን ተሻገራችሁ እደሩ" የሚል የመሐመድ ሐንፈሊ (አንፋሬ) መልስ መጣ ። ከዚያ ከደባል ተነሥተው በጥር 17 ቀን ሰርዶ ሰፍረው ሳለ ፥ ከከተማው ጦሩን አስከትቶ የሁለት ቀን መን ገድ ተጉዞ መጥቶ ጦርነት እንደ ገጠማቸውና ድል እንደሆነ ፥ የመሐ መድ ሐንፈሉም አሊ የሚባል የሚወደው ልጅ ፥ የወንድሙ ልጆች ፥ ሦስት ያጐቱ ልጆች እንደሞቱ ይነበባል ። እንአዛዥ ወልደ ጻድቅም ከዚህ ድል በኋላ ወደፊት አልፈው ከከተማው አድሉ ገብ (ሐደሊ ገብ) በስፈሩ ጊዜ ፥ ኢጣልያኖቹ የሰጡት ወጨፎ ወተርሉ እንደ ተገኘ ፥ ከዚያ በኋላ ባገሩ ጠባቂ አድርገው እንደ ተመለሱ በማረጋገጥ የአ ውሳውን ታሪክ ይፈጽማል ።[1]

ሦስቱ ታላላቅ መኳንንት ፥ ኢጣልያኖች በጣም ተስፋ ያደረ ጉበትን ፥ መሐመድ አንፋሬን በጥር 17 ቀን ሲያሸንፉ ፥ ላገራቸውና ለንጉሣቸው ከፍ ያለ ሙያ ሠርተዋል ። በዓድዋ በኩል የተሰለፈው ዋናው ንጉሡ ያሉበት ጦር መኳንንቱም ፥ ወታደሩም ሞራሉ ከፍ እንዲልና ዋናውን ጦርነት በልበ ሙሉነት እንዲቀጥል አድርገው ታል ። የአውሳውን ድል ለመንገር ከነአዛዥ ወልደ ጻድቅ የተላኩት ሰዎች ዐጼ ምኒልክ ዘንድ የደረሱት በየካቲት 22 ቀን እንደሆነ ጸሐፈ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ገልጸውታል ።[2] በጥር 17 ቀን ድሉን ካገኙ ወዲህ ፥ መልእክተኞቹ ወደ ዐጼ ምኒልክ ለመድረስ ከአንድ ወር በላይ ጊዜ ፈጅተዋል ማለት ነው ። የዚህ ወሬ በትክክል በተሰማ በማግሥቱ የካቲት 23 ቀን የዓድዋው ጦርነት ተደረገ ማለት ነው ።

የእንኮበሩ ሊቀ አሊቃ ዘወልደ አዛዥ ወልደ ጻድቅ እዚህ (አውሳ) ድል አድራጊነት በቅድሚያ እንደቀናው አንተም ምኒልክ በዚያ (በዓ ድዋ) ደግመህ አሸንፍ ለማለት ቀጥሎ ያለውን ግሀልክ ቅኔ ተቀኙ ።

ምኒልክ ድግም ድሞፀ የብየ
እስመ ወልደ ጻድቅ ቀደመ ድሞፀ ይባቤ በገየ
ዓልየ ዘንግሠ ቅድመ ዚአከ
ወድኅረ ዚአከ ዘይነግሥ ዓልየ

1 ከፖሊስ ቤተ መዛግብት ከእጅ ጽሑፍ ክፍል የተገኘ ።
2 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ... ገጽ 63

አጫኸር ወልደ ጻድቅ
ከዶ ካስትሮ ኔላ ቴራ ዴል ንጉሥ

ራስ ወልደጊዮርጊስ አቦዬ
ኢንአቢሲኒያ ከሚባለው ከእናራቶሪ መጽሐፍ

ምዕራፍ ሠላሳ ስምንት

በኢጣሊያኖች ዘንድ የጦርነት ምክር — በበላይ ተቃውሞ ከምሽግ ወጥተው ለመዋጋት እንደቆረጡ

ዐፄ ምኒልክ ዘንድ ባለፈው እንደ ተመለከትነው ፣ ጣልያኖች ከምሽግ ወጥተው አለመዋጋታቸው ፣ መረብን ተሻግሮ የመውረሩ ነገር በአንድ ወገን በወሃ እጦት የተነሣ መቅረቱ ፣ ወደሰሜን አቅጣጫ ጦር ሠራዊቱን እንዳያንቀሳቅሱ ጣልያኖችን ከምሽግ የማስወጣቱ አሳብ መሳቱ ፣ ስንቅ አልቆ ወታደር አንዳንድ ጊዜ እስከ ጄሬ ድረስ እየዘለቀ በዘረፋ ከባላገር ጋር መጣላቱ ከፍተኛ ችግር ፈጥሮ ነበር ። ይህ የተደራረበው ችግር ሁሉ አንድ መፍትሔ ለመፈለግ አስገድዷል ። ለዚህ ሁሉ የተገኘው መፍትሔ ፣ እንደ ምንም በሰላዮች አማካይነት አታሎ ከምሽግ ጣልያኖቹን እንዲወጡና እንዲዋጉ ማድረግ ስለሆነ ይህንኑ ለመፈጸም በየካቲት 23 ቀን በተደረገው የጦርነት ቀጠሮ ንጉሠ ነገሥቱና ራሶቻቸውም ትኩረት ሰጥተዋል ። በዚህም ተግባር የእንትጮው ተወላጅ ባሻ አውአሎም ከፍተኛ አገልግሎት አበርክተዋል ።

በዐፄ ምኒልክ በኩል ፣ ይኸን የመሰለ ችግር ሲኖር በጄኔራል ባራቲዬሪ በኩል ያለው ችግር ይነስ ይብዛ ተመሳሳይ ነው ። በሁለቱ ጦር መሪዎች መካከል ልዩነት ቢኖር ፣ እርሱ የበላይ አዛዦች ሲኖሩት ዐፄ ምኒልክ የበላይ የለባቸውም ። እርሱ ወደ ምሽጉ ለመሳብ ፣ እርሳቸው ወደ ሜዳ እንዲወጣ ለማድረግ በመምከር በዓላማ ይለያያሉ ። በሁለቱም የጦር ሠፈር የሁለቱም ወገን ሰላይ ተሠማርቶ ወሬውን ለየክፍሉ ያቀብላል ። በታማኝነት የሚያገለግሉትም እየተቀያየሩ ሥራቸውን በየበኩላቸው በትጋት ይሠራሉ ።

ጄኔራል ባራቲዬሪ ወጥቶ ለመዋጋት አዳጋች መሆኑንና ፣ በምሽግ መቆየቱም የስንቅ ማለቅ ችግር እንደሚያስከትል ተረድቶታል። በቅርብ ከድተው ወደ ወገናቸው የሔዱት እነራስ ሰብሐት የአጋሜንና የእንደርታን ሕዝብ ከማሳደም ጋር ከጀርባው መንገድ እያፈረሱና የስልክ ሽቦ እየቆራረጡ ፣ በማይ መሬት እንደሆነው ፣ አንድ አንድ ጊዜም ይዋጉታል ። ይኸ ሁሉ ተደራርቦ ሥጋትና አሳብ በራሱ ኃላፊነት ላይ ተንጠልጥሎ እንቅልፍ ነሥቶታል ።

ከሁሉ የበለጠ የሚያናድደው ከርሚ ጠቅላይ ሚኒስትሩ የሚያስተላልፍለት ምጸትና ወቀሳ አዘል ቴሌግራም ነው ። ባንድ ወገን ፣ "በአንድ ውጊያና ድል የአምባላጌንና የመቀሌን ውርደት ሊመልስ አልቻለም" ብለው በርሚ በርሱ እግር ፣ "ከርሱ በብዙ ረገድ የተሻለ ነው" ብለው የሚያምኑበትን ጄኔራል ባልዲሥራን እ.ኤ.አ. በየካቲት 22 ቀን ሾመውታል ።

በተወሳሰበ አሳብ ላይ የሚገኘው ጄኔራል ባራቲዬሪ ፣ "አበሾች አመሸግሁበት መጥተው ይወጉኝና እሸንፋቸዋለሁ" ብሎ ጠብቆ ሞኝ ባሊጋራ በግጣት ሳይሆንለት ከቀረ ወዲህ ፣ "ከአስንበት ከአዲግራት ወደኋላ ወደአዲ ኡግሪና ወደ ሰናፌ ተመልሰን ለስንቅ ማግኛው ለአሥመራና ለምጥዋ ቀረብ ባለው ሥፍራ ሆነን እንከላከል" አለ ። የበታች የጦር አለቆቹ ፣ "በአምባ አላጌና በመቀሌ ድል እየሆንን የለቀቅነው አገር አንሶ ፣ አሁን ደግሞ ከአዲግራትና ከሳውሪያ ወደኋላ ከተመለስን ጨርሶ የመሸነፍ ያህል ነው" ብለው ተከራከሩት ። በመጨረሻ የመጓጓዣና የስንቅ ኃላፊ ሌተና ኮሎኔል ራጋሞንቲ እ.ኤ.አ. ከመጋቢት 4 ቀን በኋላ ፣ በከብትና በስንቅ ማለቅ የተነሣ አዲግራትና ሳውሪያ ላለው ጦር ስንቅ ለማቀበል አለመቻሉን ለጄኔራል ባራቲዬሪ በቴሌግራም አስተላለፈለታል ። ስለዚህ የዚህ ሁሉ የችግር ሐተታ የተመኘነው ይኸው ጠቅላይ አዛዥ አንድ ውሳኔ በቶሎ ለመወሰን በግድ አስፈላጊነቱ ተሰማው ።

በዚህ ምክንያት ፣ ጄኔራል ባራቲዬሪ ወደኋላ ማፈግፈግ ወይም ወደ ፊት ገፍቶ መዋጋት የሚገባ መሆኑን ከበታች ጄኔራሎች ጋር ለመመካከር የካቲት 20 ቀን በድንኳኑ ውስጥ ሰበሰባቸው ።
የተሰበሰቡትም ፣

ጄኔራል ጉሴፔ አሪሞንዲ	የብርጌድ አዛዥ
" አማኑኤል ዳቦርሚዳ	" "
" ማቴዎ አልቤርቶኔ	" "
" ጉሴፔ ኤሌና	" "
ኮሎኔል ቫሌንዛና	ሼፍዲታ ማዦር

ናቸው ። እነዚህም በተሰበሰቡ ጊዜ ዋናው አዛዥ ሌተና ጄኔራል ባራቲዬሪ ከስንቁ ኃላፊ ከሌተና ኮሎኔል ራጋሞንቲ ፣ አሥመራ ከሚቀመጠው ከምክትሉ አገረ ገዥ ከጄኔራል ላምቤርቲ የተላኩትን ቴሌግራሞች ኮሎኔል ቫሌንዛናን እንዲያነብ አዘዘው ። ከተነበበና አንዳንድ ንግግር ከተደረገ በኋላ ጄኔራል ባራቲዬሪ እንደዚህ አላቸው ፣ "የመ

ጨረሻው ውሳኔ የሚሰጠው ከኔ በመሆኑ ፣ አሁን የጠራኋችሁ ስጦርነት ምክር አይደለም ። ነገር ግን እንደ ጸወትሩ ቅን ልባችሁን ገልጣችሁ አሳባችሁንና የጦር ሠራዊቱን ሁኔታ እንድትገልጹልኝ ነው ።"

ከዚህ በኋላ በመጀመሪያ ጄኔራል ዳቦርሚዳ እንደዚህ ሲል ተናገረ ።

> ስለውኑ ጊዜ አንድም ወታደር ከጠላት ጋር ከተሰለፍን ከሦስት ወር በኋላ ወደኋላ እንመለስ የሚል አይገኝም ፤ ኢጣልያም ወደኋላ ከመመለስ ሁለት ወይም ሦስት ሺህ ሰው በጦርነት መሞቱን ትመርጣለች ። እንዲያውም ስንቅ ከማለቁ የተነሣ ፣ ሌሎች እመርከብ ላይ ያሉት ወታደሮች ሳይደርሱ እኛው በቶሎ እንዋጋ . . . የወታደሩም ከፍ ያለው ሞራሉ (መንፈሱ) ወደኋላ እንመለስ ያልነው እንደሆነ ዝቅ ብሎ ይዋረዳል ። ሹማምንቱም ሁሉ አሳባቸው ከዚህ ያልወጣ መሆኑን በዋስትናዬ አረጋግጣለሁ ። ወደኋላ እንመለስ ያልን እንደሆነ ግን ፣ በቁጥር የሚበልጡን በጉዞና በመንገድ ከኛ የሚፈጥኑት መንገዱን ሁሉ የሚያውቁት ጠላቶችን ከሸፈቱብን ሰዎች ጋር ተሰግሥጎ በሰላዮቹ እየተመራ ተከታትሎ እየወጋ አደጋ ሊያደርግብን ይችላል ።[1]

ከጄኔራል ዳቦርሚዳ ቀጥሎ የተናገረው ጄኔራል አልቤርቶኒ ነው ። እርሱም ያገር ተወላጅ ጦር አዛዥ በመሆኑ ፣ ወዲያውም ያገር ውስጥና የኢትዮጵያንም ጦር ሁኔታ በስለላ የሚያስመረምር ነበርና በተራው እንደዚህ ብሎ ተናገረ ።

> የጠላት ጦር እየተጉደለ ሔዷል ። ግማሹ ወደ ሽሬ ለዘረፋ ተበትኗል ። ግማሹ ወደ ሸዋ መመለስ ጀምሯል ። ጎድጥ በቀረውም ጦር ላይ በሽታ ገብቶበታል ። . . . ጉብዙ ኮሎኔል ስቴቫኒ የሁለት ባታቶ . . . ካፒቴን አዴኔ የሁለት ክፍል (ኮምፓኝ) ጦር ይዘው ደርሰዋል ። ማዦር ባሉ ኃይለኛውን የገኛውን ባታቶ ጦር ይዞ ነገ ጧት ይደርሳል ። መድፎቻችን በደህና ሥፍራ ተመሽገዋል ። ወደ ጎድጥ የሚወስዱ መንገዶች ስለአሉ በነዚያ አልፈን ይኸን የሰነፈውን የጠላት ጦር አደጋ እንጣልበት ። እስካሁን ድረስ ባለው ጊዜ ስምምነት በመካከላችን ሳይኖር እዚህ ደርሰናል ። አሁን ግን ፣ ወደፊት አልፎ ለመዋጋት የሁላችን ፈቃድ ነው . . . ወደኋላ ያፈገፈግን እንደሆነ ግን ፣ እስካሁን ደክመን ያቋቋምነውን የጠላት ጦር ስቀን ቅኝ አገራችንን ለወረራ አሳልፈን መስጠታችን ነው ። ከዚህም በቀር ወደኋላ መመለስ የኛን ጦር መንፈስ ሃምሳ በመቶ ያቀዘቅዘዋል ።

ጄኔራል አልቤርቶኒ ፣ በስብሰባው ይኸን ቃል መናገሩን ጄኔራል ባራቲዬሪና ሌሎች ጸሐፊዎች ሁሉ በጻፉት ይገኛል ። ነገር ግን ፣ እርሱ ራሱ በኋለኛው ዘመን በጻፈው ማስታወሻ የቀረውን ሁሉ መናገሩን ሲያ

---

1 Adua, E. Bellavita, PP, 318 - 319 . La Prima Guerra d' Africa, R, Battaglia, PP, 733-786

ምን ፡ "ያበሸቓን መታመም ወይም ወደ ሸዋ መመለስ አልተናገርኩም" ሲል ክዷል ። ይኸውም የጦርነቱ የእጅግመሩ ምክንያት የስለላው ሥራ ስለነበረ ፡ አልቤርቶኒ ብዙ ጊዜ በምርኮ አዲስ አበባ ሰንብቶ ወደ አገሩ ሲመለስ የጦርነቱን ኃላፊነት ከራሱ ላይ ለማስወገድ "አላልሁም" ያለ ይመስላል እንጂ ፡ ከዓድዋ በፊት ባለው ጊዜ ሳይናገር አልቀረም ።

ከርሱ ቀጥሎ የተናገረው ጄኔራል አሪሞንዲ በፋንታው እንደዚህ አለ ።

> ያገርዋን ቋንቋ ሰላዮቹ የሚያመጡልን ከመጠን እያበዙ ነው ። ጠላት በመካከሉ ስምምነት ስለሌለው እኛን ለመውጋት ያመነታል ። ስለዚህ ከእንግዲህ ወዲያ ወደፊት ቀድሞ መውጋት እንጂ ፡ እዚህ ውጊያ መጠበቅ ከንቱ ነው ። እንደዚህ ከተሰበሰብን በአንድነት ወደ ፊት አልፈን መዋጋት ይቻላል ። ከውጊያም ይበልጥ በሽታ ሊጨርሰን ይችላል ። ወደኋላ መመለስ ወታደሮቻችንን አስገድ አልሆነ ሥፍራ ላይ ወደ መከላከል ያደርሰዋል ። ወደ ፈረሰው አገር ስንመለስ አገሬው ስለሚነሣብን ለጠላትም ይመቸዋል ። ከጠላት ጋር እንደዚህ ቅርብ ለቅርብ ተሰልፈን ብዙ ሳምንቶች ቆይተን ሳንዋጋ ማሳለፍም ስንፍና ነው ።

ከርሱ ቀጥሎ በመጨረሻ የተናገረው ፡ ባለፈው ጥር ወር ከኢጣሊያ አገር የመጣው ጄኔራል ጆሴፔ ኤሌና ነው ። ከሁሉ መጨረሻ የተናገረው በሽምግልናው መሆኑን ራሱ ከውጊያው በኋላ ጄኔራል ባራቲዬሪ በተከሰሰበት የወታደር ፍርድ ቤት ጉባዔ በሰጠው ምስክርነት ሲገልጽ ፡ ራሱ የተናገረው ቀጥሎ ያለው መሆኑን ጠቅሶ ያስረዳል ።

> አራተኛው ተናጋሪ እኔ ስለሆንኩ ፡ ሽምግልናዬ በመጨረሻ የመናገር መብት እንደሰጠኝ ገለጽሁ ። በተረፈ እጦሩ ግንባር (እምሽት) ከደረሰው 12 ቀኑ ብቻ ስለሆነ በጠላት ላይ ለቁጥሩም በመንገዱም በውጊያውም ስፍራ አመራረጥ በሁኔታው ሁሉ የግል አስተያየት ስለ ሌለኝ የምሰጠው ቃል መሠረቱ የጓደኞቼ አሳብ ብቻ ነው ። ስለዚህ የነርሱን አሳብ በመከተል ወደፊት ሔደን እንዋጋ የሚለውን ቃል ደግፌ የግል አሳቤን እንደዚህ በሚል ቃል ወሰንሁ ። "ወታደሮቻችንን አጠቃልለን እንሰብስብና ጠላታችንን ካለበት ድረስ ሔደን እንፈልገው ።"

ከመጨረሻው ተናጋሪ ከጄኔራል ኤሌና ቀጥሎ የተናገረውና ጉባዔውን የዘጋው ዋናው አዝማች ጄኔራል ባራቲዬሪ ነው ። በእውነቱ የርሱ አነጋገር አስተያየቱም ከነርሱ የተለየ ነው ። በሹመትም ከፍ ያለ በእእምሮም የበሰለ ስለሆነ ፡ እንደ ሌሎቹ የራሱን ጦር አጋና የኢትዮጵያን ጦር ሳያካክስ በአጭሩ እንደዚህ አለ ። "ምክሩ የድፍረት ነው ። ጠላታችን ጉብዝና ሞትን የሚንቅ ነው ። ለመሆኑ የወታደሮቻ

ችን ሞራል (መንፈስ) እንደ ምንድነው ?" ብሎ ጠየቀ ። ሁሉም ጄኔራሎች በተጠንቀቅ ቆመው "በጣም ጥሩ ነው" ብለው መለሱለት ። ከዚያ በኋላ ፡ "እጠላት ሰፈር ያሉት ሰላዮቻችን የሚያመጡልኝን እጠብቃለሁ ፤ እነርሱ ወዲያው እንደ ደረሱ አንድ ውሳኔ እቆርጣለሁ" ብሎ ጄኔራሎቹን አሰናበተ ። ዋንኞቹ የብሪጌድ ጦር አዛዦች ይኸን በሚመካከሩበት ጊዜ ፡ የቀሩት የጦር አለቆች ከድንኳኑ ውጭ ሆነው ውሳኔውን ይጠባበቁ ነበር ።[1]

በጄኔራል ባራቲዬሪ ንግግር በመጨረሻው ፡ "ከጠላት ሰፈር ያሉት ሰላዮቻችን የሚያመጡልኝን ከሰማሁ በኋላ አንድ ውሳኔ እቆርጣለሁ" ያለው የእንትጮው ተወላጅ ባሻ አውአሎም ነበር ። እርሳቸውም በስለላ እንደምን አገራቸውን እንዳገለገሉ ያገራችን ሽማግሌዎች ፡ ከሚያውቁት ጋር ካርሎ አናራቶሬ የሚባለው ኢጣልያዊ እንደዚህ ሲል ጽፏል ።

> ባሻ አውአሎም የሚባለው ከሰላዮቻችን አንዱ ነበረ ። እርሱም ለጠላታችንም ሰላይ ነው ። ከዓድዋ ጦርነት ከብዙ ቀን በፊት በራስ መንገሻ አቅራቢነት ከዐፄ ምኒልክ በተገናኘ ጊዜ የምሳ ብር ጉርሻ ተቀብሎ ራስ መንገሻ ሊያውቅ የሚፈልገውን እየመረመረ በመግለጽና እንደዚሁም ራስ መንገሻ የሚለውን ለባራቲዬሪ በመንገር ጠንከር እንዲሠራ ከምኒልክ እጅ ተቀብሎ ተሰናበተ ። ከዚህም ቀን በቀር ከንጉሡ ጋር ሁለተኛ አልተገናኘም ። ራስ መንገሻ እንደነገረው አውአሎም ወደ ጄኔራል ባራቲዬሪ መጥቶ ፡ "የኢትዮጵያ ጦር ስንቅ አልቆበታል ። ብዙም ወታደሮች ሞተዋል ፤ የቀሩትም ታመዋል ። ስለዚህ በዓድዋም ከመቆየት ወደኋላም ከመመለስ ፡ ወደፊት ወደ ቅኘው አገር መረብን ተሻግረው አልፈው ስንቅ ሊፈልጉ ነው ።" አለ ። ሆኖም ደግሞ በመጋቢት 1 ቀን 'የካቲት 23 ቀን' ንጉሡ እንደ ፊተኛው አሳቡ ወደኋላ ለመመለስ ነው ብሎ ተናገረ ። ከዚህም ወሬ የስንቁ ማለቅ የበሽታው መግባትና ወደኋላ ለመመለስ መታሰቡ እውነት ነው ። ወደፊት ወደ ኤርትራ ሊገቡ አስበዋል ያለው ግን አሉቱ ነው ። ባራቲዬሪ ለመዋጋት የቆረጠው በተለይ በነዚህ ወሬዎች ተመሥርቶ ይመስላል ።

ባሻ አውአሎም ፡ በ22 ሰዓት (ከሌሊቱ በ4 ሰዓት) የተደረገውን የኛን ስልፍ በተመለከተ ጊዜ የኢጣልያኖች ጦር መጣ ብሎ እንዲነግር አንድ ወጣት ላከ ። ምኒልክ ግን ፡ ሌሊት አገር ለመፈተሽ የወጡ ወታደሮች ይሆናሉ እንጂ ጣልያኖች ውጊያ ቆርጠው የሚወጡ አይመስለኝም ሲሉ መጠርጠራቸውን ገለጹ ። ቢሆንም በጥንቃቄ መጠባበቅ ነው የሚል ትእዛዝ ለራስ መንገሻ ላኩላቸው ። ይኸም ሰላይ ከጄኔራል ባራቲዬሪ ጋር ሆኖ ወደፊት ተጉዞ እኩለ ሌሊትም ራዓዮ ተራራ ሲደርስ ከኛ ጦር ውስጥ አምልጦ የቁራቁ ባታ ከመ

1 Memoire d' Afrique...(Chan.) XXX; Italia ed Etiopia, PP. 316-321

ድረሱ በፊት ወደ ራስ መንገሻ ሰፈር ደረስና በጊዜው ለራስ አሉላ ለራስ መንገሻ ለየግዛቸው ኃንትል ነበረ። ለነዚህም ራሶች ራስ ወሌና ራስ መኮንን ደረሱላቸውና ሁሉም በአንድነት ግንባር ተደመሩ የኢጣልያ ጦር መታኮስ ሲጀምር ለመቋጋት ተዘጋጁ ...[1]

ሌላ ደግሞ ፣ ግዕዘኛ ጸሐፍ ለስለላ ከባራቲዬሪ የተላከው ባሻምባ ራስ ገብረ እግዚአ የሚባል መሆኑን ይጠቅሳል። ገብረ እግዚአ ከባሻ አውአሎም ጋር ተነጋግሮ ሁለቱም ወደ ዐፄ ምኒልክ ገብተው "ጣሊያን ከምሽጉ ብናወጣልዎ ምን ይሰጡናል" ብለው እንደ ጠየቋቸው ፣ ንጉሡም ብዙ ብር ለመስጠት በመሐላ ቃል እንደ ገቡላቸው ይገልጻል። ከዚህ በኋላ ባሻምባራስ ገብረ እግዚአ ወደ ባራቲዬሪ ሔዶ የሠራዊቱን ስንቅ ፍለጋ መበተን ፣ ምኒልክ ለመሸሽ ማሰባቸውን ነገር እንዲወጣ ማድረጉን[2] ያረጋግጣል። እንደዚሁም ገገሹ ሰላይ ፣ "ዐፄ ምኒልክ ታመዋል ፣ ራስ ወሌ ሞተዋል" እያለ በማውራት የኢጣልያ ጦር ከምሽግ እንዲወጣ ገፋፍቷል ማለት ነው።

ስለዚሁ የስለላ ጉዳይ ግዕዘኛው ሰነድ እንደዚህ ይላል።

"ወእምዝ ፈነዎ ጀኔራል ባራቲዬሪ ለባሻምባራስ ገብረ እግዚአ ወልደ እቁ ከይሲ ከመ ይኩን ኅበ ባሻ አውአሎም እኁሁ ሰብአ ገዳን ዝው እቶ ለዐፄ ዘኢጣልያን ዘይነብር በጥቃ ጎደሎ ወተማከሩ እሉ ደቂቀ እባ ከይሲ ወቦኡ ኅበ ምኒልክ ወይቤልዎ ምንተ ትሁበነ ከመ ናውጽእ ለከ ሠራዊተ ጣልያን እምነ እርድ። ምኒልክ ንጉሥ እምፈጣሪ ለእሉ ባሻ አውአሎም ከመ ይሁቦሙ ብዙኀ ብሩረ ወመሐለ ሎሙ ወሰ ዐሠ ፀፈረ ባሻ (ባሻምባራስ) ገብረ እግዚአ እኁሁ ለአውአሎም በጽሑ እን ኪሎሙ ወዘእምሙ ለጀኔራል ባራቲዬሪ ወእሬምንዎ ከመ ተበ ርዎ ሠራዊተ ንጉሥ ለልጣሊ እከለ እስመ ጸንአ በሙ ረኃብ ወተርፈ ምኒልክ ለባሕቲቱ ወይፈትድ ይትገኀሥ ከመ ያድኅን ርእሶ ወሰበ ሰምዐ ዘንተ እሉ ጀኔራል ተፈሥሐ ዓቢየ ፍሥሓ ወተ ንሥአ ቀርነ።"

ባለፈውም እንደ ተመለከትነው ፣ ከዚህ በላይም እናራቶሬ እንደ ጻፈው ፣ ዐፄ ምኒልክ ኢጣልያኖቹ እስከ መሸጉበት እስከ ሳውሪያ ሔደው እንዳይዋጉ ሠራዊታቸውን ማስጨረስ ስለሆነ ፣ ገዥም ብለው የኢጣልያኖችን ከምሽግ መውጣት ለብዙ ጊዜ እንዳይጠብቁ በሰፈር በጀታ ጉብቶ ከዚህም የባሰ ወታደሩ ስንቅ አልቆበት የሚራብ ፣ በዚህም የተነሣ በዘረፋ ከባላገሩ ጋር የሚጣላ በመሆኑ ከፍ ያለ ችግር እንዳይፈጠር ብዙ አስበውበታል። እንወጣም ብለው ያስቸገሩትን ኢጣልያኖች ከምሽግ አውጥቶ ለመቋጋት ይኸን የመሰለ በተንኮል

1 In Abissinia, Carlo Annaratone, P. 343

2 የኢትዮጵያ ታሪክ (አለቃ አጽሜ ጊዮርጊስ) ቁ. 681 ፣ ገጽ 128—129

የማስወጣት ዘዴ መፍጠር አስፈለጋቸው። ይህን ዘዴ ባለፈው ከእናራቶሬ ወይም ከግዕዘኛው ጸሐፍ እንደ ተገነዘብነው ፣ "የሐበሾች ጦር ስንቅ አልቆበት ተርቧል። ግማሹም ታሟል። ብዙም ሞቷልና አሁንም በድንገት ደርሰህ ብትወጋው ታሸንፈዋለህ" እያለ ለኢጣልያኖች ታማኝ መስሎ ተናግሮ የሚያሳምን ሰው ሲፈለግ ፣ የዚህ ተግባር በራስ መንገሻ የሐንስ አማካይነት በባሻ አውአሎም ላይ ወደቀ። እርሳቸውም ወገኖቻቸውን በደንብ ለማገልገል ሲሉ አስመስለው በቀጥታ ወይም በነርሱ ታማኝ በነበሩት ባሻምባራስ ገብረ እግዚአ አማካይነት ለባራቲዬሪ ነገሩዋል። በመጨረሻም የኢጣልያ ጦር አዛዥ እስከዚህ ጊዜ ድረስ አንድ ጊዜ ፣ "ወደ ኋላ ልመለስ" ሌላ ጊዜ ፣ "በምሽጌ ተቀምጬ ሐበሾቹ እርስ በርሳቸው ተጣልተው ወይም ስንቅ አልቆባቸው ሲበተኑ እዋጋለሁ" እያለ ብዙ ጊዜ የቆየውን አሁን ባሻ አውአሎምና ጓደኞቹ በነገሩት ወሬ ተመርኩዞ በየካቲት 22 ቀን ማታ ከምሽጉ ወጥቶ ለመቋጋት እንዲቆርጥ አደረጉት።

ጀኔራሎቹን ሰብስቦ አሳባቸውን ከሰማ በኋላ ፣ "እጠላት ሰፈር ያሉት ሰላዮቼ ከተመለሱ በኋላ አንድ ውሳኔ እሰጣለሁ" ብሎ በነበረው መሠረት የነዚህን የሰላዮች ወሬ ከሰማ በኋላ ፣ የመጨረሻውን የኢጣልያና የኢትዮጵያ ዕድል የሚወስንበትን ትልቁን የዓድዋ ጦርነት ለማድረግ ጀኔራል ባራቲዬሪ እ. ኤ. አ. የካቲት 29 ቀን(የካቲት 22 ቀን) ማታ ጦሩን ከዚህ እንደሚከተለው አሰልፎ ለመውጣት ተዘጋጀ።

፩ኛ. ጀኔራል ዳቦርሚዳ 3800 ወታደር 18 መድፍ ይዞ በቀኝ በኩል
፪ኛ. " አሪሞንዲ 2493 ወታደር 12 መድፍ ይዞ በመካከል
፫ኛ. " አልቤርቶኒ 4076 ወታደር 14 " " በግራ በኩል
፬ኛ. " ኤሌና 4150 ወታደር 12 መድፍ ይዞ ከኋላ ተጠባባቂ ሆኖ እንዲዘምቱ ተደረገ።

የነዚህ ድምር 14,579 ወታደር 56 መድፍ ነው። ሌሎች 5000 ግድ ምም ከሚሆኑት ውስጥ ግማሾቹ ከዋናው ጠቅላይ አዛዥ ከጀኔራል ባራቲዬሪ ጋር ሆነው ፣ የቀሩት ደግሞ በልዩ ልዩ አገልግሎት ተከፋፍለዋል። ከነዚህ ውስጥ 6790 የሚሆኑት በተጽዕኖዎቻቸው ሥር ካደረጉት ከአልዓና ከሱዳን ከሌላም ኢጣልያኖች ከያዙት አገር የተሰበሰቡ ያገር ተወላጅ ወታደሮች አሉበት። በተረፈ ከማጆር አሜሊዮ 1300 ጦር በሰሜን በኩል በቁሃ አራተኛ የጦር ግንባር ከፋች ሆኖ እንዲዘምት ተደርጓል።[1]

1 Memoire d' Afrique... Chap. XXXII; Italia ed Etiopia, P.; 330In Abyssinia C. Annaratone... PP. 343 - 350; The campaign of Adwa... PP. 261 - 271.

ጄኔራል ባራቲዬሪ ፣ በዚህ ዓይነት ሁኔታ ከፋፍሎ ከደለደለ በኋላ ፣ እ.ኤ.አ. የካቲት 29 ቀን (የካቲት 22 ቀን) ያወጣው ትእዛዝ የዳቦርሚዳ ፣ የአሪሞንዲና የአልቤርቶኒ ጦር እያንዳንዱ ከግታው በምሽት ሰዓት የሳውሪያን ምሽግ እየለቀቀ በዓድዋ አቅጣጫ ጉዞውን እንዲጀምርና እነርሱም ጉዞ ከጀመሩ አንድ ሰዓት ቆይቶ ተጠባባቂው የኤሌና ጦር ተከትሎ እንዲጓዝ ነው ። አስቀድሞ እንነጋገር ሳልሳ ያዘጋጀት ያገር ፣ የስፍራ ፣ የወንዛ ወንዝና ፣ የተራራዎች ምልክት ያለበት የጦር ፕላን ተሠርቶ ስለነበረ ፣ የዚሁ ፕላን እንዳንድ ግልባጭ ለአዝማቾች ተሰጥተአቸዋል ። ሊዋጉ ያሰቡት በደንበኛ ፕላን ስለሆነ ፣ በዚህ በፕላኑና በምክርም በተወሰነው መሠረት የቀኙ አዝማች የዳህላን በር የረቢ አሪዮኒን መንገድ ይዞ እንዲጓዝ ፣ የመካከለኛው አዝማችና ተጠባባቂው ጦር የእንዳ ጉብጣን አቅጣጫ ይዞ እንዲጓዝና የግራው አዝማች በኪዳነ ምሕረት በር በኩል እንዲሔድ ተወስኗል ።

እንደ ወጣው ትእዛዝ ፣ እያንዳንዱ ወታደር 112 ጥይት ፣ የሁለት ቀን ስንቅ ፣ ከላይ የሚደርበውን ካፓ (መንጠልያ) ፣ የወሃ ኮዳና የዳቦ መያዣውን እንዲይዝ ፤ የእርድ ከብት ከነመጋሪያው በሠራዊቱ ኋላ እንዲጓዝ ፤ የገኒ ክፍሎች (ምሽግና የጦር ስፍራ የሚያከናውኑት) ስልከኞችና ቴሌግራፍ አስተላላፊዎች መሣሪያዎቻቸውን ይዘው በየክፍላቸው ሆነው ከየክፍሉ የጦር አለቆች የሚሰጣቸውን ቃል ለመቅዳፉ ሹም በፍጥነት እንዲያስተላልፉ ትእዛዝ በዝርዝር ተሰጥቷል ። ምንም እንኳን ጦሩ በቀኝ ፣ በግራ ፣ በመካከልና በኋላ አራት ላይ ቢከፈል ፣ ከዋናው ሰፈር ለጦርነት ጉዞ የሚጀመርበት ሰዓት ቢለያይ ፣ አንዱ ሠራዊት ሌላውን ርቆት እንዳይሔድና ተነጥሎ በመንገድ ከጠላት ጦር ጋር ብቻውን ገጥሞ አደጋ እንዳይደርስበት ከበላዩ አዛዥ ለየጄኔራሎቹ ጥብቅ ትእዛዝ ተሰጥቷል ። የመንገድ መሳሳትም እንዳይኖር ተጠንቶ የተዘጋጀው የካርታ ፕላን ለየአለቆቹ ከመታደሉ በቀር ፣ በአገሩ ውስጥ ሆነው የሚያገለግሉት ያገር ተወላጆችና ባላገሮች መንገድ እንዲመሩ እየተከፋፈሉ ለየክፍሉ ጦር ተሰጥተው ነበር ።

ከነዚህም ጋር የዓድዋን አካባቢ የሚያውቅ እንደሚረዳው ፣ ሜዳ ቢኖርም በሜዳው ላይ ተበታትነው የሚታዩ ብዙ ጉብታዎች ስላሉ ፣ በነዚህ ጉብታዎች ሆነው "ቴሌግራፍ ኦፕቲክ" በሚባል መሣሪያ እየተመለከቱ ፣ "ስንቱ ረዳት ጦር ይጨመርለት ፤ እነሱ ወደፊት ይግፉ ወይም ወደኋላ አፈግፍጎ ለእነሱ ይደረብና ይኼን ስፍራ ይያዝ" የሚል ትእዛዝ የሚሰጡ የፕላንና የሎጂስቲክ ሹማምንት ተመድበዋል ። የነርሱን ትእዛዝ ደግሞ እያቀጠኑ ለየክፍሉ የጦር አለቃ የሚያደርሱ የፈረሰኛ ጓዶች አሉ ። ተዋጊ የጦር አባል ሞቶ ወይም ቆስሎ በወደቀ

ጊዜ በቶሎ እንዲሞተው የሕክምና እርዳታ የሚያደርጉት ሁሉ በየክፍላቸው በደንብ ተደልድለው ተሰልፈው ነበር ።

እንደዚሁም ፣ ወሬው ለኢትዮጵያ ጦር ደርሶ ተጠንቅቀው እንዳይጠብቁ በማለት ከሰፈር የሚነሣው ጊዜና ሰዓት ለማንም እንዳይነገር በጥብቅ ታዞ ነበር ። ነገር ግን ይኼ ሁሉ ከኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች ጋር ያመለጠ አልነበረም ። ጦርነቱ ካለቀ በኋላ ግራዝማች የሴፍ ተማርኮ በኢትዮጵያውያን እጅ ከገባው ከጄኔራል አልቤርቶኒ ጋር ጭውውት ሲያደርጉ ፣ ስለ ስለላ ጉዳይ እንዲሞተው በተነጋገሩበት ጊዜ ፣ "እናንተ ሰላዮቻችን የምትሏቸው ምኒልክ የላኳቸውን ነው ። የናንተ ሰላዮች ይነስ ይብዛ በሙሉ ለንጉሡ የሚታዘዙ ናቸው ። እርግጠኛውን በናንተ በኩል የተደረገውን በትክክል ይነግሩን ነበር" ብለው እንደጫወቱትና የተማረኩትም የኢጣልያ ሹማምንቶች ከባታተ ወታደሮቻቸው ውስጥ ሰላዮች የነበሩትን እንደ ተመለከቷቸው ፣ አልቤርቶኒ ወደ አገሩ ከተመለሰ በኋላ ያወጣው ማስታወሻ በኮንቴ ሮሲኒ ታሪካዊ መጽሐፍ ላይ ተብራርቶ ተገልጿል ።[1]

እዚህ ላይ አንባቢ ሊገነዘበው የሚገባው ፣ በዚህ ጊዜ በኢትዮጵያ በኩል የነበረውን የተሳካ የጦር ድርጅት ብቻ ሳይሆን ለድል ዋና መድን የሆነውን የስለላ ሥራ ነው ። የጦርነቱንም ድል ያስገኘው ምንም እንኳን የሠራዊቱ ዠግንነት ፣ የንጉሠየው ፣ የነታፈሰና የነበሻህ አቦዬ የጋለ አርበኝነት ቢሆንም ፣ ለመዋጋት ዕድል የተገኘው ከምሽግ አልወጣም ብሎ ያስቸገረው የኢጣልያ ጦር በነዚሁ ሰላዮች ተታሎ በመውጣቱ ነው ። የኢጣልያን ጦር ያወጣውን ሁኔታ ፣ የጉዞውን ፣ የጦርነቱን አጀማመርና ፍጻሜ በሚቀጥሉት ምዕራፎች እንመለከት ።

1 Italia ed Etiopia.. PP. 325 - 326.

ምዕራፍ ሠላሳ ዘጠኝ

የዋናው ጦርነት አጀማመርና ፍጻሜ በጸሐፌ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ጽሑፍ

የኢጣልያ ጦር ፣ በ1887 ዓ.ም. በኮአቲትና በሰንዓፌ ራስ መንገሻን፣ ደብረ ኃይላ ላይ እንቀኛዝማች ኃይለ ማርያምን በጦርነት ያሸነፈ ጊዜ "ከዚህ በኋላ የኢጣልያንን ጦር ማንም ሊመልሰው አይችልም ፤ የሚቋቋመን ቢኖር ፣ ሁልጊዜ አሸናፊዎቹ እኛ ነን" የሚል ጽኑ የተዋሀደት እምነት ሮማም ለቅኝ ግዛት በመጡትም ኢጣልያኖች ዘንድ አደረ ።

በዚህ ምክንያት ፣ ከደብረ ኃይላ ጦርነት ወዲህ ልጓሙ እንደ ወለቀለት ፈረስ ከደብረ ኃይላ እየፎለለ ረግዥሙን የኢጋሜን ፣ የአንደርታን ፣ የእንዳ መሆኒን ወረዳዎች አልፈው ቀጀራት ፣ እሸንጌ ሐይቅ አጠገብ ደረሱ ። በንጉሡ ነገሥቱ ከኋላ የተደገፈው ግንባር ቀደሙ የንጉሥ መኰንን ጦር መጠጋቱን ሲሰሙ ፣ ከእሸንጌ ሐይቅ ወደኋላ መለስ ብለው አላጌ ላይ መሸጉ ። የአላጌው ጦር ሲፈርስ እንደ ታላቅ ውርደት ቆጠሩት ። በቁጭት " የአላጌውን መሸነፍ እንመልሳለን" ሲሉ የመቀሌው ተደገመ ። "ሁለቱንም ውርደቶች በእጥፍ እንደማያዳግም አድርገን እንመልሳለን" ሲሉ የዓድዋው ተመለሰ ። ጣልያኖቹም ወደፊት እንደምናነበው ፣ "በዓድዋ ድል ሳናደርግ መታረቁ የኢጣልያን ክብር ይነካል "ብለው በሮማ ዋና ምክር ቤት ተከራከረዋል ። ሦስተኛውም ውጤቱ የመሸነፍ በትርና ውርደት ማግኘት ሆነ ። ከዚህ ሁሉ ሽንፈት በኋላ ፣ በየጊዜው ተለምነው የገፈተሩትን ዕርቅ ሁሉ በመጨረሻ በግዳጅ ሊቀበሉ ተገደዋል ።

በዚህ ዘመን ፣ በኢትዮጵያ በኩል የታየው የጦር አመራርና የፖለቲካው አረማመድ ዘዴ አስደናቂ ነው ። ደንበኛ የጦርና የፖለቲካ ትምህርት ያልተማረው ወገን ፣ ተማርኩና ሠለጠንኩ የሚለውን ወገን በሁለቱም ግንባር አሸንፎታል ። ኢትዮጵያውያን በዝግታ ፣ በትዕግሥት ዕለት በዕለት የጦር ኃይላቸውን እያጠናከሩ ሲሔዱ ባገኙትም ድል ኩራትና ትምክህት አሸንፏቸው ሳይገነፍሉ ፣ በየድሉ ማግሥት የሰላም እጃቸውን ለኢጣልያ ሲዘረጉ ቆይተዋል ። የሁለቱን ጦር ሠራዊት ዕድል የወሰነው የዓድዋው ጦርነት ተጀምሮ ሳለ ፣ ጣሊያኖች የተማመኑበት ግንባር

ቀደሙ ጦር ፈራርሶ ከሚደነቁት ጄኔራሎች አንዱ ተማረከባቸው ፤ ሁለቱ ሞቱ ፤ አራተኛው ከቆሰለው አዝማች ጋር ወደ አሥመራ ለመ ሸሸ ተገደደ ።

ቀጥሎም ፤ የኢትዮጵያ ተዋጊዎች ዓድዋ ላይ ሠፍረው ሳለ ፤ ግንባር ቀደሙና ቃፊር ጠባቂው የጠላት ጦር እስከ ገንደብታ ዘልቆና የኢጣልያ ጦር ከምሽግ ወጥቶ መዋጋቱን ሲጠባበቁ ፤ እንዞ በመጨረሻ እንደ ተመኙት ፤ የኢጣልያ ጦር ደርሶ ባለፈው ምዕራፍ እንደ ተገነዘብነው ፤ ግንባር ቀደሙ ጦር ሊፈታ ቻለ ። ያወጣጡንና ያጀማመሩን ሁኔታ በኢጣልያኖች በኩል ያለውን ባለፈው በዝርዝር ተመልክተነዋል ። ከጸሐፌ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ መጽሐፍ ላይ የሚገኘው ቀጥሎ የተመለከተው ነው ።

> ...ከኢትዮጵያ ጦር ሠራዊት ውስጥ የተከዜን ወንዝ ተሻግሮ እስከ ጸለምት ግማሹ ወደ ሽሬ የቀረውም ወደ ተምቤን ስንቅ ፍለጋ ሔዶ ስለነበረ ፤ ቅዳሜ ማታ(የካቲት 22 ቀን) ዐፄ ምኒልክ ቀኛዝማች ታፈሰን አስጠርተው እንደዚህ አሉት ። "ስንቅ ፍለጋ የሔዱት... ተመልሰው የገቡ እንደሆነ ሰዎ እንሔዳለን (ወደ ሐማሴን) ። ስለዚህ አንተ በሌሊት ተነሥተህ ከግምጃ ቤት ጋዝ ወስደህ መተኳሰፊያችንን እንዲያውኩ በየሠፈሩ የሞቱትን የበቅሎና የፈረስ ሬሳ እያቃጠልህ አጥፋ ።" ቀኛዝማች ታፈሰንም ማዘዛቸው ለጦርነትም ለሌላውም ጉዳይ ሁሉ ታፈሰ ሥራውን ሁሉ የሚከናውን ስለሆነ እንዲሰራው በማመ ታቸው ነው ። ቀኛዝማች ታፈሰም እሺ ብሎ እንደ ታዘዘው ሔደ ። የዚህም ቀን ቃፊር ሆኖ የማስጠበቁ ተራ የራስ መንገሻ ዮሐንስ ነበር ። ቀንም (ሲነጋ) የካቲት 23 ቀን የጊዮርጊስ በዓል ነበር ።
>
> ከሌሊቱ 11 ሰዓት ግድም የኢጣልያ ጦር በድንገት ደረሰ ። 500 ከሚሆኑት በር ከሚጠብቁት ከራስ መንገሻ (ዮሐንስ) ወታደሮች ጋር ገጠሙ ። እነዚህም መልሰው ሲዋጉ ሁለት ባሻ በዙቅ ማረኩና ሲጠይቋቸው ፤ "ዳግማዊ ያጼ ምኒልክ ጦር ስንቅ ፍለጋ መሔዱን ስለ ሰሙ ኢጣልያኖቹ በድንገት አደጋ ጥለው ለመዋጋት አራት ጄኔራ ሎች በአባ ገሪማ በኩል ፤ አንደኛው ጄኔራል በማርያም ሸዊቶ በኩል ተሰልፈው ይገባሉ" ብለው ተናገሩ ። ይኸን ሲሰሙ ከቃፊር ጠባቂ ዎቹ አንዱ ወደ ንጉሠ ነገሥት ሰፈር እየሮጠ ሲሔድ በመንገድ ቀኛ ዝማች ታፈሰን አገኘና የሆነውን ወሬ ነገረው ። በዚያን ጊዜ ቀኛዝ ማች ታፈሰ ከበቅሎ ወርዶ እፈረሱ ላይ ተጋልቦ በግልቢያ ወደ ንጉሡ ድንኳን ደረሰና ለአልፍኝ ዘበኞቹ ንገሩልኝ አለ ... ዐፄ ምኒልክም ከድ ንኳኑ ወጣ ብለው ምንው ብለው ሲጠይቁት ኢጣልያኖች አደጋ ለመጣል መምጣታቸውን ተናገረ ። ዐፄ ምኒልክ ኢጣልያኖች ተሰልፈው በጣም ተጠግተው ጦርነቱን ካልጀመሩ በቀር ጦሩን እስ ሊፈ ሁለተኛ አልወጣም ብለው ስለነበረ "በከንቱ አስለፍሮ ሊያስወ ጣኝ ሳይሆን ሊዋጋ የመጣ መሆኑን ታምናለህን ?" ብለው ታፈሰን ሲጠይቁት "ዛሬስ እርግጥ ነው" ብሎ መለሰ ። በዚያን ጊዜ ዐፄ ምኒልክ

"ሒዳችሁ ይኸን ወሬ አረጋግጡ" ብለው በጅሮንድ ከተማንና* የፈረስ ዘበኞችን አዘዙ ። ከዚያ ወታደሩን ሁሉ መሣሪያውን ይዞ እን ዲነሣ ካዘዙ በኋላ ራሳቸውም የጦርነት ልብሳቸውን ለበሱና ወደ እባ ራቹ ድንኳን ሔደው ተቀመጡ ። በዚህን ጊዜ ፀሐይ ወጣች ፤ የትግሬ ጦርም ከሌሊቱ 11 ሰዓት ጀምሮ ሳያቋርጥ ይታኮስ ነበርና ሲነጋ በሩቅ የጠበንጃው ጢስ ይታይ ነበር ። የራስ ሚካኤልም ሰዎች ወዲያው ሔደው ወደ ጦርነቱ ተጨመሩ ።

ከጦሩ ሁለት ሲሶ ግማሹ ስንቅ ፍለጋ የቀረውም አክሱም ጽዮ ንን ለመሳለም ሔዶ ያለው አንድ ሲሶ ብቻ ነበር ። በሰፈር የነበረው የተኩሱን ብዛት በሰማ ጊዜ ሁሉም መሣሪያውን እየያዘ ወደ ጦርነት ሲጓዝ ዐፄ ምኒልክም በበቅሎ ሆነው ተከተሉት ። በዚህም ቀን እንደጋይ ከጌታው ፤ ወታደር ከአለቃው ተለያዩና ሁሉም ነፍ እንዳየ ዝን ጀር ወደፊቱ ጦርነትና መድፍ ወዳለበት ሳገሩና ለንጉሡ ለመሞት ነሥ ነሥ ። ማንም ሰው "መድፍ ይመታኛል ፤ የጠበንጃውም ጥይት ይመታ ኛል" ብሎ በልቡ ፍርሐት ያደረበት የለም ... አለቃው ሲወድቅ ወታደር ፤ ወንድሙ ሲወድቅም ወንድሙ እያነሣውም ። ቁስለኞቹ ራሳቸው "አልጋው ይርጋ እንጂ እኔን ስትመለስ ታነሣኛለህ ። ስለ ዚህ እንዲታነሣኝ በመሞከርህ እንደዘበቱ ትዘገያለህ" ይሉ ነበር ። ጥይቱ ያለቀበት ወታደር ከቆሰለው ወገኑ ላይ ወስዶ ተኩሱን ይቀጥላል ። እንዳንዱም በሩቁ ሰፍራ እየሮጠ ተዋግቶ ድካም ሲሰ ማው ዐረፍ ማለት ይጀምርና ወዲያው ተነሥቶ "ምነው ላበላኝ ጠጅ ላጠጣኝ ጌታዬ ለምኒልክ ብድሩን እንዴት ነው የምመልሰው "ይል ይደነቅና ጦርነቱን እንደገና ይጀምራል ።

ንጉሡ ወደ ጦርነቱ ቦታ ሲደርሱ ፤ አቡነ ማቴዎስና የማርያም ታቦት የያዙት ካህናት በኋላቸው ነበሩ ። እቴጌ ጣይቱም ከዘበኞቻቸው ወና ከደጋፊዎቻቸው ጋር ሆነው በአቡነ ማቴዎስና በታቦቱ ጉን ነበሩ ። የአክሱም ካህናት ቅዳሜ ማታ እንደ ቀንቱ ያስቀደሱትን ብለው ለንጉሡ ለማመልከት መጥተው አድረው የነበሩት በዚህን ጊዜ የእ መቤታችንን ሥዕልና ሰንደቅ ዓላማ ይዘው በእቴጌ ጣይቱ ግንባር ተሰልፈው ነበር ። የጽዮን እምቢልተኞችም በእቴጌይቱ ፊት ይመቱ ነበር ። ...ከሌሊቱ 11 ሰዓት ጀምሮ እስከ 4 ሰዓት ድረስ ተኩሱ ሳያቋርጥ ከሁለቱም ወገን ሲተኮስ ድምፁ እንደ ሐምሌ ጐርፍ ከመ ድቀ ተኩስ የሚወጣውም ጢስ የተቃጠለ ቤት ይመስል ነበር ። .....በዚህ ቀን ፤ በዓድዋ በዐይናችን ያየነውንና በጆሮአችን የሰማነ ውን ለመጻፍ ችግር ነው ። በዚህ ጊዜ እቴጌ ጣይቱ በማጀራታቸው ድንጋይ ተሸክመው በጉልበታቸው ተንበርክከው በጋለ ጸሎት ወደ እግ ዚአብሔር ይጸልዩ ነበር ። በወታደር በታጠሩት ንጉሠ ነገሥት ላይ የመድፍና የጠበንጃ ጥይት እንደ ዝናም ይወርድ ነበር ።

እቴጌ ጣይቱ ጥቁር ጥላ አስያዘው ፤ ዐይን ርግባቸውን ገልጠው በእግር እየተራመዱ በንጉሠ ነገሥት ልጅ በወይዘሮ ዘውዲቱና በደንገጡሮች ታጅበው ወደፊት ጉዟቸውን ቀጠሉ ። ወዲያውም

---

*በጅሮንድ ከተማ ማለት ከዓድዋ ድል ወዲህ አንድ ጊዜ አፈ ንጉሥ ቀጥሎ ፊታውራሪ ተብለው ያገር ግዛት ሚኒስትር የነበሩት ናቸው ።

የጎለው ወታደር ሲያመነታ እይተው ፥ "በርታ ምን ሆነሀል ድሉ የኛ ነውና በለው" ብለው በተናገሩ ጊዜ ወንድ ልጅ ሲያበረታው መሸሽ እያሳፈራቸውና ሁሉም ወደፊት ገፋ ። እቴጌይቱ በዚህ ቀን የሴትነት ባሕሪያቸውን ትተው እንደ ወንድ ወታደሮቻቸውን በቀኝና በግራ እያሰለፉ ወደ ጦርነቱ ገቡ ። መድፈኞቻቸውም በቀኛቸው በኩል ጠምደው እየተኮሱ በመካከል የሚቀጋውን የጠላት ጦር ይመቱ ጀመር ። ... እቡን ማቴዎስ ፥ የግርማዊ ታቦት አስይዘው ከቀሳውስትና ከመነኮሳት ጋር ሆነው የቢሮርጊስን ስዕለተ ፍቁርን እያዘመሩ ሲከተሉ ዜማው ሳያልቅ ድሉ ተፈጸመ ። ንጉሡ ግን ፥ የሚሸሹትን ኢጣልያኖች እየተከተሉ የሚመታትን ወታደሮቻቸውን እየመሩ ሲሔዱ ከተደናገጠ እንደላር ቅጠል በሜዳ የሚበረከቱ ኢጣልያኖችን አግኝተው ሲዋጉ የተዋረዱም መጠን ከፊተኛው የበለጠ ሆነ ። በዚያም ላይ የኢጣልያ ብዙ ጀግኖች ወደቁ ። የቀሩትም ሸሹ ። ...

በዚሁ ቀን ፥ ብዙ መንኮሳት የሰሌን ቆባቸውን እንደደፉ ብጫ ካባቸውን እንደደረቡ የቆዳ ቀሚስ ለብሰው ፥ ግማሹ ከንጉሠ ነገሥቱ ዙፋን ግማሹ ከቴጌይቱ ጋራ የቆሩትም በተዋጊው መካንንትና ወታደር ጋራ ሆነው ወዲያና ወዲህ እየተሳለቁ ሲዋጋ ወደ ጦርነቱ የሚገባውን እያናዘዙ ፥ ከጦርነቱ ሊሸሽ ያሰበ ሲያገኙ እየገሠፁ ሲያ በፊቱና ሲያዋጉ ዋሉ ። የኢትዮጵያም ጦር ከጦርነቱ የሸሸውን የኢጣልያን ጦር የፊተኛውን በዋይት የቀረበውን በጦርና በጎራዴ እየመታ ፈጀው ። ... የመጀመሪያው ጦር በተሸነፈ ጊዜ ወደ ምኒልክ ወደፊት እየገፉ ጦር ያነሰበትን ግንባር እየመረመሩ በፍጥነት ጦር እየላኩ ሲያዋጉ ጊዜው 5 ሰዓት ሆነ ። እንደዚሁም እያደረጉ ተራራውን ካለፉ በኋላ 2,000 የሚሆኑ ኢጣልያኖችና ባሻ ብዙቆች ባንድ ዋሻ ውስጥ አዘጋጅተው የሚዋጉትን አገኙ ። በዚያን ጊዜ ከበ ቅኚዎቹ ወርደው በየቋጥና በምሽጉ ላይ እንዲተኩሱ መድፈኞቻቸውን አዘዙ ። በዚያን ጊዜ በዋሻው ውስጥ ጣልያኖችና ባሻ ብዙ ቆች እንዳለ እያሉ ሞቱ ...

የንጉሡ እሽኩር ሊቀ መኳስ አባ ተምሳስ ጥገናቸውን እንዳስ ያዘ* "ውጋ በርታ" የሚለውን ነጋሪቱን ያለማቋረጥ እያስጎሰመ ሲያ ዋጋ ዋለ ። ይሸንንም ሁሉ ሲያደርግ የምኒልክ ውታቢ ሰለ ጠበቀው እርሱንም የተቀመጠበትንም በቅሎ የመድፍና የጠበንጃ ጥይት አል ነካውም ። የመጀመሪያው ድል ወደ ተፈጸመበት ስፍራ እቴጌይቱ መጥተው ቆመው በእርኮትና በተምቦ ያለውን ወሀና መጠጥ በገረዶች እያስቀዱ ቁስለኞቹ ኢትዮጵያውያንና ኢጣልያኖችም ሳይቀሩ እንዲ ጠጡና እንዲረኩ አደረጉ ።

9 ሰዓት ግድም ሲሆን ፥ ያኔ ምኒልክ ጦር ቁስለኛና ምርኮ እየያዘ ከጦርነቱ ቦታ መመለስ መጀመሩን ባዩ ጊዜ እቴጌይቱ ፥ "ንጉሡ

*አድዋ በጦርነት ጊዜ ንጉሡ የሚለብሱትን ልብስ የሚያዋጋና ንጉሡን ከመመታት የሚያድን ሊቀ መኳስ ነበር ። እሱን ግን ፥ አባ ተምሳስ ይኸን ሥራ መያዛቸው ምናልባት ሊቀ መኳስ አባቴ ፋሌ እዋጋለው እንጂ ይኸን ሥራ አልይዝም ብለው ይሆናል ።

ሳይመለሱ ወደፊት ነው የምትመለሱትን እሁንም ቁስለኞቻችሁንና ምር ኮኞቻችሁን ሰኔ እየሰጣችሁኝ እናንተ ወደዚያው ተመለሱ" ብለው ሙሁባቸው ። ይሸንንም ትእዛዝ ሲያሰበት አስተላለፉ ፤ ከርሳቸውም ጋር ያሉት እህታቸው ወይዘር እባለች ምርኮ ይዘው የሚመለሰውን ሰው ባየችው ጊዜ ... ፥ "ንጉሥህን ሙግና ጠጅህን ትተህ የምትመለሰው በገ ድዋ ቤት አለሆን" ... ብላ ሰፈፈች ... ። ያኔ ምኒልክ ደግነት ወገኔን ብቻ ሳይሆን ሴቱንም መንኮሳቱንም ሁሉ እጅንነው (ጉብዝ እደረጋቸው) ። በዓድዋ ጦርነት እቴጌ ጣይቱና እብረው የነበሩትን ሴቶች ግድነትና ግጋ ነን ይገባናል ። እለሥራቸው ሲሥሩ ውለዋልና ታሪኩን ጽፈን ለመፈ ጸም እንችልም ።

እቴጌይቱ እንዳዘዙት ፥ ከሙሉ ግንባር የተመለሰው ጦር ምርኮኛ ውንና ቁስለኛውን እያስረከበ ንጉሡ ወደሚዋጉበት የጦርነት ቦታ ተመልሶ ከተዋጋ በኋላ ፥ "የጠላት ጦር ገና አልተሸነፈምን ምነው ቶሎ ጊዜውስ መዉሉ እይደለምን" ብለው እንዲመለሱ ሲሉ ፥ አንድ ወታደር እቴጌይቱ ላኗ ምኒልክ ቢልኩ ንጉሡ ፥ "በግራ በኩል ተኩሶ እለግለው በዚህ በኩል ግን ሁሉም አልቋል" የሚል ቃል ከመለሱ ላቸው ወዲህ ወደ ሰፈር መመለስ ጀመሩ ። እቴጌይቱም የንጉሡን መመለስ ሲያዩ ወደ ሰፈር ተመለሱ ። ጊዜው ድንግዝግዝ ያለ ጊዜ ነበር ። እቴጌ ወደ ድንኳኑ በደረሱ ጊዜ እውስጥ ገብተው መከዳ ብቻ ሳለበት ዙፋን እጅ ነሥተው ተቀመጡ ... ። ዐጼ ምኒልክ ወደ ሰፈር ሲገቡ ግን ጨለማ ነበር ። ወታደሮቹም ቁስለኛውን በከብት የም ተውን ሬሳ በቃሬዛ እድርገው ወደ ሰፈር መግባት ጀመሩ ። በግራ በኩል ያለው የኢጣልያ ጦር ገና ስላልተሸነፈ ፥ በዚያ በኩል ያሉት ጦረኞች እስከ ሌሊቱ 5 ሰዓት 6 ሰዓት ድረስ ሲገድሉ ፥ ሲማርኩ ቆይተው በኋላ ተመለሱ ።[1]

የዚህ የጸሐፊ ትእዛዝ ንብረ ሥላሴ ታሪክ ፤ ወታደሩ በእንዴት ያለ ቁራጥነትና ጉግንነት እንደተዋጋ ፥ "ሁሉም ሙግ ሳበላኝ ፥ ጠጅ ሳጠጣኝ ጌታዬ ለምኒልክ እሞታለሁ" እያለ ወደፊት እየገሠገሠ ጠላ ቱን በመግደል ራሱም ሳገሩ መሠዋቱን ፥ ንጉሠ ነገሥቱም ዋና መሪ ሆነው ጦር ከበዛበት ወደ አነሰበት ወታደር በመቆ ጣጠር እያደላደሉ ፥ "በዚህ እለፉ ፥ በዚህ በኩል ተዋጉ" እያሉ በጦር ነቱ መካከል ተገኝተው ሲያዋጉ መዋላቸውን ፤ በንጉሠ ነገሥቱ ኋላ እቡነ ማቴዎስና ቀሳውስቱ የሚሸሽ ባገኙ ጊዜ ውጊያውን እንዲቀ ጥል በማዘዝ ሲመልሱት ፥ የቀሩትም መነኮሳት የሰሌን ቆብ የደፉ ብጫ ካባ ደርበው ፥ የዳባ ቀሚስ ለብሰው በጦርነቱ መካከል ወዲያና ወዲህ እየተሳለቁ የሚዋጉትን በማናዘዝ ፥ የሚሸሸውን በመገዘት

*መከዳ ሳለበት ዙፋን እቴጌይቱ እጅ መንሣታቸው ንጉሠ ነገሥቱ ባይቀመጡበትም ዙፋን የተከበረ የሥልጣን ምልክት ነው ።
1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ... ገጽ 361—364 ።

ሳገራቸውና ለሃይማኖታቸው ደንባቸው የሚፈትድላቸውን የእምነትንና የመንፈሳዊ እባትነት ሥራቸውን መፈጸማቸውን ያመለክታል ። በጊዜው የነበረው መንግሥትና ሕዝብ ኅብረት አንድ በመሆን ፣ በወራሪነት የመጣበትን ዘመናዊ መሣሪያ የታጠቀውን ጠላት ከቶም መትቶ እሸንፈው ። ይህም በአፍሪካ አህጉር ከዚህ በፊት ያልተደረገ ድል አድራጊነትን የሚያንጸባርቅ የድል ኮከብ ብርሃን በኢትዮጵያ የነጻነት አየር ላይ እንደ ፈነጠቀ ኖረ ።

ከሁሉ በበለጠ ሁኔታ በውጫሌ የውል ክርክር ጊዜ ፣ በፖለቲካው ተግባር ያልተለዩትና በእንቶኔሊና በኢጣልያኖች የወራሪነት ሐሳብ ሲናደዱ ሲቆጩ የቆዩት እቴጌ ጣይቱ ፣ በዚህ በዓድዋ ጦርነት የሠሩትን መያ ጽሑፉ እንደልቶ የተናገረውን ተመልክተናል ። ድል ማድረግም ፣ ድል መሆንም የሚመነጨው ከእግዚአብሔር ፈቃድ መሆኑን በመገንዘብ በትድግሥ ጦርነቱ ሲጀመር ፣ በማኸራታቸው ድንጋይ ተሸክመው ፣ በጉልበታቸው ተንበርክከው እግዚአብሔርን በጸሎት ከለመኑ በኋላ ፣ ቀጥሎ ጦርነቱ ተጀምሮ እስኪጨረስ ድረስ ከንጉሡ ነጋሪት ኋላ ከዳዳሉ ጉን ሆነው ለተጠማ መጠጥና ውሃ እየሰጡ ፣ የቆሰለውን እያሳከሙ ፣ የሚሸሽ ወይም ወደፊት ለመግፋት የሚያመነታውን ሲያገኙ ለእቴጌነታቸውና ለቁንጅናቸው መሸፈኛ የሆነውን ዐይነ ርግብ ከፊታቸው ላይ እንሥተው እንደ ወንድ ፣ "ወደፊት ግፋ በለው" እያሉ በጩኸት እየተናገሩ ሲያዋጉ መዋላቸው ፣ ይልቁንም አንዳንድ ወታደር ወይም የጦር አለቃ ተዋግቶ ለጊዜው የማረከውን የጣልያን ወታደር ወደኋላ እርሳቸው ወዳሉበት ይዞ ሲመለስ ፣ "ንጉሡ ሳይመለሱ የት ነው የምትመለሱት ፣ አሁንም ምርኮኞቻችሁን ለኔ አስረክቡኝና እናንተ ተመልሳችሁ ውጊያውን ቀጥሉ" ያሉት ፣ ለዚህ ጦርነት ከንጉሡ ነጋሪት ቀጥለው ደንበኛ አሳቢ ትጉኅ መሪና አዋጊ መሆናቸውን እንገነዘባለን ። የጦርነቱ ድል የሚገኘው ጠንክሮ በመዋጋት እንጂ ፣ ጣልያንን ማርኮ በመመለስ አለመሆኑን ተገንዝበው ምርኮኛህን ለኔ ተወው ፣ ጦርነቱን ቀጥል ማለታቸው በአስተዋይነት መምራታቸውን ያስረዳል ። እንደዚሁ አድርገው ጠቅላላው ጦር የሚዋጋበትን ሲያስቡ ፣ በተለይ የግላቸው ቁጥሩ ከአምስት እስከ ስድስት ሺ የሚደርሰው ጦራቸው በውስጡ አራት መድፍ ይዞ መዋጋቱም አይዘነጋም ።

በጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ጽሑፍ ላይ ፣ "የኋለኛው ሰልፍ እንደ መወዘወዝ (ይኸውም ማለት እንደ ማወላወል) ሲል ባዩት ጊዜ ፣ እቴጌ ቃልምን እፈፍ አድርገው (ይኸውም ማለት ጮኸው) ተናገሩ ። "እደምሀ አንተ ምን ሆነሃል ድሉ የኛ ነው ብለው አሉት ። ሰዉም የተናገሩትን ቃልና እቴጌን ባየ ጊዜ ሴት ሲያጣና (ሲያበረታ) ወንድ መሸሽ አይሆንለትምና ጸና አለ" ወደፊት በሚነበበው በኢጣልያንኛው ጽሑፍ ላይ ደግሞ ፣ "በዚሁ ጊዜ ተጠባባቂው የ7ኛው ቢታሊዮን ጦር ደርሶ አንድነት ያደረጉት መቋቋም ሐበሾችን ወደኋላ 1000 ሜትር ያህል እንዲያፈገፍጉ አደረጋቸው" የሚለው ተገናኝቢ ነው ። ዐይን ርግባቸውን ገልጠው ወይዘሮ ዘውዲቱንና ደንገጡሮቻቸውን አስከትለው በኢጣልያኖች መቋቋም የተነካ የኛን ወታደር ማፈግፈግ ሲያዩ ፣ "ምን ሆንክ አንተ ድሉ የኛ ነው ብለው" ያሉት በዚህ ጊዜ ነው ማለት ነው ። ይህ አንድ መስመር የማይሞላው ኃይለ ቃል እኅታቸው ወይዘሮ አፃለች ወደኋላ በምርኮ ሰበብ ሊመለስ ሳሰበው ጦረኛ ወታደር ፣ "ንጉሥህን ትተህ የምትመለሰው ዓድዋ ቤት አለህን" ብለው ከሠነዘሩት ጋር ተባብሮ ታላቅ የድል ፍሬ ካስገኙት ሰበቦች አንዱ ነው ማለት ይቻላል ።

ስለዚህ ፣ በዚህ ጦርነት ከጦር ሠራዊቱ እኩል በየተግባራቸው ተሠማርተው ዘመቻውን የተካፈሉትን የቤት ክህነት ሰዎች ከአቡነ ማቴዎስ ጋር ፣ ሴቶቹንም ከእቴጌ ጣይቱ ብርሃን ዘኢትዮጵያ ጋር በዚያን ጊዜ ባሳዩት መሥዋዕትነት በተገኘው ድል የተጠቀምንና ዛሬ የምንመካ ኢትዮጵያውያንና ኢትዮጵያውያት ሁሉ ሳናደንቅና ሳናመሰግን አናልፍም ። እንግዲህ በኛ በኩል የጦርነቱን አገማመሩን ፣ አካሔዱንና አፈጻጸሙን ከጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ መጽሐፍ ላይ በዚህ ዓይነት ከተገነዘብን በኋላ ፣ በኢጣልያኖቹ በኩል የካቲት 22 ቀን በዋናው ጦርነት ዋዜማ ሲመከርና ሲዘከር ተውሎ ለ23 አጥቢያ ሌሊቱን ተጉዘው ጦርነቱን የጀመሩበትን ሁኔታ በሚቀጥለው ምዕራፍ እንመለከታለን ።

በዚህ ታላቅ ጦርነት ሽማግሌው ራስ ወልደ ሚካኤል ሰሎሞን የንጉሥ ኃይለ መለኮት አባት ምንም በእድሜ ገፍተው ቢያረጁ የአሽከራቸውን እጅ እንደጨበጡ ይዋጉ ነበር ። እንደርሳቸውም በእድሜ የገፉት በዠግንነት የታወቁት ራስ ደረሶ ምንም እንኳን የጦር አዛዥነቱ ወደ ራስ መርዕድ ቢዛወር ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት አልለይም ብለው መጥተው ጦርነቱን ተካፍለዋል ። ይኸ ሁሉ ያገር አፍቃሪነትንና አንድነትን ያመለክታል ።

ጸሐፌ ትእዛዝ ገብረሥላሴ
ከሞሪስ ደኮፔ

ከዓፄ ምኒልክና ከእቴጌ ጣይቱ ጋር በኅብረት የዓድዋን ጦርነት
የተካፈሉት ጳጳሱ አቡነ ማቴዎስ
ከሞሪስ ደኮፔ

ምዕራፍ ዐርባ

የኢጣሊያኖች የሌሊት ጉዞ — የግራው አዝማች ጦር መደምሰሱ— የአርበኛው ጦር አበጋዝ የፊታውራሪ ገበየሁ አሟሟት — የጄኔራል አልበርቶኒ መማረክ

ማናቸውም ድርጅትና ዝግጅቱ ከተደረገ በኋላ፣ የካቲት 22 ቀን ከማታው በሦስት ሰዓት ከራብ የጄኔራል አልበርቶኒ፣ የጄኔራል አሪሞንዲ፣ የጄኔራል ዳቦርሚዳ ጦር ተሰልፎ ከምሽጉ ወጣ። በአራት ሰዓት ተኩል ላይ ተጠባባቂው የጄኔራል ኤሌና ጦር ተከተለ። ዋናው አዝማች ከደጀን ጦር ፊት ታጅቦ ይጓዝ ነበር። ከሰፈራቸው ዓድዋ ኢትዮጵያውያን እስካሉበት ድረስ ርዝመቱ 15 ኪሎ ሜትር ስለሆነ፣ ይህ ጉዞ 8 ሰዓት እንደሚፈጅባቸው ገምተው እንደነበረ ባራቲዬሪ ያረጋግጣል። የጦር መኰንኖቹ ጦርነት እያማራቸው አለቃቸው ጄኔራል ባራቲዬሪ በኃላፊነቱ ምክንያት ለዝግጅቱ ሲል የጦርነቱ ጊዜ ወደ ኋላ በመራዘሙ፣ ከማማረር ሌላ በቀር ጄኔራሎቹም ወታደሮቹም በተለይም በቅርብ ጊዜ ከኢጣሊያ አገር የመጡት ሹማምንቶችና ወታደሮች እየተበሳጩ በጄኔራል ባራቲዬሪ ላይ ሲያጉረመርሙበት ነበርና አሁን የናፈቁትን ጦርነት ለመግጠም ጉዞው በመጀመሩ ሁሉም በልቡ ደስታ እየተሰማው አስቸጋሪውን የሌሊት መንገድ መጓዝ ጀመረ። ምንም መንገዱ ወጣ ገባ፣ በቀላ ሜዳ ለተሸፈኑ ለፈረንጅ እግር የማይስማማ ቢሆንም፣ ይህ ሌሊት ሙሉ የጨረቃ ሌሊት ስለነበረ የደስታ መንገዳቸውን ይበልጥ አቃናላቸው።

ከሦስቱ ዋና አዝማቾች አንዱ የግራው አዝማች ጄኔራል አልበርቶኒ የሦስቱ ጦር ሠራዊት ሳይለያይ እየተጠባበቀ በአቅራቢያ ሆኖ እንዲጓዝ ተብሎ ከበላዩ ከጄኔራል ባራቲዬሪ ከፕላን ጋር በጽሑፍ የተሰጠውን ትእዛዝ ተላልፎ ወደፊት ገሥግሦ በመጀመሪያ ጦርነት የጀመረ እርሱ ነው። ይኸንን ያደረገበትን ምክንያት፣ ብዙ ጸሐፊዎች በልዩ ልዩ ዓይነት ተርጕመውታል። ግማሾቹ "የአበሾቹን ኃይል በመናቅ ብቻዬን አሸንፋቸዋለሁ ብሎ ነው" ሲሉ፣ ግማሾቹ "በአለቃው በባራቲዬሪ ላይ እርሱና አሪሞንዲ ንቀት ስለ ነበራቸው፣ እርሱ ቀድሞ ብሎ ከአበሾቹ ጋር ተዋግቶ የድል አድራጊነትን ዝና ለማሉ

ለማስቀረት ነው"¹ ብለዋል የቀሩት ደግሞ ፣ "የምስቅ አዝማቾች አትጣሟ የጉዞ መሥመር ለየብቻ በመሆን ወጣ ገባውን መንገድ በዝር ዝር ባለማወቅና የሴሊት ጉዞ በመሆን የጦርነት ጓደኞቹ ወደኋላ መቅ ረታቸውን ሳይገነዘብ ፣ ወደፊት ቀድሞ ጦርነቱን በስሕተት ጀመረ" ይላሉ ። የሆነ ሆኖ በርሱም አሳቦ ፣ "በኢትዮጵያውያን ጦር ላይ ድን ገት ደርሼ አደጋ አደርሳለሁ" ሲል ፣ እነርሱ ደግሞ አስቀድመው ወሬ ውን እንደ ሰሙት ተጠባብቀው እንደ ተቀበሉት የታወቀ ነው ።

የርሱን ጉዞና የጦርነቱን አኳኋን የታወቀው ደራሲ ኮንቲ ሮሲኒ ከጻፈው ላይ ዋና ዋናው የሚከተለው ነው ።

የአልበርቶኒ ጦር ከሰፈሩ ደንበኛ ጉዞውን ጀመረ ። ለርሱም መሪ የሚሆን ከጠቅላይ እዛዝ የተሰጡት 6 ያገር ተወላጆች ሲኖሩ ዋናና ፀኛው ደግሞ የአልበርቶኒ ልዩ ታማኞች ነበሩ ። ከነርሱም ጋር ሰፍ ሬዎችንና መንገዶችን ደህና አድርጎ የሚያውቀው ፊታውራሪ እይኩን የሚባለው ባንዳ አብሮት ነበር ።

.. እስከ ገንደብታ ድረስ በቀላሉ ከተጓዘ በኋላ .. በ9 ሰዓት ተኩል ከአሪሞንዲ ጦር ጋር ተገናኘ ..

የአሪሞንዲ የጉዞ ወታደር ባስቸጋሪው መንገድ እንደልብ ስለ ልተራመደ ፣ ያገር ተወላጅን ጦር የያዘው አልበርቶኒ ወደፊት በማሥጋል ደርሶ እንዳይገዝ በጥዋት ተወስኖ የነበረውን ስፍራ አሳሳተ ።... በጥዋት ላይ የኤሬና ጉብታ በማለት ፈንታ ኪዳነ ምሕረት ተብሎ ተመ ልክቶበት ስለነበረም ስሕተቱ ተፈጠረ ።... ሌሎቹን እንዳይቀድም ከበላይ ትእዛዝ እያለው ከሌሎቹም የጦር ጓደኞቹ ለመገናኘት ፈጣ ኖቹ ያገር ተወላጆች መልክተኞች እያሉት ፣ እንደዚሁም በግራው በኩል በማርያም ሸዊቶ ላይ የጠላት ጦር መኖሩን ሰምቶ ሳለ ፣ ይኸንን ሁሉ እያወቀ ችላ ብሎ ወደፊት የነፋበትን ምክንያት ማወቅ ችግር ነው ። እሬሬ በደረሰ ጊዜ ጠላት በፍጹም በዚህ ሰፍራ አልነበረ በትም ። የኤሬሬን በር አልፎ በምዕራብ በኩል ጦሩ አሸቀለቀለ ። መንገዱ መጥፎ ከመሆን የተነሣ ፣ አንዳንድ ጊዜ ተቀጣጥሎ እያንዳ ንዱ ሰው ከመሔድ በቀር ሁለት ሰው ጎን ለጎን ሆኖ ለማለፍ አይ ቻልም ነበር ። በዚህም የሴሊት ጉዞና በመጥፎ መንገድ ካገር ተወ ላጅ ወታደር ጋር አብሮ መራመድ ያቃታቸው የነጮች ወታደሮች ነበሩ ። ይሁን እንጂ ፣ እነሱም ችግሩን አልፈው ወደ ተመደበው ሰፍራ በደስታ ለመድረስ ቻሉ ።... እንደዚሁ ሆኖ የጦሩ ግዳ ከሌሊቱ 5፡30 (በሀሥራ አንድ ሰዓት ተኩል) አዲ በቂ በር ላይ ደረሰ ።... እዚያም ላይ ሆኖ ጄኔራል ባራቲዬሪ በሰሜን ምዕራብ የሚገኘውን ጓደኞን በሰሜን ያለውን መንኩሴቶን በደቡብ ያለውን በገደሉን

1 Ventitre anni di vita Africana, G.Pariano, Chap. VII.

ተመለከተ ። መሪዎቹም በደቡብ ምዕራብ በኩል የሚገኘውን የጉሰ ሶን በሰሜን በኩል ያለውን የእንዳ ኪዳነ ምሕረትን ጉብታ አመለ ከቱት ።

በዚህም ላለ እጓላ የነበረው ጦሩ በሙሉ ከተተ ... ከዚያ የኪ ዳነ ምሕረት በር አልተያዘም ነበርና በዚህ ምክንያት አልበርቶኒ ተቆጣ ።... ከዚያም ወደ መንኩሴይቶ ጉብታ ላይ ወጥቶ ሐበሾቹ ያሉበትን የሻዊቶን ሰፈር ይቃኝ ጀመር ።... ከዚያ መውረድ ሲጀ ምር የተኩስ ድምፅ ስለተሰማ ግንባር ቀደም ሆኖ የተላከው የማዦር ቱሪቶ ጦር ከጠላት ጋር መታኮስ መጀመሩን ተረዳ ።... ከቱሪቶ ጋር የገጠመው የጠላት ጦር ቁጥሩ አምስት ወይም ስድስት ሺ ይሆናል ። ስለዚህም ከሰሜን ወደ ደቡብ እየመጡ ተጨመሩላቸው ። ማዦር ቱሪቶ በዚህ ጊዜ የሚያዋጋውን ጦር በሙሉ አሰልፎ ሲነጋ 6፡10 (በሥራ ሁለት ሰዓት ከሀሥር ደቂቃ) ላይ ጦርነት ተጀመረ ። ከሐበሾቹ ወገን ተዋጊዎቹ የራስ መንገሻ የሐጎስ ፣ የዋግሹም ጓንጉል ሰዎች ነበሩ ። ለነርሱም በፍጥነት የሰሜን የደጃች ጉግሣና የበጅሮንድ ባልቻ ጦር ደረሱላቸውና ጦርነቱ ከሁለቱም ወገን ተፋፋመ ። ማዦር ቱሪቶም እርዳታ እንዲደርስለኝ ሲል ሌተና ሳርቢሬሰን ወደ ጄኔራል አልበር ቶኒ ላከው ። መልክተኛውም ሲሔድ በመንገድ ወሬ ለመጠየቅ ከአል በርቶኒ ከተላከው ከካፒቴን ባቢ ጋር ተገናኘ ። ባቢም ከርሱ ጋር ሆኖ ሁለቱም ወደ ጦርነቱ ተመልሰውና እስከ መጨረሻ ተከላክሉ እያሉ ወታደሮቻቸውን ግማሽ ጦር ወደ እባ ገሪማ ፣ ግማሹንም በቀኝና በኋላ በታትነው ከበ እንዳይደረግባቸው አደረጉ ።

ስለዚህ በሐበሾቹ ላይ ድንገት አደጋ ጥለን እናስደነብራለን ተብሎ የነበረው አሳብ ሳተ ። ባራቲዬሪ ለጦርነት መምጫቱ ወሬው በሐበ ሾቹ ዘንድ እንዳይሰማ ምንም ቢጣጣር ፣ በሐበሾቹ ሰፈር የጦርነት ግርጋ እንደነበረ ነው ። ይሁን እንጂ በዚህ ቀን የጊዮርጊስ በዓል ስለነበረ ፣ ብዙ ወታደሮች እያስፈቀዱ ገና በዋዜማው ወደ አክሱም ሔደው ያስቀድሱ ነበር ። ነገር ግን በዚሁ ጉዞ ባለበት በዓድዋ ሰፈር "በያዳኖሁበት ተጠንቀቁ" የሚል ሰፋፊ በየሰፈሩ ይለፍ ነበር ። ሴሊቱን በጉዞ ላይ ታማኝ መሪ ሆኖ ከስ ሰዎች ጋር የተቀጠረው ያገር ተወላጅ ሰውቅ ጠፋ ።*1 የበታው ሹም ፊታውራሪውም በዚሁ ሌሊት እንደጠፋ አልበርቶኒ አረጋግጧል ።... ከአቶ ልዩ ምንጭ እንዳ ገኘሁት ከሐበሾቹም ጽሑፍ እንደ ተረዳሁት ጦርነቱ ሲጀመር ዐፄ ምኒልክ ፣ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ፣ ራስ መኰንን ፣ ራስ መንገሻ አቲከም ራስ (ፊታውራሪ) ገበየሁ ሌሎችም ብዙ አለቆች ከሌሊቱ ከ፬ (ከ10 ሰዓት) ጀምረው ዓድዋ በሚገኘው በቅዱስ ጊዮርጊስ ቤተ ክርስቲያን ያስቀድሱ ነበር ። ቀኛዙም እሱን ማቁምስ ነበሩ ። እርሳቸውም በሚቀድሱበት ጊዜ ከፍት በሆነው በር በኩል የጦርነቱ ተኩስ ወደ

*የመሪዎቹንና የጠፉትን መሪ ስም በዝርዝር አላገኘሁም ። ነገር ግን መርተው በኋላ የጠፉት ባሻ አውዓሎም መሆናቸው ነው ። በዚህ ጊዜ የጦሩ መሪ "አውዓሎም አውዓሎም" እያሉ ሲጣሩ "ዘውዓለኸ እያውቁኩ" በትግሪኛ እያወሩ ብለው መለ ሱለት ይባላል ። 1 የአፄ ምኒልክ ታሪክ የአፅቆት ታሪክ ፣ ታደለ ...፣ ገጽ 28 ።

ውስጥ እየገባ ተሰማ ፡ ወዲያው ተመልሰው የኢጣልያኖችን መምጣት ተናገሩ ። በዚህም ጊዜ ምኒልክ የድንጋጤም ፡ የመበርገግም መልክ አልታየባቸውም ይባላል ። በእቴጌ ቆመው ጥቂት ደቂቃዎች እንደቆዩ ወደ አቡነ ማቴዎስ ጠጋ ብለው ትንሽ ንግግር ከተለዋወጡ በኋላ ተመልሰው አስተራቸው ቆሙ ። ከዚህ በኋላ አቡነ ማቴዎስ በቀኝ እጃቸው መስቀላቸውን ከፍ አድርገው ይዘው በዚያ ላሉት ሁሉ እንደዚህ ብለው አስተዋዝነው ለትስ ጭምር ተናገሩ ። "ልጆቼ ሆይ ዛሬ የእግዚአብሔር ፍርድ የሚፈጸምበት ቀን ነው ሒዱ ለሃይማኖታችሁና ለንጉሣችሁ ሙቱ ኃጢአታችሁም ይሰረይላችኋል (እግዚአብሔር ይፍታ)"

አቡኑ ይኸን ተናግረው ሲጨርሱ ፣ መኳንንቱ ሁሉ እየተሽቀዳደሙ የአቡኑን መስቀል ተሳልመው ከሄዱ በኋላ ፣ እያንዳንዱ በየክፍሉ ወደየስፍራ ሒዶ በስፍራም የነበረው የውጊያውን መጀመር ሰምቶ እመጃጋጀቱ ላይ ነበር ። ንጉሥ ተከለ የይማኖት ብቻ ቁርባን ለመቀበል ሊቆዩ አስበው ነበር ። ነገር ግን ፣ ዐፄ ምኒልክ ኃጢአትም ወርደል ፤ ይልቅስ እዚህ መቆየት አያጋ ነው ስለአሏቸው እርሳቸውም ወጥተው ሔዱ ። በቤተ ክርስቲያን ውስጥ ምኒልክ ብቻ ቀሩ ።

ማጆር ቱሪቶ የያዘው የኪዳነ ምሕረት በር ጎድጉ ስለፈረው ለዋናው ለጀኔ ጦር ወሰለ ብሎ ይታየው ነበር ። ... የኢጣልያን ጦር መምጣቱን ሲያረጋግጡ የንጉሥና የራስ ሚካኤል ጦር ደግሞ ፡ በግራ በኩል ለመከበብ ወደ ኪዳነ ምሕረትና ወደ እባ ገሪማ ጉብታ ተጓዘ ። ደጃች በሻህም ፈረሰኞቻቸውን ይዘው በጉን ሜዳ ቆደሙ ። አጋማሽ የራስ መንገሻ ጦር በቀኝ በኩል ወደ ማይ አጋም ዘለቀው በገርባ ሊመጡ ነበር ። ነገር ግን በባን ቀይዕ ሲደርሱ በዘዶ ቀርቶ ወደ ጎድጓ ወደ ማርያም ሸዊቶ የሚያሳልፈውን የረቢ አሪቀኒን መንገድ ... እንዲይዙ ታዘዙ ። የንጉሥም ጦር ከጎደጓ መጥቶ የበባን ቀይዕን ስፍራ ይዞ ከቆየ በኋላ ፣ ማይ አጋም ወጥቶ ከአልቤርቶኒ ጦር ጋር በማርያም ሸዊቶ ከጀኔራል ዳቦርሚዳ ጦር ጋር ውጊያው ተጀመረ ።

በዚህ ጊዜ ፣ ጀኔራል አልቤርቶኒ ያለበትን ሁኔታ ለማስታወቅ ለጀኔራል ባራቲዬሪ እንደዚህ ሲል 6፡30 (በ12 ሰዓት ተኩል) ላይ ጻፈ ። "ጠላት ሳያውቅ የኪዳነ ምሕረት በር በ11 ሰዓት ተያዘ ። ጠላት በጎድጓ ዙሪያና በማርያም ሸዊቶ ይገኛል ። የአንደኛው ባታሊዮን ጦር (ቱሪቶ) ከበሩ አልፎ ወደፊት ዘልቆ የተቀላቀለ ጦርነት እግድረግ ላይ ነው ። እርሱንም በመርዳት ባንዶች እብረው ይዋጋሉ ። ሁለተኛው ባታ በቀኝ ያለውን ተራራ ይዟል ። የቀሩት ሁለት የባታ ወታደሮች መድፋቸውን እንደያዙ ተሰብስበው ይጠባበቃሉ ። ትልቅ ጦርነት ሊደረግ የተቃረበ መሆኑ የተረጋገጠ እንደሆነ ይሰማኛልና የእሪምንዳ ጦር ተቀላቅሎ ይድረስ ። ግግኙነትም የጠላት ጦር እንዲይዝልን የዳቦርሚዳ ጦርም ወደፊት ቢገሠግሥ መልካም ነው ።" "ጀኔራል አልቤርቶኒ መልክቱ በ7፡30 (በአንድ ሰዓት ተኩል)እንደሚደርስ አስቦ ነበር ። ነገር ግን ለባራቲዬሪ የደረሰው ከ8፡30 (ከሁለት ሰዓት ተኩል) በኋላ ነው ።

ግንባር ቀደም ሆኖ ጦርነቱን የጀመረው የማጆር ቱሪቶ ጦር ፣ በጥይትና በመድፍ አንዳንድ ጊዜ በሳንጃ የጨበጣ ውጊያ አድርጎ

ሐበሾቹ ስለአዩት ፣ ጥግ እየያዙ የቀረው ሊማርክ ሊቀብል ። ከዚያ የተረፈው በዚሁ በቁራት እየተመራ ወደኋላው ሸሽቶ ወደ ዋናው ወደ አልቤርቶኒ የጦር ሰፈር ደረሰ ። ... የሐበሾቹም ጦር እየተከታተለ ደርሶ ዋናው ጦርነት ስለ ተጀመረ ፣ ጀኔራል አልቤርቶኒ የቀረው በመድፍና በጠመንጃ በሚዋጋበት ጊዜ ቫርጋል የሚባለው የሚፈነዳ ቦምብ እንዲተኮስ አዘዘ ። ይኸንንም ማድረጉ ሐበሾቹ በዚህ ተሸፍነው ድንጋጤ እንዲሸበሩ ነው ። በዚሁ ጊዜ ሐበሾቹ 1500 ሜትር ከፊ የሚሆን ቅርበት ያለውን ስፍራ ይዘው አንድ አንድ ጊዜ 1000 ሜትር ተጠግተው ሲዋጉ በዚሁ ቦምብና በመድፍ ብዙ ሰው አለቀባቸው ። ወደኋላም ማፈግፈግ ሲጀምሩ ፣ ጀኔራል ባራቲዬሪ ለአልቤርቶኒ የላከው መልስ መጣለት ። ደብዳቤውም የሚገልጸው የአሪሞንዲ ጦር ... በረቢ አሪቀኒ ተጠግቶ ጦር በገንደብታ መንገድን ነው ... በዚህ መካከል የአባ ገበር የሰበረው ፊታውራሪ ገበየሁ ጦሩን ይዞ ለወታደሮቹ ምሳሌ በመሆን እፊት ሆኖ እየመራ በግራ-ጋሚ ወደ ጦርነቱ ገባ ። ከርሱም ጋር ሦስት ወይም አራት ሺ የራስ ሚካኤል ፣ ሦስት ሺ የፊታውራሪ ተክለ አንድ ሺ አምስት መቶ የፊታውራሪ ተፈሪ ጦር ደረሰ ። ከዚህ በኋላ በሁለቱ መካከል የሚደረገው ጦርነት ከእክ ያለፈ የጋለ ሆነ ። ከሁለቱም ወገን በኋላ የነበሩት እፊት ሆነው ለጀመሩት እየደረሱላቸው የብዙት ውጊያ ሲደረግ የጥይቱ ጩኸት እስደናቂ ነበር ። ... ከኢጣልያኖቹ ወገን እያንዳንዱ ወታደር 142 ጥይት ብቻ ይዞ ነበርና* ። ጥይት በማለቁ የመሸነፍ አደጋ እንዳይደርስበና ሌላ ጥይትም በቅርቡ ለማግኘት ስለማይቻል ፣ ሹማምንቶቹ ወዲያና ወዲህ እያሉ እየቆጠቡ እንዲተኩሱ ለየወታደሩ ትእዛዝ ይሰጡ ነበር ።

የሐበሾቹ ጦር ከመካከለኛው ቆቀር በግራ በኩልም ስለ ተጫነ ጀኔራል አልቤርቶኒ ተጠባባቂው ባታ እንዲመጣ አዘዘ ። በዚሁ ጊዜ የአቴጌ ጣይቱ ጦር ስድስት ሐኪንስ **የሚባሉትን መድፎች ይዘው ከተዋጊው 3,000 ሜትር ርቀው መድፍ እየተኩሱ ምንም እንኳን በጣልያኖቹ ላይ ጉዳት ባያበዙ ተዋጊዎቹን ሐበሾች ስለ ደገፋቸው ወደፊት ሁሉም በኪዳነ ምሕረት በር በኩል እየገፉ ይዋጉ ጀመር ። በዚሁ ጊዜ ተጠባባቂው የገባው ባታ ጦር ደርሶ እንደገና ያደረጉት መቋቋም ሐበሾቹን ወደኋላ 1000 ሜትር ያህል እንዲያፈገፍጉ አደረጋቸው ።

በዚህ ዓይነት ፣ ተዋጊው የጦር ሠራዊት ወደፊት ለመግፋት እንዳመነታ ባየ ጊዜ ፣ ቀኝ ሌባሽ የሰበሰበው ፊታውራሪ ገበየሁ ወደ ሰዎቹ ፊቱን አዙሮ ... "የእምባ እሳጊው አሽናፊ ፊታውራሪ ገበየሁ በምን አኳኋን እንደሞተ ወደ ሸዋ በሕይወት የሚመለሱት ይናገሩ" ብሎ ተናግሮ ፣ እንደ አንበሳ ተወርውሮ ወደ ኢጣልያኖቹ መስመር ገብቶ ሲዋጋ ፣ በ3 ሰዓት ላይ በመትረየስ ተመትቶ ኪዳነ ምሕረት አበሩ

* በፊተኛው ዓንድ ወታደር የተሰጠውን 112 ጥይት ብሎ የገበረውን አውን 142 አድርጎታል ።

** Hotchkiss 6 Benjamin Berkley. የመድፍና መትረየስ ሥራን ያመነጨ ሰው ነው ። በፈረንሳይኛ በኩል ወደ ኢትዮጵያ የመጣው መድፍ በርሱ ስም ይጠራል ።

ላይ ወደቀ ። የርሱም ሞት የርሱን ሰዎች አስደንግጦ ወደኋላ እንዲያፈገፍጉ አደረጋቸው ። ግማሾቹ ግን ፣ ተኩሳቸውን ሲቀጥሉ ሳለ የነርሱ የመድፍም ተኩስ ለጊዜው ዝም አለ ።

አልቤርቶኒ ድሉ እንደ ተቃረበ ተስፋ አደረገ ... ነገር ግን በዚህ ጊዜ ወደ ጦርነቱ ግንባር የመጡት ዐፄ ምኒልክ ያደፋፈሩአቸው ወታደሮች ወደፊት እየገፉ መምጣቸው እንደታየ ሲጀመር ጦርነቱ ከፊተኛው የበለጠ ሆነ ... ይልቁንም በሦስት ሰዓትና በሦስት ሰዓት ተኩል መካከል አበሾቹ ሁለት ጊዜ እየገፉ የመጡትን የጎኛው ባታየ ጦር እያገዱ አቆሟቸው ። ቀጥለውም ከጃኛው ባታየ ጦር ጋር ሆነው የጨበጣ ጦርነት ሆኖ ትልቅ እልቂት በተደረገበት ሰዓት ከነሙሉ በቀር ያገር ተወላጅ ባንዳና የሱዳን ተወላጆቹም በጉብዝና ተዋጉ ። እነርሱንም ካፒቴን ፔሮኒኪ ፣ "ጉብዞች ደህና እንደዚሁ ተዋጉ ። ያለዚያ ጨዋነት ብቻ ይሆናል" እያለ በጽዋታ አስማማና ተኩሱ ። ያለዚያ ጨዋነት ብቻ ይሆናል እያደነቀ እንዲተኩሱ ያደርጋቸው እየነጋገረ ... ከሦስት ሰዓት ተኩል በኋላ ሁኔታው እየከፋ ነበር ። ሲሆንም ከሦስት ሰዓት ተኩል በኋላ ሁኔታው እየከፋ ሔደ ። ከአባ ገሪማ የወረዱት ወደ ጦርነቱ እየቀረቡ ባደረጉት ውጊያ ከኢጣልያኖቹ ወገን በቀራቸዉት በመድፍም ፣ በጠበንጃም በሳንጃም ቢከላከሉ የሐበሾቹ ጦር እየበዛ ሔደ ። ጄኔራል አልቤርቶኒም ሊከላከሉ የሐበሾቹ ጦር እየበዛ ሔደ ። ጄኔራል አልቤርቶኒም ገጽም ሲከላከሉ የሐበሾቹ ጦር እየበዛ ... ወደየባታሊዮኖቹ ሲልክ ተጠባባቂ ጦር ለማዘጋጀት ካፒቴን ባሲን ወደየባታሊዮኖቹ ሲልክ ሁሉም ተደባልቆ ስለሚዋጋ ለተጠባባቂ የሚሆን ሰው አልመገኘቱን ነገረው ። ጦርነቱም በዚህ ዓይነት ሲቀጥል ተይት እንደሚያልቅና ለረዥም ጊዜ ለመመከት እለመቻሉን ተረዳው ። ካገር ተወላጅ ጦር ውስጥ ባለበት ግንባር ብዙዎቹ አለቁ ። በነርሱ ይተኩስ የነበረው ጠበንጃና መድፍም ስለተረፈ ፣ በነርሱ ፈንታ ነጮቹ እየተተኩ ተኩሱን ቀጥለው ነበር ። ጸሐይ ግን ሁሉም ከንቱ ሆነ ። ፊታና ቀዳሚ ማንኛም ሰላልተገኘ ለፍራው ቢሬሳና በቀልስ ተሸፈነ ። የጦር መጋረያውም እስከአኬዶ ካፒቴን ባሲ ወደ እለቀ ። በዚህ ጊዜ የባታሊዮኑ የሌፍተኛ እስከአኬዶ ካፒቴን ባሲ ወደ ጄኔራል አልቤርቶኒ ጠጋ ብሎ ፣ "ጌታዬ ጄኔራል ሆይ ማድረግ ጄኔራል አልቤርቶኒ ጠጋ ብሎ ፣ "ጌታዬ ጄኔራል ምን ማድረግ ይሻላል?" ብሎ ጠየቀው ። ጄኔራሉም "የባታሊዮናችን ጦር አልጸና ከኋላ የንዌ ወታደር እርዳታ ይደርስልናል ብለን ተስፋ የለንም ። እዚህ ካሉት ጋር ወደኋላ እንሸሽ ማለትም ከንቱ ነው ። ስለዚህ ሁላችንም እዚሁ ቀርተን እንሙት" ብሎ መለሰለት ። እንደዚሁ ሆኖ የኢጣልያኖች ጦር ወደመሸነፍ በተቃረበበት ጊዜ የሐበሾቹ እለቆች ተጠሩ ። ንጉሡና ቀኞ ወደመሸነፍ በተቃረበበት ጊዜ የሐበሾቹ እለቆች ተጠሩ ። በዚህ ጊዜ የጎኛው ጥንቃቄያቸው በሩቁ ታየ የሚሉ ወሬ ተወራ ። በዚህ ጊዜ የጎኛው ባታየ ጦር ካገር ተወላጅ ኤማሞጉት ጋር ሽሽት ጀመረ ። እነርሱንም እየተከተለ ሁሉም ሸሸቱን ያዘ ... ጄኔራል አልቤርቶኒም በግምባር ጋሜራ ግማሾቹን ባንዶች ይዞ ከርሱ ለየት ብሎ ወደ እንዲትም ጉብታ ለመውጣት ሲሞክር ። አልቤርቶኒ ከቀረት ባንዶች ጋር እንዳለ ሐበሾቹ ሊከቡት ሲፈልጉ ከርሱ ጋር የነበሩት ባንዶቹ ከፊቱ እየተበታተኑ መሄዱት ጀመሩ ። ጄኔራል አልቤርቶኒ ከትናንት ማታ ጀምሮ እንድ ጊዜም ከፊቱ ካልተለየው ከፊታውራሪ እጅኩን ጋር ብቻውን ቀሞ ነበር ። ፊታውራሪም እንዲሸሽ ጄኔራሉን ቢጎተጉተው ዝም ብሎ ቆመ ። በዚህ ጊዜ ጋሜራም በሩጫ ሔዶ እውን ጊዜ እያለው እንዲያመልጥ ቢጎተጉተው ፣ "እባክህ እንደ የምትነግረኝን ተይት እየጠበቅሁ ነበር እልመጣ እለችም" ብሎ መለሰለትና ዝም ብሎ

እፈረሱ ላይ ሆኖ ይመለከት ነበር ። በኋላ ግን ፣ ከፈረስ ወደ በቅሎ ተዛውሮ ማዦር ጋሜራን ለመፈለግ በበቅሉ ሆኖ ወደ ዘቅዘቀ በፍራ ሲተኳኩስ የተተቀመጠበት በቅሎ በጥይት ተመትቶ ወደቀና እርሱም እዛር ወድቆ ሲንከባለል ጠላቶቹ ደርሰው ማረኩት ። በዚህም እኳን የድብልቅልቅ ጦርነት ከተደረገ በኋላ በዚሁ ጊዜ ጋሜራንም ይዘን የመስለ እዴጋ እገኘው ። እስከዚህ ጊዜ ቆይተው የነበሩት የኢጣልያን ኰማንደሮች በመጊያው ላይ አለቁ ።... ካፒቴን ቢያንኪ ሆዱን ተመትቶ ወደቀ ። ቴኔንቴ ባሬቲ ገና ግንባሩን ተመትቶ በወደቀ ጊዜ ጓደኛውን ኮርሲኒን ፣ "በሰማይ ላይ እንገናኛ" ብሎ ተናገር ሞተ ።.. ስለዚህ በግራ በኩል የተረፈው የኢጣልያ ጦር በሙሉ ተከበበ ።

የሐበሾቹ መኳንንቶች የጦር ልብሳቸውን ለብሰው ጦርና ጠበንጃ ይዘው ወታደራቸው ታጅበው ሲመጡ ፣ ሊቀ መኳስ አባ ተምሳስ ነጋሪቱን ውጋ ውጋ እያሰኙ ወደፊት የሚገሠግሡትን ጠላቶቹን ለማገድ ሲዋጋ ደ ርየ "ሐድና ለመከላከል አልቻልሁምና ወደኋላቱ እንድመለስ የእግረኛ ጦር ላክልኝ" ብሎ መልእክቱን ወደ ጄኔራል አልቤርቶኒ (ሆሊተማሪክ መስሎት) ሲልክ ፣ በዚያው ሰዓት የራስ መንገሻ እቴከም ወታደሮች በጊታቸው እየተመሩ ሳይታሰብ በጊርርባቸው በኩል ጦራቸውን እየሰበቁ ሰይፋቸውን እያወዛወዙ እየተቁጩጩሁ ደረሱባቸውና እመትረየስ ተኳሾቹ ላይ ወደቁባቸው ... ካፖራል ሳልቶ የሚባለው መልል እራሱ እሁለት ተፈልጦ ወደቀ ፣ ትሬፒፒ ከተኛ ቀስሎ ወደቀ ፣ ሌተና ኮርሲላ በጨበጣ ሲዋጋ ቆስሎ ተማረከ ፣ ካፒቴን ማዘቀ ቀኝ እጁን ስለቆሰለ ፣ በግራ እጁ በሽጉጥ ተታዝሶ ሞተ ። ሌተና እደኒስ መትረየሱን እንደ ጨበጠ በሰይፍ በትር ሞተ ። ሌተና ሳያ በሁለት ጥይት ቅልጥሙን ተመትቶ ሳለ ድጋሚ ጭንቅላቱን ተመታ... ማዦር ደርባ በሚያስደንቅ ጽናታ እጁን እኪሱ ውስጥ እንዳደረገ በመትረየስ ሲያዋጋ ቆይቶ ከጓደኞቹ ጋር ወደቀ ... ከሐበሾቹ ወገን የሞቱትም ብዙዎቹ ናቸው ። ደጃች ሜጫ የሚባለው በጣም ዝግና የሆነው የጉዳ" እገሬ ገዥ በዚሁ ስፍራ ሞተ ። እርሱም እንደ ብዙዎቹ ዝግኖች ታዝኖለታል ።... 1

በጄኔራል አልቤርቶኒ የሚመራው ግንባር ቀደም ጦር ፣ በዚህ ዓይነት ተሸንፎ ማሰቁን ኮንቴ ሮሲኒ ፣ ከፖሌራ ፣ ከባራቲዬሪ ፣ ከቤላቬታ ፣ ከጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ መጻሕፍት እየቀሰመ በዝርዝር የጻፈው በዚህ ዓይነት ይጨርሳል ። ኢጣልያዊ ጸሐፊ እንደመሆኑ ፣ ጦርነቱን ኢጣልያኖቹ በዠግንነት እንደገጠሙ እንደመከቱ ፣ እያንዳንዱ የጦር መኰንን በዠግንነት መሞቱን ሲገልጽ ከውስጣቸው እጃቸውን እየሰጡ የተማረኩትን ግማሹ ጦር ማሰቁን እያየ ወደኋላ የሸሹትንም እዚህ ምዕራፍ እምብዛም ዘርዝር አልገለጸውም ። ቢሆንም በመጨረሻው ላይ ግን ፣ የሞቱትንና ከጦርነቱ እየሸሹ ወደ እሥመራ የገቡትን

* ጉዳ ፣ በእንቶጠርና በአማርኛ መካከል የሚገኝ የሸዋ ወረዳ ነው ።
1 Italia ed Etiopia, Conti Rossini, PP.361-381. The Campaign of Adwa ..., G. Berkeley,Chap. X,PP 272-313. La Prima Guerra d, Africa, R. Battaglia. PP. 733-776.

ከነቁጥራቸው ገልጸታል ። የኢጣልያኖቹን እያጋነነ ከነስማቸው ሲያ
ነሣ ፣ የኢትዮጵያን ወገን ከፊታውራሪ ገበየሁና ከደጃች ሜጫ በቀር
እምብዛም አልዘረዘረም ። የዚህም አንዱ ምክንያት ኢጣልያዊ ጸሐፊ
በመሆኑ ብቻ ሳይሆን ፣ በሥፍራውና በጊዜው በስሉሰብት ከሐበሾቹ
ውስጥ እነማን በጀግንነት እንደሞቱ ስማቸውን እየጠቀሰ ሊተ
ርክ አይችልም ። የተዋጉት የኢጣልያ ሹማምንቶችም ፣ የጠላቶቻቸውን
የኢትዮጵያውያንን ስምና ሥራ በዝርዝር ስለማያውቁ ፣ ቢያውቁም በዚ
ያን ዘመን አብዛኛዎቹ ጽፈው ስላላስቀሩት ፣ የኛም ወገኖች ዘርዝር
በያይነቱ የመጻፍ ልምድ ስለሌላቸው ፣ ብዙ አስደናቂ ጀግንነት የሠሩት
ተራ ወታደሮች ፣ የበላይና የበታች አለቆች የብዙዎቹ የጀብዱ ሥራቸ
ውም ስማቸውም እንደ ተቀበረ ቀርቷል ። ቢሆንም የመጀመሪያውን
ግንባር ቀደም ጦር የተዋጉት ራስ መንገሻ የሐንስ ፣ የግሽም ገን
ጉል ፣ ራስ መንገሻ አቲከምና ደጃች ገሠሠ ፣ በጅሮንድ ባልቻና ፊታው
ራሪ ገበየሁ ፣ ደጃች በሻህና ደጃች ሜጫ ፣ አዛዥ አባ ተምሳስ መሆ
ናቸውን ፣ ከነዚህም መካከል በተለይ ሁለቱ ታላላቅ የጦር አለቆች
ፊታውራሪ ገበየሁና ደጃች ሜጫ በዚሁ ጦርነት አስደናቂ የጀብዱ
ሥራ እየሠሩ መሞታቸውን ትውልዱ ኢጣልያዊ የሆነው የኢት
ዮጵያ ታሪክ የሚያውቀው ኮንቲ ሮሲኒ ሳይደብቅ ገልጾታል ።
በአጸጸቱ ከሁለቱም የፊታውራሪ ገበየሁ አባ ጉራን አሟሟት ፣
"ከፊት ያሉት ጭፍሮቹ የማመንታት መልክ ሲታይባቸው ፣ ከሁሉ
እንደ አንበሳ ተወርውሮ በጠላቶቹ ሰልፍ ገባ " የሚል ቃል ጨምሮ
አድንቆ ጽፎላቸዋል ። ሌሎቹም የጦርነቱን ማስታወሻ የጻፉ የኢጣልያ
መኰንኖች የገጠማቸው ራሳ የማዕረግ ልብሱን እንደ ለበሰ ወደኋላ ሲ
ለስ ፣ በምርኮኝነት ተይዘው የነበሩት የኢጣልያ ሁለት የመቶ አለቆች
ጉልየልሞ ፒኒና ቶቶ ማየታቸውን ገበየሁም ከንጉሡ የጉብዝና የጦር
አለቆች ውስጥ አንዱ መሆኑን በማስታወስ ገልጸዋል ።[1]

በዚህ ጦርነት ፣ የራስ መኰንንን ወሳኝ አወጋግ ኮንቲ ሮሲኒ እም
ብዛም አላገነነውም ። ነገር ግን ፣ ምንም እንኳን ራስ መኰንን የዘመ
ቱበት እቅጣጫ በመንኩሲቶ ግንባር ቢሆንም ፣ በፊታውራሪ ገበየ
በኩል የኢጣልያ ጦር በጣም መጫኑን በመገንዘብ የማህሉ የ
ራምንዲ ጦር ስአልቤርቶኒ የደረሰ እንደሆነ አደገኛ ሁኔ
እንዳይፈጠር ሲሉ ካሉበት ሥፍር ወደቀኝ በኪዳነ ምሕረ
ጉብታ በኩል ተቀልብሰው ከአልቤርቶኒ ጦር ጋር በስ
በኩል ሲዋጉ ቀኝ እጃቸውን ተመትተው ወደቁ ። ያቆሰላቸውን

1 Adua.E. Bellavita, P 354. Gli Italiani in Africa, Angelo Del Boca, p
656-692. La Prima Guerra d' Africa R.Bataglia pp. 733-776.

የኢጣልያ መኰንን ልጃቸው ተኛዝማች ይልማ ተኩሰው መግደላ
ቸውን ፣ መኰንንም ከወደቁበት ተነሥተው ቁስላቸውን አስረው
ጦርነቱን መቀጠላቸውን ግራጊታ ኃይለ ጊዮርጊስ በግዕዝኛ ጽሑፋ
ቸው ያመለክታሉ ።[1]

የሆነ ሆኖ ፣ የጦር አቢጋዙ የፊታውራሪ ገበየሁ መሞትና የራስ
መኰንን መቆሰል ሲሰማ በንጉሠ ነገሥቱ ዘንድ ጥርጣሬና ሥጋት
አሳድሮ እንደ ነበርና ጦሩ ወደ ኋላው መሰስ እንዲል ለማዘዝ አስበው
ነበር ይባላል ። ነገር ግን እቴጌይቱም እንዲራስ መንገሻ ፣ እንዲራስ
ሚካኤል ፣ እንዲንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በየግንባራቸው ደህና አድርገው
በመመከት እሥጊ የነበረው ሁኔታ ተሻሽሎ በዚህ ፈንታ በመጀመ
ሪያው የጦርነቱ ወቅት አሸናፊነት ያገኘ መስሎት የተደሰተው
ገነራል አልቤርቶኒ ራሱ ተሸንፎ ተማረከ ። የርሱም መማረክ
ወገኖቹን ሲያስደነብር በኢትዮጵያውያን በኩል የድል ሙራ የሚፈ
ነጥቅ መሆኑ እየጠረጠረም ።

1 ዜናው ለልዑል ራስ መኰንን ፣ ገጽ 53 ።

የተማረከው ጄኔራል ማቴዎስ አልቤርቶኒ
ከማዙኮኒ መጽሐፍ

ምዕራፍ ሠርባ አንድ

የመጀመሪያው ብርጌድ ጦር ተዋግቶ ስለ መሸነፉ
የጄኔራል አሪምንዲና የኮሎኔል ጋልያኖ ፍጻሜ

በኢትዮጵያውያን በኩል እንደዚያው እንደ ማልያኖቹ፣ በግራ በኩል የአልቤርቶኒ ጦር በዘመተበት ግንባር የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት፣ የእቴጌ፣ የፊታውራሪ ገበየሁና የደጃች ሜጫ ጦር በመጨረሻም የንጉሠ ነገሥቱ ዘበኛ እንደ ዘመተ፣ አሁን በመካከል ዘምቶ ሲዋጋ በምንመለከተው በጄኔራል አሪምንዲ ጦር ፊት ለፊት ለውጊያ የተሰለፉት ራስ ሚካኤልና ራስ ወሌ ናቸው። ይኸም ጦር በጠቅላላ የቤገምድር፣ የየጁ፣ የአማራ ሳይንት፣ የወሎና የአካባቢው መሆን ነው።

ነገር ግን፣ በዋዜማው በየካቲት 22 ቀን ማታ ኢጣልያኖቹ ከም ሽግ ወጥተው ሲሊቁን ተጉዘው ግራና ቀኝ እየተጠባበቁ በጧት በኢትዮጵያውያን ጦር ላይ አደጋ የመጣሉ ጉዳይ በፕላን ስሕተት ወይም ለየብቻ ድል አድራጊነትን በመመኘት፣ ይልቁንም የኢጣልያኖቹ የሌሊቱ ግሥጋሤ በነእውቀትም እግካይነት ባዬ ምንልክ ዘገድ ክሌሊቱ ከዘጠኝ ሰዓት ጀምሮ ስለተሰጣ ከሽፎባቸዋል። በዚህ ምክንያት ሦስቱም ጄኔራሎች ጦርነት የጀመሩባቸው ሰዓቱም ስፍራውም የተለያየ ስለሆነ፣ የግራውን አዝማች የጄኔራል አልቤርቶኒን ጦር በረፋድ ሰዓት ላይ የደመሰሰው የኢትዮጵያ ጦር ወደ ግራው ተቀልብሶ በመካከል ሆነው ለሚዋጉት ለነራስ ወሌ ጦር ተደራቢ ሆኖ የአሪምንዲን ጦር ለማጥቃት የተመቸ ሆኗል።

የአሪምንዲን ጦር ወደ ሰባት ሰዓት ላይ ፈጽሞ የደመሰሰው ጦር በቀኝ በኩል ይዋጋ በነበረው በጄኔራል ዳቦርሚዳ ጦር ላይ ደርሶ እስኪጨልም ድረስ ተዋግቶ መደምሰሱን ወደፊት እንመለከታለን። ይጋግሞም ከጄኔራል ባራቲየሪ በተሰጠው ፕላን መሠረት አሪምንዲ ለአልቤርቶኒ ቢደርስለት ዳቦርሚዳና በኋላ ያለው የጄኔራል ኤሌና ተጠባባቂ ጦር ከአልቤርቶኒና ከአሪምንዲ ጋር ተባብሮ ቢዋጋም፣ በመካከል ለተሰለፉት ለራስ ወሌና ለራስ ሚካኤል በጧት ለተዋጉት ለነ ፊታውራሪ ገበየሁ ጦርም በሌላው የጦር ግንባር ያለው የበረከተው የኢትዮጵያ ጦር ወደነዚሁ በመሰብሰብ መዋጋቱ ስለማይቀር፣

እንጊሊያውም በሦስት በመሥመር የተከፈለውን ጦር ለየብቻ በየተራ በመቀጋትና ጦርነቱ ጧት የጀመረ ላይን እስኪይዝ በመቆየት ፈንታ ድምሩ የኢጣልያ ጦር በድምሩ የኢትዮጵያ ጦር ተሸንፎ ምናልባት ውጊያው ወደ ስድስትና ሰባት ሰዓት ላይ ሳያልቅ አይቀርም ነበር ማለት ይቻላል ። በዝርዝር ተቢታትና ያዘገፈ ያው ጦር በድምር ተዋግቶ ለማሸነፍ የሚከለክለው ነገር ሲኖር እንደማይችል ይገመታል ።

ነገር ግን ፣ ጄኔራል አልቤርቶኒ በኢትዮጵያ ጦር ሰፈር በቀኝ በኩል ከዘመቱት ጓደኞቹ ከአሪሞንዲና ከዳቦርሚዳ ተለይቶ ወደፊት ገሥግሦ ጦርነቱን በመገርመር ተዋግቶ ተሸነፈ ። ተሸንፎም ሲማረክ ይኸን ሁሉ የደረሰበትን አደጋ ባደኞቹ ጄኔራሎችና የበላዩ አለቃው ጄኔራል ባራቲዬሪ እያውቁም ነበር ። ለምሳሌ አልቤርቶኒ ጧት በሚዋጋበት ጊዜ ፣ "እርዳታ ይድረስልኝ " የሚል ደብዳቤ ጽፎ ባንድ ፈጣን ፈረሰኛ እጅ ለጄኔራል ባራቲዬሪ የላከ ጊዜ በርሱ አሳብ ፣ " ደብዳቤው በቶሎ ደርሶ በጦርነቱ ሰዓት የእርዳታው ጦር ይደርሰኛል " የሚል ምኞት ነበረው ።

ነገር ግን ፣ አዛዡና ታዛዡ 55 ማይል ተኩል ከመራራቃቸውና ከመንገዱ ወጣ ገባነት የተነሣ ፣ መላክተኛው ደርሶ የእርዳታው ጦር ከመድረሱ በፊት ባለው ጊዜ ውስጥ ጦሩ ተሸንፎ አልቤርቶኒም ተማርኮ የምተው ሞቶ የተረፈው ከጦርነቱ ጉራ 'እግሬ አውጭኝ' ብሎ የሚሸሸው የጣልያን ጦር በመንገድ ከእርዳታው ጦር ጋር ተገናኘ ። የሸሸት ፣ ጦርነት ካልቀመሱት ጋር ተገናኝተው በአሪሞንዲና በዶጀኑ መሪ በጄኔራል ኤሌና ውስጥ ሆነው እንደገና ባዲስ ኃይል ለመዋጋት ተዘጋጁ ። የጦርነቱን ዝርዝር ታሪክ ኮንቴ ሮሲኒና ራዮልፎ ማፀኮኒ ከጻፉት ላይ ከዚህ እንደሚከተለው ይነበባል ።

> ... የጄኔራል አልቤርቶኒ ጦር ተሸንፎ የተረፈው የነጭና የጥቁር ወታደር እየሸሸ የሸሸው ጦር እያባረረ ፣ የጄኔራል አሪሞንዲ ጦር ወደ አለበት ወደ ዝባን ዳዕርና ወደ ራዓዮ ተራራ ደረሱ ። ...በአሪሞንዲ ውስጥ ለውጊያ የተሰለፉት ክፍተኛ የጦር አለቆች የመቶሌው ጋልያኖ ፣ ቦድዋ ፣ ሺያንቺ ፣ ደስቲፋኖ ፣ ኮምፒያኖ ... ይባላሉ ። እነዚህም የየክፍል መሪዎቻቸውን ይዘው ሲጠባበቁ ሐበሾቹ ከኋላ እየተከታተሉ የነጩንና የጥቁሩን የኢጣልያን ጦር እያባረሩ ደረሱ ። በዚህ ጊዜ የመድፈኛው አዛዥ ሎፍሬዶ መድፎቹን አስጠምዶ ሲተኩስ ሲል ፣ አባራሪዎቹና ተባራሪዎቹ ቅርብ ለቅርብ ስለሆኑ አንዳንድ ጊዜ ተደባልቀው ስለሚዋጉ ደርቦ እንዳይመታቸው ስለፈራ ተኩሱን ማቆም ግድ ሆነበት ... መልሶ ሲተኩስም ፣ አባራሪዎቹ ተኩሱን ሰምተው ተቢታትነው በየሚገኙ በየሸለቆውና በየቁጥቋጦው ገቡ ። በመድፈኛ ተባራሪዎቹን የባንዳ ወታደሮች ለማቆምና ለማዋጋት ተፈልጎ ነበር ። ግን በፍጹም ሊቆሙና አበሾቹን ሊመክቱ አልቻሉም ። የዚህንም ወሬ

ጄኔራል ባራቲዬሪ በሰማ ጊዜ የሚሸሹት ተሰባስበው በራዓዮ ቁልቁለት ላይ እንዲመክቱ ሲል የጦር ጅማሮንት ላከ ።

ከአልቤርቶኒ ጦር የሸሹት የጥቁር ወታደሮች ፣ ለእርዳታ የመጡትን የነጭ ወታደሮች እንዳገኙ ከተጠራቀሙ በኋላ ፣ ወደፊት የሚገቱትን የኢትዮጵያውያንን ጦር ለመመከት ተዘጋጁ ። ነገር ግን በዝባን ዳዕር በኢራራ ጠባብ መንገድ በኩምር ቃጥቃጤ በኩል ያለ የሚልክ ጦር እየገፋ ከብቦ ይመታ ጀመር ። ከዚያ ወደ መተራረብ ደረሱና በውስቱም በኩል ኃይለኛ ጦርነት ተጀመረ ። መድፈኞቹም በሰዓት መቶና በሺ ሜትር ርቀት ሲታኩሱ ፣ የቀረውም [illegible] በየሸለቆው በሩቅም በቅርብም ሆኖ እየተታኮሰ ይዋጋ ጀመር ። ... [illegible] ሉቆ በሳንጃና በጉራዴ በጨበጣ ጦርነት እየተደባደበ መገዳደል [illegible]

በዚህ ጊዜ ፣ የሸዋ ጦር እየበረከተ ሔደ ። በኋላ የሚልከም በደቡብ በኩል የአልቤርቶኒን ጦር ፈጅተው ከጨረሱ በኋላ ፣ በዳዲትና በአባ ገሪማ ተራራ መካከል አልፈው በማይ ቆዳ በኩል ወርደው በአቦ በኩል እኛቅበው ወደ ሰማይታ ወጡ ። ከዚያም ወደ ሰሜን ወደ እዲ በቂ አዘቅዝቀው ግይ ኢንዳም ከሚባለው መንደር ቀመው የማርያም ሸዊቶን ውጊያ በሩቁ ይመለከቱ ጀመር ። በዚያም የንጉሡና የራስ ጦር በሁለት በኩል ተከፍሎ እንደኛው በግንባሩ ያለውን የኢጣልያናዊን ጦር ሲገጥም ፣ የቀረው እየተሽሎከለከ በምዕራብ በኩል በዝባን ዳዕር ያለውን ጦር ገጠመ ። የቀረውም ወደ ቢላህ ተራራ ሔዶ የዳቦርሚዳን ጦር በጀርባ በኩል ገጠመው ። የዝባን ዳዕርን ጉብታ ቀድሞ መያዝ ጠቃሚ መሆኑን ጄኔራል ባራቲዬሪ ተረድቶት ስለነበረ ፣ በቶሎ እንዲይዝ ለኩሉኔል ስቲፋኒ ሁለት ጊዜ ላከበት ። ኩሉኔሉም ይቺን የዝባን ዳዕርን ተራራ ጫፍ ቀድሞ ለሚይዝ ሽልማት እደርግለታለሁ ብሎ ለጭፍሮቹ ተስፋ ሰጠ ። አንድ ወርቅ የሚሆን እነማማሪ ወታደሮች(በርሳሊየሪ) በሌተናና ኩሉኔል ኮምፒያኖና በካፒቴን ተዘበሪ ... እየተመሩ ዳገት ቁልቁለቱን በችግር አልፈው ወደጫፍ ተጠጉ ፤ ዳሩ ግን ጫቱ በሐበሾቹ ተይዞ ተገኘ ። ቢሆንም ኮምፒያኖ 'እየዳችሁ ልጆች ፣ ሓሬ ማታ ኅድዋ ገብተን ከሰ እንበላለን' እያለ ወታደሮቹን ያበረታታ ነበር ። የቀረው የፊጋሮማው አዛዥ አለበት ቦታ ሆኖ ኮምፒያኖ አንዱን ያበሻ ወታደር በሰይፉ መትቶ ቁልቁል ሲወረውረውና ቀጥሎ ብዙ አበሾች እርሱን ከበው ሲገድሉትና ከርሱ ጋር ያሉት ጣልያኖችም በዚያው ቦታ እየተዋጉ ሲያልቁ በሩቁ ይታዩ ነበር ። ስለዚህ በ10:30 (በአራት ሰዓት ተኩል) የተራራው ጫፍ በአበሾቹ እጅ ተረጋግጦ መያዙ ታወቀ ።

የዝባን ዳዕር ጫፍ የአሪሞንዲን ጦር በቀኝ በኩል ለመምታት ባንድ ወገንም አልፎ የዳቦርሚዳን ጦር ለመውጋት ምቹ ስፍራ ስለ ሆነ ፣ የዚህ ጫፍ በአበሾች እጅ መያዝ ለውስቱም ከፍል የኢጣልያ ጦር ፍጻሜ ምልክት ሆነ ። ስለዚህ እዚሁ ስፍራ ሆነው የኢትዮጵያ ወታደሮች በመጀመሪያው ባታተ ጦር ላይ እየተኮሱ ሲመቱ እንደዚሁ ከግራና ከቀኝ ከበው እየተታኮሱ ዋናውን የብሪጌድ ጦር ከተራ ተያያዙት ። የመጀመሪያው ባታተ ጦርም እየተታኮሰ በዝግግንት ሲጋደል ፣ አበሾቹ ቀጥቅጠው ፣ ሲብና ቀጥኝ ተገን እየያዙ እየተጠጉ በመታኮስ ብዙ ጉዳት አደረሱ ። ስለዚህ ጣልያኖቹ ባሉበት ቦታ መከላከል ከንቱ መሆኑን ስለ ተመለከቱ ፣ ማዦር ደስቲፋኖ ወደኋላ እንዲያፈገፍጉ

ለመዋደሻ ትእዛዝ ሰጠ ። ... በዚህ ጊዜ ጥሚሉ ሲሸሽ የቀረው እንደ ጉርፍ የመጡትን የጠላት ወታደሮች ለማገድ ሲታገል የቀረውም የሁለቱ ወገን ጦር ተደባልቆ በጨበጣ ይዋጋ ጀመር ።...

በዚህ ትልቅ የድብልቅልቅ ጦርነት ጊዜ ቴኔንቴ ከኛሊኒ ወታደሮቹን እያበረታታ ለማዋጋት 'ኢጣልያ ሕያው ትሁን' ብሎ ቢጮህ ጩኸቱን ከቶ ሳይጨርስ ሙሉ ለሙሉ ደረቱን በጥይት ተመትቶ ወደቀ ። ትንሽ ቆይቶ 3ኛው ክፍል የኤርትራ ጋሊያና ጦር ሌሎችም ወደ ... የሬሳ ጦርነት ይቀጥል ጀመር ። መቀጠም ወደ ... ወታደሮች በጋሊያናና በሌሎቹ ሹማምንት እየተ የአገር ተወላጅ ... እድርገው መኩሱ ።... ከብዙ ሰዓት ውጊያ በኋላ በግራ ... የኢጣልያ ጦር ደከም መፍረስ ሲጀምር በብዙ ፣ ነገድ (በሌሬ በቦች) የተከፈለው የኢትዮጵያ ጦር በያለበት ከቶ በራሳናና በማርያም ሸዊቶ ያለውን የኢጣልያን ጦር በርትቶ መውጋቱን ቀጠለበት ።

በኋላም የኢጣልያ ጦር መሸከሙን ሲመለከት ፣ ዋናው አዝማች ጄኔራል ባራቲዬሪ ከተጠባባቂው ጦር ውስጥ ያገድ ራጊሚ ጦር መጥቶ ወደ ጦርነቱ እንዲገባ ጄኔራል አልቤርቶን አዘዘው ። ሆኖ ግን ከ24 የኩዋል ጦር (ኮምፓኒ) ውስጥ 5 ብቻ ሲጠባበቅ የቀሩት ባንድ ወገን ገና አስቀድሞው አጦርነቱ ውስጥ ገብተው ይዋጉ እንደነበረ ዋናው አዝማች አልተረዳውም ነበር ።... አበሾች የዝባን ዳዕሮን ጉብታ ሌላውንም ምሽ ሥፍራ ይዘው በኢጣልያኖቹና ባገር ተወላጅ ወታደር ላይ ከፍ ያለ ጉዳት አደረጉበት ... ጥግቦቹም አበሾች በየጫካውና በየቁጥቋጦው ውስጥ ሆነው እንዳማተረው እየተኩሱ የማያቋቁ ቸውን ኢጣልያኖች ይገድሉ ጀመር ። ኢጣልያኖችም እንዳንድ ጊዜ አበሾቹን ሳያዩ ፣ ከተደታቸው የሚመጣውን የጠላት ጨሰ ብቻ እያዩ ለመተኮስ ተገደው ነበር ። ሆኖ ግን ፣ ምንም የረባ ጉዳት በጠላቶቻቸው ላይ ሊያደርሱ አልቻሉም ። ስለዚህ ጥግቹ ሸሽት ሲጀምር የቀረው በእልህ ያለበትን በፍራ ይዞ እየተዋጋ ሲተባበሩ ያበሾቹን ብዛትና ኃይል ከቢያቸውንና የሚያደርሱትን ጉዳት ሁሉ በተመለከተ ጊዜ ጄኔራል ባራቲዬሪ 11:30 (በአምስት ሰዓት ተኩል) ላይ በተሩ ገጣ ወደኋላ እንዲሸሹና ከተጠባባቂው ጦር ጋር ሆነው እንዲመከቱ ለኢጣልያኖቹ ትእዛዝ አስተላለፈ ።

በዚህም ተሩንባውን ከሰማው ውስጥ ጥግቹ በጦርነት ወደኋላ ሊያፈገፍግ ጥግቹ በየበኩሉ እንደ እመውሻ ብሎ ሸሸ ። የቀረው ደግሞ ተሩንባና ትእዛዝ ያልሰማው አለቀ ።... በዚህ በተወበራረቀ መልስ ላይ ጄኔራል ባራቲዬሪና ጄኔራል አሪሞንዲ ተገናኝተው ተስፋ በመቁረጥ ተያይዘው እጅ ለእጅ ተጨባበጡ ይባላል ። ከዚያም ሁለቱም ጉራዲያቸውን እንደ ጨበጡ ተበታትኖ የሚሸሸውን ወታደር ለማቆምና በጦርነት እድርገው ለማዋጋት ሞክረው ነበር ። ሆኖ ግን በራሪውን ለማቆም በፍጹም የማይቻል ሆነ ። በዚሁ መካከል ትእዛዝ ለመስጠት ወደኋላ ቀረት እንዳለ ጄኔራል አሪሞንዲ ተመትቶ ወደቀ 1 ... በዚህ የመካከለኛው ዘማች ጦር በዚህ

1 Italia ed Etiopia ... pp. 380-400

ዓይነት ሲደመሰስ ዋናው አዝማች አሪሞንዲና እንደ ጋሊያኖ ያሉት የታወቁት የጦር አለቆች በዚሁ ጦርነት ሕይወታቸው አለፈ ።

ስለ ጄኔራል አሪሞንዲ አሟሟት ኮንቴ ሮሲኒ ከዚህ በላይ በተጻፈው ዓይነት ሲተርከልን ፣ ራፋኤል ማዙኮኒ የሚባለው ሌላው ጸሐፊ ደግሞ እንደዚህ ይላል ።

“ጄኔራል አሪሞንዲ ...... በጦርነቱ በግራ በኩል ሆኖ ጦርነቱን ለመምራት እንደ ከፍ ያለ የድንጋይ ቁልል ላይ ተቀምጦ የጠላትን ጦር ሲመረምር በቀኝ ... ቀኝ እጁን ተመታ ። ባገቱ እጁ የተመታውን እጁን በመሐረብ አስሮ መንጃኑን በግራ እጁ ይዞ መመልከቱን ይቀጥል ጀመር ። አጠገቡ የነበረው ያይን ምስክር የሆነው አስተርጓሚው እንደዚሁ ሲል ያስረዳል ። የአግሬ ፈረሰኞች ከብቶት ሲመጡ አይቶ መድፈኞች እንዲተኩሱ ትእዛዝ ለመስጠት ቢሔድ ፣ መድፈኞቹ ሞተው ጥግቦቹም ቆስለው የጋሊያና የባታት ጦርም ተበታትኖ አገኘው ። በዚህ ጊዜ ወደኋላ ሸሸ የሚል ትእዛዝ ደርሶት ሹማምንቱን ሲሰበስብ አንድ ጥይት ደረቱን መትቶ ጣለው ። 1

ስለዚሁ ጄኔራል አሟሟት ኮንቴ ሮሲኒ በሌላ ሥፍራ ላይ ኪቃል የሰማውን የጻፈው እንደዚሁ ይላል ።

እግሩን ቆስሎ ምናልባት ባንድ መድፍ ሥር ተቀምጦ ባለ ወደ ኋላ የሚሸሹት ሹማምንቶቹ አገኙትው እንዲሸሽ ቢለምኑት እምቢ አላቸው ... ወዲያው በቅሎዋን አምጣልኝ ብሎ አንድ የራሱን ወታደር ቢልክ ፣ በቅሎውን ይዞ ይመጣበት የነበረው አሽከር (ባንዳ) ተገድሎ በቅሎውም ጠፍቶ አገኘው ። አንድ የቆሰለ ወታደር አሪሞንዲ ሌሎች ኢጣልያኖች መድፍ ለመጫንና ለመሸሽ ሲጥሩ እነርሱን ሲረዳ ተመትቶ ወደቀ ይላል ። የቀሩት ደግሞ ጄኔራል አሪሞንዲ ከሰዓት በላይ ሸሽቶ ወደ ቶጎ ሲሔድ ሰላማውያን መስለው ቆመው የነበሩ ባላገሮች አጠገብ ሲደርስ እነርሱ በመደባደጃ ገደሉት ።

ጄኔራል አሪሞንዲ በጦርነት መሞቱ ሲታወቅ የሞተበት አኳኋን ግን በዚህ ዓይነት ተለያይቷል ። እላይ እንዳልነው ፣ በዚህ የእምባ ራዓዮ ወይም የዝባን ዳዕሮ ጦርነት የአሪሞንዲ ጦርና ሌሎችም ብዙ የኢጣልያ ወታደሮችና የጦር ሹማምንት አልቀዋል ማለት ነው ። ከነዚህ ውስጥ በመቀሌ ምሽግ መከላከል ስሙ የታወቀው ሌተና ኮሎኔል ግሊኒ ጋሊያኖ ይገኝበታል ። ጋሊያኖ የዓድዋ ጦርነት በሚደረግበት ጊዜ በተጠባባቂው የደጀን ጦር መሪ በጄኔራል ኤሌና ውስጥ ተመድቦ 3ኛውን የጥቁር ባታሊዮን ጦር ይዞ ተሰልፎ ነበርና በእምባ ራዓዮ የጄኔራል አሪሞንዲ ጦር ብዙ ሰዓት ተዋግቶ ወደ መሸነፍ ሲያዘነብል ከስቀኛ ታዞ ለእርዳታ መጥቶ ተዋጋ ። የአሪሞንዲ ጦር ጨርሶ ሲጠፋ እርሱም ያገር ተወላጅ ወታደሩን ይዞ ሲዋጋ ቆይቶ ከርሱ ጋር ከዘመተው አንድ ሺ ሁለት መቶ ጦር ሦስት መቶ ተርፈው

1 La Giornata di Adua, R. Mazzucconi, pp. 275-277

ሲሸሹ የቀሩት አለቆቡት ። ከርሱ ጋር ከነበሩትም ዐሥራ ስምንት ሹማምንት ያመለጠ አንድ ብቻ ነበር ። እርሱም በዚሁ ጦርነት ሞቶ ተገኘ ።[1]

ስለ ሌተና ኮሎኔል ጋልያኖ አሟሟትም ፣ ወሬው በሦስት ዓይነት ተተርኮ ይገኛል ።

፩ኛ ግምባሩን ቆስሎ ደሙን እያዝለከለከ ፣ "ጌቶች ሆይ ሰዎቻችሁን እንደያዛችሁ ፍጻሜያችንን (እሿሿታችንን) እናሳምር ” ብሎ አጠገቡ ላሉት ሹማምንትና ባንዶች ተናግሮ ወደኋላው ዘወር እንዳለ ፣ ከዚያ ምናልባት ጉብታ እንደ አዘንመና ከዚያ ወዲያ አለመታየቱን እንደ የጦር ሹም ማውራቱ ተጽፎ ይገኛል ።

፪ኛ. መንጋጋውን በጥራ በኩል ተመትቶ ደሙ በጣም ይወርድ ስለነበረ ፣ በትሉውን ይዘው ወደሚጠብቁት አሽከሮቹ ሔዶ ባንድ ድንጊያ ላይ ተቀምጦ ውሃ እምጠላኝ ብሎ ጨርቁን በወሃ እየነከረ ደሙን ለማቆም ሲሞክር የኢትዮጵያ ወታደሮች በድንገት ደርሰው ማረኩት ። ጋልያኖ መሆኑንም ስላወቁ የደሲታ ጥይት ወደ አየር እየ ተኰሱ ጕትተው ወደ ታችኛው ሸለቆ ወሰዱት ። በዚያም ለንጉሣችን እናቀርብሃለን ብለው ሲጕትቱት እርሱም 'የርሱን (የምኒልክን) ፊት አላይም ' ብሎ ሲተናነቅ አንዱ በጥይት መትቶ ገደለው ።[2]

፫ኛ. ማጆር ባቲሲታ አሜሊዮ የሚባለው ለጦር ምክትል ሚኒ ስትሩ በጻፈው ደብዳቤ ላይ ፣ " ካግ ኃይሉ የሚባለውን አሽከር (ያገር ተወላጅ ወታደር) በመጋቢት 10 ቀን የእስረኞቹን ወሬ እንዲያጠያ ይቅ ልኬው ስለነበረ ፣ ጋልያኖ ከተማረከ በኋላ የመቀሌን ምሽግ የለቀቀ ጊዜ ፣ ሁለተኛ አልዋጋም ብሎ የነበረውን መሐላ አፍርሶ ሰዎቹን ስለወጋ ጥፋተኛ ነው ብሎ አንድ ሊቀ መኳስ እምኒልክ ላይ ከሶት በጥይት ተደበደበ”[3] ይላል ። አንድ የደራሲው ስም ያልታወቀ የግዕዝ ታሪክ ፣ መቀሌ የነበረው ጋልያኖ ሁለተኛ ወደ ንጉሥ መጥቶ እንዳይዋጋ በመሐላ ከሔደ በኋላ ፣ ተመልሶ መጥቶ ሲዋጋ ተማረከ ማራኪው ወደ ንጉሡ ልውሰድህ ቢለው እምቢ ስላለው ገደለው ” ሲል ባጭሩ ያምድሟልና ይኸኛው ሊታመን ይችላል ።[4]

1 Italia ed Etiopia . . . P. 404.
2 La Giornata di Adua, PP.276—277.
3 Lettere e Diari, . . . P.56.
4 መምህር ጋሊዮ (ጋሊያኖ) ዘገበረ በመቀሌ መዘመራን ከመ ኢይመጽእ ዳግመ ለፀብእ መጽአ ተማህረከ ወበ አበየ ይሑር ቅድመ ገጸ ምኒልክ ንጉሥ ቀተሎ እንተ ማኅረኮ ፣ የኢትዮጵያ ጥናት IES, No. 681, P. 129. (አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ)

በዓድዋ ላይ የሞተው ጄኔራል አሪሞንዲ
ከግዙኮኒ መጽሐፍ

ምዕራፍ ዐርባ ሁለት

የቀኝ አዝማቹ የብሪጌድ ጦር ተዋግቶ መሸነፍ — የጄኔራል ጃሌፕ ዳቦርሚዳ እንቅስቃሴ

ቀደም ብሎ በተደረገው ጦርነት ድል ለተመታው ጦር፣ ግንባር ቀደም ሆኖ የተቀሩን ወታደር ይዞ በእምባ ኪዳን ምሕረት የተዋጋው ጄኔራል አልቤርቶኒ ከተማረከና በመካከል በእምባ ራዮ የዘመተው የጄኔራል አሪሞንዲ ጦር ተሸንፎ ከፈረሰ በኋላ፣ ተጠባባቂ ሆኖ በረቢ አሪዬኒ የነበረው የጄኔራል ኤሌና ወታደሮችና በዋናው አዝማች በጄኔራል ባራቲዬሪ ዙሪያ የነበሩት ከውስጣቸው በከፊል እየተመረጡ ሔደው የተሸናፊዎቹን ዕድል መካፈላቸው ታውቋል። ይኸ ሁሉ ሲሆን፣ በቀኝ በኩል የዘመተው ጄኔራል ዳቦርሚዳ ለብቻው ተለይቶ ወደ ማርያም ሸዊቶ ሔዷል። ጄኔራሉ በሩቅ የተለየት ተኩስ መሰማቱ ባይቀርም፣ በጓደኞቹና በቀረው የጦር ሠራዊት ላይ የደረሰውን የመሸነፍ አደጋ በትክክል ያውቅ አይመስለም።

ለብቻው ተነጥሎ ሔዶ ለመዋጋት የፈለገበትን ምክንያት በኋላ የተነሡ ጸሐፊዎች፣ "እንደ አልቤርቶኒ ብቻውን የኢትዮጵያን ጦር ተዋግቶና አሸንፎ የድል አድራጊነትን ክብር ለብቻው ለመውሰድ ተመኝቶ ነው" ሲሉ ጽፈዋል። ከዚሁ እያያይዘው፣ "ያለዚያ አልቤርቶኒ ወይም አሪሞንዲ በሚዋጉበት ጊዜ ወደኋላ ወደ እምባ ራዮ ወደ ግራው ወደ እምባ ኪዳን ምሕረት ታጠፍ ብሎ ለእርዳታ ቢደርስ ኖሮ የሐበሻ ጦር ሳይሸነፍ አይቀርም ነበር" ብለው እንደ መሰላቸው አመልክተዋል። የቀሩት ደግሞ፣ "በመለገም ሳይሆን በፕላንና በመንገድ ስሕተት ለብቻው ወደ ማርያም ሸዊቶ ተመርቶ ሔዶ አብረውት የነበሩትም የንጭ ወታደሮች አገርና መንገድ የማያውቁ ከመሆናቸውም በላይ በመንገዱ መጥፎነት ከሚካው ብዛት፣ ከሰፍራው ወጣ ትብንት የተነሣ ከመድከም ጋር በሌሊት ጉዞ በስሕተት ወደቀኝ ወደ ማርያም ሸዊቶ ርቆ ሔደ ለብቻው ተዋግቶ ለብቻው ተሸነፈ" ብለው በታሪክ ፊት የስሕተት እንጂ፣ የመለገም ወይም የራስ መውደድ ኃላፊነት እንዳይወድቅበት ተከላክለውለታል። በተለይ የርሱ የልፍኝ እስከልካይ የነበረው ኮሎኔል ቤላቪታ ስሕተቱን በፕላን አሠራር፣ በትእዛዝ አሰጣጥና ዓመራር ረገድ በባራቲዬሪ ላይ አድርጎታል።

የኤሪትሪያና የኢሉና ጦር በሚዋጋበት ጊዜ ፣ እዶጋ ላይ መሆኑን ዋናው አዝማች ጄኔራል ባራቲዬሪ ተገንዝቦ የዳቦርሚዳ ጦር መጥቶ እንዲረዳ ለማድረግ እነ ኮሎኔል ባሴንዛኖን ፣ እንማንገር ሳልባን ዳቦርሚዳን እንዲፈልጉት ልኳቸው ነበር ። ዳሩ ግን ፣ ይህ ጄኔራል ከነጦሩ ርቆ ለብቻው ከመሔዱ የተነሣና ግጉፎ ስፍራ በድል አድራጊዎቹ ኢትዮጵያውያን ስለተያዘ ፣ መላክተኞቹ ብዙ ሰዓት ተንከራተውና ባዝነው እግነው ብለው ተመለሱ ።

በኢጣልያኖቹ ጽሑፍ እንደሚገኘው ፣ ጄኔራል ዳቦርሚዳ በውስጡ ሦስት ሺ ስምንት መቶ ስምንት የጦር ወታደር ፣ ሀሥራ ስምንት መድፍ እንደያዘ ፣ እንደ ጓደኞቹ ሌሊቱን ተጉዞ ሲነጋ ወደ ማርያም ሸዊቶ አትራቢያ እንደ ደረሰ ፣ በያለበት ጦሩን ከተፍፍሉ ያሠማራ ጀመር ። ማጆር ደ ቪቶ የሚባለው የጦር አዛዥ የተቆር ወታደሮች ጦር ጨምሮ ግንባር ቀደም በማድረግ ወደ ማርያም ሸዊቶ ላከው ። በዚህም ጊዜ በእባ አቢል አጠገብ ታፈር ሆኖ ይጠባበቅ የነበረው የኢትዮጵያ ጦር በግድቶት ሆኖ ቁልቁል የሚወርዱትን ጣልያኖች ተመለከተና ከዚያ ራስ መንገሻ ወዳሉበት ወደ ጌራ ሔደ ። በዚያው አትራቢያ በአረር የሸዋ ጦር ስለነበረ ፣ ግንባር ቀደሙ የማጆር ደ ቪቶ ጦር ወደ እምባ ድሪያም አቀበት ሊወጣ ሲል ተኩስ ተጀመረ ። ወዲያው በፍጥነት ተዟሙ ተጋግሎ ይዋጉ ጀመር ። የቆሩት የተቆሩም ፣ የነጨዎም ወታደሮች ባንድነት ሆነው እንደ ጉርፍ የመጡባቸውን የኢትዮጵያውያንን ሠራዊት ገትረው ሲዋጉ ደ ቪቶ ወታደሮቹን ይዞ ሳያስብ ፣ ባዶ መስሎት ድሪያም ጉብታ በተለይ እድግባ ከሚባለው ስፍራ ሲደርስ ራስ መንገሻ (ዮሐንስ) በድንገት ተቀብለው ተዋጉትና ሞተ ። የግንባር ቀደሙ ጦር ቢያልቅም ፣ ዋናው የዳቦርሚዳ ጦር በአራት ሰዓት ተኩል ተኩስ በተጀመረበት ጊዜ ከዚህ እንደሚከተለው ተሰልፎ ነበር ።

በግራ በኩል ፣ 10ኛው ባታሎ በደፎኣስካ አዝማችነት ፣ በቀኝ በኩል በእምባ ድሪያም 6ኛው ባታሎ በፕራቶ አዝማችነት ፣ በታች በኩል 5ኛው ባታሎ በጀርዳና መሪነት ፣ 18 መድፎችም በሸለቆ ውስጥ ተጠምደዋል ። በቀኝ በኩል 14ኛው ባታሎ በሶላር መሪነት ፣ 2ኛው ባታሎ በኮሎኔል አይራጊ የሚመራው ከኋላ ይጠባበቅ ነበር ። ከነዚህም በቀር እምባ አረር ላይ በኢትዮጵያውያን ተከበው ሊያልቁ የነበሩትን ጣልያኖች ያዳናቸው ማጆር ደ አሚቼስ በዚሁ ስፍራ ይገኝ ነበር ።

የዚህን ጊዜና ስፍራ ጦርነት ካፒቴን ኪዩሪቺ የተረከው እንደዚህ ይላል ።

ከአረር ጉብታ መቶ ሜትር የሚያህል ወደታች እንደ ወረደን ተጠባባቂው ጦር በድንገት ወደኋላ ሲያፈገፍግ አየነው ። ደ አሚቼስ

እኛ ወደ ተውነው ጉብታ እንድንመለስ አዘዘ ። በዚሁ መካከል ድንገት ከያለበት ጉር የሚያደነቁር የጥይት ጩኸት ተሰማ ። ኢጣልያኖቹም በዚሁ ጥይት በትር እየተጨፈጨፉ ተረባርበው ወደቁ ።

በዚህ ጊዜ ፣ ጥይቱ ከአኩል ሰዓት በፊት ከለቀቅነው ከቅርብ ስፍራ መምጣቱን ተረዳነው ። ነገር ግን ፣ ከግሩ እርዝማኔ የተነሣ ተኳሾቹን በፍጹም ማየት የተሣነን ቢሆንም ፣ ተሰልፈን የጥይት ተኩስ በሚሰማበት አቅጣጫ እንተኩስ ጀመር ። ዳሩ ግን ፣ ተኩሳችን ፍሬ የሰጠ አይመስለኝም ። በመጨረሻ እምሳ የሚሆን የጠላት ወታደሮች ስላየው ፣ በሳንጃ ተዋጉተው እንዲያባርሯቸው አዝዤ ቀጥሎ በሩጫ ሔጄ እኛንና ወገኖቻችንን የሚለየውን ስፍራ ያዘው ። ከዚያ በስልፍ ሆነን በቅሎቻችንን ከሚጠብቁት ጋር የሚገኙትን ሐበሾች መውጋት ጀመርን ... እነዚህ ሐበሾች ሐሞት (ጉብዝና) ያላቸው መሆናቸውን መካድ አይገባም ። የሚተኩሱባቸውን ጥይት ሳይፈሩ ጭንቅላታቸውን እጉንብሰው ሰይፋቸውን እያወዛወዙ በቅሎዎቹ የታሰሩበትን ጠፍር በጥሰው ለመውሰድ እየሮጡ ሲመጡ እኔው ራሴ አይቻቸዋለሁ ። ብዙዎቹንም እጠገባችን ከደረሱ በኋላ በሽጉጥ ልንመታቸውና ልንገድላቸው ችለናል ። በግራ በኩል ተደብቆ የኛን ጦር ያጭድ የነበረውንም የጠላት ጦር ሞኒና የሚባለው ጉበዝ መኰንን ከጭፍሮቹ ጋር ገጥሞ በሳንጃና በጩበጣ ተዋግቶ ካሉበት አስወጥቶ ሲያባርር እርሱ ራሱ ተመትቶ ወደቀ ።

ቢሆንም ባለንበት ስፍራ ለመቆየት ከየአለበት በጡሪያችን በብዛት የሚተኮሰው ጥይት አላስቻለንም ። እኛም ቢያቅጣጫቸው መልሰን ብንተኩስ አልሆነንም ። በዚህ ጊዜ አዝማቹ ማጆር ዳሌበት በኩል 'እየምሸጋችው' የሚል ጩኸት ስለተሰማ ፣ በየቁጥቋጦውና በየቋጥኙ ውስጥ አልፈን እንዲት ቤተ ክርስቲያን አጠገብ ደረስንና የቤተ ክርስቲያኑን ቅጥር እንደ ምሽግ ተገን ይዘን ተቀመጥን ። ይሁን እንጂ በዐጦር ይቂታ ውስጥ 150 ወታደሮችና 3 መኰንኖች አለቁብን ። ... ምሽግ ይዘን ትንሽ እንደ ተንፈስን ጠላት እያደር በብዛት እየተኩሰ እያየነው ይከበን ጀመር ። እንጣጥረን ለመተኮስ የምንችለው የጥይት ጩሱ በሚታይበት በኩል ብቻ ነው ። ... የትግሬን ጦር የያዙት ራስ መንገሻና ራስ አሉላ በአዲ ፈቂ በራዕድ በረቢ አሪቁኒ ያለው ጦር ለእርዳታ ሳይመጣላቸው ጦርነቱን እንዳይጀምሩ ትእዛዝ ተቀብለው ነበር ። የተጠበቀው የእርዳታ ጦር ከአራት ሰዓት ጀምሮ በብዛት ከመጣላቸውና የኢጣልያ መድፎች መምታት ከጀመሩ ወዲህ ዋናው የሸዋ ጦር የዳቦርሚዳን ጦር በኃይል ገጠመው ። የመድፉ ድምፅ ከቀሰቀሳቸው ወዲህ በእባ አቢል በግራ በኩል የጠላት ሠራዊት በብዛት ተገኝቶ በብዛት እየተኩሰ የኢጣልያኖችን የእግረኛ ጦር ከተፍ ፈጀው ። ኢጣልያኖቹ እታች ሆነው ወደላይ ወደ አበሾቹ የተኮሱት ምንም ያህል ጉዳት አላደረገም ። ይልቅስ ሀሥራ ስምንቱ መድፎች የጥይት ነበልባላቸውን እየተተፉ ጠላት የያዘውን ስፍራ ማስቸገራቸው ግልጽ ነው ። በዚህ ሰዓት ዋናው የዳቦርሚዳ ጦር በሙሉ ጦርነቱን ጀመረ ። ... ወታደሮቹም ሹማምንቱም ዋናው አዛዥም ፣ ምንም እንኳን አንድ ታክቲክ (የጦር መላ) ቢጐድል ደንበኛ የጦርነት ሞያቸውን አሳዩ ። በነርሱም ብርታትና በጺ ጠላት እየለየ ለመምታት

ሊያስችሉው ተረ፥ እንዳለበሙም ከበ ለመቋቋት እንዳይችል ጠንክረው ተከላከሉት ።

ቢሆንም ጊዜው በረዘመ ቁጥር ፥ የጠላት ጦር እየተጣነ ሔዶ የኢጣልያኖቹንም እርምጃ እግር በእግር ሐበሾቹ ይቃወሙ ነበር ። ሐበሾቹ በኃይል ተቀስቅሰው ጣልያኖቹ የያዙትን ስፍራ ለማስለቀቅ ሲሞክሩ በጥይት ኃይልና ብዛት መሰለቸው ። ከተመለሱም በኋላ እንደገና እየተዋጉ የፈለጉትን ስፍራ በመተማት ብዙ ስፍራዎች እየ ሔዱ እየተመለሱ ካንድ እጅ ወደ ሌላው እጅ ተዘዋውረዋል ።

ስለዚህ ፥ ጣልያኖቹ እስከ 13 ሰዓት ድረስ በዚሁ በአባ እቢል በማገበሬ ጸዳል በእዳገባ ... ገትረው አራት ጊዜ የበረከተውን የኢትዮጵያውያንን ጦር ከመለሱና ስፍራቸውን ከአጠበቁ በኋላ ጀኔራል ዳቦርሚዳ በመልካም ሁኔታ የሚገኝ መሆኑን በዚሁ ጊዜ ለዋናው ጠቅላይ አዛዥ ለጀኔራል ባራቲዬሪ መልክት ልኮ ነበር ። ዳሩ ግን አልደረሰለትም ... ኢጣልያኖቹ ውጊያውን ቆም አድርገው መድፎቻውን የተሻለ ስፍራ ፈልገው ከጠመዱ ለየባታቸው መጣሪያ እሚሊተው ከአከፋፈሉ በኋላ ፥ የቆመው ጦርነት እንደገና ተቀሰቀሰ ። ይሁን እንጂ ፥ ከ13 (7) ሰዓት ቀጥሎ ባለው ጊዜ የኢጣልያኖች ኃይል ወደ መድከም ቀረበ ። በአምባ ራዓዮ ተዋግተው የጀኔራል አሪሞንዲን ጦር የመቱት የበሻ ምኒልክ ወታደሮች ተገልብጠው ወደዚሁ ስለመጡ የዳቦርሚዳ ጦር በወታደር ጎድሎና ከጊዜ ወደጊዜ እየተከበበ ሔደ ። የጉትው መድፈኞች በጣራ በቀይህ ዘባን በኩል እንደዚሁም በቀኝ በአባ እቢል በኩል ድምፃቸውን እያሰሙ ሲያጠቁ የቀረው የአገረኛ ጦር ከቢውን ብቻ እየሠራ ውጊያውን ሰጊዜው አዳ ... የኢትዮጵያውያን ጦር በየሚካው ተሰግስጎ ከበ እየተጠጋበቀ ሁለት ሰዓት ያህል ያሰውጊያ ሲቀይ ... የኢጣልያ ጦር ከቶኛ ስለ ተከበበ ፥ በዚሁ ጊዜ አንድ የመውጫ መላ መፍጠርና ባንድ ፊት እየተዋጉ ጥሶ መውጣት ግዴታ ሆነ ። ... ስለዚህ እስካሁን በብርታት ወታደሮቹን ሲያዋጋ የቆየው ኰሎኔል አይራጊ እፈረሱ ላይ ወጥቶ ሲመራ ተነጣ ። በመታከስ ከንዳቸው የባለው መላሳቸው በውሀ ጥም የተያዘው ወታደሮችም ሲከተሉት ተነሡ ። ነገር ግን ዐሥር ሜትር ያህል እንደ ተራመዱ ብዙ ዎቹ እየተመቱ ወደቁ ። ...

አዢማቹ ጀኔራል ዳቦርሚዳ ፥ የመከበቡ ሁኔታ በጣም ስላሠጋው የቀሩትም የብርጌድ ወታደሮች ወሬያቸው ስለ ጠፋበት ፥ ተዋግር መላ ከተኛ ለመላክ ቢያስብ በቀሪያው ካሉት የቅርብ አገልጋዮቹ መኰንኖች ግማሾቹ ሞተው የተሩትም ቆስለው ወይም ተበታትነው አገኛቸው ። ከዚህ በኋላ ጭንቅላቱን እንቃጋንቆ እጁዋን ወደኋላ አጣምሮ ይዞ ወዲያና ወዲህ እየተመላለሰ ከተንጎራደደ በኋላ ፥ ቆም ብሉ ቀና አለና ፈረስ አምጡልኝ አለ ። ከመጣለትም በኋላ እንዳንድ ወጣት ዘሎ እፈረሱ ላይ ወጣና የመጨረሻ የመጣስ መኳሉ ለማድረግ ወደ ውጊያው መሰመር ሔደ ። ኰሎኔል አይራጊና ሌሎችም ሹማምንት ተከተሉት ። በዚያን ጊዜ ጀኔራሉ በሠራዊቱ ፊት ጥሩሩን አውልቆ እየወዘወዘ 'ሳቮያ ሳቮያ' ብሎ ይጋግም ጮኹ ገለቢያ ሲገምግ ፊታቸው በአቧራና በላብ የተሸፈነው ወታደሮቹ የጀኔራላቸውን ድምፅ ሲሰሙ ያለፈው ድካማቸው ሁሉ ተወገደና ሳንጃቸውን እያወዛወዙ

'ሳቮያ እያሉ እነሱም በወገኙ መልስ ሰጥተው እየተደሰቱው ተከተሉት ።* ዳሩ ግን ፥ በዚሁ ጊዜ ከሐበሾቹ የተተኰሰው ጥይት እየረፈረፈ በየመንገዱ ዘራቸውና ስፍራው በፊጣና በቁስለኛ ተሸፈነ ። መሬቱም የነርሱን ደም ጠጣ ። ... ዐሥራ ስምንቱ መድፎችም እነሱን ለመጠበቅና ለመደገፍ አልቻሉም ። ለመድፎቹ ጥይት የሚያጉርሱት እየተመቱ ወደቁ ።

ከኢጣልያኖቹ በኩል መከላከል መድከሙን ሲረዱ ሐበሾቹ የያዙትን ስፍራ እየለቀቁ ቁልቁል ወደ ጣልያኖቹ ወርደው ይታከሱ ጀመር ። የተረፉትም ጣልያኖች የሞቱትን ጓደኞቻቸውን ለመበቀል ተበቁ በቁረጠ ገዴት እየተታኮሱ ብዙ ፈጁ ። ከነርሱ መካከልም አንድ ሲኖር ቦከኒ የሚባል የሚሳኖ ተወላጅ በፈቃደኝነት የብርጌዱን ጦር ከሪቢ አሪቆኒ ተከትሎ የመጣ ሲጂል ነበር ። እርሱም አንድ የአማሪካን ካራቢን ጠበንጃ ይዞ አንዳንድ ጊዜ እየዘፈነ ፥ አንዳንድ ጊዜ እያንጣጠረ ብዙ ወሳት በመግደሉ የጦር መኰንኖቹን ሁሉ አስደነቀ ፥ እንደዚሁ አድርጎ እየተዋጋ እየተሳለቀ ሲዋጋ ቆይቶ እርሱም በፋንታው ተመትቶ ወደቀ ። ... **

ከዚህ በኋላ ጀኔራል ዳቦርሚዳ ወደኋላ ሸሽቶ እንዲያደርጉ ለኢጣልያኖቹ ትእዛዝ አሳለፈ ። መተሳለፊያውም እሸሁ ቋጥኝ የሞላ በት በመሆኑ ወደኋላ ለመሸሽ ሁሉም ተፋፈገ ። ትእዛዙም ለየክፍሉ ለማስተላለፍ መተላለፊያ ቸገረ ። በዚህም ጊዜ ሐበሾቹ ምንም ከነርሱም ወገን አልቁትና ድካም ቢኖር ፥ የሚሸሸውን እየተከተሉ እየተጠጉ ስለሚፈጁ ፥ ጀኔራሉና ሹማምንቱ አንዳንድ ጊዜ ፊታቸውን አዙረው እየተዋጉ አጥቂዎቹ እንዲገቱ በራሪዎቹ ትንሽ የመሸሻ ጊዜ እንዲያገኙ አደረጉ ። እየተመለሱ ሹማምንቱ ሐበሾቹን ለማቆም በሚዋጉበት ጊዜ ብዙ የጦር መኰንኖች እየተመቱ ይወድቁ ነበር ። በዚህ መካከል ጀኔራል ዳቦርሚዳ ተመትቶ ወደቀ ። ..1.

ከዚህ በላይ የተጻፈው ፥ ሪዶልፎ ማዙኮኒ የሚባለው ከመንግሥቱ የባሕር መዝገብ ቁጥር 29 ላይ ወስዶ ባዘጋጀው መጽሐፍ የሚገኝ ነው ። ሌሎቹም እንዲሁ ፥ እነኮንቴ ሮሲኒ በጦርነቱ ላይ ከዋሉት ከነቢላጂታና ከሌሎቹም ከታልም ፥ ከጽሑፍም እየሰበሰቡ የጀኔራል ዳቦርሚዳ የጦርነት ታሪክ የተጻፈው በዚሁ ዓይነት ነው ። እንደ ተለመደው ጸሐፊ ሁሉ በመሠረቱ እየተሰማማ በዝርዝር ይለያያሉና ኮንቴ ሮሲኒ የዚህን ቀን ጦርነት ሲተርክ ፥ በማርያም ሸዊቶ

---

* SAVOYA የንጉሡ የኡምበርቶ የነጋሚነት አስመኪ መጸበቂያ ሥፍራ ነው ። አሁን ይኸ ሥፍራ በፈረንሳይ ምሥራቅ በኩል ይገኛል ፥ ስሙም በፈረንሳይ አጠራር SAVOIE ይባላል ።

** Luici Bocconi የሚባል ሰሚላኖ በንግድ ሥራ የሚኖር ነበር ። እርሱም ወታደርነት ሳይኖረው የኢትዮጵያን ጦርነት ለመኖቅና ለማታለል ወደ ጀርመር እንዲሚመጣ በመቁጠር በፈቃደኝነት የመጣ ነው ።

1 La Giornata di Adua, Ridolfo Mazzucconi PP. 281—301 Libro verde, No 29.

የተደረገውን ጦርነት ልክ እንደ ሪዶልፍ ይተርክና አንዳንድ እዚያ ያው ላይ የማይገኝ ቃል እርሱ እንደዚህ የሚል ጨምሯል ። "ጄኔራል ዳባርሚዳ ሽሽቱን ሲይዝ በቀኝ እጁ ጥሩሩን እንቆ ይዞ ያለቅስ ነበር ። ኮሎኔል አይራጊም 'ወደኋላ እንመለስ ፣ ነገር ግን ይህ መመለስ(መሸሽ) በዝግታና በሥርዓት መሆኑን እንዳትዘነጉ' የሚል ቃል በጩኸት ለተረፈው ሠራዊት ተናገረ ።"

በሽሽትም ጊዜ ሐበሾቹ ራት ሲሉ በጥይት ፣ አንዳንድ ጊዜም ሮጠው በሚሸሹት ጣልያኖች ላይ እየደረሱ በጎራዴና በሰይፍ ይጣታሉ ። አንዳንድ ጊዜ የኢትዮጵያና የኢጣልያ ወታደሮች እየተናነቁ ሁለቱም ተያይዘው ከቋጥኝ ላይ ቁልቁል ወድቀው ሲንከባለሉ መታየታቸውን እየጨመረ ፣ እያስፋፋ ይጽፋል ። ዋናው አዛዥ ጄኔራል ዳባርሚዳ ሲሞት በትክክል ያየው ለጊዜው ስለጠፋ ፣ የጄኔራል ዳባርሚዳ አሟሟት እንደ ሌሎቹ በተለያየ ሁኔታ ተተርኮ ይገኛል ።

፬ኛው. ጄኔራል ዳባርሚዳ እላይ እንደ ተጻፈው ፣ ከጦር ሹማምንቱ ከኰሎኔል ራፒ ፣ ከማዦር ፒራቶና ከማዦር ደ ሬኒስካ ጋር ሆኖ እሸሸት ላይ እንዳለ ለተረፈው ጦር የመሸሻ ጊዜ ለማስገኘት ፊቱን እየመለሰ በሚዋጋበት ጊዜ ተመትቶ ወደቀ ። በወደቀ ጊዜም "ኢጣልያ ሕያው ትሁን" ብሎ ጮኾ ሞተ የሚሉ አሉ ።

፭ኛው. በዱያ ሸለቆ በተለይ እዲ ቴሌጠይ ከሚባለው ስፍራ ሲዋጋ መሞቱን አልበርቶ ፖሌራ ይጽፋል ። ከዚሁ እያይዞ የዓድዋ ጦርነት በተደረገ በሦስተኛው ወር ሬሣ ቀባሪዎች ጣልያኖች በመጡ ጊዜ ፣ "በሱንኮሂና ሲዋጋ ከቆየ ቆስሎ ሳለ ውሃ እንድሰጠው ለመንኩና ከሰጠሁት በኋላ ፣ ወዲያው ሞተ" ብላ አንዲት ያገር ተወላጅ አሮጊት ሴት እንደ ነገረቻቸው በርሷም አመልካችነት ዐፅሙን ሰብስበው ባንድ በተለየ ስፍራ አከማችተው ድንጋይ ቆልለው ስሙንም እንደ ጻፉበት ይኸው ጸሐፊ ያመለክታል ።[1]

፮ኛው. በኮንቲ ሮሲኒ መጽሐፍ ውስጥ ከዊልድና ከካፒ ቶላ መጻሕፍት የተገኘ ተብሎ እንደሚቀጥለው ተጽፏል ።

ጄኔራል ዳባርሚዳን የገደለው ባሻ ገብሬ ይባላል ። ባሻ ገብሬ ራሱ እንደ ተረከው ፣ ከዓድዋ ሁለት ሰዓት ያህል ሔዶ ብዙ ውሃ በሚፈስበት አጠገብ ቁጥራቸው ትንሽ የሆነ ኢጣልያኖች ሲዋጉ አገኘ ።

1 La Battaglia d' Adua Scritta . . . A. Pollera.

ከነርሱ መካከል አንድ ሽምገል ያለ የጦርቅ መኰንን ያደረገ በቀኝ እጁ ሽጉጥ ይዞ ነጭ ሻምላውን በወገቡ እንዳንጠለጠለ ይታይ ነበር ። በርሱ አጠገብ መድፍ ከተጫኑ ከሦስት በቅሎዎች በቀር ሌላ የጭነት ከብት አልነበረም ። ይኸም ሽማግሌ ወደርሱ የሚቀርበውን እየተኰሰ በመጨረሻ ሦስት የባሻውን ጓደኞች ገደለ ። በርሱም (ገብሬ) ላይ በተኰሰበት ጊዜ ተገን ይዞ ዳነና መልሶ ተኩሶ ሽማግሌውን መታው ። የተ ይቱ በትርም ትክክለኛው በታች አልፎ በግራ ጡቱ ወጥቶ ገደለው ። ባሻ ገብሬ ከዚያ ወደ ፊጣው ሔዶ ከወደቀው በኋላ የጦርቁን መኰንን ለንጉሡ ስጦና የቀረውን የግሉ ወረቀቶች ያሉበትን የኪስ ቦርሳውን አዲስ አበባ ይዞት መጥቶ ቃሉ ። ይኸንንም ቃል ዊልድና ቶላ የሚባሉት ፈረንጆች የሰሙት በቀጥታ ከራሱ ከባሻ ገብሬ አንደበት ነው ። በተለይ ቶላ የኪስ ቦርሳውንም አይቶታል ።[1]

ኮሎኔል ኤሚሊዮ በላቪታ ለጄኔራል ዳባርሚዳ የልፍኝ አስከ ልካይ ነው ። በጦርነቱ ጊዜ አብሮ ዘምቶ ሳለ ፣ የጄኔራል ዳባርሚዳን ፍጻሜ በምን አኳኋን እንደሞተ እያውቅም ። ከጦርነቱ በኋላ በጻፈው መጽሐፍ ላይ ፤

. . . የኛ መድፈኞች ባደረጉት የውጊያ ተግባር የድል ተስፋ አሳድረውብን ነበር ። . . . በ13 ሰዓት (7) ዳባርሚዳ እያያቸን መልካም ነው የሚል ወሬ ለባራቲዬሪ እስኪ መላክ ደርሶ ነበር ። ዳሩ ግን ፣ በዚህ ጊዜ ባራቲዬሪ ወደኋላው ሸሽቶ ስለነበረ መልእክቱ አልደ ረሰውም ። ይሁን እንጂ ፣ ወዲያው ውጊያው ተፋፍሞ በኛ ሰፈር የሚ ሞተውና የሚቆስለው እየበረከተ ሔደ ። እስከ 15(9) ሰዓት ድረስ ባለው ጊዜ ጠላት ከአለበት ጉብታ ሆኖ ሊመለከተንም ፣ ሊቆጣረንም ስለቻለ በጥሩ ዓይነት እያስተካከለ በሩምታ የሚተኩሰው ተኩስ አንድም የተቃና ቁርጠኛ ሥራ ለመሥራት አላስቻለንም ። . . . ሽማግሌው ኰሎኔል አይራጊ ቆስሎ በሚደማው ፈረሱ ላይ ሆኖ በቀኪራና በግ ለት ጭፍሮቹን ለማዋጋት ሦስት ጊዜ እየወጣ እስከ 10 ሜትር ድረስ ወደ ጠላቶቹ እየቀረበ ሲያዋጋ ጠላት እንደልቡ ወታደሩን ያጭደው ጀመር ።

በዚያን ጊዜ ፣ ጄኔራል ዳባርሚዳ ጭንቅ ገባው ። ወደኋም ፊቱን አዙሮ የሌሎቹን የብርጌድ ጦሮች ወሬ ማጣት እንዴት መጥፎ ነው አለኝ . . . እኔም ወሬ ለመፈለግ ሔድኩ . . . ከዚህ በኋላ ጄኔራል ዳባርሚዳ አንድ ጊዜ የመጨረሻ መከራ ለማድረግ ራሱ የተረፈውን ጦር እየመራ ወደ ጦርነቱ ተመልሶ ለመግባት ኰሎኔል አይራጊንና ሌሎቹን የጦር መኰንኖች እንዳሰከተለ የራስ ቁሩን በእጁ ወደ ሰማይ ዘር ግቶ "ሳቮያ" እያለ ደጋግሞ በመምህ ፈረሱን እሲጋልቦ ወደ ጦርነቱ ሲገባ ፤ ሁሉም ተከትሎት ገባ. . . ሁሉም አንድ ባንድ እየተመቱ ቀድ ሞውን በደም እቀባው መሬት ላይ ተረፈረፉ . . . መድፈኞቻችንም ውሉጊዜ እንደ ተምበረከኩ በተቻለ መጠን በመድፍ ተኩሰ አገዙ ።

1 Italia ed Etiopia . . . PP. 445—446. Li Italiani in Africa—a Del Boca—pp. 683—690.

. . . ነገር ግን ሺዎቹ ከሃሉበት እየተኛጉ ደጉዱ ስለ ወረዱና ማጥቃታቸውን ስላጠነከሩ ምንም ማድረግ አልተቻለም ። በዚያን ጊዜ ዳቦርሚዳ ሌላ የምናተርበው ተጠባባቂ ጦር እንዳለ ጠይቶኝ አለመኖሩን ባስረዳው ወደኋላ መመለስን (ሽሽትን) አዘዘ . . ጄኔራሉ ራቁ እዝ ዷል ፤ መናገርም አልቻለም. . . በሽሽት ጊዜ በመንገድ ሰው ውሉ ተጨናንቆ እንዳንድ ራሳና ቁስለኛ እየረገጠ የሚያመልጥ ግግቹ ስሁለት ወይም ለሦስት የጋማውን ከብት የተቀመጠ እንዳንዶቹ በራሳቸው መሐድ ያቃታቸው የከብቱንም ጭራ እየጐተቱ የሚራመዱ ነበሩ ። በዚህም ጊዜ ከኋላ እየተተኮሰበት አንዳንዱ ይወድቃል . . . ቀበሌው ውሉ በጠላት ቁጥጥር ውስጥ ስለሆነ ፣ ሁሉም ራሱን ለማዳን በሚሸሽበት ጊዜ ወደኋላ የነበረው ጄኔራሉ (ዳቦርሚዳ) ጠፋ ። . . . እኔም ወደ ኋላ ተመልሼ ብፈልገው አጣሁት ። ሺዎቹም ለድሉ እርግጠኛ ስለሆኑ ጥይት ስላስቀባቸው ይሁን ወይም ስለደከማቸው የማሳደዱን ነገር ትተው ራሣና ቁስለኛ ይገፉቱ ግግቾችም ምርኮኛ ይሰበስቡ ጀመር ። ጊዜው መሸ ። ከዚያ እንደምንም በየሸለቆው የሞተውን ፣ ከቱኛ የቆሰለውን አስፈን 300 የምንሆነው በመጋቢት 4 ቀን (ኢ.ኤ.አ.) እዲ ቀይሀ ገባን ። 1

ስለ ጄኔራል ዳቦርሚዳ አሟሟት ከጦርነቱ በኋላ ተማርኮ አዲስ አበባ የነበረው ጄኔራል አልቤርቶኒ ለቤተሰቦቹ በጻፈው ማስታወሻ ላይ ፣ "የጄኔራል ዳቦርሚዳን በጦርነቱ ላይ መሞት የራስ ሚካኤል ሹማምንትና በኋላም ራስ መኰንን ከአድናቆት ጋር እንዳረጋገጡለት ፣ የሰላሙ ውል ከተፈጸመ በኋላ ፣ ምኒልክ ሻምላውንና ያንገት መጠምጠሚያውን 'ለቤተ ሰቡ ስጥለት' እንዳሉት ፣ ስለአሟሟቱ ደግሞ ወደ ማታ መቶ ከሚሆኑ ተራፊ ጣልያኖች ጋር ባንድ ጉብታ ላይ ሆኖ እየተታኮሰ በጠላቶቹ ላይ ጉዳት ሲያደርስ ቱርክ ባሻ (ታምሬ) ከኋላ ካለው ከፍተኛ ቦታ ሆኖ እንጣጥሮ ከመታውና ከጣለው በኋላ ሮጦ ሔዶ እንደ ገፈፈው ፣ ጥሩ አድርጎ ፈረንጣይኛ የሚናገረው ግራዝማች ዮሴፍ አጫወተኝ" [2] ሲል ያረጋግጣል ።

በዚህ ዐይነት ፣ የዳቦርሚዳ ገዳይ በትክክል መጠሪያ ስማቸው ባይጠቀስም ቱርክ ባሻ ታምሬመ ሆናቸው ነው ። ምናልባት በኮንቲ ሮሲኒ ጽሑፍ በስሕተት ባሻ ገብሬ ያለው ቱርክ ባሻ ታምሬ ለማለት ይሆናል።

1 Adua, E.Bellavita, PP. 380—390.
2 Lettere e Diari . . . P.80 .

በዓድዋ ጦርነት ላይ የሞተው ጄኔራል ዳቦርሚዳ
ከማዙቦኒ

ምዕራፍ ዐርባ ሦስት

የዳግማዊ ምኒልክ ከሙሉ ግንባር ወደ ሠፈር መመለስ

ከዋናው የዓድዋ ጦርነት ወዲህ እስካሁን በዝርዝር የተመለከት ነው ፤ በጽሑፍ ማስረጃ እንዲደልብ የሚገኝበትን የኢጣልያኖችን ወገን ነው ። ምንም እንኳን ሰነድ ያነሰና የተበታተነ ወይም በዘመኑ ተዘርዝር በመታተም በደንብ ለጊዜያችን ያልተላለፈ ቢሆንም ፤ በመጠኑ ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ፤ ግራዝማች ዮሴፍና ነጋድራስ አፈወርቅ በየመልኩ የተዉልን ማስታወሻ መሠረታዊ ሰነድ ነው ። በተለይ የንጉሠ ነገሥቱ አስተርጓሚ የነበሩት ግራዝማች ዮሴፍ በጦርነቱ ቦታ ተገኝተው ለሞንዶን ቪዳቶ በራፖር መልክ ያስተላለፉት ጽሑፍ ከዚያ በፊት ያልታተመ በመሆኑ በመጠኑ ዝርዝር አሳብ ስላለበት በታሪክ ፊት ጠቃሚነቱ ግልጽ ነው ።

በዚህ ሰነድ ውስጥ ግራዝማች ዮሴፍ ፤ በመሠረታዊውና በታሪካዊው ጽሑፍ ውስጥ አገራቸው ትግሬ መሆኑንና የደጃች አርአያ ዘመድ መሆናቸውን ጭምር ጠቅሰው ማጆር ሳልሳን ለእርቅ ከአሥመራ ወደ እንትጮ ሲመጣ ከፊታውራሪ ደሳለኝ ጋር ሔደው መቀበላቸውን ያረጋግጣሉ ። እኚህ ሰው ከቀድሞ ጀምሮ ዐፄ ምኒልክን ባስተርጓሚነት ያገለገሉ ከመሆናቸውም በላይ ፤ ከወንድማቸው ከጊዮርጊስ ንጉሤ ጋር ወደ አሰብና ወደ ኤደን እየተመላለሱ በመሣሪያ መሰብሰቢያው ጊዜ ሲሠሩ ቆይተው እንደዚሁም በውጫሌው ውል በተነሣው ሰፊ ክርክር ሁሉ ከራስ መኰንን ጋር ተካፍለዋል ።

እኚሁ ሰው ራስ መኰንን ፤ የኢጣልያን አገር የጐበኙ ጊዜ ከተከታዮቻቸው ውስጥ ብዙዎቹ በዘመኑ አነጋገር የራስ ሎሌዎች ሲሆኑ ፤ ግራዝማች ዮሴፍ ብቻ በቀጥታ ያፄ ምኒልክ አስተርጓሚና ሎሌ ናቸው ።

እሁንም ግራዝማቹ ፤ በጦርነቱ ሰዓት ከንጉሠ ነገሥቱ ምን ጊዜም ሳይለዩ በዋናው ሥራቸው ባስተርጓሚነቱ ላይ የጦርነቱን ሁኔታ እየጻፉ ፤ አዲስ አበባ ላሉት ለሞንዶን በማስተላለፍ በነርሱም አማካይነት በፈረንሣይኛ ጋዜጣ እንዲታተም ማድረጋቸውን ከመቀጠል አላረፉም ። ከዚህ በፊት እንደ ጠቀስነው ፤ የርሳቸው ጽሑፍ በኛ ዘንድ ያለው ጠፍቶ ሊገኝ የቻለውም የጻፉለት ሙሴ ሞንዶን አዲስ አበባ

በነበረበት ጊዜ ከንጉሠ ነገሥቱና ከየመኳንንቱ የተጻጻፏቸውን ደብዳቤዎች በማኅደር አጠራቅሞ ከኢትዮጵያ ከወሰዳቸው ከሌሎች መጻሕፍት ጋር ለፓሪስ ቤተ መጻሕፍት የሰጠውና በቁጥር 82 ተመዝግቦ የተቀመጠው ነው ።

ዳግማዊ ምኒልክ ፣ ካህናትና ሴቶች ሳይቀሩ ባንድነት አስተባብረው ኢትዮጵያውያንን ባንድ እግር አቁመው ፣ በአገር ወራሪ ፊት አሰልፈዋል ። ቀኑን ሙሉ በማዋጋት ይኸን ዓለም የተደነቀበትን ድል ባገኙበት ማታ ወደ ሰፈራቸው ሲመለሱ ፣ እዲ ፈቂ ጉታ ላይ ወጥተው በእንዳ ሰንበት ቤተክርስቲያን ገብተው ይኸን ድል ለሰጣቸው እግዚአብሔር ምስጋና አቅርበዋል ። እዲ ፈቂ በእንዳ ኪዳነ ምሕረት በመነከሴይቶ ተራራ መካከል የሚገኝ ነው ። የእዲ ፈቂም ተራራ ከባሕር ከፍታው 2062 ሜትር[1] ነው ። ከሌሎቹ አብያተ ክርስቲያናት ወደዚህ መሔድን የመረጡት ምናልባት ጦርነቱ የተደረገው የካቲት 23 ቀን እሑድ ስለሆነ ፣ የእዲ ፈቂ ቤተ ክርስቲያን እንዳ ሰንበት (የሰንበት ቤተ ክርስቲያን) ስለሆነ ፣ 'ዕለተ ሰንበት የሰቀለት ቀናኝ' በሚል እምነት ይሆናል ።

ከዚያ ወርደው ሠራዊቱ ፣ "እየገደለ ሰጠው ላሞራ! " እያለ በሆታ እያጀባቸው ፣ በደስታና በእልልታ ወደ ሰፈራቸው ደረሱ ። ወደ ድንኳናቸው ገብተው በዙፋናቸው እንደ ተቀመጡ ፣ ጦርነቱን እንደ ወንድ በትጋት የተካፈሉት የሚወድዋቸው ባለቤታቸው እቴጌ ጣይቱ በኢትዮጵያ ልማድ ለገዢና ፣ ለንጉሥ እንደሚደረገው ሁሉ ንጉሠ ነገሥቱ ወደ ተቀመጡበት ዙፋን ቀርበው ፣ እጅ ነሥተው የድል አድራጊነት ምልክት የሆነውን የወርቅ ሎቲ በጆሮአቸው አንጠለጠሉላቸው[2] ።

በማግሥቱም ፣ በዓድዋና በአክሱም ዙሪያ ያሉ ካህናት ለድሉ በዓል ተሰብስበው ነበርና ምራቁ በቅድሚያ ለአክሱም ካህናት ሰላ ተሰጠ ፣ ካህናቱ ከድጓ ውስጥ "ሞያ ለሞት ሰዓር ለጣኦት ወገብረ ትንሣኤ በሰንበት"[3] የሚለውን ጥቅስ ገሥው አዜሙ ። ምስጋናም "አንተ ቀጥቀጥከ አርእስቲሁ ለከይሲ ወትሁቦሙ ሲሳዮሙ ለሕዝበ ኢትዮጵያ" የሚለው ከዳዊት መዝሙር ተዘመረ ።

1 Guida dell' Africa Orientale, P.224.
2 Storia di Etiopia ,Conti Rossini, P.449
3 የድጓው ትርጉም "ሞትን አጠፋ ጣኦትንም ሻረ ፣ በሰንበትም ትንሣኤ አደረገ" [illegible] ምዕ.1 ቁ. 10 ፣ ምዕ.2 ቁ. 14

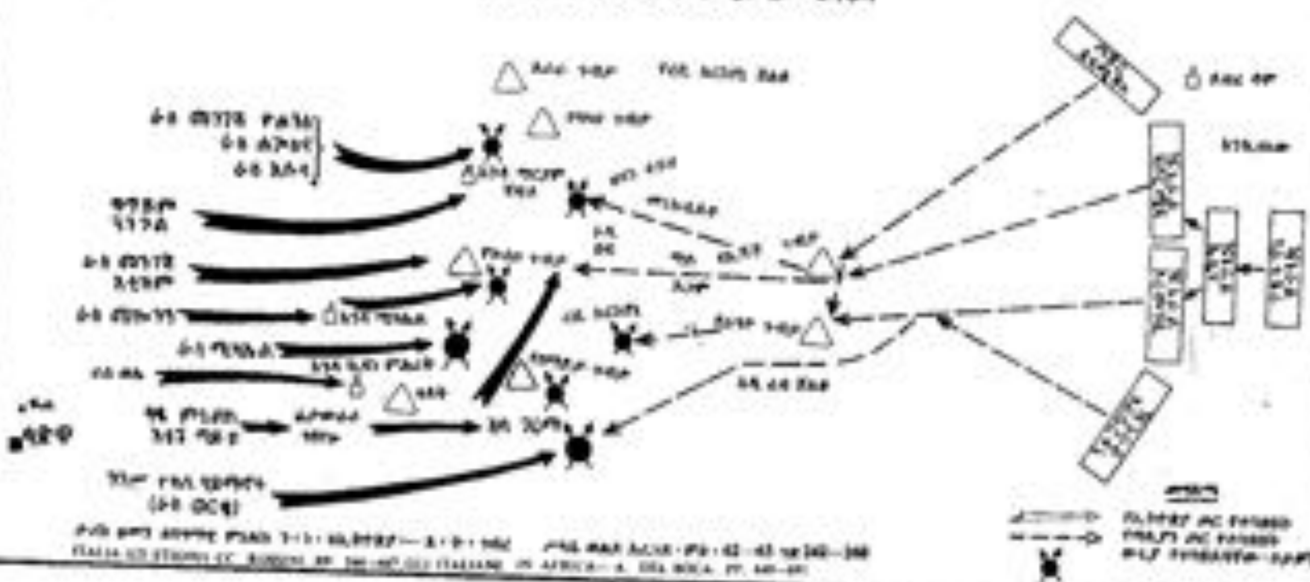
በአዲስ አበባ ገና የጦርነቱ ወሬ ሳይሰማ ውጊያውና ድሉ በተፈጸመበት ቀን የጊዮርጊስ ለት የቤተ ክርስቲያን አለቃ መምህር ጸጌ የሚባሉት ሊቅ የተቀኙት መወድስ ቅኔ እንደ ትንቢት ሆኖ ተደንቆላቸዋል ። ቅኔው ታሪካዊ ስለሆነ እንደሚከተለው አስፍረነዋል ።

በሕፅነ ምኒልክ ይረፍቅ ሰማዕተ ልዕልና
ወበሕፅነ ሰማዕት ይትሐወስ አሰረ ምኒልክ ላዕክ
እስመ እም ርምያ ፈተተ አድባረ ደንጋጌ ወሀውክ
ምኒልክ ንጉሥ አድኅና ዘኢየርር መልእክ
ወእግረ ምኒልክ ኢይትሐወክ
እስመ በቅድሜሁ የሐውር ጸያሔ ፍኖት ወልደ እምላክ
ቡርክትኪ ገነተ ጸጌ እስመ ውእቱ ቡሩክ
ዓለመ ምኒልክ ቀዳማዊ ዘይመጽእ ምኒልክ
ወስሉቅ ሶርያ ትሰግድ ወታስተብርክ
በጽባሕ እስመ ቀርበ መስና ርምያ መሥዋዕተ ሠርክ[1]

በሙሉ ሁሉን መተርጐሙ ምንም ያህል ስለማይጠቅም ፣ ከሙሉው አንዳንዱን ፍሬ ነገር ግዕዝ ለማያውቁ እናብራራለን ። አምስተኛውና ስድስተኛው ሐረግ ፣ "ወእግረ ምኒልክ ኢይትሐወክ ። እስመ በቅድሜሁ የሐውር ጸያሔ—ፍኖት ወልደ እምላክ" "መንገድ ጠራጊው ወልደ እምላክ በፊቱ ስለሚሔድ ፣ (ምኒልክ እርምጃ አይደናቀፍም" ማለት ነው ። ወልደ እምላክ የራስ መኰንን የክርስትና ስም ስለሆነ ፣ መኰንን ግንባር ቀደም ጦር አዝማች እየሆኑ በአላጌና በመቀሌ እየተቀደሙ ለንጉሠ ነገሥቱ የጦርነት ጉዞአቸውን ያቀኑትን ለመጥቀስ ነው ።

ከሁሉ የቅኔ ሐረጉች የመጨረሻው መስመር ፣ "በጽባሕ እስመ ቀርበ መስና ርምያ መሥዋዕተ ሠርክ" "የሮማ ጥፋት እንደ ዕለት መሥዋዕት በጧት ቀርቧል" ያሉት ለባለቅኔው እንደ ደንበኛ ትንቢት ተቆጥሮላቸዋል ። በእርግጥም ግንባር ቀደም ሆና በጧት ግጥሚያ ደርሶ የተማረከው የጄኔራል አልቤርቶኒ ጦር የተመታውና የኢጣሊያ ጦር ቅስሙ የተሰበረው ከጧቱ ላይ ስለሆነ ፣ "በጽባሕ እስመ ቀርበ መስና ርምያ . . ." ብለው የጦርነቱ ዕለት የጦርነቱን ወሬ ሳይሰሙ የተቀኙትና በተግባር የተፈጸመው በትክክል ተገናኝቷል ። አዲስ አበባም እንደገቡ ዐፄ ምኒልክ ይኸንን ሰምተው ሸልመዋቸዋል ይባላል ።

1 መጽሐፈ ቅኔ [illegible] ገጽ 255

የኢትዮጵያና የኢጣሊያ ጦር ሠራዊት የተዋጋበትን የዓድዋን
የአካባቢውን ሠፈር የሚያሳይ ሠሌዳ

ምዕራፍ ዐርባ አራት

በዐድዋ ጦርነት ከኢትዮጵያ ወገን የሞቱትና የቆሰሉት

የኢትዮጵያውያንን ጀግንነት ፣ አንዳንዶቹ ጣልያኖች ሲያደንቁ አብዛኞቹ በከንቱ ለማስተባበል ይሞክራሉ ። ሲጀመር የተገላቢጦሽ የነርሱን የተሸነፉትን አንዳንዱን የጦር መኰንኖቻቸውን ፣ "በጀግንነት ተዋግቶ ሞተ ፤ እንዲሁን የመሰለ አርበኛ በሚያስደንቅ አኳኋን እየተዋጋ ወደቀ" ሲሉ ፣ የኢትዮጵያውያንን ጀግንነት ግን ፣ "እንደ አውሬ እየተጯጯሁ መጡብን ፤ ሬት ለሬት ጉራጁ መሣሪያ ከመድፋችን ላይ ሲወድቁ ዐይን የላቸውም" በሚል ማጥላላት ባለበት አነጋገር ሲገልጹ ይፈልጋሉ ። በተቃርኖ በኢትዮጵያውያን ጀግንነት ተሸንፍን ማለትን በመሰቀቅ የተሸነፉበትን ሰበብ ወደሌላ አቅጣጫ እየመሩ ፤

፩ኛ. የጀኔራል አልበርቶኒ ግንባር ቀደም ጦር በጥዋት የተመደበለትን ሥፍራ አልፎ ስለዘለቀ ፤

፪ኛ. አልበርቶኒ በሚዋጋበት ጊዜ ሌሎች ዳቦርሚዳና አሪሞንዲ ለየራሳቸው ድሉን በመመኘት ለእርዳታ ሳይደርሱለት ስለቀሩ ፤

፫ኛ. ከአገር ተወላጅ በቁጥር የሚበልጡት የነጭ ወታደሮች በተለይ በቅርብ የመጡት በማያውቁትና ወጣ ገባ በሆነ መንገድ በሌሊት ጉዞ ስለደከሙ ፤

፬ኛ. በወታደር ቁጥርም ፣ የኢጣልያን የወታደር ቁጥር የኢትዮጵያ አራት ጊዜ ስለሚበልጠው እያሉ ልዩ ልዩ ምክንያት መስጠታቸውን ባለፈው ተመልክተነዋል ።

በጦርነትም ሆነ በስፖርት የውድድር ሜዳ የተሸነፈ ወገን ፣ ሁልጊዜም ምክንያት አያጣምና ሊያስደንቅ አይገባም ። ቢያሸንፉ ኖሮ ይኸ ሁሉ አሁን የተሰጠው ምክንያት ይቀርና ሌላ የጀግንነት ልዩ ስም እየተሰጠው ድል የማድረጋቸው ዝና ከበቂ በላይ በተጋነነ ነበር ።

እንደ እውነቱ ከሆነ ፣ በቁጥር የኢትዮጵያ ወታደር ቢበልጥም በዘመናዊና በጠቅላላ የጦር ትምህርት ዕውቀት ኢጣልያኖቹ ስለሚበልጡ ፣ በቁጥር ማነሳቸውን ያላቸው ሥልጣኔ ሊከፍለው በቻለ ነበር ።

ቢሆንም ብዙ የኢጣልያ የጦር መኰንኖች ከጄኔራሎቻቸው ጋር በጀግንነት እየተዋጉ መሞታቸውን ማንም ሊክድባቸው አይገባም ። በዓድዋና በአካባቢው ፣ በየሜዳውና በየሸለቆው የተረፈረፈው ሬሣ ራሱ ምስክር ነው ። ጀግና ከሁለቱም ጦር ሠራዊት ውስጥ መኖሩን ሳንዘነጋ ፣ ይኸን ስመ ጥር ድል ያወረሱን ያባቶቻችን ጀግንነት ምንጊዜም የሚረሳ አይደለም ። በውጊያው ላይ የኢትዮጵያ ሕዝብ ተካፋይ ሆና የሕይወቱን መሥዋዕትነት በመክፈል አንጸባራቂ ድል አግኝቷል ።

እያንዳንዱ ጀግና ግዳጁን በሚገባ ባያከናውን ኖሮ ይህ አኩሪ ድል ባልተገኘ ነበር ። ከሞቱትና ከቆሰሉትም ውስጥ የማናውቃቸው ስለሚበዙ ፣ ስማቸውንና ዝብዲቻቸውን ለትውልድ ለማስተላለፍ ብንመኝም አልሆነልንም ። ቀድሞውን በዘመኑ በማስታወሻ ስላልተላለፈና በዚያን ዘመን ጦርነቱን የተካፈሉት በሕይወት ስለሌሉ እንደዚሁ መቅረቱ ያሳዝናል ። በጀግንነት ከሞቱት መካከል ያንዳንዶቹን በተለይ የመኳንንቱን ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ በተዉልን መጽሐፍ ላይ ስማቸውና አሟሟታቸው ባጭሩ የተጠቀሰው ከዚህ ቀጥሎ ያሉት ናቸው ።

ሀ/ ደጃች በሻህ አቦዬ ፣ የፈረስ ስማቸው አባ ደፋር ይባላል ። የዐፄ ምኒልክ እህት የወይዘሮ እያሁሉሽ ልጅ ፣ የንጉሥ ሣህለ ሥላሴ የልጅ ልጅ ፣ የንጉሥ ወልደ ጊዮርጊስና የደጃች ለማ አቦዬ ወንድም ናቸው ። ባገልግሎት ከወንድማቸው በኋላ ፣ ንጉሥ ከተባሉት ከራስ ወልደ ጊዮርጊስና ከነራስ መኰንን እያንሱም ። ምናልባት እንደዚህ ዝንባሌያቸው ወደ አስተዳደር ጭምር ሲሆን ፣ በሻህ መንፈሳቸው ፍጹም ወታደራዊ ይመስላል ። ታናሽ ወንድማቸው ወልደጊዮርጊስ ራስ ሲባሉ የርሳቸው በደጃዝማችነት መቆየት ሰበቡ ይኸው ይሆናል ።

በ1870 ዓ. ም. ዐፄ ዮሐንስ ወደ ሸዋ ዐፄ ምኒልክን ለማስገበር የመጡ ጊዜ ካፄ ምኒልክ አሽከሮች ጠና ጠና ያለው ፣ "ዛሬ ዐፄ ዮሐንስን በጦር ትግቶ እንችልምና አሁን ገብረን እኛም ወደፊት መሣሪያ ሰብስበን በሚመች ጊዜ እምቢ እንላለን" ሲል ፣ እንደ በሻህ አቦዬ ያሉት ጉበዛዝቱ የጦር መኰንኖች "እንበለው!" እያሉ ይፎክሩ ነበር ። በቀጠሮም ጊዜ ፣ "ካፄ ዮሐንስ ጦር ኃምሳ ባለሰናድር ማርኬ እመጣለሁና ተቀበለኝ" የሚል ኖሯል ። በዚያው ሰሞን የዕርቁን ጉዳይ ለመጨረስ ደጃች ናደው በሚመላለሱበት ጊዜ ደጃች በሻህ አቦዬ ያፄ ዮሐንስ ሠራዊት በሜዳ ላይ ሲጓዝ አይተው እልህ ይዟቸው ፣ "በማን አገር ሜዳ እንዲህ ሆነህ ትጓዛለህ" ብለው በፈረስ ጋልበው ሔደው አንድ ባለ ቀሚስ ገድለው ተመለሱ ። በዚህም ምክንያት ፣ "ለሃምሳ ሰናድር

ዋስ የጠራችሁ ፣ በሻህ አቦዬ ከፈለላችሁ" ተብሎ በሰንጉ ምት ተገጥሞላቸዋል ።

ከነራስ ጎበና ፣ ከነራስ ወልደ ጊዮርጊስ ጋር ዳር አገሩን እያቀኑ በግራኝ ወረራ ምክንያት ተንጣጥለው በየባላባቶቻቸው እየተገዙ ይኖሩ የነበሩትን አውራጃዎች እንደገና ለማዋሐድ ዐፄ ምኒልክ በሚያደርጉት ዘመቻ እርሳቸውም ከመጀመሪያዎቹ ጋር ሆነው የከፋንና የጌራን ሕዝብ በማሳመን ወገን ከወገኑ እንዲደባለቅ አድርገዋል ። በዚሁ ምክንያት ፣ ደጃች (በኋላ ንጉሥ) ወልደ ጊዮርጊስ ሲሾሙ ፣ ደጃች (ራስ ቢትወደድ) ተሰማ ናደው ኢሉባቦርን ሲያስተዳድሩ ፣ ደጃች በሻህ አቦዬ ጌራና ከፋ ተሰጥቷቸው ነበር ። ስለዚህ የደጃች በሻህ አቦዬ አንዱ ጉብዝናቸውን የሚያመለክተው በዚያን ዘመን ከነበሩት ከደጃች ኃይሌ እንዳርጋቸው ጋር በማመሳሰል ፣ "ከጉበዞቹ የምናውቃቸው በሻህ አቦዬ ፣ ኃይሌ እንዳርጋቸው" ተብሎ የተገጠመላቸው ነው ።

የበሻህን ሞት እቴጌ ጣይቱ ሰምተው በሐዘን እንዳለቀሱላቸው ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ጠቅሰው ከዚሁ በማያያዝ ስለደጃች በሻህ አቦዬ አሟሟት ፣ "ታላቅ የመኰንን አርበኛ የንጉሠ ነገሥቱ ያክስትዎ ልጅ ደጃዝማች በሻህ የፈረሱ መሬ አባ ደፋር ተብሎ በውነት ስሙ የተጠራው ... ካልጋ ወርዶ ከበቅሎ ላይ ፣ ከበቅሎ ወርዶ ከፈረስ ላይ ሆኖ ተቀማጥሎ ያደገው ባለመጣበር ፈረሱን ሐያ ሁለት ቃዳ መሬት የሚራመደውን ለጓሚ* ይዞበት ባንድ ወገን ሔደ ። በእግሩ ሲሮጥ የወታደር ፈረስ ተውሶ ከአባራሪ ላይ ወደቀ" [1] ሲሉ በራሳቸውና በዘመኑ አነጋገር ገልጸውታል ።

ስለዚህ ፣ ጦርነቱ እንደ ተጀመረ ከመድፉና ከጠበንጃው ተኩስ ብዛት የተነሣ ግርግር ሆኖ በግርግሩ ላይ የጭናቸውን በመጣበር ያጌጠውን ፈረሳቸውን የያዘው አሽከር ባንድ ወገን ሔዶ ስለጠፋ ፣ በግራቸው ሲሮጡ አንድ ወታደር ምናልባትም ከጭፍሮቻቸው አንዱ ሊሆን ይችላል ፣ ፈረሱን ሰጥቷቸው በርሱ ላይ ተጋብተው እያባረሩ ጠላትን ሲወጉ ተመትተው ወደቁ ። ተዋግተው የሞቱት ከጄኔራል አልቤርቶኒ ጦር ጋር በእምባ ኪዳነ ምሕረት ላይ በተደረገው ጦርነት ነው ። በርሳቸው ሞት የተናደዱ ጭፍሮቻቸው በቁጭት ብዙ የኢጣልያ ምርኮኛ ገደሉ ይባላል ።

---

* ለጓሚ ማለት በቅሎ ወይም ፈረስ እየጫነ ፣ እያራገፈ ፣ እየቀለበ የሚኖር ተከታይ አሽከር ነው ። ከዘመኑ የመኳንንት ሹፌር ጋር ሊመሳሰል ይችላል ።

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፣ ገጽ 266

ለ/ ከደጃች በሻህ አቦዬ ጋር በዚሁ ቀንና ስፍራ በገድማንነት ተዋጊተው የሞቱ የጐላው ገዥ ደጃዝማች ጫጫ ናቸው ። የርሳቸው የገድማንነት አሟሟት ባጭሩ እንዲህ ዝርዝር የለንም ። ሲዘምቱ የጐላን ጦር ይዘው ነው የዘመቱት ፤ በዘመኑ የጐላ ጦር አስፈሪ ነበር ። ሠፈሩ አዲስ አበባ የጐላ ሠፈር የሚባለው ነው ። እርሳቸውም የነደጃች ተሰማ ፤ የነ ደጃች ብርቄ አባት ናቸው ። በአገልግሎት ዕድገት ያገኙ የመናገሻ እርም ናቸው ይባላል ። ጉላ በተጉለትና በቡልጋ አውራጃ የሚገኝ በዚያን ጊዜ ባለነጋሪት ደጃዝማች የሚሾምበት ታላቅ ወረዳ ነበር ።

ሐ/ ደጃች በሻህና ደጃች ጫጫ በሞቱበት የጦር ግንባር ስመ ጥሩው የንጉሡ የጦር አበጋዝ ፊታውራሪ ገበየሁ አባ ጉራ ሞተዋል ። እርሳቸውም ወዲ ምኒልክ ሐረርን ከአሚር አብዱላሂ ጋር ከዘመኝ ዓመት በፊት በ1879 ዓ.ም. የተዋጉ ጊዜ ጀግና ገበየሁ እየተባሉ ጦር ነቅን ተካፍለዋል ።

በ1881 ዓ.ም. ጀግና ገበየሁ የሰናድር ያገሮች ሹም እንደ ነበሩና በውስጣቸው የሚያዙት ጦር ቁጥሩ 3000 እንደነበረ በጣልያኖች የባሕር ሙዝየብ (ሊብር ቨርዲ-ትጠልግ ሙጽሐፍ) ተጽፎ ይገኛል ።[1] በዓመት አንድ ጊዜ አግባርትን ፤ ሌላ ጊዜ የጉራጌን አውራጃ ተዘምው አስተዳድረዋል ። የትውልድ አገራቸው ተጉለት ነው ይባላል ። መቃብራቸውም እንጦጦ ኪዳነ ምሕረት ነው ።

በዚህ ዓመት አላጌ ላይ በተደረገው ጦርነት ዋናው የድሉ ባለ ቤት እርሳቸው እንደነበሩ በዚያው ምዕራፍ ላይ አመልክተናል ። የመቀሌውንም ጦርነት በደንብ ተካፍለዋል ። እንዲያውም ራስ መኰንን የዕርቅ ነገር በሚነጋገሩበት ጊዜ ገበየሁ እየተዋጉ ስላስቸገሩ ፤ እንደ አላገው እንዳይዋጉ ራስ መኰንን አስረዋቸው ነበር ፤ በኋላ ላይዋጉ አስምለው እንደ አስለቀቁቸው ከኢጣልያኖቹ ወገን የተጻፈው መጽሐፍ ያረጋግጣል ።[2] ከዚህ ጦርነት በኋላ ፤ በስምምነት ጋሊያኖ ውሩን ከምሽግ ይዞ ወጥቶ በራስ መኰንን ሠፈር አጠገብ እርስና ጅማምንቱ የሰፈሩ ጊዜ ፤ "የአላጌውን የሐበሻ ጀግና የፈረንጅ ጋዜጠኞች በጣም ያወደሱትን ፊታውራሪ ገበየሁን አይተውታል"[3] ሲል ማንቴጋዛ የሚባለው ጸሐፊ ጠቅሶታል ።

ፊታውራሪ ገበየሁ ፤ የዓድዋ ጦርነት ለት በምን አኳኋን እንደ ሞቱ ኢጣልያዊው ጸሐፊ፤ "በእምባ ኪዳነ ምሕረት ላይ ጧት ከገርጊራል

1 Assedio di Macalle. V. Mantegazza, P.260
2 Italia ed Etiopia P.P. 242—243
3 Assedio di Macalle...., 413.

እልበርቶኒ ጦር ጋር በተደረገው ውጊያ የኢጣልያኖቹ መድፍ ከቆሞ ባጠቃበት ሰዓት ወታደሩ ማፈግፈግ ሲጀምር ለወታደሩ "ወደ ፊት የሚመለሱ ፤ የአላጌው ጀግና ፊታውራሪ ገበየሁ በምን አኳኋን እንደሞተ ይናገሩ" ብሎ ጮኸ ። "እንደ አንበሳ ተወርውሮ በጦርነቱ ላይ ገባ ። በዚያን ጊዜ በመትረየስ ተመትቶ በ3 ሰዓት ላይ ወደቀ" ያለውን እናስታውሳለን ። ከዚሁ እያያዘ ከመሞቱ በፊት ጭፍሮቹ እንዲሠተው አንድ ቀጭን ሙስር ከበወት እንደ ነበረ የተማረከው ኢጣልያዊ የጦር መኰንን ቴሬንቲ ካሩሶ የሚባለው ባሰፈሩ እጅ እንደ ተያዘ ማየቱን አመልክቷል ።[1]

ስለገበየሁ አሟሟት ዝምኒ ቲዮሪ የሚባለው የጦር መኰንን ፤ ተማርኮ እስከ አዲስ አበባ ድረስ መጥቶ የነበረው በጻፈው ማስታወሻ ላይ በበኩሉ ከአይኖው እባባል በትንሹ ለየት አድርጎ እንደዚህ ይላል ። "... በዚያን ኪዷና በማዮቶ *በሚመሩት መድፎች እየተመቱ አበሾቹ ወደኋላ ሲያፈገፍጉ አይቶ ፤ ፈሪ ሁሉ እንዴት ትሸሻላችሁ ፤ እኔ እንዴት እንደምሞት ለንጉሡ ሔዳችሁ ንገሩ ብሎ ፈረሱን ባለንጋ በትር እስንሥቶ በጣልቢያ በሚዘንመው የመድፍ ጥይት መካከል ገባ ። እርሱን ሲያዩ ሁሉም እየርጠ ተከትለውት ገብተው ከመድፈኞቹ ጋር ተጨፋጭፈናና ገድሎ መድፎቹን ማረከ ። የገበየሁ ሬሳ ከወደቀበት ቦታ የኛዎቹም የዝግጅተኞቹ ሬሳ አብሮ በመውደቅ የርሱን ሬሳ እከበረው" በዚያው ሰሞን ምርኮኛ በመሆን በንጉሡ ነገሥቱ ሰፈር ባለ ባይኑ እንዳየው ፤ ስለገበየሁ ሰው ሁሉ ያለቅስ እንደነበረ ፤ ከዕለታት አንድ ቀን ከሞት የተረፈው በያሊታው ተሰልፎ በንጉሡ ነገሥቱ ፊት ሲያልፍ ፤ የፊታውራሪ ገበየሁን የተጫነ በቅሎ የገባ ወጣት ልጅ ይዞ (ተተምጦ) ሲያልፍ ምኒልክ አይተው ማልቀሳቸውን ያረጋግጣል ።[2]

ስለዚህ ፤ የአላጌውን ምሽግ በመስበር በኢጣልያ ላይ የመጀመሪያውን የድል ደወል ያሰሙት ፤ የመቀሌን ጦርነት በመካፈል እጃቸው የቆሰለው ፤ አበጋዙ ፊታውራሪ ገበየሁ አባጉራ የዓድዋ ለት ወደር በሌለው ጀግንነት ላገራቸው ነጻነት ፤ ለሚወዷቸው ንጉሠ ነገሥት ክብርና ፍቅር ሲሉ ሕይወታቸውን ሠውተዋል ። በዚያን ጊዜም ፤ "የዐድዋ ሥላሴ ጠላት አረከሰው ገበየሁ በሞቱ ግባና ቀደሰው" ተብሎ ተገጥሞላቸዋል ።

መ/ ፊታውራሪ ተከሌ የወለጋው ገዥ ያኔ ምኒልክ ልጅ የደጃች

1 Italia ed Etiopia ....,PP. 251, 368—369.
* Pianchini & Masotto የሚባሉት ሁለቱ የመድ አለቆችና የመድፈኛ ክፍል ሹማምንት ናቸው ።
2 Ricordi di un Prigioniero di Menelik, Giovanni Tedone, PP.142—143

እስፋው ወሰን ምግዜት የነበሩት ናቸው ። እንደነፊታውራሪ ገበየሁ ሳይ ምኒልክ የቆዩ የጦር መኰንን ናቸው ። በ1881 ዓ.ም. ሚሜን ይገዙ እንደነበረ በኢጣሊያኖች ማስታወሻ ይገኛል[1] ። የወሰጋ ገዥ ባሉ በዐፄ መሠረት ጦራቸውን አስከትተው አዲስ አበባ ከገቡ በኋላ ፣ በራስ መኰንን ጦር ውስጥ ግንባር ቀደም ሆነው የአዳጊን ጦር ተካፍለዋል ። የዓድዋ ጦርነት ዕለትም ነት ከነፊታውራሪ ገበየሁ ጋር ተካፍለዋል ። የዓድዋ ጦርነት ዕለትም እንደነፊታውራሪ ገበየሁ ጭት በተደረገው ውጊያ ላይ በጀግንነት ወድቀዋል ።

ሠ/ ቀኛዝማች ታፈሰ ዓባይነህ ፣ የፈረስ ስማቸው አባ ትንታግ ነው ። በዓድዋ ዘመቻ ዕድሜያቸው 25 ዓመት ነበር ። በዕድሜ ወጣት ቢሆኑም ጀግንነታቸው ከፊታውራሪ ገበየሁ ጋር በመጠኑ ተመሳሳይ ነው ። በግዛታቸው በግረቆ ሲኖሩ በአደን ስሙ ገኑ ስለነበሩ ወደ አዲስ አበባ በመጡ ቁጥር የዝሆን ቀንድ ለንጉሠ ነገሥቱ ያቀርቡ እንደ ነበር ፣ በውጊያ ጦርጦሩ ወታደር ፣ ለሁሉ ሥራ ከተፎ ሥል ጡን ስለነበሩ ላስቸጋሪው ሥራ ሁሉ ዐፄ ምኒልክ "ታፈሰን ጥሩ" ይሉ እንደነበር ፣ ብርታታቸውንና ጠንካራነታቸውን እያዩ "ይሞትብ ኛል" እያሉ ንጉሠ ነገሥቱ እጅግ አጥብቀው ይሳሱላቸው እንደነበረ ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ በመጽሐፋቸው ጠቅሰዋል ። በአዳጊ ጦርነት በከፍተኛ ጀግንነት እንደ ተካፈሉ ተመልክተናል ። በዚሁ ጦርነት ሃምሳ የሚሆኑትን ጣልያኖች ባንድ ጕራዴ እንደ ጨፈጨፉ ፣ አንድ ላይ ቆመው የተኰሱት አይር (ቀስሀ) እንደ አርበሜ (ኩይስ ቆልል) እንደ ተቆለለ ፣ በእሁን በዐድዋ ጦርነት ስሞን መንድር ይዘው ከጭፍሮቻቸው ጋር ወደፊት እየዘለቁ በየተራራው ላይ ሆነው የኢጣ ልያኖችን ከምሽግ መውጣትና አለመውጣት ቃፊር ሆነው በመጠባበቅ አንዳንድ ጊዜም በርከት ብሎ ከወጣ የንጭና የባሻ ብዙቅ ወታደር ጋር ተገናኝተው በመዋጋት ግዳይ ላዩ ምኒልክ ይጥሉ እንደነበረ ጸሐፊ ትእዛዙ አመልክተዋል ። ከዚሁ አያይዘው የኢጣልያኖቹን ከምሽግ መውጣት በመጀመሪያ ለንጉሠ ነገሥቱ በፈረስ ጋልበው ያስረዱ እርሳቸው እንደነበሩ ከገለጹ በኋላ ፣ የዓድዋ ጦርነት ለት ስለ አሟሟታቸው እንደዚህ ብለዋል ። "እድሳ ያልጨረሰው ቀኛዝማች ታፈሰ እንኳን በውና የውድማ ዝሆን ሲፎክር ድምጡን ሲሰማ ይጨ ነቅ የነበረው ተኵሶ ሲጥል በጕራዴ ሲመታ ፣ ከሁለተኛው ስልፍ ስማዕታ ከሚባለው አገር ሲደርስ ከንዱን ቆሰለ ። በቆሰለም ጊዜ እ ከሮቹ እንግዲህ ከጥሩ ሥር እናሳርፍህ አሉት ። እርሱ ግን ለኢጣልያ ወታደር እንዱ እጁ ይበቃል ብሎ ሲያባርር ከዚያ ላይ ወደቀ. . ."

1 Assedio di Macallè . . . P.260.

በማለት ጽፈውላቸዋል[1] ።

በዚህ ዓይነት ቀኛዝማች ታፈሰ አባይነህ ተዋግተው የሞቱት ፣ በረዓዮ ተራራ በግይ አጋምና በሰማዕታ በኩል ከዘመተው ከጀኔራል አሪሞንዲና ከተጠባባቂው ከጀኔራል ኤሌና ጦር ጋር በተደረገው ውጊያ ላይ ነው ። ተመትተው የወደቁትም ከሰማዕታ ጕብታ አጠገብ መሆኑ ነው ። ቀኛዝማች ታፈሰ ዓባይነህ የልዑል ራስ እምሩ አጐት ያባታቸው የደጃች ኃይለ ሥላሴ ታናሽ ወንድም ናቸው ።

ረ/ ፊታውራሪ ዳምጠው ፣ የፈረስ ስማቸው አባ ሸንው የራስ ደስታና የማገርር ጄኔራል አበበ ዳምጠው አባት ናቸው ። በ1881 ዓ.ም. እንፊታውራሪ ገበየሁ ሽቃ እየተባሉ ሰናድር ያዥን ሲያዙ ፣ እርሳቸው ባላምባራስ ተብለው የፈረሰኛ ዘበኛ አሊቃ ነበሩ ። በኋላ የፊታውራሪነት ማዕረግ አግኝተዋል ።

እንደ ጸሐፊ ትእዛዝ አጻጻፍ ፣ ፊታውራሪ ዳምጠው ሲዋጉ የሞቱት በዚሁ ቀኛዝማች ታፈሰ በሞቱበት የጦር ግንባር በሰማዕታ ጕብታ ይመስላል ። ተዋግተው የሞቱትም ከመስኩብ በተመለሱ በዐሥረኛው ወር ምንም የዕረፍት ጊዜ ሳያገኙ በዙረት ላይ እንዳሉ ማለት ነው ።

በተረፈ ከነዚሀ በቀር በዓድዋ ጦርነት ሕይወታቸውን የሠዉት ከየመጽሐፉ የተሰቀሙት ቀጥለው ያሉት ናቸው ።

፩/ ደጃች ግን እየ የፈረስ ስማቸው አባ ባሕር ፣ ቀድሞ የደጃች አመንሸዋ የጦር አዛዥ ነበሩ ። ደጃች አመንሸዋ ሲሞቱና ጦራቸው ለራስ መኰንን ሲሰጥ ፣ እርሳቸውም ወደ ራስ መኰንን ዞረው ባፄ ምኒልክ ፈቃድ ደጃዝማች ተብለው ጨርጨርን ይገዙ ነበር ።[2]

፪/ ፊታውራሪ ወልደ ሚካኤል የሚታው ባላባት የፊታውራሪ ገረሙ ልጅ ፣

፫/ ቀኛዝማች አባይነህ የቀኛዝማች ታፈሰና የደጃዝማች ኃይለ ሥላሴ አባት ፣

፬/ ቀኛዝማች ተገኘ ወርቅ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የታወቀ ጀግና ፣

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፣ ገጽ 267 ።
2 ዋ በለው ፣ ብላቴን ጌታ ማኅተመ ሥላሴ ፣ ገጽ 18 ።

፬/ ፊታውራሪ እምባቆ ከዓድዋ በፊት በማይ መሬት ጦርነት የሞቱ፣
፭/ ቀኛዝማች ተሰማ ወልዴ፣
፮/ ፊታውራሪ ጀንኩሩ የደጃች በሻህ ጭፍራ፣
፯/ ባላምባራስ በለው፣
፰/ " እደራ፣
፱/ " ሰይፉ፣
፲፩/ አቶ መላኩ የፈረስ ዘበኛ።

የካቲት 23 ቀን ከማለዳ ጀምሮ እስከ እኩለ ሌሊት በቆየው በዚህ ጦርነት የሞቱት ብዙዎች መሆናቸው ግልጽ ነው። በንጉሥ ተክለ ሃይማኖት፣ በየራሶቹና በየደጃዝማቾቹ ውስጥ ሆኖ ዘምቶ የሞተውና የቆሰለው ብዙ መሆኑ ሲታወቅ ከሰነድ ጥቂት የተገኘ፣ ስማቸውን በዚህ የታሪክ መጽሐፍ ላይ ለማግኘት አለመቻሉ ያሳዝናል።

ከዚህ ጋር ደግሞ፣ ካፒቴን ክሎቬት የሚባል የፈረንሳይ ተወላጅ በበጅሮንድ ባልቻ ውስጥ ሆኖ በመድፍ ኢጣልያኖችን በመውጋት ኢትዮጵያን የዓድዋለት ማገልገሉን ልናስታውስ ይገባል። እርሱም በፈረንሣይ ጦር ሠራዊት ውስጥ በመድፈኛ ክፍል ሳለ፣ ዳ፤ ምኒልክ ዝብቶ በጦር ትምህርትና በሌላውም በብዙ ወታደር ነክ ጉዳይ ሲመክርና ሲያገለግል የቆየ ነው። በጦርነቱ ዋዜማ ዓመቱን ሁሉ ወታደሩን የጠመንጃና የመድፍ አተኳኮስ ሲያስተምር ነበረ ይባላል። በኋላም ጦርነቱን ለመካፈል አልጋውን ከሚጠብቁት ከራስ ዳርጌ ተሰናብቶ ከአዲስ አበባ ወደ ጦሩ ግንባር መጥቶ የካቲት 22 ቀን ደረሰ። በማግሥቱ ሲዋጋ ውሎ ከድሉ በኋላ በተራው እንደ አንድ ኢትዮጵያዊ መኰንን ባ፤ ምኒልክ ፊት ሲፎክር የተማረኩት ኢጣልያኖች አይተውታል።

ጆቫኒ ቴዶኔ የሚባለው ምርኮኛ የጦር መኰንን በጻፈው ውስጥ ስለ ካፒቴን ክሎቬት እንደዚህ ይላል። "... በ6 ሰዓት በንጉሡ ድንኳን ፊት እኛ እስረኞቹ ስናልፍ፣ ከንጉሠ ነገሥቱ ድንኳን በራፍ ላይ አንዱን አማርኛ የተቀመጠ ጠጕሩ ወርቅማ (ብሎንድ) ... እኛን በንቀት እያየ የሚስቅ ነጭ አየሁ።..."[1] ብሏል።

በተረፈ በዓድዋ የወደቀውና የቆሰለው የኢትዮጵያ ወታደር ከነመኳንንቱ ቁጥሩ በትክክል አይታወቅም። ግራዝማች የሴፍ አዲስ

1. I Ricordi di un Prigioniero, G. Tedone, P. 44; IL Generale Salsa: E. Canevari P. 97.

አበባ ላሉት ለሙሴ ሞንዶን ሲያስተላልፉ፣ የሞቱትን ቁጥር 3867 አድርገውታል። እንኮንቲ ሮሲኒ ከብዙ የኢጣልያ መጽሐፎችና ከቃል ጥያቄ ለቅመው የሞቱትን ቁጥር ከ5 እስከ 7 ሺ ከፍ ሲያደርጉት፣ ጉግሾ ከ7 እስከ 10 ሺ አድርሰውታል። የቆሰለኞውንም ልክ ወደ ሺቸው ቁጥር የሚያደርሱት አሉ። ሚስተር በርክሌ የሚባሉት እንግሊዛዊ የሟቾቹን ኢትዮጵያውያን ቁጥር 7ሺ፣ የቆሰለኞውን ቁጥር 10 ሺ አድርሰውታል።[1]

ንጉሠ ነገሥቱ፣ ከመሳፍንቱ፣ ከመኳንንቱና ከሠራዊቱ ጋር ወደ ሰፈራቸው ከተመለሱ በኋላ በተገኘው ድል ምንም እንኳን ደስታ፣ ቢደረግ ስለሞቱትና ስለቆሰሉት በደስታው ጐን ሐዘን፣ ጭንቀትና ለቅሶ፣ እንደ ተደረገ የታወቀ ነው። በማናቸውም ድል አድራጊ አገር እንደ ሚደርሰው የንጉሠ ነገሥቱም የሁሉም ደስታ በሐዘን የተበረዘ ነው ማለት ይቻላል። ወደ ሰፈር መልስ ከሆነ በኋላ፣ ከማግሥቱ ጀምሮ ንጉሠ ነገሥቱ በያለበት የወደቁትን የኢትዮጵያውያኑን ሬሣ እያስለቀሙ ሲያስቀብሩ፣ ቆስሉ የወደቀውን ወይም በቃሬዛ ከየክፍሉ ጦሩ የመጣውን ሁሉ በመድኃኒት ሲያሳክሙ፣ በየመንደሩም እያሳደሩ ሲያስታምሙ፣ በየጦሩ ጕራ በየአለበት የተበታተነውን የጠላት መድፍና ጠመንጃ፣ ጥይትና ቀለህ ሲያሰበስቡ ሰነበቱ። ከንጉሠ ነገሥቱና ከእቴጌይቱ ጀምሮ ሁሉም በዕብሪተኛው ጠላት ላይ በተገኘው ድል የተደሰተ ቢሆንም ከታወቁት አርበኞች ከነገበየሁ፣ ከነታፈሰ ጋር በጠቅላላው ቁጥራቸው እስከ 7 ሺ የሚደርስ ከመኳንንት፣ ከሹማምንትና ከተራ ወታደርም ስለሞተው ወገን፣ ሁሉም ማዘኑ የታወቀ ነው።

ይህን አስመልክተው ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ፣ "ከሰልፍ ላይ ስለቀሩት እጅግ አጥብቆ ሐዘን ሆነ" ካሉ በኋላ፣ አልፍ ብለው "ንግሥቲቱ እቴጌ ጣይቱ ስለ አሽከሮቻቸው፣ ስለ ወዳጆቻቸው፣ ስለ ክርስቲያኑ ማለቅ መራራ ሐዘን አዘኑ። ብርሃን የመሰለ ፊታቸው እተላስ (ጥላት) እስኪመስል አለቀሱ ... ነገር ግን፣ እንደ ተነሡ ብዛት፣ እንደቀትነ ርዝመት፣ ሰው ሞተ ብሉ ያዘነ የለም። ባሏም፣ ልጅዋም፣ ወንድሟም የሞተው እንኳን አልጋው ቆመልን ነው እንጂ፣ ባሌ ልጄ ወንድሜ ሞተብኝ ብሉ ያዘነ የለም"[2] ሲሉ ገልጸውታል። ያዘነ የለም ማለታቸው ያነጋገር ፈሊጥ ወይም ከሐዘኑ የተገኘው ድል መብለጡን ለማመልከት ነው እንጂ፣ ሐዘኑማ ሐዘን መሆኑ አይቀርም። በሐዘኑ ላይ ግን፣ የድል አድራጊነትና የነጻነት ደስታ ተበርዞ ሐዘኑን አቀዝቅዞታል ማለት ነው። እነዚህ ሁሉ አልቀው ድሉ ባይገኝ ኖሮ ሐዘኑ ከመራራ ደረጃ ላይ ይደርስ ነበር።

1 Italia ed Etiopia ... P. 452, G.F.H. Berkeley PP. 346—347
2 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ—ገ.ሥ. ገጽ 257—268

ምዕራፍ ዐርባ አምስት

የኢጣሊያ ጦር መፍረስና ቅጥ ያጣ ሽሽት

ቅጥሩ ሐያ ፳ የሚያደርሰው ባንድ ሌተና ጄኔራልና ባራት ማጆር ጄኔራሎች የተመራውና ጦርነት የጠማው፣ ሰላም ያንገፈገፈው የኢጣልያ ጦር እንዠ ባፄ ምኒልክ የጦር ሠራዊት ተመትቶ ፍርስርሱ ወጣ። የሞተው ሞቶ የተረፈው ሸሸ። ከአልቤርቶኒ ጦር የተረፈው ወደ ሳውሪያ፣ ከዳቦርሚዳና ከአሪሞንዲ ጦር የተረፈው በቁሃና በመሬት ማይ በኩል አድርጎ ራቁን ወደ መረብ፣ ወደ አዲ ቀይሀ፣ ወደ አዲግራት፣ ወደ አሥመራ መሰሰ። በየበኩሉ ቅጥ ባጣ መንገድ እየተዝረከረከ በቁስል እየተሰቃየ፣ ረኃብና ጥም፣ እርዛትና ድካም እያንገፈገፈው እየ ወደቀና እየተንገዳገደ ከመንገድ ላይ ይገኛል።

ጣሊያኖቹ፣ ለድሉ በፍጹም እርግጠኞች ከመሆን የተነሣ፣ "ምናልባት የተሸነፍን እንደሆን እዚህ ቦታ ተገናኝተን በዚህ መሥመር እየተከታተልን ወደ መጣንበት እንመለሳለን" የሚል ከጠቅላይ አዛዡ የተሰጠ ምንም ዐይነት ፕላን አልነበረም። የጦርነቱ አመራር ራሱ ከፕላን ውጭ ሆኖ እንደ ተዘባረቀ የሸሸቱ ነገርም ከዚያ የበለጠ ተበላሽቶ ብዙ ወታደር በየፊናው ሲሔድ፣ የኢትዮጵያ ወታደር እየደረሰ በጥይትና በጐራዴ ሲያተራምሰው ባላገር በበኩሉ እየተቀበለ በዱላና በሽመል እየመታ የገደለው ብዙ ነበር።

ጄኔራል አልቤርቶኒ፣ በቅድሚያ ሲማረክ፣ ጄኔራል አሪሞንዲና ዳቦርሚዳ በጦርነቱ ሜዳ ላይ ሞተዋል። የተጠባባቂው ጦር አዛዥ ጄኔራል ኤሌናና ዋናው ጠቅላይ አዛዥ ጄኔራል ባራቲዬሪ ብቻ አምልጠው ወደ አዲ ቀይሀ አመሩ። እነርሱም በየጦሩ ሜዳ ድል አድራጊው ጦር እያዋከበ መምጣቱን ተመልክተው ለጊዜው ባጋጣሚ አጠገባቸው ከተገኙት ጋር ተመካከረው የጦርነቱን ፍጻሜ ሳያዩ፣ "ከመከበባችን በፊት እናምልጥ" ብለው ሸሹ። ጠቅላይ አዛዥ፣ የጄኔራል አልቤርቶኒን መማረክ፣ የሁለቱን ጄኔራሎች ማለትም የዳቦርሚዳንና የአሪሞንዲን መሞት አያውቅም ነበር። የራሳቸው የኢጣልያኖቹ የታሪክ ሰነድ እንደሚያመለክተው፣ አጦር ግንባር ከቀረበው 17,000 ወታደር ውስጥ ወደ አሥመራና ወደ አዲግራት ሸሽተው ነፍሳቸውን ያዳኑት

258 መኰንኖች ፥ 4666 የነጭ ፥ 4,000 የጥቁር ወታደሮች ናቸው [1] ። በርክሌይ በጠቅላላው የሞተውን የነጩንም ፥ የጥቁሩንም ቁጥር በድምሩ 6133 አድርጎታል [2] ።

ከኢጣልያኖቹ ትራፊ ጦር አጋማሹ አባራሪውን ለመከላከል እንዲመቸው ባንድነት ተሰብስቦ ሲጓዝ የቀረው ተበታትኖ ። ባንድነት ያለውንም ፥ እየተበታተነ ይጓዝ የነበረውንም ፥ አባራሪው ወታደርና ባላገር በጠበንጃም በዱላም እየመታ ብዙ መጨረሱን ባለፈው አንቀጽ አንብበናል ። ወታደሩም የካቲት 22 ቀን ለ23 አጥቢያ ሲጓዝ አድሮ የየካቲት 23ትን የውጊያ ቀን የተካፈለ በመሆኑ ፥ ለየካቲት 24 ቀን አጥቢያ ባለው ሌሊት ለመሸሽ ድካም ፥ ረኃብና ውሃ ጥም ስላጠቃው የቆሰለም ስላለበት ፥ የሽሽት ጉዟቸው ለኢጣልያኖቹ የጸዐርና የመከራ ሽሽት ነበር ማለት ነው ። ከጦርነቱ አዝማመርና አፈጻጸም የዚህን የሽሽት ሁኔታ ከኛ ወገኖች ይልቅ ፥ ከበራሪዎቹ አንዱ የጦር መኰንን የዓድዋ ጦርነት በሆነ በዐምሩ አራተኛው ቀን ከምጥዋ ለናቱ የጻፈላት ደብዳቤ ሁኔታውን በትክክል ያስረዳል ።

የምሰግድልሽና አስደሳቿ የኔ እናት*

ከሁሉ በፊት በእግዚአብሔር ፊት እንስገድ ። ከሞት ተርፌ ሕያው የሆንኩት በተአምራት ነው ። የካቲት 29(22) ቀን ከማታው በ10(4) ሰዓት ጠመንጃና ጥይት ትንሽ የተፈጨ የቆርቆሮ ሥጋ ብቻ ይዘን የቀረውን ሁሉ ትተን እንድንጓዝ ትእዛዝ ስለመጣ ፥ በሦስት በኩል በሦስት አዝማች ተከፍለን ጉዞ ጀመርን ። እኔ የነበርሁት በዳቦርሚዳ ውስጥ ነበር ... የተወጠነውም አሳብ በድንገት በጠላት ላይ ደርሰን አደጋ ለመጣል ነበር ። በዚህ ዓይነት ከማታው 10(4) ሰዓት ጀምረን እስኪነጋ 7(1) ሰዓት ድረስ ተጉዘን ሰላ ደረስንና ስንደርስም ገና ድር ቀልዶ ስለወጣ ፥ በድንገት ደርሶ ጠላትን የማስደንገጡ ነገር ቀረ ። መንገዱ ድንጋያማ ደረቅ ውሃ የሌለበት ... ስለሆነ ሥራዊቱ እየደከመ ወደቀ ።

በ7 ሰዓት ከ14 (በአንድ ሰዓት ከዐሥራ አራት ደቂቃ) ላይ በቀኝ በኩል ተኩስ ሰላ ተሰማ ፥ ጠላታችን ያለበት የመሰለን በግራ በኩል ነበርና ሁላችንም ተደነቅን ... ቢሆንም በስንት ድካም የእናፍራ ቆሕይ እያቃጠለን ጉዟችንን ቀጥለን በግራና በቀኝ ተራራ ወዳለው ሥፍራ ደርሰን ወደ ተራራው ለመውጣት ስላልቻልን ፥ በሥፍራ ቆመን ሰላ በፊታችን በቀኝ በኩል ግናም የሆነ አስደናቂ የጥይትና የመድፍ ተኩስ ይሰማን ነበር ። ወዲያው ከፊታችን የአልቤርቶኔ ጦር በሙሉ ተኩስ ይሰማን ነበር ።

1 Italia ed Etiopia ... PP. 447—448.
2 The Campaign of Adwa ... Chap. XII, PP.335—368.
* በኢጣልያንኛ «Mamma Mia, Adorata, Diletta» ይላል ።

እየሸሸ ሲመጣ ተመለከትነው ። ቀጥሎም በድንገት የኢትዮጵያ ወታደሮች እንደ መጋረጃ ሆነው ከያለበት ፈልቀው በፊታችን ያሉትን ሁሉት ተራሮች እየተሸፈኑ ያዙዋቸው ። ቀጥሎም እየሮጡ እየተጯጯሁ እየተኰሱ በሁሉም ላይ የጥይት በረዶ አወረዱብን ። ግማሾቹ ተደብቀው ስለሚተኩሱም ልናያቸውና ልንተኩስባቸው አልቻልንም ። ጥይታቸውም ጭስ የለውም ። ስለዚህ ከነርሱ በሚተኮሰው ጥይት የኛ ወታደሮች እንደ ዝንብ ይረግፉ ጀመር ። ቢሆንም ጣልያኖቹ መሉ ሰው መታኮሳቸውን አልተዉም ።

ከዚህ በኋላ የበታቸው ሠራዊት ወደኋላ እፈግፍጎ የጉብታ ሥፍራ ለመያዝ አሰበ ። ነገር ግን በጥይት ተከበን ስለነበረ ፥ በተነታንኛን ቁጥር የጥይቱ መዓት ስለሚወርድብን ምንም ማድረግ አልተቻለም ... ይሁን እንጂ ፥ እንደ ምንም ብለን ከመኳንንቶቻችን ተለይተን ወደ ጉብታው ደረስን ተገን ይዘን ትንሽ አንዳረፍን ... ወዲያው እነሱም እየተኩሱ ብን እኛም እየመለስን ስንተኩስባቸው በውጊያ እስከ 4(10) ሰዓት ቆየን ። ... ከዚያ በኋላ ባንድ የስንበሉቴ ጋር ባለበት ሥፍራ ውስጥ ተደብቀን የምቆትንና የተረፉትን ወታደሮቻችንን መቁጠር ጀመርን ። ከኔ ጋር በሙሉ ከነበሩት ከመቶ ዐሥራ ምስቱ ሰባ ብቻ ተርፈው አገኘናቸው ። ከነርሱም ብዙዎቹ ቆስለዋል ... እኛ ሰባዎቹ ከቀናው የቢታት ሠራችን ተለይተን ብቻችንን በማናውቀው አገርና ስፍራ አንድ ጠብታ ውሃ በማይገኝበት ተገኝተን እንግዲህ ወዴት እንሒድ! ወይስ ምን እናድርግ! እያልን እንመካከር ጀመርን ። እስንበትም ስፍራ አጠገብ አንድ ከቀኛ የቆሰለ ማዦርና 6 በቅሎዎች አገኘን ። ከዚያ እኛ ሾማምንቱ እርስ በርሳችን ምክር ካደረግን በኋላ ፥ ወደ ምሥራቅ እንጓዛዝና ሰፈራችንን እናገኝ ብለን ውሳኔ አደረግንና ቁስለኞቻችንን በበቅሎ ጭነን ጉዞ እንደ ጀመርን በቅሎዎቹ አልራመድ ስላሉ ከኋላ እየደበደብን በመንዳት ጉዟችንን ቀጠልን ... የቀሩት ቁስለኞች እያቃሰቱ ወዮ ወዮ እያሉ በኋላ ይከተሉን ነበር ። በድንገት ከኋላችን የጥይት ድምፅ ተከትሎን ስለተሰማ ቁስለኞቹ መራመዳቸውን ትተው አመራት ላይ ተዘርረው ተኙ ። ተነሡ ብለን ብንቆጣም ፥ ብናባብልም አልሆነም ... በዚህ ሰዓት እኩለ ቀኑ ላይ መሆናችን ስለ ተሰማን እኔና ካፒቴኑ ሰየሸንጉሎቹን ለመንዳደል ተፈቃቀድን ። ነገር ግን ይህ አሳብ ወዲያው ከሊያችን ተወገደና በብዙ ጭንቀት የተኙትን ቁስለኞች እስከመጨረሻ በዚያ ሰቆቃና ጠጠርማ መንገድ ከኋላችን ተኩስ እየተከተለን ሰንዓዘ ድንገተኛ ያልታሰበ ቀጭር ደረሰና በሰማይ ላይ ታየና ዝናም መዝነብ ጀመረ ። ዝናመን አጠራቅመን የምንጠጣበት መሣሪያ ስለሌለን ፥ ዝናም የሩሰውን ልብሳችንን እየመጠጥን ተጓዝን ። ሲመሽ ከማታው በ10(4) ሰዓት አንድ የለመለመ ሰፊ እርሻ ተገኝተን በዚያ ሰፍረን እደርን ። በዚያም ብርሃን ጊዜ ጠላቶቻችን ጥይት እየተኩሱ ውስት ወታደር ውስት በቅሎ ነድተው ሰይዘን ወታደሮች አቆሰሉብን ። ከሌተናዎቹ (ከመቶ አለቆች) አንዱ ከቆሰለኛው ማዦርና ከዐምር ወታደር ጋር ወደኋላ ደከሞው ቀሩ ... መሪዎ ወገን ደርሰን ልናዋቸት አደረግንና ... እንደገና ከሌሊቱ በ10(4) ሰዓት ተነሥተን ... በመንገድም እንዳንድ ጊዜ መዋጋት ነበረብን ። ከኛ ጋር ካሉት ጥምና ሉቃስ አለቃ በውስጥ ሹራብ የሚሔድ ጫማው አለቀ በሾሚዝ ቁራጭ ወይም በጥቁ ጫማውን አስር ይሔድ ነበር ። እንዲያውም ደነምት እለሔድ

ሲል እንዲራመድ በዱላ ስንደበድበው ወደኋላ ተሰዶቶ እንዳይቀርም ባላገር እንደሚነድበው ስለሚያውቅ የጉዱን መራመድ ይጀምራል። እኛ ሹማምንቱ ወታደሮቻችን በጎድ እንዲራመዱ ለመደብደብ ጭካኔ አስፈለጎን ነበር።... እንደዚሁ ባንድ በታ ውለን ስንጓዝ ከሜካ ውስጥ ተተኩሶ አንድ ጓደኛችን ተመታ። ሊድን የማይችል መሆኑንም ስናውቅ ትንሽ ውሃ አጠገቡ ትተንለት ተለነው ሔድን። ባንድ ስፍራ ስንደርስ በፊት ለፊት እሳት በብዙ የሚነድ አየን። የጠላት ሰፈር መሆኑንም የሚመራን ያገር ተወላጅ ስለ ተናገረ እንብታ ላይ ወተተን መግሪያችንን ጠምደን ተኛን። ከዚያም በማግሥቱ የኛ ምቹ ወላንድ መንደር ገብተው ስንቅ ሲፈልጉ ከባላገሩ ጋር ተዋጉና ሦስቱ ሞቱ። እኛም በሩቅ እየተኮስን ባላገሮቹን ብዙ እየገደልን አባ ረርን። ቢሆንም እንደገና ጉዞ ጀምረን የምንጓዝበት ሜዳ ውሃ የሌለ በት ስለሆነ ውሀ ጥም እንደገና ያሰቃየን ጀመር። ወታደሩም እየተኛ ስላስቸገረን ተነሡና ተራመዱ ለማለት የኔም የራሴ ምላሴም ጉሮሮ ዬም በውሃ ጥም ተዘጋና መናገርም አቃተኝ።

የሆነ ሆኖ፣ ውሃ እፊታችን እቅርብ እለ እያልን እያባበልን እስከ ሥተን ሁሉም እያቃሰተና እያዛለ ይጓዝ ጀመር። ሲነጋ መጋቢት 5 ቀን (የካቲት 27 ቀን) አንድ የረጋ ውሃ አየንና እኔና ካፒቴን ተጅሩጠን ተዘርግተን በብዙ ጠጣን። ከጠጣንም በኋላ ከውሃው ጋር የግመል ሽንት እንዳለበት ተረዳን። ነገር ግን መቶ ሜትር እልፍ ስንል ሌላ መልካም ውሃ ተገኘና ሁሉም እንደልቡ ይጠጣ ጀመር.. በማግሥቱ ከሌሊት በ4(10) ሰዓት ጉዞው ቀጠለ። የውሃ ጥም እሰቃ የን። ለምናልፍበት መንገድ ለምልም ግር ስለነበረ ከርሱ እየነጩን እያኘክን እንደ እንስሳ ጉሮሯችን ውሀውን እንመጥ ነበር።...በመ ጨረሻ አንድ ውሀ የተጠራቀመበትን ስፍራ ሲነጋ ስላየን ሰውም ከብቱም ወደዚያ እየተሯሯጠ ሔዶ ጠጣ...ሔደን ሔደን ባንድ ሜዳ ላይ ስንደርስ የኢጣልያኖች ሬሳ እተረፈረፈበት ደርሰን ሁሉም ራቁ ቱን የሆነ ግማሹ በውነቱን የተቆራረጠ ነበረበት። በንደርስ እንጉ ከቶኛ ቆስሎ አልሞተ ነር ተነሥቶ የጦርነቱን ሁኔታ ትንሽ አነጋገ ረን... የነዚህን የገማኖቻችንን ሬሳ ለአሞራና ለጅብ ትተን በሐዘን እልፈናቸው ሔድን። ሴሎች ያልሞቱ ሁለት ጣልያኖች ራቁታቸውን ተነሥተው እየሮጡ ተከተሉን። ከሁለት እንዳቸው በጣም ለሞት የቀ ረበ መሆኑን ስለተረዳን ከውሃ አጠገብ ተለነው ሔድን። እንደኛው ግን ጉዞውን ከኛ ጋር ቀጠለ...የኛ ሰፈር ወደ ነበረበት እቅራቢያ ስንደርስ ደስ ብሎን ነበር። ዳሩ ግን ዐሥር ቁስለኛ ያስከተለ አንድ የ50 አለቃ (ሰርጀንት) አገኘንና ሰፈራችን ሁሉ በጠላት መያዙን ገለጸ ልን። የጦር ሠራዊታችን ሁሉ ወዴት ሔደ ብለን ብንጠይቀውም "የፈረሰ ይመስለኛል" ብሎ ወደኋላ እንደሚገኝ አስግቀን ስለነገረን እኛ ሹማምንቱ እርስ በርሳችን እየተያየን የጦራችንን መፍረስ ተገን ዘብን።

ከዚህ በኋላ ምን ይሻላል በፊታችንም በኋላችንም አበሾች አሉ። ስድሳ የምንሆነው የደከምነው ሰዎች ከዚሁ ሐያ ቁስለኛ ስምንቱ የጸናባቸው ሆነን ወደኋላ እንሔዳለን እየተባባልን ስንከራከር ቆይተን ወደ ሰሜን 300 ኪሎ ሜትር እንደገና ተጉዘን እሥመራ ከመድረስ በቀር ሌላ የደኅንነት መንገድ አለመኖሩን ብንረዳውም ይኸንን

በደከመ ጉልበት ያለበንት በጠላት አገር በተናደደና በሚዋጋን ባላ ገር መካከል አልፈን እንደምን እንደርሳለን ከተባባልን በኋላ በርቱ ተበረታቱ ልጆች ተባብለን ጉዞውን ጀመርን። ስንጓዝ ውለን በ6(12) ሰዓት አሁንም ጉዟችንን በንቀጥል ከወደፊታችን ሰዎች ሲመጡ አየ ንና ጠላቶቻችን መስለውን ለተኩስ ተሰናዳን። በዚያ ጊዜ አንድ ወታደር "የጦር መኰንን ነው" ብሎ (በኢጣልያ ቋንቋ) ስለጮኸ መተኮሳችንን ትተን ብንመለከት፣ በውነትም የጠፉትን ወታደሮች ለመፈለግ ሲል ባላገርና ወታደር አስከትሎ የሚመጣ የእግሊዮ ባታ የጦር መኰንን መሆኑን ተገንዝበን ተያይተን ስንገናኝ እርስ በርሳችን እንዳቀስ ጀመር። ከዚያ እነሱን አግኝተን በነርሱ እየተመራን የደከ ምን የቆሰልን ብንሆንም፣ እንዳንማረክብን ብረታችንን በትከሻችን እንደ ያዝን ከ6 ቀን ጉዞ በኋላ ቁስለኞቻችንን ሳንተው (እሥመራ) ደረስንና ቅልጥማችን እየተንቀጠቀጠ በዚያ ለነበረው ለማዦር እግሊዮ የብ ረት ሰላምታ አቀረብንለት። በዚያ ያሉት ነጮችም ተቁርቾም እየተደ ነቁ እያዩን ሹማምንቱም በለያችን በናፍቆት እየወደቁ ሳሙን። ከዚያ ደገበኛ ዕረፍት አደረግን። እንደ ሕልምና ተረት የመሰለንን የኛንም መብል (ሚኒስትሮኒ) አቀረቡልን...

ሲል የጦር መኰንኑ የሸሹትን ሁኔታ በዚህ ዓይነት ዘርዝሮ ይደመድ ማል[1]።

ድንገተኛ አደጋ በመጣል የኢትዮጵያን ነጻነት ደምስሰው አገሪ ቱን ለመውረር፣ እንዲሁም በአላጌና በመቀሌ የደረሰባቸውን የወታደ ርነት ውርደት ለማደስና የኢጣልያን መንግሥትና ሕዝብ መንፈስ በኩራት እንመላሳለን ብለው የመጡት፣ የኢጣልያ የጦር መኰንኖችና ወታደሮች እነሆ እጦርነቱ ላይ የሞቱት የአሞራና የጅብ ራት ሲሆኑ፣ ጥቂቶቹ በኢትዮጵያ የጦር ሠራዊት ተማረኩ። የቀሩት ደግሞ ተዝ ረክርከው ወደ መጡበት ተመለሱ። ይህ ሁሉ ከመድረሱ በፊት ዐፄ ምኒልክና የወንድም አገልጋያቸው ራስ መኰንን እርቅ ሆኖ በሰላም እንዲመለሱ ምን ያህል ጣልያኖቹን እንደ ለመኑዋቸው ከዋናው ከዓድዋ ጦርነት በፊት ባሉት ምዕራፎች በሰፊው ተገልጿል።

እውነት ነው፣ ጠላትን በማናቸውም ረገድ ለማጥቃት ሲሞክር ሞራል፣ ይሉኝታና ሐቀኝነት እንዳይገባበት ኒኮላ ማኪያቬሊ የሚባ ለው የነርሱው ተወላጅ በፍልስፍና መንገድ አስተምሯል። ሐቀኝነት የማይወዱ የመንግሥታት መሪዎችም ሠርተውበታል። ዐፄ ምኒልክም የባራቲዬሪን ጦር ከምሽግ እንዲወጣ ያደረጉት በተንኮል መሆኑን አን ዘነጋም። ቢሆንም ሌሎቹ ለክዳታቸው ወይም ለተንኮላቸው ይሉኝታ

1 Lettere e Diari ... PP. 92-99.

ሲበርዙበት ፤ ኢጣሊያኖቹ ግን በፍጹም ተንኮል ይሠሩበት ነበር ። ነገር ግን በተንኮልም ፤ በማታለልም ፤ በጦርነትም ቢሆን ፀጓ ምኒልክና መኳንንቶቻቸው ተንኮሉን በተንኮል ፤ ጦርነቱን በጦርነት መልሰው ይኸን ትውልድን ለዘለዓለም የሚያኮራ ድል ሊያቀዳጁ ቻሉ ። በዚህ ድል አድራጊነት ያገሪቱንም ነጻነት ከሚያኮራው የድል ክብር ጋር ለኛ ለዛሬው ትውልድ አስተላለፉልን ። ለአባቶቻችን ጎበዞችና ጀግንነት ከፍ ያለ አድናቆትና ምስጋና መስጠት ይገባናል ። ይህ ከዚህ በላይ ያየነው ከዳቦርሚዳ የጦር ግንባር የሸሸውን የጦሩን ሁኔታ ነው ። የሁሉም ይነስ ይብዛ ይኸው ነው ። አንዳንዶቹ ግን ፤ ቀደም አድርገው ከጦር ነቀ ቦታ ሸሽት የገመሩት ባገር ተወላጅ ወታደርና ባንዳ እየተመሩ በተሻለ ሁኔታ ሸሽተው ወደ ሰፈር ደርሰዋል ። ጥግኞቹ ደግሞ በተለይ ያገር ተወላጅ ወታደርና አንዳንድ የኢጣሊያ የጦር መኰንኖች ድሉ እንደሳተ ቤተሰቦቻቸውና ሚስቶቻቸው ስንቅና ልብስ እየያዙ መጥተው ከመንገድ እያገኙ የወሰዱዋቸው አሉ ።

በግራ በኩል በጄኔራል አልቤርቶኒ ውስጥ የባንዳ ጦር ይዞ የተዋጋው ቴኔንቴ አሌሳንድሮ ሳፔሊ የሚባለው ከምትም ፤ ከምርኮም ተርፎ አገሩ ከገባ በኋላ በጻፈው ማስታወሻው ላይ ስለዚሁ መልስ ጉዞ እንደዚህ ይላል ።

...በጫት ከንቲባይ አብተ ግርያምን ይዤ በረባሶ ውስጥ አዲ ፈቂ ከሚባለው በር ደረስሁ... የግንባር ቁራቁ ጦር ሲዋጋ የተደቀ ደምቀ ይሰማን ነበር ... ከዚያ የኛ ወታደር እየሸሸ ሲመጣ አየነው... የጠገው ነጋሪት ያለማቋረጥ ሲጉሸምና ሲያስፈ ይሰማን ነበር ። ባጠገቤ ያሉትም ሹማምንት የጠገው ነጋሪቱን ግንደሳ ሰይተው ያውና እያሉ ያረጋግጡ ነበር ። የኛዎቹ ምንም ቢከላከሉ የሸዋው ጦር እየተ ጓጉደጉደ መጣ ። ከዚያ ሁሉም ይሸሽ ጀመር ... ከዚያ ርጩ ሌላ ውን የባንዳ ጦር ወደሚያዘዙትቱ ወደ ቴኔንቴ ሉካ ዘንድ ስሔድ እርሱና ጦሩ በሚዋጉበት ጊዜ ፈታውራሪ ተድላ ዋቀ ወንድምየው ባላምባራስ ምኒልክ ቆሰለ ...." ከዚያ ግራና ቀኝ እንደ ተከበብን 'ተማረክ ተማረክ' የሚለውን ቃል በሚያሰሙ የሙድፍና የጠመንጃ ድምፅ መካከል እያዳመጥን ሸሸት ያዝን ። አንዳንድ ጊዜ የሚሸሹ ውን እንደ ምንም አቁመን ስንከላከል ፤ የሚያዋክቡን የጋላ ፈረሰኞች ጋብ ይሉ ነበር ። እነርሱም ከረባሶ እስከ እንጢጮ 'አንትቾ' ድረስ እያባረሩ ያዋክቡን ነበር ...

አንዳንድ ጊዜ እየተናደደው የሚሸሸውን አቁሞ ለማዋጋት እስከ መሞከርት ስደርስ ፤ በባንዳው ወታደርና በሕዝቡ ዘንድ ከበሬታ ያለው ደጃች ፈንታ 'በከንቱ አትድከም በራሪውን የሕዝብ ግድግዳ እንዴት እያቆመውም ፤ ድፍሙት በስንበት መዋጋት አልነበረብንም'

* የባንዳ አለቆች ።

አለኝ ... ." ከዚያ ሸሽተን ሲነጋ ሲል በለሳ ወንዝ አክሎ ቀን ሲሆን አዲ ጃአዲ ደረስን ። በዚያም የቀድሞ ወዳጄን የገበሬ ባንትሊን ወዳጆች አገኘሁ ። ለተረፉትና ከኔ ጋር ላሉት ወታደሮቹም እህል አገኘሁ ። ወዲ ግን በዚያ አቅራቢያ ሰለጠፋ ወደ ቀሐዩት እመራሁ ። እዚያም ሳለሁ የተረፉ ባንዶች አግኝቼ ያለቃቸውን የቴኔንቴ ሉካን መሞት የጆኔራል ባራቴሪን ወደ አዲ ቀይሀ መሄድ ሰማሁ... ውስጥ ሲሊት እንቅልፍ በማጣት በቀን ሸብር ስውነታችን ደክሞ ዝሎ ሳለ ፤ ሰውነቱን ለማንቃት የሸንኮርት ቁራጭ ሥልጢ የሚያኝ ከው ይኸው ደጃች ፈንታ እንዳርፍ መከረኝ ላርፍ ስል ፤ እንዲት ቤት በፈረስ ሆና አንድ ወታደርና ውስጥ ገረዶች አስከትላ ወደኛ ስትመጣ አየሁ ። ለካስ የኔው ቤት የሆነችው ወይዘሮ አምለሱ የጦሩን መፍረስ ወሬ ሰምታ ዋቄ እንደሆነ ለመቅበር ፤ ተማርኬም እንደሆነ ለማደኛ ኛትና ለመርዳት መጥታ ኖሯል ። ገረዶቿ የቀርቀር (ቢት) መብል መድኃኒት ኛቹ እርቢ ደግሞ በፈረቢ ኮርቻ ውስጥ እቤት የነበረ 200 ብር (ማሪያ ትሬዛ) ይዛለታ ይዛ ኖሯል ። በዚህ ሰዓት የነበረኝን የግንኙነትና (ከርቢ ስንገናኝ) የሰሚቱን መንቀሳቀስ አድናቆቱንና ባለውለታነቷን ልዘረዝረው አልፈልግሁም ። ሌሎች ደግሞ ሌቶቹ ባሎቻቸውን ለመርዳት የመጡ ነበሩ ። ብዙዎቹ ግን እንደ አምለሱ አልታደሉም ። ... [1] ይኸውም ምትቀል ማለቱ ነው ።

*ደጃች ፈንታ በራስ አሉላ ውስጥ የታወቁ የጦር አለቃ ነበሩ ። የመተማንም ጦርነት ተካፍለዋል ። በኋላ ከኢጣሊያኖች ጋር ግንኙነት አድርገዋል ተብለው ታስረው ላለ ከዚያ አምልጠው ወደ ደጃች ደብብ ሔዱ ። ደብብ ከራስ አሉላ ጋር ተጣልተው ስለሞቱ ከራስ አሉላ ምሕረት አግኝተው ነበተመለሰው የባድዋ ጉምሩክ ሹም ሆኑ ። በዐድዋ ጦርንት በራስ መንገሻ ውስጥ ሆነው ከኢጣሊያኖች ጋር ተዋግተዋል ። በኋላ ግን ኢጣሊያኖቹ አሸናፊ ስለሆኑ ፤ ስነርሱ ታማኝ ስመሆን የዐድዋን ጦርነት ከነርሲ ጋር ሆነው ተዋግተዋል ማለት ነው ።

1 Memorie d'Africa (1883-1906). A. Sapelli, PP.115-121.

ምዕራፍ ዐርባ ስድስት

ሌተና ጄኔራል አንተኒዮ ባልዲሥራ አዲስ ጦር ይዞ ምጥዋ እንደገባ— ማጆር ቶማሶ ሳልሳ ስለ ዕርቅ ጉዳይ ወደ ምኒልክ እንደመጣ —ሌተና ሮሸርስ ባይት የተመለከተው የኢትዮጵያ ሠፈር—የዕርቁ ለጊዜው አለመሳካት

ከንጉሡ ጀምሮ እስከ መሳፍንቱ ፥ ከጠቅላይ ሚኒስትሩ ጀምሮ እስከ ተራው ሠራተኛ ፥ ከመከላከያ ሚኒስትሩ እንሥቶ እስከ ተራው ወታደር ድረስ የነበሩት ኢጣልያኖች ፥ ኢትዮጵያ በዚህ በምኒልክ አገዛዝ ወቅት የነበራትን ጠንካራ የውስጥ ሁኔታ ባለማወቅ ወይም በሙቅ በመናቅ በኢትዮጵያ ላይ የነበራቸው የመስፋፋት ምኞት ከፍ ያለ እንደነበር ተመልክተናል ። ዐፄ ምኒልክም ያን ያህል የሰላምና የእርቅ ነገር ደግመው ፥ ደጋግመው የፈተኑት ምንም የተደራጀ ጦር እንዳላቸው ቢያውቁም ፥ "እንሸነፍ ይሆን? በብዙ ድካም የተገነባው መንግሥታችን ፥ ብሔራዊ ግዛታችን መልሶ ይፈርስና ውርደት ያስከትልብን ይሆን" በሚል ሥጋት ውስጥ እንደነበሩ አይጠረጠርም ። ብዙ ጊዜ እንዳልነው ፥ ራስ መኰንን ኢጣልያን የጐበኙ ጊዜ የመንግሥቱ መሪዎች ሆን ብለው የወታደርና የመሣሪያ ድርጅታቸውን በጥንቃቄና በዝርዝር አሳይተው መልሰዋቸዋል ። ይህም ለጦርነቱ መጣተው ንጉሡንም እንዲያሥጋ በማመን ያደረጉት ይመስላል ። ጦርነቱ የተካሔደው በአንድ በኩል ለድል አድራጊነቱ ባልተጠራጠረ ፥ እሸናፊነቱን በተማመነ ፥ ራሱን ከፍ አድርጎ በኩራትና በትዕቢት ተወጥሮ የቅኝ ግዛት እምርት ባሰከረውና በሌላው ወገን ራሱን በትሕትና ዝቅ አድርጎ ለድል አድራጊነቱ በሥጋና በግድ የእናት አገሩን ነጻነት ለመከላከል ብቻ ለውጊያ በቆረጠ ሕዝብ መካከል ነው ። ዳግማዊ ምኒልክ ፥ በኩራትና በትምክህት ተመልቶ እስከ አሳጌ ድረስ በግሥጋሤ የመጣውን ኃይለኛ የጠላት ጦር ፥ በሰላም እምቢ ያለውን በውጊያ እየጠረጉ እስከ ዓድዋ ዘልቀው በሰፈሩበት ሰዓት ፥ የኢጣልያ መንግሥት በባራቲዬሪ አማካይነት ፥ ዝናን ፥ የወታደር ክብርን የሚያድስ ፥ ሰፋ ያለ ግዛት የሚያወርስ ድል በጉጉት ተጠብቆ ድሉ የወግኜታ ሆኖ ቀረ ። ከዓድዋ ጦርነት ጥቂት ጊዜ ቀደም ብሎ በሮማ ምክር ቤት በጥንቃቄ ምክር ተደርጎ በኢጣልያ የጦር ሠራዊት ውስጥ

ከፍተኛ ዝና የነበረው ከጄኔራል ባራቲዬሪ በደረጃም በችሎታም የሚበልጠው ሌተና ጄኔራል አንቶኒዮ ባልዲሴራ በኤርትራ ጦር ላይ አዛዥ ተብሎ ተሾመ። ይኼ ሰው ከዚህ በፊት ኢጣሊያ እ.ኤ.አ. በ1888 ዓ. ም. ሰሜን ኢትዮጵያን ለመቆጣጠር በነበረ ጊዜ ባራቲዬሪ በርሱ ውስጥ ኰሎኔል ነበረ።

ባልዲሴራ ሲመጣ፣ ዶልማይና እና ሐኘ የሚባሉ ሁለት ሌተና ጄኔራሎች፣ በዚስቲ፣ ባርቢዬሪ፣ ጋዜሬሲና ማዛ የሚባሉ አራት ሜጀር ጄኔራሎች በውስጡ ሆነው ብዙ ጦር ይዘው እንዲዘምቱ ተመደቡ። ጄኔራል አንቶኒዮ ባልዲሴራ ከጠቅላይ ሚኒስትሩ የተቀበለው ትእዛዝ አሥመራ እንደ ደረሰ፣ አዲስ ይዟቸው የሚሔደውን ከጄኔራል ሐኘ ጦር ጋር ቁጥራቸው ወደ ዐሥራ አምስት ሺ የሚደርሰውን ወታደሮች ኤርትራ ካሉት ሐያ ሺ ወታደሮች ጋር ደባልቆ ጠቅላላውን ቁጥሩን ሠላሳ አምስት ሺ የሚደርሰውን ሠራዊት ከሁለት ላይ ከከፈለ በኋላ፣ አንዱን ክፍል ለሌተና ጄኔራል ሐኘ ሰጥቶ እርሱ የሁለቱም የበላይ ሆኖ በማዋጋት ያኔ ምኒልክን ኃይል አንድ ጊዜ ለዘለቄታ ሰባብሮ ኢትዮጵያን የመውረሩን ጉዳይ በቶሎ ወደ ፍጻሜ እንዲያደርስ ነው። ባራቲዬሪ እስካሁን ጠቅላይ አዛዥ ሆኖ አሁን በዚህ ዐይነት አልሠራም ያለ እንደሆነ ወደ ሮማ እንዲመለስ ነበር።

ጉዳዩም ጄኔራል ባልዲሴራ፣ አሥመራ ደርሶ በሥራ እስኪገባ ድረስ በጥብቅ ምሥጢር እንዲያዝና ጄኔራል ባራቲዬሪም እንዳ ይሰማ ጥንቃቄ ተወስዶአል። በጋዜጦችና በዲፕሎማሲዎች ላይ በኢጣሊያም በኤርትራም ፖስታ ቤቶች ጥብቅ ቁጥጥር ተደርጎአል። አንዳንድ ጸሐፊዎች ባራቲዬሪ ምስጢሩን ከአንዱ ወዳጁ ተድርሶት ስለተረዳው ባልዲሴራ ከመድረሱ በፊት ጦርነቱን ጀምሮ ተሸንፈ ይላሉ። የሆነ ሆኖ፣ በማናቸውም ረገድ በዚህ ዐይነት ከፍተኛ ድርጅት ባልዲሴራ ከኢጣሊያ ተነሥቶ ወደ ምጥዋ በመርከብ በሚጓዝበት ጊዜ ባራቲዬሪ ጦርነቱን ጀምሮ ባለፈው ባነበብነው ዐይነት ተሸንፎአል። በሽንፈት ወደ አዲ ቀይሕ ደርሶ የመሸነፉን ቴሌግራም ከአዲ ቀይሕ ወደ ሮማ መጋቢት 3 ቀን እ.ኤ.አ. አስተላልፎ በማግሥቱ ወደ አሥመራ ለመሔድ ከአዲ ቀይሕ ወደ ሰገነይቲ በሚጓዝበት በመጋቢት 4 ቀን በበኩሉ በሰፊ ፕላን ተዘጋጅቶ የመጣው ባልዲሴራ ነገሩን ሁሉ ሳያውቅ በዚሁ በመጋቢት 4 ቀን ምጥዋ ከገባ በኋላ የኢጣሊያን ጦር የመሸነፉን መርዶ ሰማ። በሐዘንም ወደ አሥመራ ተጓዘ። የሚወደውን የሾመውን የቀኙን ወገን የክሪስፒን መውደቅና የማይወደውን የግራውን ክፍል የዲሩዲኒን መሾም አሥመራ ሰምቶ አዲስ ትእዛዝ ይጠባበቅ ጀመር። ከዓድዋ ድል በኋላ ምኒልክ የማይሸነፍ ነው የሚል እምነት በኢጣሊያ አገር በባለሥልጣኖች ላይ ሰለደረ፣ በፊት

እምቢ ያሉትን ዕርቅ አሁን በግድ ጠይቀው እንዲቀበሉ ሁኔታው አስገደዳቸው። ስለዚህ ጄኔራል ባልዲሴራ የዓድዋ ጦርነት በሆነ በአራተኛው ቀን ምጥዋ ሲደርስ ካሰበው ሁኔታ ላይ ወደቀ። ከምጥዋ ወደ አሥመራ የመጣ ጊዜ የኢጣሊያ ጦር ዓድዋ ላይ ተሸንፎ ግማሹ በሞትና በምርኮ መጥፋቱን፣ ከምርኮና ከሞት የተረፈው በብዙ ሥቃይና መከራ ፊቱን ወደ አሥመራ አድርጎ መሸሹን፣ አዲግራት ያለው አንድ ክፍል ጦር በኅይለ መንገሻና በኅይለ ስብሐት ጦር ተከቦ ብዙ የኢጣሊያ ወታደሮች ተማርከው በቀኙ የኢትዮጵያ ጦር እጅ እንዳሉና በርከት ያሉት ደግሞ በተቀበሉት በትግሬ ሹማምንት እጅ በምርኮኝነት መኖራቸውን ሰማ። በተለይ ደግሞ፣ "ቀኙ ጦር ከኋላ ከእንትጮ ተነሥቶ መረብን አልፎ ኤርትራን ለመውረር ይዘጋጃል። ግንባር ቀደምና አባቹ ሆነው እነራስ ስብሐት፣ እነደጃች ሐጐስ በመፊት ግይ ወደ ደንጉዋ፣ እነደጃች አርአያ ወደ ሳገር ተከሉ ያመራሉ" የሚለው ወሬ ባልዲሴራን ከትልቅ ሥጋት ላይ ጣለው። ዓፄ ምኒልክ ዘንድ ያለው የስንቅ ማለቅ ወይም ያለማለቅ ሁኔታ፣ ራሶቹ፣ ወታደሮቹ ከየአውራጃ ከወጡ ሰባት ወር ያህል ስለሆነ፣ ወደየአገራቸው ለመመለስ ያላቸው ናፍቆትም ምን ያህል እንደሆነ በትክክል ሊገነዘበው አልቻለም። ዐፄ ምኒልክ በርሱ በኩል ያለውን ችግር እንደማያውቁ እርሱም በርሳቸው በኩል ያለውን በግልጽ አያውቅም ነበር። ይኸን የመሰለው አለመተዋወቅ፣ ሁለቱም ከትምክህትና ከኩራት ርቀው የሰላምን መንገድ እንዲፈልጉ አስገደዳቸዋል።

ጄኔራል ባልዲሴራ፣ ይኸን በመሰለ አሥጊ ሁኔታ ላይ ባለበት ሰዓት በበኩሉ አዲስ ከተሾመው ጠቅላይ ሚኒስትር ከዲሩዲኒ ጋር በቴሌግራም እየተስማማ ፤

፩ኛ ከያለበት እየሸሸ ወደ ኤርትራ የሚመለሰውን የደከመና የተሸበረ ጦር እየተቀበለ በማጽናናትና ልብ በመስጠት አዲስ ከመጣው ጦር ጋር ደባልቆ ማናቸውንም ነገር ማደራጀት፣

፪ኛ ንጉሡ ነገሥቱ ጦር ይዘው መረብን ተሻግረው ኤርትራን ለመውረር ምናልባት የመጡ እንደሆነ እንደ ተቻለ መከላከል፣

፫ኛ/ በዓድዋ አካባቢ በቆየ፣ በማርያም ሸዊቶና በእንዳ አባ ገሪማ የወደቀውን የኢጣሊያኖች ሬሳ ሰብስቦ ለመቅበር በማስፈቀድ ሰበብ፣ የሰላም ንግግር በመጀመር ንጉሡ ነገሥቱ መረብን እንዳይሻገሩ ማቆየት፣

፲፫ኛ የኢጣልያ ጦር በዓድዋ ሲፈርስ በአዲግራት ምሽግ እንደ ተከበቡ የተቀመጡትን ጣሊያኖች በስምምነት ማስለቀቅ፣

፲፬ኛ በከሰላ በኩልም ኢጣልያኖች በደርቡሾች ተከበዋል የሚል ወሬ ስለተሰማ ለነርሱም እርዳታ መላክ ።

ስለዚህ፣ በሌሎቹ ቁጥሮች የተመለከቱትን ጉዳዮች በትጋት ከማ ከናወን ጋር በ፲፫ኛና በ፲፬ኛ ቁጥሮች የተመለከቱትን ጉዳዮች ለመፈ ጸም፣ ከጦርነቱ በፊት ወዳጄ ምኒልክ ዘንድ በመላክ የታወቀው ማጆር ቶማሶ ሳልሳ ተመረጠ ። ለርሱም ረዳት የሚሆነው የኢትዮጵያውያንን ባህልና የትግርኛ ቋንቋ የሚያውቀው የአዲኳላ ምስለኔ ቴኔንቴ ሮዠርሲ ተጨመረለት ። ከነዚህም ጋር ከብዙ ጊዜ ጀምሮ ባስተርጓሚነት በኢጣልያኖች ዘንድ የታወቁት፣ ደጃች ባሕታ ከኢጣልያ ሸፍተው የሰገነይቲውን ምስለኔ ቴኔንቴ ሳንጉይኔቲን ያሰሩ ጊዜ ስለ ኢጣልያኖቹ መኰንን አስራትና መጉላላት ከባሕታ ሐጐስ ጋር የተጣሉትና በዚህም ሥራቸው ሁሉ በኢጣልያኖች ዘንድ በጣም የተ ወደዱት አቶ ገብረ እግዚአብሔር ተሰጡት ።

በዚህ ዐይነት ማጆር ሳልሳ እነዚህን እንዳስከተለ በሐያ ሰው ታጅቦ ከአሥመራ ወደ አዲኳላ መጣ ። ከገኔራል ባልዲሠራ እንደ ታዘ ዘው የአዲኳላ ምስለኔ ስለ ሰላም እንዲዋዋል የኢጣልያ መንግሥት ማጆር ቶማሶ ሳልሳን መሾሙን ዐፄ ምኒልክ ዐውቀው እንዲቀበሉት ለራስ መኰንን ደብዳቤ በመላክተኛ እጅ በቶሎ ላከ ። አዲኳላ ሆነው ሌቱንም ምንም እንቅልፍ ሳይወስዳቸው ሲጠብቁ አድረው መልስ ስላልመጣ፣ መሄም መፈቀዱ አይቀርም ብለው ጉዟቸውን ወደፊት ቀጥለው በየካቲት 27 ቀን (መጋቢት 6 ቀን) ጉንደትን አልፍ እንዳሉ ከራስ መኰንን ዘንድ ከተላኩት መላክተኞች ጋር በመንገድ ተገናኙና ከራስ መኰንን የተጻፈውን ደብዳቤ ለሳልሳ ሰጡት ። በደብዳቤው ላይ ንጉሠ ነገሥቱ ሳልሳን ለመቀበል መፍቀዳቸው፣ እነርሱንም እየመሩ የሚወስዱ ሁለት መኳንንት ታዘው መንገድ መጀመራቸው ተገለጸለት ።

በዚህ ዐይነት ተጉዘው አዲ ቀሆት ሲደርሱ፣ ከሁለቱ መኳንንት ጋር ተገናኙ ። እነርሱም ፊታውራሪ ደሳለኝ የራስ መኰንን መላክተኛ፣ ደጃች አርአያ የራስ መንገሻ ዮሐንስ መላክተኛ ናቸው ። ከእነርሱም ጋር በመልካም መግባባትና ሰላምታ ከተገናኙ በኋላ፣ አዲቀሆት የደጃች አርአያ ግዛት ስለሆነ፣ በመልካም መስተንግዶ አድረው በማግ ሥቱ ከመጋቢት 11 እ.ኤ.አ. ጀምሮ ተጉዘው ዐፄ ምኒልክ ሰፈር እስኪደርሱ ድረስ ያዩትን ሁኔታ በቀጥታ ከራሱ ከቴኔንቴ ሮዠርሲ ጽሑፍ መመልከት የተሻለ ነው ።

...ከአዲ ቀሆት በማግሥቱ ተነሥተን 3 ሰዓት እንደ ተጓዝን ዐፄ ምኒልክ ያሉበትን እኛም መኳንንቱም አናውቅም ነበርና እስተ ዋቴ ፊታውራሪ ደሳለኝ በያዘው መንደር እተከተር ሲያይ እንደ ደመና የቆመ አቧራ ተመለከተና ወደ ፊረስ ማይ የሚጓዘው የሸዋ ጦር (ዐፄ ምኒልክ) ነው ብሎ ነገረን ። ወደዚያም ለመድረስ የቱንን ሜዳ ማቋረጥ ነበረብን ። በዚሁ ሜዳ በመጋቢት 1 ቀን (የካቲት 23) የሞቱት ያብዛኞች ጣልያኖች ሬሳ ፊታቸውን ወደ አንዲት ፈሳሽ ወንዝ አድርገው እንደወደቁ ይታዩ ነበር ። ሜዳው በሙሉ በሬሳ ተሸፍኖ ነበር ። በአፍሪካ 6 ዓመት ስኖር ብዙ ቁስለኛና ሬሳ አይቻ ለው፣ የአቆርደትንም የጦር ሜዳ ተመልክቻለሁ ። ነገር ግን በዚህ ቀን በዓድዋ ሜዳ እንዳየሁት የመሰለ የሬሳ ብዛት በፍጹም አይቼ አላ ውቅም ። ጦርነቱ በተደረገ በ፰ኛው ቀን በመካከሉ ሳልፍ ሬሳውን አሞራዎች ሳይነኩት ጅብም ሳይነካው እንዳለ ነበር ... ሬሳው አንዱ ካንዱ የተቀላቀለ በመሆኑ በቅሎዎችን በእግራቸው እንዳይረግጡት በጥንቃቄ እንመራቸው ነበር ። ... በሬሳ የተሸፈነው ረጅሙ ሜዳ እስተ ድረስ በመሐረቤ አፍንጫዬን ይዤ ዐይኖቼን ጨፍግፌ ከድኜ አቋረጥኩ ።

የማጆር ሳልሳ ተከታይ ሆኖ የተላከው ሌተና ሮዠርሲ፣ የጉዞ
ን አስቀያሚና አሠቃቂ ሥዕል በዚህ ዓይነት ካመለከተ በኋላ
ፄ ምኒልክ ከዓድዋ ወደ እንትጮ ተዛውረው እስቡበት እዳራሽ ገብቶ
ውን ሁኔታ ደግሞ እንደዚህ ሲል በመተረክ ያቀርባል ።

...ምኒልክ በዙሪያቸው ያሉ ልብስ የለበሱ መኳንንቶች አስከት ለው ከዓድዋ መጥተው እንትጮው እንደ ደረሱ ሰፈር አደረጉ ። ከሰዓት በኋላም እቴጌ ጣይቱ ደረሱ ። በብዙ ሺ የሚቆጠሩ መጠናቸው የተለያየ ነጫጭ ድንኳኖች በትንሽ ደቂቃዎች ውስጥ ተተክለው አየናቸው ። የጅማምንቱ ድንኳኖች ልዩ ልዩ ቀለም ነበራቸው ። ሰፈሩ በሥነ ሥርዓትና ፍጥነት ባለው ጊዜ ውስጥ ተሠርቶ አልቆ ሳየው እስካሁን ድረስ በዐይኔ ፊት የሚታየኝ ያማረ ሥዕል ሆኖ ይታ የኛል ። በ4 (10) ሰዓት አንድ የራስ መኰንን ወታደር መጥቶ ወደ ጌታው ወሰደን ። ከርሱም አንዱ ሹም ተቀብሎ ከራስ መኰንን ድንኳን ሁለት መቶ ሜትር ርቆ የተዘጋጀልንን ድንኳን አሳረፈን ። ከማታው በ፰ ሰዓት (2) ራስ መኰንን ወደ ድንኳናቸው ጠርተውን ተገናኘንና መጠጥ ጋበዙን ። ከዚያ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር ነገ ትገናኛ ላችሁ ብለው አሰናበቱን ። ከደረስንበት ጊዜ ጀምሮ ጧትና ማታ ምግ ባቸውን በደንብ ይመላለስልን ነበር ።

በማግሥቱ ጧት፣ ፊታውራሪ ደሳለኝ መጥቶ እየመራ ወደ ንጉሡ ወሰደን ። 500 ሜትር ርቀት ባለው በንጉሠ ነገሥቱ ድንኳን ዙሪያ ያልታወቀ ሰው እንዳይገባ ጨዋትና ልፍለፋ እንዳይደረግ ወታደሩ እንደ አጥር ሆኖ ይጠባበቃል ። ከዚህ የወታደር አጥር ላይ ስንደርስ የጭን ከብቶቻችንንና ተከታዮቻችንን ትተን እንድንገባ ተገደድን ። ወዳንድ ልዩ ድንኳን ገብተን ዐርፈን እንደቆየን አንድ ሰው መጣና ማጆር ሳልሳን ጠራው ። መሣሪያ አለመያዙን ለማረጋገጥ እየበረበረ ከፈተሸው በኋላ ወዳጄ ምኒልክ ይዞት ሔደ ። እኩል ሰዓት ከቆየ በኋላ

፱ኛ የኢጣልያ ጦር በዓድዋ ሲፈርስ በአዲግራት ምሽግ እንደ ተከበቡ የተቀመጡትን ጣሊያኖች በስምምነት ማስለቀቅ፣

፲ኛ በከሰላ በኩልም ኢጣልያኖች በደርቡሾች ተከበዋል የሚሉ ወሬ ስለተሰማ ለነርሱም እርዳታ መላክ ።

ስለዚህ፣ በሌሎቹ ቁጥሮች የተመለከቱትን ጉዳዮች በትጋት ከግ ከናወን ጋር በ፲ኛና በ፱ኛ ቁጥሮች የተመለከቱትን ጉዳዮች ለመፈጸም፣ ከጦርነቱ በፊት ወዳፄ ምኒልክ ዘንድ በመላክ የታወቀው ማጆር ቶማሶ ሳልሳ ተመረጠ ። ለርሱም ረዳት የሚሆነው የኢትዮጵያውያንን ባህልና የትግርኛ ቋንቋ የሚያውቀው የአዲኳላ ምስለኔ ቲኔንቴ ሮቬርሲ ተጨመረለት ። ከነዚህም ጋር ከብዙ ጊዜ ጀምሮ ባስተርጓሚነት በኢጣልያኖች ዘንድ የታወቁት፣ ደጃች ባሕታ ከኢጣልያ ሸፍተው የስተንይቴውን ምስለኔ ቲኔንቴ ሳንጉይኔቲን ያሰሩ ጊዜ ስለ ኢጣልያዊው መኰንን እሰራትና መንገላታት ከባሕታ ሐጎስ ጋር የተጣሉትና በዚህም ሥራቸው ሁሉ በኢጣልያኖች ዘንድ በጣም የተወደዱት አቶ ገብረ እግዚአብሔር ተሰጡት ።

በዚህ ዐይነት ማጆር ሳልሳ እነዚህን እንዳስከተለ በሐያ ሰው ታጅቦ ከአሥመራ ወደ አዲኳላ መጣ ። ከጀኔራል ባልዲሠራ እንደ ታዘዘው የአዲኳላ ምስለኔ ስለ ሰላም እንዲዋዋል የኢጣልያ መንግሥት ማጆር ቶማሶ ሳልሳን መሾሙን ዐፄ ምኒልክ ዐውቀው እንዲቀበሉት ለራስ መኰንን ደብዳቤ በመላክተኛ እጅ በቶሎ ላከ ። አዲኳላ ሆነው ሌሊቱንም ምንም እንቅልፍ ሳይወስዳቸው ሲጠብቁ አድረው መልስ ስላልመጣ፣ መሄድም መፈቀዱ አይቀርም ብለው ጉዟቸውን ወደፊት ቀጥለው በየካቲት 27 ቀን (መጋቢት 6 ቀን) ጉንደትን አለፍ እንዳሉ ከራስ መኰንን ዘንድ ከተላኩት መላክተኞች ጋር በመንገድ ተገናኙና ከራስ መኰንን የተጻፈውን ደብዳቤ ለሳልሳ ሰጡት ። በደብዳቤው ላይ ንጉሠ ነገሥቱ ሳልሳን ለመቀበል መፍቀዳቸው፣ እነርሱንም እየመሩ የሚወስዱ ሁለት መኳንንት ታዘው መንገድ መጀመራቸው ተገለጸለት ።

በዚህ ዐይነት ተጉዘው አዲ ቀሆት ሲደርሱ፣ ከሁለቱ መኳንንት ጋር ተገናኙ ። እነርሱም ፊታውራሪ ደሳለኝ የራስ መኰንን መላክተኛ፣ ደጃች አርአያ የራስ መንገሻ ዮሐንስ መላክተኛ ናቸው ። ከእነርሱም ጋር በመልካም መግባባትና ስምምነት ከተገናኙ በኋላ፣ አዲቀሆት የደጃች አርአያ ግዛት ስለሆነ፣ በመልካም መስተንግዶ አድረው በማግሥቱ ከመጋቢት 11 እ.ኤ.አ. ጀምሮ ተጉዘው ዐፄ ምኒልክ ሰፈር እስኪደርሱ ድረስ ያዩትን ሁኔታ በቀጥታ ከራሱ ከቲኔንቴ ሮቬርሲ ጽሑፍ መመልከት የተሻለ ነው ።

...ከአዲ ቀሆት በማግሥቱ ተነሥተን 3 ሰዓት እንደ ተጓዝን ዐፄ ምኒልክ ያሉበትን እኛም መኳንንቱም አናውቅም ነበርና አስተዋዩ ፊታውራሪ ደሳለኝ በያዘው መንገድ እተከተል ሲያይ እንደ ደመና የቆመ አቧራ ተመለከተና ወደ ፊረስ ማይ የሚጓዘው የሸዋ ጦር (ዐፄ ምኒልክ) ነው ብሎ ነገረን ። ወደዚያም ለመድረስ የሁለት ቀን ጉዞ ማድረግ ነበረብን ። በዚሁ ጉዞ በመጋቢት 1 ቀን (የካቲት 23) የሞቱት ያብቴዎች ጣልያኖች ፊላ ፊታቸውን ወደ እንዲት ፊላሽ ወንዝ አድርገው እንደወደቁ ይታዩ ነበር ። ጉዞው በሙሉ በሬሳ ተሸፍኖ ነበር ። በአፍሪካ 6 ዓመት ስኖር ብዙ ቁስለኛና ሬሳ አይቻለሁ፣ የአቅርዳትንም የጦር ጉዞ ተመልክቻለሁ ። ነገር ግን በዚህ ቀን በቅሃ ጉዞ እንዳየሁት የመሰለ የሬሳ ብዛት በፍጹም አይቼ አላውቅም ። ጦርነቱ በተደረገ በ8ኛው ቀን በመካከሉ ሳልፍ ሬሳውን አሞራዎቹ ሳይነኩት ጅብም ሳይነካው እንዳለ ነበር ... ሬሳው እንዲ ካንዱ የተቀራረበ በመሆኑ በቅሎዎቻችን በእግራቸው እንዳይረግጡት በጥንቃቄ እንመራቸው ነበር ። ... በሬሳ የተሸፈነው ረጅሙ ጉዞ አለቀ ድረስ በመሐረቤ አፍንጫዬን ይዤ ዐይኖቼን ባጋማሽ ከድኜ አቋረጥሁ ።

የማጆር ሳልሳ ተከታይ ሆኖ የተላከው ሌተና ሮቬርሲ፣ የጉዞውን አስቀያሚና አሠቃቂ ሥዕል በዚህ ዓይነት ካመለከተ በኋላ ዐፄ ምኒልክ ከዓድዋ ወደ እንትጮ ተዛውረው አሉበት አዳራሽ ገብቶ ያየውን ሁኔታ ደግሞ እንደዚህ ሲል በመተረክ ያቀርባል ።

...ምኒልክ በዙፋናቸው ያጌጠ ልብስ የለበሱ መኳንንቶች አስከትለው ከዓድዋ መጥተው እንትጮው እንደ ደረሱ ሰፈር አደረጉ ። ከሰዓት በኋላም እቴጌ ጣይቱ ደረሱ ። በብዙ ሺ የሚቆጠሩ መጠናቸው የተለያየ ነጫጭ ድንኳኖች በትንንሽ ደቂቃዎች ውስጥ ተተክለው አየናቸው ። የሹማምንቱ ድንኳኖች ልዩ ልዩ ቀለም ነበሩዋቸው ። ሰፈሩ በሥነ ሥርዓትና ፍጥነት ባለው ጊዜ ውስጥ ተሠርቶ አልቆ ሳየው እስካሁን ድረስ በዐይኔ ፊት የሚደቀን ያማረ ሥዕል ሆኖ ይታየኛል ። ፬ (10) ሰዓት አንድ የራስ መኰንን ወታደር መጥቶ ወደ ጊታው ወሰደን ። ከርሱም አንዱ ሹም ተቀብሎ ከራስ መኰንን ድንኳን ሁለት መቶ ሜትር ርቆ የተዘጋጀልንን ድንኳን አስረከበን ። ከማታው ፪ ሰዓት (2) ራስ መኰንን ወደ ድንኳናቸው ጠርተውን ተገናኘንና መጠጥ ጋበዙን ። ከዚያ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር ነገ ትገናኛላችሁ ብለው አሰናበቱን ። ከደረስንበት ጊዜ ጀምሮ ጧትና ማታ ምግባችን በደንብ ይመላለስልን ነበር ።

በማግሥቱ ጧት፣ ፊታውራሪ ደሳለኝ መጥቶ እየመራ ወደ ንጉሡ ወሰደን ። 500 ሜትር ርቀት ባለው በንጉሠ ነገሥቱ ድንኳን ዙሪያ ያልታወቀ ሰው እንዳይገባ ጩኸትና ልፍለፋ እንዳይደረግ ወታደሩ እንደ አጥር ሆኖ ይጠባበቃል ። ከዚህ የወታደር አጥር ላይ ስንደርስ የጭን ከብቶቻችንንና ተከታዮቻችንን ትተን እንድንገባ ተገደድን ። ወዳንድ ልዩ ድንኳን ገብተን ዐርፈን እንደቆየን አንድ ሰው መጣና ማጆር ሳልሳን ጠራው ። መሣሪያ አለመያዙን ለማረጋገጥ እየበረበረ ከፈተሸው በኋላ ወዳፄ ምኒልክ ይዞት ሔደ ። እኩል ሰዓት ከቆየ በኋላ

ያው ሰውዬ መጥቶ በተራዬ ጠራኝ ። በኔ ላይ ያደረገው ምርመራ ከፍ ያለ ነው ። ኮቴንና የውስጥ ልብሴን ሳይቀር ባርጩማና ኪሶቼን እየዳ ጋገሙ ፈትሾ አንድ የርሳስ መቅረጫ ስንጢቶን አስቀርቶ የቀረውን መልሼ እንድለብስ ፈቀደልኝና ለጓደኛው አስረከበኝ ። እርሱም እየመራ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ድንኳን አገባኝ . . .

በመጀመሪያ ቀናው የመልእክቱ መሪ ማጆር ሳሌሳ ከገባ በኋላ ቀጥሎ ራሱ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ድንኳን ተጠርቶ መግባቱን ሲያወሳ ፣ ለአስተርጓሚነት የመጡት ገብረ እግዚአብሔር ለመግባት አልተፈቀደላቸውም ማለት ነው ። ይኸው ሮቼርሲ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ድንኳን ከገባ በኋላ ፣ ባይኑ ያየውንና በጆሮው የሰማውን ለዛሬ ትውልድ የተወለንን ማስታወሻ በቀጥታ ከጸሐፊው የሚቀጥለውን መረጃቱ ጠቃሚ ነው ።

እየመራ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ድንኳን ውስጥ አገባኝና በስመ ጥሩው ንጉሥ ፊት ቆምሁ ። ንጉሡ ከሙሉ ዕድሜ እጋማሽ እለፍ ያሉ ናቸው ። ለስላሳ የብልህ መልክ አላቸው ። ቆዳቸው ግን ጥቁር ነው ። ያበሻን ቤተ መንግሥት ሥርዓት ካለማወቄ የተነሣ ለአውሮፓ ንጉሥ እንደሚደረገው እጅ ነሥቼ ማጆር ሳሌሳ አጠገብ ወዳለች ባዶ ወንበር የኔ ላትሆን እትቀርም በማለት ሐጂ ቶሚ ስጠባበቅ ምኒልክ ወደርሳቸው እንድቀርብ ጠቀሱኝና ተጠግቼ እጃቸውን ዘረጉልኝና ለመጨበጥ ቻልሁ ። ከዚያ አንዳንድ ጥያቄ ካቀረቡልኝ በኋላ ፣ እንድ ቀመጥ ፈቀዱልኝና ስቀመጥ እኔ ከመድረሴ በፊት ከማጆር ሳሌሳ ጋር የጀመሩትን ንግግር ይቀጥሉ ጀመር ። በዚህ ንግግር ሰዓት ያኔ ምኒልክ ሁኔታ ገረመኝ ። ንግግሩ በሚቀጥልበት ሰዓት በመልካቸው ላይ ምንም ሥጋት ሳይታይ በማይደናገጥ አንዳንድ ጊዜ በፈገግታ የደስታ መልክ እያሳዩ ይነጋገሩ ነበር ። . . . ስምንን ካንድ የመንግሥት ባለጋራ ጋር ሲዋጋ ቆይቶ መንግሥታዊ ንግግር ከሚያደርግ ንጉሥ ይልቅ ምንም ነገር ሳይደርስበት ተዝናንቶ የዕረፍት ጊዜ የሚያሳልፉ ይመስሉ ነበር ።

. . . በቀናው ንግግር መካከልም ተራ ንግግር ማለት እያነሡ በኢጣልያ አገር ታላቅ እንቁላል የሚጥሉ ልዩ ልዩ ዶሮዎች አሉ ሲባል የሰሙት እውነት መሆኑን ፣ ቀጥሎም በፊተኛው ጊዜ የሚያ ውቋቸውን የኢጣልያ ሹማምንት የነኮርቲኒ አንጌራን የነሴተና ፓርቲኒን የነ ፊሊተርን የሌሎቹንም ደህንነት ይጠይቁ ነበር ። እንዲሁም ሁሉ ከሞት መትረፋቸውን ሲሰሙ ደስታቸውን ይገልጹ ነበር ። በዚህ ዓይነት የግድየለሽነት ሁኔታ ማሳየታቸው የዘዴ መን ገድ እንደሆነ ገብቶኛል ። . . .

ማጆር ሳሌሳና ዐፄ ምኒልክ የወሰን ንግግር በሚያደርጉበት ጊዜ እኔ በምኒልክ አጠገብ ያሉትን ራሶች እመለከት ነበር ። ከራስ መንገሻና ከራስ አሉላ በቀር የቀሩትን ገና ማየቴ ነበር ። በዚያም የሚታዩት ራሶች የሰውነታቸው ቅርፅ ልዩ ልዩ ነው ። . . . ወፍራሙ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ፣ ግዙፍ ቅርፅ ያላቸው ራስ መኮንን ፣

አጠር ቀጠን ያሉት ራስ መንገሻ አቲከም የስፖርት ሰው የሚመስሉት ራስ ሚካኤል . . . መልከ መልካሙ የትግሬው ራስ መንገሻ ይታዩ ነበር ። እነዚህ ሁሉ የለበሱት ያማረና በወርቅ ያጌጠ ልብስ ነበር ። . . . ምኒልክ ከሳሌሳ ጋር በሚነጋገሩበት ጊዜ እነዚህ ራሶች ዝም ብለው ይመለከቱ ነበር ። በኋላ ግን ፣ ከራሶቹ ጋር ለመመካከር ማጆር ሳሌሳ ወደ ውጭ ይወጣ ዘንድ ንጉሡ ለመኑትና ወጣ ። ከራሶቹ ከተመ ካከሩ በኋላ እንደገና ሳሌሳን አስጠሩት ። በዚያም ጊዜ አንዳንድ የምኒልክን የቀድሞ አሳቦች ራሶቹ ለውጠውት አዲስ ሁኔታ ተፈ ጥሮ ክርክር ተደረገ . . .

በዚህ ሮቼርሲ በተወልን የጽሑፍ ማስታወሻና ደ ሎሲባር ያሳተመው አነጋገር ልክ ነው ። "ዐፄ ምኒልክ ከሙሉ ዕድሜ እጋማሽ እለፍ ያሉ ናቸው" ያለው ፣ ዐፄ ምኒልክ የዓድዋ ጦርነት ጊዜ ዕድሜያቸው 52 ዓመት ከመንፈቅ ስለሆነ ፣ ግምቱ ልክ ነው ። "ትልቅ ጦርነት ከኢጣልያ መንግሥት ጋር ባደረጉበት ሳምንት ሲነጋገሩ የሥጋትና የፍርሃት መልክ በማሳየት ፈንታ ተዝናንተው በግድየለሽነት እንጋገሩን" ያለው ፣ እንኳን ድል ባገኙበት ሳምንት ፣ በጦርነቱም ሰዓት ቢሆን ዐፄ ምኒልክ ይኸን ዓይነት አቋም ማሳየት የተለምዶ ባሕርያቸው ነበር ። በሰላም ንግግር ጊዜ ይኸው ዐይነቱ አቋም ጠላትን ከሥጋት ላይ ጥሎ ከጠላት የበለጠ ለመጠቀም ይረዳል ። "የአንጌራን ፣ የፓርቲኒንና የፊሊተርን ጤንነት ጠየቁ" ያለውም ፣ እነዚህ ሦስቱም ከዓድዋ ጦርነት በፊት በመቀሌው ከበባ ጊዜ በዕርቅ ሰበብ እየመጡ በራስ መኮንን አማካይነት ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር የተዋወቁ ናቸው ።

ሌላው የሮቼርሲ ዝርዝር ፣

ከድንኳናችን ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ድንኳን ስንመላለስ ፣ ቁጥሩ በዘ ረከተ ተቀራርቦ በተተከለ ድንኳን መካከል ማለፍ ነበረብን ። የሚን ቀሳቀሰው የወንዱ ፣ የሴቱ ፣ የልጁ ብዛት ልክ እንደ አንድ ትርዒት ይመስላል ። ምንም እንኳን ጠባቂና አጀቢ ቢኖረን ሕዝቡ ወራዶች እያለ ይሰድበን ነበር ።

ከውስጥም በስድብ ረገድ ሴቶቹ ይበልጡ ነበር ። እኛም እየሰማን እንዳልሰማን እናልፍ ነበር ። ይኸንን ለሳሌሳ ስንነግረው ፣ ነገ ለእቴጌይቱ ሰላምታ ለማቅረብ ስንሔድ የበለጠ ሳይደርስብን አይቀርምና ለኢጣልያ ስንል ሁሉንም መቻል አለብን አለኝ ።

ይላል ። ከዚህ አያይዞ ፣

ዐፄ ምኒልክ ዘንድ ቀርበን ንግግር በምናደርግበት ጊዜ እቴጌን እጅ እንድንነሣ እንዲፈቀድልን ብናመለክት ሸፈንፈን ብለው ቆይተው

ግዴለም እኔው እነግርሃችኋለሁ አሉ ። የባለቤታቸውን ጠባይ የሚያውቁት ስለሆነና እቴጌይቱ በመጥፎ ሁኔታ እንደሚቀበሉን ተገንዝበው ስለሰቀሩን ውለታ አድርገውልናል ።

ከዚያ ደግሞ እልፍ ብሎ በሌላ ቦታ ላይ፤

እምስት ቀን በቆየንበት ጊዜ ደህና መስተንግዶ ተደርጎልን ነበር ። ራሶቹ ሁሉ መልካም አስተያየት አድርገውልናል ... ምኒልክ የጎደቀውን ጦርነት እንዳሉት እኛን ለማሳዘን አንድ ቀንም የቅጣና የሙቀላ ነገር እንዳሉት አያውቁም ... ፍረታቸው ሁሉ ያተኮረው ወደ አንድ ሰላም ለመድረስ ነው ።
ሲሉ ይደመድማሉ [1] ።

ሌላው ጸሐፊ ከዚሁ አያይዞ፤

በድል አድራጊነት ሰዓት ምኒልክ ከሹመት አባቶቻቸው የሚለዩበት ሁኔታ አላቸው ። ድል በተገኘበት የሁካታ ሰዓት በተሸናፊዎች ላይ መጨከን አይወዱም ። ይልቅ የምሕረት እጃቸውን ለጠላታቸው ይዘረጋሉ ። [2]

ሲል የንጉሠ ነገሥቱን ችሎታና ጠባይ አመስግኗል ። ከሹመት አባቶቻቸው የሚለው፣ ዐፄ ቴዎድሮስንና ዐፄ ዮሐንስን ማለቱ ይመስላል ።

በዚህ ዓይነት፣ የጦር መኰንኖቹ ከጦርነቱ በፊት በኢትዮጵያውያን ላይ የነበራቸው የንቀት አስተያየት ከጦርነቱ በኋላ የተለወጠ ይመስላል ። ባለፈው በአላጌ ጦርነት አገር ሲወር የመጣው የጠላት መኰንን፣ ማጆር ቶዘሊ ከነጓደኞቹ በከባድ መቁሰሉ በመቁሰሉ ብዙ ነፍስ ያጠፋውና ያስጠፋው ጋሊያኖ በዓድዋ ጦርነት ከመሞቱ በፊት በሸኝ ወደ ወገኖቹ እንዲደርስበት መደረጉ የሚታወስ ነው ። አሁን ደግሞ፣ በብዙ መሥዋዕትነት የዓድዋ ድልን ቢያገኙም፣ ከወገኖቻቸው ብዙ ዘመድ አዝማድ የሞተባቸው ራሶችና ንጉሠ ነገሥቱ ምንም የቂም መልክ ሳያሳዩ፣ ሰላም መፈለጋቸውን ሲገነዘበው፣ ይኸን የመሰለው የማሸነፍ ዕድል በኢጣልያኖች እጅ ገብቶ ቢሆን ምን ዐይነት የኩራትና የትዕቢት አቋዋም እንደሚኖራቸው ሮቬርሲ የሁለቱን ሕዝብ የጠባይ ልዩነት በሕሊናው ሳያመዛዝነው አልቀረም ።

ቴኔንቴ ሮቬርሲ፣ ከዚህ በላይ ያነበብነውን ጠቃሚ ዝርዝር ሲሰጠን፣ ማጆር ሳልሳ ከጀኔራል ባልዲሠራ ተልኮ ወደ ዐፄ ምኒልክ የመጣበትን ዋናውን የእርቅ ጉዳይ ካፄ ምኒልክም የተሰጠውን መልስ አልጸፈውም ። ለማንኛውም ዋናው መልክተኛ ማጆር ሳልሳ በዘመኑ አዘጋጅቶት ከሞተ በኋላ ወገኖቹ በስሙ ካሳተሙት መጽሐፍ ላይ አንዳንድ መረጃዎች እንመለከታለን ።

1 Douze ans en Abyssinie ,Paul de Laulibar, PP.337-367.
2 Menelik II l'Etiopia le relationi Con l'Italia, Et. Falcone, p 156.

በዚህ መጽሐፍ ውስጥ ማጆር ሳልሳ ከአሥመራ ወደ አዲሳባ ከዚያ ወደ ዐፄ ምኒልክ መምጣቱ ሳፉን ሬሳ ለማስቀበርና የተማረኩትን የኢጣልያ ሹማምንቶች ስም ለማወቅ ሲሆን፣ ውስጡን ግን ንጉሠ ነገሥቱ ወደ ኤርትራ ሳይመሩ ጠቅላላ እርቅ የሚደረግበትን ለመፈተን ነበር ። ካፄ ምኒልክ ጋር ተነጋግሮ ያገኘውን መልስ ወደ አዲሳባ ተመልሶ በስልክ ለጀኔራል ባልዲሠራ መንገሩ፣ ከዚያ ወደ ዐፄ ምኒልክ ሁለተኛ ጊዜ ተመልሶ በመምጣት የመጨረሻውን የእርቅ አሳብ ከዐፄ ምኒልክ ተቀብሎ በቀጥታ አሥመራ ሔዶ በቃል ጥምር እያስረዳ ጽሑፉን ለጀኔራል ባልዲሠራ ማስረከቡ፤ ይኸንንም በአማርኛ ተጽፎ የተላከለትን ጀኔራል ባልዲሠራ ወደ ኢጣልያንኛ አስተርጕሞ በቴሌግራም ለኢጣልያ መንግሥት ማስተላለፉ ተጽፏል ።

በመጋቢት 8 ቀን 1888 ዓ. ም. በዐፄ ምኒልክ ዘንድ የተገለጸው የዕርቅ አሳብ፣ ውጫሌ ላይ የተደረገው ውል በኢትዮጵያና በኢጣልያ በሙሉ መፋቁን፤ አዲስ ውልም የሚያበጁበት በአውሮፓ ያሉ ነገሥታት ሁሉ እንደሚዋዋሉት ውልና ሥርዓት እንደሚሆንና የወሰኑም ጉዳይ እንዳለ እንደሚቆይ ይገልጻል ።

ጀኔራል ባልዲሠራም የዕርቁን አሳብ ተቀብሎና የራሱንም አጭር አሳብ ጨምሮ ወደ ሮማ ለመንግሥቱ በቴሌግራም አስተላልፏል ።

ባልዲሠራ ይኸን ቃል ወደ ሮማ ለመንግሥቱ ካስተላለፈ በኋላ፣ ከኢጣልያ መንግሥት ዘንድ፣ "ይኸንን የመሰለውን እርቅ እንድታደርግ ፈቅደንልሃል ። ነገር ግን ከእርቁ በፊት የውጫሌ ውል ከመሰረዙ አስቀድሞ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ለኢጣልያ እምቢ ያለውን የበላይ ጠባቂነት መብት ለሌሎች ያውሮፓ ኃያላን እንዳይሰጥ ቃል እስገባ" የሚል ቃል ተጨምሮ መጣለት ። እርሱም በበኩሉ፣ "ይህ ሁኔታ ባገራቸው ላይ ያላቸውን ሙሉ ሥልጣናቸውን እንደሚቀንስባቸው እየተገነዘቡ የውጭውን አገር ጠባቂነት እንዲቀበሉ ውል ግቡ ብንላቸው አይፈቅዱም ። በዚህ ምክንያት ስንከራከር፣ ጦሩን ይዞ ምኒልክ ወደ ሸዋ የተመለሰ እንደሆን እርቁ ፈርሶ ጠቡ ይቀጥላል" የሚል ቃል ጨምሮ ወደ ኢጣልያ አገር እንደገና መልስ ሰጠ ።

በዚሁ መካከል፣ ከሮማ መልሱ ሳይመጣ ስለቆየና ሳልሳ ከአሥመራ መልሱን ይዞ ወደ ዐፄ ምኒልክ ሊመለስ ቃል የገባበት ጊዜ መጋቢት 25 እ.ኤ.አ. (መጋቢት 16 ቀን) ስለ ደረሰ ጀኔራል ባልዲሠራ ሳልሳን ወደ ዐፄ ምኒልክ እንዲሔድ አሰናበተው ። ሳልሳ በእዲግራት በኩል አድርጎ ወደ ዐፄ ምኒልክ በሚጓዝበት ጊዜ፣ "የሌላን መንግ

ሥት ጠባቂነት ኢትዮጵያ እንዳትቀበል ምኒልክን በውል ማስገባት ፍጹም አስፈላጊ ነው" የሚል ከኢጣልያ መንግሥት ለባልዲሥራ መልስ ስለ መጣለት ፣ ይኸንን ቃል በግሥጋሤ ባልዲሥራ ለሳልሳ ከመንገድ እንዲደርስለት ላከለት ። ሳልሳም ያንን እንደያዘ ከአዲግራት እልፎ ከራስ መኮንን ጋር ተገናኙ ። ከዚያ ሁለቱም አብረው ወደ ምኒልክ ዘንድ ቀርበው ሳልሳ ላኪ ምኒልክ የተላከበትን አዲስ ሐሳብ አቀረበ ።

በዚህ ጊዜ ምኒልክ በፊት በጽሑፍ የላኩትን የውል አሳብ እንደ መጨረሻ ቆጥረውት ሳለ ፣ አሁን ግን ከማዦር ሳልሳ ጋር አስቀድሞ በተነጋገሩት ላይ አዲስ አሳብ በመጨመሩና የቀድሞ አሳባቸው ስለ ተለወጠ ተገረሙ ። በርሳቸው በኩል የእርቁን ውል ጽፈው አትመው ሰጥተውት የራሱንም አሳብ ለእርሳቸው ትቶ ከሔደ ወዲህ ይጠብቁ የነበረው ከኢጣልያ ንጉሥ ዘንድ አንድ ታላቅ ባለሥልጣን ተልኮ መጥቶ በዚሁ በቀረበው ሐሳብ ተቀውሞው ዘለቄታ ውል አዲስ አበባ ከገባ በኋላ ለመፈረም ነበር ። አሁን ግን ፣ ምንም እንኳን በጠቅላላው የቀረበውን ውል የኢጣልያ መንግሥት ቢቀበል በዚህ ላይ ፣ "የሌላ መንግሥት ጠባቂነትን ላትቀበል ውል ግቡ" የሚል ቃል ካልተጨመረ አይሆንም የሚል የመንግሥቱን መልስ ይዞ ስለመጣ ዐጼ ምኒልክ በዚሁ ተናደው ፣ "የሰጠሁህን ጽሑፍ መልስህ አምጣ ። ያንንም እስከታመጣ ድረስ እዚሁ መያዣ ሆነህ ተቀመጥ" ብለው ማዦር ሳልሳን እንደ መያዣ አቆዩት ። ይኸንንም ጌኔራል ባልዲሥራ እንዲያውቀው ከዚህ እንደሚከተለው ደብዳቤ ጻፉለት ።

> ሞዓ አንበሳ ዘእምነገደ ይሁዳ ዳግማዊ ምኒልክ ሥዩመ እግዚአብሔር ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ። ይድረስ ከጌኔራል ባልዲሥራ ሰላም ላንተ ይሁን ። ማዦር ሳልሳ መጀመሪያ የመጣው ተርታ የሆኑትን ነገሮች ለመነጋገር ከዚያ ከኢጣልያ የንጉሥ ማኅተም ይዞ መጥቶ ዘለቄታ ያለው ውል ለንጉሥ ንግግራቸውን በዚሁ አልቆ ነበር ። ሁለተኛ ጊዜ ወደኔ ሲመጣ ንግግራችንን በጽሑፍ አድርገን የኔን ንግግር ጽፌ ለርሱ ሰጠሁት ። የርሱንም ለኔ ሰጠኝና ይኸንን ከናንተ ጋር ተነጋግር እንዲጨርስና አሳትሞ እንዲመለስ ሔደ ። አሁን እንደገና ወደኔ ተመልሶ የተነጋገርንበት ሁሉ ቀረና አዲስ ነገር ይዞ ስለመጣ የእርቁ ነገር ቀርቶ ታላቅ ስለለጠጠ ፣ ደግ ነው እንግዲህ ጽፌ አትሜ የሰጠሁን መልሰልኝና የራሱንም ውሰድ ብለው ጽሑፉን አሥመራ ትቼው ነው የመጣሁት አለኝ ። እኔም አስመጥተህ እስክትሰጠኝ ድረስ እዚሁ እኔ ዘንድ ቆይ ብዬ አቆይቸዋለሁ ። ይኸንንም መጻፌ በሌላ ምክንያት ያቆየሁት እንዳይመስላችሁ ብዬ ነው ።
>
> መጋቢት 28 ቀን 1888 ዓ.ም.

ዐጼ ምኒልክ፣ ከየካቲት 23 ቀን እስከ የካቲት 28 ቀን በዐድዋና በፈረስ ማይ ከሰነበቱ በኋላ ፣ መረብን አልፈው ወደ ኤርትራ ለመሻገር

ከዓድዋ ወደ እንትጮ ተጓዙ ። ከቶማሶ ሳልሳ ጋር የእርቅ ጉዳይ ጀምረው ይኸም ተንኮል ያለበት በመሆኑ ሳይሳካ ቀርቷል ። ይህ የተንኮል ዘዴ ዐጼ ምኒልክ ዘንድ ታውቆ እንደ ነበረ ግራዝማች ዮሴፍ ለሞንዶን ባስተላለፉት ጽሑፍ ላይ እንደዚህ ተብሎ ተገልጿል።

> እንትጮ ሳለን ከዘፍውልም ወዲህ የተገኘ ታሪክ ይህ ነው ። ማዦር ሳልሳ የሚባል የኢጣልያ ሹም የሞተውን ልቅበር ብሎ ወደ ጃንሆይ ላከ ። ጃንሆይም ምን ከፉኝ ከተቻለህማ ቅበር እንጂ ብለው ተቀባይ ሰው ላኩለት ። ጃንሆይ ግን ፣ እንደ ልማዱ የሚታለል ምክንያት እንዳለሆን በመቀውበት ነበር ። እነዚያም ሊቀበሉት የሔዱት ሰዎች የራስ መኮንን ፊታውራሪ ይባስኝና የኔ ዘመድ የሆኑ ደጃች አርአያ ነበሩ ። እነዚያም ሬሳ በወደቀበት ማህል ይዘውት መጡ የራሳውንም ብዛት ባየ ጊዜ የሙቱ ብርታት ታውቀውና አጥብቆ ደነገጠ ። የኢጣልያኖች ሬሳ የወደቀበት ካለ ገሬማ ጀምሮ እስከ መረብ ድረስ ነበር ። እወዳደቁም ተነባብሮ መሬቱ አይታይም ነበር ። በዚህም ምክንያት እንኳን ለመቅበር አይቶ ለመጨረስ አልተቻለውም ። እርሱ ግን ፣ ልቅበር ግልቱ እጅግ ተንኮለኛ ሰው ነበርና ጃንሆይ ወደ ሐማሴን መዝመቱን (መዝመታቸውን) ቢሰማ በመቅበር ምክንያት መጥቶ የእርቅ ነገር ጀመረ . . .

በግልጥ ግራዝማች ዮሴፍ ፣ የሳልሳና ያለቃው የባልዲሥራ ተንኮል በንጉሠ ነገሥቱ ዘንድ መታወቁን ገልጸዋል ። እንደ ርሳቸውም አባባል ሁለቱ የኢትዮጵያ መልክተኞች ሳልሳን እየመሩ ያመጡት ሆን ብለው ሬሳ በብዛት በተረፈረፈበት ቀበሌ ይመስላል ። የባልዲሥራ አዲስ ጦር ይዞ መምጣቱ ወሬው ሳይሰማ አይቀርምና ሳልሳ በብዙ ሬሳ መካከል ሲያልፍ ብዛቱን በሚመለከትበት ጊዜ የኢትዮጵያን ወታደር ጀግንነት አጢኖ ላለቆቹ የወደፊቱን ጦርነት መክር እንዲያስቀር ታስቦ ይሆናል ። መቼም ባራቲዬሪ ጦርነቱን በመራበት ጊዜ ጉዳት ሁሉ ስለ ተበላሸበት ፣ ባሁኑ ጊዜ የኢጣልያ ባለሥልጣኖች የተማረኩባቸውንና የሞተባቸውን የጦር መኰንንትና የወታደር ቁጥር በትክክል ስለማያውቁት ፣ ሳልሳ በዚህ ጉዞው ከተማረከው ይልቅ የሞተው እንደሚበልጥ ይረዳዋል ማለት ነው ።

ከዚሁ እያያይዘው ግራዝማች ዮሴፍ፣ ስለ ኢጣልያኖች መሸበር ማዦር ሳልሳ ደግሞ በጠባዩ እርቅም ጦርነትም የማይፈልግ ሰው ስለመሆኑ ፤

> ጃንሆይ ከዓድዋ ተነሥተው ደብረ ላም አጠገብ የሰፈሩ ጊዜ ምጥዋ ድረስ ተሸብሮ ነበር ። የጓዲ ቀይሆን የሰንጌቲን እርድ (ምሽግ) እያፍርሱ ባሩድና ዕቃውን እያቃጠሉ ነበር ። ጉማ ድረስ ወረደ ። ወታደሩም ነፍሱን እየጣለ ወደ ምጥዋ ይሸሽ ነበር ። ስለዚህ ሸሽቶ ከዓድዋ ጦርነት ያመለጠ የኢጣልያ ወታደር ፍርሃት አደረበት ነበር ። ማዦር ሳልሳ ግን እርቁንም ጦርነቱንም የማይወድ ሰው ነው ። በጥር ከጦርነቱ በፊት በዳያ የሰፈርን ጊዜ አስታርቃለሁ ብሎ መጥቶ ነበር ። ጃንሆይም ምን ከፋኝ እርቅ ከፈለጋችሁ አገሬን ልቀቁልኝ ቢሉት ፣ ተመልሶ

ሒዶ ለባራቲዬሪ ነግር የጦር ባንዲራ አስተከለ ። ኋላም በየካቲት 23 ቀን የመጨረሻው ጦርነት የሆነ ጊዜ አንድ መድፍ ሳይተኰስ ፣ የዐሥር ነዋዋ ተኩስ ሳይሰማ በፈረስ ሸሽቶ እዲኪላ ገብቶ አደረ ። ይኸንንም በፈረስ ማምለጡን የነገረን እርሱ ራሱ ነው” ።

ብለዋል ።

በዚህ አነጋገር ማራዝማች ዮሴፍ ፣ “ንጉሡ ነገሥቱ በእንትጮ እልፈው ይብረ ዳሞ አጠገብ ሰፍረው የነበረ ጊዜ ከመረብ ጀምሮ እስከ ምጽዋ ድረስ ተሸብሮ ነበር” ያሉት ትክክለኛ ነው ። ከዓድዋ ጦርነት እያመለጡ ከመረብ ባሻገር የሔዱ የኢጣልያ ዘማቾች ሁሉ፣ የጦር ነቁን ብርታትና የኢጣልያኖቹን እልቂት ፣ የኢትዮጵያን ወታደር ጉብዝና እያጋነኑ በመናገራቸው ከነርሱ የሰማው ሁሉ ልቡ እንደሚሸበር አይጠረጠርም ፤ በእርግጥም ተሸብሯል ።[1]

“ሳልግ ጦርነትም እርትም የማይፈልግ ነው ። የዋናው ጦርነት ዕለት አንድ የመድፍ ጥይት ሳይተኮስ በፈረስ አመለጠ” ያሉትም የሚመስል ነው ። ሳልሳ ጦርነቱን ተቃውሞ እንደነበር ከድሉ በኋላ በ6ኛው ቀን ለእናቱ በጻፈው ደብዳቤ ፣

> ውድ እናቴ ፣ በጦርነት ስለሞቱብን ኢጣልያኖች አቀባበር እና ሌለሰላም ውስጥ ሊመቸቸል ተስፋ አድርጌ ይኸው ወደ ዓድዋ መሔዴ ነው . . . በመጋቢት 1 ቀን (የካቲት 23) የተደረገውን ሁኔታ ልዘረዝ ርላቸው አልችልም ። ይህ የአብዶት ጦርነት እንዲቀር በማናቸውም ኃይሌ ታግቶ ነበር . . . ዳሩ ግን ስለታገል ብቻውን በመሆኔ ጄኔራ ሉቹ አገሪ ገዥውን (ባራቲዬሪን) ገፋፍተው ይኸን የመሰለውን አደ ገኛ ሥራ እንዲፈጽም አደረጉት . . . 2

ሲል ያመለክታል ።

1 Sul Campo di Adua—Ximenes, P.3

2 Tomaso Salsa,E. Canevari . . . ,PP. 295—296.

ጄኔራል ባልዲሥራ

ኢጣሊያ በአፍሪካ ከሚለው መጽሐፍ

ሔደ ለባራቲዬሪ ነገር የጦር ባንዲራ እስተከለ ። ኋላም በየካቲት 23 ቀን የመጨረሻው ጦርነት የሆነ ጊዜ አንድ መድፍ ሳይተኰስ ፣ የዐሥር ነጭ ተኩስ ሳይሰማ በፈረስ ሸሽቶ አዲካላ ገብቶ አደረ ። ይኸንንም በፈረስ ማምለጡን የነገረን እርሱ ራሱ ነው ” ።
ብለዋል ።

በዚህ እንጋገር ግራዝማች ዮሴፍ ፣ “ንጉሥ ነገሥቱ በእንትጮ እልፈው ይብረ ዳሞ አጠገብ ሰፍረው የነበረ ጊዜ ከመረብ ጀምሮ እስከ ምጥዋ ድረስ ተሸብሮ ነበር” ያሉት ትክክለኛ ነው ። ከዓድዋ ጦርነት እያመለጡ ከመረብ ባሻገር የሔዱ የኢጣልያ ዘማቾች ሁሉ፣ የጦር ነቱን ብርታትና የኢጣልያኖቹን እልቂት ፣ የኢትዮጵያን ወታደር ጉብዝና እያጋነኑ በመናገራቸው ከነርሱ የሰማው ሁሉ ልቡ እንደሚሸበር አይጠረጠርም ፤ በእርግጥም ተሸብሯል ።[1]

“ሳልጣ ጦርነትም እርቅም የማይፈልግ ነው ። የዋናው ጦርነት ዕለት አንድ የመድፍ ጥይት ሳይተኰስ በፈረስ አመለጠ” ያሉትም የሚመስል ነው ። ሳልሳ ጦርነቱን ተቃውሞ እንደነበር ከድሉ በኋላ በ6ኛው ቀን ለእናቱ በጻፈው ደብዳቤ ፣

> ውድ እናቴ ፣ በጦርነት ስለሞቱብን ኢጣልያኖች አቀባበር እና ስለሰላም ውለታ ለመቀጠል ተሰፋ አድርጌ ይኸው ወደ ዓድዋ መሔዴ ነው . . . በመጋቢት 1 ቀን (የካቲት 23) የተደረገውን ሁኔታ ልዘረዝ ርላቸው አልችልም ። ይህ የአብደት ጦርነት እንዲቀር በማናቸውም ኃይሉ ታግዬ ነበር . . . ዳሩ ግን ለመታገል ብቻዬን በመሆኔ ጄኔራሉ ራሱ እንደ ነገረው (ባራቲዬሪን) ተፋፍተው ይኸን የመሰለውን አደ ገኛ ሥራ እንዲፈጽም አደረጉት . . . 2

ሲል ያመለክታል ።

1 Sul Campo di Adua—Ximenes, P.5
2 Tomaso Salsa,E. Canevari . . . ,PP. 295—296.

ጄኔራል ባልዲሞራ
ኢጣሊያ በአፍሪካ ከሚለው መጽሐፍ

ምዕራፍ ዐርባ ሰባት

የዓድዋ ድል በኢጣልያንና በአውሮፓ ተሰምቶ ያደረሰው ስሜትና ረብሻ

የኢጣልያ መንግሥት ፡ በውጭ የእንግሊዝንና የጀርመንን መንግሥታት ድጋፍ እንዳገኘና በውስጥ አስተዳደሩ ደግሞ ፡ በቀኝና በግራ ክንፍ የተከፋፈሉ ሁለት የፖለቲካ ቡድኖች መኖራቸውን ከዚህ በፊት አመልክተናል ። የግራው ክንፍ በሶሺያሊስትነቱ ቅኝ አገር ይቅርብን ሲል ፡ የቀኙ ክፍል ንጉሡንና መሳፍንቱን ፡ ባላባቶቹንና ሀብታሞቹን ጨምሮ እንደ ሌሎቹ የአውሮፓ መንግሥታት በአፍሪካ ቅኝ አገር ፈጥረን ኢጣልያን ኃያል እናድርጋት የሚል ነው ። በዚህ በተለያየ ዓላማ ሁለቱ ቡድኖች በምክር ቤት ሁል ጊዜ የተከራከሩበትን ሁኔታም ባለፈው ጠቅሰናል ።

በማናቸውም ረገድ ፡ ከላይ ንጉሡ እየደገፈ የቀኞቹ የምክር ቤት አባሎች የድምፅ ብልጫ እያገኙ ቅኝ አገር ለማግኘት በነጀኔራል ክርስ—ፒ ፡ በነጀኔራል ሳንማርሳኖና በነጀኔራል ባልዲሠራ መሪነት የኢጣልያ ወታደር እ.ኤ.አ. በ1885—87 ዓ.ም. ምጥዋ ተራግፎ በየጊዜው አካባቢውን ለመውረር የበቃው በዚሁ ምክንያት ነው ። ወደ ዚህም ለጦርነትም ላገዛዝም የሚላኩት ጀኔራሎች ባራቲዬሪ ጭምር ሁሉም ከቀኝ ክፍል ይኸው ማለት የቅኝ አገርን ፍላጎት ከሚደግፉት ወገኖች እየተመረጡ ነው ።

የኢጣልያ ጦር ፡ በኮአቲትና በሰንዓፌ ላይ ያገኘው ድል እደፋፍሮት ወደፊት ገሥግሦ አላጌ የመሸገ ጊዜ እ.ኤ.አ. በ1895 ታኅሣሥ 3 ቀን ጉዳዩ ለምክር ቤት ቀረበ ። ከሬፐብሊክ (ሶሺያሊስት) ወገን የሆነው እምብሬያኒ የሚባለው ፡ "እንደ እውራ ድመቶች ጨዋታ ክሪስፒ የሚያስከትለውን መዘዝ ሳያመዛዝን ዝም ብሎ እውር ጭፍ ንን ወደፊት ይገሠግሣል" ብሎ በወቀሰ ጊዜ ፡ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ብላን ፡ "የቅኝ አገራችን ሥራ በደንብ ይራመዳል ፡ ልማቱም ይስፋፋል ፡ ሰላሙም ተረጋግጧል" በሚል መልስ ከእውነት የራቀ አባባል ሰጥ ቷል ። ክርስፒም ቀጥሎ ፡ "እንደ አገራችን ያለ ታላቅ መንግሥት ፡ ትን ንሽ ጦርነት ቢያደርግና ለዚህም ወጭ ቢሰጥ መታሰብ የለበትም"

በሚል እንጋገር ጠቅላይ ሚኒስትሩ መልስ ሰጥተዋል ። ለማናቸውም "የርሱን አመራር የሚደግፉና የማይደግፉ ይታወቁ" በተባለበት ጊዜ መራተሪ የሚባለው ሶሺያሊስት ፣ "መንግሥት ይለወጥ" የሚል አሳብ (ሞሲዮን ደ ሳንሱር) አቅርቦ ለነበረው ከምክር ቤቱ አባሎች 131 ተቃዋሚ 267 ደጋፊ ስላገኘ ፣ ፍራንቼስኮ ክሪስፒ የወረፋ ሥራውን በደንብ ይቀጥል ዘንድ ተፈቀደለት ። ምክር ቤቱ ይኸን በወሰነ በስድስተኛው ቀን የአላጌ ውድቀት ፣ ከዚያም የመቀሌው መሸነፍ ቢሰማም ሁልጊዜ በቀኙ ክፍል ድጋፍ የተነሣ ክሪስፒ ከነአጋሮቹ ሊወድቅ አልቻለም[1] ነበር ። ክሪስፒንና አጋሮቹን ሊጥል የቻለው ይህ ያሁኑ የዓድዋ ጦርነት ብቻ ነው ። ይኸውም የዓድዋ መደምደሚያ ድል ለቀኞቹ ውድቀት ፣ ለግራዎቹ ማንሠራራት ምክንያት ሆኗል ።

ከዓድዋ የጦር ግንባር የሸሸው ጄኔራል ባራቲዬሪ ፣ የክሪስፒ የግል ወዳጅና የፖለቲካ ጓደኛው ፣ በጠቅላይ ጦር አዛዥነቱ ዓድዋ ላይ ድል እንደ ተመታ ፣ በሦስተኛው ቀን ለርሱና ለወገኖቹ መራራ የሆነውን የመሸነፍ ወሬ ለኢጣልያ መንግሥት በቴሌግራም ማስታወቅ ግዴታ ሆነበት ። ሲያስታውቅም ራሱ የነበረበትን የጦር ግንባር ሁኔታ፣ በምን አቅጣጫና እነማን ሌሎቹ ጄኔራሎች ጦርነቱን እንደ ጀመሩ ገልጾአል ። ነገር ግን ፣ ራሱ ከመከበብና ከመማረክ ለመዳን ሲል ስለ ሸሸና የሞቱትን ጄኔራሎች የዳቦርሚዳን ፣ የአሪሞንዲንና የአልቤርቶኒን ፍጻሜ ስለማያውቅ መግለጫው ከዚህ እንደሚከተለው ደበስበስ ያለ ነበር ።

ቅዳሜ ዓድዋ ያለውን የሸዋ ጦር እንዲወጉ ጦሩን ከሦስት ላይ ከፍዬ አንዱን ተጠባባቂ አድርጌ እንዲዋጉ አዘዝሁ . . . የግራው ጦር ወደፊት ቀድሞ መዋጋቱን ስለሰማሁ የዳቦርሚዳ ጦር እንዲረዳ ትእዛዝ አስተላለፍሁ . . . በዓድዋ በኩል ጦርነቱ ተጧጡፎ ነበር ። . . . በሌላ ውም በኩል በድፍረት ወደፊት እየተኳኰሱ የሚዋጉትን የጠላት ወታደሮች ለማገድ ስለ አልተቻለ ሁሉም ሊበላሽ ቻለ . . . ከዚያ ወደተ ነሣንበት ወደ ማውሪያና ወደ ሰሚን ሁሉም ፊቱን መልሶ ሲፈ መተ ላለፊያ እየፈለገ ሔደ . . . ከእም ጋር አልፔና ቫልንዛኖ ወደ አዲቀ ይህ መቀተቀል . . . የዳቦርሚዳ ወሬ የለኝም ። የአሪሞንዲንና የአልቤርቶኒን ሁኔታም አላውቅም ። ወሬውም የተሰጠ ነው . . . ስለመፍረሳ ችን አደገኛ ሁኔታም የማቀርበው አሳብ የለኝም ። የተዋጉትን የነጭ ወታደሮች እንደገና አዘጋጅቶ ለማዋጋት ግን አይቻልም ።

የጥቁሩም ወታደር የበለጠ ተዘበራርቋል ፣ ምራላቸው እንደነበሙ ተበትኖአል ። በዚህ ፈንታ የጠላቶቻችንና የሽፍቶቹ ሞራል ከፍ

1 Adua, E. Bellavita,P. 227

ብሏል ። የአዲግራት ምሽግ በማይሸነፉ ሽፍቶች ስለተከበበ ምሽጉን ለቀው እንዲወጡ ማዘዝ የሚቻል አይመስለኝም ። ዛሬ ሴሲቲን ወደ ሰነይቲና ወደ አሥመራ እልካለሁ ። በዚሁ ጊዜ ነገ ጧት አሥመራ የሚገባው ባምቢርቲ የቅኝን አገር አስተዳደር ይዞ ከመንግሥቱ ጋር ይደራደራል ።

ባራቲዬሪ[1]

በበኩሉ ይኸው የርሱ ምክትል ጄኔራል ላምበርቲ ከባራቲዬሪ በፊት እ.ኤ.አ. በመጋቢት 2 ቀን ይኸንኑ የመሸነፍ ወሬ ለጦር ሚኒስትሩ አስተላልፏል ። በዚህ ጊዜ ሌተና ጄኔራል ባልዲሴራ ከሮማ ባራቲዬሪን ለመተካት ተሾሞ ሲመጣ በዓድዋ በኢጣልያ ጦር ላይ የደረሰውን አደጋ አያውቅም ነበር ። ወሬውን የሰማው የዓድዋ ጦርነት በሆነ በአራተኛው ቀን ምጥዋ የገባለት ነው ። እንደዚሁም የባልዲሴራን በርሱ እግር ተሾሞ ምጥዋ መግባቱን ባራቲዬሪ በትክክል ያወቀ አይመስልም ። የሆነ ሆኖ ፣ በዓድዋ ጦርነት የኢትዮጵያ አሸናፊነት የኢጣልያ ተሸናፊነት በቅድሚያ ከላምበርቲ ቴሌግራም የተላለፈውን ወሬ የስቴፋኒ የወሬ ወኪል በነዛው ጊዜ በመላው አውሮፓና ዓለም ትልቅ ያልታሰበ ቦምብ የፈነዳ ያህል መገረምን ፣ በኢጣልያ አገር ታላቅ ድንጋጤንና መሸበርን አፈራ ። በተለይ የዚህ የጦርነቱ አደጋ የሚመለከተው የቅኝ ግዛት አጥብቀው በመፈለግ የታወቁትን የመንግሥቱ መሪዎች የነበሩትን ጠቅላይ ሚኒስትሩን ፍራንቼስኮ ክሪስፒን ፣ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩን ብላንን ፣ የጦር ሚኒስትሩን ሞቼኒን የገንዘብ ሚኒስትሩን ሶኒኖንና መሰሎቻቸውን ስለሆነ ፣ ጋዜጠኞቹ ሐዘኑና ድንጋጤው በተለይ በነዚሁ ላይ በርትቶ የሚሆንትን አሳዋቋቸው ነበር ። በዚህም ጊዜ የግራ ክፍሎች "ያልነው ደረሰ" በማለት ሐዘን የተደባለቀበት ደስታ ሲሰማቸው እነዚያ ራሳቸውን ዘቅዝቀው መደበቅ ግዴታቸው ሆኖ ነበር ።

ወሬው በየከተማውና በየባላገሩ በተሰማ ቁጥር ነጋዴው ሱቁን እየዘጋ ፣ ገበሬውም እርሻውን እየተወ ፣ ጥበበኛውም ከምድብ ሥራው እየወጣ በሩጫ ወሬ ወደሚገኝበት ሥፍራ እየሔደ ፣ እባትና እናት የልጆቻቸውን ፣ ሚስቶች የባሎቻቸውን ሞትና ደህንነት ለመጠየቅ እየተርገበገቡ ሲሽቀዳደሙ በየመንገዱና በየአደባባዩ ፣ "ወይ ልጄ! ወይ ባሌ!" የሚሉት ዋይታና ለቅሶ ይሰማ ነበር ። እንዳንዶቹ ጠና ያሉት እንደ ማበድ እያሉ በግድ እየተያዙ ታሰሩ ። አንድ ልጅዋ ባራተኛው ባታዮን ጦር ውስጥ የዘመተባት ሴት ያራተኛው ባታዮን ጦር ምንም አል ተረፈም የሚሉ ወሬ እንደ ሰማች ልብ በሽተኛ ነበረችና ወዲያው

1 Memoire d' Afrique P. 393

የልዑ ትርታ ቆሞ ሞተች ።[1] ከዓድዋ ቀደም ብሎ ከኢጣልያ ወታደሩ እየተመለመለ በሚላክበት ጊዜ በሚላኩት ወታደሮችና በሸኚዎቹ ልብ የነበረው ደስታ ካሁን ሐዘንና ለቅሶ ጋር ሲመዛዘን ነገሩ የተለያየ ነው ። እነዚያው ጣልያኖች የዚያን ጊዜ የደስታቸውን ዋጋ አሁን ከልክ ያለፈ በማዘን የበለጠ ሲከፍሉ ታዩ ። የፈተናው የደስታው መሠረት ፣ "የኛን ጦር አንድ የጥቁር ጦር አይደፍረውም" በሚል እምነት ነበር ። አሁን ግን ፣ በናቁት ሕዝብ ተሸንፈው ያልታሰበው ሲደርስ ሐዘኑን የበለጠ ጽኑ አደረገው ።

ከፍተኛውና መካከለኛው ሕዝብ ይኸን የመሰለ ሐዘንና ጥድፊያ ሲያደርስበት ፣ የወጣቶቹና የግራ ክፍሎች መሪዎቹ ሞአሜንጌ ፖምፔዮ ዝሩርዶ በሚባል የሶሺያሊስት አማካሪ (ዲፑቲ) እየተመሩ በስድስት መቶና በሰባት መቶ እየተከፈሉ በሮማ "ሆ!" እያሉ እንዲገድ ጊዜም የቀኝ ክንፎችን ለማናደድ ፣ "ምኒልክ ሕያው ይሁን" እያሉ በጩኸት ሲሆኑ ከተማው የመሸበር መልክ ያዘ ። ነጋዴዎችና የከተማው ሰው እየፈራ በሩን እየዘጋ ተደበቀ ። በሌሎችም ከተሞች ወሬው በተዛመተ መጠን ግርግሩና ግጭቱ በርክቶ ነበር ።[2] በሚላኖ በግራና በቀኝ ክንፎች መካከል ግጭት ተፈጥሮ አንድ ሰው ሲሞት ሀምሳ አራት ቆሰሉ ። በፓቪያ ያሉ የባቡር መሪዎቹ ሁለተኛ የኢጣልያ ወታደር ወደ ኢትዮጵያ እንዳያልክ ሐዲድ ያፈርሱ ጀመር ።

ከሁሉ ከተሞች ግርግሩ የነበረው በዋናው ከተማ በሮማ ነበር ። በዚያም ወጣቶቹ በጩኸት ትእይንት በሚያደርጉበት ጊዜ አሚስካሊኬ የሚባለው መስፍን በትሪቶኒ አውራ ጎዳና በጋሪ ተቀምጦ ሲያልፍ አገኝተው በፊቱ ላይ ጭቃ እየረጩ ከበቡት ። ወጣቶቹም "ምኒልክ ሕያው ይሁን" በል እያሉ አስፈራሩት ። እርሱም "ኢጣልያዊ በመሆንኩ ኢጣልያ ሕያው ትሁን እላለሁ እንጂ ምኒልክ ሕያው ይሁን አልልም" እያለ ሲጨቃጨቅ ፣ በመካከሉ የንጉሡ ዘበኞች (ካራቢኒየሮች) ደርሰው በግድ አስጥለውት በጋሪው ለማምለጥ ቻለ ። በዚሁ ጊዜ የመሸነፉ መዋረድ አንሶ እንደ ቆሞ የሚመለከተውን በጣም ያስገረመውና ያናደደው ፣ "ክሪስፒ ይውደቅ ፣ ምኒልክ ሕያው ይሁን" የሚለው ጩኸት በወጣቶቹ ዘንድ መሰማት ነው ።

"ምኒልክ ሕያው ይሁን" ብለው ወጣቶቹ እየጮሁ መሰፍንም እንዲጮሁ ለማስገደድ የሞከሩበት ምክንያት የጦርነቱን አጀማመር ከሥር ጀምረው በራሳቸው በሶሺያሊስት ጋዜጦች ይከታተሉ የነበሩት

1 La Prima Guerra d' Africa , R. Battaglia, PP. 793—800.
2 Douze ans en Abyssinie . . . PP. 528-530; Adua, Belavitra P. 394.

በተለይ የግራ ክንፎቹ ፣ የኢጣልያን መንግሥት አጥቂነትና የኢትዮጵያን ተከላካይነት ፣ ያሁ ምኒልክን ያላሠለሰ እርቅና ሰላም ፈላጊነት ፣ የክሪስፒንና የአጋሮቹን አብሪነትና ተጋፊነት በሰፊው ተረድተው በትችት ጊዜ ሁሉ ፣ "ምኒልክ ጥሩ ክርስቲያን ክሪስፒ ግን አረመኔ ነው" እያሉ ያትቱ ዝ ጀመር ። በዚህም ላይ በአባ ገ የሞቱት የኢጣልያ ወራሪ የጦር መኰንኖች በክብር መቀበራቸውን ፣ ከሉንጊ ጋሊያና ከነጦሩ ብዙ ደም አፍሶ ሞት ሲገባው ሳለ ፣ ከመቀሌ በሰላም ተሸኝቶ ወደ አዲግራት ሔዶ ከወገኖቹ መደባለቁን ያውቁ ስለነበረ ፣ በዚህ ዓይነት የተገፋው የኢትዮጵያ ጦር ማሸነፉ የሚገባ ነው በማለትና እላይ እንዳሉነው ፣ "ምኒልክ ሕያው ይሁን! ምኒልክ ክርስቲያን ፣ ክሪስፒ አረመኔ" እያሉ በመጮሁ የፖለቲካ ባላጋራዎቻቸውን በንዴት ለማብሸቅ ነው ። ከንጉሡ ጀምሮ መሳፍንቱ ሁሉ የቀኝ አገዛዙን የሚደግፉ ፣ "እኛም ሐዳን እንቁጋ" እያሉ የሚጋበዙ ነበሩባቸው ። ወጣቶች በዚህ ቀን አሚስካሊኬ የሚባለውን መስፍን ጭቃ እየረጩ ያንላሉበት ምክን ያትም ጠቅላይ ሚኒስትሩን ክሪስፒን በመደጋገፍ አገራቱን እዚህ አደጋ ላይ ያደረሱት የበለጠ የንጉሡውያን ቤተሰብ አባሎች ጭምር ናቸው በማለት ነው ።

እነዚሁ ወጣቶችና እንደዚሁም ወደ ኢትዮጵያ ለጦርነት የመጡት የሹማምንቱም ፣ የወታደሩም ቤተሰቦች በጠቅላላው በዚህ ጦርነት ያገሩቸው ውርደት የተሰማቸው ሁሉ ተሰብስበው ፣ "አንድ ድል እንጠብቃለን" ወይም "አንድ የኢትዮጵያን ጉዳይ የሚደመድም ድል ሳታገኝ እርቅ የለም" እያለ ባራቲዬሪን በቴሌግራም ያጣድፍ ወደ ነበረው ወደ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ወደ ክሪስፒ ቤት ሔደው እያወኩ የስድብ ናዳ በማውረድ ግግሹም ድንጋይ እየወረወሩ ቤቱን በመደብደብ አስቸገሩት ። በእንደዚህ ያለ መከራ ላይ ሳያስበው የወደቀው ፍራንቼስኮ ክሪስፒ በፖሊስ ኃይል ተከላካይነት ትእይንተ ሕዝብ አድራጊዎቹ ከተወገዱለት በኋላ ፣ "የወታደሮቻን ደም ጊዜ ጠብቀው ይበቀሉለት" የሚል ቃል ለንጉሡ ጽፎ ከጠቅላይ ሚኒስትርነቱ ተሰና በተ ።

የዓድዋ ድል ፣ በኢጣልያ አገር ይኸን የመሰለ ሽብር ሲፈጥር በሌላው ዓለም የሰጠው ስሜት የተለያየ ነው ። የድሉ ወሬ በፈረንሣይ አገር ሲሰማ ምንም እንኳን እንዳንዶቹ በቀለምና በዘር አንድ ነት ፣ የተነካ ወይም በፖለቲካ ዝንባሌ ምክንያት የነጩ ዘር ወይም የቀኙ ክፍል ጥቃት ቅር ያላቸው ባይጠፉም ፣ አብዛኛው የፈረንሣይ ሕዝብና በተለይ የመንግሥቱ መሪዎች በደስታ ተቀብለውታል ። ጣልያኖቹ ሰሜን ኢትዮጵያ ከገቡ ጀምሮ የፈረንሳይን ወኪሎችና ዜጎች ሰበብ እስባብ እየፈለጉ ያስቸግሩ ነበር ። በዚሁ ምክንያት

ባራቲዬሪ ኤርትራ ብሎ በያዘው ግዛት ይገኝ የነበረውን የፈረንሳይን የባዛራስት ሚሲዮን እ.ኤ.አ. ጥር 22 ቀን 1895 ዓ.ም. በትእዛዝ ከአገር እንዲወጡ ማድረጉ ይታወሳል ።[1]

በመስኮብ አገር ያለው ስሜት ከዚሁ ከፈረንሣይ ጋር ተመሳሳይ ነው ። እንዲያውም የመስኮብ መንግሥት ወዳጅነቱን ለመግለጽ የቀይ መስቀል ቡድ ወደ ኢትዮጵያ ልኮ በዓድዋ ጦርነት የቆሰለውን ሁሉ በማከም ስለረዳ ፣ ምስጋና ከንጉሠ ነገሥቱ ተቀብሏል ። በዚሁ አጸፋ የጀርመንና የእንግሊዝ መንግሥታት ግን ፣ የዓድዋን ድል የሰሙት “ይኸ እንደምን ሊሆን ቻለ” በሚል የመገረምና የቁጭት ስሜት ፣ ነው ። በዚሁ ምክንያት የእንግሊዝ ምክር ቤት ተከፍቶ ጉዳዩ በሚጠናበት ሰዓት የእንግሊዝ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ሎርድ ጆ ናትናኤል የሚባለው ስለ ዓድዋ ድልና ስለ ኢጣልያኖች መሸነፍ ንግግር ሲያደርግ ፣ “...የሐበሾች ማሸነፍ የኢጣልያንን ጦር መፍረስ ብቻ ሳይሆን ለግብፅ አደገኛና በአፍሪካ ላለው የአውሮፓ አቋዋም አሥጊ ነው ። ስለዚህ ወደፊት ገፍቶ አደጋውን ማቆም የተከበበውንም ከሰላን አድኖ የግብፅን ወሰን በደንብ መከላከል ያስፈልጋል ... ኢጣልያም ለባንዲራዋ ክብር ስትል ፣ እንደገና ተዋግታ የመሸነፍ ብድሯን እንደምትመልስ እተማመናለሁ ...” የሚል ቃል ይገኝበታል ። ይኸንንም የመጨረሻውን የድል በቀል በተናገረ ጊዜ የትልቁ ምክር ቤት አባሎች እሳቡን በጭብጨባ ተቀበሉት ።[2]

ሔንሪ ስታንሌይ የሚባለው እንግሊዛዊ ፣ ስለ ኢትዮጵያና ስለ ዓድዋ ድል አንድ የኢጣልያ መጽሔት አዘጋጅ ለጠየቀው መልስ ሲሰጥ ፣ “...ኢጣልያኖች የደረሰባቸው ውድቀት አሳዛኝ ነው ። በመላው የእንግሊዝ አገር መገረምን አትርፏል ። ከሰላን በእንዴት ያለ ወታደራዊ ጥበብ የያዘው ባራቲዬሪ አሁን የደረሰበት በትር በራሳችን እንደ ደረሰብን ቆጥረነዋል ...” የሚል ቃል ይገኝበታል ። ከዚሁ እያይዞ “ሥልጡን ዓለም ኢጣልያንና በአበሻ አገር ያሉትን የወታደሮቿን ሁኔታ አተኩሮ ይመለከታል ። ያገሪቱ ክብር ስለተነካ ኢጣልያ በምትወስደው እርምጃ ክብሯ ወይም መዘበራረቁ ሊታይ ይችላል ... የባራቲዬሪ ድል መሆን ቢያሳዝነንም ፣ መጨረሻው አይደለም ... ተስፋ እንደምናደርገው በብልሃቱ እኛሽሎ መሸነፍን ለምኒልክ መልሶ ሊሰጠው ይችላል ...”[3] ብሏል ።

1 Adua, Bellavita ,P. 167; Nota Al, Chap. XIV
2 Abyssinia ,E. Scarfoglio . . . PP.263-264
3 Precursori dell'Impero, R. Truffi, P. 195.
La Prima Guerra D, Africa-R. Bataglia PP. 705-710

ከሁሉ የበለጠ የኢጣልያ ተሸናፊነትና የኢትዮጵያ አሸናፊነት በመላው ዓለም ፣ በገዥዎችና በተገዥዎች ዘንድ የሚያስከትለውን የፖለቲካና ያገዛዝ ውዝግብ በትክክል የተመለከተ የሎንዶን ታይምስ ጋዜጣን የሚመራው ጸሐፊ ነው ። እርሱም እንደዚህ ሲል አትቷል ።

“...የኢጣልያኖች በምኒልክ መሸነፍ በታሪክ ሲታወስ የሚኖር ነው ። ይኸም ድል አፍሪካውያንን እስከዛሬ አረመኔ እየተባሉ በአውሮፖች ይናቁ የነበረውን የአፍሪካ መንፈስ የሚቀሰቅስ ነው ።”

ካለ በኋላ ከዚሁ እያያይዞ የኢትዮጵያን ጥንታዊ ሥልጣኔ አውስቶ ፤

...ኢጣልያኖች ከሌሎቹ አውሮፓውያን ዝግጁነትም እያገኙም እንጂቸው አይደለም ። ወደ አፍሪካ ቅኝ አገር ለማግኘት ፊታቸውን ባዞሩበት ሰዓት በቀላል ሊያዙና ሊገዛ የሚችለው ክፍል ቀድሞ ብሎ ስለ ተያዘ ወደ አልተያዘው (ወደ አበሻጋሬው) ተመለከቱ ። ኢጣልያኖች ንጉሡን የአሳመኑ መስሏቸው ሲታለሉ እርሱ ግን ፣ (ምኒልክ) በመጣሪያ እየተዘጋጀ የእጁቱውን ኃይል አሳያቸው ። የርሱም ድል ማድረግ የመላ አፍሪካ ድል ነው ። ይኸም ዓይነቱ አስተያየት ወደፊት እያየለ ግልጽ ሆኖ የሚታይ ነው ። በነዚህ አገሮች (አፍሪካውያን) ዘንድ ወሬው በነፋስ ክንፍ በረሃውን ሁሉ አቋርጦ በፍጥነት የሚሮጥ ስለሆነ ፣ ከጫፍ እስከ ጫፍ አሁንም ታውቋል ። ወደፊትም አፍሪካ አውሮፓን ማሸነፉ ስለታወቀ ፣ ቀጥሎ ይኸን ያህል ተብሎ ሊገመት ለማይችለው የአፍሪካ ሕዝብ የሕይወት ጉልትና የመከላከል ስሜት ያሳድራል ። ስለዚህ ጉዳዩ አደገኛ ስለሆነ በኢጣልያኖች መሸነፍ ተደሳቾች መሆን ምኞ አይደለም ። ይኸ መሸነፍ የሁላችንና የሌሎችም ጭምር መሸነፍ ነው ። የሥልጣኔ መሸነፍም አይደለም ፤ የቅኝ አገር ገዥ የሆንችውና የነገዶቹም አውሮፓ መሸነፍ ነው ...”[1]

ጸሐፊው “መደሰት የለብንም ። የሁሉም አውሮፓ ውድቀት ነው” የሚለው ፣ በኢትዮጵያ ማሸነፍ በኢጣልያኖች መሸነፍ ፈረንሳዮችና መስኮቦች መጠነኛ ደስታቸውን በየጋዜጣው ስለገለጡ ለማስጠንቀቅ የሰነዘረው ነው ። መላው አውሮፓ በአንድነት ጉዳዩን በጽሞና አጢኖ ወዲያውን ይህ የዓድዋ ድል በአፍሪካና በሌላውም ኋላቀር አገር ላይ ፈሰው የኩራትና የትምክህት ስሜት ካሁኑ መፍትሔውን እንዲያበጅ የሚጋብዝ ነው ።

ይኸ ሁሉ በጠቅላላው የሚያሳየን እንደ ስታንለይ አባባል ፣ “ኢጣልያ በጥቁሮች ሐበሾች በመሸነፍ ኃፍረት ተከናንባ እንደዚሁ አትቀርም ። ሌላ ቀጥሎ የበረከተ ጦር ልካ እንደገና ተዋግታ ክብሯን

1. L'Italia in Africa, Serie Storico Militare, Vol I, Tomo II, A Vitale ,PP. 122-123.

ትመልሳለች" የሚል ስሜት እንዳላቸው እንገነዘባለን ። የእንግሊዞችም ዋና ሥጋታቸው የኢትዮጵያ ያሸናፊነት ዝና በቅኝ አገሮቻቸው በአፍሪካና በተለይም በግብፅ አስተጋብቶ ያነሣሣቸውን አቅዋም እንዳያናጋባቸው ነው ።

በዚሁ ጉን ፣ የጀርመን መንግሥት ከኢጣልያ ጋር ባለው የስምምነት ውል ጋዜጦቹና ባለሥልጣኖቹ የኢጣልያን መሸነፍ በሐዘንና በንዴት እንደ ተቀበሉት የበለጠ በዚህ የመሸነፍ ውድቀት ለማጽናናትና የወዳጅነቱን ስሜት ለመግለጽ ራሱ የጀርመን ንጉሠ ነገሥት ዳግማዊ ዊልሄም ሮማ ድረስ ሔዶ የኢጣልያን ንጉሥ ጐበኙ ።[1]

እውነትም በመካከለኛው ምሥራቅና በግብፅ አገር ዓረቦቹ የኢትዮጵያን አሸናፊነት በደስታ እንደ ተቀበሉት ይታያል ። በዚሁ በድሉ ሰሞን የኢጣልያ መርከብ የዓድዋ ድል ወሬው ሳይሰማ ወታደር ጭና ወደ ምጥዋ ለመድረስ ፖርትሳይድ የቆመ ጊዜ በደረሰው የመሸነፍ አደጋ ምክንያት ወታደሩ ከመርከብ ወርዶ ፖርትሳይድ እንዳይታይ ተከልክሎ ነበር ። የጦር መኰንኖቹ ግን ፣ በፈቃዳቸው ወርደው ወዲያና ወዲህ ሲሉ በዚያ የነበሩ የፈረንሣይና የመስኮብ ፣ የግሪክና የሕንድ ተወላጆች እያዩ አፌዘውባቸዋል ። ዓረቦቹም ጠጋ እያሉ ፣ "ጣልያን አይረባም" እያሉ ይሳለቁባቸው እንደነበረ ተመዝግቦ ይገኛል ።[2] የዓድዋ ድል አድራጊነት በተለይ በኢትዮጵያውያን ዝግጅነት የተፈጸመ ቢሆንም የድሉን ደስታ የቅኝ አገዛዝ ቀንበር የተጫነውም ፣ ገና ያልተጫነውም የእስያም ፣ የአፍሪካም ሕዝብ ተካፍሉታል ማለት ይቻላል ። በዓድዋ የምኒልክ አሸናፊነት ፣ "አውሮፓዊ በዕውቀት የገፋ ፣ በትምህርት የተራቀቀ ፣ በሀብት የለማ ስለሆነ በጥቁርና በብጫ ሕዝብ ፈጽሞ ሊሸነፍ አይችልም" የሚባለውን የቆየውን እምነትና አባባል ስለ አስተባበለው የቅኝ አገር ያላቸው ብቻ ሳይሆን በየትኛውም ክፍል አህጉር ያለው የነጭ ዘር በነገሩ ታምቢታል ። በአውሮፓም ድጋፍ ኢጣልያ በቀሉ ይኸን ውርደት መበቀል እንዳለባት ያብዛኛው አውሮፓዊ ምኞት ነበር ።

---

1 L' Italia in Africa, A Del Boca, P. 720.

2 Sul Campo di Adua, Ximenes, P. 2 L'Italia in Africa ,A. Del Boca, PP.694—701.

ምዕራፍ ዐርባ ስምንት

የጄኔራል ባራቲዬሪ ፍጻሜ

ጄኔራል ባራቲዬሪ ፣ ለመጀመሪያ ጊዜ ወደ አፍሪካ የመጣው እ.ኤ.አ. በ1887 ዓ.ም. ከጄኔራል ሳን ማርሳኖ ጋር ነው ። ወደ አፍሪካ እንደተሻገረ በዚሁ በሳን ማርሳኖ ሥር ሲሠራ ቆየ ። በሳን ማርሳኖ እግር ጄኔራል ጄኔ ባልዲሠራ ፣ ከርሱም ቀጥሎ ጄኔራል ኦሬሮ ፣ ከኦሬሮም ጋንዶልፊ ተከታትለው በተሾሙበት ጊዜ ፣ ባራቲዬሪ ወደ ኢጣልያም አገር እየሔደና እየመጣ በነዚህ ሥር ሆኖ በኰሎኔልነት ማዕረግ በብዙ ክፍል ሲያገለግል ኖረ ። በኋላም በ1892 ዓ.ም. ጄኔራል ጋንዶልፊ ተሽሮ በርሱ እግር ኤርትራ በሚል ሥያሜ የያዙትን የሰሜን ኢትዮጵያን ክፍል ጠቅላይ ገዥነት ተሾመ ።

በማናቸውም ረገድ እርሱም እንደ ሥራ ባልደረቦቹ ለድል አድራጊነቱ በመተማመን በጦርነቱ ዋዜማ ሮማ ላለው ወዳጁ ለጄኔራል ላል ሞርሜ በሚጽፍለት ደብዳቤ ውስጥ ፣ "ለሁሉም ተዘጋጅቻለሁ በመጋቢት ወር ላይ ትግሬን ለመውረር የሚያስችለኝ ኃይል አገኛለሁ" ብሎ ነበር ። በሌላው ደብዳቤ ደግሞ እውነቱን ደብቅበት እያደረገ እርሱን ጦርነት እየማረውና የሚዋጋው እንዳላማ ያህል በመቆጠር ፣ "...ጠላት ለመመከት እንዲገደድ አዘጋጃቹ ለመውጋት አስባለሁ... ለመዋጋትም ተስፋ አለኝ" እያለ ይጽፍ ነበር ።[1]

የዓድዋ ጦርነት በየካቲት 23 ቀን ሲደረግ ሲል ፣ በየካቲት 22 ቀን ማታውን ምክር ሲደረግ ግን ጄኔራሎቹ "እንበለው ጠላትን እስ በት ድረስ ሔደን ፣ እኛው ፈልገን እንውጋው" ባሉበት ሰዓት እርሱ "ጠላት ኃይለኛ ነው ምክራችሁ የድፍረት ነው ። ለማንኛውም የጦር ሠራዊታችን ምራል እንደምን ነው" ያለውን ስናስታውስ ፣ ውሉ እድር በቁርጠኛው ቀን ግን እንደ ሌሎቹ የኢትዮጵያን ጦር ከመናቅ እንደ ተቆጠበና በተቻለ ለመጠንቀቅ እንዳሰበ ይታያል ።

ዳሩ ግን ፣ ጦርነት መከፈቱ ግዴታም ውዴታም ሆኖበት ጦርነቱ ተጀምሮ የማንባር ቀደሙ ጦር ከተመታ በኋላ ፣ ከጦርነቱ ላይ እየሸሸ

---

1 Precursori dell'Impero, R. Truffi, P.195.

በዳቦ ላይ እየጋለበ የመጣበትን ፆገር ተወላጅና የጣልያን ጦር እንደ ገና ልብ ሰጥቶ እቁሞ ለማዋጋት በፈረሱ ላይ እንደሆነ አንድ ጊዜ "ቪቫ ኢታሊያ" ቀጥሉ "ሳቮያ"* ብሎ እየጮኸ በሞከረበት ጊዜ ባንድ ወገን በረኃብና ጥም ፣ በሌላ በኩል የሌትና የቀን ጉዞ ድካም ፣ በእንደሩ ደግሞ የኢትዮጵያውያን ቁርጠኛ አወጋግ ያስደነበረው ጦሩ ሊቆምለት ስለአልቻለ በመጨረሻ በሽሽቱ እርሱም ተጋባበት ። እንዲያውም ከአብዛኛው በራሪ የግረኛ ወታደር እርሱና ጥቂት አጃቢ ሹማምንቱ በፈረስ ስለነበሩ ቀድመው አዲ ቀይህ ገብተዋል ።

ባራቲዬሪ ፣ ከቅርብ የሥራ ጓደኞቹ ጋር በሚሸሽበት ጊዜ የቀኙ አዝማች ጄኔራል ዳቦርሚዳ ገና በመዋጋት ላይ ስለነበር ፣ ፍጻሜውን ለመጠበቅ ያባራሪዎቹ ተጽእና አላስቻለውም ። በሽሽቱ ጊዜ እንገቱ ልዩ ካባ ውስጥ እድሮ ነበርና በፈረሱ ላይ እርሱም ሲሉሞም እያ ገራ...ሱ ዘመናዊ ... [illegible] ... ሰር ... ይባላል ።

እንደዚሁም ፣ በዚሁ በሽሽት ጊዜ አንዳንድ ጊዜ ፈረሱን እያስጋለበ ሲሔድ ፣ መነጽሩ ከፊቱ ላይ ወድቆ ጠፋ ። ቆም ብሎም እንዲያፈልግ አባራሪዎቹ ስለሚያጣድፉት የዕውር ጭፍኑን ይጋልብ ገመር ። በዚሁ ጊዜ ከጭፍሮቹ አንዱ ቲኔንቴ ማርዚ "እኛዐ እለ ፤ ወደ ቀኝ ሆም ጊዜ ከጭፍሮቹ አንዱ ቲኔንቴ ማርዚ "እኛዐ እለ ፤ ወደ ቀኝ እሁን ሜካ እለ ፤ ወደ ግራ እሁን ራስዎን ዝቅ ያርጉ ወይም ከፍ ያርጉ" እያለ በአጠገቡ ሆኖ ይመራው ነበር ። በዚህ ዓይነት ችግር ከዓድዋ እዲቀይህ ፣ ከእዲቀይህ ሰገነይቲ ደርሶ ዐረፍ ባለበት ሰዓት ከጦር መኰንኖቹ አንዱ ቲኔንቴ አሊሳንድሮ ሳፔሊ ቀረብ ብሎ ሲያ ጽናናው ሲሞክር ፣ "...እኔ ከጉዳይ አልገባም ፤ ኢጣልያ ግን መበቀሏ አይቀርም"[1] አለ ። ከሰገነይቲ ወደ አሥመራ ሔዶ አዲስ ተሾሞ ከመጣው ከጄኔራል ባልዲሠራ ጋር ከተገናኘ በኋላ ምጥቁ ሲደርስ እንዱ ተጥመለመለ ። ቆሞ መራመድም ስለ አቃተው የሚራመደው በሁለት ሰዎች ተደግፎ ነበር ። ጢጋ ብለው ጋዜጠኞች ለማነጋገር ሲፈልጉ ፣ "ዕንቅልፍ ካጣሁ ስምንት ቀን ሆኖኛል" ከማለት በቀር ሊያነጋግራቸው አልቻለም ።[2]

የሆነ ሆኖ ፣ ከዚህ በኋላ አሥመራ ላይ በጄኔራል ባራቲዬሪ ለመፍ ረድ አዲስ ልዩ የጦር ፍርድ ቤት እ.ኤ.አ. ሐምሌ 14 ቀን 1896 ዓ.ም.

* "ቪቫ ኢታሊያ" ማለት "ኢጣልያ ትኑር" ማለት ነው ። "ሳቮያ" ደግሞ የኢጣልያ ነገሥታት የሚጠሩበት የቤተሰባቸውና የትውልዳቸው መጠሪያ ሥፍራ ነው ።

1 Memorie d' Africa, A. Sapelli, P.122.

2 La Giornata di Adua, R.Mazzucconi, P. 353.

ተቋቋመ ። ከሱንና ፍርዱን ለመመልከት የተመደቡት አዲስ ከሮማ የመጡት ከፍተኛ የጦር ባለሥልጣኖች ፤

፩ኛ/ ሌተና ጄኔራል ዶል ማይና ክንቴ ሊኬና... ሊቀመንበር

፪ኛ/ " " ሐሽ ኒኮላ .... አባል

፫ኛ/ ማጆር ጄኔራል ጋዙሬሉ ፌሊፖ .... "

፬ኛ/ " " ቢዘስቲ ሉዊጂ .... "

፭ኛ/ ካባሊዬሬ ራቤራ ሚኬሌ .... ጸሐፊ

የመንግሥቱ ጠበቃ ሬስካሌ ሚሊታሬ የሚባለው ከሱን በሁለት ታላላቅ ጉዳዮች ላይ ከፍሎ እንደዚህ ሲል መሥርቶታል ።

፩ኛ/ ደቅርታ በማያደረግበት መንገድ እንዲመራው በውስጡ የተመደበለትን ጦር ሠራዊት በማያሸንፍበት አኳኋን መጋቢት 1 ቀን 'የካቲት 23' በጠላት ሠራዊት ፊት ወስዶ አጋፍጦ እንዲሸነፍ አድርጓል ።

፪ኛ/ ከጦርነቱ ሥፍራ በ12 ሰዓት ከ30 ደቂቃ (ስድስት ሰዓት ተኩል) ሸሽቶ በመሔድ ተዋጊውን ሠራዊት ከተሸነፈ በኋላ እስከ መጋቢት 3 ቀን ድረስ ያለምንም አዛዥና ያለምንም መሪ ትእዛዝ አደጋ ላይ ትቶት ሔዷል የሚል ነበር ።

ለዚህ መልስ ራሱ ጄኔራል ባራቲዬሪና ጠበቃው በሰጡት ቃል ፤

፩ኛ/ ጄኔራል ባራቲዬሪ ሁኔታው አስፈሪ መሆኑን በመገንዘብ ከአ ዲግራትም ከማውሪያም ወደኋላ ጦሩን ይዞ ከመረብ ወዲያ መመለስ ሲያስብ አራቱ አዝማች ጄኔራሎች ወደፊት ገፍተን እንዋጋ ብለው እንዳደፋፈሩት ፤

፪ኛ/ ከኢጣልያ አገር ጠቅላይ ሚኒስትሩ ክሪስፒ ፣ "እስካሁን ያደረግ ቸው ጦርነቶች ወግ የሌላቸው 'Tisi Militare' ናቸው" በማለት በቴሌግራም ወቅሶ የታወቀ ጦርነት ለማድረግ መገፋፋቱን ፤

፫ኛ/ አዝማቾቹ ጄኔራሎች የሰጣቸውን ፕላን ሳይከተሉ በየፊናቸው ሔደው ለየብቻ መዋጋታቸውን ፣

፬ኛ/ የሸሸበት የእዲቀይህ አቅጣጫ ለተዋጊው ሠራዊት ማናቸውንም ትእዛዝ ለማስተላለፍ የቴሌግራፍና የመላከተኛ ድርጅት ስለሌለ ፣ በዚህም ላይ የኢጣልያ ባለሥልጣኖች በጠቅላላው ጦር ንቱን ይፈልጉ እንደነበረ እርሱም በቂ እርዳታ ጠይቆ ሳይላካለት

መቅረቱን ፣ ምትዋም ያለው ስንቅ ማለቁን ስለተረዳ ፣ ከመዋጋት
በቀር ሌላ ምርጫ እንደሌለው ብዙ የሰነድ ጽሑፍ በማቅረቡና ከሞ
ትም ከምርኮም ፣ ተርፎ የተመለሰው የተጠባባቂው ጦር አዛዥ
የነበረው ጄኔራል ኤሌና ከችሎቱ ላይ ቀርቦ የሰጠው የምስክርነት
ቃል የርሱን አባባል ስለ ደገፈው ፤

ፍርድ ቤቱ ጠበቃውና ተከሳሹ ከዚህ በላይ ያቀረቡትን መልስ ከመ
ረመረ በኋላ ፣ በጄኔራል ባራቲዬሪ አመራር ጉድለት ፣ ቸልተኝነትና
ችሎታ ማጣት ቢኖርበትም ፣ በጠቅላላው ሆን ተብሎ የተፈጸመ የጦር
ነት ወንጀል አልሠራም ። ስለዚህ ከማንኛውም የጦር አዛዥነት ወርዶ
በግሉ ሊኖር ይችላል ተብሎ በነጻነት ተለቀቀ ።[1]

ከዚያም ወዳገሩ ገብቶ የጦርነት ማስታወሻውን ጽፎ ከጨረሰና
ካሳተመ በኋላ፣ በተወለደ በ60 ዓመቱ እ.ኤ.አ. በ1901 ዓ.ም. ሞተ ። ይህ
ጄኔራል በመጀመሪያ ወቅት የከሰላ አሸናፊ ፣ የኩዓቲትና የሰንዓፌ ድል
አድራጊ ተብሎ ከመረብ ምላሽ ወዲያና ወዲህ ሲል ሕዝቡም ፣ መራዊ
ቱም በያለበት በሆታና በአክብሮት እየተሰለፈ ፣ ሚሲዮናውያኑ ምስጋና
ለእግዚአብሔር የሚለውን መዝሙር እየዘመሩ ሲቀበሉት ሥልጣናዊ
ሕይወቱ በደስታ የተከበበ ነበር ። ባለፈው እንዳነበብነው ፣ ከኩዓቲትና
ከሰንዓፌ ድል በኋላ ኢጣልያ አገር የተደረገለትን የክብር አቀባበል
ያነበብነውን እንመለስበትም ። ወደዚህ አደጋ የጣለውም ሲመረመር
ያ አሸናፊነትና በዚህ አሸናፊነት ያገኘው ክብር ነው ። እንደ አብዛ
ኛው የጦር መሪ ጄኔራል ኦሬስቴ ባራቲዬሪ ሕይወቱ በክብር ተጀምሮ
በሐሣር የተፈጸመ ነው ።

1 Adua, E. Bellavita, PP.394-413; Memoire d'Afrique, PP.531- 540.

በዓድዋ ጦርነት የኢጣሊያ ጦር ጠቅላይ አዛዥ ጄኔራል ባራቲዬሪ
ኢታሊያ ኢን አፍሪካ ከሚባለው መጽሐፍ

ምዕራፍ ዐርባ ዘጠኝ

በምክር ቤት የተነሣው ሁኔታ — በሮማ የመንግሥት ለውጥ — ያዲሱ መንግሥት አዲስ ፖለቲካ—የክሪስፒ ፍጻሜ

በኢጣልያ አገር ክሪስፒ ፣ ምንም እንኳን የሥራ ስንብቱን ለንጉሥ ኡምቤርቶ ቢያቀርብ ሹመቱን የሚቀበለው እስኪታወቅ ድረስ እር ሱም ሚኒስትሮቹም በጣም የተጠሉ ቢሆኑም ፣ በሥፍራቸው እንዲቆዩና የተለመደውን ሥራ እንዲቀጥሉ ተደረገ ። በዚህም ጊዜ በዓድዋ መሸነፋቸውን ከሰሙ ወዲህ ቅኝ አገር ይቅርብን በሚሉት በሬፑብሊካኑና ቅኝ አገር ለኢጣልያ ያስፈልጋታል በሚሉት የቀኝ ክንፍ ቡድኖች መካከል ክርክሩ በውጭም በምክር ቤቱም አልበረደም ነበር ። ብዙዎቹ የባራቲዬሪ ፍርድ ወደ ሮማ ይምጣና በርሱ ብቻ ሳይሆን በጠቅላይ ሚኒስትሩ በክሪስፒና በሚኒስትሮቹም ላይ ይፈረድባቸው የሚሉ ነበሩ ።[1]

የቀኙ ክፍሎች ሌተና ጄኔራል ባልዲሥራ ይዞ በሔደው ጦር ላይ በርከት ያለ ጦር ተልኮ እንደገና የበቀል እርምጃ ይወሰድ የሚሉ ነበሩ ። ክሪስፒም የዚህን ፖለቲካ ወደ ፍጻሜ የሚያደርስ ከራሱ ቡድን ውስጥ የተከበረው ሳራኮ ጁሴፒ የጠቅላይ ሚኒስትርነቱን ሥፍራ እንዲይዝ ለንጉሡ አሳስቦ ነበር ። ዳሩ ግን ፣ በተደረገው ውይይትና በግራ ክንፎች መቃወም ባሁኑ ጊዜ የቀኝ የፖለቲካ ቡድን አባል የሆነው የርሱ ጠቅላይ ሚኒስትርነት በፍጹም እንደማይሆን ተወሰነ ።

ከዚህ በኋላ ፣ እ.ኤ.አ. በመጋቢት 4 ቀን (የካቲት 27) ምክር ቤቱ ተከፍቶ የምክር ቤት አባሎች ከሌላው ቀን በተሟላ አኳኋን ገብተው ስፍራቸውን ያዙ ። ባንድ ወገን የዘማች ቤተ ዘመድ ስድብ፣ በሌላው ወገን የሬፑብሊካኖች ወቀሳ ያደከመው ክሪስፒ ፣ የሥራ ጓደኞቹን ሚኒስትሮች እንዳስከተለ ራሱን ቁልቁል ደፍቶ ወደ መሬት እያየ በሐዘን መልክ በምክር ቤት ውስጥ ገብቶ በስፍራው ተቀመጠ ።

---

1 Gli Italiani in Africa Orientale, A. Del Boca, PP. 709. La Prima Guerra d' Africa- R. Bataglia - PP.693 750,

በዚህ ጊዜ ፣ የፌተኛው ስብሰባ ቃለ ጉባዔ ተነቦ የምክር ቤቱ ፕሬዚዳንት ክሪስፒን ለንግግር ጋብዞት ወደ መናገሪያው ሥፍራ ሲወጣ ታላቅ ጸጥታ ሆነ ። ሁሉም ዐይኑን እርሱ ፊት ላይ ስክቶ ይመለከተው ጀመር ። ወዲያው "ስንብት ጠይቄ ንጉሡም ስንብቴን እንደ ተቀበሉት ለምክር ቤቱ ሳስገነዝብ ክብር ይሰማኛል. . ." የሚለውን ቀዳሚ ቃል እንደ ወረወረ ሃምሳ ከሚሆኑ ከርሱ ወገኖች በቀር በምክር ቤቱ ያሉት በሙሉ ለመመልከት የገባው ጭምር አንድ ጊዜ በኅብረት ፣ "እንኳን ለቀቅህ! እንኳን ለቀቅህ! ውጣ! ውጣ!" በሚል ጩኸትና ስሜት የሞ ብጨባ ነጐድጓድ አወረዱበት ። በግራ በኩል ያሉት አግካሪዎች "አሶጣው አሶጣው"* የሚል የጩኸት ድምፅ አሰሙ ። ጩኸቱ ቆም ሲል ክሪስፒ ፣ "ካቢኔው የተሰመደውን ተራ ሥራ ለመምራት በስፍራው ይቆያል" የሚል ድምፅ ሲያሰማ ዛቪታሪ የሚባለው አባል ፣ "ያንተ ነገር በትቶናልና ልንሰማህ አንፈልግም" ብሎ ጮኸበት ። የቀሩትም ከመቀመጫቸው እየተነሡ ጣታቸውን እየ ዘረጉ የስድብ መዓት ያወርዱበት ጀመር ። ታላቅ ሁከት በምክር ቤቱ ሲፈጠር ሲል ፣ ፕሬዚዳንቱ ለማረጋጋት ሞክሮ በፍጹም የማይቻል መሆኑን ሲገነዘበው ፣ "ለዛሬው ይበቃል" ብሎ ምክር ቤቱን ስለዘጋው በግድ ሁሉም ተበተነ ።[1] በውጭም በአመራሩ የተበሳጨ ክሪስፒን ለመደብደብ በመንገድ ላይ የተጠባበቁ ነበሩ ። በጸጥታ ጠባቂዎች ብርታት ዳነ ። ስሞንንም አቤቱ ብቻውን በነበረበት ሰዓት ያለቅስ ነበር ይባላል ።[2]

ከዚያ በማግሥቱ ፣ በፍራንቼስኮ ክሪስፒ እግር የተከበረው ማርኪዜ አንቶኒዮ ዲ ሩዲኒ የጠቅላይ ሚኒስትርነቱን ሥፍራ እንዲይዝ ተሾመ ። በርሱም አቅራቢነት በዕድሜው ገፋ ያለው ሪኮቲ በንጉሡ ፈቃድ የጦር ሚኒስትርነቱን ሥፍራ ተሾመ ። በዚሁ ሰሞን እምቢሪያኒ የሚባለው የሬፑብሊካኖቹ ወገን በፊትም ቅኝ አገር ይቅርብን ይል ነበረ ፤ አሁንም ከአፍሪካ በፍጹም ለቀን እንውጣ የሚል አሳብ ለምክር ቤቱ አቅርቦ ነበር ። ነገር ግን ክርክር ተደርጎ አዲሱ መንግሥት በኢትዮጵያ ላይ የመስፋፋትን ዓላማ ትቶ ከመረብ በመለስ ባለው ግዛት ብቻ መከላከልና ከዳ ምኒልክ ጋር የሰላም መንገድ ፈልጎ ምርኮኞቹን ማስለቀቅ በሚል ሐሳብ ላይ ፣ በዚሁ ክርክር ተደርጎ ይኸው አሳብ 219 የድጋፍ ድምፅ በ119 የተቃውሞ ድምፅ ስጥተ ውበትና 72 ድምፅ ሳይሰጡ ቀርተው በአጠቃላይ የድጋፉ ድምፅ ብልጫ ስላለው ውሳኔው አልፎ ጸደቀ ።

---

* Alla Porta alla! porta!

1 La Giornata di Adua., R. Maz., PP. 323-325

2 Francesco Crispi, Giuseppe Ardau. PP.393-395.

በዚሁ ጊዜ የቀኙ ክፍሎች ፣ "በጥቁር ወታደር ተሸንፎ መታረቅ ለኢጣልያ ታላቅ ውርደት ስለሆነ ፣ አስቀድሞ ክሪስፒ ባዘዘው መሠረት ግናቸውንም መሥዋዕት አድርገን ለጄኔራል ባልዲሴራ ጦር ልከ ምኒልክን መውጋትና ማሸነፍ ይገባል" እያሉ ይከራከሩ ነበር ። ለዚሁ መልስ ፣ አዲስ የተሾመው ሪኮቲ የሚባለው የጦር ሚኒስትር "ምኒልክ የማይሸነፍ ነው ፤ ጦርነቱን እንደገና ለመጀመር መቶ ሃምሳ ሺ ወታደር አንድ ሚሊያርድ ተኩል ሊሬ ያስፈልጋል. . . ስለዚህ ባልዲሴራ ከመረብ በለሳመና ወዲህ እንዲመለስ ዐሥር የባታዮ ጦራችንም ወደ ኢጣልያ እንዲመለስ አዝዣለሁ ። ጠላትም ጠቡን የቀጠለ እንደሆን ተመልሰው ይሔዳሉ" የሚል መልስ ሰጠ ። ይኸን የመሰለው መልስም ፣ በንደቱ በቀል የፈለጉትን የክሪስፒን ወገኖች በፍጹም አላስደሰተም ። የሆነ ሆኖ ፣ በጣም ከሁሉም የተጠበቀው ንግግር ያዲሱ ጠቅላይ ሚኒስትር የአንቶኒዮ ዲ ሩዲኒ ስለሆነ ፣ ለዚሁ መጋቢት 17 ቀን ምክር ቤቱ እንደገና ስብሰባ አደረገ ። አዲሱ ጠቅላይ ሚኒስትርም በፕሬዚዳንቱ ጋባዥነት ከመናገሪያው ላይ ወጥቶ ባደረገው ንግግር ውስጥ ፤

> ንጉሡ የፌተኛውን መንግሥት ስንብት ተቀብሎ ሪኮቲንና አዲሱን መንግሥት ሾሟል ።. . . በአፍሪካ ኢጣልያ ትኑር እያሉ የሚደቁትን ዝግናዎቻችንን እናስባቸው. . . ጄኔራል ባልዲሴራ በተቻለ መንገድ ከምኒልክ ጋር ንግግር አድርጎ ጉዳዩን በሰላም መንገድ እንዲጨርስ ትእዛዝ ተላልፎለታል ። ለኛ የሚጠቅመው እስኪረጋገጥ የጠቡ ሁኔታ ሊቀጥል ይችላል. . . ይሁን እንጂ ፣ በግናኛውም ረገድ የመስፋፋት ፖሊቲካ እንደማናደርግ በምክር ቤቱ ፊት ቃሌንና ቃሌን እሰጣለሁ. . . ትግራይንም ለመውረር ምንም ዓይነት ዓላማ የለንም. . . ንጉሡ ትግራይን ውሰድ ብለው ቢሰጡን እንኳ ተቀማችንን የሚቃወም መጥፎ ስጦታ ስለሆነ አንቀበልም. . . በትግሬ ሁለት እል ብለው የሚያምኑ በመካከላችን አንዳሉ ኢትዮጵያ የማያውቁ ናቸው. . ."[1]

የሚሉ ቃላት ይገኛሉ ።

ይህ የጠቅላይ ሚኒስትሩ ስብሰብ ያለ ሰላማዊ አሳብ ፣ በብዙዎቹ ዘንድ ተቀባይነትን አግኝቶ በዚሁ እንዲፈጸም በምክር ቤቱ በድምፅ ብልጫ ከጸደቀ በኋላ ፣ አዲሱ ጠቅላይ ሚኒስትር ለጄኔራል ባልዲሴራ በአዲግራት ተከበው የተቀመጡትን ኢጣልያኖች እንዲያድንና አጋሜን ለቆ እንዲወጣ ከዳ ምኒልክ ጋር ግንኙነት አድርጎ እስረኞቹ የሚለቀቁበትን መንገድ እንዲፈልግ ትእዛዝ አስተላለፈለት ። ይኸም ባለፈው ምዕራፍ ዐፄ ምኒልክና ጄኔራል ባልዲሴራ በማዦር ሳልሳ በኩል የተጻጻፉበት ውሳኔ ያላገኘው መሆኑ ነው ።

---

1 Storia Diplomatica . . . Durante il Regno di Menelik . . . , C. Rossetti, PP. 183- 186.

ይሁን እንጂ፣ ይህ ውሳኔ በምክር ቤቱ ውስጥ ያሉትንም በውጭ ያሉትንም የቀኝ ክፍሎች አናደ ቸዋል። እነርሱንም በጣም የቆጫቸው ሰፊ ግዛት ከማጣቱ የበለጠ በጥቁር መንግሥት ተሸንፈው ታሪኩ የሚለው የውርደት ወሬ ነው። ስለዚህ ለቀኝ ክፍሎች አንጋፋ የሆነው ክሪስፒ ምንም ከሥልጣን ቢሰናበት፣ ለንጉሡ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን የጸጸትና ወደ አዲስ ጦርነት የመገፋፋት ደብዳቤ ጽፎ ተሰናበተ።

ግርማዊ ሆይ፤

አሉታው ስለሆነ ሠራዊትዎን ይበቀሉለት፤

የልበኛ በትር ሳይቀጣ ቢቀር ዝግጅትንና የዝብዱ መታ በኛ ዘንድ እንደምቱ ይቆጠራሉ። በውስጥም ያሉት የሚታረድ የበግ መንጋዎች እንጂ፣ መቀጋትና ማሸነፍ የሚችሉ የወታደር ወድኖች አይደሉም ማለት ነው። ይኸም ይቶታ የኢጣልያን ኃይልና መከበሯን የማይፈልጉትን የውጭ ጠላቶችና እንደዚሁም ንጉሣዊው አገዛዝ እንዲወድቅ የሚፈልጉትን የውስጥ ጠላቶች* የሚረዳ ነው። አሁን በአፍሪካ የደረሰው ከመጋቢት ወዲህ ቢገርላማችን የጦር ሚኒስትርም ያደረገው የፈሪ ዲስኩር** ውጤት መሆኑ ነው። ምኒልክ የማይሸነፍ አይደለም፤ የማይሸነፍ ያስመሰለው ቢጋዜጣና በምክር ቤታችን መንግሥታችን ሊወጋው አለመፈለጉ ስለ ተጻፈና ስለ ተነገረ ነው።

ይኸንኑ የመሰለ ውድቀት በ1866 ደርሶብን ነበር። በአድሚራል አልበኒ ስንፍና የጠላት ድል ተረጋገጠ። በዚሁ ዓይነት ስንፍናችን አውስትሪያ በባሕር ኃያል ለመሆን በቃች። ግርማዊነትዎ ይኸን ፖለቲካ ይለውጡ። ውስጥም ነገር መፍትሔ አለው። ግርማዊነትዎ ከፈለገ መኖር የማይገባውን አረመኔ ሕዝብ ለመቅጣት የሚችሉ በሚሊዮን የሚቆጠሩ ክንዶች በግርማዊነትዎ ዙሪያ ይጠረጋሉ። ያለዚያ በሥልጣኔ ላይ እውነተኛ ስድብ ነው። ይች ደብዳቤዬ በልብዎ ውስጥ ለመግባት ኃይል እንደምታገኝ ተስፋ አለኝ። በግናኛዎም ረገድ ቃሌ ባይደመጥም፣ እኔ ግን በወታደርነቴና በሠራተኛነቴ የተነሣ ለግርማዊነትዎ ይኸን በማሳሰብ ተግባሬን እንደ ፈጸምሁ ዐውቃለሁ።

ፊርማ ክርስፒ[1]

ፍራንቼስኮ ክሪስፒ፣ ኢትዮጵያ እንደልብ የሚጋለብባት አፍሪካዊት አገር እንደ ሆነች ያምን ነበር። ባለፈው፣ "የትግሬ አገር ለኢጣልያ ክፍት ነው ሳንይዘው ብንቀር የኛ ስንፍና ነው" ብሎ

---

*የግራ ክንፎች በዚህ ዘመን እንደ ፈረንሳዊ መንግሥት በሬፑብሊክ ለመተዳደር ጽኑ ፈቃድ ያላቸውን የውስጥ ጠላት ሲላቸው፣ ኢጣልያ ኃያል እንዳትሆን የምትፈልገው የውጭ ጠላት የተባለችው ፈረንሳይ ናት።

**የፈሪ ዲስኩር የሚለው አሉሉ የጦር ሚኒስትር ሪኮቲ "ምኒልክ የማይሸነፍ ነው" ብሎ በምክር ቤት የተናገረውን በመውቀስ ነው።

1 F.Crispi, O. Ardali, PP. 396-398

የነበረውም በዚሁ መንፈስ ነው። የአዳኔን ውድቀት እንደ አንድ ትልቅ መደፈር ቆጥሮት አንድ ጊዜ፣ "አንድ ድል እጠብቃለሁ" ሌላ ጊዜ "የኢትዮጵያን ጉዳይ አንድ ጊዜ ለዘለቄታ የሚደመድም ድል ልታስገኝ ይገባል" እያለ አፍሪካ ላለው አዝማቹ ለባራቲዬሪ ቴሌግራም ያዥጐደጉደለት እንደነበረ የሚታወስ ነው። አሁን ያ መንፈስ በፍጹም ከድቀት ከመሰደብ፣ ከመዋረድ፣ ከሽሬትና ከውርደት አድርሶታል። ይልቁንም ባልጠበቀው መንገድ አንድ ጊዜ ለዘለቄታው የወጣለውንም ጉዳይ፣ የኢጣልያንም የመስፋፋት ምኞት የሚደመስስ የድል አድራጊነቱ ዕድል ከርሱ እጅ ወጥቶ በኢትዮጵያ እጅ ሲገባ ቢናደድ ቢበሳጭ እውነት አለው። ነገር ግን በጣም የሚያሳዝነው ለንጉሡ በጻፈው ደብዳቤ ውስጥ፣ "መኖር የማይገባው አረመኔ ሕዝብ" በሚል ቃል የኢትዮጵያን ሕዝብ መሳደቡ ነው። በነዳቦርሚዳ ደብዳቤ ላይ እንደ ተገነዘብነው፣ ክሪስፒም በፍጹም የኢትዮጵያን ውስጣዊ ሁኔታ ብቻ ሳይሆን ታሪኳንም አያውቅም ማለት ነው። በጥንታዊነት፣ ኢትዮጵያ ከኢጣልያ ቅድሚያ ነበራት። በአሁን ጊዜ ካለው ዘመናዊ ሥልጣኔ ወደኋላ ብትቀርም በጥንታዊ የአክሱም ሥልጣኔ ከቀደምቶቹ አንዷ መሆኗን አላጤነውም፤ ወይም በወረራ ምኞት አእምሮው ስለታወረ ሳያስበው በናቀው ሕዝብ መሸነፉም ስላደነዘዘው የሚያውቀውንም ላለማወቅ ሀውቆ ልቡን አደንድኗል ማለት ነው።

የኢጣሊያ ንጉሥ ኡምቤርቶ ቀዳማዊ

ከፍራቴሊ ትሬንስ መጽሐፍ

የኢጣሊያ ጠቅላይ ሚኒስትር ፍራንቼስኮ ክሪስፒ
ከፍራቴሊ ትሬቬስ መጽሐፍ

ምዕራፍ ሃምሳ

ዳግማዊ ምኒልክ መረብን አልፈው ያልሔዱበት ምክንያት ።

ዐፄ ምኒልክ ፣ በዓድዋ ጦርነት ዕለት ይኸን ከፍ ያለ ድል አድራጊነት ካገኙ ወዲህ ፣ ከመረብ እስከ ምጥዋ ድረስ ያለው የኢጣልያ ጦር "የምኒልክ ጦር መጣ መጣ" እያለ ሲሸበር ፣ እርሳቸውም ወደ ሐማሴን ለመዝለቅና ጨርሶ የኢጣልያንን ኃይል ከጠረፍ ለማጥፋት በአሳባቸው ሳይመጣ አልቀረም ነበር ። ወደ ሐማሴን ለመዝለቅ ከዓድዋ ወደ እንትጮና ወደ ፈረስ ማይ መሔዳቸው ለዚሁ አሳብ መሆኑን ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴም ፣ ግራዝማች ዮሴፍም ጠቅሰውታል ። ወደ ሐማሴን ያልዘለቁበትን ምክንያት ጸሐፊ ትእዛዝ ብዙ ሠራዊት የሚያሳልፍ መንገድና በቂ ውሃ በመጥፋት መሆኑን ገልጸዋል ። ይኸም የሚይታበል መሆኑ በብዙ የኢጣልያ መጻሕፍት ተረጋግጧል ።[1] ግራዝማች ዮሴፍ ደግሞ የኢጣልያ መንግሥት ለእርቅ ባለሳን በመላኩ ምክንያት መሆኑን አገለጹበት ላይ የመጣው ለተንኮል እንጂ ለእርቅ አለመሆኑን ጠቁመዋል ። በእውነትም ከአዲስ አበባ ሳይነሡ በተለይም ከአምባ አላጌ ጀምሮ ባለው ጊዜ ውስጥ ኢጣልያኖች ሲመቻቸው ውጊያ ፣ ሳይመቻቸው እርቅ ፈላጊዎች መሆናቸውን በሰፊው ተረድተውታል ። ከዓድዋ ድል በኋላ መረብን አልፈው ኢጣልያኖቹን ለማጥፋት ኃይላቸውን ቢተማመኑት ኖሮ የሳልሳ መምጣት መሠረት ሆኖ ወይም ለይሉኝታ ወይም ከኢጣልያ ጋር የእርቅና የዝምድና ነገር አምሮቸው ወደፊት መግፋትን አይተውትም ነበር ።

ከዚሁ በፊት በ1879 ዓ.ም. ዶጋሊ ላይ ራስ አሉላ የኢጣልያንን ጦር ካሸነፉ በኋላ ምጥዋን ገሥግሠው አልያዙም ። ቢፈልጉ መያዝ ይችሉ ይሆናል ። በኋላ ግን የመዘዙን ብዛት አመዛዝነው እንደ ተዉት የታወቀ ነው ። አዲስ ጦር ከሰመጡ በኋላ ፣ እንዲያውም ጣልያኖቹ ወደፊት አልፈው በሰሐጢን ይዘው መመሸጋቸውን ዐፄ ዮሐንስ ሰምተው እነሱን ለመውጋት በአሥመራና በጊንዳ በኩል ከሰማንያ ሺ ጦር የበለጠ ይዘው መጥተው የሰሐጢን ምሽግ መድፈሩም ካንድ ወር

---

1 La Prima Guerra d' Africa, Pal. Crispi, Chaps. VIII-IX

በላይ በዚያ በረሀማ ቀበሌ ለመቆየት የስንቁ፣ የውሀና የማገዶ ጉዳይ ሊያስቸግራቸው ቀርቶ ወደ ዓድዋ መመለሳቸውን ባለፈው ያነበብነው ትዝ ይለናል። የምጥዋን ወደብም ለመውረር አልከጀሉም። የምጥዋን ወደብስ ለጊዜው ቢይዙ ኖሮ የወደብ አስተዳደራችንን የሚይዝና ከባሕር በኩል የሚመጣን ጥቃት ለመከላከል ችሎታ ያለው ኃይል ነበራቸውን? ብሎ ያጠያይቃል። ለዚያውም ለዶጋሊው እልቂት ተቆጥተው ያኮረፉት እንግሊዞች ዝም ብለው ይመለከቱ ነበርን?

እውነም ዐፄ ምኒልክ፣ ከዓድዋ ድል በኋላ ወደፊት ለመግፋት እንቅፋት የሆኑ ብዙ ችግሮች በፊታቸው እንደ ተደቀኑ አይጠረጠርም። ከነዚህም ውስጥ በትክክል የምንረዳቸው ፤

ሀ/ ከቤቱ ከንብረቱ ከተለየ ስምንት ወራት ያህል ያለፈው የጦር ሠራዊትና ጅማሞንት፣ ከረምት ከመግባቱ በፊት ወደ ቤቱ መመለስን ከመናፈቅ በቀር አዲስ ጦርነት ለማድረግ ምኞት አልነበረውም። ቢኖረውም ችግሩ አላስቻለውም።

ለ/ የተዋጊው ጦር ከነዓዙ ከገረድና ከሽኩሩ ጋር ቁጥሩ ከመቶ ሺ ስለሚበልጥ፣ ለዚህ ሁሉና ለከብቱ ጭምር የሚበቃ ስንቅ፣ ማርና ውሀ ይልቁንም በቆላማው በምጥዋ አካባቢ ስለማይገኝ፣ ለመዋጋት ምኞት ቢኖረውም እንኳን አይችልም። ከዓድዋ ጦርነት በፊት እንኳን በዚሁ የተነሣ በወታደሩና በትግሬ ባላገር መካከል በዘረፋና በስንቅ ችግር ግጭት እየተደረገ ትርታ መግባቱን ተመልክተናል።

ሐ/ ከግራኝ አህመድ እንግሥ በኋላ ይልቁንም የጐንደር መንግሥት ከደከመ ወዲህ፣ ከማዕከላዊው መንግሥት ሥልጣን ቁጥጥር ውጭ ሲኖሩ በዐፄ ምኒልክና በስመ ጥር መኳንንቶቻቸው በንራስ ጐበና፣ በንደጃች በሻህ አቦዬ፣ በንራስ ወልደ ጊዮርጊስ፣ በንራስ ተሰማ፣ በንራስ መኩንን ብርታትና ትጋት በቅርብ ጊዜ በዘዴም በጦርነት ኃይልም ወደ እናት አገር ቢተጠቃለሉት አውራጃዎች የየአካባቢው ገዥዎች ቀድሞ የለመዱትንና አሁን ያጡትን ሥልጣን ለማግኘት የልብ አምሮትና ምኞት እንደሚኖራቸው፣ እንደነበራቸውም ግልጽ ነው። የየአካባቢው ባላባቶች የሥልጣን አምሮታቸውን ለመፈጸም ያጼ ምኒልክ ከውጭ አገር መንግሥት ጋር ሲዋጉ መድከም እንደሚረዳቸው የታወቀ ነው።

ስለዚህ፣ በዓድዋ የደከመውን ጦር እስከ ምጥዋ ድረስ እየመሩ ሲሔዱ፣ ከኋላቸው ምን እንደሚጠብቃቸው አይታወቅም። እንኳን የቅርቦቹ ባላባቶች ይቅሩና አንዳንድ ተመልካቾች፣ "እርስዎ መረብን ሲሻገሩ ባባታቸው አሊጋ መቀመጥ ትር ያላቸው ራስ መንገሻ የትግሬን ጦር ይዘው ከኋላ ሊወጉዎት አስበዋልና ቢበቃዎት ይሻላል" ብለው የመከሩዋቸው የትግሬ ተወላጆች እሉ ይባላል። በአላጌ ጦርነት ጊዜ፣ "ያባቴን አሊጋ ተቀምቻለሁና እርዱኝ" ብለው በምስጢር ለእንግሊዝ መንግሥት ደብዳቤ የጻፉት እውነትም ቢመስላቸው፣ ይኸውም ማለት ዐፄ ምኒልክ ቢዳከሙ፣ ራስ መንገሻ ጉልበታቸውን ቢተማመኑበት በኃይላቸው ለመጠቀም እንደሚያስቡ የታወቀ ነው። ሁለቱ ቢዋጉ ደግሞ የሁለቱ ውጊያ ለማን እንደሚጠቅም መረዳቱ ለማንም አያዳግትም። ባለፈው ጊዜ፣ የኢጣልያ መንግሥት ኢትዮጵያን ለመውረር የጠበቀውና ያጣው ይኸንን የርስ በርስ ጦርነት ነው። የርስ በርሱን ጦርነት ቢያገኝ፣ እንደገና ለመመለስ ይችል ነበር። "እስካሁን ከጦርነት ያልተለዩት ራስ መንገሻ ከኋላ ሊወጉዋቸው አይችሉም" ብለን ብናምንም፣ ከቀረው ችግር ጋር የዚህ ወሬው መስማቱ ብቻ ወደ ጥርጥር መውሰዱ የታወቀ ነገር ነው። በብዙ ድካም ተጠቃሎ የተሰባሰበው የኢትዮጵያ ግዛት ሳይናጋ እንዲረጋ የተፈለገ እንደሆነ፣ "ዐፄ ምኒልክ ሠራዊታቸው ዓድዋ ላይ ጣልያንን ድል አደረገ። አሁንም እንዳለ ነው፤ አልተነካም" የሚባለው ወሬ በትክክል የሥልጣን ጉጉት ለነበራቸው ባላባቶች እንዲደርሳቸው ያስፈልጋል። ያለዚያ በስንት ድካም የተጠናከረው የግዛት አንድነት እንደገና ይበታተናል ብሎ የሚያሠጋ ይሆናል። በጠቅላላው የነጻነት ጥቅሙና ዋጋው፣ በባዕድ የተገዥነት ጉዳቱ፣ የዚያን ጊዜ የነበረውን ያህል እንኳን አልተሰበከም፤ ብዙም አልታወቀም። ጊዜው የፊውዳሊዝም (የባለጉልት) ጊዜ ስለሆነ፣ እያንዳንዱ አገሩንና ነጻነቱን ቢወድም፣ አልጋን የመያዝ ምኞት በየአውራጃው መሳፍንት ዘንድ ስለነበረ፣ ይህ እንዳይደርስባቸው ምኒልክና ታማኞቻቸው መጠንቀቅ እንደ ነበረባቸው ይታወቃል።

ከሁሉ የበለጠ ደግሞ በኢጣልያኖች ዘንድ ያለው የድርጅት ሁኔታ አሥጊ ነበረ። ገኔራል ባራቲዬሪ ድል በሆን በአራተኛው

ቀን ጄኔራል ባልዲሦራ ቁጥሩ ዐሥራ አምስት
የሚደርስ አዲስ የጦር ወታደር ይዞ ምጥዋ ደርሶ የዓድዋ
ውጊያ ውጤቱን ሰምቶ፣ ድንጋጤም ሽብርም እንደ ደረሰበ
ቢታወቅም ከዓድዋ ጦርነት የሸሹትን ሰብስቦ እንደ ምን
የጦሩን ቁጥር እስከ ሐያ ሺ አድርጎ ከመረብ ባሻገር ያለው
አገር ለመከላከል ቆርጦ ይጠባበቅ እንደነበረ ግልጽ ነው።

በዚሁም ጊዜ፣ ሳልሳን ለእርቅ መላኩን ምንም እንኳን አዲስ
ጠቅላይ ሚኒስትር ዲሩዲኒ ቢፈቅድለት፣ የዓድዋ ድል ወሬው በሮ
እንደ ተሰማ ሕዝቡ በሐሳብ ተለያይቶ የነበረውን ባጠቃላይ መልስ
እናስታውስ።

አንደኛው ክፍል፣ መላውን ኢትዮጵያን መያዝ አልተቻለም። ከመ
ረብ ወዲያ ያለው ግዛት ደረቅ ስለሆነ ገንዘብ ከማስወጣት በቀር የ
ረባን ነገር የለምና ቢለቀቅ ይሻላል የሚል፣

ሁለተኛው ክፍል፣ ጄኔራል ባልዲሦራ ከመረብ ወዲህ ከአስ
እስከ ከሰላ ያለውን ይዞ መከላከሉ የሚገባ ነው የሚሉ፣

ሦስተኛው ክፍል፣ የቅኝ አገር የማግኘቱና የማጣቱ ጉዳይ እንኳን
ወደጉን ቢተው ባንድ አፍሪካ ውስጥ በሚገኝ ባልሠለጠነ የጥቁ
መንግሥት የኢጣልያ ጦር ተሸንፎ ተመታ ተብሎ በታሪክ ወደፊ
ተጽፎ የሚኖረው ለዘራችን አሳፋሪ ነገር ነው። ቢያስፈልግ
ቁጥሩ ሠላሳ ሺ የሚደርስ የጦር ኃይል ለጄኔራል ባልዲሦራ ተጨምሮ
ጦርነቱን መቀጠልና መበቀል አስፈላጊ መሆኑን ወትውተዋል። በ
ብዛቤ ወይም በጋዜጣ፣ "በርግጥም ታሪክና ሐውልት መካከል ሆ
ይኸን ምኒልክ ከድሉ በኋላ ያቀረበልንን እርቅ ተቀብለን
ነቱን ብናቆም ያባቶቻችን ሐውልት ይታዘበናል፤ ዐፅማቸውም ይ
ቅበናል" እያሉ ከክሪስፒ በኋላ መንግሥቱን የሚመሩትን ጠቅ
ሚኒስትሩን ዲ ሩዲኒን፣ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩን ኃይታኖንና የ
ሚኒስትሩን ሪቲን ገፋፍተዋቸው ነበር።

ነገር ግን፣ ባለፈው የታየው ያኔ ምኒልክ፣ የመሳፍንቱና የመ
ንንቱም ኅብረት፣ የሠራዊቱ ጀግንነትና ብርታት ስላሠጋው የኢ
ልያ አዲሱ መንግሥት ወደ አፍሪካ እያከታተለ ጦር በመላክ
ውርደት የራሱን የኢጣልያንን መንግሥትና ግዛት ወደ ድካም
ሉም ወደ ውድቀት እንዳያደርሳቸው በማሰብ ለሕዝቡም ለም
ቤቱም ይኸንኑ በሰፊው እያስረዱ በማሳሰብ ጦርነቱን የመቀጠ
ነገር እንዲቆም አደረጉ። ዲ ሩዲኒንና ወገኖቹን የቅኝ ክፍሎችና ጋዜ
ጦቻቸው፣ "ኢጣልያ አገራችንን የኃፍረትና የሐዘን ጥቁር ል

ለዘለዓለም እስከነጊት፣ ኢጣልያ በአባ ገሪማ ሸለቆ ተቀብራ ቀረች"
እያሉ የወቀሳና የስድብ ናዳ ሲያወርዱባቸው መስገቢያቸው የጸጸ
ቱንና የንዴቱን መጠን ያስገነዝበናል።[1]

ጠቅላይ ሚኒስትሩ፣ በመሠረቱ በሶሺያሊስቶች እየተረዳ ከሕዝ
ብና ከምክር ቤት የዓድዋን ጦርነት እንዲበቀል ሁካታ ጭምር ከአ
ገር አፍቃሪዎችና ከቅኝ ክፍሎች እልህ ያለበትን የበቀል ማሳሰቢያ
በዚህ ዓይነት ማባበልና ማስረዳት ለማቆም ሞክሯል። ያኔ ምኒልክ
ጦር መረብን አልፎ ምጥዋን ጭምር ልውሰድ ቢል ግን መንግሥቱ
የሚደግፈው ጄኔራል ባልዲሦራ ያስውጊያ ሊለቅ አይችልም። ውጊ
ያም ቢደረግ ከዓድዋ በበለጠ መሥዋዕትነት እንጂ በቀላ አይፈጸምም።
ዓድዋ ድል የሆነው የጄኔራል ባራቲዬሪ የአራት ብርጌድ ጦር ነው።
ከዓድዋ በኋላ ምጥዋ ከባልዲሦራ ጋር የመጡት ጄኔራሎች ካለቁት
በደረጃም በማናቸውም ብልጫ ነበራቸው። ምናልባት ጄኔራል ባልዲ
ሦራ ቢሸነፍ፣ ሌላ ጄኔራል ለመተካት የኢጣልያ መንግሥት ለጊዜው
ይችላል። ዐፄ ምኒልክ ቢሸነፉ ግን፣ በሰላም መንገድ የተደራጀ ጦር
ይዞ ወዲያው የሚተካና የሚዋጋ መቅረቡ በዚያን ጊዜ እንደ ሕልም
ይቆጠራል። የዚያን ጊዜው የመንግሥታችን አቅምና ድርጅት ይኸን
ዕድል ለማግኘት አይችልም። ዐፄ ምኒልክ ቢሸነፉ ባራት ማዕዘን
ባሉት መሳፍንት ዘንድ አሊጋ ለመያዝ፣ ከማዕከላዊ ሥልጣን ለማፈን
ገጥ በሚያሳዝን አኳኋን ለረዥም ጊዜ የሚቆይ የርስ በርስ ጦርነትና
ሁከት እንደሚኖር አይጠረጠርም። በዚህም ሁኔታ እንደ ተለመደው
የኢጣልያም ሆነ የሌላ መንግሥት በደንብ ይጠቀምበታል።

በዓድዋ ጦርነት፣ ዐፄ ምኒልክ ሙሉ ጦራቸውን ይዘው ከመሳፍ
ንትና ከመኳንንት ጋር ሲዘምቱ፣ ከኢጣልያ ወገን ጄኔራሎች እንጂ
ንጉሡ የቀረው ቀርቶ የጦር ሚኒስትሩ እንኳን አልዘመተም። የኛ
ወገኖች የጦር መሣሪያ የሚያገኙት በማርና በዶጅ ተኩስ ሲሆን
ኢጣልያኖች ግን፣ ራሳቸው እየሠሩ እንደ ልባቸው ያገኛሉ። በአፍሪካ
ጦርነት የጥቁር ወታደር የነጭን ወታደር ተዋግቶ ነጻነቱን ያዳነ
የለም። እየተዋጋ አንድ ጊዜ ቢያሸንፍም፣ መጨረሻውን እየተሸነፈ
ሁሉም ከኢትዮጵያ በቀር ለፈረንጆች ተገዥ ሆኗል። ባሁኑ በኢትዮጵያ
አሸናፊነት ከኢጣልያ በቀር የጀርመንና የእንግሊዝ ሕዝብ ተናዷል።
ወራሪዎችም በየቅኝ አገሮቻቸው ዘንድ በመስማቱ አንድ ዓይነት የነጻነት
ስሜትና የመዋጋት መንፈስ በተገዥዎቻቸው ዘንድ እንዳያሳድሩ
ሥጋትም ተንቀሳቀሱም ነበረባቸው። ጊዜው በአፍሪካም በእስያም ለነጭ

1 Abyssinia .Scarfoglio,PP. 342-343

ሕዝብ ያደላበት ዘመን ስለነበረ፣ የዚህ ዘመን ዕድል ነጭን ገዥ ሌላውን የቀለም ሕዝብ ተገዥ አድርጎ ስለ መደበው፣ ያሁን ያጼ ምኒልክ ድል አድራጊነትና የኢትዮጵያ ነጻነት በአፍሪካ የዓለም መስኮት ላይ ጎልቶ የታየ ወይም የተሰማ ድንቅና ብርቅ ነው ። ከዚህ ድል በኋላ ምኒልክ ይበልጥ ገፍተው የምጥዋን ወደብ ቢወሩ ኖሮ እንኳን ኢጣልያ እንግሊዝም አይታገሥም ነበር ።

ስለዚህ፣ ይኸን ሁሉ ስንመለከት ባጼ ምኒልክ መንግሥትና በረዳቶቻቸው ዘንድ የነበረውን ችግር ለማወቅና የተከተሉት ፖለቲካ ስሕተት የሌለበት መሆኑን እንረዳለን ። ነገር ግን፣ "ለተቀማጭ ሰማይ ቅርብ ነው" እንደሚባለው ባልዲሥራ አዲስ ይዞ የመጣውን ጦር እስኪትሉ ከዓድዋ ጦርነት ወዲህ ባሉት ቀኖች መረብን አልፎ ቢዋጋ እስከ ወሎ ያለውን አገር ሊይዘው ይችል ነበር" እያሉ ጣልያኖቹ በበኩላቸው ይቆጩ ነበር ። ፖላሜንጊ ክሪስፒ የሚባለው ኢጣልያዊ ስለ አፍሪካ ጦርነት ባዘጋጀው የሰነድ መጽሐፍ ውስጥ፣

> በጦርነቱ እንደኛው ብዙ ሰው ያለቀበት ምኒልክ ያላሰበውን ድል ካገኘ በኋላ በንቅ በሳጣ ወደ አሥመራ ወይም ወደ ትራፅ ለመግፋት አልደፈረም ። ጀኔራል ባልዲሥራ ባለው ጦር ከምኒልክ ላይ ዋጋ ምኒልክ ወደ አገሩ (ወደ ሸዋ) ከተመለሰ በኋላ መላውን ትግሬንና አጋሜን ይዞ ዓድዋ ላይ ሆኖ ምርኮኞቹን መልስ እያለ መጥሪውን ጊዜ ገዞም ብሎ ለመጠባበቅ በቻለ ነበር ። ምኒልክም አሁን እንዳደረገው ሕዝቡን ባንድነት ሰብስቦ እንደገና ለመዋጋት ብዙ ጉልበት በፈጀበት ነበር ። እኛም በስሕተታችን ኅብረት የሰጠነው አገር (ኢትዮጵያ) ተለያይቶ ሲፈርስ ለማየት ጊዜ እናገኝ ነበር ።1

ሲል ገልጿል ።

በኛም በኩል፣ "የኢጣልያ ጦር ዓድዋ ድል እንደሆነ ዐጼ ምኒልክ ወዲያው ወደ አሥመራ ቢገሠግሡ ኖሮ፣ የኢጣልያን ጦር አጥፍተው የምጥዋን ወደብ እጅ ያደርጉ ነበር" እያሉ ያንጊዜም ዛሬም ብዙ ሰዎች ሲናገሩ በኢጣልያኖችም በኩል፣ "አዲስ ጦር ተልኮ እንበቀል" ሲሉ በዚያን ጊዜ የነበረውን ዝርዝሩን ችግር ለማይመለከት ወይም መመልከት ለማይፈልግ በሁለቱም ወገኖች ዘንድ ቀና መስሎ መታየቱ የታወቀ ነው ። ይሁን እንጂ፣ ወደዚህ ወደ አልተረጋገጠ ሁኔታ ለመግባት ሁለቱም የመንግሥታት መሪዎች ከሥጋት ጋር ጥንቃቄ በሚያደርጉ ጉበት፣ ሁለቱም ወገኖች ለጊዜው በመረብ ከልል መታረቅ የተሻለ ሆኖ

1 La Prima Guerra d' Africa, Pal. Crispi, Chaps. VIII-IX.

አገኙት። ጣልያኖችም የመሸነፍ ቁጭታቸውን ተሸክመው እንደ ታገሡ ዐጼ ምኒልክም መረብን አልፈው ኢጣልያን የመውጋት እምርታቸውን ውጠው ወደ አዲስ አበባ ተመለሱ ።

አዲሱ ጠቅላይ ሚኒስትር፣ በምክር ቤት ለመማክርቱ ሲያስረዳ፣ "...እንደገና ጦር ልኬ ትግሬን መያዝ አልፈልግም ፣ እንኳን በጦር ለመያዝ ምኒልክ እንደዚሁ ውሰደው ብለው ቢሰጡኝም አልቀበልም" ያለው፣ በዚህ ዓይነት አነጋገር በቁጭትና በቁጣ "አዲስ ጦር ልከን እንበቀል" እያሉ ያስቸገሩትን ለማግባቢያ ያመጣው የንግግር ፈሊጥ ነው እንጂ፣ እንኳን ዐጼ ምኒልክ ውሰድ ብለውት አዲስ በተላከው በጀኔራል ባልዲሥራ ጦር ማሸነፍ እንደሚችል ቢተማመንና እርግጠኛ ቢሆን ኖሮ የመሸነፍ ኃፍረቱን ለብሶ ከሚቀመጥ ይልቅ፣ "ተዋጋ ተበቀል" የሚል ትእዛዝ ለጀኔራል ባልዲሥራ ከማስተላለፍ የሚቦዝን አልነበረም ።

ዐጼ ምኒልክ ወደፊት ያልገፉበትን ምክንያት እንደገለጽነው ሁሉ፣ በኢጣልያንም ዘንድ የነበረው የወታደሩና የድርጅቱ አቅም ማነስ ፣ የመንግሥቱ ሀብት መቀርቀዝ፣ የሶሻሊስቶች ጦርነት አለመፈለግ ፣ የኢትዮጵያ ኅብረትና ተዋጊነት ሁሉም ተባብሮ ኢጣልያ መንግሥትም የመሸነፍ ኃፍረቱን ውጦ በመረብ ወሰን ለመቆየል፣ ያተዋጋበትን የውጫሌን ውል ሰርዞ የኢትዮጵያን ሙሉ ነጻነት ለማወቅ እስከደረሰው ። ይኸውም ባለፈው እንዳነበብነው፣ የኢጣልያ መንግሥት አዲስ ጦር ልኮ የደረሰበትን ኃፍረት ሳይበቀል መበግገት በአውሮፓ፣ በተለይ በእንግሊዝና በጀርመን አገር ትዝብትን፣ በራሱ ሕዝብ ዘንድ ድርና ቁጭትን አሳድሯል ።

ምዕራፍ ሃምሳ አንድ

የኢጣልያ ወታደር በሆኑት ያገር ተወላጆች ላይ የተፈጸመው ቅጣት

በየትም አገር ቢሆን አገሩን ከድቶ ከጠላት ጉን ተሰልፎ ወገኑን የወጋ ተወላጅ እንደ ትልቅ ከሐዲ ተቆጥሮ የሞት ቅጣት እንደሚፈረድበት የታወቀ ነው ። ነገር ግን ይኸን ፍርድ በሥርዓት መስጠት የሚቻለው በአንድ በሕገ መንግሥት በሚተዳደር አገርና መሠረቱ የጸና መንግሥት ሲሆን ነው ። በዚህ በ19ኛው መቶ ዓመት ላይ በሥልጣኔ ወደኋላ ቀርታ ያለችው የኢትዮጵያ ሁኔታ ከዚህ ለየት ይላል ። በጽኑ ሕገ መንግሥት ላይ የተመሠረተና የተደላደለ መንግሥት ባለመኖሩ ጉልበት ያለው ከሌለው ላይ ዘውድን ለመቀማት የሚችልበት ፣ አንድ መስፍን የውጭ አገር መንግሥት እርዳታ ተደግፎ ሌላውን ጥሎ የራሱን መንግሥት የሚያቆምበት ዘመን ነው ።

ለምሳሌ ፣ የዘመነ መሳፍንት ጊዜ ያለፈው ዘውድና ሥልጣን በመቀማማትና በጦርነት ላይ ነው ። ዐፄ ቴዎድሮስም የራስ ዓሊን መንግሥት በሕጋዊ መልክ ሳይሆን በጉልበት ወረሱ ። ጉልበት ለማግኘት ባደግመራቸው ጊዜ ላይ በሱዳን ጠረፍና በቋራ ቆላ ከሚገኙ ሽፍቶች ጋር ፣ "እናንተም እኔም ብንቀማ አብረን እንካፈላለን" ብለው ከሽፍቶች ጋር እስከ መግጠል የደረሱበት ጊዜ አለ ።[1] ከዐፄ ቴዎድሮስ ጋር እንግሊዞች ሲዋጉ መንገድ በመስጠት ስንቅ በማቀበል ደጃች ካሣ (ዐፄ ዮሐንስ) እንግሊዞችን ረድተዋል ። ለዚህ ውለታ እንግሊዞች ወዳገራቸው ሲመለሱ ይዘው ለመሔድ ያልፈለጉትን የጦር መሣሪያ ለደጃች ካሣ ሰጥተዋል። በዚህ መሣሪያ ደጃች ካሣ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን አሸንፈው የጎንደሩን ነገሥትነትን ዘውድ ተቀዳጅተው "ዐፄ ዮሐንስ" ለመባል በቅተዋል ። ዐፄ ዮሐንስ ከእንግሊዞችና ከግብጾች ጦርነት ባገኙት መሣሪያ ከርሳቸው በፊት "የሸዋ ንጉሥ" እየተባሉ ቆይተው በኋላ ፣ "የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት" እያሉ ማኅተም በማሠራት ለንጉሠ

---

1 የቴዎድሮስ ታሪክ [illegible] እንደሚገኘው [illegible] ገጽ ፬—፰

ነገሥትነት ቀረብ ብለው የነበሩትን ምኒልክን እስካበረው የንጉሠ ነገሥትነት ሥልጣናቸውን ለማረጋገጥ ችለዋል ።

በመሣሪያ ብዛት ላይ ዮሐንስ የነበሩት ምኒልክ ፣ የተገዥነት ቁጭ ታቸውን በልባቸው አድርገው ከየትም በኩል መሣሪያ መሰብሰብን ዋና ዓላማ አድርገው ያዙ ። ኢጣልያኖች በምጽዋ በኩል መጥተው ከዓፄ ዮሐንስና ከራስ አሉላ ጋር ለጦርነት በተፋጠጡበትም ጊዜ ፣ ምኒ ልክ በአሰብና በአንኮበር በኩል ከኢጣልያኖች ፣ በጅቡቲና በድሬዳዋ በኩል ከፈረንሣዮች ጋር ግንኙነት በማድረግ የጦር መሣሪያ ይሰበ ስቡ ነበር ። ኢጣልያኖችና ዐፄ ዮሐንስ ለጦርነት በተፋጠጡበት ጊዜ "አስታርቃለሁ" ብለው ዓፄ ዮሐንስም ፣ ለኢጣልያ ንጉሥም ደብዳቤ ጽፈው የነበረውን ተመልክተናል ።

በዛሬ ዘመን ይህ የመሳፍንትና የነገሥታት አቋቋም የሚያስ ኬድ አይደለም ። በአንድ ሕገ መንግሥትና ምክር ቤት ባለው በተደ ላደለ መንግሥት ውስጥ በምክር ቤት ፈቃድ መሪው ከውጭ ጠላት ጋር ለጦርነት በተሰለፈበት ሰዓት ያንድ ክፍል መስፍን "ላስታርቅ" ቢል ነገሩ የተገላቢጦሽ ነው ። ከጠላት ጐን የተሰለፈም ቢኖር በከሐ ዲነት ያስጠይቃል ። በዘመኑ በመሳፍንትና በባለጉልት በተከፋፈሉ እንደ ኢትዮጵያ ባሉ አገሮች ግን ፣ ሁሉም በየፊናው ወደ ዙፋን ለመው ጣት በሚያደርገው መከራ እንደልቡ ከውጭ መንግሥት በመላላክ የራሱን አቋቋም ለማጠንከር ይጣጣራል ። ከዚህም በኋላ ምን አልባት በታሪክ ፊት ይወቀሳል እንጂ ለጊዜው ተቀጣ የሚለው ኃይል የለም ።

ዓፄ ዮሐንስ ሥልጣን ይበልጥ በተስፋፋበት በተለይ በትግሬና በመረብ ባሻገር የሐጺጋው ራስ ወልደ ሚካኤል ለሹም ተምቤን ምርጫ ልጅ አልታዘዝም ብለው ምጽዋ አካባቢ ለሚገኙት ለግብጾች ገብተው ዐፄ ዮሐንስን ይወጉ ነበር ። ደጃች ደበብ ያፄ ዮሐንስ አጐት የትልቁ ራስ አርአያ ልጅ ዓፄ ዮሐንስ አልገዛም ብለው የኢጣልያኖቹ ዋና መሣሪያ ነበሩ። ኢጣልያኖች አሥመራ ሲገቡ ዋናው መሪ እርሳቸው ነበሩ ። ካፄ ዮሐንስ ሞት በኋላ ራስ መንገሻ የትግሬን ግዛት አስመርቀው በሚገዙበት ጊዜ የአ ጋሜው ባላባት ራስ ስብሐትና ደጃች ሐጎስ ተፈሪ ፣ የራስ መንገሻን የበላ ይነት በመቃወም ለኢጣልያኖቹ ገብተው ዋና ባለሟል ሆነው ስብሐት የአንደርታን ፣ ሐጎስ የአጋሜን አውራጃ ተሾመው እንደነበር የሚታወስ ነው ። እንደዚሁም በጎጃም ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጋር የተቀያየ ሙት ልጃቸው ራስ በዛብህና ደጃች በለው ፣ ካፄ ዮሐንስ ጋር የተ ጣሉት እነደጃች ሥዩም አባጎያል ወደ ሸዋ መጥተው ካፄ ምኒልክ ጋር ይኖሩ ነበር ። የሸዋን ዙፋን የሚፋለሙት መርድ አዝማች ኃይለ ሚካኤል ከፈረንሳይ ሰዎች ጋር ሲጻጻፉ ደጃች መሸሻ ሰይፉ

ደግሞ ምኒልክን ለመቃወም ወዳፄ ዮሐንስ ጠጋ ብለው ነበር ። በዚህ ዓይነት የከዳተኝነቱና የታማኝነቱ ጉዳይ በዚህ ዘመን ከዕለት ተቅ ምና ከግል ጥቅም ጋር የተያያዘ ነበር ። በያንዳንዱ ዘንድ ያገር ፍቅር ቢኖርም ፣ ነገሥታቱ በበለጠ ያገር ፍቅር የሚያድርባቸው የመንግሥ ፍላጎታቸውን ካሟሉና ሙሉውን የንጉሠ ነገሥትነትን ሥልጣን ከያዙ በኋላ ነው ። ከዚያ በፊት ግን ፣ የዙፋን ባላንጣውን ለማጥቃት ሲል ሁሉም ከአገር ጠላት ጋር እስከ መወዳጀት ይደርሳል ማለት ነው ። በዚህም ዓይነት ነገሩ በትክክል ከታሰበ ዐፄ ዮሐንስም ፣ ዐፄ ምኒል ክም ፣ ራስ መንገሻም ዳኛ ከተገኘ ሁሉም የሚያስጠይቃቸውን ሠርተ ዋል ማለት ይቻላል ።

ስለዚህ ፣ የኢጣልያ መንግሥት እ.ኤ.አ. በ1879 ዓ.ም. አሰብን ከሩባቲና ኩባንያ በግዥ ፣ በ1885 ዓ.ም. ምጽዋን በወራሪነት ከያዘ ወዲህ በየጊዜው ወደፊት እየገፋ በሐማሴን ፣ በአከለ ጉዛይና በሠራዬ በመስፋፋት ከዚያም ለመግፋት አቅም እንዳልነበረው ሲረዳ በውጫሌ ውል አሳቦ እስከ አሥመራ ድረስ ያለውን ለመያዝ እንደ ቻለ ግልጽ ነው ። ከዚህ በኋላ የኢጣልያ መንግሥት በዚህ ሳይወሰን በየአውራጃው ጣልያኖቹን የበላይ ፣ ያገር ተወላጆቹን መኳንንት የበታች አድርጎ እየሾመ ፣ ካገር ተወላጅ ውስጥ ለወታደርነት እየመለ መለ መለዮ ፣ ኮትና ሱሪም እያለበሰ ፣ የወር ቀለብ እየወሰነ በመስጠት በባታዮ የተከፋፈለ ልዩ ልዩ ያገር ተወላጅ የጦር ወታደር አቋቁሞ ነበር ። ከራሱ የመንግሥት መሪዎች ምንም አበል የማያገኘውም ወታደ ርና ባላገር በዚህ አበልና ጥቅም እየተደለለ ወደ ጠላት ይሔዳል ።

ለነዚህም ሁልጊዜ አዛዥ ኢጣልያናዊው መኰንን ሲሆን ፣ ካገር ተወላጆቹም ውስጥ እየመረጠ "መንባሻ ፣ ቡልቅ ባሻና ባሻ ብሉክ" እያለ እየሾመ ትግሬኛውንም በምጽዋ ፣ በጊንዳዕ ፣ በአሥመራ ፣ በከረን ፣ በከሰላ ፣ በአዲ ወግሪ ፣ በሰገነይቲና በአዲ ቀይሕ እየደለደለ ያስቀም ጣል ። በአስፈለገበት ጊዜና ቦታ እየላከ ከነራስ አሉላና ከነራስ መን ገሻ ጋር ሲያዋጋቸው ኖሯል ።

የወር ቀለባቸው ፣ ለእግረኛ ወታደር በቀን አንድ ፍራንክ* ከሃምሳ ሳንቲም ፣ ለመድፈኛና ለፈረሰኛ ወታደር በቀን አንድ ፍራንክ ከስልሳ ሳንቲም ፣ ለመንባሻ በቀን አንድ ፍራንክ ከዘጠና አምስት ሳንቲም ፣

---

* በዚህ ጊዜ አንዱ የማሪያቴሬዛ ብር ባገር ውስጥ ፍራንክ አምስት ሊሬ መመንዘ ሩንና ይዘ ምንዛሬ በየወደቡ ላይ የሚታየውም መሆኑን ዶኪዩመንቱ ያመለክታል ። ጽሑፉ ፍራንክ ያለው በፈረንሳይ እንጂ በኢጣልያኖቹ ሊሬ ነው ።

ለቡልቅባሽ በቀን ሁለት ፍራንክ ፣ ከሠላሳ አምስት ሳንቲም ፣ ለባሻ ባሡች በቀን አምስት ፍራንክ ይከፈላቸዋል ።[1]

ዐፄ ዮሐንስ ከሞቱ በኋላ ፣ የኢጣልያ ጦር መረብን አልፎ ወደ ኢጋሜ ፣ ወደ እንደርታ እየገባ በአጼጌራት ፣ በእንትጮ እየመሸገ በተቀመጠበት ሰዓት እንዚሁ ባንዳ ተወላጆች ባለቆቻቸው የኢጣልያ ጅማሞችን እየተመሩ ከራስ መንገሻና ከራስ አሉላ ጋር በኮአቲት ፣ በሰንዓፌ ፣ በደብረ ኃይላ ያደረጉትን ውጊያ ፣ በኋላም በአላጌና በመቀሌ ከንራስ መኩንን ጋር ያደረጉትን ጦርነት ሁሉ በየምዕራፉ አንብበነዋል ። ባንድ ፍቅር በአውሮፓው ዓይነት ባልተሰበከበት በዚህ ዘመን እነዚህ ሁሉ ባንዳ ተወላጆች ለጠላት ተቀጥረው ሲዋጉ ፣ ሲሞቱም ፣ ሲገደሉም አገርንና ወገንን መክዳታቸው በትክክል የሚታወቃቸው አይመስልም ። ዘመኑ "ላለበሰኝና ላበላኝ ጌታቱ እሞትለታለሁ" የሚባልበት ዘመን ነው ። የኢኮኖሚ አለመስተካከል ፣ የልማትና የሕግ እጦት ፣ የጉልተኛነቱ ዘመን ራሱ ይኸን ያሰኛል ።

የዓድዋ ጦርነት የተደረገ ዕለት ፣ ከኢጣልያኖች ጋር ግንባር ቀደም ሆኖ በጄኔራል አልቤርቶኒ አዝማችነትና በሌሎችም አዝማቾች ውስጥ ተሰልፎ ወገኑን የተዋጋው ባንዳ ተወላጅ ቁጥሩ 6000 ይደርሳል ። እነዚህም በመካከላቸው አንድ አንድ የሱዳን ተወላጅ ቢኖርም ፣ አብዛኞቹ ኀራዝማች ዮሴፍ በደብዳቤአቸው እንደ አመለከቱት ፣ ከሦስት የደጃዝማች አገሮች ከሐማሴን ፣ ከሠራዬና ከአከለ ጉዛይ ተሰብስበው የሰንዓፌንና የኮዓቲትን ፣ የአምባ አላጌንና የመቀሌን ጦርነት የተካፈሉ ናቸው ። አሁንም በአለቆቻቸው እየተመሩ የካቲት 23 ቀን 1888 ዓ.ም. በተደረገው የዓድዋ ጦርነት በኪዳነ ምሕረት ፣ በአምባ ራዕዮ ተዋግተው ብዙ የኢትዮጵያን ጦር ፈጅተዋል ። እንዲያውም በኮንቴ ሮሲኒ መጽሐፍና በሌሎችም እንደሚነገረው የነጩ ወታደር በመገደሉም ፣ በረኃብና በውሀ ጥም እየደከመ ለውጊያ ሲላላ እነርሱ በብርታት እየተዋጉ በብዙ ወገኖቻቸው ላይ ከፍ ያለ ጉዳት አድርሰዋል ። ከጋልያኖ ጋር በመቀሌ ምሽግ ሲዋጉ ቆይተው በኋላ ወጥተው ከርሱ ጋር ተሰቀው የሐዲት የዓድዋ ጦርነት ሉት እየርከሩ በሚያስደንቅ አኳኋን ተዋግተው ጉዳት ማድረሳቸውን ኮንቲ ሮሲኒ የመዘገበውን ከዚህ በፊት አመልክተናል ።

1 Douze ans en Abyssinie De. Lauliber P.84

የሆነ ሆኖ ፣ ድሉ የኢትዮጵያውያን ስለሆነ ጣልያኖቹና እነዚሁ በኢጣልያ የተመለመሉ ባንዳ ተወላጅ ወታደሮች ግማሾቹ በሞትና በሽሽት ሲያመልጡ ግማሾቹ ተማረኩ ። ዐፄ ምኒልክ የካቲት 24 እና 25 ቀን ሬሳ በማስለቀምና በማስቀበር የሁለት ቀን ጊዜ ካሳለፉ በኋላ ፣ በነዚህ በተማረኩት ባንዳ ተወላጅ ወታደሮች ላይ ለመፍረድ በየካቲት 25 ቀን ችሎት አደረጉ ። በነርሱ ላይ ዐፄ ምኒልክ የእስራት ቅጣት ብቻ ለመፍረድ አስበው እንደ ነበርና በዚሁ እቴጌ ጣይቱ ፣ አቡነ ማቴዎስ ፣ ራስ ወሌና ይልቁንም ከነርሱ ጋር ሲዋጉ የኖሩት ራስ መንገሻና ራስ አሉላ አይሆንም ብለው እንደ ዘመኑ ከፍ ያለ ቅጣት እንዲቀጡ እንዳስፈረዱባቸው በየመጽሐፉ ተጠቅሶ ይገኛል ። በተለይ ራስ መንገሻ ፣ "የነዚህ ከዳተኞች እጅና እግራቸው ይቆረጥልኝ" ብለው ላፄ ምኒልክ አጥብቀው አቤት ማለታቸውን ግዚማኔስ የሚባለው የኢጣልያ የጦር መኩንን መዝግቦታል ።[1]

ስለዚህ ፍርድ በኢጣልያን ጦር ውስጥ ሆኖ ዐሥራ ሁለት ዓመት ያገለገለው ደ ሎሲባር የሚባለው በበኩሉ በፈረንሳይኛ ቋንቋ ጽፎ ወደ አማርኛ የተረጐምነውን ከዚህ ቀጥሎ እንመለከት ።

የቀብሩ ጉዳይ ካለቀ በኋላ ፣ ከጦርነት በተማረኩት አንድ ሺ ሁለት መቶ ባንዳ ተወላጅ ወታደሮች ላይ ስለሚሰጠው ፍርድ ንጉሡ ታላላቅ የመንግሥቱን አለቆች ሰበሰቡ ። ምኒልክ በጠባያቸው ምሕረትን የሚወዱ በመሆናቸው ቅጣቱ ቀላል ይሁን የሚሉት ወገኖች ቁጥራቸው ብዙ ነበሩ ። ነገር ግን እቴጌ ጣይቱ በራስ ወሌ ፣ በራስ መንገሻ ፣ በራስ አሉላ ፣ በአውንም እየተደገፉ እነዚህ በፈታዳቸው በኢጣልያ ተቀጥረው ራስ መንገሻን ፣ ራስ አሉላን ፣ ደጃች ባሕታ ሐጐስን ሲወጉ የኖሩ አሁንም የንጉሡ ነገሥታቸውን ጦር የፈጁ ስለሆኑ ሞት እንጂ ምሕረትና ይቅርታ አይገባቸውም ብለው ተናገሩ ።

በዚህም ብዙ ክርክር ሲደረግ ከቆየ በኋላ ፣ አብዛኛው መኳንንት የጣይቱን አሳብ ስለደገፉ አገራቸውን የከዱ ፣ ወገናቸውን የወጉ ናቸውና ፍትሐ ነገሥት እንደሚለው ይፈረድባቸዋል ብሉ ጉባኤው ወሰነ ። ፍትሐ ነገሥቱም አገሩን የከዳ ቀኝ እጅና ግራ እግሩ ይቆረጣል ስለሚል ይኸው ቅጣት ተፈጸመባቸው ።[2]

እነዚህ ባንዳ ተወላጅ ወታደሮች የዕለት እንጀራና ቀለብ ለማግኘትም ሲሉ ፣ ካገራቸው መሳፍንትና መኳንንት ከነራስ መንገሻ ፣ ከነራስ አሉላ ጋር ሆነው ከሚያገኙት የበለጠ ፣ ከኢጣልያኖች ጋር በመሆን ቀለብና ልብስ በማግኘት የተሻለ ምቾት ተሰምቷቸው

1: Sul Campo Di Adua - PP. 35 - 36.
2: Douze ans en Abys. P. 623; I Riccordi di un prigioniero di Menelik, C. Tedone, PP.44-48-; Menelik II Le Relazioni con L' Italia,E. Falcone,P.133

ነበር ። የኢጣልያ መንግሥት ያሉበትን አገርና አካባቢውን ስለያዘ ፣ "ምንም ቢሆን ራስ መንገሻም ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ምኒልክም ፈረንጅን ተዋግተው ሊያስለቅቁት አይችሉምና ለኑሮ የሚያዋጣው ጣልያኖቹን ማገልገል ነው" ብለው በማመንና በመዋጋት በመጨረሻ እዚህ ዓይነቱ አሥቃቂ ቅጣት ላይ ለመውደቅ መብቃታቸው ያሳዝናል ።

ግራዝማች ተሴፍ ፣ ለሙሴ ሞንዶን ባስተላለፉት ሪፖርት ላይ ስለነዚህ የአገር ተወላጅ ምርኮኞች እንደዚህ ሲሉ ጠቅሰዋል ። "ባሻባዙቆች ግን ጦርነት ሲጀመር ባቶ ጊዜ ምንም ገንዘባቸውን ብንበላ አገራችንንና ንጉሣችንን አንወጋም ብለው አስቀድመው ሸሹ ። የቀረውን እላዩ ላይ የተማረከውን ምረውት ነበርና በድሉ (የጦርነት ዕለት) የተገኘው ብርቱ ቅጣት ተቀጣ ።"

ከአዳዋ ጦርነት ወዲህ ንጉሠ ነገሥቱ በትግራይ ግዛት እንደገቡ ፣ "...ከጠላቱ ጋር ሆነህ የወጋኸኝ ያገር ተወላጅ ወታደር እጅቶቹ ቅጣት እቀጣሃለሁ ፣ እርስትህን እንቅልሃለሁ" የሚል ዓዋጅ ዓውጀው በዚህም ዓዋጅ መሠረት ፣ እነራስ ስብሐት መጥተው እንደ ገቡላቸው እንገብበናል ። የዐድዋ ጦርነት ዕለት በግራዝማች ተሴፍ ሪፖርት እንደ ተገለጸው ፣ ጥግቻቹ ወገኖችንን እንወጋም ብለው የሸሹት በዚሁ ምክንያት መሆን አለበት ።

ነጋድራስ አፈወርቅ ዘብሔረ ዘጌ ፣ ዳግማዊ ምኒልክን በብዙ ረገድ ካመሰገኑ በኋላ በነዚህ ያገር ተወላጆች ላይ በተሰጠው ፍርድ ብቻ ነቅፈዋቸዋል ።[1] ነቀፋቸውም የሰው አእምሮ የሚቀበለው ትክክለኛ ነቀፋ ነው ። ነገር ግን ዐፄ ምኒልክ በዚያን ሰዓት ለነዚያ የጠላት ወታደሮች ቅጣቱ ይቅርለሏቸው ባሉበት ጊዜ በሐሳብ ያልደገፏቸውን እቴጌ ጣይቱንና ራስ ወሌን በተለይ ደግሞ ጉዳዩ በቀጥታ የሚመለከታቸውን ራስ መንገሻንና ራስ አሉላን ተቃውመው ለነዚህ ፣ "የቀለለ ቅጣት ይሰጥ" ብለው በንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣናቸው ቢያዙ ኖሮ በላያቸው ላይ ቅርታ ሊፈጥርባቸው ይችል ነበር ። ቅርታውም መንግሥታቸውን ሊያናጋባቸው ይችላል ። ራስ መንገሻንና ራስ አሉላን ወደ ጭከናው ያዘነበላቸው ፣ ባለፈው ዓመት በኩዓቲትና በሰንዓፌ ጦርነት ጊዜ ያገር ተወላጁ የኢጣልያ የቅጥር ወታደር በነርሱ ወታደርና ሹማምንት ላይ በውጊያ ያደረሰውን ጉዳት በማስታወስ ነው ።

እንደዚሁ በመሰለ ጉዳይ ፣ በሥልጣናቸው በመጠቀም ከራሶቻቸው የተለየ ውሳኔ ማድረግ በዳግማዊ ምኒልክ ዘንድ የተለመደ አይደለም

1 ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ ፡ ፡ ፡ ገጽ 103—106

አንዳንድ ጊዜ ራሶቹ በርሳቸው ሲመሩ ብዙውን ጊዜ ንጉሠ ነገሥቱ በራሶቹ ፈቃድ ይመራሉ ። ይኸን የመሰለው አቋምም ሁሉን ባንድነት አስተሳስሮ የዓድዋን ድል ለማግኘት ብቻ ሳይሆን ዘመናቸውም ዘመነ ሰላም እንዲሆን ረድቷቸዋል ።

በፍርድ ሰዓት ፣ በችሎቱ አደባባይ በንጉሠ ነገሥቱ ዠርባ የዓድዋ ሴት ሲዋጉ የዋሉት መኳንንትና ወታደሮች እሊታቸው ፣ ዘመዶቻቸውና ጓደኞቻቸው የሞቱባቸው ሁሉ "ይቆረጡ ይቆረጡ" እያሉ ያውኩ ነበር ይባላል ።[1] እነዚህንም እምቢ ብሎ ማሳዘንና የፍትሐ ነገሥቱንም ቃል ለውጦ ማሻሻሉ በዚያን ጊዜ አስቸጋሪ ነው ። በሁኔታው ፍርድ ሊሰጥ የሚገባው በዛሬው መንፈስ አይደለም ። በዚያን ዘመን ሁኔታ ብቻ ሳይሆን በዚያን ቀን በነበረው የንዴትና የቁጭት መንፈስ ነው ። ፍርድ የተደረገው ከጦርነቱ በኋላ በሁለተኛው ቀን ነው ። ይኸም ቀን ሬሳው ተሰብስቦ እንኳን ያላለቀበት ቀን ስለሆነ ፣ በጸጥታና በጽሞና ወንጀልንና ቅጣትን አመዛዝኖ ትክክለኛ ፍርድ መስጠቱ አዳጋች ሆኖ የሚታይ ይመስላል ።

ስለዚህ የሚዛናዊውን ፍርድ የቁጭትና የንዴት ስሜት ተጭኖ በዛሬ አእምሮአችን ሊያስተቀን የሚችለውን ቅጣት ያን ጊዜ በእነዚህ ባልታደሉ ሰዎች ላይ አስፈጽሟል ። ይኸን የመሰለው ቅጣት ቀኖዎቹን ባላጋራዎች ጣልያኖቹን ስላልነካ ለጠላቶቻቸው የሚላሉ ፣ በወገኖቻቸው ላይ የሚጨክኑ ፍርደ ገምድል አስመስሏቸዋል ። የዚህ ዓይነቱ ቅጣት እንኳን ጣልያኖቹን ተቀጥረው የተዋጉትን ሱዳኖቹን እንኳን አላገኛቸውም ። የፍርዱ መሠረት እነዚህ ወገኖቻውን የከዱ ሲሆን ፣ እነዚያ ግን ጠላትነታቸው የታወቀና መንግሥታቸው እዚቸው ነው ፤ አይፈረድባቸውም የሚል ነው ።

1 Empress Taytu and Menilek II Chris Prouty — p. 158.

ምዕራፍ ሃምሳ ሁለት

የምሥራቾች ለሙሴ ሞገደን—የበሞታ ደብዳቤ ለርም ለእና ለመስሰብ ንጉሠ ነገሥት

ዘመኑ የነጭ ዘር የተነሳበት ፣ ሥልጣኑን በእስያም ፣ በአሜሪካና በአፍሪካ የዘረጋበት መሆኑ ግልጽ ነው ። በተለይ ከአምስቱ ክፍለ አህጉር በማናቸውም ረገድ ወደ ኋላ የቀረው አፍሪካ ለተገዥነት የተጋለጠ ነበር ። ቀደም ብለው ኃያላኖቹ እየተሽቀዳደሙ በመፋለም በፋሾዳ እንደ ደረሰው ፣ ለውጊያ እየተፋጠጡ አንዳንድ ጊዜም እየተዋጉ ቆዩ ። በመጨረሻ ደግሞ ፣ አፍሪካን በጠብና በውጊያ በመያዝ ፈንታ በሰላምና በስምምነት እንከፋፈል ብለው እ.ኤ.አ. የካቲት 26 ቀን 1885 ዓ.ም. በ38 አንቀጽ ላይ የሠፈረ የርስ በርስ ውል በጀርመን ከተማ በበርሊን የተዋዋሉት ይታወሳል ። ዘመኑ እንኳን የብዙ ጦር መመታትና መማረክ ፣ የብዙዎች በምርኮ ተይዞ እንደ መንጋ መነዳት ይቅርና ያንድ ነጭ በአፍሪካ ውስጥ መቆሰል ከዚያም አልፎ መገደል ያንን ነጩ የሚተብትን አገር በኃይል ለመያዝ እንደ በቂ ምክንያት ያስቆጥር እንደነበረ ግልፅ ነው ።

ወደ ምኒልክ ፣ ምንም እንኳን የአጥቂነቱና የወራሪነቱ በደል ከኢጣሊያ ወገን መሆኑ ቢታወቅም ፣ በዓድዋ ዘመቻ በኢጣሊያን ጦር ላይ በድል አድራጊነት በመውጣትና ከፊሉን በመግደልና በማቁሰል ፣ የቀረውንም በመማረክ በስ እዋረዱት ፣ የነጭ ዘር ሁሉ በዚሁ ተናዶ እንዳይዘምትባቸው ሥጋት ያደረባቸው ይመስላል ። በእርግጥም የዚሁ ጦርነት ውርደት በቅኝ አገዛዝ ሥር ለወደቁት የደስታና የእለኝታ ስሜት ሲያሳድር ፣ በገዥዎች ዘንድ ውርደትንና ኃፍረትን ማሳደሩን ፣ በተለይ በእንግሊዞችና በጀርመኖች ዘንድ የደረሰውን የጸጸትና የበቀል ስሜት ተመልክተናል ። በኢጣሊያም አገር በመንግሥቱ መሪዎች ዘንድ ተሸንፎ መታረቁ መራራ ነገር ሆኖባቸው ነበር ። እንደተና "ከቀድሞው የበለጠ እጥፍ ጦር ይላክ" እያሉ ሲወተውቱ ፣ አዲሱን ካቢኔ ለማጽደቅ የተመደቡት ባለሥልጣናት ፣ የእርቅ እጅ መዘርጋት ግዴታ የሆነባቸው ሌላ የመውጫ መንገድ ስለጠፋ እንጂ በልብ ፈቃድ አለመሆኑ ግልጽ ነው ። በዚሁ ጊዜ አድሚርል ስካርፎሊዮ የሚባለው ጸሐፊ አዲሱ ጠቅላይ ሚኒስትር ማርኬዝ ዲ ሩዲኒ አንቀጹ

ስታራባ ካ፤ ምኒልክ ጋር በመልእክት የእርቅ ድርድር ለማድረግ መወሰኑን በሰማ ጊዜ ፣ ለሮማ ርዕሰ ሊቀ ጳጳሳት የሚከተለውን ጽፎ አስተላልፎላቸል ።

> የሐበሻ ኢትዮጵያ በመሆን ፋንታ የኢጣልያ ኢትዮጵያ እስከ አልሆነች ድረስ ማናቸውንም መፍትሔ አልቀበልም . . . ባንድ እጀ ኗፈ ጠላት ፊት የሚሸሽ ንጉሥስ ምን ይረባናል ! ኢጣልያ ሠርጉቱን ከሐፈሰነች በወገቢ አንጉብላ ላሸናፊው አረመኔ (የኢትዮጵያ ንጉሥ) እጅ መንግት አለባት ። ስለዚህም የጦር ሠራዊት ድርጅታችንና የጦር ክብ ኃይላችን ይፈታና እኛንም የሮማው ሊቀ ጳጳስ ያስተዳድረን ፣ የቀረው ቢቀር በልባችን ከእንግሊዝ ቅኝ አገር የሰፋውና የታመመው ልባችን መድኃኒትና ሰላም ያገኛል ።[1]

በዚህ ሁሉ ምክንያት ፣ ባገር የውስጥ አስተዳደር ጣጣ የተከበቡት ዳግማዊ ምኒልክ በዓድዋ ድል አድራጊነት መንፈሳቸው ቢረካም የዝንራል ባልዲሠራ አዲስ ጦር ይዞ ምፁዋ መግባት ደስታቸውን ጥር ጣፊ ባለበት ሥጋት በርዞታል ። ከሁሉ የበለጠ በኢጣልያኖች መሸ ነፍ ጉዳይ ይነስ ይብዛ አውሮፓውያን ሁሉ በዘርና በቀለም አንድ ነት ምክንያት በነገሩ መታመም ገብቷቸዋል ።

በተለይ "እንግዲህ ንጉሡ ተሸሮ ፓፓው ያስተዳድሩን" ብሎ ስካር ፎሊዮ የጠቀሳቸው የሮማ ርዕሰ ሊቃነ ጳጳሳት በመላው የኢጣልያ ሕዝብና በካቶሊክ አገሮች ሁሉ ተደማጭነት ያላቸው ስለሆኑ ምኒልክም የልባቸውን ወቀሳ ለርሳቸው በደብዳቤ ገልጸዋል ። በዚህ ጊዜ የሮማ ርዕሰ ሊቃነ ጳጳሳት የቀድሞ መጠሪያ ስማቸው ዮአኪም ፔቺ በስመ ጵጵስና ሊዮን 13ኛ የተባሉት ናቸው ። እርሳቸውም እ.ኤ.አ. ከ1878 እስከ 1903 ዓ.ም. ድረስ የሮማ ርዕስ ሊቃነ ጳጳሳት ተብለው በመንበረ ጴጥሮስ ተቀምጠዋል ። ለርሳቸው ምኒልክ ሮሮአቸውን ለመግለጽ የላኩት ደብዳቤ ለመስኮብ ንጉሥ ከጻፉት ጋር ተመሳሳይ ስለሆነ እዚህ ላይ ማስፈሩን ትተን ለሞስኮብ ንጉሥ የጻፉትን ደብዳቤ በዚሁ ምዕራፍ መጨረሻ ላይ አስፍረነዋል ።

ንጉሡ ነገሥቱ ወደ ዓድዋ በዘመቱበት ሰዓት አዲስ አበባን የሚጠብቁት አጐታቸው ራስ ዳርጌ መሆናቸውን ፣ እርሳቸውም አዲስ አበባ ባሉት ፈረንጆችና በንጉሠ ነገሥቱ መካከል ሆነው ከንጉሠ ነገሥቱ ለፈረንጆቹ የሚላከውን ፣ ከፈረንጆቹ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ የሚሔደውን በመቀበል ያስተላልፉ ነበር ። እንደዛሬ የስልክ መስመርና

---

1 Abyssinia (1888 - 1896) E. Scarfoglio, vol. II PP. 253-258; Gli Italiani in Africa Orientale, A Del Boca, PP. 706 - 708.

የሬዲዮ መገናኛ በሌለበት በዚያን ዘመን መልእክቱ ሁሉ በእግረኛና በጋማ ከብት በተቀመጡ የሰው መልክተኞች ብቻ እንደነበረ የታወቀ ነው ። ስለዚህ ግን ፣ የተደራጀ የአዋላና የፖስተኛ አመላላሽ ነበረ ። ለማንኛውም የዓድዋን ድል እንራስ ዳርጌ በስንተኛው ቀን እንደሰሙ አናውቅም ። ምናልባት እንደ ጉዳዩ ትልቅነት መልክተኛው ፈረስ በመለዋወጥ ወሬው ባጭር ጊዜ ውስጥ ደርሶ ይሆናል ።

ዐፄ ምኒልክ ፣ ከዘመቱበት ከጥቅምት ወር ጀምረው እኖናው ከተማ በቀሩትና በሌላውም አውራጃ ባሉት አገሬቸውንና ንጉሣቸውን ወዳጆች ዘንድ ሐዘንና ጭንቀት እንደነበረ ፣ በየአብያተ ክርስቲያኑና በየገዳማቱ ጸሎትና ምሕላ እንደሚያዝ እርግጥ ነው ።[1] ስለዚህ በዚያው በጭንቀቱ መጠን አሁን ደግሞ የድሉ ወሬ ሲሰማ ደስታው የዚያን ያህል መሆን አለበት ። የዚህን ሁኔታ የሚዘረዝር ጽሑፍ ደራሲው አላገኘም ። የዚህንም የድል ብሥራት ያበሠረው ለራስ ዳርጌ የተጻፈው የንጉሠ ነገሥቱ ደብዳቤ እንደሚሆን የታወቀ ሲሆን ፣ ደብዳቤው የት እንደሚገኝ አይታወቅም ወይም በፍጹም ጠፍቶ ይሆናል ። በሌላ በኩል ግን ለሙሴ ሞንዶን ቢዳዩ ንጉሠ ነገሥቱ የጻፉለት የምሥራች ደብዳቤ በፓሪስ ቤተ መጻሕፍት የተገኘው እንደዚህ የሚል ነው ።

> ሞን አንበሳ ዘእምነገደ ይሁዳ ዳግማዊ ምኒልክ ሥዩመ እግዚአብሔር ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ። ይድረስ ከሙሴ ሞንዶን እንዴት ሰንብተሃል እኔ እግዚአብሔር ይመስገን ደህና ነኝ ። የምሥራች በእግዚአብሔር ቸርነት የካቲት ቅዱስ ጊዮርጊስ ዕለት ኢጣልያንን ድል አድርጌ መታሁት ። እልሆን በፍሬ ላይ ካብ ከቦ ለጦርነት አልመችኝ ብሎ ነበር ። ሠራዊት ቢራብብኝ ዓድዋ ላይ በፍሬ ሠራዊቱን ቀስብ ስድጄ ተበትኖ ሳለ ፣ ያን ሲሰማ ሌሊት በጨረቃ ሲገሠግሥ አድሮ እስፈፊ ድረስ መጥቶ ገጠመኝ ። እምዓስከ ኃያላን ረድቶኝ ፈጀሁት ። ደስ ብሎኛል ደስ ይበልህ ። መጋቢት በ3 ቀን በእንትጮው ሰፈር ተጻፈ በ1888 ዓመተ ምሕረት ።

እንደዚሁም ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ የጻፉት እንደዚህ የሚል ነው ።

> ይድረስ ከወዳጄ ከሙሴ ሞንዶን ። እንዴት ነህ እኔ እግዚአብሔር ይመስገን ደህና ነኝ ። የምስራች ኢጣልያኖችን ዳግመኛ እንዳይነሡ አድርገን ድል መታናቸው ። ታሪኩም እንዲህ ነው ። እንትጮው ከሚባለው አገር ላይ ካብ ከቦ ለጦርነት የማይመቸን ቢሆን ወደ ሐማሴን ልንገባ ዓድዋ ላይ ሰፍረን ሳለ ፣ ሠራዊት ተርቦ ነበርና እህል ዘረፋ

---

1 መጽሐፈ ትዝታ ዘአለቃ ለማ ፣ መንግሥቱ ለማ በዚህ መጽሐፍ ገጽ 145—146 የአለቃ ወልደ ያሬድ ጭንቀት የቀሩትንም እንመለከታለን ።

መራዊታችን እስከ ኸፋ ድረስ ተበተነ ። ኢጣልያ ግን ይኸን ቢሰማ እህል ዘረፋ የሔደው ሳይመለስ ልፍጀው ብሎ ሌሊት በጨረቃ ሲገሠግሥ አድሮ እሑድ የየካቲት ጊዮርጊስ እለት በአንድ ሰዓት ዐድዋ እፋፍ ላይ ዘለቀ ። የኛም ሰው እየተሰለፈ በየግንባሩ ሔዶ ከገጠመው ። ወዲያው መድፍና ወጨፎ ፤ የወዲሁ ውኾምባራ በተተኰሰ ጊዜ የዚህን ግርግ እግዚአብሔር ያሳይዎ እርቀእ ናስተግስሎ (ከምን ጋር እናመሳስለው ዘንድ እንችልም) እንዳለው ልንተወው ይገባል ። ነገር ግን በየበሩ እንጣት (ምሽግ ሥፍራ) እየያዘ ከሶስት ላይ ተሰልፎ ነበር ። የፊተኛው ሲሻር ደግሞ ሁለተኛው ከቢ ገጠመን ። ደግሞ ይህ ሲሻር ሦስተኛው ከቢ ገጠመን ። ሦስተኛው ግን ሲሻር ሁሉም ጀርባ ሰጠ ። ወእርጋብኩ መከየደየ በመትሁቴየ ወእደክሙ ስኰናየ እንዳለው ሆነ ።[1] ወታደር እደክመ ድረስ እባር ሲመለስ ደግሞ ዓባገር ተቀብሎ መረብ ድረስ ፈጀው ። ደግሞ ደልዳላውን ወሬ ከግራዝማች የሴፍ ደብዳቤ ያገኙታል ። በመጋቢት በ3 በዓድዋ ሰፈር ተጻፈ ።

ማኅተም ዘአለቃ ገብረ ሥላሴ

ዘውእቱ ጸሐፊ ትእዛዝ[2]

በዚህ ደብዳቢያቸው ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ፣ "የፊተኛው ሲሻር ደግሞ ሁለተኛው ከቢ ገጠመን ፤ ደግሞ ይህ ሲሻር ሦስተኛው ከቢ ገጠመን ፤ ሦስተኛው ግን ሲሻር ሁሉም ዠርባ ሰጠ. . ." ያሉት መዠመሪያ ግንባር ቀደም ሆኖ በእምባ ኪዳነ ምሕረትና በአባ ገሪማ በኩል የተዋጋውን የጀኔራል አልቤርቶኒን ጦር ነው ። "የፊተኛው ሲሻር ሁለተኛው ከቢ ገጠመን" ያሉትም ፤ የመዠመሪያው ብርጌድ ጦር ከኋላ የተጠባባቂውን የጀኔራል ኤሌናን ጦር ጨምሮ በእምባ ራዓዮ የተዋጋውን የጀኔራል አሪሞንዲን ጦር ነው ። "ሦስተኛው ሲሻር ሁሉም ጀርባ ሰጠ" ያሉትም ፤ የሁለተኛውን ብርጌድ ጦር ይዞ በማርያም ሸዊቶ የተዋጋውን የጀኔራል ዳቦርሚዳን ጦር ሲያስታውሱ ነው ። እንደ እውነቱ ግን ፤ ሁሉም በየግንባሩ የገጠመው የጀኔራል አልቤርቶኒም ፤ የጀኔራል አሪሞንዲም ጦር ዠርባውን እየሰጠ የሸሸው የራሱ ጦር እየተመታ በፈረሰበት በተለያየ ሰዓት እንጂ ፤ ሁሉም በያለበት የዘመተው ጦር ሲመሽ የፈረሰውን የዳቦርሚዳን ውጊያ አልጠበቀም ። ሁሉም በየበኩሉ የተዋጋውም ፤ የሸሸውም የሌላውን ዕድል ሳይጠብቅ በተለያየ መንገድ ነው ።

ንጉሠ ነገሥቱ የጻፉት ከእንትጮ ሲሆን ፤ ጸሐፊ ትእዛዙ የጻፉት ከዓድዋ ሆነው ነው ። ሁለቱም የጻፉበት ቀን አንድ ነው ። ምናልባት

---

1 የዳዊት መዝሙር 36,12

2 ፓሪስ ቤተ መጻሕፍት ቁ. 82 ፤ ደልዳላውን ወሬ ከግራዝማች የሴፍ ደብዳቤ ያገኙታል ያሉት ፤ ፍሬ ነገሩ ወደ አዲስ አበባ በተደረገው የመልስ ጉዞ ላይ ይገኛል ። ግማሹም ባለፈው ምዕራፍ ላይ የተወሳ ነው ።

ንጉሠ ነገሥቱ ከጦሩ ጋር ወደፊት ሲያልፉ ፤ ጸሐፊ ትእዛዙ የጦር ሰው ስላልሆኑ ወደኋላ ወደ ዓድዋ ከቆናው ግዝ ጋር ቀርተው ይሆናል ። ዳግማዊ ምኒልክ የድል አድራጊነታቸውን ወሬ ለፈረንሳይ መንግሥትና ለመስኮብ ንጉሠ ነገሥትም ጽፈዋል ።

የመስኮብ መንግሥት ፤ ገና ዐ፬ ዮሐንስ ዘመን መንግሥት ጀምሮ ከኢትዮጵያ ጋር ወዳጅነት በመፈለግ በ1878 ዓ.ም. መልክተኛ ልኮ ነበር ። አሁንም ዐ፪ ምኒልክ ዘመን መንግሥት የተቋረጠውን ወዳጅነት ለመቀጠል በ1887 ዓ.ም. ሊዮንቴቭ የሚባለውን አንድ ሐኪም አንድ የመድፈኛ ሹም ፤ አንድ የቤተ ክህነት ሰው ጨምሮ አዲስ አበባ ልኮ ዐ፪ ምኒልክም ለዚሁ መልስ በዐድዋ ጦርነት ሕይወታቸውን የሠውትን ፈታውራሪ ዳምጠውን ዋና መልክተኛ አድርገው ልከው እንደነበረ የሚታወስ ነው ።

አሁን ዐ፪ ምኒልክ ፤ በዓድዋ ኢጣልያኖችን አሸንፈው ወደ ከተማቸው ተመልሰዋል ማለትን ወሬ ስለሰማ ፤ በመስኮብ ንጉሠ ነገሥት ፈቃድ አንድ ጀኔራል ፤ አራት ከፍተኛ የጦር መኰንኖች ስድስት የፈረሰኛ ፤ ዐሥራ አንድ የመድፈኛ መኰንኖች ፤ ሐያ የሚሆን ዝቅተኛ መኰንኖች ፤ አራት ሐኪሞች ፤ አንድ የቤተ—ክህነት ሰው በድምሩ ዐርባ ሰባት የሚሆን መስኮቦች ወደ አዲስ አበባ መጥተው ከንጉሠ ነገሥቱ ተገናኝተው እንደ ዘመን ለሁሉም ቤት ተሠርቶላቸው ተቀመጡ ። ሐኪሞቹም በትጋት ኢትዮጵያውያኑንና ኢጣልያኖቹን ቁስለኞች በማከም አገልግሎት አበርክተዋል ። ንጉሠ ነገሥቱም የወዳጅነትና የእርዳታ መልክ ያሳዩዋቸውን የመስኮብ ንጉሠ ነገሥት ኒኮላን ደስ ለማሰኘት ብለው በልደታቸው ቀን ሃምሳ የኢጣልያ ምርኮኞች በነጻ ለቀው በኮንት ሊዮንቴቭ መሪነት ወዳገራቸው በሰላም እንዲመለሱ አድርገዋል ።

በዚሁ ወዳጅነት ዳግማዊ ምኒልክ ከዓድዋ ድል በኋላ ፤ ወደ አዲስ አበባ ለመመለስ መቀሌ በነበሩበት ሰዓት ስለዓድዋ ጦርነትና ስለድሉ አንድ ደብዳቤ ጽፈውላቸዋል ። ደብዳቤው ሲነበብ ከደስታና ከምሥራች ይልቅ የኢጣልያ ንጉሥ ኡምቤርቶና መንግሥቱ በርሳቸው ላይ የቆለውን የግፍ ሥራ የሚገልጽ ነው ። ይኸም ምንም እንኳን የወዳጅ አገር ንጉሥ ቢሆንም ፤ ዞሮ ነጭ በመሆን ምናልባት ቅርታ እንዳይገባው ጦርነት ለማድረግ የተገደዱት ኢጣልያ በእብሪትና በግፍ ስለ መጣባቸው መሆኑን ለማመልከት ይመስላል ። የደብዳቤውን ትክክለኛ ግልባጭ ከዚህ እንደሚከተለው እናገብብ ።

ሞዓ አንበሳ ዘእምነገደ ይሁዳ ዳግማዊ ምኒልክ ሥዩመ እግዚአብሔር ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ። ይድረስ ከመስኮብ ንጉሠ ነገሥት ኒቆላዎስ ቄሳር ሁለተኛ ፤

ሰላም ለርስዎ ይሁን

ክቡር ንጉሠ ነገሥት ሆይ ፤

በዚህ ደብዳቤ የሚደርሰውን ግፌን እስታውቀዎታለሁ ። የኢትዮጵያን ነጻነቷን ፣ ራሷን የቻለች መንግሥት ባለቤቷም ወዳጅ የሌላት መሆኗ እስቀድሞ በርጋ ነገሥታት ሁሉ የታወቀ ነው ። ከግራኝ ጀምሮ እስከ አሁን በእሕዛብ እጅ ተከባ ዘወትር በጦርነት ድካም ነው ኑሮአችን ። ከርጋ የጦር መሣሪያ እስመጥቼ ሠራዊቴን ዘወትር ከጦርነት ድካም እሳርፈሰው ስል ከንጉሥ ኡምቤርቶ አባት ጋር የፍቅርን ነገር ጀመርኩ ። ንጉሥ ኡምቤርቶም መንግሥት በያዙ ጊዜ እንደ አባቴ ፍቅርን እወዳለሁ ብለው ቢልኩብኝ እኔም እንዳባትዎ ታፈቀሩኝ እሺ ብዬ ፍቅርን ተቀበልኩ ። ኮንት አንቶኔሊ የሚባል የኢጣልያ ሰው በንጉዛቸውም መበንጀ ልግባልዎ ቢለኝ ብዙ የዝሆን ጥርስና ወርቅ ሰጥቼው ይዞ ሔዶ ከንጉሥ ኡምቤርቶ እስፈቅዶ ገፀተልኝ ቢመጣ ከመንግሥት ፈቃድ በማግኘቱ እጅግ ደስ አለኝ ። ሁለተኛም ንጉሥ ኡምቤርቶ ኮንት አንቶኔሊን የመንግሥት መልክተኛ አድርገው ወደኔ ሰደዱት ። ተልኮ ያመጣውም ቃል ይህ ነው ። ንጋዴም እንዲነገድ የጦር መሣሪያ እንዳይከለከል ይፈቀድልዎታል ። እርስዎም ባሪያ እንዳይሸጥ ያስከለክሉ ። በሌላ መንግሥት ያለ መሣሪያ ሁሉ ብትፈልጉ በኛ በር ይመጣላችኋል አይከለከልም ። እንደ ርጋ ነገሥታት የተጠላው ውል ባምስት ዓመት ይሰመጣል ፤ የተወደደው ይረጋል ። ምፅዋ ሐሩር ሆኖብናል ። ለሰዎች ማሳረፊያ ጥቂት ነፋስ ያለበት ስፍራ እንዲሰጡን የፍቅርን ውል ይሆን እናድርግ ብለዋል አለኝ ። እሺ ይሁን ብዬ እኔም ለመንግሥቴና ለኔ የሚስማማ የሚጠቅም ቃል በአማርኛ በትክክል አድርጌ አስጥፌ ብሰጠው ዐሥራ ሰባተኛው ክፍል ላይ ቃሌን በኢጣልያ ቋንቋ ለውጠው ከጥንት ጀምሮ ነጻ የነበረውን መንግሥቴን የሚያዋርድ የማይስማማኝ ቃል ቢሆንብኝ እኔ ባስጻፍኩት በአማርኛው ቃል ይረጋ ፤ የኢጣልያ ቋንቋ ከኔ ከአማርኛው ጋር ያልተካከለ ነው ። አሁንም በትክክል እናድርገው ብዬ ወደ ንጉሥ ኡምቤርቶ ብልክባቸው ምላሽ ሳይሰጡኝ ቀሩ ። እኔም ነገሩ ለተንኮል እንደሆነ ዐውቄ የክርስቲያን ደም በከንቱ እንዳይፈስ እስቀድሜ ለርጋ ነገሥታት ሁሉ ከንጉሥ ኡምቤርቶ በውሉ ነገር እንዳልተስማማን አስታወቅሁ የውነት ፍርድ እገኛለሁ ስል ። ሁለተኛም እምስት ዓመት ሲደርስ የጠላነው እንዲቀር የወደድነው እንዲረጋ ሰው ይላኩልኝ ብዬ ብልክ ፣ እስከ ወረቀቴም ምላሽ አስቀሩት ። ከዚህ ወዲህ ይልቅ ክፉ ነገር እየበረታ ሔደ ። አሽከሬን ደጃች መሸሻን አስፍርድ አሰሩት ። አገር አልፈው የሾምኩትን ሹም ራስ መንገሻን ወግተው አባረው አገሬን ትግሬን በሙሉ ያዙት ። ከዚያ አልፈው ላስታ መሬት እስከ አሸንጌ ድረስ ወጡ ። ከዚያ ወዲያ አገር የሚጠብቁ መኳንንቶች ከኔ ብሰድ ፣ እላዬ ላይ በር ይዘው ቆይተው ተዋጉአቸው ። የእግዚአብሔር ኃይል በኔ ሰዎች አድር ድል አደረጋቸው ። እኔም ወደዚያ ተከትዬ ብሔድ መቀሌ እርድ ገብተው አገኘሁ ። ጦርነት ከሆነ ከትልቁ

ጋር እዋጋለሁ እናንተ ክርስቲያኖች በውሀ ጥም እትለቁ ብዬ እስከ መሣሪያቸው ከእርድ እስወጥቼ ለጄኔራል ባራቲዬሪ ሰደድኩላት ። እኔም ከዚያ ተነሥቼ ዓድዋ እስተማሜ ስፍራ ጄኔራል ባራቲዬሪ እውነት የመሰለ የእርቅ ቃል ላከብኝ ። እኔም እርቅ ከፈለጉ ብዬ ሠራዊቴን ቀለብ ሰድጄ ሳለ ፣ እንደ ርጋ ነገሥታት ሥራት ሁሉ ጠብ መፈለጋቸውን ሳያስታውቁኝ *እንደ ወምበዴ ሥራት ሌሊት ሲገሠግሥ አድር ሲነጋ ግምባር ካደረው ዘበኛ ጋር ጦርነት ገጠመ ። ጥንት ከእሕዛብና ከአረመኔ እገራችንን ጠብቆት የሚኖር አምላክ ከኛ ባይለይ በእግዚአብሔር ኃይል ድል አደረጓቸው ። ከዚያ ሔጄ አሥመራንም የኔን አገር ሁሉ በሙሉ እለቅቅታለሁ ብዬ ተነሥቼ ሳለሁ ጄኔራል ባልዲሠራ በኢጣልያ ሠራዊት ሁሉ ላይ ተሾሚ መጥቻለሁ ። ንጉሥ ኡምቤርቶም ሲሰዱኝ እርቅ ነውና እምፈልግ እርቅ አድርግ ብለውኛል ብሎ በማዠር ሳለሳ እጅ ወረቀት ቢልክልኝ ፣ እኔ በወደድሁት ከታረቃችሁ የሚስማማኝ ቃል ከሆነ እውነተኛ ሰው አዲስ አበባ እስተማዬ ድረስ ይምጣና ይጨርስ ብዬ እኔም ወደ ከተማዬ ተመለስኩ ። እስካሁን በትግሬ እለሥራት ያሉቀው መኳንንትና ባላገር የርጋ ነገሥታትና መኳንንት ሁሉ የተደረገውን ግፍ እመሰክራሉ ። የኢጣልያ ገገዶ በላያችን ላይ የሰብን ። ከገራቸውም ድምበራችን የራቀ ነው ። ዓለም ከተፈጠረ ጀምሮ ነጻነቱና እራሱን የቻለ መንግሥት የሆነውን በተንኮል ሊወስዱት እንዴት ይቻላቸዋል ። ይህንን የግፍ ፍርድ በሙሉ ልቦናዎ በውል እንዲመለከቱት ተስፋ አለኝ ። ኢጣልያኖች ግን ፣ ይኸን ሁሉ ግፍ ሲያደርጉብኝ እነሆ እኔ የማደርገው የነበረው እነሱን ማክበር ሲመጡ በሥራት መቀበል ፣ ሲመለሱ በሥራት መሸኘት ይገም በተለጠኝ ሥልጣን ሁሉ የባሪያ ንግድ መከልከል በኔ መንግሥት እፈንደ መሬመድ ብቻ የባሪያ ንግድ እልተው ብሎኝ ስለዚህ እውላ ጦር ሰድጄ እስጋሁት ። ይህ ፈቃድ የኔ ብቻ አይደለም የምኅ የእውርጋ እንደ ሆነ ዐውቃለሁ ። በመጋቢት 23 ቀን በመቀሌ ሰፈር ተጻፈ በ1888 ዓመተ ምሕረት ።[1]

* (Ultimatum) የጦርነት ማስጠንቀቂያ ሳያስቀድሙ ለማለት ነው ።
1 ማሞ ፈይት ከበጠኝ ስራ ውስጥ ገጽ 152—157

የ፪ ምኒልክ አማካሪ ሙሴ ሞንዶን ቪዳዬ
ከምኒልክ ኤት መጽሐፍ

ምዕራፍ ሃምሳ ሦስት

የኢጣልያ ምርኮኞችና ወደ አዲስ አበባ ጉዟቸው

የካቲት 23 ቀን በተደረገው ጦርነት ተሸናፊው የኢጣልያ ወታደር ዕድሉ ከሦስት ላይ የተከፈለ ነበር ። ከፊሉ በጦርነት ላይ የቆሰለና የሞተ፣ ከፊሉ ከጦርነቱ ላይ የሸሸ ፣ የቀረው ደግሞ የተማረከ ነው ። ከነኝህ ከሦስቱ መደቦች ለወታደሩ የትኛው እንደሚሻል ለማወቅ ሲፈለግ ለገዛገንነትና ለታሪክ የሞቱት ሲሻሉ ነፍሳቸውን ሊማዳን ደግሞ የሸሹትና የተማረኩት ናቸው ። ሸሽተው እሥመራ ከገቡትና እጃቸውን ሰተተው በመማረክ እስከ አዲስ አበባ ከመጡት የየትኞቹ ዕድል እንደሚሻል በትክክል አይታወቅም ።

የእስረኞቹ በብዛት መማረክ ፣ ለኢትዮጵያ መንግሥት ለወደፊት የክርክር አቅዋም በጣም ረድቷል ። ጣልያኖች ቀድሞ አፄ ዮሐንስን የውጫሌን ውል ለመሰረዝ የተገደዱትና አዲስ የመጣው የጀኔራል ባልዲሡራ ጦር መረብን አልፎ እንዳያጠቃ ከመንግሥቱ መሪ ትእዛዝ የተቀበለበት ሰበብ አንዱም በምርኮኞቹ ምክንያት ነው ።

ምንም እንኳን የሟቹ ፣ የምርኮኛውና የሸሸው ቁጥሩ ገና ባይታወቅ የዘማቹ በተለይም የምርኮኞቹ ቤተሰቦች በተጭጨቀ ሁቡበት ሰበብ መንግሥቱ የምርኮኞቹን ሕይወት ለማዳን ሲል የኢትዮጵያን ሙሉ ነጻነት በውል ለማወቅ የተገደደው ፣ በጦርነት ከመሸነፉ ጋር አንዱም ምርኮኞቹን ለመረከብ ይመስላል ። ቤላቪታ ፣ “በእስረኞቹ መለቀቅ በጣም እጅጊ ከነበረው ከእስረኞቹ ጉዳይ አገሪቱ (ኢጣልያ) ካንድ ቅዠት ነጻ ወጣች” ሲል አትቷል[1] ። ለኢጣልያ ሕዝብ የእስረኞቹ ጉዳይ እያያዘ የመንፈስ ዕረፍት አሳጥቶት ነበር ማለት ነው ።

የሆነ ሆኖ ፣ የጦርነቱ ዕለትም በማግሥቱም የተማረከው የኢጣልያ ወታደርና ሹማምንቱም ፣ እዚያው ዓድዋ ሳሉ በመጀመሪያ በንጉሠ ነገሥቱ ፊት እንዲያልፉ ተደርጓል ።

ቲኔንቴ ርቤርሲ ከማዦር ሳልሳ ጋር በእርቅ ሰበብ ከንጉሠ ነገሥቱ ሰፈር አምስት ቀን በቆየበት ጊዜ የተመለከተውን ሲገልጽ ፣

1. Tante Ansie sulla sorte dei prigionieri ... Al paese parve di essersi liberato da un incubo, Adua, Bel. P. 445.

በደረሰንበት ቀን ገና ለሹማምንት ያልታደሉት እርዛትና ድካም ረኃብ ያጠቃቸው የኢጣልያ ምርኮኞች ወዲያና ወዲህ እያሉ ከሐበሾቹ ምጽዋት ይለምኑ ነበር ። ይኸንንም ማየቱ ለኛ ሥቃይ ሆኖብን ነበር ። . . .

ሲል በማስታወሻ ያመለክታል ።

ከሁሉ የበለጠ ስለ እስረኞቹ ጉዳይ ዘርዘር አድርገው የጻፉት ግራዝማች ዮሴፍ እንደ ተለመደው ለሞንዶን ቪዳሉ ባስተላለፉት ባንድ ራፖርት ላይ ፤

. . . ንጉሠ ነገሥቱ የተማረኩት ኢጣልያኖች በአንድ ሰው ትእቢት* በግድ ታገው የመጡ ወታደሮች መሆናቸውን ያውቃሉና እንደ ሹመታቸው ሹማምንቱን ወታደሩን እንደ ማዕረጉ በሚገባ አድርገው ልብስ የሌለውን ልብስ አልብሰው የቆሰለውንም ከሞት የተረፉትንም ሐኪሞች ሰብስበው እያስታመሙ አስቀምጠውታል ።

የሚል ጽፈዋል ።

ከዚህ እያያዘው በመንገድ ላይና በሰፈር ላይ ሳሉ ፤ ከንጉሠ ነገሥቱና ከእቴጌ ጣይቱ በኩል የተደረገላቸውን ቸርነት ሲያመለክቱ ፤

. . . የጁ ስንደርስ ከላስታ የመጣው ምርኮኛ ሁሉ ከሰፈራችን ተቀላቀለ ። ጃንሆይም ለያገሩ ላቦ አሰጋግሩ ብለው ግብር ሲያገቡ ለኢጣልያ ምርኮኞች ሁሉ ቀቅሉ እያሉ ባንድ ወገን ለኢጣልያ ወታደር ባንድ ወገን ለኛ ወታደር መንገድ ለመንገድ ግብር እያስገቡ ይሰጡት መጡ ። የዛሬው ተጀምሮ እስኪጨረስ ድረስ እቴጌ ጣይቱ ለኛም ወታደር ለኢጣልያም ወታደር የሠሩት የበጎነት ሥራ እያደረ የሚያስደንቅ ነው ። . . . ለኢጣልያኖችስ ያደረጉላቸው ርኅራኄ እናታቸውም ቢኖሩ እቴጌ እንደ ሠሩላቸው ርኅራኄና በጐነት የሚሠሩላቸው አይመስለኝም ። መንገድ ለመንገድ ስንመጣ ጠጅ ጠጅ እንዳይርባቸው ሠላሳ ከረጢት ዳቦ እየተቀረሰ ሰፈር እስኪሆን ድረስ መንገድ ለመንገድ ላገኙት ኢጣልያ ሁሉ ሲያድሉት ይውሉ ነበር ። ሰፈር ሲሆን የንጊ ያው ወጥ ከእቴጌ ቤት እየተሠራ ይሔድላቸው ነበር ። መንገድ ለመንገድ የኢጣልያ ቆብ ያደረገ ወታደርና ገረድ ያገኙ እንደሆን እያስገፈፉ ቆብ ለሌለው ይሰጡት ነበር ።** የደከመውንም የታመመውንም የኛ ወታደር በእግሩ እየሔደ ከመንገድ ወድቆ እንዳይቀር አገር በሌለበት ሥፍራ ከመንደር እስኪደርስ ያስጭኑት ነበር ። አገር ሲደርስ በብርቱ ትእዛዝ በጣም እንዲያስታምሙ ደብዳቤ እየተጻፈ ተመራ ። ጠጅ ጠጅ ዳቦውን ከሰጡ በኋላ ቀን ሲርባቸው ስንባዝ እቴጌን በሩቅ ባዩ ጊዜ የኢጣልያ ወታደሮች ሁሉ ኢኮ ኢኮ አልዳቦ (ባለዳቦዋ ያቻት) እያሉ ወደ እቴጌ ይሮጡ ነበር . . . እንደ ለማዳ አውሬ ግማሹ የእቴጌ አጀብ የኢጣልያ ወታደር ነበር ። የወንጌል ቃል በእቴጌ ሲፈጸም አየን . . .

ብለዋል ።

---

* ባንድ ሰው ትእቢት ታገው የመጡ ያሉት ያው ሰው ጠቅላይ ሚኒስትሩ ክሪስፒ እንደሆን ይገመታል ።

** ከኢጣልያኖች የተማረከውን መሳሪያ የኛ ወታደርና ገረዶች አድርገው ሲሔዱ እያስጣሉ ለኢጣልያኖቹ ይሰጡ ነበር ማለት ነው ። የኢጣልያኖቹን ቆብ ገረዶች ሲያደርጉት ጣልያኖቹ ሳያፍሩበት አይቀሩም ።

በዚህ ዓይነት ፣ ከዓድዋ እስከ አዲስ አበባ የተጓዙት የኢጣልያ ምርኮኞች ፣ እንዚያ ልብሳቸው አልቆ በውስጥ ሱሪ የተጓዙት ፣ ጫማቸው አልቆ በባዶ እግሩ አሰረው ፣ በመውደቅና በመነሣት በስንት ጣር ወደ አሥመራ የሸሹት የኢጣልያ ወታደሮች ፣ ከጦርነቱ በፊት ጦርነት ከሌለ ያስፈ ያማራቸው ነበሩ ። የጦርነቱ ቀን በመራዘሙ የተበሳጩም ነበሩ ። ኢጣልያ አገር ሳሉት ለዘመዶቻቸው ፣ "ከንጉሥ ጠንካራ ነው ጂዎችን ለመፍጀት ቸኩያለሁ" ወይም "ሳልጽፍ የቆየሁት መጀመሪያ ካበሾቹ ጋር ተዋግቼ ዝግንነት ከሠራሁ በኋላ እጽፋለሁ ብዬ ነው" እንዳንድ ጊዜም ፣ "ባበሾቹ ላይ ዝግንነት ሠርቼ ኒሻን መሸለም እምርኛል" የሚሉ በእሽናፈንታቸው የተጣመኑ ፣ ዝብዱ ሠርተው ኒሻንና ክብር የናፈቃቸው እንደነበሩ ወደኋላ መለስ ብለን እናስታውስ ። እውን ይኸ ሁሉ መና ቀርቶ ከናቁት ሠራዊት ምጽዋት እየለመኑ ፣ በናቁት ሠራዊት እየተነዱ የወታደርነት መለዮቻቸውን ገረድ አድርጋው ስትሔድ ሲያዩ በልባቸው እንደሚገረሙ የታወቀ ነው ። አንዳንዶቹ መኰንኖች አፋቸውን አውጥተው በጉዳዩ ተወያይተው ፣ ተማምቀውበት ወይም ተሳቅሰውበት እንደሆን አይታወቅም ። በታላቅ የሥነ ጽሑፍና የሥነ ጥበብ ሥራ የተደነቁት የነሚሸል እንጀሎ ፣ የነራፋኤል ወገን የሆኑት ጣልያኖች እንደ አንግሎ ሳክሶኖች ይስታንና መኪናን በመሸከም ከበድ ብለው መታየት አይሆንላቸውም ።

አዲስ አበባ ከደረሱ በኋላ ፣ ስለ ምርኮኞቹ እኚሁ ያስተርጓሚ ጹሑፉ የሆኑት ግራዝማች ዮሴፍ ሲያትቱ እንደዚህ ብለዋል ።

. . . አንድ ግብጣን (ካፒቴን) አዲስ አበባ ላይ ታሞ ሞተ ። የተሩት ወታደሮች በያገሩ ተመሩ ። ምግባቸውን እንደጠገቡ እብሉ ብለው አዘዙ(ምኒልክ) ። ዛሬ ከባላገር ጋር በጣም ተስማምቷል ። ልብሱንም እንዳገሩ እየተሰፋ ሰጡት ። ሹማምንቱም ትልልቆቹም አዲስ አበባ የገባን ጊዜ በየሹማምንቱ ቤት ተመሩ ። ሰባት ሰባት ብር ደመወዛቸውን ሰጧቸው ። ቀለባቸውን ከጉተራ እያወጣ ሥጋ ሳይቀር መኳንንቱ እየተቀበለ ተጠንቅቆ ይቀልባል ። ከመንገዱም ላይ የኢጣልያው ሹማምንት የወደደውን እንዲገዛ ብለው አራት አራት ብር ሰጥተዋቸው ነበር ። ከገባን በኋላ እንደ ሹመቱ እንደ ትልቅነቱ ዐሥርም ዐሥሬ እንደም ለትንሹ ስድስት ብር ላማራቸው ነገር መግዣ ሰጧቸው ።

በቀረው ሠራተኛው ሥራው እየተጠየቀ በየሥራው ለሠራተኛው አከፋፈሉት ። ደመወዙንም ምግቡንም እንደ ሥራው ሰጡት ። ደግሞ ከወዲያ አገር ፖስታ ሲመጣ ስማቸው እንዳይጠፋ በያሉበት አገርም ለመሰደድ ስማቸውን አጽፈነዋል ። ለሠራተኛውና ለመኳንንቱ ልብስ ሁለት መገውር* የኢጣልያ ስፌ ሲሰፋ ይውላል ። ጫማቸውም

---

* መገውር የሚሉት ማሽን ይመስላል ።

ሲመጡ አልቆ ነበርና የእንጨት መዝገብ* እንደ የሮፓ ሥራ እንዚህ ሠርተው አዘጋጅተው የነበሩ ሰፈና የኛው ሰፈ ወሳፍቻቸው እንደ ፈረንጆች ተበጅተ ሲሰቱ ይውላሉ። ግብም(ቀለም) እንጉ ሁሉ እያለቀ ያገባል። በገበያ ያለ እየተገዛ ይገባል። በገበያ የተገኘው ባርኔጣ ሁሉ እየተገዛ በራስ በራሱ እየለካህ መርጠህ ውሰድ ብለውት እየመረጠ ሲወስድ ይውላል።

ጄኔራል አልቤርቶኒን ግን ፣ ከእቴጌ ቁግኔል ቤት ማሰፈያ ቤት ሰጥተውት ምንግባቱንም ፣ አልጋውንም ከምድር የሚነጠፈውም ምንጣፍ የሌሊት ልብሱም ሰጥተውታል። የጄኔራል ባራቲዬሪ ወንበሮቻቸ ከወታደሩ ውስጥ ቢገኙ እንዲገሩ ወቀ እየሠሩ ያበሉታል። እንደዛሬ ያለውን ጌትነት ከምናርግም መሐል አግኝቶት አያውቅም። እርሱ ግን ቀጡ ሰው ነው ቢደሳውም እንደሆን አያውቅም። ይህንም እንዳልል ዓድዋ ላይ የተማረከ ጊዜ ጃንሆይ ጠርተው ቢጠይቁት ይቀጣ ጀመር። ጃንሆይ ግን "ቀጣ ትናንትና የጦሩ ዕለት ነበር እንጂ የዛሬ ቀጣ ይረባል?" አሉት።

ዛሬ በአዲስ አበባ ያሉት ጣልያኖች ሥራቸውን ሲፈቱ አዲስ መዚቃ እያበጁ ሲዘፍኑ ይውላሉ። እንኳን ይጉላሉና የኛ ወታደር እንደነዚያ አልደላውም። ጃንሆይ የምርኮኛ ትምጥል አበጅተውልናል።

አንድ ነገር ብቻ የሚያስፈራ ነገር አለ። እጅግ ጠግበዋልና የጦሩ ተኞችን የኢጣልያ ሊቃውንት ስናሳድግ ፣ ሁለት ሺ የኢጣልያ ኢትዮጵያ ተሰውረን የሐዲ እንደሆን ከዚህ ጃንሆይ ብዙ አሳብ አሳብዎት (አለ ባቸው)። ያሥመራ ባለጋዜጦች ተስለው ይላሉ ፤ መስለሳቸውም በዚህ ይገኛል።[1] . . .

በማለት ግራዝማች ስለ እስረኞቹ ጽሑፋቸውን በዚህ ይደመድማሉ።

ዳግማዊ ምኒልክም ፣ እቴጌ ጣይቱም ለነዚህ ምርኮኞች ይኸን የመሰለ መንከባከብ ለማድረግ የሚገደዱት ፣ ግራዝማች ዮሴፍም ይኸንን በዝርዝር ለሙሴ ሞንዶን ቪዳዬ ለመግለጽ የሚጣጣሩበት ዋናው ምክንያት ስለምርኮኞቹ በአውሮፓና በኢጣልያ አገር ፣ "የኢትዮጵያ መንግሥት ባይፈጃቸውም በረኃብና በእርዛት ያንገላታቸዋል" የሚል ከፍተኛ ሥጋት ነበር። እንደዚሁም አዲስ አበባ ያሉት የውጭ አገር ተወላጆች በተለይ ፈረንሣዮቹ ምንም እንኳን የኢትዮጵያና የንጉሠ ነገሥቱ ወዳጆች ሆነው የኢጣልያኖቹ መሸነፍ ምናልባት ቢያስደስታቸውም ፣ ዘራቸውና ወገናቸው በሆኑት በነዚህ ጣልያኖች ከተማረኩ በኋላ የመንገላታት ሁኔታ ቢያዩባቸው አይወዱም። በጠቅላላው በዚህ በ19ኛው መቶ ዓመት ላይ አውሮፓ የዓለም አዛዥ ፣ የዓለምን ዕድል እንደልቡ የሚወስን መሆኑ ግልጽ ነው። ከጃፓን በቀር አውሮፓ የብጫንና የጥቁርን ሕዝብ ፈላጭ ቆራጭ ሆኖ በበላይ

* የእንጨት መዝገብ የእግር ልክ መለኪያ (ሞዴል) ሳይሆን አይቀርም።

1 ፓሪስ ቤተ መጻሕፍት በሞንዶን ዶሲዬ ፣ ቁጥር 82

የሚያስተዳድርበት ወቅት ነበር። በዚህ ወቅት ጥቁሮቹ ኢትዮጵያውያን አሸናፊዎችና ማራኪዎች ፣ ነጮቹ ጣልያኖች ተሸናፊዎችና ተማራኪዎች ሆነው መገኘት ነገሩ የተገላቢጦሽ ሆኖ በአድናቆት የሚታይበት ዘመን ነው። እስያና አፍሪካ ነጻነታቸውን ባገኙበት በዚህ ባሁኑ ዘመን (1960—1975 ዓ.ም.) የዚህ ዓይነቱ ድልና የምርኮኛ አያያዝ ቢፈጸም ላያስደንቅ ይችላል። ያን ጊዜ ግን ሁኔታው ካሁኑ የተለየ ነው።

ዐፄ ምኒልክ በአሸናፊነታቸውና የነጮች ምርኮኞች በእጃቸው በመውደቃቸው በአውሮፓ የሚሰጠውን ስሜት ከሚያስከትለው መዘዝ ጋር ተገንዝበውታል። በፊተኛው ጊዜ ከጦርነቱ በፊት እርቅና ሰላም ያለመታከት ይፈልጉ እንደ ነበር ፣ አሁን ደግሞ ኢትዮጵያ የዓለምን ደንብና ሕግ የምታከብር መሆኗን ለማሳየት ሲሉ ፣ ስለ ምርኮኞች ሁኔታ በኢጣልያና በአውሮፓ የተቀሰቀሰውን ሥጋት ለማርጋት እነዚህ ምርኮኞች በልብስ እንዳልታረዙ በምግብ እንዳልተጉዱ እንዲያውም የሙዚቃ መገሪያ እያበጁ የምርኮኝነታቸውን አሳዛኝ ሲሆን የሚገባውን ጊዜ በደስታ እንደሚያሳልፉ በአስተርጓሚያቸው አማካይነት ለሙሴ ሞንዶን ፣ በሞንዶንም አማካይነት ፓሪስ ለሚታተመው "ለታ" ለሚባለው ጋዜጣ እንዲደርስ አድርገዋል። በዚህም ጋዜጣ አማካይነት የኢጣልያና የአውሮፓ ሕዝብ የምርኮኞቹን ሁኔታ እንዲረዳው ለማድረግ ይጣጣሩ ነበር። ምርኮኞቹ ራሳቸው ከየዘመዶቻቸው ጋር እንዲጻጻፉ ስለ ተደረገም በመጀመሪያ ጊዜ "ተገደሉ ፤ ተሰለቡ ፤ ተራቡ ፤ ተራቆቱ" እየተባለ በኢጣልያ ጋዜጦች ተወርቶ የነበረው ሁሉ ፍጹም ሐሰት መሆኑ ሲገለጽ ሁኔታው የኢትዮጵያን መንግሥት ፣ የዚህን ዘመን መሪዎቿንና ሕዝቧን ጭምር በከፍተኛ ደረጃ ሊያስገምታቸው ችሏል።

ለአለመስለባቸው ግራዝማች ዮሴፍ እንደ ማስረጃ አድርገው የጠቀሙት ምርኮኞች ከኢትዮጵያ ሴቶች ጋር በመገናኘት የክልስ ዲቃላ ማበርከታቸውን ሲሆን ፣ ይኸውም የክልስ መበርከት ሁኔታ ለወደፊቱ አሥጊ መሆኑን አውስተዋል። ይኸ ሁሉ በኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች በኩል እየተፈጸመ ምርኮኞቹና ቤተሰቦቹ በሚጻጻፉበት ጊዜ የምርኮኞቹ ቤተሰቦች የኢትዮጵያን ሕዝብ ገና እንደ አረመኔ መቁጠራቸው ያሳዝናል። ያንድ ምርኮኛ እናት ከአዲስ አበባ ደህንነቱን ለጻፈላት ልጅዋ መልስ ፣ ". . .በሕይወት መኖርህን ማወቁ ደስ አለኝ . . .ከሚወዳችሁ ቤተሰብ ተለይታችሁ በአረመኔ ሕዝብ እጅ ወድቃችሁ ምን ዓይነት ሕይወት እንዳላችሁ ማን ያውቃል" ብላ የጻፈችለት የቤተሰቦቹን ውስታቢስነት ያስታውቃል። ወይም እርሱ በሕይወት መኖሩን ብቻ ይሆናል የጻፈላት።

ግራዝማች ዮሴፍ ፣ የፈተኞቹን ሪፖርቶች ለሞንዶን ቪዳዬ ይጽፉ የነበረው ከትግራይ ግዛት መሆኑን እናስታውሳለን ። ይኸኛውን የሚጽፉትስ እርሱም ፣ እርሳቸውም አዲስ አበባ ባሉበት ጊዜ ነው ። ምናልባት ወደ ፓሪስ ለጋዜጣ የሚልከውን እንዲረዳው አዘጋጅተው ያቅርቡልኝ ብሏቸው ይሆናል ። ሞንዶን ቪዳዬ በኢትዮጵያ ያሳለፈው ጊዜ ፣ እ.ኤ.አ. ከ1891 ዓ.ም. ዠምሮ እስከ 1897 ዓ.ም. ድረስ ሰባት ዓመት ነው ። ዓድዋ በተዘመተ ባመቱ ወዳገሩ ተመልሷል ።

ከዚህ ድልና ምርኮ በኋላ ፣ ለኢጣልያ መንግሥት ያለው ምርጫ ፣ "እስከ አሽንጌ ሐይቅ ድረስ ያለው አገር ያስፈልገኛል ፤ ኢትዮጵያን በጠቅላላው በበላይ ሆኜ በጠባቂነት ስም እገዛለሁ" የሚለውን የሕልም እንጀራ በግድ ሰርዞ ይንቀው ከነበረው ከኢትዮጵያ መንግሥት ጋር ራሱን በማስተካከል በእኩልነት እግር ቆሞ ውልና ስምምነት ማድረግ ነው ።

ምዕራፍ ሃምሳ አራት

የንጉሡ ነገሥቱ ወደ አዲስ አበባ መመለስ — ያዲስ አበባው አቀባበል

ዳግማዊ ምኒልክ ከዓድዋ ጦርነት በፊት መቀሌን እጅ ካደረጉ በኋላ ፣ በየጊዜው እየተዘዋወሩ የሰፈሩባቸው እንደ ቅደም ተከተሉ መቀሌ ሐውዜን ፣ ፈረስ ማይ ፣ ሳውሪያ ፣ ገንደብታ ፣ ዓድዋ ሲሆን ፣ ከድሉ በኋላ ደግሞ ዓድዋ እንትጮ ፈረስ ማይ እንትጮ መቀሌ ናቸው ። ስለዚህ ወደ አዲስ አበባ የተመለሱት ከእንትጮ በመቀሌ በኩል ነው ማለት ነው ።

ባለፈው እንዳነበብነው ማጆር ቶማስ ሳልሣ ፣ በመጨረሻ ያቀረበውን እሳብ ሳይቀበሉት ከቀሩ ወዲህ በትግሬ ላይ የራስ መንገሻን ሹመት አጽድቀው ለአክሱም ንቡረ እድነት በኢጨጌ ቴዎፍሎስ ፋንታ በማኅበረ ሥላሴ ገዳም ይኖሩ የነበሩትን መነኩሴ መምህር ወልደ ጊዮርጊስን ሾሙ ። መምህር ወልደ ጊዮርጊስ በማኅበረ ሥላሴ ገዳም ሲኖሩ ከዚያ ወደ ጕጃም ተሻግረው በንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ዘንድ ተከብረው የሚኖሩ ነበሩ ። በእምባቦ ንጉሥ ምኒልክና ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በሚዋጉበት ጊዜ በንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጦር ውስጥ ሆነው ሰይፋቸውን ታጥቀው ወዲያና ወዲህ እያሉ የሚሸሸውን በግዝት እየገሠፁ በርትተው ማዋጋታቸው ይነገርላቸዋል ። በኋላ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ወደ አዲስ አበባ የመጡ ጊዜ ዳ፪ ምኒልክ አደራ ብለው ትተዋቸው ስለሔዱ ፣ በየጊዜው ልዩ ልዩ የቤተ ክህነት ሹመት ይዘው ቆይተው አሁንም የዓድዋውን ጦርነት ከአቡነ ማቴዎስ ጋር ሆነው ተዋጊውን በማበረታታትና በማጽናናት አስደስተው ነበርና የአክሱምን ንቡረ እድነት ተሾሙ ።[1]

እንደዚሁም ንጉሡ ነገሥቱ የትግሬን ጠቅላላ ግዛት ለራስ መንገሻ አጽድቀው ፣ የትግሬም ሕዝብ በጦርነቱ ሰዓት ስለ ተጐዳ ፣ ለርዳታ ይሆን ዘንድ 30,000 ጥሬ ብር ሰጥተው ሁሉንም ከደለደሉ በኋላ ወደ ሸዋ ጕዞ ተጀመረ ። በዚህ መካከል ከራስ መንገሻ ጋር ተጣልተው

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፣ ገጽ 269

ለኢጣልያኖች ገብተው የነበሩትን በኋላ ወዳጄ ምኒልክ መጥተው የዓድዋን ጦርነት የተካፈሉት ራስ ስብሐትና ጓደኞቻው ደጃች ሐጐስ በዚህ ጊዜ ከንጉሠ ነገሥቱ ምን እንደ ተሾሙ የሚናገር ጽሑፍ አልተገኘም ። ምንም በጽሑፍ ባይገኝ ንጉሠ ነገሥቱ ቀድሞ ጠበኞች የነበሩትን ሁለቱን ራሶች አቃርበው ያስታረቁዋቸውና ራስ ስብሐትም በራስ መንገሻ ውስጥ የእጋሜን ሹመት የተሾሙ ይመስላል ።

ያጼ ምኒልክ ከዓድዋ ወደ አዲስ አበባ መመለስ ፣ ለጊዜው የኢጣልያ መንግሥት ከዓድዋ ድል በኋላ አሳቡ በትክክል ስለ አልታወቀ ጥቂት ጊዜ ዕረፍት አድርገው እንደገና አዲስ ጦርም ፣ ስንቅም ጨማምረው ከአዲስ አበባ ወደ ትግሬ በመሔድ ኢጣልያኖቹ እርቅ እምቢ ብለው ጦርነቱን የቀጠሉ እንደሆነ ለመዋጋት መሆኑን መረጃዎች ያመለክታሉ ። እስከዚያም ድረስ ራስ መንገሻ ከጀኔራል ባልዲሦራ ጋር በተቻለ መጠን ሳይዋጉ እየተስገሙ እንዲቆዩ ትእዛዝ ሰጥተዋቸዋል ።

ንጉሠ ነገሥቱ ወደ አዲስ አበባ ተመልሰው የእርቅ ስምምነት እስኪያደርጉ ባለው ጊዜ ውስጥ ፣ ሬሳ በማስለቀምና የባሰ ምርኮኛ በመሰብሰብ ረገድ የራስ መንገሻና የጀኔራል ባልዲሦራ ሹማምንት ሁሉንም በኅብረትና በስምምነት ይሠሩ ነበር ።[1]

ስለዚህ ፣ "ትግሬን ለልጄ ለራስ መንገሻ ሰጥቻለሁ" የሚል ዓዋጅ ነግረው ምናልባት ጣልያኖችም እንደገና ጠብ ቢያነሡ ፣ ራስ መንገሻን ይረዱዋቸው ዘንድ ራስ ወሌን እዚው ከጦርነቱ የተማረኩት ጣልያኖች በየሹማምንቱ ተደልድለው አብረው ወደ አዲስ አበባ መልስ ሆነ ። በዚህም ጉዟቸው ንጉሠ ነገሥቱ ከእንትጮ መቀሌ የገቡለት ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መቀሌ ላይ ከንጉሠ ነገሥቱ ተሰናብተው በሳምሬ በኩል አድርገው ወዳገራቸው ወደ ጐጃም ሔዱ ። ከዚያም ንጉሠ ነገሥቱ ማይጨው ደረሱ ። ቀድሞ ወደ ዓድዋ ሲዘምቱ ከዚያ ሰፍረው ሳሉ የከብት በሽታ ገብቶ ይፈጅ ስለነበረ ፣ ለማይጨው አቡነ ተክለ ሃይማኖት ተስለው የነበረውን ለመፈጸም ብዙ መሬት ብዙ ላምና በሬ ሰጥተው ዳሩ እሳት መካከሉ ገነት ብለው እንደ ገደሙት ፣ ከዚያ በያደሩበት ግብር እያበሉ በግንቦት 15 ቀን አዲስ አበባ መግባታቸውን ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ይገልጻሉ ።[2]

1 Sul campo di Adua, E. XimenesXII, PP. 154-168
2 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ . . . ምዕራፍ 64

በዚህ ጉን ሊቀ መኳስ አባተ ፣ ከጦርነቱ ላይ የተማረከውን 60 መድፍ ፣ ጥይትና ጠበንጃ ከየጦርነቱ ሜዳ አሰባስበው የተበላሸውን በተቻለ መጠን እያስበየዱ በ500 ሚስንጀር በቅሎ አስጭነው በትጋትና በታላቅ ጥንቃቄ ከዓድዋ በተምቤን በኩል አድርገው አዲስ አበባ በደህና ገቡ ። ንጉሠ ነገሥቱና እቴጌ ጣይቱ ፣ ሠራዊቱም ሁሉ ከፍ ካለ አድናቆት ጋር እንዳመሰገኗቸው ይገልጻሉ ። ከዓድዋ እስከ አዲስ አበባ የንጉሠ ነገሥቱን ጉዞ ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ በዚህ ዓይነት ሲያመለክቱ ፣ በበኩላቸው ግራዝማች ዮሴፍ እንደዚህ ሲሉ ጨምረዋል ።

> . . . ከትግሬ መሬት ተመልሰው ጃንሆይ ሲነሡ ትግሬ ለቀረው ጦረኛ የሰጡት ብር ከዐሥር እልፍ* በለጠ ። አገሩም እጅግ ጥጋብ ሆነ፣ ማድጋ ማድጋ ተቀመጠ ። የትግሬ ሰው ግን ፣ ከኢጣልያ ጋር በብርቱ ደም ተቃባ ። እንትጮው ከእርድ ውስጥ የነበረውን እዩርና ገንዘብ ሁሉ የኛ ጦር ሳይደርስ የትግሬ ባላገር ተቃማው እንጂ ፣ የኛዋ ሰው ከድሉ ላይ ካገኘው ነፍጥና እዩር በቀር ሌላ አላገኘም ። ራስ መንገሻም ባላገር የወሰደውን ነፍጥና እዩር ጠበንጃና ጥይት ሽዋ ከገባን በኋላ ልቅም አድርገው ከባላገር ተቀበሉት ።[1]

ከዚህ አልፈው ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴም ፣ ግራዝማች ዮሴፍም ንጉሠ ነገሥቱ ከነሠራዊታቸው ሲመለሱ እሸንጌ አካባቢ ዞቢል ውስጥ ሲደርሱ ፣ የአዘቦ አርሞዎች ሸፍተው ሰፈር ለመምረጥ ወደፊት ቀድመው የነበሩትንና የእቴጌይቱን ገረዶች እንደ ተተናኮሏቸው ሲገልጹ ፣ ኤድዋርድ ዘይሜንንስ የሚባለው ጸሐፊ በበኩሉ ምኒልክ ለራስ መኰንንና ለራስ ወሌ ትእዛዝ ሰጥተው በጊ የሚቆጠሩትን ሽፍቶች እንዳስቀጧቸውና ቀጥሎም ደጃዝማች እንዳርጋቸው የሚባሉት የራስ መንገሻ (የሐጐስ) ሹም እዚሁ ወረዳ ተቀምጠው እንደ ዘረፉዋቸው ያመለክታል ።[2]

* አንድ እልፍ ዐሥር ሺ ፣ ዐሥር እልፍ መቶ ሺ ስለሆነ ፣ በቁጥር ግራዝማች ከጸሐፊ ትእዛዝ ተለያይተዋል ። ምናልባት ጸ.ት.ገ. ሥላሴ ለራስ መንገሻ የተሰጠውን ብቻ ሲጽፉ ግራ.ዮሴፍ ለሌሎችም መኳንንት የተሰጠውን ደምረው ይሆናል ።

1 ታሪክ ሴቱ መጽሔቶች ቁ.83
2 Sul Campo di Adua . . .PP. 74-75.

I

ንጉሥ ነገሥቱ አዲስ አበባ በገቡበት ቀን ፣ በሲቶ ሙኪስ አባቱና በጭፍሮቻቸው ትጋት ቀደም ብለው አዲስ አበባ ደርሰው በደንብ ተጠምደው የሚጠባበቁት መድፎች የደስታ ድምፃቸውን አሰሙ ። በተረፈ ምንም ተጽፎ ባናገኘው ከመናገሻ ከተማ ውጭ ከሰባት ወራት በላይ በዘመቻ ያሳለፉት ንጉሠ ነገሥት ከነሠራቸው የድል አድራጊነትን ግርማ ተጐናጽፈው ከከተማው ሲገቡ ወንዱ በሆታ ፣ ሴቱ በእልልታ ፣ በታላቅ የደስታ ግርግር እንደተቀበሏቸው የታወቀ ነው ። ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ የቤተ ክህነቱን አቀባበል ሲያመለክቱ በዚህ ታላቅ አገባብ ላይ የከተማውን ሕዝብ የሞቀ አቀባበል አልዘረዘሩትም ።

በካህናቱ በኩል የተደረገውን አቀባበል ግን ፣ የእንጦጦ ማርያምና የራጉኤል ፣ የሥላሴና የዑራኤል እንደዚሁም የጊዮርጊስ ካህናት ልብሰ ተክህኗቸውን እየለበሱ ቀደም ብለው በስፋው ጃንሜዳ ተሰብስበው ይጠብቁ ስለነበረ ፣ "ወምድርኒ ትገብር ፋሲካ ተሐደሰ በደመ ኢጣልያ" "መሬቷ በኢጣልያ ደም ታጥባ ፋሲካ (ደስታ) አደረገች የሚለውን ጠቅሰው በንጉሠ ነገሥቱ ፊት እሸበሸቡ ሲሉ አመልክተዋል ።*

ለዚህ ለዓድዋ ድል ተስማሚ የሆነ ቅኔ የአክሱም አሌቃ መንክር ከዚህ ቀጥሎ ያለውን መወድስ ቅኔ ለንጉሠ ነገሥቱ አበርክተዋል ።**

እመ ተከለ አሚን ጸለየ በልማደ ኖኅ
ሥላሴ ይኀድሩ ውስተ ቤተ ምኒልክ ልም
ወሉቱ ይከሥቱ መጽሐፈ ዕጻየ ሰርም
ምኒልክ ክንፈ በላዕለ ሮሜ ምሉዓ ጽዋዓ መንግሥ ዘብሰሁ በደም
ምረረ ሐሞቱ ለምኒልክ እስከ ነተኒም ሐደገ ወዳግመ ኢይትዐም

ለዓለም

ለምኒልክሂ እመ ኃበ ዓጽሙ ዘተከለ ሃይማኖት ዓጽም
ምኒልክ ለእመ ሐመ ተከለ ሃይማኖት የሐምም
ባሁቱ ኢይሔምም ይብል ተከለ ሃይማኖት ፍጹም
ምኒልክ ይሁየወኒ ወኢይመተኒ ለዓለም ።(1)

---

* በደብ ዘማ ውስተ "ወምድርኒ ትገብር ፋሲካ ተሐደሰ በደመ ክርስቶስ" የሚለውን በደመ ኢጣልያ ብለውታል ።

** የቅኔው ፍሬ አሳብ ዐልደማዌ መስመሮች ለተክለ ሃይማኖት ጸሎት ሥላሴ ከምኒልክ ቤት እድረው የሮማን የመከራ የልቁ ጽዋውን እንደ ገለጹላቸው ያመለክታል ።

1. መጽሐፈ ቅኔ መልእክ ብርሃን አድማሱ ገጽ 312

ከሁሉ የበለጠ የጉጃሙ ሊቅ መምህር ወልዴ ሥላሴ እንደ መልክ አድርገው ፣ ዓፄ ምኒልክ በግእዝ ደርሰው ያበረከቱት የደራሲውን ሊቅነት ብቻ ሳይሆን ፣ እኚው ምሁር የፖለቲካውንም የጦርነቱንም ታሪክ በትክክል የተከታተሉት ይመስላል ። ድርሰታቸውንም ብላንቬር የሚባለው የፈረንሣይ ሊቅ ወደ ፈረንሳይኛ ተርጕሞት መሴ ቶርጌ የሚባሉት ስለ ኢትዮጵያ ሁኔታ በጻፉት የሁለት ቅጽ መጽሐፍ ላይ ጨምረው በሕትመት አራብተውታል ። ሁሉን በዚህ ምዕራፍ ለማስፈር ስለማይቻል እጅግ መሩን ብቻ ከዚህ ቀጥለው ባሉት መስመሮች ብንመለከት የሁሉንም አሳብ ይገልጽልናል ።

ጣልያን በትግራ አገር ስለ መሸነፉ

1/ ሰላም ለዝክረ ስምከ መልእክተ ኵሉ ዘበነ
ወበገርማሁ ግሩም እንተ አጥፍኣ ጣልያን
ንጉሠ ነገሥት ምኒልክ ዘኢትዮጵያ መድኅን
ቀተልኮ ለዓላዊ ከምድረ ትግሬ መካን

የእንግሊዝ መንግሥት ለኢጣልያ መደረቡን በመጥቀስ ደግሞ እንደዚህ ብለዋል ።

2/ ሰላም ለእእኖፌከ ከመ ጼና ገነት ምዑዝ
ሱራፌሆን ሥናይ ወጥቀ ሐዋዝ
ንጉሠ ነገሥት ምኒልክ ዘኢትዮጵያ እርዝ
ሶበ ተሰቅየ ኢጣልያ ወርቀ አይራሱዊ እንግሊዝ
ዘይከፍል ሰዕነ አሐዘ ትካዝ ።

በዓድዋው ጦርነት ጠቅላይ አዝማች በገነራል ባራቲዬሪና በንጉሡ በአምቤርቶ ላይ ሲተቹ ደግሞ ፡

3/ ሰላም ለአተቡ ለፈጣሪ ዘየአከሎ
ኢይትናገር በዓቀ ወኢይነብብ ከንቶ
ንጉሠ ነገሥት ምኒልክ ለኢትዮጵያ ማኅቶት
ኃልቀ ማንጀር (ማንጎር) ወሰፅነ ፍናቶ
ገኔራል ባራቲዬሪ ሶበ ገብረ ደንገፀ እምቤርቶ

ከዚያ ወዲያ በየጊዜው ለዳግማዊ ምኒልክ ፣ ለእቴጌ ጣይቱ ፣ ለመሳፍንቱና ለመኳንንቱ የተደረሰው የአማርኛ ግጥም ብዙ ነው ። የአብዛኞቹ ገጣሚዎቹ ስም አይታወቅም ። ከብዙው በጥቂቱ ከዚህ የሚከተለው ነው ።

1/ ጣልያን ገጠመ ከዳኛው መንግት
አግቦ አስመሰለው በሥራው ተይት
አሁን ግን አለ በዚህ ዓለም
ጣልያን አስደንጋጭ ቀን ሲጨልም
ግብሩ ስራ ነው ጠጅ ባሕር
የዳኛው ጌታ ያበሻ ባሕር

ጂዋ ነው ሲሉት ዓድዋ የታየው
ጅናኛ መላሽ ወንዱ አባ ዳኘው
እያኰረተም እጁ የዘናው
ወንዱ ምኒልክ ገንታሰም ይቅናው
ወዳጅም ግቀ ጠላቱም ከፋ
ተንቀሳቀሰ ዳኘው ተነሣ
አራቱ አህጉር ለሱ እጅ ነሣ
ፈረሱ ዳኘው ሚስቱ ጣይቱ
ምትዋ ወርዳ ቀላች ወተ ቤቱ[1] (ከሐሰን አማን)

2/ ምኒልክ ተወልዶ ባያገኝ ጋሻ
ግብሩ እንቁላል ነበር ይኸን ጊዜ አበሻ።
በሥራው ወጨር ባመጣው እርሳስ
ተፈጠመ ጣልያን አበሻ እንዳይደርስ።
ምኒልክ ተጉዞ የምትጠይቁኝ
ፊትም አላለፈ ኋላም አይገኝ።
መድፉን መትረየሱን ባድዋ መሬት ዘርቶ
እንክርዳዱን ነቅሎ ስንዴውን ለይቶ
የዘራውን እህል አጭዶና ወቅቶ
ላንቶኔሊ አሳየው ፍሬውን አምርቶ ።
እንዳቀና ብሎ ለምኖ መሬት
ንግድ ሊያሰፋበት ሊዘራ አትክልት
እየመጣ ሊሰጥ ግብሩን ለመንግሥት
ለጓዙ ማረፊያ አገር ቢለምኑት
ተጠማኝ ሰንብቶ ሆኖ ባለርስት
ወሰን እየገፋ ጥቂት በጥቂት
እውነት እርስት ሆነው ተቀበረበት።
ባሕር ዘሎ መምጣት ለማንም አትበጅ
እንደ ተልባ ሰፍር ትከላለች እንጂ
አትረጋምና ያለተወላጅ።
የዳኘው አሽከሮች እየተባባሉ
ብልት መቆራረጥ እንድንት ያውቃሉ
ዓድዋ ከከተማው ሥጋ ቀርጠው ጣሉ።
የእስክንድር ፈረስ መሆ ተወለደ*
የምኒልክ ፈረስ በክንፎቹ ሔደ።
ደንገላሳ ሲዘል እየተንጓደደ
የሮማውን ኩራት በእግሩ አበገደ።
አገርህን ምኒልክ እንዳሁን ፈትኛት
እጄን ቀምሼ አላውቅ እያለ ሲያማህ
ቀመሰና እጅህን መትቶ ጠላትህ
ሮም ላይ ተሰማ ለጋስ መሆንህ።

1 ከበረ ነገር፣ብላቴን ጌታ ማኅተም ሥላሴ፣ገጽ 879—880
* ትልቁ እስክንድር በክንፋም ፈረስ ወደ ሰማይ ወጣ ከተባለው ጋር በማመሳሰል

አባቱ በመድፉ እምሳውን ሲገድል
ባልያም በመትረየስ ነጥሎ ሲጥል
የጉጅም ንጉሥ ግፉ በልው ሲል
እቴጌ ጣይቱ እቴጌ ብርሃን
ዳሚቷን ወርግታ ሰምኒ ሰትል
ተማራኪው ባሁን ወሀ ወሀ ሲል
ዳኘው ሰጠው እሉ መላሳ በርሜል።
እንደ በዓሌ ሰብአ እንደመቢታችን
ሲያለው ይምራል የኛማ ጌታችን፤

1 የኢትዮጵያ ታሪክ ካሌ ተምድርስ እስከ ቀ.ኃ.ሥ. (ዓዓዊ እትመት) ገጽ 148

ምዕራፍ ሃምሳ አምስት

የአዲግራት ምሽግ መለቀቅ

አዲግራት የኢጋሚ አውራጃ ከተማ ነው ። ከዓድዋ ጦርነት ቀደም ባለው ጊዜ ውስጥ የስሙ ጥሩው ባላባት የደጃች ሰባጋዲስ ተወላጆች ራስ ስብሐት ፣ ደጃች ሐጐስ ተፈሪና ሽፍም ኢጋሚ ተሰፋዩ በኢጋሚ ግዛት ሲጣሉበት ቆይተው በመጨረሻ ለኢጣልያ ያደሩት ሐጐስ ተፈሪ ፣ በ1887 ዓ. ም. ከኢጣልያ መንግሥት ተሾመው ይዘውት ነበር ። ጄኔራል ባራቲዬሪ አዲግራት ከገባ ወዲህ ምንም እንኳ ዋና ተቀማጭነቱ አሥመራ ቢሆን ፣ አዲግራትን በደንብ አስመሽጎ የወታደርና የስንቅ ዋና መከማቻ አድርጎ መላውን ትግሬን ለመያዝና ለመቆጣጠር መነሻና መገስገሻ አድርጎት ነበር ። እንቶዚሊ ደብረ ኃይላ መጥተው ከቀኛዝማች ኃይለማርያም ጋር ያደረጉት ጦርነትና አላጌ መጥተው እየተዋጉ የሞቱት ከአዲግራት የጦር ሰፈር ተነሥተው ነው ።

በመጨረሻ ፣ ዳግማዊ ምኒልክ ወደ ሰሜን ተጉዘው በመጀመሪያ መቀሌ ቀጥሎ ዓድዋ ገብተው የጦርነቱ ጉዳይ በተፋፋመበት ሰዓት ጄኔራል ባራቲዬሪም ከነጦሩ መጥቶ የተቀመጠው በዚሁ በአዲግራት ነበር ። " ዳግማዊ ምኒልክም ከነጦራቸው መጥተው ቢከቡን ከምሽግ ውስጥ ሆነን ለማጥቃትና ለማሸነፍ እንችላለን " በማለት ብዙ ቀን በተስፋ ተጠባብቆ ሳይሔዱለት ቀሩ ። በዚህ ፈንታ ከርሱ ጋር የነበሩት ራስ ስብሐትና ደጃች ሐጐስ ከዚሁ ከአዲግራት ምሽግ እምልጠው ወጥተው ከወገናቸው እንደ ተደባለቁ ባለፈው አመልክተናል ። ዐፄ ምኒልክም በበኩላቸው ፣ የኢጣልያ ጦር ከአዲግራት ምሽግ ወጣ ብሎ በሜዳ ሊገጥማቸው ባለመቻሉ ተናደው ፣ " የሰው አገር ሊፈልግ የመጣ ሰው ጉድባ ገብቶ ይደበቃልን " ብለው ወደ ሐማሴን ለማምራት ከዓድዋ ወደ ገንደብታ የተንቀሳቀሱ ጊዜ ፣ ባራቲዬሪም በበኩሉ በማጆር ፕሬስቲናሪ የሚመራ ያንድ ሻለቃ ጦር እዚያው አዲግራት ትቶ የንጉሡን ጦር እርምጃ ለማገድ ከአዲግራት ወደ እንትጮ ተዛውሮ መሽጎ ተቀመጠ ።

ጄኔራል ባራቲዬሪ ከዓድዋ የጦር ግዳ ያመለጠ ጊዜ፣ ወደ አዲግራት ምሽግ በመሸሽ ፈንታ የተጓዘው አዲግራትን ወደቀኝ ትቶ በረቢ አርአየኒና በእንትጮ አድርጎ ወደ ሰንዓፌ ከዚያም ወደ አዲቀይህ በመጨረሻም ወደ አሥመራ ነው። ሌሎች ሃምሳ አምስት የሚሆኑ የጦር መኰንኖችና ወታደሮች ግን በስንት ድካም ከዓድዋ ተጉዘው አዲግራት ምሽግ ገብተው ሕይወታቸውን ከሞትና ከምርኮ ለማዳን ችለዋል። የዓድዋ ድል ከተሰማ በኋላ ደግሞ፣ ከምሽግ ውስጥ እየወጡ ለመጥፋት ከሞከሩት ያገር ተወላጅ ወታደሮች ውስጥ አንዳንዶቹ ማምለጥ ሲችሉ፣ አንዳንዶቹ ደግሞ በኢጣልያኖች እየተመቱ ሞተዋል[1]። ስለዚህ ከዓድዋ ድል በኋላ የአዲግራት ምሽግ በነራስ ስብሐት ጦር ተከቦ እንደ ተቀመጠ ብዙ ጊዜ ቆይቷል።

ንጉሠ ነገሥቱ፣ ወደ አዲስ አበባ ከመመለሳቸው በፊት ጄኔራል ባልዲሣራ ለእርቅ ድርድር ማገር ሳልሳን የላከው ጊዜ የተሰማውን የእርቅ አሳብ በመለወጥ፣ "ዐፄ ምኒልክ ለኛ እምቢ ያሉትን የጠባቂነት መብት ለሌላ መንግሥት እንዳይሰጡ ቃል ይግቡ" የሚል አሳብ ስለ አመጣ፣ የፊተኛውን የተስማማንበትን ጽሑፍ እስኪታመጣ ድረስ እዚሁ እኔ ዘንድ ትቆያለህ" ብለውት ይኸንኑ በጽሑፍ ለባልዲሣራም እንደ ገለጹለት እናስታውሳለን።

በዚህ ምክንያት፣ እርሳቸው ወደ ሸዋ ተመልሰው የደከመውን የጦር ኃይላቸውን እንደገና እያደራጁ በአዲስ ኃይል ወደ ትግሬ እስኪመለሱ ድረስ ራስ መንገሻን በትግሬ ግዛት አደላድለዋል። በግዛት የሚዋሰኑዋቸው ራስ ወሌ ብጡል፣ ምናልባት ኢጣልያኖቹ እንደገና እንሰራርተው በራስ መንገሻ ላይ ጦርነት ቢያነሡ እንዲረዱዋቸው እንደ ደብረ ኃይላው ጊዜም እያለወቃቸው ወደ የጁ ቢያፈገፍጉ እንዲቀበሉዋቸው አድርገው፣ በዚሁ ጊዜ በየሰነዱ ላይ እንደም ንገነዘበው፣ ዐፄ ምኒልክ ለራስ መንገሻ ማገር ሳልሳን እስረክበው የሰጡቸው ትእዛዝ ከዚህ እንደሚከተለው ነው።

፩ኛ/ ጄኔራል ባልዲሣራ ከደብረ ኃይላው ጦርነት ቆስለው የተማረኩትን እነቶኛዝማች ኃይሉ ማርያምን በነጻ ሲለቅ፣

፪ኛ/ የኢጣልያ ትራፌ ጦር ከውጭ እንደ ተከበበ የተቀመጠበትን የአዲግራትን ምሽግ በሰላም አስረክቦ ለቆ ሲወጣ፣

፫ኛ/ በማገር ሳልሳ እጅ የተላከውን የእርቅ ድርድር የሚያመለክተውን የጽሑፍ ሰነድ ሲመልስ ማገር ሳልሳ ወደ ወገኖቹ እንዲመለስ፣

1 Sul Campo di Adua...PP. 98-99.

፬ኛ/ እኛ ከሸዋ እስከንመለስ ድረስ ባልዲሣራ ጠብ እንዳይጭር በተቻለ መጠን የሰምምነት መልክ እያሳየህ የሆነውን ሁሉ ቶሎ ቶሎ ላክልን የሚል ነው።[1]

በዚሁ ጊዜ፣ ምንም ተጽፎ ባናገኘው፣ በፊት ጠበኞች የነበሩት እነራስ ስብሐት፣ እነደጃች ሐጐስ ተፈሪ እነደጃች ተድላ አባ ጉበን በስምምነት በራስ መንገሻ ውስጥ ሆነው በሕብረት እንዲሠሩ ያስማሙዋቸው መሆኑን ሁኔታው ያስታውቃል።

ንጉሠ ነገሥቱ፣ በሚያዝያ ወር ላይ ከትግሬ ወደ አዲስ አበባ ካመሩ ወዲህ ከላይ በተጠቀሰው አሳብ መሠረት፣ ጄኔራል ባልዲሣራና ራስ መንገሻ በዓድዋ፣ በዱሃና በእንትጮ ስለ ወደቁት የኢጣልያኖች ሬሳና ዓፅም ማስለቀም፣ በትግሬ መኳንንት እጅ በምርኮ ወይም ቆስለው በምሬት ስለ ተቀመጡት ጣልያኖችና ስለ አዲግራት ምሽግ መለቀቅ ጉዳይ በየጊዜው በጽሑፍና በመልክተኛ አማካይነት ግንኙነት ጀመሩ። በራስ መንገሻ በኩል የዚህን ጉዳይ ለመፈጸም የተወከሉ በፊት ከኢጣልያኖች ጋር የነበሩት ደጃች ተድላ አባ ጉበን፣ ወጣቱ ልጅ አብርሃ፣* በጅሮንድ ብሩ፣ አሳላፊ ኃይሉና ሌሎችም ሲሆኑ፣ ከኢጣልያኖች ወገን ደግሞ ኮሎኔል አሪሞንዲ የሚኙ የጄኔራል አሪሞንዲ ወንድም፣ ማገር እንጊራና ሞንታናሪ ናቸው። በነርሱ ውስጥ ደግሞ፣ ዋናው አስተርጓሚ አቶ ገብረ እግዚአብሔርና ሌሎችም የባንዳ ሹማምንት አሉ። ባንድ ወገን ደግሞ የራስ አሉላ ሰዎች ፊታውራሪ ፈንታ፣ ልጅ ተሰማ፣ ልጅ ተሰፋዬ የሚባሉት ከራስ መንገሻ ወኪሎች ከነአሳላፊ ኃይሉ ጋር በማስረከቡ ረገድ ጠብ እየተቀሰቀሰ እኛ የራስ አሉላን እንጂ፣ የራስ መንገሻን ትእዛዝ አናውቅም በማለት ከርክር ይደረግ ነበር። ሆኖም በመጨረሻ የጠቅላይ ገዥው የራስ መንገሻ አሳብ ተፈጻሚነት ስለነበረው፣ በማናቸውም ጣልያኖቹ በራስ መንገሻና በሹማምንቶቻቸው እያያዙ ተደስተው ነበር። በዚህ ጊዜ ከሁሉ የበለጠ ለኢጣልያኖቹ ወዲያና ወዲህ እያሉ በትጋት የዚህን ጉዳይ ይፈጽሙላቸው የነበሩት ገብረ እግዚአብሔር ናቸው። ስለዚህም በዚሁ ሰዓት የነበረው ዘይመንስ የሚባለው በጻፈው ውስጥ፣ "ወጣቱ ታማኙ፣ ብልሁ ቀልጣፋው ገብረ እግዚአብሔር ለኛ አልማዝ ነው። እርሱም የሳንጉይኔቲ

1 Storia Diplomatica...C. Rossetti, P...187, Adua, Bellavita, P. 432.

* ልጅ ተድላ አባ ጉበንና ልጅ አብርሃ ሁለቱም ያኔ የሐጎስ አንጐት የትልቁ የራስ አርአያ ልጆች ናቸው። አብርሃን በታላቅ ወንድማቸው በደጃች ደብብ አማካይነት ኢጣልያኖች በልጅነታቸው ወስደው በቀራና ከተማ ቢያስተምሩዋቸውም ቆየት ጊዜ ጉራቸውን ከራስ መንገሻ ጋር አደርገዋል።

አስተርጓሚ ነበር። ባሕታ ሐጐስ ሳንጉኔቲን ያሰረው ጊዜ በእስረኝነት አብሮ ከመካፈሉ በቀር በብዙ ተበብና በወንድምነት መንፈስ እንዲያመልጥ አድርጎታል ።ገብረ እግዚአብሔር በኮሜቲት እንዳደረገው አሁንም በዓድዋ ተሞግቷል ”[1] ብሏል።

ስለዚህ አሁንም እንጀኔራል አሪሞንዲ የሞቱበትን ስፍራ በመጠቆም ምርኮኞቹና ቁስለኞቹ ተለቀው ወደ አሥመራ በነጻ እንዲሔዱ ለራስ መንገሻ ቢቃልም፥ በጽሑፍም በማሳሰብ ከሹማምንቶቻቸውም ጋር ተባብረው በመሥራት ገብረ እግዚአብሔር ለኢጣልያኖቹ አገልግለዋል። ስለቁስለኞች ጉዳይ ለራስ መንገሻ ያብራቢ ጽፈው ኖር ለዚሁ ከራስ መንገሻ የተሰጣቸውን መልስ ከዚህ እንደሚከተለው እናነባለን።

> መልእክት የራስ መንገሻ ወልዱ ለዮሐንስ ንጉሠ ጽዮን ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ። ይድረስ ከገብረ እግዚአብሔር ካሳሌ ኃይሉ። እንዴት ሰንብተዋል እኔ ደህና ነኝ እግዚአብሔር ይመስገን። የስደድኸልኝ ገብረ እግዚአብሔር ያብራቢ ደረሰኝ። የመምጣታችሁን ነገር አንድ ጊዜ አይባል ሁለት ጊዜ ሦስት ጊዜ ከራስ አሉላ ያብራቢ ሰድጀለሁ። የኢጣልያ ቁስለኞች እስተአሁን የዘገዩም በጣም እስቲድኑ ብቻ ነው እንጂ በሌላ ነገር አይደለም። አሁንም በቶሎ በንትሥው ያሉ ቁስለኞች እኚ ይውሰድዋቸው። ለራስ አሉላም ይስጧቸው ብዬ ልኬባቸዋለሁ። ከናንተ ጋር ለመጡ መኳንንት በብዙ ሰላምታ ስጡልኝ። ተጻፈ አመ 30 ወ 6 ለግንቦት (፲ 888 ዓ.ም.)

“ከናንተ ጋር ላሉት መኳንንት ሰላምታ ስጡልኝ” ያሉት እላይ ለተጠቀሱት የኢጣልያ የጦር መኰንኖች ለነኮሎኔል አሪሞንዲ መሆን አለበት። “ለራስ አሉላም ይስጧቸው ብዬ ጽፌለሁ” ያሉት በራስ አሉላ ሰዎች እጅ የሚጠበቁ ስምንት የኢጣልያ ምርኮኞች ከነዚሁ አንዱ ሌሪ የሚባል የመቶ አለቃ ያለበት ነበሩ። ሁለት ሦስት ጊዜ ከራስ መንገሻ ተጽፎላቸው ሳለ፥ ራስ አሉላ ምርኮኞቹን ለመልቀቅ ቅር ያላቸው ይመስላል ።ከዶጋሊ ጀምሮ እስከ ዓድዋ ከኢጣልያኖቹ ጋር ሲዋጉ የኖሩት ዝነኛው አሉላ አባ ነጋ፥ ምናልባት ለጠቅላላው ወረራና ጦርነት አንድ ውልና ገደብ በይፋ ሳይበጅለት ምርኮኞን ለጠላት ማስረከቡ ቅር ብሏቸው ይሆናል።

የሆነ ሆኖ፥ የምርኮኞቹና የቁስለኞቹ ጉዳይ በነራስ ስብሐት በነደጃች ሐጐስ ተፈሪ እጅ ያሉትም ጭምር ባንዳንድ ምክንያት

1 Sul Campo di Adua, Ximenes, PP. 227-228.

እየተወዛገበ በሚቆይበት ጊዜ፥ ጀኔራል ባልዲሴራ አዲስ ከኢጣልያ አገር ይዞት የመጣው ብዙ ጦር ነበረውና በዚያ እየተመካ የማስፈራሪያ ቃል ለራስ መንገሻ በደብዳቤ ጽፎ ላገሬውም እንደዚህ የሚል ቃል በአማርኛ አጽፎ እንዲበተን አደረገ።

> እኔ ጀኔራል ባልዲሴራ ትልቁ የመንግሥት መኰንን የኤርትራ ቅኝ አገር ገዥ ለአጋሜና ለትግሬ ሕዝብ፥ ስሙኝ እኔ የመጣሁት ምርኮኞቹን ለመውሰድና ሰላም ለማድረግ ነው። ራስ መንገሻ ምርኮኞቹን ካልሰጡኝ ጦርነት አድርጌ አገራቸውን ለማፈራረስ ግዴታዬ ነው። መንግሥት የሚለው ይኸን ነው። ምርኮኞቹን ስጡኝ፥ እናንተም ወደ የቤታችሁ ተመልሳችሁ አሁን የዝናም ጊዜ ስለሆነ እርሻችሁን እረሱ። እኔ ወታደሮቼን እንጂ መግረፍም አልፈልግ . . . ወታደሮቼን እስከ ሦስት ቀን ካላገኘሁ አጋሜን በሙሉ አጠፋዋለሁ።

ይኸም የተሰመደውን የኢጣልያ የጦር መኰንኖች ኑሮ ለመንቀትና በዚህ ዓይነት አስፈራርቶ በማወናበድ በአዲግራት ምሽግም በውጭም ያሉትን ጣልያኖች በቶሎ ከነሕይወታቸው ለመረከብ ነው እንጂ፥ ካለበት ቦታ ተንቀሳቅሶ ጦርነት ለማድረግ ሁኔታው አያመቸውም። የመንግሥቱም መሪ ትእዛዝ ልክ በኢትዮጵያ በኩል እንዳለው ከነራስ መንገሻ ጋር በተቻለ መጠን በሰላም ለመቀየት ነው።

አዲግራት በውጭ በራስ ስብሐትና በደጃዝማች ሐጐስ ጦር እንደ ተከበበ እምሽጉ ውስጥ ያሉትም ኢጣልያኖች፥ “ከውስጥ እየተዋጋን እናልቃለን እንጂ፥ ምንም ቢሆን እጃችንን ለነራስ ስብሐት አንሰጥም” ብለው ሁሉቱም ወገኖች በዚህ ዓይነት ተፋጠው ሳለ፥ በመካከሉ ራሱ ጀኔራል ባልዲሴራ ከአሥመራ ከነጦሩ በሌተና ጀኔራል ዶል ማይኖንና በሌተና ጀኔራል ሐሽ ታጅቦ ወደ አዲግራት አቅራቢያ መጥቶ በአቅራቢያው በቸርስበር ሰፈረ። ከዚያም ጀኔራል ዶል ማይኖን ካንድ ክፍል ጦር ጋር ወደ አዲግራት ልኮ ከባቢያቸው እነራስ ስብሐት በኢጣልያ ጦር እንዲከበቡ ሞከረ። ይኸውም ሁሉጊዜ ለማስፈራራት ካልሆነ የውስጠኞቹም፥ ዶል ማይናንም እነራስ ስብሐትን ለመውጋት አልደፈሩም። ሁለቱም ወገኖች በማስፈራራት ሲጠቀሙ ፈልገዋል። ቢሆንም የጀኔራል ባልዲሴራ ዓላማ ቢቻል በሰላም ባይቻል አስፈራርቶ፥ ሁለቱም ሳይዝ የቀረ እንደሆነ በግዴታ ተዋግቶ የተከበቡትን ነጻ አውጥቶ ለመመለስ ነው። ስለዚህ እልፍ እልፍ ምንም እንኳን እንዳንድ ግጭት ቢፈጠርም፥ ሁለቱም ወገኖች የጦርነቱን ጉዳይ በማስፈራራት ደረጃ ብቻ እየተጠቀሙ በዚያው ጊዜ ሁለቱ ጠቅላይ አገረ ገዥዎች (መንገሻና ባልዲሤራ) በቁም ነገር መሠረታዊ የሆነውን ምሽጉን የመልቀቁንና እስረኞቹን የመለዋወጡን ጉዳይ በሰላም ጨረሱ። ከዚህ በኋላ ጀኔራል ባልዲሤራ እ.ኤ.አ. ግንቦት 4 ቀን 1896 ዓ.ም “ለመያዝ የሚቻለውን

ጓዝና መሣሪያ ይዛችሁ ውጡ" የሚል ትእዛዝ ለምሽጉ አዛዥ ለማጆር ፕሬስቲናሪ በጽሑፍ አስተላለፈለት ።

ከምሽጉ ውስጥ ያሉት 1500 የሚሆኑት የኢጣልያና ያገር ተወላጅ ወታደሮች ፣ በሥራ ሁለት መድፍ ከሦስት መቶ ሃምሳ ጥይት ጋር ፣ ስድስት መትረየስ ከመቶ ሰማንያ ሺ ጥይትና ከብዙ ጠመንጃ ጋር ናቸው ። እነሱም ከምሽጉ ውስጥ ሆነው እንደ ተከበቡ የሚደርስባቸውን ሲጠባበቁ ከውጭ በጄኔራል ባልዲሠራና በራስ መንገሻ መካከል ስለ እነርሱ ዕድል የሚደረገውን ንግግርና ስምምነት አያውቁም ነበር ። ስለዚህ ከስምምነቱ በኋላ የጄኔራል ባልዲሠራን መምጣትና ለመውጣት የሚችሉ መሆናቸውን ያበሠረው ሌተና ቦድርቦ የሚባለው ነው ። ቀጥሎ በጄኔራል ባልዲሠራ ትእዛዝ ሌተና ጄኔራል ዴል ማይና ወደ ምሽጉ ገብቶ በታየ ጊዜ ታላቅ ደስታ ሆነ ። ከዚህ በኋላ የኢጣልያ ባንዲራ ወርዶ ከምሽግ ውስጥ ያለው የቆሰለውና የታመመው በቃሬዛ ፣ ግማሹ በከብት እየሆነ ደህነኛው መሣሪያውን እየያዘ በሰልፍ መውጣት ጀመረ ። ሲወጣም ጠብ እንዳይነሣ ግራና ቀኝ የቀጥታ መሥመሩን ብቻ ይዞ ወደ እሥመራ መንገድ አቅጣጫ እንዲሔድ ታዞ ነበር ።

በዚህ ጊዜ ፣ ውጭ የከበበው ወታደርና ኢትዮጵያዊ ባላገር በብዛት ቆሞ በሚመለከትበት ጊዜ ፣ ግማሹ የሚወጡትን ወታደሮች ማንጓላትና መዝረፍ ፣ ግማሹም ወደ ውስጥ ገብቶ ዕቃ መቈጣት ስለፈለገ ጣልያኖቹን በደንብ ሳይጉላሉ ለማውጣት የታዘዙት ሹም አጋሜ ተስፋዬና ደጃች ሐጐስ ተፈሪ ፣ ጭፍራ ጭፍራቸውን ይዘው ይጠብቁ ነበር ። ብዙ ጊዜም ወታደሮቻቸው በኃይል ዘራፊውን ይበትኑ ነበር።

በዚህ ዓይነት አጠባበቅና ጥንቃቄ ፣ በአዲግራት ምሽግ የነበሩት የኢጣልያ ወታደሮች ወጥተው ሲያልቁ ራስ መንገሻ በኢትዮጵያ መንግሥት ስም ምሽጉን በሙሉ ተረከቡ ። በዚሁም ጊዜ በስምምነቱ መሠረት እነዚያ ምጥዋ ናኩራ ታስረው የነበሩት ቀኛዝማች ኃይለ ማርያም ፣ ልጅ ብሥራት መንግሥቱ ፣ መምህር ሐናንያ ፣ ሊቀ ወልደ የሱስ ለራስ መንገሻ ተሰጡ ።* እንደዚሁም ራስ መንገሻ በእጃቸው የነበሩትን ማጆር ቶማሶ ሳልሳንና ሌሎቹንም የኢጣልያ ምርኮኞች በይፋ አስረከቡና ባልዲሠራም ከነጭፍራው ወደ እሥመራ

---

* ቀኛዝማች ኃይለ ማርያም ከሸዋ ሔደው በደብረ ኃይላ ቦርጉት ቀብለው የተማረኩ ፣ መምህር ሐናንያና ሊቀ ወልደየሱስ ስለእርቅ ከራስ መንገሻ ጋር ተልከው ሳለ ጄኔራል ባራቲዬሪ ስላሰሩአቸው ናቸው ብሎ ያስረዳቸው መሆናቸውን እናስተዛዝባለን። ልጅ ብሥራትም የታሰረው በዚሁ ሰበብ ሳይሆን አይቀርም ።

ጉዞውን ጀመረ ። ከተማው አዲግራትና አውራጃው አጋሜም በፍጹም ከኢጣልያ ቍጥጥር ነጻ ሆኖ ለራስ መንገሻ ተመለሰ ።

በርክክቡ ጊዜ የኢጣልያ መኰንኖች ፣ "ስለሰላም ንግግር የተላከውን ሳልሳን ማሰር እንዴት ይገባል" ብለው ራስ መንገሻን ቢወቅሷቸው ፣ ራሳቸውም መልሰው ፣ " እንደዚህ ያለውን የተማርነው ከናንተው ነው ። ከሳልሳ በፊት ስለእርቅ የላክናቸውን እነመምህር ሐናንያን በማሰር የቀደማችሁ እናንተ ናችሁ" ብለው በማሾፍ መለሱላቸው ይባላል ።

ምዕራፍ ሃምሳ ስድስት

የሙስኮብ የቀይ መስቀል ሐኪሞች አዲስ አበባ መድረስና ያበረከቱት የሕክምና አገልግሎት

ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ወልደ አረጋይ ፤ በጄኔራል ስጄይድ የተ መራውን የሙስኮብ የቀይ መስቀል ሐኪሞች አመጣጥና አገልግሎት እንደዚህ ሲሉ ባጭሩ ጠቅሰው አልፈውታል ።

> በዚህም ጊዜ የሙስኮብ ንጉሠ ነገሥት በኢጣልያ ጦርነት የቆሰሉትን የኢትዮጵያ ሠራዊት መድኃኒት እያደረጋችሁ አድኑ ብለው የቀይ መስቀል ማኅበር ሐኪሞች ሰደዱ ። ሐኪሞቹም በሐምሌ 28 ቀን 1888 ዓ.ም. አዲስ አበባ ገቡ ። ለቁስለኞውም ለሐኪሞቹም ቤት ተሠርቶ መድኃኒት ማድረግ ጀመሩ ።[1]

ባለፉት ምዕራፎች ፤ ከዓድዋ ጦርነት በፊት የፊታውራሪ ዳምጠው ከተማንና የጓደኞቻቸውን መስኮብ ደርሰው መመለሳቸውን ፤ እንደ ተመለሱም ፊታውራሪው ወደ ዓድዋ ዘምተው በውጊያው ላይ መሞ ታቸውን አንብበናል ። አሁንም በዚያው በተወጠነው የወዳጅነት ግን ኙነት መሠረት በሊዮንቴቭ አሳሳቢነት የሁለቱን መንግሥት ወዳጅ ነት ለማጠንከር በኢትዮጵያና በኢጣልያ መንግሥታት መካከል ውጊያው እንደማይቀር በመገመት ፤ የሙስኮብ መንግሥት በአማካሪነትም በሕክምናም ኢትዮጵያን የሚረዱ በርከት ያሉ ሐኪሞችና የጦር መኰ ንኖች ያሉበት የቀይ መስቀል ጓድ አቋቋመ ።

በቅድሚያ ኮንት ሊዮንቴቭ ከፒዮትርበርግ እ.ኤ.አ የካቲት 1 ቀን 1896 ዓ.ም. ወደ ዙሪክ ከተማ (ሲዊስ) ደረሰ ። በዚያም ወዳጁና ያኔ ምኒልክ ቀናው አማካሪ እንጂነር አልፍሬድ ኢልግ በስጎሐር

---

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፣ ምዕ.64 ፣ ገጽ 271

ጠብቆ ተገናኘው ። በዙሪክ በእልግ ቤት ሲጨዋወቱ ካደሩ በኋላ ስለቀይ መስቀሉ ማኅበር ጓድ ጉዞ ከአውሮፓ በምጥዋ በኩል እድርገው ወደ ዐፄ ምኒልክ ለመዝለቅ ታስቦ ነበር ። የጓዱ አቋም የሕክምና ሰብአዊ አገልግሎት ባሕርይ ያለው ስለሆነ ፣ እንደዚህ ያለውን ጉዞ የኢጣልያ መንግሥት አይቃወምም የሚሉ ተስፋ ነበር ። በዚህም ጊዜ የዓድዋው ጦርነት ገና አልተጀመረም ። በየካቲት 23 ቀን ለመፈጸም ጥቂት ጊዜ ነው የቀረው ። በእርግጥም የተፈጸመውም ሲዎንቴቹና ጓዶቹ ወደ ኢትዮጵያ ለመድረስ በጉዞ ላይ እንዳሉ ነው ።

ነገር ግን ከእልግ ጋር ሲመካከሩ ፣ የኢጣልያንና የኢትዮጵያን ጦርነት መባባስ ከሲዎንቴቹ የበለጠ በቅርብ የተከታተለው እልግ የምጥዋውን መስመር እንደማይሆን ስለ አስተነበበው ጉዞው በፈረንሳይ የወደብ ከተሞች በማርሴይና በጅቡቲ በኩል እንዲሆን ተወሰነ ። ይህንንም ከኢጣሊያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ከሲኞር ብላን መመሪያ በመቀበል ፓሪስ የሚቀመጠው ካርሉ አልበርቶ ማፊይ፣ "ለምን በፈረንሳይ ወደቦች ያልፋሉ" በማለት ለፈረንሳይ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ክርክር አቅርቦ ነበር ። እንደዚሁም ማርሴይ የሚቀመጠው ካርካኖ የሚባለው የኢጣልያ ቆንሲል ጓዱ በማርሴይ ሲያልፍ ፣ የሰዎቹን ቁጥርና የያዙትን መሣሪያ ለማየት ተጣጥሮ ነበር ። ነገር ግን በወሬ ካልሆነ በቀር በትክክል ለማወቅ አልቻለም ።

የሆነ ሆኖ ፣ ከማርሴይ በየካቲት 16 ቀን ያራ በሚባል በፈረንሳይ መርከብ ተሳፍረው እስክንድርያ በደህና ከደረሱ በኋላ ፣ ከዚያም ኦብያ በሚባል መርከብ ተጉዘው ጅቡቲ ገብተው ከጅቡቲ ወደ ሐረር ገቡ ። በዚህም ጉዞ ላይ እንዳሉ የዓድዋ ድል ተፈጸሞ ንጉሠ ነገሥቱ በዓድዋና በአካባቢው ስለ እርቅና ስለ ምርኮኞች ጉዳይ በማዦር ሳልሳ አማካይነት ከጄኔራል ባልዲሠራ ጋር በመደራደር ያንድ ወር ጊዜ ካሳለፉ በኋላ ፣ ወደ ሸዋ ለመመለስ አሸንጌ ሐይቅ አጠገብ ፈረስ ማይ እንዳሉ ሲዎንቴቹ ከጅቡቲ በግሥጋሤ መጥቶ ተገናኛቸው ። እርሳቸውና መኳንንቶቻቸውም በፍቅርና በደስታ ተቀበሉት ። ምንም እንኳን ስለ ወዳጁ ስለ ፊታውራሪ ዳምጠው መሞት ቢያዝንም ፣ በተገኘው ድል እንደሚደሰት የታወቀ ነው ። ከዚህ በኋላ ሲዎንቴቹ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር ወደ አዲስ አበባ መጣ ። ሐኪሞቹና የጦር መኰንኖቹ ግን በግንቦት ወር ሐረር ገብተው ግማሾቹ እዚያው ሐረር ቆይተው የቀሩት በሙሉ በሐምሌ ወር አዲስ አበባ ገብተው ንጉሠ ነገሥቱና መኳንንቱ የጋለ አቀባበል አድርገላቸው ።

የመልእክቱ ጓድ የበላይ መሪ ማዦር ጄኔራል ስቬዶቭ ሲሆን ቁጥራቸው እስከ ስልሳ አንድ ይደርሳል ። ከነዚሁ አምስት የኤታ

ማዦር መኰንኖች ፣ ሰባት ሐኪሞች ከስድስት ረዳቶቻቸው ጋር ሁለት ፋርማሲስቶች ፣ ከአራት ረዳቶች ፣ ዐሥራ ሁለት የሴት ፣ ሐያ አንድ የወንድ አስታማሚዎች ፣ ሁለት አስተርጓሚዎች ካንድ መነኩሴ ጋር ፣ እንደዚሁም ፕሮፌሰር ፖሎቶቭ የሚባል የኢትዮጵያን ቋንቋና ሥልጣኔ የተመራመረ ይገኙባቸዋል ። የዘመኑ ጸሐፊ በጄኔራል የሚመራው የመስኮብ ጓዶች ብዙ ሹማምንት ፣ ብዙ የጦር የሕክምና መሣሪያ ስለያዙ በምኒልክና በመኳንንቶቻቸው ዘንድ ትንሽ ሥጋትና ጥርጣሬ ጥሎ እንደ ነበረና በኋላም በወዳጃቸው በኮንት ሲዎንቴቹና አገላለጥ ማግባባት ሁኔታው ተስተካከለ ። ከቀይ መስቀሉ ጓድ ጋር የመጡት የጦር መኰንኖች የአመጣጣቸው ዓላማ በኢጣልያና በኢትዮጵያ መካከል የተጀመረው ጦርነት እየባሰ የሔደ እንደሆነ በኢትዮጵያ ጉን ተሰልፈው ኢጣልያን ለመውጋት ፣ ጦርነቱ አልቆ እንደሆነ ከሁለቱም ወገን የቆሰለውን እያከሙ ለማዳንና በዚያውም ለዘለቄታ የሚሆን በሐረርና በአዲስ አበባ ነዋሪ የሕክምና ሆስፒታል ለማቋቋም መሆኑንም ገለጠ ። እያደርም ሁኔታው እንዳመቸ የመስኮብ መንግሥት በኢትዮጵያ ተደግፎ አንድ የወደብ ከተማ አግኝቶ በንግድና በፖለቲካ መስክ ለመጠቀም መሆኑን አብራርቶአል ።

ከዚያም ለሐኪሞቹ ከሁለት ላይ ለሕክምና ተስማሚ በሆነ ቦታ ላይ ቤት ተሠርቶ ሐኪሞቹ ረዳቶቹም ፣ የወንድና የሴት አስታማሚዎቹም ከነመሣሪያቸው እሁለት ቦታ ተመድበው የሕክምና ሥራቸውን በትጋት ጀመሩ ። አሁን የዳግማዊ ምኒልክ ሆስፒታል ባለበት ሥፍራ ዋናው የሕክምና ቤት ተሠርቶ ፣ ሠላሳ የሚሆን አልጋ ተዘርግቶ በየቀኑ ሁለት መቶ ሃምሳ ቁስለኛ ሲታከም ፣ ሐረር የቀሩትም እስከ አንድ መቶ ሰው ያክሙ ጀመር ። በዚህም ጊዜ ከኢትዮጵያ መንግሥት ጋር በመስማማት የኢጣልያንንም ቁስለኞች አብረው በማከም በኢጣልያኖቹ በኩል ተመስግነዋል ። በጠቅላላው ከኢትዮጵያ ወገን የታከሙት ቁጥራቸው ዐሥራ አንድ ሺ ስድስት መቶ ሲሆን ፣ ከነዚሁ ሰባት መቶ ሃምሳ ቀዶ ጥገና የተደረገላቸው መሆኑን መስኮቦቹ የተዉት ሰነድ ያመለክታል ።

ቀጥሎም የመስኮብ መንግሥት ሌጋሲዮን ከተከፈተ ወዲህ ፣ በሌጋሲዮኑ የሚሠሩት የኮር ዲፕሎማቲክ አባሎች ከነጸሐፊዎቻቸው ቁጥራቸው በርከቶ የመስኮብና የኢትዮጵያም ወዳጅነት እየተስፋፋ ሲሔድ የእንግሊዝና የኢጣልያን ፣ ቀጥሎም እስካሁን ለሁለቱም ወዳጅ የነበረውን የፈረንሳይን መንግሥት ጨምሮ በመጠኑ ከሥጋት ላይ ጥሎ ነበር ።

የሆነ ሆኖ ፣ የመስኮብና የኢትዮጵያ ወዳጅነት ሥር እየሰደደ ከመሔድ አላቋረጠም ። ያፄ ምኒልክ ፣ የእቴጌ ጣይቱና የመኳንንቱ ሁሉ

ምቢያና ለመስኮብ መንግሥትና ሕዝብ አላቋረጠም ። በትናንትና በምቀኝነት የሆን ያልሆነውን እያስወሩ ብዙ የአውሮፓ ተወላጆች ሊያግቱቸንም ከምኒልክ ለማጣላትና ለማራራት ሞክረው ነበር ። ይሁን እንጂ አልሆንላቸውም ። እንዲያውም በመጨረሻ ያለፈ አገልግሎቱን በመገምገም በ1890 ዓ.ም. በግንቦት ወር ዳግማዊ ምኒልክ የራስ ተሰማ የነበረውን የገሙ ጎፋን አስተዳዳሪነት ጨምረው ከሙሉ ሽልማት ጋር የደጃዝማችነት ማዕርግ ሰጥተው አከበሩት ።

ይኸን ሹመት ተቀብሎ በ1891 ዓ.ም. ከአዲስ አበባ ተንሥቶ ሲሔድ ፥ ልክ እንደ አንድ የኢትዮጵያ ከፍተኛ መኰንን በሁለት ሺ የእግረኛና የፈረሰኛ ወታደር ታጅቦ ተጓዘ ። ከእርሱም ጋር ዓረቦችና ሲኒጋሎች የራሱ ወገኖች እነፊታውራሪ ባሊቸዩ ፥ እነ ስቢሎን ፥ ሌሎችም ዶክተር ካን ማሪዮስቢ ለልዩ ልዩ አገልግሎት የተመደቡት አብረውት ነበሩ ። እሱም ልክ እንደ ኢትዮጵያ መኳንንት ልማድ ለበታቾቹ የፊታውራሪነት ፥ የቀኛዝማችነት . . . ማዕረግ እየሰጠ ለሠራዊቱም ግብር እያገባ በግብነት ጭፍራውን ያስደስት ነበር ይባላል ።[1]

እንዲሁ እያሮገበት ወደግዛቱ ከገባ በኋላ ፥ ደጃዝማች ሊዮንቴቭ እንደቀሩት የኢትዮጵያ ደጃዝማቾች እንደአገሩ ልማድ አቅሙን ዐውቆ ሥልጣኑን ገታ አድርጎ በንጉሠ ነገሥቱ ሥልጣን ሥር እየታዘዘ በቀጥታ የተሰጠውን አውራጃ በጸጥታና በሰላም ማስተዳደር አልቻለም ።

በዚህ ፈንታ በወርቅ ፥ በብረት ማዕድን ፥ በዝሆን ጥርስ ንግድ ለመክበር ተነሣ ። ከንጉሠ ነገሥቱም ያስፈቅድ ከፈረንሳይ ፥ ከእንግሊዝና ከቤልጅክ የንግድ ኩባንያዎች ጋር በቀጥታ እየተጻጻፈ ማኅበር ለማቋቋም በአክሲዮን ተካፋይ እንዲሆኑ ሰሎቹን የማኅበር አባሎች እየጋበዘ የወርቅና የብር ሌላም ማኅበር ለማቋቋም ይጣጣር ዠመር ። "በገሙጐፋ ፥ በእኔ ወገን ግራና ቀኝ ያለው አገር ለሕይወት ጤናማ ሲሆን ወርቅ ፥ ብረታ ብረት ፥ ብርና መዳብ ለማውጣት የሚያመች ፥ እህልና ቡና ሌላውንም ማናቸውንም እዝርእት የሚያበቅል ገነት የሆነ መልካም አገር ነው" እያለ የውጭን አገር ኩባንያዎች በማኅኅት ማኅበርኛ እንዲቋቋሙ አደረገ ። ዳ፪ ምኒልክ በቅድሚያ ሳያስታውቅ ይኸንንም ሁሉ የሚጻጻፈው በንጉሠ ነገሥቱ ፈቃድ መሆኑን መግለጡ በንጉሠ ነገሥቱ ዘንድ ሲሰማ ታላቅ ቅርታ በገዛ እጁ ፈጠረ ። እንደ ቀድሞው በመወደድና በመክበር ፈንታ ፥ "ለሥልጣንና ለሀብት የጓጓ አታላይና ደፋር ነው" የሚል ግምት በቤተ መንግሥቱም ፥ በውጭ አገር መልክተኞችም ዘንድ አሳደረ ።

---

1 I Russi in Etiopia . . . PP. 237-256, 270-302.

ስለዚህ ፥ ይኸን ሁሉ የሰሙት ንጉሠ ነገሥቱ ዳግማዊ ምኒልክ አዲስ አበባ ለሚገኙት ለውጭ አገር መልክተኞች ሚኒስትሮች ለእንግሊዙ ለሚስተር ሐሪንግተን ፥ ለፈረንሳዩ ለሙሴ ላጋርድ ፥ ለሞስኮቡ ለሙሴ አርሉቭ ፥ ለኢጣልያው ለሲኞር ቺኮዲኮላ በጻፉት ደብዳቤ ፥

> ደጃዝማች ሊዮንቲዩ በእንግሊዝና በቤልጅክ አገር ክፍ ያለፈቃዴ በማስመሰል ብዙ የወርቅ የማዕድን ማኅበር ማቋቋሙን ሰማሁ። . . . በኔ በኩል በኢትዮጵያ መሬት ላይ የወርቅ ማዕድን ለማውጣት በምንም ዓይነት የፈቀድሁለት ነገር የለም ። . . . እስካሁን ወሬውን ሰምቼ በቶሎ ያልጻፍሁላችሁ ነገሩ ወሬ ስለ መሰለኝ እርግጠኛውን ነገር እስኪረዳው ድረስ ብቻ ነው ። እርሱም ከኔ ፈቃድ ወጥቶ በራሱ ፈቃድ እንደዚህ ያለውን ነገር ያደርገዋል ብዬ ስለ አልጠረጠርሁ ነበር . . . አሁንም ይኸን ነገር ሐሰት መሆኑን ላገራችሁ መንግሥትና ሕዝብ ወደ አገራችሁ በትመለሱ አስታውቁ . . .[1]

በማለት አስታወቁ ። እርሱም ከግዛቱ ተሽሮ አዲስ አበባ ከመጣ በኋላ በመጥፎ ሁኔታ ወደ አውሮፓ ተመለሰ ። ፍጻሜውን ለጊዜው አናውቅም ።

---

1 I Russi in Etiopia, PP. 368-371.

ምዕራፍ ሃምሳ ሰባት

ስለ ምርኮኞች ነጻነት የሮማ ሊቀ ጳጳስ ልዮን 13ኛና ዳግማዊ ምኒልክ የተለዋወጧቸው ደብዳቤዎች

በኢጣልያ አገር ፤ ስለ ዓድዋ ድል ብድር መመለስና አለመመለስ የተደረገው ሁኔታ እያደር ሲቀዘቅዝ ስለ ምርኮኞቹ ያለው ሥጋትና ክር ክር እየበዛ ሔደ ። በተለይ የዚህ ሥጋት ያደረባቸው ወደ ኢትዮጵያ የመጡት የምርኮኛ ቤተ ሰቦች ናቸው ። እነርሱም የሞተውን ፤ የቆሰለውንና የተማረከውን በትክክል ለይተው ባለማወቅ ያህ ተለይቶ እንዲገለጽላቸው ፤ የተማረኩትም ነጻ የሚሆኑበትን መንገድ የመንግሥት መሪዎችን እየፈለጉ በአቤቱታ አስለቸኋቸው ። እያንዳንዱ የዘመዱን ሁኔታ ባለማወቅ ቤተሰቦቹ ምንም እንኳ ተቸጋሪዎች ሆነው መንግሥቱን ቢያስቸግሩትም ፤ በጠቅላላው የኢጣልያ ሕዝብ በጉዳዩ ማሰቡ አልቀረም ። በፊተኛው ዘመን ሕዝቡም ፤ ቤተ ክህነቱም ፤ ከመቀሌውና ከዓድዋ ጦርነት በፊት ስለ ወረራውና ስለውጊያው ፈቃደኛ ሆነው ለመዝመት ወይም ዘማቾቹን በዜማ በመሸኘት ይደሰቱ ነበር ። አሁን ግን ፤ በዓድዋ የተረጋገጠው የኢትዮጵያ ድል አድራጊነት የሁሉንም ቅስም ስለ ሰበረው የቀኝ ክፍሎች ፤ "የመበቀያ ጦር እንላክ" ያሉትንም መንግሥቱን የተረከበው የግራው ክፍል "እያሆንም ከሰላም በቀር የሚያዋጣን የለም" ብሎ አንድ ጊዜ ለዘለቄታ ስለ ወሰነ ፤ ባሁኑ የሁሉም አሳብ ያተኮረው ኢትዮጵያ ላሉት ምርኮኞች እርዳታ የሚላክበትን መንገድ መፈለግ ብቻ ሆነ ። ንጉሡ ኡምቤርቶ ግን በዚህ ጊዜ እንደቀኙ ቡድን በኢትዮጵያ ድል አድራጊነት ብስጭት አድሮበት እርሱም እንደ ማኩረፍ ብሎ ተቀምጧል ።

ስለዚህ ፤ ከሕዝብ ውስጥ በተለይ ባንዲት ቺሣሬ በምትባል የንጉሡ የኡምቤርቶ የቅርብ ወዳጅ በሆነች የሚመራ የሮማ እመቤቶች የእርዳታ ማኀበር ተቋቋመ ። ዓላማው ለሕዝብ ጥሪ አድርገው የእርዳታ ገንዘብና ልብስ እንዲሰበሰብና እርዳታው ወደ አዲስ አበባ መጥቶ ለምርኮኞቹ እንዲደርሳቸው ለማድረግ ነበር ። ይኸንን የሚያከናውኑ ሰዎች ተመረጡ ። የእርዳታውም ገንዘብ ከተሰበሰበ በኋላ ኮንት ካርሎ ቢርስቺዝ

የሚባለው ዋና መሪ ሆኖ ኡጎሊንና ዋትካሜልን በመጨመር የእርዳታውን ገንዘብ ይዘው ከኢጣልያ አገር ተነሥተው ግማሾቹ በዘይላ ፣ ግማሾቹ በጅቡቲ በኩል ሲጓዙ ፣ ከጅቡቲ ወደ ሐረር መንገድ የጀመረው መሪው ኮንት ሹርስቺዝ በመንገድ በፀሐይ በትር ታሞ ሐረር ሲደርስ ሞተ ። ሌሎቹ እነኡጎሊን በኢትዮጵያ መንግሥት ፈቃድ ወደ አዲስ አበባ መጡ ። አዲስ አበባ በደረሱ ጊዜም በ150 ወታደር የታጀበ ሹማምንት መጥተው በታላቅ ክብር ተቀበሏቸው ። እንጂኒየር አልፍሬድ ኢልግ በንጉሠ ነገሥቱ ስም ቀርበው የንጉሠ ነገሥቱን ሰላምታ አቀረቡላቸው ። በማግሥቱ በብዙ ካህናት ታጅበው ወደ ቤተ መንግሥቱ ሔደው በአምስት ሰዓት ላይ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ቀርበው ንግግር አደረገው ፣ የርእሰ ሊቃነ ጳጳሳቱን ደብዳቤ እንዳስረከቡ ከአዲስ አበባ ወደ ሮማ በላኩት ራፖር ላይ ገልጸዋል ።

ከርዕሰ ሊቃነ ጳጳሳቱ ከሊዮን 13ኛ ለዳግማዊ ምኒልክ የተጻፈው ደብዳቤ ከኢጣልያንኛ ወደ አማርኛ ሲተረጐም ቃሉ እንደዚህ የሚል ነው ።

> በጣም ኃያል ለሆኑት ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ከሊዮን 13ኛ ፓፓ በጣም ኃያሉ ንጉሠ ነገሥት ሰላምና ጤንነት ለርስዎ ይሁን ። የጳጳሳችን ዘመን በጀመረበት ጊዜ የሊቀ ካህንነታችን ኢዮቤልዩ በተከበረ በ10ኛው ዓመት ልባዊ ሰሆነ ተግባር ሰላም ይሰጥ ዘንድ ወደዱ* ይህም የደግነት ምስክር መሆኑ ነው ። በዚህም ደግነት ልባችንና ልብዎ ተገናኝቷል ። ዛሬ አንድ ንጉሣዊ ለግምና እንዲያደርጉ የምክር ቃላችንን ከርስቲያናዊና ንጉሣዊ ለሆነው ልብዎ ለመላክ አሰብን ። ይህ ድል ብዙ ምርኮኞች በእጅዎ ጥለዋታል ። እነዚህ ምርኮኞች በመጣትነታቸውና በጎልማሳነታቸው ዘመን የኑሮአቸው ተስፋ ባለበትና የብርሃን ጉህ በቀደደበት ሰዓት ከነሬቸውና ከቤተሰባቸው ተነጥለው ይገኛሉ ።
>
> የነርሱ ምርኮ የግርማዊነትዎን ዝናና ገናናነት ምንም ሊያስቀሩ አይችልም ። ይልቅ የነርሱ የምርኮ ጊዜ በረዘመ መጠን በጂ የሚቆጠሩት የእናቶቻቸውና የገሌሎት ሚስቶቻቸው የመንፈስ ሐዘን እየበዛ ሔደ ። ከጌታችን ከኢየሱስ ክርስቶስ በተቀበልነው ለክርስቲያን አገሮች ሁሉ በሚሰፋፋው የተቀደሰ መልእክት (ሐዋርያነት) እንደ ልጆቻችን ያሉ እንወዳቸዋለን ። ስለዚህ ያንድ አባት ልብ በቅድስት ሥላሴና በተባረከችይቱ ድንግል ወይም ከዚህ ዓለም በኋላ በሚወሩት ስም የሚያቀርብልዎትን ልመና ይቀበሉና ሳይዘገይ

---

* ንጉሠ ነገሥቱ ከዚህ በፊት ከዚያው ከትግሌ እንዲሉ የላኩላቸውን ሊያወሱ ነው ።

> ነጻነታቸውን ይስጡዋቸው ። ኃያሉ ንጉሠ ነገሥት ሆይ ይኸን የደግነት ሥራ ባለመሥራት እምቢታዎን ባለም ነገሥታት ዐይን ፊት አይገልጹ ። ይህችን ክብር ያላትን ገጽ (ደብዳቤ) በመንግሥትዎ ዘና መቀበል ያስመዝግቢት ። በወንድማማችነትና በሰብአዊነት ተግባር እንደር ያለው የጦር መብት ምንድነው የዚህን ብድር ርኅሩኅ አባት እግዚአብሔር በብዙ ይከፍልዎታል ። እንደዚሁም በጂ የሚቆጠሩ ድምፆች ከነዚያው የመጀመሪያይቱ የኛ የምትሆን ባንድነት ሊያመሰግንዎ ይነሣሉ ።
>
> እስከዚያም ለንጉሣዊው ቤተ ሰብ እግዚአብሔር በረከት እንዲያወርድ እንለምናለን ። ሮማ እቅዱስ ጴጥሮስ አጠገብ 11 ግንቦት 1896 ዓ. ም. በ19ነኛው ዘመን ጵጵስና ተጻፈ ።

ይህ ደብዳቤ ፣ ሊቀ ጳጳሱ ለንጉሠ ነገሥቱ ለዳግማዊ ምኒልክ የጻፉት ነው ። አጻጻፋቸው አክብሮት ያለበት ሆኖ ዐፄ ምኒልክ ከዓድዋ ድል በኋላ በእጃቸው ለወደቁት ምርኮኞች ርኅራኄ አድርገው በቶሎ እንዲፈቱዋቸው በአባትነት የሚለምን ነው ። እንደ እውነቱ ቢሆን ፣ የሮማ ሊቀ ጳጳስ የክርስቲያኖች ሁሉ የበላይ አባትነት እንደሚሰማቸው ሁሉ እስቀድሞ ኢጣልያኖቹ ባሕር ተሻግረው ፣ "የሰው አገር ካልወረርን" ብለው ለጦርነት ሲዘጋጁ ፣ የእምባላጌና የመቀሌ እልቂት በተደረገበት ጊዜ ሁሉ ከሁለቱም ወገን ለሚፈሰው ደም በመራራት እቅርባቸው የሚገኙትን እንደ ልጆቻቸው የሚመለከቷቸውን ንጉሡን ኡምቤርቶንና ጠቅላይ ሚኒስትሩን ክሪስፒን ፣ "የሰው አገር ለመውጋት ጦር አትላኩ የሰው አገር መፈለግ ይቅርባችሁ" ብለው አለመከሩዋቸውም ። ሶሺያሊስት የሆኑት ጣሊያኖች የተቃወሙትን ያህል እንኳን ቀርቶ ከዚያም ያነሰ ለዚህ ለግፈኛ ወረራነት ያላቸውን ድንጋጤ ድምፃቸውን እሰሙ የሚል ጽሑፍ አልተገኘም ። ከዚህ በፊት እንዳለ ነው የርሳቸው ምኞት ኢጣልያ ኢትዮጵያን በጦርም ይሁን በፖለቲካ ዘዴ በበላይ እንድታስተዳድር የመንግሥቱን ሥልጣን መከታ አድርገው የሮማ ቤተ ክርስቲያን ቢቻል መላውን ፣ ያላዚያም የተቻለውን ያህል የካቶሊካውያንን ቁጥር አበርክተው መንፈሳዊ ሥልጣናቸው በኢትዮጵያ እንዲስፋፋ ነው ። እሁንም ምኒልክ ከዚያው ከዓድዋ በመጋቢት ወር ላይ ለጻፉላቸው ሮር ፣ "እውነትዎን ነው ፣ የኢጣልያ ንጉሥና ጠቅላይ ሚኒስትር አገርዎን ለመውረር በመሞከራቸው አጥፍተዋል" አላሉም ።

ይሁን እንጂ ፣ ዐፄ ምኒልክ ምንም እንኳ የሊቀ ጳጳሱ ንግግርና የምርኮኞቹም ሁኔታ ቢያሳዝናቸው ፣ በእጃቸው የወደቁትን ምርኮኞች ፣ ስለ ወሰኑም ጉዳይና ስለ ግናቸውም አንድ ውል ከማድረጋቸው በፊት መልቀቅ ፣ ለመንግሥታቸውና ለሕዝባቸው እንደገና ሁከት መፍጠርን ስለሚያስከትልባቸው ፣ የዚህን የችግራቸውን ምክንያት የሚገልጽ ደብዳቤ አዘጋጅተው ምንሲኞር መቃርዮስን መልሰው ላኩዋቸው ። የላኩት ደብዳቤ ትክክለኛ ግልባጩ የሚከተለው ነው ።

ምን እንበላ በእምነቱ ይሁዳ ዳግማዊ ምኒልክ ሥዩመ እግዚአብሔር ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ።

ያድረስ ወደ ክቡሩ ወደ ተቀደሰ የሮም ሊቀ ጳጳሳት ሌዎን 13ኛ ሰላም ለርስዎ ይሁን ። የከበረው ያባትነትዎ ደብዳቤዎ ባቡነ መቃርዮስ እጅ ደረሰልኝ ። በዚህም ደብዳቤዎ የቀድሞው መሳፍንቶንን እሳምር የሚያስታውስ ። እግዚአብሔር ከኔ እጅ የጣላቸውን ስለ ኢጣልያ ምርኮኞች የሰብአዊነት ሥራ እንድሠራ የሚያመለክት መሆኑን በጣም አየው ። ደግሞም የከበረ ቅድስናዎ ከአቡነ መቃርዮስ የበለጠ መልክተኛ ነገሩን በጣም አስረድቶ አጣፍጦ ሐሳብዎን የሚናገር መላክ እንዳይገልዎ ዐወቅን ። የክርስቲያን ሁሉ አባት የላከው እጅግ የሚያስደንቅ ደብዳቤዎን ባነበብሁ ጊዜ ልቤን መታው ። ዳግመኛም የከበረውን የመልክተኛዎን የቃል ንግግር በሰማሁ ጊዜ ልቤ ቅድስናዎን በማክበር ስለ መንኛ ጉዳይ ለመፈጸም ጨክኖ ነበር ። እኔ ሳልፈልገው በዚህ በከፉ ጦር ደማቸው ሲፈሰሰው በስጋቱ ላሉቱት ወታደሮች እጅግ አለቀስሁ ። ነገር ግን ፤ ቅድስናዎ የተመኙትን ለመፈጸም የኢጣልያ መንግሥት ያልታሰበው የባሩ ሥራቸው የሚያስፈጽመኝ ሆነ ። ይህንንም ማለቱ የእርቅ ፊቃድና በደህና ለመላክ መመኘታቸውን ካሳዩኝ በኋላ ፤ ሥራቸው በጦርነት እንደ አለን አድርገው ያሔዱ ጀመር ። እውነቱ የሚነግኝ ንጉሥነቴና የሕዝብ አባትነቴ ይህን ዐውቆ በእጄ ያለውን የእርቅ መያዣ መልቀቅ የማይቻለኝ ሆነ ። ቅድስናዎ ያሰበውን ሐሳብ ደስ ለማሰኘት የኔም መልካሙን ሐሳብ ለመፈጸም ከለከለኝ ። በክርስቲያንነቴና በንጉሥነቴ ልብ አውቀኝ አውርጄ ሳበቃ ፤ የፍቅሬን ምልክትና ብዙ ማክበሬን በሌላ ቀን አደርገዋለሁ ማለት ስለ ሆነብኝ ዛሬ ሳይሆንልኝ በመቅረቱ እጅግ ያሳዝነኛል ። እግዚአብሔር አደራ የሰጠኝ መንግሥቴን የሕዝቤን ነጻነት የምፈልግ ስለሆንሁ ፤ ክርስቲያኖች ሁሉ በማክበር የሚሰሙትን የቅድስናዎን ድምፅ ለኛ ብለው እንዲያሰሙልን ተስፋ አለን ። ይህ የሆነ እንደሆነ ከወታደሮቻቸውም ለተለዩ ምርኮኞች በቶሎ ለመመለስ እንዲመቸን ማድረግም ነው ። ነገር ግን ይህ ነገር እስኪጨረስ ድረስ ከኔ ዘንድ ያሉትን ምርኮኞች እንደ ክርስቲያን ሥራ ከዚህ ቀደም ጠብቄ በመልካም አድርጌ እንዳኖርኋቸው ይልቁንም ከእንግዲህ ወዲህ ስለእርስዎ ፍቅር በጣሙን ጠብቄ በደህና አሳምሬ እንዳኖራቸው በዚህ አይጠርጥሩኝ ። መስከረም 12 ቀን በአዲስ አበባ ከተማ ተጻፈ ። በ1889 ዓመተ ምሕረት ።[1]

በዚህ ደብዳቤ ውስጥ ፤ ንጉሠ ነገሥቱ በርእሰ ሊቃነ ጳጳሳቱ ልመና እስረኞቹን ለመልቀቅ እስበው ሳለ ፤ በመካከሉ የኢጣልያ መንግሥት ባንድ ወገን ፤ "ሰላምና መልካም ግንኙነት እያደረጋለሁ " እያለ በሌላ ወገን የበደል ሥራ መፈጸሙን ስለ ቀጠለ ፤ የምሕረት አሳባቸውን

1 Bibliothecae Apostolicae Vaticanae Codices Manu SCRIPTI . . . በቁጥር 88 የሚገኝ ። Adua- E. Bellavita PP. 447 - 449

እንደለወጡ ያስረዳል ። ይህ በደል የተባለው " ዶልዊክ " የሚባል የሆላንድ መርከብ ወደ ጅቡቲ ለንግድ ሲመጣ "በውስጡ ለኢትዮጵያ መንግሥት የሚሆን የጦር መሣሪያ ጭኗል "ብለው በሆላንድ ያሉ የኢጣልያ ዲፕሎማቶች ስለጠቆሙ ፤ መርከቡ የባብ ኤል መንደብን የባሕር ሰርጥ አልፎ ጅቡቲ ሊደርስ ትንሽ ሲቀረው ፤ በኢጣልያ መንግሥት ትእዛዝ ኢዩና የሚባለው የኢጣልያ የጦር መርከብ በማሳደድና በመማረክ ወደ ምጥዋ ሔዶ እንዲራገፍ አስገደደው ።

ሃይማኖታቸው አርቶዶክስ ተዋሕዶ የሆነው የቴሳርያ ኢጲስ ቆጶስ ክቡር አባ መቃርዮስ የሊቀ ጳጳሱን ደብዳቤ ይዘው መምጣቸው እስረኞቹን ለማስፈታት በቤተ መንግሥቱ እጠገብ ተቀምጠው ዐፄ ምኒልክን ደጅ ይጠኑ ነበር ። በዚሁ ሰዓት ዐፄ ምኒልክም፤ "ሊቀ ጳጳሱንና አባ መቃርዮስን ደስ ለማሰኘት ሙሉውን ምርኮኛ ያም ቢቀር በመስኮብ ንጉሠ ነገሥት ልደት የለቀቁትን ያህል ሊለቁ ነው" እየተባለ ይወራ ነበር ። ንጉሠ ነገሥቱና አማካሪዎቻቸው ስለዚሁ ጉዳይ በሚመከከሩበት ጊዜ በመካከሉ ፤ "ለኢትዮጵያ መሣሪያ የያዘውን የሆላንድ መርከብ ኢጣልያኖች ማረኩት" የሚለው ወሬ ሲደርስ ነገሩ ወዲያው ደፈረሰ ። በዚህም ዓይነት የኢጣልያ መንግሥት ከኢትዮጵያ ጋር የጀመረውን የጠብ መንገድ አልተወም ተብሎ ተገመተ ። መቃርዮስ ለርዕሰ ሊቃነ ጳጳሳቱ በጻፉት ራፖር ላይ ፤ "ንጉሠ ነገሥቱ ገርኔራሉንና የጦር መኰንኖቹን አስቀርተው ፤ የቀረውን ምርኮኛ ወታደር በሙሉ ለመልቀቅ ተስፋ ከሰጡኝ በኋላ በመካከሉ እንጀኒየር ኢልግ "በመርከቡ መያዝ ምክንያት ንጉሠ ነገሥቱ አሳባቸውን ለወጡ ብሉ እያወነ ነግሮኛል "ሲሉ ጠቅሰዋል ።

ይሁን እንጂ ፤ የምርኮኞቹን አለመለቀቅ የአስናከለው የመርከቡ መማረክ ብቻ አይመስልም ። ነገር ግን እጥቂና ወራሪ ሆኖ የመጣው የኢጣልያ ጦር ምንም እንኳን በዓድዋ የተሸነፈ ቢሆን ፤ ገርኔራል ባልዲሴራ ኤርትራ ከመጣ ወዲህ ያዲግራትን ምሽግ ለማስለቀቅ ከራስ ሰብሐት ጋር ለጦርነት ተሰልፏል ። "እንደገና መረብንም ተሻገር የዓድዋን ብድር ሊበቀል ከራስ መንገሻ ጋር ውጊያ ለመግጠም ያስባል " እየተባለ በሚወራበት ሰዓት ፤ የመርከቡ መማረክ ስለ ተጨመረ ደንበኛ ውል ሳያደርጉ እነዚህን እንደ ዋስትና በእጃቸው የወደቁላቸውን ምርኮኞች በሊቀ ጳጳሱ ልመና ፤ በአባ መቃርዮስ ደጅ ጥናት ብቻ መልቀቅ እንደማይገባ ጉዳዩ በምክር ተጠንቶ ተወስኗል ማለት ነው ። እርሳቸውም ራሳቸው ለርእሰ ሊቃነ ጳጳሳቱ በጻፉት ደብዳቤ ውስጥ ፤ "ራሴንና ቅዱስነትዎን ደስ ለማሰኘት ስል የሰላም መድን የሚሆኑትን ምርኮኞች በዚህ ዓይነት ሁኔታ እያለን ለመልቀቅ

በሕዝብ ላይ ያለኝ የአባትነትና የገዥነት ተግባር ይከለክለኛል ” ሲሉ የጨመሩት ቃል ነገሩን በትክክል አብራርቶት ይገኛል ።

ከዚህ ቀደም እንዳልነው ፥ የኢጣልያ መንግሥት የኢትዮጵያን ጠረፍ ወርሮ እስከ አምባላጌ ሲደርስ ርእሰ ሊቃነ ጳጳሳቱ በነገሩ ገብተው ለመገላገል እንኳ አልሞከሩም ። አሁንም በርሳቸው አማላጅነት ንጉሠ ነገሥቱ ምርኮኞቹን ከለቀቁ በኋላ ፥ ወዲያው ጄኔራል ባልዲሴራ በምኒልክ በኩል የተጠየቀውን ለማሟላት የሚችል መሆኑን ለመሞከር እንኳ ይሞክሩ ይሆናል ብሎ የኢጣልያ መንግሥት እሺም እምቢም ለማለት ነጻነት ስለአለው ፥ ለዚህ ምንም ቀስትና የሌለው ነገር መሆኑ የታወቀ ነው ። የኢጣልያ መንግሥትም ከተመኙት ከእሺታ ይልቅ ወደ እምቢታው ማዘንበሉ ግልጽ ነው ። ደግሞ በዚህ ላይ ርእሰ ሊቃነ ጳጳሳቱ በአካል ኢጣልያዊ ከመሆናቸው በቀር የሮማ ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ሃይማኖቷን የምታስፋፋውና የተከታይ ቁጥር የምታበዛው ከጥንት ጀምሮ የካቶሊክ ነገሥታት ከእስፓኝ ፥ ከፖርቱጋልና ከፈረንሣይ እየተነሡ በደቡብ አሜሪካና በአፍሪካ በሩቁ አገር እየወረሩ የቅኝ ግዛት ባስፋፉ መጠን መሆኑ በማንም ዘንድ ይታወቃል ። አሁንም የኢትዮጵያውያን አሸናፊነት ጉዳዩን አስናክሎት እርሳቸውም የምርኮኛ ቤተሰብ ስለ አስቸገራቸው ነው እንጂ ፥ ኢጣልያ ኢትዮጵያን ዓድዋ ላይ አሸንፋ መሳፍን አገሪቱን ብትይዝ ደስታ እንደሚሰማቸው የታወቀ ነው ።

ስለዚህ ፥ የኢጣልያ መንግሥት ባለ ሙሉ ሥልጣን እንደራሴውን ልኮ ደንበኛ የሰላም ውል አድርጎ የኢትዮጵያን ሙሉ ነጻነት እስኪያውቅ ድረስ እንዚህ ምርኮኞች እንዳሉ እንዲቆዩ ያደረጉበትን ምክንያት እንዲገነዘቡላቸው ከዚህ በላይ ያነበብነውን አስተዛዛኝና አጽናኝ ደብዳቤ በመጨመር ፥ በተለይ ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ለእስረኞቹ ልዩ እንክብካቤ እንደሚያደርጉላቸው አረጋግጠው አባ መቃርዮስን መልሰው ላኩ ።

የሮማ ርእሰ ሊቃ ጳጳሳት ልዮን 13ኛ ከሮማ አንድ ታላቅ የካርዲናልነት ማዕረግ ያለው በመላክ ፈንታ አባ መቃርዮስን እርቶዶክሳዊ የቁጥርያ ኢጲስ ቆጶስ የእስክንድርያ ፓትርያርክ ረዳት የሆኑትን የሊቀ ጳጳሱን ደብዳቤ ይዘው እንዲመጡ ያደረጉበት ምክንያት ለኢትዮጵያውያንና ለዐፄ ምኒልክ እንደ ሃይማኖት አባት ስለሚቆጠሩ ፥ በመንፈሳዊ አባትነት በማባበል ነገሩን አቃንተው ምርኮኞቹን ሊያስፈቱ ይችላሉ በሚል ተስፋ ነው ። አሁንም አባ መቃርዮስ በዚህ ዓይነት የመልሱን ደብዳቤ ይዘው ወደ ሮማ ሲመለሱ ርዕሰ ሊቃነ ጳጳሳቱን ለማስደሰት ሲሉ ፥ ዐፄ ምኒልክ እስረኞቹን ለመልቀቅ የተቸገሩበት ምክንያት በሙሉ እንደ ተገለጸላቸውና እንደ ተረዱት ፥ አዲስ

አበባ በሰነበቱበት ጊዜ ሁሉ መልካም መስተንግዶ እንደ ተደረገላቸው ከንጉሠ ነገሥቱም ሲሰናበቱ ለመታሰቢያ ትልቅ መስቀል ተቀብለው በደስታ ከአዲስ አበባ ወደ ሮማ እንደ ተመለሱና ከዳግማዊ ምኒልክ የተጻፈውን ደብዳቤ ለርእሰ ሊቃነ ጳጳሳቱ እንዳስረከቡ እኚሁ አባ መቃርዮስ በኋላ በጻፉት ራፖር ላይ በሰፊው ገልጸውታል ።[1]

በዚህ አወዛጋቢ ጉዳይ መሐንዲስ አልፍሬድ ኢልግ እየገቡ በግማከር አባ መቃርዮስን እየመሩ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ በማቅረብና በግኑጋር ፥ ደብዳቤውንም በማዘጋጀት ይሠሩ እንደነበሩ በዚሁ ራፖር ላይ ተጠቅሷል ። ስለዚህ ይኸን የመሰለ ከፍ ያለ የፖለቲካ ጉዳይ ሲገጥም ከሌሎቹ ይበልጥ ከፈረንጆች ወገን እኚሁ የስዊስ ተወላጅ መሐ ኢልግ ፥ የፈረንሳዩ ተወላጅ ሙሴ ሞንዶን ፥ የመስኮብ ተወላጅ ዜጋ ሊዮንቲዬፍና ከኢትዮጵያ ወገን ደግሞ ራስ መኰንን ፥ ደጃች መሸሻ ወርቄ አስተርጓሚው ግራዝማች ዮሴፍና ሌሎችም የማናውቃቸው በምክርም ፥ በተግባርም የንጉሠ ነገሥቱ የሥራ ተካፋይ መሆናቸው እርግጥ ነው ።

ስለዚህ ፥ የእስረኞቹ መለቀቅ ጉዳይ ከኢጣልያ መንግሥት ጦርነት ወይም ሰላም ፈላጊነት አቋም ጋር የተያያዘ መሆኑን የኢጣልያ መንግሥትም ፥ የሮማ ቤተ ክርስቲያን መሪዎችም ተረድተውታል ። ስለሆነም የኢጣልያ ንጉሥ ቀዳማዊ ኡምቤርቶ ከኮርፊያው የሚያያዙት መሆኑን በመረዳት ስለዚህ በመጨረሻ ባለሙሉ ሥልጣን ወኪሉን ወደ አዲስ አበባ ልኮ ደንበኛ ውል እንዲዋዋል ተገደደ ።

1 Storia Diplomatica C. Rossetti—PP.183—206

ምዕራፍ ሃምሳ ስምንት

ግዞር ቸኳሬ ኔሪሲኔ የመቆየል ሥልጣን ተቀብሎ ወደ አዲስ አበባ እንደመጣ

ዐፄ ምኒልክ ፣ ከእቴጌ ጣይቱና ከቅርብ ረዳቶቻቸው ጋር ከዓድዋ ወደ አዲስ አበባ ተመልሰው እንደገቡ የቀሩትም ታላላቅ መሳፍንትና መኳንንት ከታናናሽ ሹማምንትና ከተከታዮቻቸው ጋር ወደየአውራጃቸው ተመለሱ። ቤታቸውን ለረጅም ጊዜ ለቅቀው በዘመቻው ምክንያት ሲንከራተቱ የነበሩ ሁሉ ፣ ባሁኑ ጊዜ ደኅና ይብዛ የሰምንት ወራት ጣመናቸውን በየቤታቸው በማቃለል ላይ ይገኛሉ ። ዘመዱና ወዳጁ የሞተበት ፣ የቆሰለበትና አካሉ የጐደለበት ወገን ሐዘንተኛ መሆን ባይቀርም ቁስለኛውም ፣ አካሉ የጐደለውም ሁሉም ባሁኑ ጊዜ በተገኘው ድል ደኅና ይብዛ መደናናቱ የማይቀር ነው ።

በዚህ መካከል ፣ ባፄ ምኒልክና በቅርብ ረዳቶቻቸው መንፈስ የሚ መላለሰው በምዕዋ በኩል አዲስ ጦር ይዞ የመጣው ጄኔራል ባልዲ ሡራ የልብ ልብ በቅቶት ያለፈውን የመሸነፍ በቀል ለመመለስ መረብን ተሻግሮ ራስ መንገሻ የሐንስን ማጥቃት ይጀምርና ወደ ጦርነቱ እንመለስ ይሆን ወይስ ፈረስ ማይ ሳሉ ፣ በማዦር ሳልሳ አማካ ይነት የተወጠነው የሰላም ድርድር ወደ ፍጻሜ ይደርስ ይሆን የሚል ነው ። ይኸም ማለት በጦር የተሸነፈው የኢጣልያ መንግሥት ፣ "ከእንግዲህ ወዲህ የጦርነት ነገር በቃኝ ። የው ጫሌን ውል ሠርዤ የኢትዮጵያን ሙሉ ነጻነትና መንግሥት በው ቃለሁ" ብሎ ለመቀየል እንደፈራሴ ይልክ ይሆን የሚለው አወላዋይ ሁኔታ ነው ። ምንም እንኳ ፓሪስ ባሉት በነአቶ ዘውገ (ነጋድራስ) ወይም በፈረንሳዮቹ በነሙሴ ሽፍንና አቦክ በሚገኙት በነሙሴ ላጋርድ አማካይነት ውሉ እድር የኢጣልያንን መንግሥት አቅዋም መስማ ታቸው ባይቀር በርግ የሚደረገውን ግርግር በሶሻሊያሊስቶቹ ተጽእና ፣ በኢኮኖሚም ውድቀት በክሪስፒ እግር የተተካው ዲ ሩዲኒና አብዛ ኛው የካቢኔው የምክር ቤት አባሎች ከእንግዲህ ወዲያ ሰላም እንጂ ፣ ጦርነት አለመፈሊጋቸውን የየዕለቱን የኢጣልያን መንግሥት አቅዋም ምኒልክና ረዳቶቻቸው በትክክል አያውቁትም ። መወላወሉንም የሚ ፈጥረው ይኸው ያለማወቅ ሁኔታ ነው ።

የሆነ ሆኖ ፣ የኢጣልያ መንግሥት ወደ ሰላም ለመመለስ ከተገደደበት ከጦርነቱ አለመሳካት በቀር የእስረኞቹ በኢትዮጵያ መንግሥት እጅ መቆየትና የየምርኮኛው የቤተሰብ አባል በየዕለቱ የሚያቀርበው አቤቱታና ውትወታ ነው ። የዚህ ሁሉ ተጽዕኖ አስገድዶ ባለፈው እንዳነበብነው ፣ በምክር ቤት የሰላሙ መንገድ በድምፅ ብልጫ ካለፈ በኋላ ወደ ዳግ ምኒልክ ተልኮ በውል እስረኞቹን ለማስፈታት የሚችለው ሰው ሲመረጥ ምርጫው ከማጆር ኔራዚኒ ላይ ወደቀ ።

ማጆር ኔራዚኒ እንደ እ.ኤ.አ. በ1849 ዓ.ም. በሞንቴቺ ላቺአና (ሲዬና ደቡብ ኢጣልያ) ተወልዶ ያደገ ነው ። ካደገ በኋላ ደንበኛ ሥራው ሕክምና ነበረ ። ከኢጣልያ ወደ ምሥራቅ በሚመላለሱ መርከቦች ላይ የሁለተኛ ደረጃ ሐኪም ሆኖ ሲያገለግል ከቆየ በኋላ በመጨረሻ ወደ ውጭ ጉዳይ ተዛውሮ በፖለቲካና በስለላ ሥራ ተመደበ ። ከኢጣልያ ወደ ኢትዮጵያ በሚመላለስበት ጊዜ እ.ኤ.አ. በ1885 ዓ.ም. ዐፄ ዮሐንስ ዘንድ መጥቶ ተገናኝቷል ። ከዚያ ወዲህ ከኢጣልያ ወደ አሥመራ መቀሌ ፣ ዓድዋ ፣ ሐረር ፣ ዘይላ ከዚያም ወደ ኢጣልያ በመሔድ ኢትዮጵያ ስለምትወረርበት መንገድ በመላላክ ብዙ ጊዜ ተመላልሷል ።

የመልዕክቱ ዋና መሠረት ፣ በስሜን በኩል በትግሬ ራስ መንገሻን በምሥራቅ በኩል በሐረር ራስ መኰንንን የተለያየ የንጉሥነት ተስፋ በመንግሥቱ ስም እየሰጠ ከዳግ ምኒልክ ሥልጣን ለይቶ ለማሸፈትና በማርገፍ መካከል የኢጣልያ ሥልጣን በኢትዮጵያ ላይ እንዲጠረጋ ለማድረግ ነበር ። በዚህ ምክንያት ከውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ከብላን መመሪያ እየተቀበለ ባደረገው ተንኮል ከጓደኛው ከዶማርቲኖ ጃኮሞ ጋር ሆኖ በኋላ ዳግ ምኒልክ የፖለቲካ ዘዴ ሊፈርስ የቻለውን በምኒልክ ጀርባ በ1883 ዓ.ም. እ.ኤ.አ. በሐምሌ ወር ላይ በስሜን ኢትዮጵያ የኢጣልያ ቅኝ ግዛት አስፋፊ የሆነውን ጄኔራል ጋንዶልፊንና ራስ መንገሻ ዮሐንስን መረብ ላይ ማዋዋሉ ይታወሳል ።

ይኸም እያያዘ ፣ በስሜን በኩል አንቲዎፖሊዶ ትራቨርሲ ያደረጉት ጥረት ሳይሳካ ከቀረ በኋላ ፣ በኢጣልያ መንግሥት ትዕዛዝ ከአሥመራ ወደ ሐረር ተዛውሮ የራስ መኰንንን አቋም ፣ የጦራቸውን ድርጅት በሚሰልልበት ወቅት ከመንግሥቱ በመታዘዝ በተቻለ መጠን ራስ መኰንንን ከዳግ ምኒልክ ለማስከዳት በሐረር ብዙ ጊዜ ተቀምጦ ቢሞክርም ሳይሳካለት ቀርቶአል ። በስሜን በኩል ጦርነቱ የማይቀር መሆኑን ሲረዳው ከሐረር ወደአደን ይልቁንም ወደ ዘይላ እየተመላለሰ ፣ ከባለሥልጣኖቹ እንግሊዞች ጋር በመመሳጠር በዘይላ አድርጎ ወደ ሐረር የሚያልፍ የጦር ግንባር ለመክፈትና ወደስሜን የዘመተውን ጠቅላላ የኢትዮጵያ

ጦር በሁለት ወገን ለምቶ ግራ ለማጋባት ሙከራ ማድረጉ ከዚህ በፊት ተመልክቷል ።

ቀጥሎ በሁሉም አንጻር ተስፋ የማይቆርጠው ሜጀር ኔራዚኒ ፣ በተለይ በኢጣልያ አገር ያሉት ባለሥልጣኖችና በስሜን ኢትዮጵያ ያሉት ጄኔራሎች ፣ "የምኒልክ አቅም ሊገታን ከቶ አይችልምና ከምፅዋ እስከ እንጦጦ መውረር ነው" የሚለው ፕሮግራም እንዲስተገመጀው በመግለጽ እ.ኤ.አ. በ1895 ዓ.ም. በታኅሣሥ ወር ለወዳጁ ጽፎ እንደነበረው ሁሉ አሁንም የዓድዋ ጦርነት ዋዜማ ላይ የምኒልክን የጦር ድርጅት ለመከፋፈል ሲል ጉግሣ ዳርጌን ከአውሮፓ ወደ አሥመራ ያመጡት ጊዜ በጦርነቱ ሰዓት ከተማውን ለሚጠብቁት ባባትቸው ለራስ ዳርጌ የማግባቢያ ቃል ጽፎ ኖሮ ሐቀኛውና ታማኙ ሽማግሌ ራስ ዳርጌ ፣ "ኔራዚኒ የተባልከውን ናዚራ አባብ ያስመስልሃል" ብለው በማሾፍ የመለሱለትን እናስታውሳለን ።

በዓድዋ ጦርነት ጊዜ ፣ በፖለቲካና በስለላ ሥራ እንጂ የውትድርና ሙያ ስለሌለው ውጊያውን አልተካፈለም ። በዚያን ሰዓት እሱ ከዘይላ ወደ ሐረር የሚላከውን የአዲሱን ጦር ግንባር ጉዳይ ለመምከር በአደን ነበር ። በዚህ ወደብ ባንድ ሆቴል ውስጥ ተቀምጦ ሳለ ፣ የኢጣልያን ጦር የመሸነፍ ወሬ ሬውተር የሚባለው የእንግሊዝ የወሬ ተላላኪ በቴሌግራም ወደ እንግሊዝ አገር ሲያስተላልፍ ሳያስበውና ሳይጠረጥር ስለሰማ ታላቅ ድንጋጤና ብርክ ወረደበት ። የሚያደርገውንም አጥቶ መንፈሱ በሐዘን ፣ ሰውነቱ በድንጋጤና በመሸበር ተበጠበጠ ። ስለዚህ በኢጣልያ አገር ላለው ትንሽ ትልቁን ለሚጽፍለት ባለሥልጣን ወዳጁ ለጄኔራል ሉቺኖ ዶል ቬርሜ ጦርነቱ በተደረገ በአምስተኛው ቀን እ.ኤ.አ. መጋቢት 5 ቀን 1896 ከአደን በጻፈለት ደብዳቤ ውስጥ እንደዚህ የሚሉ ቃላት ሠፍረዋል ።

> የተወደዱት ጄኔራል የምታጽናና አንዲት ቃል እባክዎ ይጻፉልኝ ፣ እኔ ከሦስት ቀን ወዲህ (ወሬ ከሰማሁበት) ሕይወትም ደምም የለኝም ። እንዴት ያለ አደጋ ሆነ ! እንዴት ያለ የሞራል በትር በላያችን ደረሰ ! እኔ በድል አድራጊነታችን ተማምኜ ነበር . . . እዚህ አደን ሆቴል ፈረንሳዮች ስለሞቱ በዛቱ ላይ ያለውን ጭንቀት ሊገምቱት ይችላሉ ፤ እንግዲህ የኢትዮጵያ ኩራትና ትምክህት የት ይሆን መድረሻው . . .[1]

እንግዲህ ይኸ ሰውዬ ነው አሁን ከኢጣልያ መንግሥት ሥልጣን ተቀብሎ ከዳግ ምኒልክ ጋር ሊዋዋል ወደ ኢትዮጵያ የሚመጣው ። ቀደም ብሎ በርግ በምርኮው ጊዜ ግማሾቹ ከፍ ያለ የጄኔራልነት

1 Precursori dell' Impero Africano - R. Truffi PP. 101 103, 128 - 129, 146 - 148

ማዕረግ ያለው ቢላክ ይሻላል ሲሉ እርሱ ደግሞ ፣ ኤደን ላይ እንዳለ በወገኖቹ በመደገፍ ያገሩን ባህልና ቋንቋ እንደሚያውቅና የራስ መኰንን ወዳጅ በመሆን መልዕክቱን ለማከናወን እንደሚችል ስለአመለከተ ፣ የመልክተኘነቱ ሥልጣን በርሱ ላይ ስለተመደበ ወደ ሐረር ለራስ መኰንን ሥልጣን አግኝቼ መጥቻለሁና ንጉሠ ነገሥቱ እንዲቀበሉኝ እያለ ደጋግሞ በመጻፍ ይወተውት ጀመር ። ወዳጁ ምኒልክም ደብዳቤ እያደዞ ልኮላቸው ነበር ። ዳሩ ግን ፣ የርሱን ተንኮልና መርዛማ ጠላትነት አሁንም በመንፈሱ ላይ የደረሰበትን ብስጭት የኛዎቹ አያውቁም ። በዚህ ምክንያት ለጻፈላቸው ደብዳቤ ራስ መኰንን ነሐሴ 7 ቀን 1888 እንደዚህ ሲሉ መለሱለት ።

የተላከ ከራስ መኰንን የሐረርና የእውራጃዋ ገዥ ይድረስ ከመ ሴጁ ከማዦር ናራሲኒ . . . በሰኔ በ27 ቀን ዓመተ ምሕረት 1896 እ.ኤ.አ. ዘኢላ ከተማ ወደ ጃንሆይ የላከውን ደብዳቤ ላከውት ። ጃንሆይም የደብዳቤህን ቃል አይተው የዚህ ቀደመን ወዳጅነታችንን የሚያስታውስ ቃል ነበርና ብዙ ደስ አሰኛቸው ። ወደ ጃንሆይም ለመ ውጣት ፈቅደውልሃል ። አሁንም መምጣትህ ከሆነ ከዘኢላ ሳትነሣ እኔ ስለ ወዳጅነቱ የሚጠቅምህን አንድ አንድ ምክር ላመልክትህ ። ጃንሆይን ዳግማዊ ምኒልክ ከኢጣልያ ጋር የጠፋውን ፍቅር ለመ መለስ አይጠሉም ፤ ይፈልጉታል እንጂ ። ስለዚህ መንግሥታችሁ ከኢትዮጵያ ጋራ እንደገና ፍቅርን ለመጀመር ከፈለገ የሚቀናውን የጃንሆይ አሳብ ላመልክትህ ። መጀመሪያ ነገር የውጫሌ ውል ፈጽሞ ካልጠፋ ኢትዮጵያም ፣ ራሷን የቻለች ለራሷም የምትበቃ ባለ ነጻ መንግሥት መሆኗን የኢጣልያ መንግሥት ካልተቀበለ ካላወቀ ፣ ይኸ ውም በጉረቤቶቻችን በርዳ (አውሮፓ) ነገሥታት ምስክርነት ካልተ ጨረሰ ፣ የምትመጣበት ጉዳይ ይቀናልህ አይመስለኝም ። በከንቱ መን ገድ አይምታህ ። ለምርኮኞችም የሚጠቅም ነገር ለማድረግ አይመ ችህም ።

ሁለተኛ ነገር ይኸን ሁሉ የተናገርነውን ነገር የሚፈጽም ሙሉ ሥልጣንህን የሚያስረዳን የታመነ ፣ የተደላደለ ከንጉሥህ ከውጭ አገር ሚኒስቴር ከጦርነት ሚኒስቴር በመንግሥታችሁ ማኅተም የተረጋገጠ ደብዳቤ እንደሌለህ ጃንሆይ ጉዳይ ብለው አይቀበሉህም ፤ አስቀ ድመህ እወቀው ። ይኸንን ሁሉ ነገር በብዙ አድርጌ አሁን ላንተ ለወ ዳጄ ማመልከቴ ሳትነሣ የጃንሆይን አሳብ እንድትረዳው ። አንተም በከ ንቱ መንገድ እንዳይመታህ ብዬ ነው ። እነዚህን ሁለት ትልልቅ ፍሬ ነገሮች በውል ለመፈጸም ከመጣህ የቀረው ነገር አያስቸግርም ። ጃን ሆይ ከፍቅር ማደስ በቀር ሌላ አሳብ የለባቸውም (የላቸውም) ። ይልቅ አንተን የተላከህበት ነገር በቶሎ እንዲቀናህ ይረዳሃል እኔም እንደ ልማዴ በፍቅርና በማክበር አልረሳህም ። ከማዦር ሳልሳም ጃንሆይን ቆቃ ድረስ ሸኝቶ የተመለሰ ጊዜ የተነጋገርነው ቃል እንዲህ ነው ። ከኢጣልያ መንግሥት አንድ ትልቅ ሰው ባለ ሙሉ ሥልጣን የእርቅን ነገር ተነጋግሮ የሚፈጽም ሰው እስኪመጣ (እስኪመጣ) ድረስ ወራዊታችሁ መረብን አይሻገር ፣ የኛም አይሻገርም ብለን ነገር እስኪፈ ጸም አቆይተነዋል ። ጤና ይስጥህ ። ተጻፈ ሐረር በነሐሴ 7 ቀን 1888 ዓ.ም.[1]

ይኸን ሁሉ የተሟላ ጥያቄ ላፄ ምኒልክ በጻፈው ደብዳቤ ውስጥ አስታውቆ ኖሮ ወዲያው ከንጉሠ ነገሥቱ "ይለፍ ፤ አትከልክለው" የሚል ለራስ መኰንን ደርሷቸዋል ። ለራሱም ጳጉሜ 2 ቀን 1888 ዓ.ም. በተጻፈ ደብዳቤ ወደ አዲስ አበባ ሲመጣ ምንም ችግር እንዳያገ ኘው እንዲያውቁም በማናቸውም ዕርዳታ እንዲያደርጉለት ማኅተማቸው ያለበትን የይለፍ ወረቀት ጽፈው ልከውለታል ። ስለዚህ በዘይላ በኩል አድርጎ ጊዜው የክረምት መውጫ ስለነበረ ከነገዙ በችግር ሐረር ገባ ። ራስ መኰንንም በክብር ተቀብለው መልካም መስተንግዶ አደረጉለት ። ከዚያም ጓዙን የሚጭንበት አጋሰስና ለርሱ በመረዋት ያጌጠች ሥጋር በቅሎ ከሰጡት በኋላ ፣ ወደ አዲስ አበባ ተጉዞ በመስከረም ወር መጨረሻ ላይ 1889 ዓ.ም. (በአውሮፓ አቆጣጠር) ጥቅምት 6 ቀን 1896 ዓ.ም. አዲስ አበባ ደረሰ ።[2]

እንደ እውነቱ ይኸን የመሰለው ሰውዬ ፣ እንደዚህ ያለውን ከፍተኛ ሥልጣን ተቀብሎ ልምጣ ሲል የኢጣልያ መንግሥትም እሱን ሲወክል የኢትዮጵያ መንግሥት የሰውየውን ያለፈውን አድራጎትና የደረጃውንም ዝቅተኛነት ጠቅሶ ለመቃወምና ለዚህ ጉዳይ ከዚህ በፊት ስለኢትዮጵያ የተሻለ ስሜት ያለውን ባለሥልጣን ለመጠቆም በቻለ ነበር ። የኢጣልያ መንግሥትም እምቢ ለማለት ባልደፈረ ነበር ።

ነገር ግን ፣ በብዙ ያስተዳደር ጣጣ የተከበቡት ዐፄ ምኒልክ ከት ርብ ረዳቶቻቸው በመምከር ፣ "በኢጣልያ መንግሥት የግል ጉዳይ ገብ ተን እገሌ ይሁን እገሌ አይሁን ማለት አይገባንም ። የንጉሥ ማኅተም ያለበት ሙሉ ሥልጣን ተቀብሎ የመጣውን ማናቸውንም ሰው እንቀ በላለን" የሚል ስሜት አድርባቸው ይሆናል ።

1 Archivio storico Diplomatico. pos. I. 1pos 1. 7 ROMA
2 Precursori del Impero Africano - R. Truffi PP.158 -163